

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

200 catalans a les Amèriques. 1493-1987. Mostra del diccionari de Catalunya i Amèrica, Barcelona, Comissió del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica 1988, 700 pp.

Per raons diverses, recauen en el nostre camp els següents personatges acollits en aquest volum: *Bernat de Boil*, eclesiàstic (118-119; [cf. ATCA, X (1991), 617-618, núm. 6797]); *Pere Bosch i Gimpera*, prehistoriador (130-134); *Pere Claver i Sobocano*, eclesiàstic (protector dels esclaus) (222-223); *Joan Coromines i Vigneaux*, lingüista (242-244); *Bartomeu Costa-Amic*, editor (246-248); *Pere Fages i Beleta*, militar i governador (288-290); *Miquel Francesch*, eclesiàstic (326-327); *Benet Garret i Arloví*, eclesiàstic (332-333); *Marià Martí i Estalella*, eclesiàstic i geògraf (388-390); *Benet Maria Moixó i de Francolí*, eclesiàstic (416-418); *Lluís Nicolau i d'Olwer* (436-439); *Manuel d'Oms i de Santa Pau*, militar i polític (448-450); *Ramon Pané*, eclesiàstic (472-474); *Josep Manuel Peramàs*, eclesiàstic (482-483); *Josep Pijoan i Soteras*, historiador, poeta i arquitecte (504-506); *Gaspar de Portolà i de Rovira*, militar (520-521); *Ignasi Puig i Simon*, eclesiàstic i astrònom (526-527); *Esteve Rodríguez i Miró*, militar (548-550); *Francesc Romà i Rossell*, jurista (552-553); *Ginebró Serra i Ferrer*, frare missioner (582-584); *Fr. Cirilo Sierra*, eclesiàstic (600-601). – J. P. E. [7035]

Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique. Fascicules XCVI-XCVII-XCVIII. Taborin-Thiers, París, Beauchesne 1990, col. 1-704.

Trobem en aquest lliurament articles dedicats als següents autors nostres: *Taix (Jerôme)*, d'Adolfo Robles Sierra (7-8); *Tarín y Juaneda (Bernard-Marie)*, de Domènec M. Cardona (40; recordat pels seus estudis d'història agrícola i gremial de València); *Teixidor y Trilles (Joseph)*, d'Adolfo Robles Sierra (126-128); *Telm (Louis)*, de Domènec M. Cardona (133-134); i *Théodulf (Theudolphus, Theodulfus, Théodulphe)*, de Pierre Riché (437-441). – J. P. E. [7036]

Dizionario Biografico degli Italiani. Vol. 38. *Della Volpe* – Denza, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1990, XX i 809 pp.

El present volum conté les següents aportacions que recauen en el nostre camp: en la biografia de *Delli, Daniele*, un dels documents reportats és una lletra d'Alfons dit el Magnànim, conservada a l'ACA (63, I); *Delli, Niccolò*, és documentat a València, ACV, per haver-hi pintat «sobre lo fresch» (65, I-II); també la biografia de *Delli Monti, Nicola Antonio* es basa en documentació d'ACA (74, II); *Dello Mastro, Paolo*, deixà un *Memoriale*, en el qual expressa judicis sobre l'actuació papal de Calixt III (84, II); *Del Monte, Antonio* hauria mantingut contactes amb Hug de Montcada (129, II); de *Del Monte, Fabiano* consta que passà per València en tornar a Itàlia (136, I); *Del Nero, Nero Maria*, informant des de Madrid de la caiguda de Barcelona el setembre del 1714 (180, I); *Del Nero, Niccolò*, formà part d'una ambaixada a Ramon de Cardona el 1512 prop Prato (181, II); *De Lollis, Cesare*, es documentà entorn de Cristòfor Colom també en arxius de Barcelona (194, I); *Del Pozzo, Simone*, de Salvatore Fodale, fou cap eclesiàstic de la resistència d'una facció siciliana contra Martí l'Humà i Martí el Jove (249-251); *De Mari, Arrigo* és documentat en la batalla del Cap de Creus durant la Croada contra Catalunya el 1285 (484, II); *De Mari*,

Simone, participà en la lluita d'Alfons el Magnànim entorn de Còrsega l'any 1420 (505, II); *De Marinis, Ubertino*, escrit pel mateix Fodale, estigué relacionat a Sicília amb Martí l'Humà i Martí el Jove, amb la reina Blanca, amb el Compromís de Casp i amb Ferran d'Antequera (562-565); *De Monte, Andrea* (convers jueu, Josef Zarfati), escriví *Della verità della venuta del Messia...*, la primera part del qual seria paral·lela a la *Disputa de Barcelona* del 1263 (665, II). – J. P. E. [7037]

Catholicisme Hier Aujourd' hui Demain. Encyclopédie publiée sous le patronage de l'Institut catholique de Lille. Tome onzième: *Perpignan-Propres*, París, Letouzey et Ané 1988, 4p, 1280 + VIII cols.

Trobem en aquest volum articles dedicats a *Perpignan*, de R. Darricau (1-4), *Philippe de Majorque*, de C. Schmitt (187-188), *Pierre Claver (saint)*, de H. Beylard (354) i *Pierre Nolasque (saint)*, de G. Mathon (359-360). – J. P. E. [7038]

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Benedictinos españoles académicos de la Real de la Historia*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXXVII (1990), 29-61.

Trobem en aquestes pàgines biobibliografies dels següents catalans: Gregori Bovets, de Manresa, el qual s'hauria dedicat a transcriure nombrosos documents diplomàtics catalans (33); Benet Moxó i Francolí, de Cervera, el qual durant la segona meitat del segle XVIII publicà, entre d'altres temes, sobre història de Sant Cugat del Vallès (47-48); Francesc Llobet Mas-Navarro, autor de nombrosos treballs sobre el monestir de Gerri i el comtat de Pallars (49); Benet Ribas, de Barcelona, autor, entre d'altres obres, de dos índexs de les escriptures més antigues i importants del Monestir de Montserrat i dels tres-cents vint còdexs de Ripoll (49-50); Roc Olzinelles i de Miguel, d'Igualada, deixeble de Jaume Caresmar i de Jaume Pasqual, i autor d'un índex de les donacions del monestir de Ripoll (53). Cauen fora dels nostres límits cronològics Jaume Llançà i de Valls, de Mataró (54), i l'autor de l'article (60-61). Afegim-hi l'aragonès Manuel Abad y Lasierra, sobretot pels seus escrits sobre les illes Pitiüses [ja publicats en la mateixa revista l'any 1907], dels anys en què fou bisbe d'Eivissa i sobre el monestir de Meià (41-43). – J. P. E. [7039]

Josep M. PONS I GURI, *Llibres notarials catalans*, dins *Abreviaturas*, 97-109.

En les primeres pàgines, l'autor recorda els passos previs en virtut dels quals durant el segle XIII pogueren néixer els *Libri notularum*. Si abans tot clergue podia escriure un document i signar-lo, sense al·legar qualificació especial (la qual, però, de vegades compareix, 98, notes 1-4), durant el segle XII s'estengueren arreu de Catalunya els notaris professionals, aparellats a l'establiment de notaries públiques oficialment reconegudes (98-100); la sistematització de l'ofici notarial a Catalunya en el pas del segle XII al XIII unida a la introducció del paper desembocà en el naixement dels llibres notals o canelars (103), en els qual eren consignades les dades essencials que havien de constar en l'instrument notarial i les anotacions complementàries com és ara la que l'acte havia estat jurat i convertit en document (105-106). L'existència dels llibres facilità la reelaboració dels documents perduts o equivalents (104-105). La tendència a l'abreujament féu que la Cort de Perpinyà del 1351 promulgues una constitució *Ad occurrendum desidiaae quae in notariis seu tabellionibus hactenus inolevit* (104). – J. P. E. [7040]

Núria SALES, *Justiça, criminalidade e tribunais senhoriais entre os sécs. XVI e XVIII*. *Algunas questões metodológicas*, dins «Ler Historia», 12 (1988), 77-93. I *Un problema*

metodològic: l'oblit de les cúries baronials en estudis sobre justícia i delinqüència (França i Espanya, segles XVI-XVIII), dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», V (1990), 363-383.

Els estudis quantitativo-socials sobre delinqüència i processos (en particular sobre processos de fetilleria) que només es basen en documentació de justícia reial obliden que el 75% de les poblacions catalanes eren de jurisdicció baronial, la qual podia trobar-se concentrada en mans de pocs jutges (cas del Rosselló, 367). És cert que tant els *Usatges* com els *Furs de València* no acceptaven altra alta justícia criminal que la sobirana (372-373), però el fet és que abunden els senyors alt-justiciers, com el duc de Cardona (374); aquests tribunals actuaven en casos de fetilleria, de manera que els recomptes fets només a base de processos inquisitorials no responen a la realitat (375). Tampoc no serien fiables els recomptes basats en llibres de cort de les vegueries, les quals només actuaven en casos de pobres miserables i se'ls escapava tota la població «eclesiàstica» (376-377). Tampoc no consten tals processos en els llibres de cort dels batlles locals, només facultats a administrar justícia en qüestions menors (378). I cal recordar que no totes les transgressions, àdhuc continuades i realitzades en grup, passaven al paper dels plets (381). – J. P. E. [7041

Jordi GALOFRÉ, *Documents de Catalunya. Recull de textos històrics* (Sèrie Major 2), Barcelona, Barcanova 1990, 364 pp.

Partint del pressupòsit que l'anàlisi dels textos contemporanis dels fets ara considerats històrics «ens ajuda a comprendre millor el sentit dels esdeveniments, a comprendre la història» (15), l'autor ha triat i aplegat ací «cent cinquanta textos representatius de diverses èpoques de la història de Catalunya, des de l'inici del procés de formació nacional fins a l'activitat legislatora més recent del Parlament de Catalunya» (16), els setanta primers dels quals recauen en el període d'aquest anuari. Els tretze primers fragments són aplegats sota l'epígraf de *La formació de la Catalunya feudal (segles IX-XII)* (21-44); els tretze següents fan referència a l'*Època de plenitud (segles XII-XIII)* (47-71); en segueixen dotze de relatius a *Els anys de crisi (segles XIV-XV)* (27-38); en vénen setze de dedicats a *Catalunya dins la monarquia hispànica* (99-125) i setze més que narren aspectes de *Les transformacions del segle XVIII*. Cada fragment és precedit de qualque paràgraf introductor i cada una de les seccions és completada amb algunes indicacions bibliogràfiques. – J. P. E. [7042

Retaule de la vida medieval. Textos catalans coetanis. Recopilació de Joan RUIZ I CALONJA (Sèrie Major, 1), Barcelona, Barcanova 1990, 412 pp.

El compilador explica en el pròleg que el seu recull sorgí d'una experiència de presentació de la literatura catalana medieval a base dels mateixos textos, projecte que només es pogué transformar en llibre a base de fragments representatius i alhora atractius per al possible lector: fragments, doncs, descriptius de la vida, extrets no sols d'obres literàries, ans encara d'altres com bestiaris i lapidaris, llibres de viatges, de medicina, de cuina, o inventaris de béns «post mortem», etc., en llenguatge normalitzat d'acord amb el català actual, a base, sempre que ha estat possible, d'edicions crítiques (11-13). Els dos-cents cinquanta-cinc fragments (401-410) han estat aplegats no de forma cronològica (l'ordenació cronològica és objecte d'una taula especial, 397-400), ans de forma pròxima a la vida i per tant en unitats temàtiques, vuit: la persona i els seus neguits (vint-i-quatre fragments, 15-52); les relacions personals (trenta-cinc fragments, 53-112); les relacions socials (trenta-un fragments, 115-163); la vida quotidiana (cinquanta-vuit fragments, 165-237); el treball i l'esplai (vint-i-set fragments, 239-276); l'entorn i la descoberta (vint-i-set fragments, 277-310); la cavalleria i la guerra (trenta fragments, 311-356); i un exemplari amb vint-i-tres fragments (357-394). – J. P. E. [7043

Vicenç M. ROSSELLÓ i VERGER, *La «Laus Valentiae» a la literatura i la cartografia*, dins «Misc. Fuster II», 5-20.

Aquest aplec de cants a València conté una primera part en la qual els fragments són presentats, reproduïts i, si cal, traduïts en català en seqüència cronològica: Francesc Eiximenis, Joan Lluís Vives, Antoni Beuter, Joan Baptista Anyes, Abraham Örtel, Gaspar Escolano, Gerhard Kremer, Francisco A. Cassaus, Bernat Espinalt i Antoni Josep Cabanilles (6-10); la segona es fixa en un dels elements de les dites lloances: la suavitat del clima i les seves conseqüències (11-12); la tercera en un altre, el de l'abundància de jardins i flors (13-16); i la darrera en l'equiparació al paradís terrenal, amb el cant a l'ufana de productes vegetals exòtics (17-18). Les dues pàgines finals ofereixen la llista de les obres que contenen lloances de València (10-20). – J. P. E. [7044

Manuel de MONTOLIU, *Breviari crític*. presentació i edició a cura d'Olga XIRINACHS i F. Xavier RICOMÀ. Vols. V i VI (Filologia i Història Literària, 10 i 13), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1979 i 1981, 256 i 288 pp.

Tallada en el volum IV per la Guerra Civil del 1936-1939 la publicació d'aquest recull d'articles de premsa, hom l'ha completada amb tres nous volums [cf. ATCA, IX (1990), 411, núm. 5214]. En el cinquè trobem notícia i comentari a Ramon D'Alòs-Moner, *Crestomaties Barcino. Autors Catalans Antics. I. Historiografia* (208-210), a Tomàs Carreras i Artau, *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya...* (211-214) i a Ignasi Casanovas, *Josep Finestres* (218-224). El sisè té pàgines dedicades a Jaume Massó i Torrens, *Repertori de l'antiga literatura catalana. La Poesia* (207-209) i a Martí de Riquer, *Humanisme català* (272-275). – J. P. E. [7045

Albert G. HAUF, *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval* (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner, 19), [València i Barcelona], Institut de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, 420 pp.

Reedició de vuit estudis de l'autor, als quals només ha afegit «algunes correccions i addicions bibliogràfiques imprescindibles» (12), la majoria dels quals foren publicats després del 1979 i per això són coneguts dels lectors d'ATCA: *L'espiritualitat medieval i la «Devotio moderna»* (19-55: cf. ATCA, I (1982), 381-382, núm. 211); *Introducció a «Lo Crestià»* (59-123: cf. ATCA, III (1984), 284-286); *«Lo regiment de la cosa pública»: Eiximenis, Joan de Salisbury i fra Joan De Gal·les, O.F.M.* (125-149: cf. ATCA, VI (1987), 510, núm. 3667); *La «Vita» de Jesucrist com a tractat de teologia en llengua vernacla destinat als seglars* (151-184: anterior al 1979); *El «Tractat del Molí Espiritual» de Fra Antoni Canals, O.P.* (187-218: cf. ATCA, II (1983), 523, núm. 865); *La «Quarentena de Contemplació», de Fra Joan Eixemeno*, (219-300: cf. ATCA, VI (1987), 512-513, núm. 3676; cf. IX (1990), 576-577, núm. 5788); *El món cultural d'Isabel de Villena* (303-321: cf. ATCA, X (1991), 613-614, núm. 6797); i *Teologia i fantasia: la Vita Christi de sor Isabel de Villena i la tradició de les «Vitae Christi» medievals* (323-397: Cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 643, núm. 4906). La present edició ha estat enriquida amb una *Nota introductòria* (9-14), en la qual l'autor remarca que és impensable de pretendre una visió de la literatura i de la cultura catalanes medievals prescindint d'allò que en constitueix un noranta per cent, la de temàtica teològica, i subratlla que l'estudi d'autors catalans, mallorquins i valencians confirma llur unitat de llengua i de cultura; i amb un *Index nominum et rerum* (399-420). – J. P. E. [7046

José SÁNCHEZ REAL, *Obra menor. Artículos históricos publicados en la prensa de Tarragona (1947-1960)* (Arqueología i Història, 81), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV 1990, 280 pp.

Ultra el pròleg (9-11), trobem en aquest aplec setanta articles emmarcats dins els termenals indicats en el subtítol, als quals se n'han d'afegir tretze, posteriorment ampliat fins a esdevenir monografies, la llista dels quals figura ací (10-11). Pràcticament tots aporten referències a fons arxivístics, d'on manta vegada en són transcrits fragments; alguns són explícitament dedicats a textos antics nostres: *Manuscritos de inscripciones romanas tarraconenses* (41-44), *De cómo Tarragona ayudó a la impresión de la «Vida de Santa Tecla» del Padre Vilar* (166-168), *Sobre el manuscrito Memorias de Nuestra Señora del Claustro* (213-215), *Otros manuscritos tarraconenses I i II* (217-222) i *Los Reyes Magos y la Sibila en Tarragona* (253-256). Els dos darrers escrits de l'aplec evoquen les figures d'Antoni Martí i Franquès (257-262) i de Joan Serra i Vilaró (263-265). Assenyaem la fotografia (48) i la transcripció (50) de la làpida del carrer de la Destral, la reproducció d'una pàgina de les ordinacions d'Adrià VI sobre el bon ordre de les botigues dels especiaires (27) i del plànol del circ de Tarragona publicat per Enrique Flórez (64). L'aplec d'articles és completat amb una taula final unitària per a llocs, corporacions, persones, autors, obres i publicacions periòdiques citats en el cos del volum (269-279). – J. P. E.

[7047]

Claudi ALSINA I CATALÀ, Gaspar FELIU I MONTFORT, Lluís MARQUET I FERIGLE, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans* (Biblioteca de Cultura Catalana, 67), Barcelona, Curial 1990, 432 pp.

Fina ANGLÈS SORONELLAS, Joan-Miquel VENTÓS, *Pesos, preus, mides i mesures en el comerç a la menuda del s. XVI (Les tarifes cincentistes de l'Aleixar)* (Filologia i Història Literària, 35), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1991, 112 pp.

El primer llibre tracta el tema de forma global i es proposa de «presentar amb detall els pesos, les mides i les mesures tradicionals dels Països Catalans» (11) aplegant dades de procedències múltiples, d'entre les quals en destaca una: els cinc volums del registre G-22 d'ACA, *Generalitat i Batllia General de Catalunya*, 11/11, enquesta notarial de les mides, pesos i mesures vigents en tots els llocs de Catalunya en el moment d'èsser unificats d'acord amb patrons barcelonins en compliment de constitució publicada per la Cort de Montsó del 1585 (19-22; transcripció en 99-100). Aquesta font és resumida en la tercera part de l'obra, intitulada *Nomenclàtor dels pobles de Catalunya (Principat i Comtats) amb les mesures, els pesos i les mides de cada lloc (1585)* (245-411), on es poden trobar noms i equivalències de les diverses mides vigents en cada població el 1585, aquestes alfabèticament ordenades. Les dues primeres parts de l'obra són respectivament destinades a presentar les vicissituds que han experimentat des de darreries del segle XVI els sistemes de mesurar, pesar i amidar, bo i subratllant llur relació amb els Països Catalans (p. e., el fet que els treballs previs per a l'establiment del metre foren realitzats als Països Catalans, 24 i 26); encara en la primera trobem una explicació de les diverses unitats tradicionals, diferents per a cada mena de sòlids i de líquids de totes classes i en les més variades situacions (32-98); aquesta primera part s'acaba amb un aplec de textos on, ultra la constitució del 1585, trobem llista de les diverses mesures emprades a Barcelona en aquell moment (100-103) i dues mostres d'actes notariais de substitució, les de Camprodon i de Sant Feliu de Guíxols (103-107). La segona part s'intitula *Diccionari dels pesos, mides i mesures dels Països Catalans* i conté per ordre alfabètic tots els mots que en el curs del temps han estat emprats per a designar els dits pesos, mides i mesures en tots els camps i en tota la geografia i, per tant, cada paraula ofereix les diverses equivalències, en el cas que n'hi hagi hagut més d'una (111-243). Al final del volum hi ha quinze pàgines de bibliografia específica (413-427).

El segon treball, publicat després que l'anterior ja era conegut (9, nota 1), també parteix de la reducció del 1585, aplicada a l'Aleixar el 1592 i, doncs, resumeix les dades de l'acta corresponent (15-17), bo i recollint textos anteriors relatius al poder del mostassaf (14-15). Però l'aportació específica consisteix en la transcripció d'un quadern, actualment propietat de la família Vernet de la dita vila, on hi ha una equivalència anterior a aquella data: *Tharifa del flequer, carnicer e pescater feta per mi, Joan Bruch o [Banch?] de la vil·la de Reus ha xxviiij. de octubre ani MDxxxj.* (29-42), a la qual s'afegeix la *Thariffa de la lliura que és dotze onçes y per ço se diu tariffa dotzena* (43-47); l'altra equivalència és posterior a la unificació: *Tarifa per al flequer, carnicer y pescater feta per mi, Toni Clergue, de la vila de Reus, a xxx de dezembre del any M.D.LXXXXiiii* (51-57), *Tarifa feta per la lliura de dotze onçes* (58-70), *Tarifa de la lliura pescatera a xviii. onces la lliura* (71-83) i *Tarifa per la lliura carnicera...* (84-95). El volum es clou amb un comentari lingüístic (97-105) i amb un breu inventari paleogràfic, on són reproduïts diversos tipus de lletres (109 i 111). [A tall de complement d'informació, assenyalo que en la darrera de les obres de la secció de *Recensions*, pp. 1174-1188, el prof. Dr. Josep Pla i Carrera fa l'explicació d'unes sumes de salmes, quarteres, barcelles i almuts, que es troben en un protocol notarial mallorquí del pas del segle XVI al XVII]. – J. P. E. [7048-7049]

Antoni M. UDINA ABELLÓ, *Padrins i fillols a la Catalunya medieval. Aportació a l'estudi del parentiu artificial*, dins «Estudios Udina III», 237-253.

Amb referència als estudis de J. Enrique Ruiz Doménech (238), l'autor es proposa d'aportar dades sobre l'aspecte antropològic d'aquell parentiu artificial que es basa en el padrinatge del baptisme (239) proporcionades per vint-i-nou testaments datats entre el 991 i el 1097, en els quals la relació és expressada pel mot «filioli» (251-252) i per nou dels anys entre el 1027 i el 1096, en els quals el mot és «baptizati» (253), procedents d'ACA, ACB, Arxiu Catedral d'Urgell, Arxiu Catedral de Vic, ADB i BC, Sevilla, Arxiu Ducal de Medinaceli i París, NB (249). La conclusió és que «a la Catalunya del segle XI, no sembla que el parentiu artificial creat pel bateig i altres sacraments entre padrins i fillols tingui un paper destacat en les relacions socials de l'època de formació i consolidació del feudalisme català» (248-249). – J. P. E. [7050]

Ramón GALLOFRÉ, José TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes de la Corona de Aragón (1118-1462)* dins «Miscel·lània de Textos Medievales», 5 (1989), 117-194.

Cent cinquanta-cinc documents de procedència diversa (ACA, AHCB, ACB, BC ms 252, Venècia, Archivio di Stato, *Commemoriali*), quaranta-tres dels quals són transcrits íntegres i els altres resumits en breu regest (128-194), permeten als autors de refer la llista dels almiralls (121-122) i dels vicealmiralls i altres càrrecs (123-124) dels anys indicats en el títol. Les pàgines inicials subratllen alguns dels aspectes, des de la determinació dels *Usatges* col·locant els camins de la mar sota l'autoritat sobirana, a les formes d'acordament i al jurament dels almiralls (120). Les pàgines 125-126 contenen la llista bibliogràfica. – J. P. E. [7051]

Lola BADIA, *Georgians, armenis i tàtars en la nostra Edat Mitjana*, dins «Revista de Catalunya», núm. 40 (abril 1990), 130-138.

Repàs de notícies recents de camps diversos, del cinema a les edicions de textos catalans medievals, comú denominador de les quals és el d'assenyalar relacions de continguts culturals d'aquells pobles amb autors catalans medievals: *El cavaller de la pell de tigre*, ni que només sigui fent-s'ho venir bé l'autora (132), amb el *Blanquerna* i el *Gentil* de Ramon

Llull, a qui, com a tot l'Occident, la narració de Barlaam i Josafat hauria arribat a través de versió georgiana (133). *La flor de les històries d'Orient* d'Aitó de Gorigos [cf. ATCA, X (1991), 600-601, núm. 6744] és paral·lel i contemporani dels projectes de croada de Ramon Llull (134-136), condueix a recordar l'apòleg de l'irrompible feix de dotze sagetes, trencables, però, d'una en una, paral·lel de la mata de jonc de Ramon Muntaner (138). - J. P. E. [7052]

Josep M. SALRACH, *La Pesta Negra i els orígens del problema remença*, dins *Pere el Cerimoniós*, 13-34.

Aquestes pàgines giren entorn d'una hipòtesi de treball: «La Pesta negra va ser un factor decisiu en la ruptura de l'esquema d'ordenació social del camp i, per tant, causa indirecta del conflicte remença» (13). Entra en el nostre camp la primera part de l'article, on trobem resumides les successives aportacions al tema, sovint amb publicació de documents, d'Eduardo de Hinojosa, Vladimir Piskorski, Oriol Anguera de Sojo, Jaume Vicens i Vives, Miquel Galobardes, Jean-Pierre Cuvillier, Pierre Bonnassie, Eva Serra, Paul Freedmann (13-20). La segona part reconstrueix l'evolució de les relacions senyors-pagesos del segle IX al XIII (21-25). Les successives dificultats de la primera meitat del segle XIV arribaren al màxim amb el «mal any primer» i els que el seguiren (25) i sobretot amb la Pesta Negra, que rebrotà almenys sis altres vegades fins a darreries del segle XIV (26). Els capbreus dels segles XIV-XV manifesten la tendència de la pagesia supervivent a concentrar-se en les millors terres, moviment que revertí a favor dels pagesos mitjans (28). La davallada demogràfica hauria portat a l'enduriment de les exigències senyorial, obligant a capbrevar més sovint, o, si aquella mancava, a nova escriptura d'establiment, amb la corresponent entrada (29-30). La documentació condueix a constatar que, per l'extensió hi havia pagesos o propietaris útils menors, mitjans i majors i que l'economia de les dues capes més altes, justament els pagesos de remença, s'alimentava de subinfeudacions i subestabliments (31-32). Però la crisi econòmica, les devaluacions monetàries i la consciència de la pròpia força portaren les capes superiors del col·lectiu pagès a refusar els mals usos i amb ells tot el sistema de remença (33-34). - J. P. E. [7053]

William A. CHRISTIAN Jr., *Apariciones en Castilla y Cataluña (siglos XIV-XVI)*. Traducció de Eloy FUENTE, Madrid, Editorial Nerea 1990, 320 pp.

Traducció d'un original anglès publicat l'any 1981 per la Princeton University Press. Objectiu de l'obra és el de descriure la forma com és percebut el sobrenatural o diví en les aparicions celestials. La part dedicada a Catalunya (151-198) transcriu les declaracions fetes en les investigacions oficials entorn de les aparicions d'el Miracle (157-169), Jafre (173-178), el Torn (181-183), Pinós (186-187), Reus i Sant Aniol (188-192). L'autor col·loca les primeres aparicions en relació amb les temors produïdes pel missatge escatològic de sant Vicent Ferrer i de la *Lletra caiguda del cel* i per la confiança que la Mare de Déu contribuiria a superar-les (195-198). El darrer capítol és dedicat a establir una tipologia vàlida per a tot el fenomen visionari. En apèndix són traduïts al castellà els textos catalans (273-288). Hi ha taula analítica (311-320). - J. P. E. [7054]

Dolors PIFARRÉ TORRES, *Noves dades sobre la navegació catalana cap a Flandes a la fi del segle XIV*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 227-235.

Segons historiadors recents, el comerç català amb Flandes hauria gairebé desaparegut a darreries del s. XIV. L'autora hi contraposa el fet que justament el 1396 eren redactades les *Ordinacions*, ací resumides, del Consolat Català de Bruges, detall que no confirmaria

la desaparició (228-229), i les dades proporcionades per l'Archivio di Stato de Prato, *Archivio Datini* i *Archivio Diamante e Altobianco*, on, malgrat el seu caràcter d'arxiu privat, són documentats viatges de Bruges a València, Mallorca i Barcelona durant aquests anys, tant en naus venecianes i genoveses com catalanes. – J. P. E. [7055]

Manuel RIU, *La banca i la societat en la Corona d'Aragó, a finals de l'Edat Mitjana i començaments de la Moderna*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10-11 (1990-1991), 187-224.

Presentació global del tema, en la qual, després de les pàgines inicials, on l'autor constata el poc que ha estat estudiada la pràctica bancària en la corona catalano-aragonesa i els múltiples camps que hi són implicats (188-192), assenyalant els fons documentals que més dades podrien proporcionar, amb particular esment de l'AHCB i de la seva sèrie de la *Taula de canvi*, amb indicació de volums concrets i de llur contingut (195-196) i transcripció comentada de *Lo canviador* de Jordi de Sant Jordi (196-198). Les pàgines que segueixen apleguen notícies sobre activitats bancàries als Països Catalans des de la segona meitat del segle XII al XV, normalment ja publicades, però també inèdites en arxius diversos, aplec que constitueix una breu història de les iniciatives bancàries a casa nostra (199-212). Les darreres pàgines presenten les taules municipals de canvi de Barcelona (212-218), de València (218-219) i de Ciutat de Mallorca (220-222), i d'altres ciutats (223-224), sempre que és possible a base de les successives ordinacions que les regiren. – J. P. E. [7056]

Joan ARMANGUÉ, Covadonga GARCÍA-TORAÑO, *Naufrazi i memòria (els goigs sards de Santa Maria Navarrese)*, dins «Misc. Bastardas 3», 133-144.

Els goigs serien una de les manifestacions culturals d'influència catalana que han perdurat a Sardenya. Unes observacions generals introductòries, recorden la vinculació entre temporals marins i advocacions religioses, manifestada en cobles o goigs (134-135). A Sardenya, ultra el cas de Bonaire, del qual són recordats uns *Goigs de Nostra Senyora de la Mercè que's cantan en... Bonaire...*, tenim el de Santa Maria Navarrese, en la qual una antiga tradició fundacional es veié sobreposada per un fet documentat l'any 1576, amb confusió dels dos plans en els goigs, ací transcrits (142-144); també és transcrita la dita acta del 1576 o *Relació de la imatge de Nostra Senyora que vingué per la mar, la qual està en Tortolí*, de Càller. Archivio Comunale, Fondo Ballero, 24, redactada en llengua catalana (141-142). – J. P. E. [7057]

Martín GELABERTÓ VILAGRAN, *Reforma religiosa y sensibilidad popular. Los milagros capuchinos en la Cataluña del siglo XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 231-248.

Els fets descrits en aquestes pàgines són coneguts per cinc informacions conservades a Barcelona, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, les dels pares Valentí d'Olot, Marià de Sant Quirze de Safaja, Rafael de Taradell, Fidel de Rialb, Pere Pau de Sant Pere, informacions que porten el títol comú de *General inquisición y averiguación exacta hecha en nuestros conventos de todas las cosas dignas de memoria...*, de les quals són extreus les narracions concretes de casos en els quals l'actuació de caputxins féu experimentar a persones diversament necessitades la protecció celestial (235-247). Els fets són interpretats per l'autor dins el marc de la necessitat humana de seguretat, davant la qual les instàncies superiors de l'Església haurien actuat com un fre (232). – J. P. E. [7058]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Boscos i deveses a la Corona Catalano-aragonesa (s. XIV-XV)*a, dins «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), 485-539.

Aplec de notícies sobre la políticsa de la Corona en relació tant a la protecció (amb vista sobretot a poder disposar de bona fusta per a la construcció de vaixells) com a l'explotació de boscos i deveses, tretes només de la secció de *Cancelleria. Registres* d'ACA, complementades amb algunes de procedents de l'AHCB i de publicacions d'altres autors; l'exposició d'aquelles dades és concentrada en tres apartats: els perills de destrucció dels boscos (488-491), explotació dels boscos i de les deveses (491-526), l'úsdefruit controlat de la natura (526-537). A les pàgines 512-513 hi ha quadre dels concessionaris de llicències per a mercadejar amb quantitats determinades de fusta. Al final hi ha dos mapes de Catalunya i Aragó i de València i zona aragonesa limítrofe (538-539). – J. P. E. [7059]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *El llop i la guilla, dos cànids perseguits*, dins «Revista de Girona», núm. 140 (maig-juny 1990), 37-42.

J. M. T. GRAU, R. PUIG, J. RUIZ-OLMO, *Persecución del lobo (canis lupus L., 1758) en Girona (NE Ibérico) durante los siglos XVIII y XIX: ejemplo de utilización de datos de archivo*, dins «Miscellanea Zoologica», 14 (1990), 217-223

J. M. T. GRAU, R. PUIG, J. RUIZ-OLMO, *Comparación de la evolución de las poblaciones de zorro (vulpes vulpes L., 1758) en el NE Ibérico en base a datos históricos (siglos XVIII-XIX) y actuales (siglo XX)*, dins «Miscellanea Zoologica», 14 (1990), 225-231.

Exposició legal i estadística, basada en els llibres dels sotsdelegats de la Intendència General a Girona, ara a l'Arxiu Històric de Girona, i en un lligall existent a l'Arxiu Històric Municipal de Girona, XXV.2, núm. 20, llibre de pagaments per a l'extinció d'animals malignes. En són transcrits en el primer estudi una acta de lliurament d'un llobetó cadell el 1731 (38); entre el 1732 i el 1739 foren capturats en el corregiment de Girona 456 llops (39). La disminució del nombre de llops provocà el creixement del de guilles. Durant el anys esmentats s'haurien donat casos de persecució sistemàtica (42). – J. P. E.

[7060-7062]

L. PEÑARROJA TORREJÓN, *La asimilación y conservación de los grupos -MB-, -ND- en los dialectos «mozárabes» del oriente hispánico ; arcaísmo o arabismo?*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 65 (1990), 213-233.

Les primeres pàgines recorden els autors per als quals el fenomen indicat en el títol seria supervivència mossàrab (213-215). L'autor analitza nombre de casos proporcionats per documentació de procedència diversa (ACA, *Canc.*, *reg.*, Arxiu de la Catedral de Tortosa, *Comú del Capítol*, *Calaix de Benifassà* i *Llibre del repartiment de València*, Cartes de població, etc.) i arriba a la conclusió que tals casos foren «equivocadamente interpretados como reflejo de un 'mozárabe' fosilizado en el arcaísmo. Cribada cada fuente y visto el tratamiento de ambos grupos en valenciano y catalán, no todos los casos de conservación son imputables a un presunto arcaísmo. Al contrario, la asimilación y reducción reales de estos grupos consonánticos en la aljamía de Valencia (y probablemente en la de la Baja Cataluña) nos obligan a considerar que la estabilización de algunas formas con 'mb', 'nd' corría a cargo del árabe; es decir... son imputables a la pronunciación de los árabehablantes, no a la fonética 'mozárabe'...» (228). Hi ha un mapa de la distribució peninsular de MB m (225). – J. P. E. [7063]

Jordi CASTELLS-CAMBRAJ, *Remarques sobre la llengua dels antics poetes catalans*, dins «Misc. Fuster II», 33-44.

L'autor es proposa de tractar «el concepte de pertinença dins de la història de la literatura catalana aplicat als antics poetes catalans» (33), en els quals distingeix quatre situacions: els qui escriviren en provençal, els qui ho feren en provençal catalanitzat (Pere Marc, Lluís Icart), els qui en català provençalitzat (Andreu Febrer, Gilabert de Pròixita, Jordi de Sant Jordi) i els qui escriviren en català a partir d'Ausiàs Marc (34-35). Les històries de la literatura catalana, malgrat que per principi només s'ocupin de l'escrita en català, comencen amb els poetes catalans dels tres primers grups. Exposades diverses teories sobre el tema (36-38) i la doctrina dels tractadistes medievals de retòrica i de versificació, en particular la de Ramon Vidal, segons el qual en totes les terres de la nostra llengua eren considerats de més autoritat o vàlua els cantars en llemosí (41), l'autor afirma que «inicialment, aquesta tria [del sistema lingüístic] és mediatitzada pel gènere, el qual imposarà automàticament la llengua que caldrà usar» (41). Per tant, els poetes catalans en llengua provençal han de trobar el seu lloc tant en una història de la literatura catalana com en una de la provençal (42-43). – J. P. E. [7064]

Josep IZQUIERDO, *El concepte «prosa de la cancelleria»: importància i contingut a través de la historiografia lingüística*, dins «Misc. Bastardas 3», 57-76.

L'autor pretén d'exposar «els canvis que ha sofert, pel que fa a la seua importància en la història de la llengua i la literatura, el concepte *prosa de la cancelleria* a través de la historiografia lingüística i literària, des de les acaballes del segle XIX ençà» (57); hi assenyalava tres etapes, de fet determinades per fites d'abast polític general, com són els anys 1936 i 1975. Abans del 1936, la prosa de cancelleria era la demostració que la llengua catalana no necessàriament havia de seguir en situació de prostració i alhora mostra per a la seva normativació (58-63); en la segona etapa, encunyada ja la denominació per Marçal Olivari el 1936 (64), segueix la funció exemplar, però hom en subratlla també la unificadora dels dialectes en una sola llengua escrita (64-70); en la tercera etapa, hom hi cerca altra vegada un model, ara per a una llengua administrativa, tant a Catalunya com a València (71-73). – J. P. E. [7065]

M[artí] AURELL I CARDONA, *Autour d'un débat historiographique: l'expansion catalane dans les pays de langue d'oc au Moyen Age*, dins «Montpellier 1», 9-41.

Les publicacions relatives a l'empenta catalana al Nord de Salses i Leucata es poden agrupar en tres períodes: el medieval i clàssic (cròniques tant llatines com catalanes fins a Jerónimo Zurita, Jeroni Pujades i Francisco Diago), característica del qual és la de donar més importància a la descripció dels fets que a llur interpretació; el romàntic, vinculat a l'ideal d'un gran estat catalano-occità, actualment en represa; i el que reacciona contra l'anterior i sosté que els Pirineus són frontera, personificat per Ramon d'Abadal i de Vinyals (27-28). Dins la primera secció hi ha algunes pàgines dedicades a historiadors provençals i tolosans del s. XVII (17-20), comú denominador dels quals seria l'elaboració de genealogies i una certa instrumentalització política. La historiografia romàntica catalana, acceptada pels occitanistes actuals (27), no ho hauria estat pas pels provençals entre el 1870 i el 1980 (23-26). – J. P. E. [7066]

Joan AINAUD I DE LASARTE, *L'època del Cerimoniós. Balanç d'un regnat*, dins *Pere el Cerimoniós*, 1-10.

Seqüència bibliogràfica de la figura d'aquell rei, començant per la seva *Crònica*, en la qual per voluntat seva no foren amagats els revessos(2), seguint per la valoració negativa de Pere Tomic (3) i la molt positiva de Pere Miquel Carbonell (3-4), primer editor de la dita

obra en les *Cròniques d'Espanya*, publicades amb complements el 1546 i 1547 (4); aquesta obra hauria arribat a Jerónimo Zurita i a través d'aquest a Juan de Mariana (4-5). Esteve Gilabert Bruniquer i Jeroni Pujades es procuraren documentació de primera mà (5), cosa que en el segle XVIII és limitada a obres com la *Crònica Seráfica* de Jaume Coll o la *Historia de Poblet* de Josep Finestres de Monsalvo. Les *Memorias...*, els *Antiguos tratados de paces y alianzas* i les *Ordenanzas de las armadas navales* de Bernat de Cabrera, publicats per Antoni de Capmany, són d'importància excepcional per al coneixement d'aquell regnat i des del 1847 foren seguits per la *Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, començada per Pròsper de Bofarull i Mascaró i continuada per Antoni de Bofarull i de Brocà, el qual tornà a publicar la *Crònica* el 1850 (6); amb Josep Coroleu i Antoni Rubió i Lluch, l'edició de documents constituí una «veritable revelació de molts aspectes de la rica i variada individualitat del monarca» (7) i fou completada amb aportacions d'autors diversos tant abans com després de la Guerra Civil Espanyola (9). Les aportacions documentals passaren a les successives síntesis històriques, més o menys benvolents envers aquell rei, com les de Ferran Soldevila, Antoni Rovira i Virgili, Pierre Vilar, Raimon d'Abadal i de Vinyals, Joan Reglà (7-10). Davant els antagonismes interpretatius produïts per la manca de comunicació entre autors, Ainaud demana «centres de recerca ben equipats amb recursos documentals, bibliogràfics i humans» (10) i acaba recordant el retrobament de l'original de les *Ordinacions reials* (11). – J. P. E. [7067]

Joan RAFAEL RAMOS, *El paper de la «Sociedad Castellonense de Cultura» en la divulgació de la llengua catalana (1919-1936)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 91-98.

Aquestes pàgines recauen en el nostre camp pel fet d'indicar les publicacions de la Castellonense. Així, totes les de les col·leccions «Obres d'Investigació Històrica», «Clàssics Valencians» i «Llibres rars i curiosos» i la majoria de les no incloses en col·lecció són dedicades a la temàtica d'ATCA (94-95). Són també recordats alguns dels articles del «Boletín...» (96). – J. P. E. [7068]

José Eduardo LÓPEZ PEREIRA, *Quarant'anni di contributi della filologia spagnola allo studio del Medioevo latino*, dins «Schede Medievali», 16 (gennaio-giugno 1989 [1990]), 33-53.

La informació proporcionada per aquestes pàgines va del 1950 al 1988 (34). Una primera part presenta les contribucions a camps diversos, començant amb la indicació d'alguna edició crítica (36-37). La segona presenta un índex bibliogràfic per ordre alfabètic d'autors, on en trobem nou dels Països Catalans (44-53), ultra el *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (48). – J. P. E. [7069]

Antoni FURIÓ, *De la autarquía al intercambio: la historia medieval valenciana entre 1939 y 1989*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», L (1990), 903-920.

L'autor intenta «un itinerario historiográfico de las distintas etapas cubiertas por el medievalismo valenciano en estas cinco décadas» (904), després que, en acabar-se la Guerra Civil, si les institucions culturals nascudes de la Renaixença feien la viu-viu integrades en l'Espanya Nacional (906), la Universitat i la «Escuela de Estudios Medievales» mantenien un nucli de medievalistes, que treballaven en l'AMV, amb clara tendència a la paleografia, a la diplomàtica i a la història jurídica (908-909), els quals, malgrat les exigències de «lo universal» seguien estudiant la realitat valenciana (910). Un relleu en la càtedra universitària portà a desendendre's de València i a fixar-se en Aragó i Navarra (911), fins que Joan

Reglà, Miquel Tarradell, Manuel Sanchis i Guamer i el mateix Antonio Ubieto feren encaixar la realitat valenciana amb la metodologia econòmica i social, d'on han nascut nombre de treballs, realitzats sobretot en l'ARV, entorn dels més variats aspectes de la València posterior a la reconquesta, des del repartiment i la repoblació fins a les institucions passant per les realitats ciutadanes o comarcals, amb molt valuoses aportacions d'especialistes estrangers com Robert I. Burns o Pierre Guichard (916-918). – J. P. E. [7070]

J[esús] LALINDE ABADÍA, *La iushistoriografia sobre la Corona de Aragó ibèrica*, dins *Historiographie*, 43-59.

D'acord amb el títol, aquestes pàgines exposen els diversos enfocaments que han presidit els estudis d'història del dret de la corona catalano-aragonesa i llurs resultats en publicacions. Un dels apartats és dedicat a la publicació i crítica de textos, on destaquen les cartes de població, els *Usatges*, el *Vidal Maior* o l'obra d'Antoni de Capmany (53-55). – J. P. E. [7071]

P[ere] MOLAS, *Historiografia sobre l'època dels Àustries*, dins *Historiographie*, 31-42.

La primera part d'aquest article, començant per Jerónimo Zurita, enumera els escriptors dels segles XVI i XVII que a Catalunya i a València escriviren sobre allò que succeïa en llur temps (32-33). En el segle XIX començà l'edició dels textos d'aquells segles que havien restat inèdits, també a Mallorca (33-34). Els temes historiogràfics subratllats per l'autor són les històries locals (35), els estudis dedicats a les diverses capes socials de les ciutats (36-37), a les institucions (37) i a alguns episodis concrets, com són les Germanies, el bandolerisme o la Guerra dels Segadors (38-39). – J. P. E. [7072]

Roberto FERNÁNDEZ DÍAZ, *La clerecía catalana en el Setecientos*, dins «Catalunya XVIII» II, 23-118.

L'autor defineix aquestes pàgines seves com a exercici de «pensar historiogràficament sobre el trabajo de los demás» (24), amb informacions i suggeriments per a l'estudi de la clerecía catalana del segle XVIII. Parteix de la constatació que la història social en general i en concret la història social de l'Església amb prou feines ha nascut (24-31) i si en general la situació canvia per a bé, no a Catalunya (33-37). En les pàgines següents trobem dades sobre el nombre absolut i relatiu d'eclesiàstics en general (55-59), de bisbes més en particular (59-62), de capítols (62-65): [prova de la perspectiva estatal amb què són escrites aquestes pàgines és el fet que ni hi és esmentada una institució específica de la Corona Catalano-Aragonesa, molt estesa a Catalunya, on pràcticament no hi havia poble sense: les Comunitats de Beneficiats] i de baixa clerecía (62-65), entitats generadores de conflictivitat interna (65-66) i cada una posseïdora de les pròpies bases econòmiques (66-69). En l'apartat sobre la formació, són recordats els estudis sobre els seminaris de Tarragona i de Girona, és resumit el reglament del Seminari de Barcelona i assenyalada la diversa presència de llibres en les biblioteques de clergues (69-74). És resumit allò que sabem de cada una de les grans funcions de l'estament clerical en relació a la societat del segle XVIII: guardià de la moral tant privada com pública, i responsable de la beneficiència i de l'escola (75-82); del seu capteniment tan divers en la Guerra de Successió i en la Guerra Gran (83-96: i en la de la Independència, però aquesta és fora dels nostres límits) i en els conflictes socials, en què actuà com a esmortuïdor (97-100). Hi ha un influx social a través de les idees, concretat en tres direccions: el del desenvolupament econòmic, personificat per Francesc Armanyà; el del rigor moral o filojansenisme, personificat per Josep Climent i Avinent; i el de la ciència i la cultura, clarament concentrat en tres nuclis: els jesuïtes, la Universitat

de Cervera i l'escola històrica de Bellpuig de les Avellanès; afegim-hi l'adhesió, manta vegada bel-ligerant, a favor de la llengua catalana (101-111). – J. P. E. [7073]

Pedro FATJÓ GÓMEZ, *Las haciendas eclesiásticas en la Catalunya del XVIII*, dins «Catalunya XVIII» I, 119-146.

Treball limitat a presentar l'estat de la qüestió en la historiografia catalana sobre el tema del títol i fer preguntes que incitin a l'estudi. Després d'unes consideracions generals sobre el tema (120-126) i d'haver deplorat la manca d'estudis sobre història social de l'Església a Catalunya (127-129), assenyala les publicacions dedicades a exposar la base econòmica de la rectoria de Mataró i de la parròquia de Cervera (131-132) i resumeix les dades econòmiques ja publicades sobre les mitres de Catalunya, sobre el capítol de la Seu d'Urgell i sobre la comunitat de beneficiats de Manresa (134-136) i també allò que hom sap de la pressió fiscal damunt les referides mitres (140-141). Altre dels punts no estudiats és com eren distribuïdes les rendes de les institucions eclesiàstiques, tant en la part destinada a funcions socials (142-143) com en l'esmerçada en inversions en forma de censal (144-145). – J. P. E. [7074]

Joaquín PRATS CUEVAS, *Iglesia, enseñanza y pensamiento en la Cataluña del Setecientos: propuestas y reflexiones*, dins «Catalunya XVIII» I, 147-172.

La història de l'educació a Catalunya en el segle XVIII és un terreny pràcticament inexplorat (150), i més en concret ho és la història de les universitats anteriors al 1714 i dels seminaris diocesans del segle XVIII (156-157). Les pàgines 151-156 són com un butlletí bibliogràfic d'allò que han dit de la cultura catalana del segle XVIII Antoni de Bofarull i de Brocà, Josep Torras i Bages, Frederic Clascar, Ignasi Casanovas, Ferran Soldevila, Miquel Batllori, tots els quals, malgrat una evolució innegable, subratllen que, sobretot els jesuïtes, practicaren un eclecticisme mental integrador d'elements científics moderns en els esquemes tradicionals com a mitjà el més eficaç per a mantenir els dits esquemes; després, la irrupció de les ciències modernes hauria estat imparabile. Una novetat del segle XVIII fou la que per primera vegada la Corona s'hauria fet càrrec del manteniment de la Universitat, la de Cervera, fins prop d'un 50% (160-161). La història del pensament català del segle XVIII seria presonera de tres prejudicis: el nacionalista, el conservador / eclèctic i el de la institució, en funció de la qual l'historiador treballa; el fet d'alliberar-se'n conduiria a resultats nous, com és ara que en el grup de Bellpuig de les Avellanès «no aparece ni un ápice de las concepciones históricas nacidas con la Ilustración» (168). La Universitat de Cervera, la creació de la qual havia estat un acte de regalisme, hauria estat pedra de toc en la prova de força entre la Corona i l'Església del 1717 al 1734, com també ho serien totes les institucions educatives, noves o tradicionals, en la prova de força entre els nous centres de poder creats per la Nova Planta i entre els poders locals (169-171). – J. P. E. [7075]

M[iquel] DURAN PASTOR, *Aproximación al pensamiento historiográfico en Mallorca en el siglo XIX*, dins *Historiographie*, 147-170.

El segle XIX començava amb una clara consciència crítica d'allò que havien d'ésser les fonts de la història (149), contra faules i equivocacions (150). En ple romanticisme, Josep M. Quadrado conjunta fets, religió i poesia (152), contribueix a la florida de la novel·la històrica (153), a la de biografies (154) i, en història estricta, tendeix a la crònica (156). Cercar i exposar les valors de fets individuals podia ésser l'objectiu dels qui pensaven com ell (157-159). A finals de segle, Miquel dels Sants Oliver propugnava de substituir les

connexions de la cronologia per d'altres de més significatives, com podien ésser les socials (160). Amb motiu de l'aparició de la *Història de Pollensa* (1897-1906), Josep Miralles i Sbert dreçava una primera crònica de la historiografia mallorquina del segle XIX (161-162). El 1898 l'assignatura d'història de Mallorca era introduïda en el pla d'estudis del Seminari Diocesà (163). – J. P. E. [7076]

EL PROJECTE DUIDA, *La informatització de fonts per a la història de les dones*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 513-522.

El projecte inclou la constitució d'una base de dades de fonts per a la història de les dones a Catalunya a les edats mitjana i moderna, dins el qual són previstos formats diferents de registre per a documents, llibres i estudis tant d'un autor sol com d'obres col·lectives. Les mostres de fitxa documental corresponen a protocols dels anys 1402 i 1423 de l'AHPB (520-521). – J. P. E. [7077]

Klaus REINHARDT, *Bibelkommentare spanischer Autoren (1500-1700). I. Autoren A-LL* (Mediaevalia et Humanistica, 5), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1990, XX i 286 pp.

Són reproduïts en aquest volum els inventaris d'obres corresponents a autors la denominació dels quals comença amb les lletres A-C [inventaris que el lector ja coneix pels resums publicats dins ATCA, II (1983), 549, núm. 944, IV (1985), 617, núm. 2253 i VI (1987), 395, núm. 3249], lletres que l'autor ha completat en les pàgines finals (277-282), on trobem notícies sobre Jeroni Agulló (277), Joan Alçamora (278) i Pere Anton Beuter (280). En les altres lletres trobem: Margarida de l'Esperit Sant (151), Damià Esteve (154), Josep Esteve (155), Joan Francisc Fernández de Heredia (160), Francisc Ferràndez (162), Josep Ferrer (162), Frederic Furió Ceriol (167), Vicent Garcia Ordóñez de Lloris (180), Joan Gili (184), Pere Joan Guasch (196-197), Cosme Damià Hortolà (214), Lupercio de Huete (217), Lluís Istella (27), Joan Antoni Xarque (230), Josep Leonart (271-272), Rafael Llinàs, (272) i Jeroni Lloret, (272-273). Afegim-hi Pedro Irurozqui, professor a Santa Caterina de Barcelona, les obres del qual es conserven manuscrites a Barcelona, Biblioteca Episcopal del Seminari Conciliar (220-227). Per a cada autor, ultra el nom, trobem seguint aquest ordre: dades biogràfiques essencials, presència en repertoris bibliogràfics, títols de les obres i quan aquestes són manuscrites, íncipit i èxplicit de les mateixes, i indicació de la o de les edicions per a les publicades. – J. P. E. [7078]

Carme SIMÓ, *Catàleg dels noticiaris mallorquins (1372-1810)* (Monografies, 2), Ciutat de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana 1990, 266 pp.

L'autora s'ha proposat d'oferir un «catàleg descriptiu, al més ampli i detallat possible» (10) dels noticiaris mallorquins de cinc segles. Comença precisant-ne el concepte: aplecs de notícies de primera mà d'importància no personal sinó social, destinats a conservar la memòria dels fets, amb comentaris escassos, destinats a ús particular; les notícies hi són consignades per dies, però de forma irregular i no sistemàtica, raó per la qual en són exclosos els aplecs de notícies no particulars, sinó d'institucions, els llibres de comptes, les narracions sistemàtiques i els de ple segle XIX (10-11). L'autora constata que no hi ha als Països Catalans una definició única de 'dieteri' i que a Catalunya manca àdhuc una bibliografia dels existents, a diferència de València (16-17). Essent molt grans les diferències entre els autors de dieteris, «tots posseeixen un cert grau de formació cultural» (19) i, àdhuc quan descriuen el mateix fet, les valoracions poden ésser contraposades, com n'és prova el judici de les posicions de lul·listes i antilul·listes en la segona meitat del segle XVIII (19-20).

Quant a la llengua, els autors passen gradualment del llatí al català en els segles XIV i XV, llengua única fins al segle XVIII, en què quinze són en català, set en castellà i un de bilingüe; cinc dels castellans són de la segona meitat del segle XVIII (20-21). El cos del volum dedica sengles capítols a cada un dels dietaris i en cada capítol distingeix les dades relatives a l'original, a les còpies i a les edicions, a l'autor, al contingut de l'obra (amb qualque mostra textual) i a la llengua en què és escrita. Aquest esquema és aplicat als dietaris de Mateu Salzet (33-42), Joan Porqueres i Joan Crespí (43-45), Pere de Pacs (49-51), Joan Fe (55-62), Francesc Santceloni (63-65), Jaume Pujol i Santpol (67-70), un anònim dels anys 1613-1616 (71-73), Jaume Viquet (75-79), Vila (81-82), Joan Antoni Mateu i Bonet (83-87), Cristòfor Fiol (89-93), Antoni Serra (95-100), altre anònim de 1661-1662 (101-102), Cristòfor Seguí i Llabrés (103-106), Joan de Torrella i Ballester (107-116), Maties Mut i Romaguera (117-121), Antoni Fe (123-125), Bartomeu Martorell (127-128), Antoni Oliver (131-133), Guillem Vidal (135-140), Llorenç Coc (141-143), Agustí de Torrella i Truyols (145-150), Joan Sabater (151-153), N. Canyelles (155-156), Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Figuera (157-164), altre anònim del 1732 (165-167), altre anònim de 1733-1757 (169-170), Tomàs Amorós i Cerdà (171-175), altre anònim de 1741-1764 (177-178), Antoni Gelabert (179-181), Gabriel Ferrer (183-188), Bartomeu Ferragut i Oliver i Gaietà Ferrer (189-194), Bartomeu Bennàssar de Bagellí (195-197), Gabriel Nadal (199-202), Antoni Deià i Tortella (Gaietà de Mallorca) (203-207), Bonaventura Serra i Ferragut (209-213), Pere Gaietà Domènec i Bover (215-217), Domingo Penya (219-220), Joan Mestre i Oliver (Lluís de Vilafranca) (221-227), Joaquim Fiol (229-232). El darrer és del segle XIX. Clouen el volum la bibliografia general (235-237) i nou taules: d'autors per ordre alfabètic (241-242), d'autors per ordre de codis (243-244), d'autors per ordre cronològic (245-246), de copistes (247), de títols (249-251), d'incipits (253-256), de matèries (257-262) d'arxius i biblioteques (263) i de classificació per llengües (265). – J. P. E. [7079]

Gaspar PIZÀ I ROSSELLÓ, *Cabrit i Bassa dins la bibliografia*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 339-341.

La resistència de Cabrit i Bassa al castell d'Alaró a favor dels croats (papa, rei de França i rei de Mallorca) contra la dinastia de Barcelona i el càstig capital infligit per Alfons III el Liberal als dos esmentats és documentada en el *Breviarium Maioricense* del 1505, a partir del qual recordaren l'episodi els historiadors dels segles XVII-XVIII; al s. XIX hom cercà altres documents relatius al fet, el qual restà somort els anys centrals del segle actual. Ara ressorgiria per interessos polítics. – J. P. E. [7080]

Man[ujel RIU [I RIU], *Algunes fonts i la bibliografia dels deu darrers anys sobre el Regne Privatiu de Mallorca*, dins «XIII Congrès», 119-136.

El primer apartat presenta els arxius majors de Ciutat de Mallorca (ARM, ADM, ACM) i algun de la Part Forana com és l'Arxiu Parroquial de Pollença, o de Menorca, com l'Arxiu Municipal de Ciutadella, amb indicació de la bibliografia que els ha estat dedicada (119-121). Segueixen les seccions destinades a publicacions de fonts (122-124), a ciències auxiliars (124-125) i a historiografia, amb subdivisions per als temes de la creació del Regne (126), als aspectes polítics (127), demogràfics (127-128), econòmics (128-129, amb particular atenció al comerç, 129-130), als temes socials (130-131), institucionals (131-132), religiosos (132-133), culturals (133), artístics (134), de vida i costums (135) i a monografies d'història local (135). – J. P. E. [7081]

Gonçal LÓPEZ NADAL, *Estructuras e instituciones sanitarias en los puertos del levante ibérico entre los siglos XVI y XVIII*, dins *I porti come impresa economica*. Atti della «Diciannovesima Settimana di Studi», 2-6 maggio 1987 a cura di Simonetta CAVACIOTTI (Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini». Prato, Serie II, 19), Florència, Le Monnier 1988, 65-88.

L'autor presenta aquest treball com «una primera visión de conjunto sobre la organización de la sanidad marítima en los puertos españoles del Mediterráneo» i com a bàsicament una informació bibliogràfica i documental (66) sobre: establiment de morberies en els nostres ports, en les quals assegurar les quarantenes dels possibles empestats, a partir del 1490 a Maó, del 1501 a Ciutat de Mallorca, del 1687 a Eivissa, del 1709 a Barcelona i del 1720 a València, amb referències tant a la documentació bàsica com als estudis sobre el tema (68-73); legislació o *Capítols del morbo* promulgats per les ciutats, des del 1459 que ho féu Ciutat de Mallorca (73-82; a Barcelona són documentats morbers des del 1409, 74); i centralització de la política sanitària unificada pels Borbons en el segle XVIII (82-88).

– J. P. E.

[7082

Frederic UDINA I MARTORELL, *Els Congressos d'Història de la Corona d'Aragó*, dins «Revista de Catalunya», núm. 46 (novembre 1990), 72-82.

Amb motiu de la celebració del XIV Congrés a Sardenya, l'any 1990, l'autor resumeix la trajectòria de tots els celebrats fins a la data, recorda temes i principals assistents i subratlla llur tirada a la internacionalització i el fet que la sobirania dels congressos resideix en els congressistes (81). Les deu mil pàgines de llurs actes en fan un instrument imprescindible per a qualsevol tema d'història de la Corona catalano-aragonesa. – J. P. E.

[7083

Gabriel ALCALDE I GURT, Josep Manuel RUEDA I TORRES, *Les publicacions periòdiques dels museus gironins*, dins «Revista de Girona», núm. 143 (novembre-desembre 1990), 52-55.

Rosa M. GIL I TORT, *Les guies dels arxius*, dins «Revista de Girona», núm. 243 (novembre-desembre 1990), 56-58.

El primer article enumera cinquanta-dues publicacions periòdiques de museus catalans, que divideix en tres tipus: d'informació del mateix museu; d'estudis de temàtica coincident amb el camp del museu editor; i de museologia / museografia, amb particular atenció a les de les comarques gironines, totes del segon tipus.

El segon article ofereix presentació comentada de les publicacions arxivístiques de Catalunya durant l'any 1989, completada amb fitxa detallada de les publicacions periòdiques dels museus gironins: «Papers del Montgrí», «Vitrina» de la Garrotxa, «Aixa» del Montseny, «Informatiu de l'Arxiu i el Museu de Sant Feliu de Guíxols» i «L'Estoig». – J. P. E.

[7084-7085

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Los estudios sobre fragmentos i (!) membra disiecta de códices en Cataluña. Breve estado de la cuestión*, dins *Memoria Ecclesiae I. Los Archivos de la Iglesia. Presente y futuro*. Actas del cursillo (Madrid, 12 al 15 de Septiembre de 1988) y elenco de los archiveros de la Iglesia. Edición dirigida por J. M. MARTÍ BONET y Matías VICARIO SANTAMARÍA, Barcelona, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España 1990, 33-52.

Versió castellana d'unes pàgines ja resumides per als lectors d'aquest anuari, dins ATCA, IX (1990), 421, núm. 5248. – J. P. E.

[7086

Romanische Bibliographie 1988. Herausgegeben von Gustav INEICHEN. I. Teilband: *Verzeichnisse. Register*. II. Teilband: *Sprachwissenschaft*. III. Teilband: *Literaturwissenschaft*, Tubinga, Max Niemeyer Verlag 1990, XVI i 302; XIV i 246; i XIV i 532 pp.

En el volum II, les pàgines 192-200, corresponents als números 4410-4512 de la bibliografia, són dedicades a estudis sobre la llengua catalana, molts dels quals recauen en el nostre camp; i en el volum III, les pàgines 351-373, núms. 11200-11505, són dedicades a informar d'estudis sobre autors i obres catalanes, recaient en el nostre camp tots els títols que estudien autors i obres anteriors al segle XIX (pp. 351-360, núms. 11200-11318). – J. P. E. [7087]

Rosa M. FUSTÉ I ANTICH, *Bibliografia de Falset. Les publicacions periòdiques a Falset del 1909 al 1936* (Biografia i Bibliografia, 15), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV 1990, 326 pp.

Són reproduïts ací, amb qualque indicació del contingut, els títols de tots els números de les successives publicacions periòdiques de la capital del Priorat: «Mont-sant» (1909), les tres èpoques de «Priorat» (1915, 1922 i 1930), «El Eco del Priorato» (1924) i «La Voz de Falset / Falset y Comarca» (1929). Només un parell d'articles cauen de ple en el camp d'aquest anuari: la transcripció en català d'un fragment de Manuel de Melo, *Historia de los movimientos, separación y guerra de Cataluña* publicat a «Falset» el 3 de gener del 1932 (180); i l'anotació baptismal de Juan Gregorio Muniain Panigó, de Falset 1699, publicada el 6 de juliol de 1930 en el mateix setmanari (150 i 320); i potser les notes relatives a la Casa de Cardona en temps de Joan II, del 16 de novembre del 1930 (157). – J. P. E. [7088]

Agustí COLOMINES I COMPANYS, Vicent S. OLMOS I TAMARIT, *L'espai local. Bibliografia de l'Horta-Sud. Indagacions i propostes* (Monografies de l'Horta-Sud/2), Horta-Sud, Institut d'Estudis Comarcals 1990, 160 pp.

La primera part, després d'haver informat de tendències historiogràfiques dels darrers anys entorn de València (18-24), teoritza i pledeja a favor d'una història local ben feta (28 i 35), més pròxima a les fonts documentals locals (31) i més atenta a la relació home - medi en l'espai viscut (35), amb indicació i valoració de mostres concretes en la producció recent (37-42). En la segona part, després d'haver propugnat una bibliografia no únicament informativa, ans també crítica (47), i proporcionat una visió de conjunt de les aportacions fetes al coneixement de la pròpia comarca (45-58), els autors presenten les tres-centes setanta-set fitxes bibliogràfiques, distribuïdes entre les que fan referència a tota la comarca (67-77) i les que corresponen a cada una de les seves poblacions: Albal (78), Alcàsser (79), Alfafar (80-81), Benetússer (82), Beniparrell (83), Catarroja (84-91), Massanassa (92), Paiporta (93), Picassent (94-98), Sedaví (99), Silla (100-101), el Pla de Quart (102-104), Alaquàs (105-112), Aldaia (113), Manises (114-117), Mislata (118), Picanya (119), Quart de Poblet (120), Torrent (121-129) i Xirivella (130). El conjunt és completat amb tres índexs; d'autors (133-140), de temes (143-146) i ideològic-antropomímic (149-156). – J. P. E. [7089]

Bibliografia Històrica Tarraconense. XI. Edició a cura de F. Xavier RÍCOMÀ VENDRELL i Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ (Biografia i Bibliografia, 14), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV 1989, 168 pp.

Bibliografia Històrica Tarraconense. XII. Edició a cura de F. Xavier RICOMÀ VENDRELL i Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ (Biografia i Bibliografia, 17), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV 1990, 152 pp.

Aquests volums segueixen les pautes dels de la mateixa col·lecció ja coneguts dels lectors d'ATCA [cf. IV (1985), 497-498, núm. 1823; V (1986), 358, núm. 2446; VI (1987), 394, núm. 3245; VII-VIII (1988-1989), 394-395, núms 4001-4002]. Els dos volums que ens ocupen fan passar les fitxes i resums bibliogràfics de 2735 a 3467, agrupats en seccions disposades per ordre alfabètic. En tots dos volums trobem nombre d'indicacions bibliogràfiques d'estudis, molts d'ells publicats en col·leccions o premsa local, i per això de més difícil notícia, basats en documentació d'arxiu moltes vegades coneguda de primera mà, en seccions com les dedicades a l'art, a les ciències auxiliars, a institucions de cultura, a història eclesiàstica i local, a demografia, a economia i societat, a etnografia. Les seccions més pròximes a aquestes pàgines són les dedicades a fonts i bibliografia (XI, 95-99, nn. 2957-2973; XII, 71-72, nn. 3251-3253) i la de biografies; en la de volum XI trobem aportacions a les de Guerau de Jorba (32, n. 2792), Magí Català i Guasch (34, n. 2801), Francesc Vicent Garcia (34, n. 2802), Gaspar Andreu (35, n. 2804), a metges diversos (35-45, n. 2805), a Rafael Figuerola (45, n. 2806), Àngela Roig (46, n. 2810), Gabriel Oliver (48, n. 2819), Lluís Ponç d'Icard (50, n. 2824), Onofre Català i Miarnau (51, n. 2826) i Anton Martí i Franquès (51, n. 2829); i fora d'aquesta secció, a Jaume Conesa (61, n. 2860). En el volum XII, les aportacions biogràfiques fan referència a Anton Martí i Franquès (34, n. 3172), Joan Cuscollana (35, n. 3175) i Lluís de Castellet (36, n. 3179). Tots dos volums són completats amb tres taules: d'autors, de llocs i de persones esmentades. - J. P. E.

[7090-7091

María Luz LÓPEZ TERRADA, José PARDO TOMÁS, Vicente L. SALAVERT FABIANI, *Bibliografía histórica sobre la Ciencia y la Técnica en España*. 1988, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XLI (1989), 177-213.

José PARDO TOMÁS, Vicente L. SALAVERT FABIANI, Amparo SOLER SÁIZ, María Luz LÓPEZ TERRADA, *Bibliografía histórica sobre la Ciencia y la Técnica en España*. 1989, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XLII (1990), 255-300.

D'entre les 446 fitxes bibliogràfiques del primer lliurament, les següents almenys recauen en el camp d'aquest anuari: núm. 29, sobre Gaspar Torrella; núm. 63, sobre fons mèdico-sanitaris de l'Arxiu Municipal d'Alacant; núm. 67-68, sobre passes del 1598 i del segle XVIII a Dènia; núm. 109, sobre taules astronòmiques de Jacob ben David Bonjorn; núm. 114, fons relatiu a Història de l'Educació en biblioteques i arxius del País Valencià; 164-165, doctrina d'Arnau de Vilanova sobre flebotomia; núm. 168, sobre regadius a la València medieval; núm. 201, sobre el dictamen relatiu a Salut Pública de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona, 1784; núm. 251, sobre el metge en l'Hospital General de València en el segle XVI; núm. 255, sobre *El Kitab al istiqa* de Muhammad al Safra; núm. 319, sobre Llorenç Coçar i la Inquisició; núm. 423, sobre Simó Virgili, dentista català del segle XIV; i núm. 440, sobre el muhtasib de València.

El segon lliurament té 512 unitats bibliogràfiques. El núm. 15 estudia la relació entre Universitat i Il·lustració a la València del temps de Carles III; el núm. 33 s'ocupa d'estudiants valencians de medicina a les universitats de Siena, Pisa, Ferrara i Pàdua; el núm. 87 tracta d'electricitat i magnetisme en l'Acadèmia de Ciències de Barcelona al segle XVIII; el núm. 127 subratlla els aspectes geogràfics del treball de l'impressor Antoni Bordázar de Urtazu; el núm. 152 resumeix la Facultat de Medicina de València del 1499 al 1525; el núm. 261 presenta els llibres mèdics impresos a València durant el segle XVI; el núm. 272 resumeix les dades sobre el tractament de la sífilis (mal de sement/siment) en l'Hospital General de València; el núm. 281 fa recompte dels graduats en medicina de la

Universitat de València en la primera meitat del segle XVIII; el núm. 289 reconstrueix la gènesi del molí feudal a Catalunya; el núm. 299 estudia la Universitat de Gandia davant el pla d'estudis del 1767; el núm. 319 presenta la Biblioteca i el Museu d'Història de la medicina a València; el núm. 345 s'ocupa del projecte de reestructuració de les Dressanes de Barcelona sota Carles III; els nùms. 353-354 exposen l'estat de la medicina clínica valenciana en els darrers temps de la Il·lustració; el núm. 367 recorda els estudiants de medicina de València la segona meitat del segle XVII; i el núm. 409 exposa la posició de la Universitat de Cervera davant les reformes inicials de Carles III. En tots dos aplecs, hi ha d'haver referències a temes d'ATCA sota títols que abasten tot l'Estat Espanyol. — J. P. E. [7092-7093

Antoni M. Badia i Margarit. *Amor y pasión por una lengua y una cultura*, «Anthropos. Revista de Documentación Científica de la Cultura», núm. 81 (1988), 64 i XXV pp.

Antoni M. Badia i Margarit. *La llengua catalana: un procés multiseccular*, «Anthropos. Revista de Documentación Científica de la Cultura. Suplementos. Antologías temáticas», 6 (1990), 120 pp.

El primer fascicle conté un apartat inicial dedicat a la presentació de l'autor i de la seva temàtica, on trobem un assaig d'autobiografia (13-34), una cronologia (33-34) i una bibliografia seves (34-48). Un segon apartat, sota l'epígraf d'Argumento, ofereix pàgines de Germà Colón, *El Dr. Badia y la lingüística històrica* (49-51), de Dolors Cabré, *L'obra descriptiva de Badia* (51-55) i de Francesc Vallverdú, *La obra de Badia i Margarit como sociolingüística* (56-58). Un terç apartat, intítulat *Análisis temático: textos y notas*, conté escrits de Joan Martí i Castell, *A.M. Badia i Margarit: El habla del Valle de Bielsa (Pirineo aragonés)* (59-61), d'Emili J. Boix, *A.M. Badia i Margarit. La llengua dels barcelonins* (60-61), i de Joan Solà, *Notes sobre la passió i la ciència* (62-64). Les pàgines numerades amb xifres romanes són dedicades a *Informes y bibliografía temática*, un dels quals, signat per Enric Gargallo, és dedicat a *Las colecciones de ediciones de textos catalanes* (XIX).

El segon fascicle, després d'una introducció (2-4), és tot ell dedicat a l'aparició i al desplegament de la llengua catalana. En el primer apartat és particularment pròxim a la nostra temàtica l'article *L'Alt Urgell i el català occidental naixent* (18-29). Fora de les pàgines dedicades a Pompeu Fabra, el segon apartat entra tot ell en el nostre camp. Hi trobem els següents títols: *Entorn de la formació de la llengua literària* (52-58); *Dialectismes baleàrics en Ramon Llull? Una qüestió de mètode* (59-69); *Contribució a la sintaxi de Ramon Llull* (69-82); *Calcs lingüístics en les lletres reials escrites per Johan de Coloma, secretari de Ferran el Catòlic de 1483 a 1510* (82-90); *Ínfimes notes gramaticals a una cabdal cançó popular* (90-95); *Tradició gramatical i realitat lingüística. A propòsit de la Grammatica cathalana, de Josep Ullastra* (95-99); *Baldiri Reixac i la història de la llengua catalana* (99-101). L'apèndix, intítulat *Lexicografia catalana (II)*, aplega la bibliografia sobre el tema: primer la dedicada a estudis lexicogràfics (107-108) i després per anys la d'obres lexicogràfiques publicades entre el 1941 i el 1987 (108-120). — J. P. E.

[7094-7095

Jordi CASASSAS I YMBERT, *A propòsit de la «Història de la Universitat de Barcelona» de J. Balari i Jovany*, dins *Història Universitat*, 629-638.

Resum de la biografia científica i universitària de Josep Balari i Jovany, presentada com a cas concret d'una acció «nacional» de bona part d'aquest sector intel·lectual-professional que durant els anys centrals de la Restauració cercà en l'actuació en les corporacions catalanes l'intervencionisme que no podia trobar en l'estructura dels partits, mediatitzada pel caciquisme (633). La producció científica de Balari es basava en la recerca arxivística en els fons barcelonins d'ACA, d'ACB, d'AHCB i de la Junta de Comerç i es manifestà

sobretot en els *Orígenes històrics de Catalunya* del 1897 (635), dos anys abans en la *Historia de la Universidad de Barcelona* i, en general, en la col·laboració amb nombre d'altres grans noms contemporanis a la «Revista Histórico Latina» (636-637). – J. P. E.

[7096]

Eduardo RIPOLL PERELLÓ, *Necrología. Prof. Dr. don Alberto Balil Illana*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia. Serie I. Prehistoria y Arqueología», 3 (1990), 367-369

Bibliografía del Prof. D. Alberto Balil Illana, dins «Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología», LVI (1990), 7-24.

El primer dels dos treballs és presentació global de les principals dates bio-bibliogràfiques del professor recentment traspasat. El segon és bibliografia, intencionalment exhaustiva, completada amb indicació de recensions (23-24). Molts dels treballs són dedicats a temes catalans, entre els quals no manca l'epigrafia. – J. P. E. [7097-7098]

Necrològica [del Dr. Pere Batlle i Huguet], dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núm. 12 (1990), 316-324.

Després de la fotografia del recentment traspasat (316), la memòria biogràfica, escrita per Francesc X. Ricomà, ocupa les pàgines 317-322; subratlla la perícia amb què treballà durant la guerra civil (1936-1939) per a la preservació del patrimoni documental, bibliogràfic i artístic de Tarragona i la seva contribució als estudis de l'epigrafia llatina de Tarragona. Dues pàgines de bibliografia clouen aquesta memòria (322-324). – J. P. E.

[7099]

Fausto ROLDÁN SIERRA, *Nota biobibliogràfica del P. Batllori*, dins «Hom. Batllori», 3.

Miquel DURAN PASTOR, *El P. Batllori i la Societat Arqueològica Luliana* [!], dins «Hom. Batllori», 193-194.

Jesús GARCÍA MARÍN, *Entrevista al Padre Miguel Batllori*, dins «Hom. Batllori», 7-17.

Fausto ROLDÁN SIERRA, *Bibliografía Balear del P. Batllori*, dins «Hom. Batllori», 195-211.

Bartomeu TORRES GOST, *El P. Miquel Batllori i Costa i Llobera. Recordança*, dins «Hom. Batllori», 181-189.

La biobibliografia essencial de la primera nota és completada amb les extenses declaracions de l'autor que expliquen nombre de detalls biogràfics, també aquests enriquits amb el record de la participació en la Societat Arqueològica Luliana i amb les lletres adreçades a Torres Gost, en les quals són tocats temes que recauen en el nostre camp; i amb la bibliografia de tema balear, que aplega cent seixanta-tres números. – J. P. E.

[7100-7104]

Miquel Batllori. Una historiografia puntual de la cultura occidental, dins «Anthropos. Revista de Documentación Científica de la Cultura», núm. 112 (1990), 1-63 i IV pp.

Miquel Batllori. Temas de varia historia, dins «Anthropos. Revista de Documentación Científica de la Cultura. Suplementos. Antologías temáticas», núm. 23 (1990), 180 pp.

Troben en aquestes pàgines primer una caracterització de l'obra de l'autor a base de fragments d'escrits seus, amb comentaris editorials (2-10). Segueix una entrevista signada per Susana Borràs Alomar: *Entrevista acumulativa: la experiencia vital e historiográfica de Miquel Batllori, S. I.* (11-17); *Curriculum vitae de Miquel Batllori* (17); *Bibliografía de y sobre Miquel Batllori* (18-34 i 34-35); Sebastià Trias Mercant, *El pensamiento historio-*

gráfico del P. Batllori o las variaciones crocianas (36-39); Ceferino Peralta, *El P. Miquel Batllori Munné: sus estudios sobre Baltasar Gracián y el Barroco* (40-47); Albert Hauf i Valls, *Miquel Batllori, medievalista* (48-51); Ricardo García Cárcel, *Batllori y el Renacimiento español* (51-53); Josep M. Benítez Riera, *Miquel Batllori y la época de la Ilustración* (54-57); i *Algunos comentarios a la obra de Miquel Batllori* (I-IV).

El segon fascicle reproduïx quaranta-tres textos, dels quals, ja pel títol, recauen en el nostre camp els següents: *Temes i problemes de la història religiosa de Catalunya a l'Edat Moderna*, (6-12); *Llull-Tàpies: Cloenda* (20-21); *Sur l'édition de l'Autobiographie de Raymond Lulle par le Père de Gaiffier*, (21-24); *Nuevos datos biográficos sobre Arnaldo de Vilanova*, (24-25); «*Ço que ara s'és descobert en la província de Toscana*», (26-28); *Entorn de les fonts dels «Regiments de sanitat» d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada*, 32-40 [vegeu el resum d'aquest article en la secció III de les *Notícies bibliogràfiques* d'aquest volum]; *Repercussions culturals i sòcio-religioses del cisma d'Occident en les terres de la Corona catalano-aragonesa*, 40-43 [vegeu resum dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 604, núm. 4776]; *El Renaixement i la cultura catalana*, (43-51); *Sebond, Loyola, Montaigne*, 54-60; *Il dialogo in Spagna fra Medioevo e Rinascimento*, 60-64; *L'Humanisme i el Renaixement catalano-aragonesos segons Jordi Rubió*, 66-71; *Cenacles lul·lians i cenacles erasmistes a la Barcelona del Renaixement*, 71-80; *Caramuel e la tradizione del lullismo*, 84-86; *Espéctáculos barrocos en Montesión*, 91-92; *Evolución pedagógica de la Universidad de Cervera en el siglo XVIII*, 95-103; *Carles III i els jesuïtes catalans*, 107-114; *El problema de la división de las ciencias en el siglo XVIII (Actitud de Luciano Gallissà, exiliado en Ferrara)*, 115-120; *El Regne de València i la Corona d'Aragó en la descoberta d'Amèrica*, 127-135; *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou al cap de mig segle (1939-9 de febrer-1989)*, 150-151; *Jaume Vicens i Vives a un quart de segle del seu traspàs*, 151-155; *Joaquim Carreras i Artau, medievalista*, 165-167; *Joan Pons i Marquès, trenta anys president d'una societat centenària*, 167-171. – J. P. E. [7105-7106]

Frederic UDINA MARTORELL, *Pregon i emocionat record d'Alberto Boscolo*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 297-299.

L'autor destaca dos aspectes del prof. Boscolo: el seu treball a l'ACA i el seu impuls a la internacionalització dels Congressos d'Història de la Corona d'Aragó, car ell organitzà el sisè, celebrat a Càller l'any 1957, i col·laborà en la preparació dels successius, en particular dels celebrats a Itàlia. – J. P. E. [7107]

Dietrich BRIESEMEISTER, *Nachruf auf Rudolf Brummer*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 3 (1990), 293-295.

Lola BADIA, *In memoriam Rudolf Brummer*, dins «Randa», 27 (1990), 135-136.

El resum biogràfic i acadèmic subratlla la dedicació de Brummer als estudis entorn de Ramon Llull a Magüncia en els temps immediatament posteriors a la Segona Guerra Mundial, amb la qual cosa enllaçava amb la famosa escola lul·liana moguntina del segle XVIII, estudis als quals foren dedicades la majoria de les seves publicacions. El segon article subratlla de forma exclusiva les aportacions lul·lianes d'aquell professor. – J. P. E. [7108-7109]

Enric MIRAMBELL, *Les publicacions del doctor Josep Calzada*, dins «Revista de Girona», núm. 140 (maig-juny 1990), 32-35.

Evocació biogràfica de Josep Calzada i Oliveras (1913-1990) i bibliografia, dins la qual són nombroses les monografies recaients en el nostre camp dedicades a localitats gironines.
- J. P. E. [7110]

Enrique PLA BALLESTER, *Domingo Fletcher Valls*, dins «Hom. Fletcher», I, 3-12.

M. Victòria GOBERNA VALÈNCIA, *Bibliografia de Domingo Fletcher Valls*, dins «Hom. Fletcher», I, 12-28.

Antonio TOVAR, *Estado actual de los estudios ibéricos*, dins «Hom. Fletcher», I, 29-48.

Pla recorda la trajectòria acadèmica de Domènec Fletcher i Valls, la seva responsabilitat en la nova localització del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València des del 1955, la seva especialització en epigrafia ibèrica (8) i la formació de la biblioteca especialitzada del Servei, que sota la seva direcció saltà de 2.000 a 23.000 volums (10).

La seva bibliografia conté molts títols dedicats a epigrafia ibèrica, també a la llatina.

Segons Tovar, Fletcher no sols hauria posat la seva ciència al servei de la prehistòria i en particular de l'epigrafia ibèrica, ans encara la seva perícia manual (30). Després remarca la coincidència de les inscripcions ibèriques i la unitat de la dita llengua des de Porcuna, Granada i Almeria i fins a Empúries, Narbona i Ensérune i fins a Vascònia per la Vall de l'Ebre (36-37), i interpreta de forma restrictiva l'afirmació d'Avienus, segons el qual Tartessos s'hauria estès fins al Cap de la Nau davant Eivissa (40-41). De la tesi «l'iber no és llengua indoeuropea» en dedueix que no són acceptables certes interpretacions d'inscripcions ibèriques (45). - J. P. E. [7111-7113]

Joan CASTAÑO I GARCIA, *L'obra valenciana de Pere Ibarra i Ruiz (Elx, 1858-1934)*, dins «Misc. Bastardas 2», 247-264.

Les dades biogràfiques d'aquell il·licità (248-250) són seguides de la informació sobre les seves publicacions, entre les quals destaquen les relatives a la història d'Elx i en particular les dedicades a la *Festa o Misteri*, el text del qual publicà l'any 1929 (257-258). En conjunt, però, la seva bibliografia «en llengua catalana ocupa una part molt reduïda i difuminada de la totalitat dels seus escrits» (264). - J. P. E. [7114]

J. Benjamín AGULLÓ PASCUAL, *Fray Andrés Ivars Cardona, O. F. M. (1885-1936)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLIX (1989), 51-77.

Resum biogràfic, en el qual són destacats tant els anys d'estudis del pare Ivars com les seves darreres setmanes abans d'ésser assassinat el setembre de 1936; segueix la bibliografia, pràcticament tota ella relativa al nostre camp (58-64), i la transcripció del diari amb les vivències dels dies 19 de juliol al 2 d'agost del 1936 (65-77), d'entre les quals destaca la «notícia cruel» d'haver-li estat cremats aquell 20 de juliol biblioteca i arxiu personals: «Pobres llibres meus..., les 40 carpetes de documentació copiada y apuntaments, suor de 25 anys d'escorcollament d'archius: quina tristesa més gran» (66). - J. P. E. [7115]

Joan FERRERES I NOS, *Pere Labèrnia i Esteller, «el gran filòleg castellonenc de la Renaixença»*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 27 (1989), 27-44.

Ultra l'aplec de notícies tant biogràfiques, resumides en la pàgina 41, com bibliogràfiques (42), l'autor subratlla el treball filològic de Labèrnia, concretat sobretot en el *Diccionari de la Llengua Catalana*, en la preparació del qual tingué ben presents els clàssics (35-37) i, de més a més, tal com ja assenyala Feliu Torras i Amat, propugnà un sistema

ortogràfic que empalmava amb l'emprat durant el segle XVII, darrer d'oficialitat de la llengua catalana dins l'Estat Espanyol (32 i 36). L'autor indica la conveniència de conèixer els fons arxivístics, que conservin documentació dels seus treballs filològics realitzats a Barcelona entre el 1825 i el 1860 (40). – J. P. E. [7116]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Memòria i evocació del dr. Joan Mercader i Riba*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 11-15.

L'autor personifica en el dr. Mercader i Riba l'ofici d'historiador, marcat per la seva doble vinculació a l'escola de Jaume Vicens i Vives i a l'Institut d'Estudis Catalans en el mestratge de Ferran Soldevila. Malgrat l'absència per motius de salut, fundà el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada i les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos (13). El seu treball se centrà en les modificacions introduïdes per la *Nova Planta* en els diversos estrats de l'administració pública a Catalunya (13-14). – J. P. E. [7117]

Maria Teresa MUNAR AMENGUAL, *Notes per a una bibliografia del P. Gaspar Munar i Oliver, M. SS. CC.*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 285-304.

L'autora assenyalava en la introducció que poden aparèixer d'altres escrits d'En Gaspar Munar, mort l'any 1986. Moltes, però, de les publicacions, sobretot les de la «Col·lecció Opuscles Nadalencs», recauen en el nostre camp. – J. P. E. [7118]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Raimon Noguera i Guzmán (1897-1990). Nota necrològica*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 259-272.

Aquestes pàgines destaquen l'actuació de Raimon Noguera en l'organització de l'AHP de Barcelona annex al Col·legi de Notaris, organització que després influí en la llei corresponent per a tot l'Estat Espanyol (260-264); el seu treball o l'impuls donat a la feina d'altri en la utilització dels dits fons en la recerca històrica (265-269); i la creació de la «Fundació Noguera» amb les publicacions que ha acollit en les seves seccions (270-272). – J. P. E. [7119]

Guillermo OLAGÜE DE ROS, Alfredo MENÉNDEZ NAVARRO, Rosa María PULGAR ENCINAS, *Josep Pascual i Prats (1854-1931) y el Index Medicus Hispanus (1904-1906): una contribución española en los inicios de la documentación científica*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 10 (1990), 209-254.

En la biografia d'aquell metge gironí hi ha la publicació a Girona l'any 1896 d'unes *Notas para una bibliografía médica de la provincia de Gerona* (225, nota 41), en la qual aplegava publicacions dels segles XVI al XVIII (227). – J. P. E. [7120]

Jesús GARCÍA MARÍN, *El dr. Leopoldo Piles Ros*, dins «Hom. Batllori», 191-192.

Semblança personal de l'investigador valencià suava traspasat, amb esment de la seva dedicació a l'estudi dels jueus valencians i breu entrevista entorn de problemes historio-gràfics. – J. P. E. [7121]

Bernat MARTÍ OLIVER, *Enric Pla i Ballester*, dins «Archivo de Prehistoria Levantina», XX (1990 = Homenaje a D. Enrique Pla), 11-17.

Consol MANTÍN PIERA, *Bibliografía d'Enric Pla i Ballester*, dins «Archivo de Prehistoria Levantina», XX (1990 = Homenaje a D. Enrique Pla), 19-27.

Les pàgines del primer article són destinades a exposar els estudis i l'activitat d'Enric Pla i Ballester en el camp de l'arqueologia, en particular la prehistòrica, en terres de València. La bibliografia aplega les seves publicacions des del 1946 fins al 1988, cronològicament ordenades. – J. P. E. [7122-7123]

L. Díez MERINO, *Los fundadores de la escuela targúmica de la Universidad de Barcelona*, dins «Henoch», XII (1990), 77-97; i dins *Història Universitat*, 87-109.

L'iniciador de l'escola hauria estat Josep M. Millàs i Vallicrosa i per això hom resumeix ací la seva bio-bibliografia (79-81 i 90-92, respectivament). – J. P. E. [7124]

Martín de Riquer. Investigación filológica e historia de una cultura, dins «Anthropos. Revista de Documentación Científica de la Cultura», núm. 92 (1989), 64 i XIV pp.

Martín de Riquer. Antología: Cantares de gesta, trovadores, narrativa medieval, literatura catalana y castellana, y vida caballeresca, dins «Anthropos. Revista de Documentación Científica de la Cultura. Suplementos. Antologías temáticas.», 12 (1990), 207 pp.

Remarquem en aquest fascicle les pàgines intitolades *Martín de Riquer. Cuarenta y cinco años de vida universitaria* (8-17), *Martín de Riquer*, de Carlos Alvar (20-22), *Martí de Riquer i la literatura catalana medieval* (28-30), *Martín de Riquer y la Real Academia de Buenas Letras*, de José Alsina (31), *Arqueología de la literatura medieval. Los estudios sobre armamento de Martín de Riquer*, de Victoria Cirlet (I-IV), i les recensions d'obres del mateix autor (X-XII).

El segon fascicle conté tota una secció, la quarta, dedicada a la literatura catalana, en la qual trobem els següents estudis: *La literatura catalana i la monarquia* (82-87); *Bernat Metge* (87-93); *El 'Somnium' de Honoré Bouvet (o Bonet) y Juan I de Aragón* (93-96); *Alain Chartier y Ausiàs March* (96-97), *L'art militar al Tirant lo Blanc* (97-104); i *Francesc Carrós Pardo de la Casta* (104-106). En nombre d'altres estudis ací aplegats hi ha pàgines que entren en el nostre tema: *La influencia de la transmisión manuscrita en la estructura de las obras literarias medievales* (22-25); *Guilhem de Cervera, llamado también Cerverí de Girona* (59-62); *Il significato politico del sirventese provenzale* (62-71); *El 'escondit' provenzal y su supervivencia en la lírica románica* (71-81); *Jaime II de Aragón y «La gran conquista de Ultramar»* (107-108); *El joc de la Taula Rodona* (120-124); *La batalla a ultranza entre João de Almada y Menaut de Beaumont* (133-136); *Gracián de Arazuri y don Joan de Cardona. Un litigio sobre rescate de prisioneros en 1468* (136-142); *El episodio barcelonés de «Jehan de Saintré»* (142-146); *L'estàtua d'argent de la Capella de Sant Jordi* (146-149); *La leyenda del dragón de Vilardell* (169-182). Tenim dos textos a homenatge de Martí de Riquer: *Salvador Espriu, El meu cordial homenatge a l'estimadíssim amic Martí de Riquer i Morera* (184-186) i *Carlos Clavería, Modesta contribución a la métrica española. Cuatro notas sobre copla esparza* (186-195). Finalment, de Leonor Vela, *Bio-bibliografía de Martín de Riquer* (196-206). – J. P. E. [7125-7126]

Francesc BARRIACH I MOLAS, *Bibliografía Salvat i Bové*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núm. 12 (1990), 283-303.

La primera pàgina recorda les principals dades biogràfiques de Joan Salvat i Bové; immediatament després comença la llista dels seus articles, primer a «Tarragona» (283-286), després al «Diario de Tarragona» (286-297), i després de la Guerra Civil, al «Diario Español» fins al 1979 (287-301). Segueix la llista d'articles publicats en revistes o en forma

d'opuscle (301-303) i la dels deu llibres publicats (303); la temàtica predominant és la història de Tarragona basada en documentació de primera mà. – J. P. E. [7127]

J[osé] APARICIO PÉREZ, *Julián San Valero. Semblanza personal y académica*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», 65 (1990), 9-25.

En la semblança personal són transcrits els versos d'al-Rusafí dedicats a València (12); les pàgines següents recorden el seu pas per la universitat i la seva dedicació a l'arqueologia valenciana (15-18), de la qual són mostra els títols de la seva bibliografia, preparada per l'Institut d'Antropologia de Barcelona, que abasten del 1935 al 1988 (19-25). – J. P. E. [7128]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Dades professionals del dr. Álvaro Santamaría*, dins «Hom. Santamaría» I, 13-16.

Pau CATEURA BENNASSER, *Álvaro Santamaría y la investigación medieval*, dins «Hom. Santamaría» I, 17-26.

Les pàgines del primer article presenten el professor de diverses escoles de Ciutat de Mallorca i en particular de la seva universitat, l'investigador i el mestre, amb llista de les tesis de llicenciatura i de les de doctorat dirigides per ell; també els càrrecs administratius al servei dels instituts o de la universitat.

El segon article exposa amb més detall el seu camp d'investigacions: els segles XV-XVI a Mallorca i les intervencions en congressos o jornades. La seva bibliografia és dividida en tres apartats: llibres (21), monografies (22) i estudis (23-25), amb un apèndix per als llibres i estudis en curs de publicació (26). – J. P. E. [7129-7130]

Inès PADROSA I GORGOT, *Bibliografía sobre Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 23 (1990), 375-392.

La bibliografia té caràcter general i per això també hi són aplegats estudis o publicació de documents que recauen en el camp d'ATCA; és disposada seguint ordre alfabètic i en columnes paral·leles presenta el nom de l'autor, el títol de la publicació, les dades editorials, les pàgines, si s'escau la col·lecció, i el fons documental o bibliogràfic on n'hi ha exemplar. – J. P. E. [7131]

Exposición bibliográfica. Los archivos de la Iglesia en España. Edición dirigida y preparada por... Agustín HEVIA BALLINA. Madrid, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España 1990, 128 pp.

Després d'una *Sucinta bibliografía general*, en la qual no manquen títols referits, també de forma individuada, a arxius de Països Catalans (19-24), trobem la secció dedicada a reportar la bibliografia relativa a cada arxiu: Capítular de la Catedral de Barcelona (34-36), Diocesa de Barcelona (36-38), Montserrat (38-40), Palau Requesens (40-41), Provincial dels Caputxins de Catalunya (41-42), Provincial de l'Escola Pia de Catalunya (42-44), Històric dels Franciscans de Catalunya (44) i antic Arxiu de Sant Cugat del Vallès (40), tots de Barcelona. A l'Arxiu de la Catedral (58) i al Diocesa de Girona (58-59). A l'Arxiu de la Catedral de Lleida (69-70). Al de Camprodon (70). A l'Arxiu Catedral (71-72), al Diocesa (72-74) i al del Convent Franciscà de Mallorca (74). A l'Arxiu Diocesa de Menorca (75). A l'Arxiu de la Catedral de Sogorb (96-97). A l'Arxiu de la Catedral de Solsona (101). A l'Arxiu de la Metropolitana (102), a l'Arxiu Històric Arxidiocesa de Tarragona (102), a l'Arxiu del Monestir de Poblet (102) i al del Monestir de Vallbona de les Monges (103). A

l'Arxiu Capitular de Tortosa (110-111) i al també Capitular de la Seu d'Urgell (112-113). A l'Arxiu de la Catedral (114-115), al del Col·legi del Corpus Christi (115) i al del Bisbat de València (115). A l'Arxiu de la Catedral de Vic (116), al de Sant Joan de les Abadesses (117), al del Monestir (117) i al de Sant Pere de Ripoll (117). – J. P. E. [7132]

Demetrio MANSILLA, *La Historiografía y los archivos eclesiásticos*, dins *Memoria Ecclesiae I. Los archivos de la Iglesia. Presente y futuro*. Actas del cursillo (Madrid, 12 al 15 de septiembre de 1988) y elenco de los archiveros de la Iglesia. Edición dirigida por J. M. MARTÍ BONET y Matías VICARIO SANTAMARÍA, Barcelona, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España 1990, 7-32.

Visió global per a tot l'Estat Espanyol i evolutiva dels estudis sobre arxius eclesiàstics ja des dels segles XVII i XVIII. Recordades les iniciatives anteriors [sembla manca una referència a Peire de Marca], l'autor esmenta per al segle XVIII els grans noms i recopilacions de l'Escola de les Avellanes: Jaume Caresmar, Jaume Pasqual i Josep Martí o les més locals (10), sense oblidar treballs que abastaven tant Aragó com Catalunya com els de Manuel Abad Lasierra o Joaquín Traggia (9-10). Després d'un esment a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (16), trobem en el segle XX el treball primerenc de l'Institut d'Estudis Catalans i dels seus homes tant a Roma com als Països Catalans (18, 20-21), als quals cal afegir el de Fidel Fita (21-22) i el de la Biblioteca Balmes, tant abans de la Guerra Civil amb la fundació d'«Analecta Sacra Tarraconensis» com després amb el treball de Josep Vives i Gatell (23 i 27). Hi ha un merescut record per a Heinrich Finke (25 i 27). – J. P. E. [7133]

Eduardo ESCARTÍN SÁNCHEZ, *La historiografía catalana e «Hispania» (1940-1989)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», L (1990), 561-563.

Notícia i presentació de les col·laboracions d'autors catalans en la publicació esmentada en el títol durant el mig segle d'existència. – J. P. E. [7134]

Concepción MENDO CARMONA, *La Escuela de Estudios Medievales; su labor de edición de fuentes*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», L (1990), 599-617.

Les pàgines 609-611 recorden l'establiment de seccions a Barcelona i a València i esmenten algunes de les publicacions de la primera, la majoria recaients en el nostre camp (609-611). – J. P. E. [7135]

Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum. VI. Fontes. I-J-K, Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1990, XX i 666 pp.

Troben en aquest volum les següents informacions d'autors nostres: *Jacobus I rex Aragonum*, *Jacobus II rex Aragonum* (108), *Jacobus II rex Maioricarum* (120), *Ibn al-Abbar* (150-152), *Ibn 'Alqama* (160), *Ibn 'Alqama Tammam* (160), *Ibn 'Amūra* (161), *Ibn Dihya* (168), *Ibn Gubair* (172), *Ibn Murābī* (194), *Idalius episcopus Barcinonensis* (215), *Iohannes Biclarenensis* (287-288), *Iohannes Burgundi* (291), *Iohannes de Cruyllis* (304), *Iohannes Rivipullensis* (402-403), *Iohannes archiepiscopus Toletanus* (421), *Iustus episcopus Urgellensis* (484), *Jacme Conesa* (499), *Jaume d'Erla* (518), *Jaume Marquilles* (518-519), *Jaume Matheu* (519), *Jaume de Montjuïc* (519), *Jofre de Biure* (567), *Johan de Castellnou* (567-568), *Jordi de Sant Jordi* (573), *Juan de Casanova* (sic!) (578). – J. P. E. [7136]

Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea del s. VI al XIII, XI (1990), XLVIII i 1148 pp.

La primera part, dedicada a autors i textos, conté informació i resums d'estudis relatius a Agobardus Legionensis archiepiscopus (22), Anfredus (Gaufridus) Gontheri (40), Antonius Andree (55), Arnaldus de Villanova (57-59), *Carmina Rivipullensia* (113), *Chronicon Barcinonense* (117), *Chronicon Rivipullense* (119), Claudius Taurinensis (121), *Compendium* de Barcelona (124), Dhouda (135), Durandus de Huesca (140), Felix Urgellensis (151), Florus Lugdunensis (152), Gersonides (172), *Gesta Comitum Barcinonensium* (173), Guido Terrena de Perpiniano (196), Gundemarus II Gerundensis (213), Ioannes Biclarensis (250), Iustus Urgellensis (278), *Liber glossarum* (284), Martinus de Atheca (293), Nahmanides (300), Oliva Ausonensis sive Vicensis Episcopus (308), Petrus Thomae (327), Raymundus Lullus (339-344), Raymundus Lullus-pseudo (344), Raymundus Martini (344-345), Raymundus de Pennaforti (345), Sunifredus Barcinonensis (375). I entre les vides: Cucuphas Barcinone martyr (419), Narcissus Gerundensis (445), Petrus Nolascus (450). En la part temàtica (537 ss.) i en la secció dedicada a història de les esglésies catedrals i locals hi ha referències a Elna (835), Lleida (838), Montserrat (840), Olèrdola, Oriola (841), la Seu d'Urgell (846), València (848), Vic (849) i Vilagrassa (849); en la d'història de les ciutats, a Barcelona (856), Elda (858), Manresa (861-862), Perpinyà (864), la Seu d'Urgell (867) i València (869). Els índexs ocupen les pàgines 1063-1148. — J. P. E.

[7137]

Manuel de CASTRO, *Monasterios hispánicos de clarisas desde el siglo XIII al XVI*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLIX (1989), 79-122.

Trobem en aquestes pàgines indicacions documentals i bibliogràfiques relatives a la fundació dels convents de monestres de Barcelona el 1234 (84), Lleida el 1241 (85-86), Tarragona abans del 1248 i València el 1250 (87), Ciutat de Mallorca el 1256 (88), Castelló d'Empúries el 1260 (89), Tortosa entorn del 1267 (91), Ciutadella el 1285 (92), Montblanc el 1298 (94), Vilafranca del Penedès el 1308 (95), Girona el 1319 i Manresa el 1322, Barcelona (Pedralbes) i Xàtiva el 1326 (96), Cervera el 1344 (97), Balaguer el 1347 (97), Puigcerdà entorn del 1360 (98), Tàrraga el 1369 i Vic el 1383 (99), Gandia el 1428 (101), València (Trinitat) el 1445 (102), Inca entorn del 1491 i Oriola el 1493 (107), Barcelona (Jerusalem) el 1495 i València (Jerusalem) el 1496 (108), Elx el 1517, Alacant el 1518 (113), Castelló de la Plana (113), Barcelona (Santa Isabel) i Oliva el 1564 (116) i Onda el 1572 (117). — J. P. E.

[7138]

Ma. José CARBONELL BOIRA, *Fuentes para el estudio de la Plana*, dins «Congrés Plana», 95-111.

L'article té dues parts. La primera presenta les fonts per a l'estudi de la Plana, qualsevulla que sigui llur naturalesa, tant prehistòriques com històriques, dins les quals es fixa en particular en els testimonis escrits i en especial en les fonts conservades en arxius (Madrid, AHN; Barcelona, ACA; València, ARV; Castelló de la Plana, Arxiu de la Diputació Provincial; i en arxius municipals i parroquials: Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Nules); indica les fonts secundàries en inventaris d'escriptors i en col·leccions de periòdics. La segona part (106-111) conté bibliografia ordenada seguint l'ordre alfabètic del cognom dels autors. — J. P. E.

[7139]

Gabriella OLLA RIPETTO, *La storiografia sugli ufficiali regi della Sardegna catalano-ara-gonese e la nascita dell'istituto del Governatorato nella corona d'Aragona*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXVI (1989), 105-127.

L'autora limita aquestes pàgines a l'administració reial a Sardenya del 1323 al 1516, tema de particular interès perquè la monarquia establia a Sardenya institucions que després s'estendrien a tota la Corona. Així, l'arxiu reial nasqué secret (107) i el de Barcelona ho fou un segle més tard; un altre cas seria el de la institució del governador, que arribaria a substituir arreu el procurador. L'infant Alfons, futur Benigne, establí un «governador general» en deixar l'illa el 1324 (108); un segle més tard tocaria el torn a la institució del virrei (109-110). Precissats els conceptes, segueix la presentació analítica (112-122) i la llista de vuitanta-set estudis dedicats al tema o a algun dels seus biaixos durant més de cent anys (124-127), a base de documentació catalana. Mancaria una visió de conjunt (123). – J. P. E. [7140

Lluís MESEGUER I PALLARÈS, (*Guia bibliogràfica comentada dels estudis sobre la comarca dels Ports*). Àrea de Literatura, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 28 (1989), 83-87.

Presentació i fitxa bibliogràfica de cent quaranta-cinc publicacions relacionades amb aquella comarca, entre les quals no manquen les que recauen directament en el nostre camp. – J. P. E. [7141

Maria CAPDEVILA, Maria Carme ILLA, *Índex de la revista «L'Avenç»*. Pròleg de Joaquim MOLAS (Biblioteca Renaixença. Textos, Documents, Estudis, V), Barcelona, Editorial Barcino 1990, 416 pp.

En la primera de les taules d'aquest volum trobem indicació de pàgines dedicades, en concepte d'estudi o de recensió, a nombre d'edicions de textos catalans anteriors al segle XIX, com són les realitzades per Marià Aguiló (núms. 10 i 16), per Manuel de Bofarull (n. 162), a estudis d'Antoni Rubió i Lluch (n. 20-21), de Francesc Monsalvatje (n. 121), de Francesc de Bofarull i Sans (n. 293), de Josep Miquel Guàrdia (n. 358), de Josep Puiggarí (nn. 781, 785), de Jaume Massó i Torrents (nn. 442, 451). Hi foren publicats textos d'Ausiàs Marc (n. 408: *Demanda a Joan Moreno*; cf. n. 451), el *Recort*, de Gabriel Turell (n. 1064), del *Llibre verd de la Ciutat de Barcelona* (nn. 391 i 1516). Hi trobem referència a una obra de N. Peralta, *De la potestat secular...*, publicada a Barcelona el 1646 (n. 190), a la *Crònica* de Miquel Parets (n. 127) i a les *Memòries d'un menestral de Barcelona* iniciades el 1792 (n. 98). – J. P. E. [7142

Rafael MOTA MURILLO, *Archivo Ibero-Americano. Indices. Primera época: 1914-1935 (tomos 1-38). Segunda época: 1941-1988 (tomos 1-48)*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLIX (1989), 195-297.

Aquesta taula ofereix disposats per ordre alfabètic d'autors tots els estudis publicats en la dita revista durant les seves dues etapes d'existència, essent destacable el servei que prestarà el fet d'haver-hi estat inclosos els escrits publicats durant la primera etapa. – J. P. E. [7143

Índex dels documents de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, publicats en els volums IV-VIII d'Urgellia, dins «Urgellia», 9 (1988-1989 [1990]), 403-570.

Tenim ací taules en plural, no sols perquè fan referència a cinc volums, ans també perquè hom ofereix quatre taules per a cada volum: d'antropònims esmentats en aquells documents; d'escriuans dels mateixos documents; de topònims; i d'esglésies. I així trobem aquests tres apartats per al volum IV en les pàgines 404-438; per al volum V en les pàgines 438-467; per al volum VI en les pàgines 467-509; per al volum VII en les pàgines 509-542; i per al volum VIII en les pàgines 543-570. – J. P. E. [7144]

Agustí COLOMINES I COMPANYYS, Vicent S. OLMOS I TAMARIT, «Afers. Fulls de Recerca i Pensament». *Una revista valenciana dels Països Catalans. Índexs dels números 1-10 (1985-1990)*, dins «Afers. Fulls de Recerca i Pensament», V (1990), 489-518.

Quatre seccions trobem en aquestes pàgines: en la primera, un extens recompte de les publicacions periòdiques de temàtica més o menys coincident amb la dels «Afers», editades al País Valencià (490-492) i a Catalunya (492-495) [manquen les de les Illes i les dels Comtats!], desemboca en una presentació de «la filosofia de la revista: l'anàlisi de la història des d'un punt de vista diacrònic i interdisciplinar» (496; abans hem trobat que respon a la «voluntat de ser una publicació nacionalment 'normal'», 495), en l'enumeració dels números monogràfics i en l'explicació de l'estructura de cada fascicle (497-498). La segona secció ofereix la taula alfabètica d'autors, seguits dels corresponents títols, en la qual els epígrafs dels articles són immediatament visibles pel fet d'ésser impresos en negreta (499-511). La tercera secció presenta, també alfabèticament ordenats pel cognom de llurs autors, els llibres recensionats (511-516), i la darrera la de les ressenyes d'activitats culturals (516-518). – J. P. E. [7145]

Gregori MIR, *Una col·lecció exemplar. Els primers 25 números de «Randa»*, dins «Serra d'Or», núm 366 (juny 1990), 60-61.

Iniciada el 1975, l'aparició de «Randa» «coincidí amb la irrupció d'un grup nombrós d'investigadors, erudits i professors mallorquins, menorquins i eivissencs com mai no n'havien tingut les Illes» (60). L'autor en subratlla la continuïtat i la regularitat, el fet que, dins el camp de l'alta cultura i amb atenció a cada una de les illes, els temes més tractats han estat els de la literatura i la història literària i després la història, sobretot la contemporània (61). – J. P. E. [7146]

Jordi ROVIRA I PORT, Àngels CASANOVAS I ROMEU, «*Studia Vicensia*» o el món de les publicacions científiques locals i comarcals de Catalunya, dins «*Revista de Catalunya*», núm. 43 (juliol-agost 1990), 145-147.

Presentat el primer número de la dita revista, els autors esmenten algunes de les publicacions periòdiques o no de qualque comarca catalana; després subratllen que «*Studia Vicensia*» és una mostra de la contribució de les institucions d'Església a la investigació humanística de Catalunya i la llarga tradició vigatana prèvia al nou títol. – J. P. E. [7147]

Table des articles d'histoire médiévale publiés dans les Annales du Midi (1889-1988), dins «*Annales du Midi*», CII (1990), 469-487.

Llista única no numerada, disposada seguint l'ordre alfabètic d'autors, entre els quals no manquen els catalans; els temes que ens afecten foren objecte d'estudi d'aquests i d'altres autors. – J. P. E. [7148]

Francisco Javier SADAS ARELLANO, Francisco SANTOS ESCRIBANO, Eliseo SERRANO MARTÍN, *Índices de la Revista de Historia Jerónimo Zurita*. Números 1-52 (1951-1985), dins «Revista de Historia Jerónimo Zurita», (1990), 94 pp.

Els dos-cents vint-i-vuit títols editats en l'esmentada publicació periòdica són ací presentats primer per ordre alfabètic d'autors (11-26), després agrupats per temes (29-53), per personalitats (57-66) i per llocs (69-84), a les o als quals foren dedicats estudis, moltes i molts dels quals són de Països Catalans. L'índex general ocupa les pàgines 87-91. – J. P. E. [7149]

Gloria LORA-TAMAYO D'OCÓN, «Estudios Geográficos». *Índice de cincuenta años (1940-1989)*, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1990, 116 pp.

La majoria d'aquestes pàgines és destinada a la llista cronològica dels dos-mil cent cinquanta-nou títols (7-94), completada amb taules d'autors (95-103), de temes (105-112) i de llocs geogràfics estudiats (113-116), entre els quals figuren tots els Països Catalans de l'Estat Espanyol. D'altra banda passen de dos-cents els títols dedicats a geografia històrica (106-107), en els quals és normal de fer referència a textos o documents. – J. P. E. [7150]

«Pedralbes. Revista d'Història Moderna», *Index General Alfabètic [dels núms. I al IX (1981-1989)]*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», X (1990), 291-299.

Llista alfabètica d'autors dels estudis publicats en els nou primers volums de l'esmentada revista, amb llista separada de tesis doctorals (295-296) i de tesis de llicenciatura (296-299). De més a més, hi ha taules pròpies per als volums dedicats al primer (273-282) i al segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya (282-290). – J. P. E. [7151]

«Revista Española de Teología». *Índice de los 50 años*, dins «Revista Española de Teología», L (1990), 479-598.

La primera part d'aquesta bibliografia reproduïx el sumari d'articles de cada fascicle (479-534), els quals articles en una segona secció són distribuïts per matèries. Trobem títols que recauen en el nostre camp en els apartats de manuscrits teològics (536-538) d'història de la teologia hispana (556-560), universitats o centres d'estudis (577-579) i en la d'altres articles no classificables (585-586); la tercera secció conté la taula alfabètica d'autors (588-598). – J. P. E. [7152]

Núria SALES, *Inventaris i inventaris*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 133 (gener 1990), 58-59.

Núria SALES, *Altres inventaris*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 143 (desembre 1990), 68-71.

Sota el primer títol trobem la crítica de l'autora a historiadors i autors d'inventaris que cauen en anacronismes o són incapaçs de copsar la riquesa de les informacions fornides per la documentació en llengua catalana, sobretot al Rosselló, i els contraposa als autors dels *Inventaires-Sommaires* de darreries del segle passat o començaments de l'actual, exemple dels quals seria el dels *Libres de consells i deliberacions* parroquials, publicat el 1904, d'on extreu nombre de fragments del segle XVII, abans i després del pas al domini francès.

El segon és comentari personal entorn de les publicacions de la Fundació Noguera, en el qual es mostra en desacord amb els volums d'inventaris de fons de protocols notariais «que no són, sovint, sinó llistes de dates i noms» (68) o amb els inventaris de pergamins

sols i, per contra, subratlla l'abundància de dades que contenen els volums on els documents són publicats complets, en concret el d'Antoni M. Udina, *La successió testada a la Catalunya altomedieval* (68-69), l'*Inventari dels pergamins del fons Mercader-Benlloch de l'Arxiu Històric Municipal de Cornellà de Llobregat (s. XI-XVIII)* (69-70); el de Jesús Alturo, *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona, del 942 al 1200* (70-71); i el de Josep M. Pons i Guri, *El Cartoral de Santa Maria de Roca Rossa* (71). – J. P. E. [7153-7154]

Josep M. SALRACH, *Camp, ciutat, arqueologia, ordinadors... Qüestions polèmiques del medievalisme*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 135 (març 1990), 48-55.

Immaculada OLLICH, *Metodologia informàtica, renovació teòrica... Resposta a J. M. Salrach*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 135 (març 1990), 56-57.

Diàleg crític entorn de la tesi doctoral d'Imma Ollich, [ja coneguda dels lectors d'ATCA, IX (1990), 511-512, núm. 5582]. Ultra problemes generals d'història medieval, també d'història medieval de la Plana de Vic (relació entre creixement demogràfic i productivitat, continuïtat i modificacions del poblament, relació camp-ciutat), Salrach es pregunta si la investigació no resultà subordinada a l'instrument de treball, l'ordinador, i assenyalava que més enllà dels resultats quantitius proporcionats pels testaments sobre tota mena de temes, per importants que siguin, «cal un bagatge teòric que guiï la recerca» (55 [cf. el resum d'un altre estudi del mateix autor dins ATCA, IX (1990), 422, núm. 5253]). Ollich està d'acord en aquest punt i defensa els resultats de la seva recerca a base dels testaments més antics de Catalunya, amb sèries continuades des del 1230, perquè així és possible de fer una història no centrada en Barcelona i perquè cal «entendre les dades per elles mateixes, deixant que ens informin sobre temes, fins i tot sense un plantejament previ» (57). – J. P. E. [7155-7156]

Xavier PEDRALS, *La construcció de la història local al Principat: una perspectiva històrica*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 136 (abril 1990 = Plecs d'Història Local, 26) 35-40.

La part expositiva ressegueix la marxa d'aquesta línia d'estudis i publicacions «que compten amb una tradició força antiga i singularment valuosa» (35) darrerament enfortida. Ja des de mitjan segle passat historiadors dels més prestigiosos i coneixedors de les fonts publicaren estudis d'història local, tendència que es veié reforçada per les successives institucions: Centre Excursionista de Catalunya i Institut d'Estudis Catalans sobretot o des de l'AHCB. La represa posterior a la Guerra Civil Espanyola conduí a la creació de les Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos i a les publicacions actuals [on trobem a manca referència a les nombroses i algunes més que dignes revistes comarcals], abundantment indicades, igual com les anteriors, en les notes (39-40). – J. P. E. [7157]

Cultural Information from Catalan Speaking Lands (July 1988-December 1990), dins «Catalan Review», IV (1990), 451-477.

Hom pot trobar qualche informació de publicacions directament o indirecta relacionades amb el nostre tema en les seccions d'història, de Joan-F. Cabestany i Fort (451-453) i en la de lingüística, de Joan Martí i Castell (462-469). – J. P. E. [7158]

II.- ESTUDIS DE REFERÈNCIA LOCAL

Manuel RIU I RIU, *Desarrollo y afianzamiento del patrimonio monástico de Santa María de Alaón en el siglo X*, dins «Príncipe de Viana. Anejo 3», XLVII (1986 = Homenaje a José María Lacarra), 635-649.

Manuel RIU I RIU, *Un possible document inèdit del segle X, referent al monestir d'Alaó i la seva quadra del Pla de Tor*, dins «Urgellia», 9 (1988-1989[1990]), 313-322.

El segon article dóna notícia de tres pergamins de propietat particular dipositats en el Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, el primer dels quals, del 1455, conté còpia d'altre, datat l'any 940 (322), entorn del qual l'autor exposa les raons de dubte que no permeten de veure'n clara l'autenticitat. – J. P. E. [7159-7160]

Josep MIRALLES SALES, *Sancta Eredia, ora pro nobis*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 31 (1990), 4-6.

El *Llibre d'establiments de la vila d'Albocàsser*, conservat a València, ARV, té una *Rúbrica de les armes*, en la qual s'estableix que la tercera part de les multes per mal ús d'armes serà per «a la llumenària de Santa Erèdia»; d'altres legislen sobre caceres o sobre aprofitament de llenya i sobre les penes als transgressors. En són transcrits fragments. – J. P. E. [7161]

Joaquín ITURAT GARCIA, *Noticias sobre las defensas y ataques a Alcalá*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 27 (1989), 63-84.

En la introducció, l'autor aplega notícies tant sobre construcció de defenses com sobre atacs a Alcalá de Gibert en el curs dels segles, amb fotografia i transcripció de la làpida que recorda la defensa del 1547 (65-66). Entorn del 1620 es replantejà la necessitat de defensa i amb ella la determinació de si els pobles veïns més de l'interior havien de contribuir a les guàrdies, cosa que desembocà en plet, conservat a València, ARV, *Clerecia*, lligall 860, del qual són transcrits alguns passos (requeriments i testimoniatges) en les pàgines 74-84. – J.P.E. [7162]

F[erran] OLUCHA MONTINS, *Noves dades per la història de la fàbrica de ceràmica d'Alcora*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988[1990]), 363-373.

Presentació (365-366) i transcripció (366-373) de sis documents, conservats a Castelló de la Plana, Arxiu Municipal, *Varis i Carpetes Governació*, el primer dels quals, datable d'entorn del 1750, consisteix en una detallada descripció d'allò que era en aquells moments la fàbrica d'obra de l'Alcora (366-371); els tres següents fan referència a un mestre que se n'anava a Burgos i s'endua «27 dibujos y estampas y dos quadernos de recetas suyas» (371); el dos darrers a un intent de muntar una nova fàbrica de la dita obra el 1790 (373). – J. P. E. [7163]

Ezequiel GORT I JUANPERE, *Un episodi de la Guerra Civil Catalana: el setge d'Alcover (1463-1464)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», X (1990), 39-57.

Contra allò que han dit d'altres, no manquen documents relatius a la posició de l'Alcover en la guerra contra Joan II: des d'un pergamí de l'Arxiu Municipal, passant pels protocols notariais de la vila, ara a l'AHA, fins als fons dels diversos arxius comarcals (de Reus, de Valls i Històric de Tarragona), de l'ACA i de l'AHN (40). Sobre aquestes bases és reconstruïda la narració d'aquells esdeveniments, amb el consegüent ball de reconeixements de sobirania (per ells sabem que 61 caps de casa prestaren homenatge a Joan II (42) i que 169, ultra 'els escolars', l'oferiren a Enric I [43-44]) i els dos setges, el segon dels quals s'acabà amb la irrupció de les tropes de Joan II 'a sac major' durant cinc dies, que havia d'arrasar el poble («les dones acceptades», 54) i àdhuc canviar-li el nom (53-55). L'autor creu, però, que la destrucció i abandonó no foren totals (56). En tota la narració són transcrits fragments textuais contemporanis. – J. P. E. [7164

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG i TÀRRECH, *Les rogatives i altres notes sobre Alcover* (ss. XVIII-XIX), «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 51 (juliol-setembre 1990), 15-27.

La major part de l'article és dedicada al segle XIX. Font per al coneixement del tema és el *Llibre de resolucions i possessions i altres notes, 1763 ss.*, ara a Tarragona, AHA, Fons parroquial de l'Alcover. En anys posteriors, durant el segle XVIII, fou baixada tres vegades la Mare de Déu del Remei amb motiu de pregàries per secada (15). Ja en començar el segle XIX, també ho fou per causa de passa de febres pútrides, la descripció de les quals és copiada d'un document del 1748 (19). La font esmentada informa de la reconstrucció de l'orgue el 1767, de la construcció de la capella del Santíssim des del 1792 i de l'ensorrament del campanar el 1795, que matà «una minyona de l'escola» de deu anys d'edat (22-23). – J. P. E. [7165

Josep JUAN VIDAL, *Mesures per a la repoblació d'Alcúdia a finals del segle XVIII*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 177-185.

Un intent més de repoblació impulsada també a Mallorca per Carles III (178) afectà Alcúdia, el port de la qual havia estat tancat el 1721 per por de pesta existent a Marsella. L'intent es concretà el 1779 en una *Real Cédula... mandando se restablezca y habilite el puerto marítimo de la Ciudad de Alcúdia en el reyno de Mallorca a su antiguo curso...*, ací transcrita (180-185) a base de dos exemplars conservats respectivament a Madrid, AHN, *Hacienda*, lligall 8.031, i a Simancas, Archivo General, *Secretaría de Hacienda*, lligall 1294. El rei atorgava diversos avantatges legals i materials (terres, pous d'aigua, exempcions fiscals) als nous habitants. El 1768 la població tenia 813 habitants, el 1787, 938 (178). – J. P. E. [7166

Vicenta PONS, *Visitas pastorales a Almazora hasta el siglo XVII*, dins «Congrés Plana», 237-247.

Presentació (239-241) i transcripció crítica (242-247) de les actes de visita pastoral de la parròquia d'Almassora fetes els anys 1429 i 1569 respectivament per Ot de Montcada i Lluci Mas, aquest en representació del bisbe Martín de Córdoba Mendoza. Totes dues procedeixen de Tortosa, Arxiu Capitular, *Visites Pastorals*. En la primera consta que en un dels altars hi havia un «missale votivum secundum consuetudinem Barchinone» (242, 2); [en canvi, l'acta segona no sembla correspondre a Almassora, ans a Borriana: «...visità la església de Buoriana...»] (245). – J. P. E. [7167

Pere Enric BARREDA i EDO, *Pervivència dels abreujats a documents notarials llatins de l'Alt Maestrat (Benassal, Culla) al segle XVII*, dins *Abreviaturas*, 325-338.

Presentats els diversos notaris, l'actuació dels quals és documentada entre els anys 1617 i 1710, i còpies dels quals es conserven en els arxius municipal de Culla i parroquial de Benassal (327-328 i 332), és establerta la llista de les paraules abreujades amb indicació de l'abreviatura (329-331). El tipus de lletra hauria estat humanístic de cursiva itàlica (331; mostres: 336-338), els signes d'abreviatura són els normals, però hom constata que els signes específics van desapareixent al llarg del segle: «el segle XVII es caracteritza, en aquestes contrades, pel retrocés total de l'ús dels abreujats» (332). L'apèndix ofereix registres de cada un dels documents dels catorze notaris estudiats (332-338). – J. P. E. [7168]

Francesc VALLS JUNYENT, *Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia entre començaments del segle XVI i mitjans del XVII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 99-136.

Aquestes pàgines es basen en un buidatge exhaustiu dels actes notarials presos pel rector de Pierola i conservats en l'arxiu parroquial de la mateixa població, completats amb dades d'altres fonts (ACA, *Protocols notarials d'Igualada o Monacals d'Hisenda. Llibre de la cort del batlle de Tous*). D'entre els diversos contractes d'explotació de terres, l'autor es fixa en els de parceria per a un temps determinat de trossos que el parcer havia de començar arrancant, generalment de cinc anys (103-104), per al qual el parcer paga la corresponent entrada. Els parcers contractants foren en gran part occitans, sobretot entre els anys 1570-1620, en què a Igualada arriben a representar més del 20% dels homes que es casen entre 1590 i 1610 (113), però a Piera no sobrepassen el 6'13% entre 1600 i 1610 (114). L'autor creu que en alguns casos aquestes cessions de terres per a ésser arrancades amagaven necessitats econòmiques del propietari, necessitats que provocaren una dinàmica de desaparició de les propietats menudes i de concentració de terres en les més importants. El creixement demogràfic hauria estat assegurat pels occitans (109-114) i l'agrícola per les cessions a parceria esmentades (116-121). En apèndix trobem arbre genealògic dels Mata de Garrigues - Subirats - de Camps (125), resum de les successives ampliacions del patrimoni rural de la mateixa casa (126-129) i dos quadres dels cedents (130-133) i dels concessionaris (134-136) de terres segons els registres de Pierola els segles XVI i XVII. – J. P. E. [7169]

Montserrat PALAU i MARTI, *Andorra. Història. Institucions. Costums*. Fotografies de Bartomeu REBÉS DURAN, Lleida, Editorial Virgili & Pagès 1987, 158 pp.

Exposició global de les particularitats del Principat d'Andorra (medi natural, paisatge, agricultura i ramaderia, comunicacions-economia, poblament-demografia, història, vida política i administrativa, art i arqueologia, costums i llegendes tradicionals). Ja en les primeres pàgines trobem extrems de les dues obres que definiren l'existència andorrana: la d'Antoni Fiter i Rossell, *Manual Digest*, del 1748, i fra Tomàs Junoy, *Relació de la Vall d'Andorra*. Del primer és copiada l'explicació de l'escut (15) i una precisió del segon sobre el mateix tema (16). Les dues obres són constantment citades sempre que proporcionen notícies sobre temes diversos (p. e., el drap d'Andorra, 54). En el capítol d'història trobem esmentades altres fonts, com és ara l'acta de consagració de la catedral d'Urgell (78-79) i el *Pariatge* del 1278 (82). El primer dels dos llibres esmentats presideix el capítol relatiu a la vida política i administrativa (91-109). En el plec de reproduccions fotogràfiques entre les pàgines 80 i 81 hi ha el text més vell conegut dels goigs de la Mare de Déu de Meritxell atribuïts al segle XVIII. La bibliografia ocupa les pàgines 143-147. – J. P. E. [7170]

Jean-François GALINIER-PALLEROLA, *Le discours clérical en Andorre sous l'Ancien Régime. La bibliothèque de la cure de Canillo (Principauté d'Andorre)*, dins «Bulletin de Littérature Ecclésiastique», XCI (1990), 205-220 i 275-286.

Estudi basat en deu llibres, publicats entre els segles XVII i XVIII, amb majoria del XVIII, que, ultra dos missals i un ritual contemporanis, es troben en l'arxiu parroquial de Canillo, sis en català i quatre en castellà, contemplats sota el prisma d'història de les mentalitats (205-206 i 275-276). L'autor ha quantificat les paraules que es troben en els títols dels llibres antics, amb el resultat següent: en el segle XVII, de més a menys, tenim Déu, manaments, llei, pecat, sacrament, Església; en la primera meitat del segle XVIII: pecat o mal, Déu, deure, judici, ànima, cel, mort/sant/dimoni, virtut/pare/pares, obra, amor/ensenyar/gran/glòria/predicar/vida/sagraments; en la segona meitat del segle XVIII: sant, sagraments, Maria, Déu, ànima/església/judici/misteri, bo/cel/creu/eficàcia/senyor, pecat, admirable/cristià/dolor/esperança/signe/terra, gloriós/gran/intercessions, baptisme/manaments i comunió (209-210); a continuació resumeix la forma de presentar els temes següents: matrimoni (212-217), usura (217), superstició (218), presència real en l'Eucaristia (219), penitència (277-280) i pietat mariana (281). En conjunt, a través dels llibres de Canillo es reconstrueix un missatge coherent, el de la contrareforma centrat en Jesucrist, Maria, l'eucaristia i la penitència (284). – J. P. E. [717]

Joan TOUS I SANABRA, *Toponímia pre-romana d'Anglesola i altres noms urgellencs*, dins «Urtx», 2 (1990), 15-35.

El DCVB afirma que el topònim Anglesola prové d'«ecclesiola». L'autor aplega les grafies del dit topònim en documentació dels segles XI i XII (19-22, amb reproducció fotogràfica de la *Carta de població* del 1079, 20) i arriba a la conclusió que «Angulariola» és mot compost «de dos morfemes: ANGULARI(a) + -OLA» (23), romanitzat el primer, bascoide el segon (27), raó per la qual dedica l'apèndix primer al sufix èuscar -OLA (30-32), el segon a -OLA en cognoms bascos (33) i el tercer a mostra de topònims que tenen el sufix -OLA i -OL (34). – J. P. E. [717]

Maria VILAR I BONET, *Notícies sobre la construcció de vaixells als dominis de la Corona d'Aragó per a l'armada de l'Oceà (s. XVIII)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 59-67.

[En realitat es tracta del segle XVII, no pas del XVIII]. Aquestes pàgines es basen en dos documents d'ACA, *Consell d'Aragó*. En un, Felip IV l'any 1662 demanava que cada un dels regnes marins de la corona catalano-aragonesa fabriqués una o dues fragates per a l'estol de la Mar Oceànica. Una d'aquestes fou fabricada a Arenys de Mar i l'Arxiu Històric Fidel Fita, *Notarials. Sèrie menor*, conserva les èpoques dels jornals corresponents, ací especificats (60-62). La utilització de tals vaixells era encarregada mitjançant contracte, ací resumit (63-66), completat amb altre de relatiu al proveïment d'un galió (66). – J. P. E. [717]

Giulio CIPOLLONE, *L'Ordo Trinitatis et Captivorum. Il suo insediamento nelle Baleari (XIII-XIV)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 169-178.

Descrit el marc general del naixement de l'orde i de la seva primera extensió, recorda que és documentat en l'ACA., *Canc., reg.* ja a començaments del segle XIII (172). L'assentament a les Balears seria poc posterior a la conquesta, car la primera notícia documentada és del 1249 (173). Entre la documentació que es refereix a la casa de Mallorca, destaca una crida prèvia a la sortida vers una expedició redemptiva, del 1385 (174). La casa

d'acolliment de Ciutadella és del 1287 (175). És transcrit un document del 1390, de València, ARV, on consta que dos religiosos romanos presoners foren rescatats per un comerciant mallorquí, el qual ara cobrava els serrells del deute (176). – J. P. E. [7174]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Consolats estrangers a les Illes Balears (1347-1500)*, dins «Hom. Santamaría I», 167-180.

L'ARM, en les seva sèrie de AH, LR, completada amb publicacions d'altres autors, permeten a l'autor d'establir una llista de setanta-tres nomenaments de cònsols estrangers en alguna o en totes les Illes (175-180). En les pàgines introductòries són exposades les condicions que havien de tenir els qui aspiraven al càrrec consular, segons l'Estat a representar, qualitats conegudes amb precisió a través d'un plet suscitat l'any 1398 entorn al consolat de Castella (170-171); també són exposades les atribucions inherents al càrrec en qualitat d'autoritat damunt la colònia d'un país (172-173). Per la seva incidència en la història del lul·lisme, cal assenyalar que els successius caps de casa de la família Pacs (Nicolau del 1413 al 1464) foren cònsols de Venècia a tot el regne de Mallorca (169, 173, 175, 177-180). – J. P. E. [7175]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Relacions entre les Balears i les Canàries. Notes històriques*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 237-241.

Aplec de notícies tocant la relació esmentada en el títol, corresponents als segles XIV, XV i començament del XVI, trobades en sèries diverses de l'ARM, sobretot en *Protocolos notariales*, a Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, i a l'AHCB, *Lletres patents i Lletres closes*; les notícies fan referència a esclaus, amb llista de posseïdors mallorquins d'esclaus de la Gomera el 1502 (239), i a framenors, bisbes de Canàries (240). – J. P. E. [7176]

Antoni BORRÀS I FELIU, *Pergamins de l'època del regne privatiu de Mallorca conservats a l'Arxiu del Palau Requesens de Sant Cugat del Vallès (1230-1300)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 143-163.

El dit fons posseeix 924 pergamins datats entre el 1230 i el 1344. Els de més fàcil consulta datats abans del 1301 són 179, centrats a Barcelona i rodal (148). Ací n'és presentada la temàtica (144-151) i la taula alfabètica d'antropònims, amb indicació d'any i número del pergami corresponents (151-163). – J. P. E. [7177]

Joan FUGUET SANS, *Els templers a Barcelona*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 133 (gener 1990), 6-15.

Aplec de notícies ja publicades en recopilacions documentals diverses sobre la casa dels templers, ubicada primer al Vallès i després a Barcelona, amb particular atenció a les vicissituds per les quals passà l'edifici després de la supressió de l'orde, quan a mitjan segle XIV esdevingué Palau Reial Menor. – J. P. E. [7178]

Carme BATLLE, *Barcelona en el siglo XIII: la mentalidad burguesa*, dins «Hom. Santamaría I», 57-68.

Pàgines de síntesi de les dades proporcionades pels testaments en pergami de la *Pia Almoïna* de l'ACB i ja exposades de fàisó analítica per l'autora en estudi ja conegut dels lectors d'ATCA [II (1983), 480-481, núm. 730]. Ací són presentades conjuntament les dades relatives a l'elecció de sepultura i als costums funeraris (58-60), a les deixes per a pobres

(60-62), a membres de la família (62-63), als béns materials del testador (63-65) i en especial al parament de la llar (66-67). – J. P. E. [7179]

C[arme] BATLLE, *Relaciones de Barcelona con Occitania en el siglo XIII*, dins «Montpellier II», 9-23.

La documentació de Barcelona, ACB, *Pergamins*, permet de conèixer tant mercaders barcelonins que treballaven a Occitània com occitans a Montpeller. Destaquen diversos Banyeres, dels quals són documentades operacions a Montpeller (10-11), Sesfons i d'altres. També són documentats sis casos de comandes encarregades a Montpeller, Aigües Mortes i Provença (12-13), l'activitat de Ramon de Tarascó (13-15) i el nolieig de naus (15-17). El darrer apartat s'ocupa de mercaders barcelonins documentats a Montpeller (17-20), amb anàlisi dels testaments d'Arnau Sabater, del 1254, de Pere de Caldes i de Ramon Ferrer, l'únic que deixava llibres (19). – J. P. E. [7180]

Joan F. CABESTANY I FORT, *Confraries i gremis a Barcelona. Segles XIII a XVI*, dins «Finestrelles, 2 (1990), 141-145.

L'autor, ultra assenyalar la bibliografia sobre el tema (144-145) i les fonts arxivístiques barcelonines per al seu estudi (141), exposa el sentit de les tres paraules-clau: ofici o art (coneixement personal d'una tècnica de treball manual i conjunt de persones que el posseeixen), confraria (agrupació bàsicament d'un ofici amb finalitats religioses i d'assistència mútua) i gremi (associació professional per a la defensa dels propis drets); també resumeix els coneixements relatius a l'aparició de confraries i gremis a Barcelona. [Però caldrà evitar afirmacions com «Les confraries són d'origen burgès o ciutadà»; el 1101, Sant Ot d'Urgell aprovava la «fraterna» de Santa Maria de Lillet, «Romanae ecclesiae exempla sequens», i abans del 1122 establia que «omnes hii qui in hac fraternitatis iunctione iuncti fuerint» entorn de la catedral de la Seu, s'apleguessin cada any per la festa de sant Ermengol, «Urgellia», IX (1988-1989), 19 i 172]. – J. P. E. [7181]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Algunes notícies i documents sobre les relacions entre Barcelona i Sicília durant el regnat d'Alfons el Benigne*, dins «Hom. Santamaria I», 455-463.

La introducció resumeix la posició de Frederic, rei de Trinària, en la tensió entre Gènova i Catalunya: «va ajudar més els genovesos que els catalans, especialment els genovesos gibel·lins, com a bon gibel·lí que era» (456), extrem del qual les autoritats de Barcelona es queixaren el 1330 (459-460, text de les dues primeres lletres transcrites); això no obstant, el 1333, 'mal any primer', els cònsols de Barcelona demanaren ajut de gra al rei Frederic i prengueren mesures a fi que el blat arribés (les quatre lletres del 1333, 460-463), cinc de l'AHCB *Consell de Cent: Llibre del Consell* i una d'ACA, *Canc., reg.*. – J. P. E. [7182]

Coral CUADADA, *Sobre les relacions camp-ciutat a la Baixa Edat Mitjana: Barcelona i les comarques de l'entorn*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 161-185.

L'autora defineix aquest seu treball: «reflexió de les diferents possibilitats d'anàlisi de les relacions ciutat-camp mitjançant un exemple concret» (161), el de Barcelona i les seves rodalies, atenent als següents aspectes: ordenació del territori; expansió patrimonial de l'oligarquia urbana; evolució de l'alou vers la petita tinença camperola; influència del mercat ciutadà en el món rural; i organització del treball. En l'exposició de cada un d'aquests

punts hi ha referències a fons documentals, directes o a través de publicacions anteriors, sense que manquin transcripcions de fragments considerables en tocar el punt quart, el del mercat (171-177); dins el cinquè, tenim, de més a més, quadre resumint contractes valencians (ARV) i barcelonins (ACB, AHPB) de noies col·locades en famílies com a minyones o com a aprenents, del 1327 al 1402 (178-179). – J. P. E. [7183]

Jordi GÜNZBERG I MOLL, *Una teoria matemàtica de las epidemias y su aplicaci3n a la Barcelona del siglo XIV*, dins «Hom. Santamaría I», 297-311.

L'estudi fa referència a les tres pestes del 1348, 1362 i 1371. Fonts per a la investigaci3n han estat els testaments d'ACB, *Pia Almoina*, i *Notaris* i volums diversos de l'AHPB, ultra les cròniques ciutadanes ja publicades (298). La teoria matemàtica aplicada és la de N. T. J. Bailey, segons la qual la duraci3n d'una pesta és directament proporcional a la magnitud d'una poblaci3n, però en canvi la intensitat és en proporci3n inversa (300). En conseqüència, l'autor proposa la tesi que «conocida la duraci3n efectiva de la mortalidad a partir de los testamentos, podamos deducir... la poblaci3n total y el número máximo de muertos que se produjeron durante las epidemias» (301). Comptabilitzats els testaments corresponents a les tres passes (303-304) i aplicat el cànon, el 1348 amb una duraci3n de nou setmanes, la poblaci3n de Barcelona hauria estat de 37.000 habitants i 300 el nombre màxim de difunts en un dia; el 1362, tindriem 13 setmanes, 35.000 habitants i 213 de màxima; i el 1371, set setmanes, 31.000 habitants i 430 de màxima (305-305); els resultats serien confirmats amb la contraprova de les epidèmies barcelonines dels anys 1530 i 1589, més ben documentades, amb 15 setmanes, 40.000 habitants i 175 de màxima i tretze setmanes, 48.900 habitants, i 213 difunts de màxima en un dia, respectivament (306-307). Però la teoria de Bailey no seria aplicable a les passes benignes (308). – J. P. E. [7184]

Maria del Carme RIU DE MARTÍN, *Les ordinacions i l'evoluci3n del gremi de terrissers de Barcelona*, dins «Pedralbes. Revista d'Hist3ria Moderna», 10 (1990), 67-97.

L'AHCBC en les seves seccions de *Gremis. Municipal*, i *Reials Ordenances* constitueix la font per a aquest estudi, basat en les ordinacions per als successius gremis de gerrers, ollers, rajolers i escudellers, els darrers dels quals formaren gremi propi el 1531 (68-70), com també, a començaments del segle XIX, els rajolers. Recordats els aspectes religi3s i assistencial dels dits gremis (70-71), l'autora presenta, primer, els diversos càrrecs que estructuraven el gremi (72-76), amb indicaci3n dels llocs on cada gremi es reunia (77-78), i a continuaci3n descriu drets i obligacions de mestres, d'oficials i d'aprenents, els exercicis per al mestratge (79-84), les mesures relatives al treball (84-88) i les implicacions econ3miques (quotes, préstecs i multes) (89-94). – J. P. E. [7185]

Flocel SABATÉ, *Els objectes de la vida quotidiana a les llars barcelonines al començament del segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), 53-108.

Estudi realitzat a base dels inventaris post mortem trobats en diversos arxius barcelonins: ACA, ACB, AHCBC, Arxiu de Santa Maria del Mar; i de fora: Perpinyà, Archives Départementales; Reus, Arxiu Hist3ric Comarcal; Tortosa, Arxiu Hist3ric Comarcal; i Vic, arxiu Municipal i de la Vegueria. Cinc dels dits inventaris, dels anys 1302-1309, són transcrits en apèndix (99-108). L'estudi s'ha imposat dues delimitacions: la d'ocupar-se només dels inventaris d'herències deixades per menestrals i la de recloure's dins els anys anteriors a les primeres manifestacions de crisi econ3mica. Dins aquest marc descriu, explica i identifica els objectes que es trobaven «entre la cuina i el dormitori» (54); entre aquests hi ha qualche llibre de comptes, però «un altre tipus de llibre és completament

desconegut en el grup social en què ens movem» (93). Són recordades prescripcions mèdiques per als banys i les sagnies i l'existència de taulons de fusta per al còmput de la lluna (82-83). [Quant a l'«esporta», capaç de contenir més de divuit roves de canyella, cal suposar que serien unes sàrries o un sarrió, 61]. – J. P. E. [7186]

José-Ramón JULIÀ VIÑAMATA, *Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», XX (1990), 15-51.

Exercici d'història de les mentalitats a base del volum de testaments datats entre el 1300 i el 1339, presos pel notari Bernat Vilarrúbia, conservats a Barcelona, ACB (16, nota 1). El punt estudiat és la determinació de darreres voluntats en la perspectiva de la mort [sense, però, distingir entre allò que en aitals preses de posició hi ha de formulari notarial i allò que hi ha de realment optatiu]. Hi ha quadres estadístics relatius a les causes adduïdes per justificar el testament (19), la jerarquia en l'elecció d'església en la qual ésser sepultat (23) i cronològic de les deixes en metàl·lic per a hospitals (41). L'exposició desgrana les determinacions relatives al funeral i a l'àpat que l'acompanyava, a la celebració d'aniversaris (28-34) i al destí de les deixes per a pobres, redempció de captius, donzelles a maridar, ajut a hospitals i fundacions eclesiàstiques (35-45), ultra les destinades a pagar deutes (45-49). En les notes hi ha freqüent transcripció de fragments. [Remarquem, en relació a les dues dones del terç orde de Sant Francesc que tal condició no les obligava a desposseir-se de cap propietat, ans es pot tractar de dos casos d'opció pauperística d'acord amb l'*Alia informatio beguinorum* d'Arnau de Vilanova]. – J. P. E. [7187]

Lluïsa CASES, Mariona FAGES, Bernat GÓMEZ, Montse[rrat] RIUS, *El nou casal de molins del Clot: un exemple de patrimoni reial al començament del segle XIV*, dins «Finestrelles», 2 (1990), 113-127.

El document reial dels anys 1302-1307 concedint permís d'explotació d'unes moles i de construcció d'una nova casa per a vuit moles, conservat en col·lecció particular i ací transcrit (122-127) és ocasió d'aplegar les notícies fornides per documentació d'ACA, *Canc., reg.*, entorn de la política de Jaume II multiplicant les concessions de molins en el Rec Comtal, fins al punt que calgué desviar-lo (117), i entorn de la problemàtica menuda de la conservació del rec (120-121). A darreries del segle XIV caigueren dins la política d'alienació del patrimoni reial (121). – J. P. E. [7188]

Joaquim BORRÀS I GÓMEZ, Matilde VICTORIO I ALSINA, *Els oficis de la mar al segle XIV: un exemple concret de funcionament, la coca Sant Antoni*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 155-167.

La presa d'una coca mallorquina el 1342 generà, començant per l'inventari dels béns que transportava, una sèrie de documentació conservada a Barcelona, AHCB, *Armades i Port*, la qual, completada amb el *Manual de testaments de Bernat Vilarrúbia* de l'ACB, permet als autors de descriure els diversos oficis vinculats al funcionament d'una nau, en terra i mar, abans, durant o després la navegació (157-161), i d'aplegar notícies documentals entorn de famílies de navegants (162). Completen l'exposició tres quadres on són sistematitzades les dades tant de la tripulació de la dita coca anterior a la captura com de la posterior i les dels oficis i activitats que consten relacionats amb la posada en funcionament de la mateixa (165-167). – J. P. E. [7189]

Pere BESERANI RAMON, *La intervenció de Jordi de Déu a la catedral de Barcelona. L'obra de pedra del cor i els seus problemes*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IV (1985-1988 [1990]), 159-195.

Estudi arquitectònic, en el qual un dels elements d'identificació de l'artista són les anotacions dels *Llibres d'obra* dels anys 1390-1391 de l'ACB, una de les quals, ací transcrita, parla d'un «mestre Jordi» (160), ací identificat amb Jordi de Déu, de l'escola de Jaume Cascalls. – J. P. E. [7190]

Maria-Mercè COSTA, *Notícia de les possessions del monestir de Jonqueres a les Illes Balears*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 61-72.

Les pàgines inicials resumeixen la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *Ordres religiosos i militars. Pergamins de Jonqueres*, relativa a possessions mallorquines del dit monestir, d'entre la qual destaca el *Capbreu del 1416* (65-66). Quatre pergamins dels anys 1240-1286 permeten d'assistir a la compra-venda a favor de Garssenda, comtessa de Bearn, d'allò que Pere de Centelles havia obtingut en la conquesta de Mallorca i esperava d'afegir en la de Menorca; a la donació de la dita Garssenda a favor del monestir de Jonqueres; i a diferències entre el monestir i Jaume II de Mallorca (67-70). – J. P. E. [7191]

Carme BATLLE, *Uns mercaders de Barcelona al Nord d'Àfrica a mitjan segle XIII*, dins «Estudios Udina III», 31-50.

Pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA, X (1991), 460, núm. 6216. – J. P. E. [7192]

Carme BATLLE, Joan J. BUSQUETA, Coral CUADRADA, *Notes sobre l'eix comercial Barcelona - Mallorca - Barbaria, a la segona meitat del segle XIII*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 33-47.

Presentació del procés del 1302, conservat en l'AHCB, *Processos. Sèrie XXIII*, entorn de l'exempció barcelonina de satisfer la lleuda marina de Tortosa, i resum de les dades proporcionades pels vuitanta-cinc declarants, en recordar llur pas per la dita lleuda entre el 1242 i el 1292, declaracions ací resumides en quadre sinòptic (44-46). Coneixem així la identitat de mercaders de tots els Països Catalans (35-37) i sabem detalls de les naus contemporànies, coincidents amb els de les *Llicències per a barques* del 1284 a Mallorca (37-38), però hi tenim escasses dades sobre mercaderies, encara que sabem que no hi mancaven esclaus i esclaves (39). Un document de Vilassar de Dalt, *Arxiu del Castell. Fons Marquès de Barberà*, ací transcrit, ens assabenta de comerç de coltells i de cap de fustany (40). Un mapa recorda les rutes, que pel Nord d'Àfrica arribaven fins a mig camí de les Illes Canàries (47). – J. P. E. [7193]

M[aria] PONT ESTRADERA, *Família i parentiu a la Barcelona del segle XIII. Els Durfort i els Espiells: el desig de fer un «bon matrimoni» 1275-1300*, dins «Montpellier II», 167-172.

Anàlisi de sociologia matrimonial barcelonina entre dues famílies de màxima categoria ciutadana. Els fets són coneguts per la documentació d'ACA, *Dipòsit Patrimonial Monistrol. Pergamins*, d'on són transcrits fragments. L'autora hi veu realitzada «una tipologia d'agrupament familiar que podem denominar família extensa troncal amb residència patrilocal o matrilocal», mecanisme «que farà perdurables en el temps poderosos grups ciutadans» (171). – J. P. E. [7194]

Jill R. WEBSTER, *Un retaule desconegut de Jaume Serra, pintor barceloní, i dades per a la història de l'art gòtic a Catalunya*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs», XIV (1990), 5-12.

Notícies relatives a obres d'artistes diversos que actuen a Barcelona (Jaume Serra, Pere Hugueta, Bernat Martí, Bartomeu Solà, etc.), aplegades en els l'Arxiu Històric Municipal de Puigcerdà i en l'AHPB, totes del pas del segle XIV al XV. Entre els artistes figuren un enquadernador de llibres, Joan des Pla, i un miniaturista, Bernat Rourich (11). – J. P. E.
[7195]

M. Pilar FRAGO I PÉREZ, M. Dolores LÓPEZ I PÉREZ, *Barcelona i el comerç mediterrani i atlàntic a partir de les llicències de navegació (1400-1410)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 171-184.

La base d'aquest estudi és constituït pels volums 13-23 d'ACA, *Batllia General, classe 7 H*, les dades dels quals permisos són ací resumides tant en l'aspecte estructural (autoritat que els atorgava, etc.), com en l'informatiu (peticionari, procedència, mercaderies, destí, etc.). Les llicències d'exportació pujaren a 2.472, les d'importació a 1.594. Només noranta-sis de les primeres foren concedides per a vaixells destinats a l'Atlàntic, sobretot a Sevilla, 333 a les tres Balears (175, amb llista nominal d'afavorits amb la llicència, 176). En les pàgines 180-184 tenim quadres globals amb distinció d'anys i de mesos tant d'entrades com de sortides, seguits dels més detallats tant de sortides de Barcelona i destinacions, com d'arribades a Barcelona i procedències, ambdues localment especificades. – J. P. E.
[7196]

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *El tráfico marítimo Barcelona-Valencia durante los siglos XVI y XVII. Su significado en el conjunto del comercio importador valenciano*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 19-49.

L'autora comença fent remarcar la importància de la sèrie *Peatge de mar* de l'ARV, *Mestre racional*, entorn de la qual han estat elaborades dues tesis doctorals, una vintena de memòries de llicenciatura i qualque estudi (19-20, nota 2). Ella ofereix primer la llista de les embarcacions documentades, de les quals dona el nombre anyal absolut, de les destinades a Catalunya, distingint-les de les adreçades a Barcelona, des del 1503 al 1700 (22-24). Un segon quadre especifica la qualificació de cada vaixell per als mateixos anys (32) i en apèndix el quadre general fa constar la data exacta de l'anotació, la qualificació de l'embarcació, el patró de la mateixa i la seva destinació catalana directa o a través d'escales (38-49). L'exposició fa constar nombre de dades concretes. – J. P. E.
[7197]

Jordi DONCEL I CABOT, *Els registres de llicències de coses vedades, una font per a l'estudi del comerç atlàntic i mediterrani (1500-1515)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 281-295.

Superant clixés eixarreïts, l'autor vol veure com era en realitat el comerç que sortia per mar des de Barcelona a base del registre de *Les coses vedades que ixen per mar de la present ciutat de Barcelona...*, d'ACA, *Reial Patrimoni. Batllia General de Catalunya*, classe 7 H n. 39, que proporciona dades sobre el declarant, el lloc de destí i la mercaderia per a la qual hom demana permís d'exportació per als anys 1498-1515 (282-283). Els 1.729 exportadors es distribueixen així: 420 menestrals i pagesos, 410 no especificats, 390 comerciants i mercaders, 365 dones, 67 artistes i élite gremial, 53 nobles i 24 eclesiàstics (283-286); els punts de destí coneguts són 1630: 727 de la Mediterrània peninsular, 543 de les Illes Balears, 193 d'Itàlia, 118 de Rosselló i Provença, 14 de l'Atlàntic i 4 de la Costa del Nord d'Àfrica

(286-289); les coses vedades formen una llarga llista (289-291, amb transcripció textual d'un llarg fragment), de la qual destaquen 3273 moles de molí, 3427 punyals, 9640 passadors d'armes i 4495 quarteres de faves (287-288). L'article és completat amb un vocabulari específic (291-292). La zona atlàntica era doncs clarament minoritària en un comerç que seguia essent «força important» i no es trobava sota les xifres més dolentes del segle anterior (292-293). – J. P. E. [7198]

Àngels Mª BUSQUETS, Imma NAVARRO, *El comerç de sucre atlàntic a la Mediterrània: notícia d'un carregament de sucre confiscat a Barcelona l'any 1504*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 91-107.

L'episodi exposat en aquestes pàgines s'emmarca en les guerres d'Itàlia contra França, en què la barca portuguesa Sant Cristòfor, destinada a Aigües Mortes, fou detinguda a Barcelona, i és parcialment conegut per un quadern d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre Racional. Confiscacions, segrests, marques*, que permet de conèixer compradors i quantitats pagades per part de les tres-centes vuitanta caixes de sucre i tres pipes de managuerra que transportava (102-105) i els pagaments efectuats per diversos conceptes (105-107). La major part dels diners (més de cinquanta-set mil sous) fou destinada a refer a dos mercaders de Perpinyà i Barcelona respectivament, quantitats bestretes a Gonzalo Fernández de Córdoba (106). – J. P. E. [7199]

Salvador CLARAMUNT, *La fundació de la Universitat de Barcelona*, dins *Història Universitat*, 639-645.

Narració resumida de les vicissituds que des de les provatures privades del segle XIV portaren a les decisions públiques de creació de l'Estudi, primer a iniciativa de Martí l'Humà, refusada per la ciutat, i després, ja a instàncies de la ciutat, d'Alfons dit el Magnànim i de Ferran el Catòlic a mitjan segle XV i a les seves darreries, ambdós intents ineficaços, i de Carles I que conduí a la creació definitiva de l'Estudi General de Barcelona i a la col·locació de la primera pedra del seu edifici el 18 d'octubre del 1536. – J. P. E. [7200]

Dolors CABRÉ, *Comerç atlàntic i mediterrani al s. XVI: Canàries. Portugal. Barcelona*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 109-116.

La part relativa a Barcelona (113-115) aporta notícia de set contractes d'assegurances de mercaderies destinades des de Palerm a Sevilla, datats a Barcelona entre el 1539 i el 1582, amb indicació dels cinc *Libri securitatum* de l'AHPB i de la bibliografia corresponent (116). – J. P. E. [7201]

Antoni JOSÉ I PITARCH, *Imatge arquitectònica de Barcelona a la segona meitat del segle XV*, dins *Història Universitat*, 717-721.

Recorregut pels principals edificis de la ciutat amb indicació de l'estat en què es trobava llur construcció aquells anys. Al final són recordats els dibuixos d'Anton Van Wyngaerde, a [Londres], Victoria and Albert Museum, Dept. of Prints..., i a Viena, Oesterreichische Nationalbibliothek. *Cod. Min.* 41; i les descripcions de Hyeronimus Müntzer i de Francesco Guicciardini (720-721). – J. P. E. [7202]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Las operaciones americanas de los Moradell (1567-1569)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 125-139.

El mercader barceloní Josep Miquel Moradell, les dades familiars del qual es troben en la pàgina 126, tenia factoria a Sevilla i la seva documentació és ara a l'ACA, *Dipòsits Patrimonials*. *Sentmenat*, del llibre major IV del qual són textualment transcrits algunes partides (136-139) i les altres notícies sobre operacions comercials, amb particular atenció a les exportacions i importacions a i d'Amèrica (128-130). — J. P. E. [7203]

Martín GELABERTÓ, *La litúrgia catòlica: benediccions i exorcismes a Barcelona, segles XVI-XVIII*, dins «L'Avenç», núm. 137 (maig 1990), 36-39.

Aquestes pàgines contenen informació de les benediccions i dels exorcismes que es troben en les successives edicions del *Rituale ad usum Ecclesiae Barcinonensis* dels dos segles posteriors al Concili de Trento, agrupats per temes: benediccions d'aliments, per a la salut i els béns materials, de prevenció de dissorts; l'autor aplica al moviment de llur aparició i desaparició dels dits rituals el doble principi que «d'un costat, configuraria un corpus doctrinal eclesiàstic que reflecteix les pors de les classes dominants que es volen transmetre a la cultura popular i que es fonamenta en la presència omnipotent del dimoni. De l'altre, l'Església absorbiria part de les preocupacions populars en matèria de seguretat sempre que fossin compatibles amb els temors expressats per les classes dirigents i per la mateixa Església» (36). — J. P. E. [7204]

Carlos MARTÍNEZ SHAW, *Les transformations du port de Barcelone au XVIII siècle*, dins *I porti come impresa economica*. Atti della «Diciannovesima Settimana di Studi» 2-6 maggio 1987, a cura di Simonetta CAVACIOCCHI (Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini». Prato, Serie II, 19), Florència, Le Monnier 1988, 89-101.

Ultra les dades publicades en obres diverses, l'autor es basa en documentació inèdita de Simancas, Archivo General, *Secretaría de Marina* (90, 98, 100) i de Barcelona, AHCB, *Sanitat*, VI (99). El de Barcelona ja era el primer port de pesca de la Mediterrània hispànica amb dues-centes barques; augmentaren els petits tallers de construcció de naus, finançats per societats d'armadors, en funció del creixement del mercat colonial espanyol (91). Calgué modernitzar les estructures portuàries i enfortir les administratives (92). Els primers canvis en el port després del 1714 foren de caràcter militar (la Ciutadella), cosa que destruí la Ribera i en dispersà la gent (93). L'alternativa fou la Barceloneta (93-95). També a ponent del port hi hagué intervenció militar: el 1745 eren tancades les Dressanes. La construcció naval civil féu sorgir Can Tunis (96). Quant a la planificació del port, no mancaren els projectes, però les obres es limitaren a protegir o a netejar el port de la sorra que es desplaçava de NE a SO (98). Després del 1720, hom establí tot un dispositiu de defensa contra les epidèmies encomanadisses (99), i cap a darreries de segle fou construïda la Duana nova. La Llotja es reviscolava convertida en seu de la Junta de Comerç i del propi Tribunal o consolat, també de les escoles creades per la Junta (100). — J. P. E. [7205]

James THOMSON, *La indústria d'indianes a la Barcelona del segle XVIII* (Còrsia, 4), Barcelona, L'Avenç i Societat Catalana d'Estudis Històrics 1990, 134 pp.

Aquest llibre és format de tres parts. La primera, *Els orígens de la indústria d'indianes a Barcelona* (7-50), es proposa «posar ordre en una part de les dades aparentment contradictòries sobre els orígens de la indústria cotonera a Barcelona» (11) i segueix quatre passos. El primer recorda les afirmacions que hom ha fet sobre el tema des del 1761 al 1974, amb una oscil·lació que aniria del 1728 al 1746 (quadre O, 12). El problema rau a saber quina fou primer i quina tingué continuïtat, l'empresa de Bernat Glòria o la de Jacint Esteve (22). Documentació de Simancas, Archivo General, *Superintendencia de Hacienda*,

i d'ACA, *Batllia General*, demostren que existí des del 1728 la fàbrica de Bernat Glòria, però que fracassà per manca de mà d'obra qualificada (23-24); també hauria fracassat la fàbrica de Jacint Esteve (27). Però la documentació de l'AHPB confirma que «a Barcelona, abans del 1736 tenia lloc alguna mena d'estampació d'indianes» (27) i que l'empresa que tingué continuïtat fou la de Serra/ Canals/ Canet (29-38). La introducció de la dita indústria tingué dues etapes, separades per un fracàs, que calgué superar (la documentació notarial ho confirma) mitjançant el coneixement de les tècniques del color (41-43), amb l'existència de prats aptes per al blanqueig (43-44), assegurant la qualitat de les indianes (45-47) i superant les dificultats financeres i de gestió (47-49). La segona part consisteix en la presentació i transcripció de la *Explicació del que se deu executar per lo bon regiment i administració de la fàbrica de indianes... de Bernat Glòria i companyia...*, del 1744, de l'AHPB, Duran QuatreCases (53-59). La tercera part és *Comparació a nivell internacional de la indústria catalana d'indianes*: la dita fabricació començà el 1649 a Marsella, entre el 1736-1738 s'hauria implantat per iniciativa privada, després d'una prohibició reial d'importació d'indianes del 1728 (74), a Barcelona, el 1746 a Mataró, entorn del 1767 a Manresa, el 1777 a Olot i el 1778 a Manlleu (67-68). En canvi, no hi hauria dades fiables sobre el nombre d'empreses (74-75; quadre, 79, segons el qual haurien saltat de vuit el 1750 a 112 el 1793); els set quadres següents contenen diverses dades quantitatives de la producció barcelonina; el desè és dedicat a les inversions en estampació d'indianes, de menys de sis mil a més de quaranta-vuit mil lliures (92-95), el dotzè als fundadors de fàbriques fins al febrer del 1768 (100-105). En treure conclusions, l'autor, ultra les condicions generals de creixement del segle XVIII, esmenta, igual com Antoni de Capmany, la valoració social del treballador manual mestre en un ofici i la creació d'estudis especialitzats en l'Escola de Belles Arts de Barcelona (120-122). – J. P. E. [7206]

Margarita GALCERAN VILA, *El cementiri vell de Barcelona i l'enginyer militar Francisco Llobet*, dins «Catalunya XVIII» II, 223-230.

Resumida la política il·lustrada de treure els cementiris de les poblacions concretada en la Reial Cèdula del 1787 (224-226) i la del bisbe de Barcelona Josep Climent, explicada en la seva plàtica del 13 març 1775 en beneir el cementiri construït a la platja de Llevant, a Mar Bella (BC, *Fulletons Bonsoms*, 4768), l'aportació d'aquestes pàgines consisteix a informar de l'existència a Simancas, *Guerra Moderna*, lligall 3327, del plànol per a una capella del dit cementiri, en el qual és indicada tant la posició d'aquestes com la seva situació en relació a la Ciutadella i a la ciutat. El projecte trobà l'oposició de l'autoritat militar, perquè es trobava a menys de 1500 vares de la Ciutadella (228-230). – J. P. E. [7207]

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS, *Bell-lloc d'Aro. Restauració de l'Església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 9 (1990), 63-114.

Aquestes pàgines, abundants en il·lustracions, reporten de vegades en forma de diari el curs de les dues actuacions indicades en el títol. Hi trobem notícia de la troballa d'una moneda datable del 330-346 p. C., amb la seves llegendes (71), i indicació dels documents més antics (segles XI-XIV) en els quals compareixen els noms tant antic com modern del lloc (111-113). – J. P. E. [7208]

Pere-Enric BARREDAI EDO, *El 3 de gener del 1989, 750è aniversari de la Carta de Població de Benassal (crònica dels actes institucionals)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 25 (1989), 61-73.

Entre els actes commemoratius hem de destacar el de la presentació dels dos volums de *Benassal. Recull bibliogràfic de textos* i del dedicat a la nova edició de *La Carta de Població de Benassal (1239)* (63-64), les portades dels quals són ací reproduïdes; el de la reposició de la senyera de la Casa Reial de Barcelona en virtut de privilegi de salvaguarda de Martí l'Humà, 1404 (66); i el de la inauguració del museu per al Tresor Parroquial (69-70). – J. P. E. [7209]

Alain HUETZ DE LEMPS, *Le vin de Benicarló à Bordeaux au XVIIIe siècle*, dins «Estudios Geográficos», LI (1990), 479-488.

Des de Bordeus era exportat vi a Irlanda. Amb la barreja de vi de Benicarló o d'Alacant («de 7 à 8 pots sur une barrique de 110 de second cru; de 9 à 10 sur une semblable barrique de vin du 3e cru», 480-481), els de qualitat inferior pujaven de categoria. Ací són transcrits fragments de cartes d'irlandesos demanant tal barreja, conservades a Bordeus, Archives Départementales de la Gironde, C 1615, etc.; amb motiu de la Guerra de Successió, no fou possible de rebre el vi directament de Benicarló i hom el rebé a través d'Holanda. Quan les autoritats prohibiren la importació de vins, el de Benicarló també arribava d'Holanda en botes franceses, en concepte de «vi retornat» (483). És del 1785 una explicació del procés de fermentació que es desencadenava amb la barreja de determinats vins diversos (485). – J. P. E. [7210]

Rosa SERRA I ROTÉS, *Les possessions del monestir de Santa Maria de Ripoll al Berguedà, a partir d'un capbreu del segle XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 459-473.

L'autora ofereix llista de les possessions del monestir de Ripoll al Berguedà en el segle X (460-461) i la completa amb notícies de temps posteriors (461-462). Ja al segle XVIII, després d'un plet entre el bisbe de Solsona i l'abat de Ripoll, acabat en concòrdia el 1753, aquest capbreuà els seus béns i drets a la pabordia de Berga, capbreu conservat a l'ACA, *Protocols notariais de Berga. Vària*, vol. 149, gràcies al qual «es pot reproduir el plànol de Borredà al segle XVIII» (463; plànol, 467). Ací són ordenats per carrers els capbreuadors de la població (466-471) i d'altres pobles de la comarca (464-465; 471-473; mapa, 470). A Borredà, el grup més important fou el dels menestrals: 36 paraires, 13 teixidors de llana (aquests dos grups tenien confraria pròpia, 464), 3 teixidors de lli, 3 sastres, 2 ferrers, mestres de cases, pastors, i 1 corder, fuster, moliner, comerciant, apotecari, metge; 16 eren pagesos (463). – J. P. E. [7211]

Robert BAYER I CASTANÉ, *Arrendament de les imposicions de l'últim quadrimestre de l'any 1334 pel consell d'universitat de Besalú*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1988», Olot 1989 [1990], 191-217.

L'arrendament de les imposicions municipals sobre vuit grups de productes comportà vuit actes notariais, conservats a Olot, Arxiu Històric, *Notaris de Besalú*, reg. 23. Són ací transcrits els fragments del formulari comú (193-195) i les concrecions de cada un dels arrendaments d'impostos: sobre raïms (197-198), forment (198-199), maell (199-201), peix, queviures, atuells, mobles (201-203), espècies, manufactures, joies, armadues i armes (204-205), cuir (205), draps (206) i vi (206-207). La suma d'aquests arrendaments pujà a cent vuitanta-vuit lliures i dotze sous (207). Les pàgines 208-213 assenyalen les peculiaritats gramaticals del text català i les 213-217 ofereixen llista de mots ara poc coneguts i llur equivalència. – J. P. E. [7212]

Josep M. de SOLÀ-MORALES, *L'ascendència agnàtica de l'abat Safont*, dins *Commemoració II Centenari del naixement de l'abat Safont. (Besalú 1789-Barcelona 1847)*, Besalú, Amics de Besalú 1990, 45-56.

Text d'una conferència, publicat sense indicació de fonts. Als avantpassats de Joan Safont foren notaris de Besalú i algun d'ells jurista (46). El 1677 foren elevats a cavallers per document del qual són transcrits paràgrafs traduïts del llatí (48 i 55). L'autor, de més a més, parla d'un manuscrit de començaments del segle XVIII, on són narrades les malvestats que acompanyaren la Guerra de Successió (50) i d'una crònica escrita de la família (51). L'arbre genealògic ocupa les pàgines 53-54. A continuació és fotogràficament reproduïda (61-71) i transcrita per Montserrat del Pozo (73-80) la *Memoria de la genealogía de los condes de Besalú*, on no manquen fragments textuais antics, presentada per Joan Safont a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona el 1840. – J. P. E. [7213]

Marià BAIG I ALEU, *Biure d'Empordà, Josep de Masdevall i Sant Lluís dels Reials Lliuraments*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 23 (1990), 77-117.

Troblem en aquestes pàgines primer un aplec de notícies documentals del poble de Biure d'Empordà des del 1107, i de les seves principals raguèlies, els Avinyó, els Molins i els Biure (80-87, amb transcripció de la lauda sepulcral de Dalmau d'Avinyó al Carne de Peralada, del 1323, 87). En un indret del terme, l'Hostal Nou, es construí el 1750 un edifici d'arquitectura efímera destinat al lliurament de la infanta Maria Antònia de Borbó a la comitiva piemontesa que la duria a noces amb el futur Víctor Amadeu III de Savoia; la documentació de les jornades i de l'estada a Figueres, l'Hostal Nou i la Jonquera és a Madrid, AHN, *Estado*, lligall 2471, d'on són transcrits fragments considerables (88-94) i al final una carta sencera del Marquès de los Balbases (105). Propietari de l'Hostal Nou era en la segona meitat del segle XVIII el metge reial Josep de Masdevall, ennoblit el 1786 (95-96 i reial privilegi, 106-107, d'AHN, *Consejos*), el qual gestionà davant el Consell de Castella la creació d'un poble d'almenys quinze famílies entorn del dit hostal, poble que hauria portat el nom de San Luis de las Reales Entregas, car es comprometia a construir-hi un palau digne de tal funció, i un altre a Biure; el projecte és conegut per AHN, *Consejos*, lligalls 6123 i 6883; d'aquest és transcrita la descripció notarial del projecte (108-113). – J. P. E. [7214]

Modesto V. BARRERA AYMERICH, *La representatividad social del testamento y la importancia de mecanismos sustitutorios durante los siglos XVII y XVIII. (Un estudio sobre la documentación parroquial de Borriana)*, dins «Estudios Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 351-352.

L'autor ha escorcollat tres registres de Borriana, Arxiu Històric Parroquial, *Libro de Defunciones*, i *Libros de cláusulas testamentarias*, 463, 465 i 1520, i ha resumit en quadres allò que sociològicament representava el fet de testar durant aquells dos segles, amb el resultat que entre el 1601 i el 1780 els testadors baixen del 97'5% al 42'6% (356), pujant, per contra, el percentatge de dones que testen: del 45'6% al 63% en els anys esmentats (358). La fractura és constatable entorn del 1750, amb el resultat que el creixement demogràfic comportà «un aumento del número de pobres y desheredados sociales» (362). – J. P. E. [7215]

Aureli QUEROL I ANGLÈS, *Vers la recerca del nom i situació de les partides que confirmen el terme de Càlig*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 27 (1989), 45-62.

Davant la deformació castellanitzadora dels noms de les partides del teme de Càlig, l'autor aplega i transcriu fragments documentals de darreries del segle XVI o de començaments del XVII [dels quals, però, no és donada la localització arxivística] que contenen les respectives grafies correctes dels topònims (52-62). – J. P. E. [7216]

Angela MULTINU, Roberto PORRÀ, *La diffusione del culto della Madonna di Bonaria: Ipotesi sul toponimo Buenos Aires*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 35-45.

La primera part d'aquest article exposa la relació entre el santuari de Càller i Catalunya mitjançant l'orde mercedari, convençut per la documentació publicada per Maria Mercè Costa que els mercedaris es feren càrrec del santuari en l'època dels Martins a fi de col·locar-lo directament sota el Patronat Reial. Fa referència als «ex-vots» i a les narracions de gràcies extraordinàries, autenticades davant notari i aplegades en el procés canònic del 1592 (37). També hi ha referència a uns *Goigs de Nostra Dona del Bon Aire* cantats a Vilanova i la Geltrú i estampats a Barcelona el 1655 (38). L'altra part fa referència al pas de Bon Aire a Buenos Aires. – J. P. E. [7217]

Cecilia TASCA, *Nuovi documenti sugli argentieri cagliaritari tardomedievali*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXVI (1989), 153-193.

La part expositiva de les dades fornides pels nous documents és farcida de noms catalans (158-167). Segueixen notícies sobre volums catalans de Càller, Archivio Comunale: *Ordinacions fetes per los honrats consellers e prohoms de Castell de Càller...* o *el Llibre de les ordinacions de la ciutat de Càller...* (168). Ve, finalment, regest de trenta-vuit documents, vint-i-tres dels quals són transcrits íntegres i sis són en llengua catalana (170-193). – J. P. E. [7218]

Giuseppina CATANI, Gabriella OLLA RIPETTO, *Cagliari e il mondo atlantico nel '400*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 117-124.

Fins ara hom no havia parat atenció a la possible presència de ciutadans dels regnes peninsulars occidentals a Càller durant el segle XV. L'escorcoll practicat per les autores a Càller, Archivio di Stato, *Nottai di Cagliari. Atti sciolti* ha donat el resultat de documentar no sols mercaders i naus portugueses, castellanes (118-119) i sobretot viscaïnes (120-121), ans encara qualche família portuguesa afincada al call de Càller i àdhuc a la part agrícola de l'illa o un aprenent de sastre procedent de Bruges (119), fins i tot algun anglès (120). – J. P. E. [7219]

J. V. GÓMEZ BAYARRI, *Toponimàtica de cinco municipios del Bajo Maestrazgo: Calig (!), Canet lo Roig, Cervera del Maestre, la Jana y Traiguera*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana», núm. 65 (1990), 191-211.

Aplec de les variants que els topònims esmentats presenten en la documentació posterior a la conquesta i en els autors, que els han esmentats o, com a historiadors o filòlegs, estudiats. Hi ha mapa de la comarca del Baix Maestrat (194). – J. P. E. [7220]

Enrique GIMÉNEZ, *Un aspecto de la normalización política en la Valencia borbónica. El cambio de la legislación sobre el uso de las armas*, dins «Anales Valencinos», XVI (1990), 119-127.

La *Nova Planta* prohibí als valencians possessió i ús de tota mena d'armes. Un avalot contra les autoritats de Callosa d'En Sarrià per Nadal del 1727, documentat a Simancas,

Archivo General, *Guerra Moderna*, lligall 1752, demostra que tal prohibició fou paper moll, car els escorcolls posteriors a la dita commoció popular descobriren 34 escopetes llargues, 8 carabines, 3 escopetes de cinta, 10 pistoles, 5 espases i 5 punyals (124). Atesa la ineficàcia, entorn del 1765 la política hauria girat vers l'armament de persones civils a fi de lluitar contra el bandolerisme. - J. P. E. [7221

Joan FERRERES I NOS, *Censos i molins fariners del segle XVIII. Canet i Rossell*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII (1989), 29-36.

L'Extret dels capbreus de les viles del Mestrat 1587 i les Regalies de diferents pobles i anys del segle XVIII, de València, ARV, *Clerecia. Montesa*, lligall 867, permet a l'autor d'establir la llista de persones dels dos pobles que pagaven censos a l'Orde de Montesa per concessions de serveis públics, com és ara els molins (30-31), o pel domini útil de béns. Són recordats en nota d'altres documents relatius a establiment de molins (35-36). - J. P. E. [7222

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els productors d'aiguardents de la Canonja i Masricart i els comerciants de Reus (1746-1760)*, dins «Treballs Canongins 1990», la Canonja, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví 1990, 99-113.

Pàgines resultat de l'escorcoll sistemàtic de Tarragona, AH, *Protocols notariais* dels anys indicats en el títol; les vint-i-dues escriptures notariais responen al mètode d'avançar diners per part dels comerciants, amb la consegüent obligació de vendre'ls l'aiguardent els productors. Coneixem així tant els noms dels venedors com els de nou compradors, en relació als quals l'autor aplega totes les notícies biogràfiques trobades (105-113), i la magnitud de les operacions (102-104). L'exposició és completada amb tres quadres. - J. P. E. [7223

Josep CLAVAGUERA I CANET, *Un monestir medieval a l'Albera*, dins «Revista de Girona», núm. 138 (gener-febrer 1990), 39-43.

Després d'haver recordat allò que representaren les canòniques tant masculines com femenines en la reforma gregoriana, l'autor assenyalava l'existència d'un *Llibre de notes, de contractes i notícies* de la canònica femenina de Sant Bartomeu de Bell-lloc (Cantallops), a Peralada, Biblioteca del Castell, del qual copia i reproduïx fotogràficament el resum d'un dels documents fundacionals del 1222 i extracta les notícies relatives a les priorcs dels segles XIII i XIV, fins que a fi d'evitar els perills d'escamots guerrers, la casa passà al palau vell de Peralada. - J. P. E. [7224

Henrique DAVID, *A família de Cardona e as relações entre Portugal e Aragão durante o reinado de D. Dinis*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 273-279.

Les notícies ací aplegades tant de publicacions documentals o històriques portugueses com de Lisboa, Arquivo Nacional da Torre do Tombo, *Chancelaria de D. Dinis* i *Santa Clara de Coimbra*, se centren en un personatge de branca col·lateral de la casa de Cardona, Ramon de Cardona, contemporani de la reina de Portugal santa Isabel, germana de Jaume II de Catalunya-Aragó, i en diversos membres documentats de la seva família. - J. P. E. [7225

José SÁNCHEZ ADELL, *Paisaje urbano de una villa valenciana bajomedieval (notas y datos para una topografía de Castellón de la Plana. S. XIII-XV)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 291-332.

Resumits els deu documents datats entre el 1224 i el 1272 que delimiten jurídicament la nova configuració de la població de Castelló de la Plana (292-295) i presentats els diversos elements configuradors de la població, tant en la seva disposició general quadriculada, pròpia de les poblacions valencianes posteriors a la conquesta (296-298), com en els elements particulars (places, carrers, murs, portes, etc.), a base dels *Llibres de vâlues de la peyta* i dels *Llibres del consell*, l'autor aplega i ordena alfabèticament els topònims castellonins, amb transcripció de les frases (i de vegades de les anotacions completes) que els esmenten (310-332). La bibliografia específica ocupa la pàgina 309. – J. P. E. [7226

Pau VICIANO NAVARRO, *Ingrés i despesa d'una vila valenciana del Quatrecentes. Les finances municipals de Castelló de la Plana (1426-1427)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 635-664.

L'únic *Llibre de rebudes e dates* de la primera meitat del segle XV conservat a l'Arxiu Municipal de Castelló correspon als anys 1426-1427, les dades del qual són completades amb les notícies dels *Llibres de consells* de la dècada del 1422 al 1432. Són presentats primer els oficis vinculats a la fiscalitat municipal (636-637) i després les principals fonts d'ingressos: cises i peita, sobretot, i en grau ínfim, censals i béns de la vila, en total 74.403 sous i 6 diners (638), amb quadres per a les cises (639-642) i per a la peita (646). Les despeses pujaren a 73.737 sous i 11 malles (649), la meitat de les quals (el 50'99%, 655-663) eren esmerçades a satisfer interessos de censals, la majoria a inversors de la ciutat de València (661, llista dels que calgué crear de nou durant la dècada); l'altre capítol més important de les despeses conegudes era la fiscalitat reial, amb el 15'97% (654); les inversions comunitàries només pujaven al 4'16% (649-650). Els intents d'affluixar l'ofec produït pels dos principals capítols de despesa no tinguren efecte almenys durant aquells anys (662-663). – J. P. E. [7227

Ferran OLUCHA MONTINS, *A propòsit dels tres-cents anys de l'edifici de l'ajuntament de Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 35-74.

Aquestes pàgines són agrupables en tres apartats: el primer resumeix la cronologia de les obres i etapes a través de les quals l'actual Casa de la Vila arribà a ésser acabada (35-41); el segon, en forma de notes a la primera, conté transcripció dels fragments, de vegades extensos, que en els *Llibres del Consell* i en els de *Judiciari* de l'Arxiu Municipal de Castelló, fan referència a l'edifici del comú des del 1339 al 1741 (42-52) i s'acaba amb la transcripció de la *Memòria i capitulació de la fàbrica fahedora de la casa del consell de la noble vila de Castelló de la Plana*, document no datat, però que sembla anterior al 8 de març del 1689 (54-58; cf. 49, nota 50 i 38); el terç és dedicat a la reproducció dels plànols o croquis, set dels quals pertanyen als projectes dels segles XVII i XVIII (62-68). – J. P. E. [7228

Emilio M. OBIOL MENERO, *El cultivo del cáñamo en Castelló de la Plana, durante el siglo XVIII*, dins «Congrés Plana», 59-73.

Malgrat la manca de bibliografia específica (cf. 73), l'autor assenyala que la documentació sobre el tema a Castelló, Arxiu Municipal, *Cànem*, és considerable. Cultiu esmentat per Martí de Viciàna com el tercer de la Plana, cresqué des de mitjan segle XVIII per les exigències de la Reial Fàbrica de Veles de Cartagena, la qual establia els preus i, de més a

més, exigia menestrals, que procuraven excusar-se (63-65). El 1752, Borriol hauria produït 567 roves (66). No hauria mancat malestar social ja entorn del 1755 (67). L'activitat entorn del cànem configurà certs detalls, tant de la Plana (basses d'aigua) com en el casc urbà (Hort de Soguers, Llotja del cànem, Magatzem del cànem). – J. P. E. [7229]

Tomás ESTEBAN CASTILLO, *Aproximación al estudio de la fiscalidad en Castellón durante la Edad Moderna: la peyta y el equivalente*, dins «Congrés Plana», 183-199.

L'autor a base de documentació de Castelló de la Plana, Arxiu Municipal, s'esmerça a explicar la diferència entre peita (impost tradicional sobre propietat rústica o urbana dins el terme municipal, no sobre rèdits del treball personal) i equivalent (impost posterior a la Nova Planta sobre riquesa real, qualsevulla que sigui la procedència); també indica les diferències que tingué la valoració de la vàlua de la terra en la peita (187-188), i la incidència que tal fiscalitat tenia en les diverses capes socials (189-191). Al final, quatre quadres ajuden a veure les diferències. En línies generals, l'equivalent rendia quatre vegades més que la peita. – J. P. E. [7230]

Coral CUADRADA, *Sobre el mer i mixt imperi als senyories feudals de la Catalunya vella (segle XIV)*, dins «Hom. Santamaria I», 199-211.

Explicats els conceptes i l'amplitud de mer i de mixt imperi, de jurisdicció civil i criminal, aplica al cas de Pere des Bosc [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 408, núm. 4055; 459, núm. 4249] allò que representà en l'increment de tensions socials no sols entre les diverses classes ans també entre les ciutats i els altres braços la compra de tals jurisdiccions per part de particulars amb motiu de les dificultats financeres de la corona després de la Pesta Negra amb motiu de les guerres amb Castella i amb Gènova. Les fonts són les actes de les successives corts i les corresponents exposicions de greuges, ultra ACA, *Canc., reg. i Reial Patrimoni*, d'on són transcrits fragments. – J. P. E. [7231]

Àngel CASALS, *Els últims anys del regnat de Ferran II*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 237-242.

Resum de tesi de llicenciatura. Després que Eva Serra ha revisat la interpretació de la *Sentència arbitral de Guadalupe* donada per Jaume Vicens i Vives, l'autor a base de documentació de l'AHCB (*Lletres closes, Lletres reials originals, Deliberacions dels consellers*), d'ACA, *Generalitat (Processos de cort i constitucions, Lletres trameses, Lletres reials secretes)* i *Cancelleria* (238-239), revisa la política reial no sols en relació a la ciutat de Barcelona, ans també a les altres institucions del país, la Generalitat i les Corts, i al regne de València (238). «El manteniment del marc de relacions feudals, tant al camp com a la ciutat, és la constant de les actuacions del rei» (240). Lluny d'ésser desinteressada, la política envers la ciutat de Barcelona era encaminada a reforçar-li l'economia a fi que pogués seguir fent-se càrrec del pagament de censals. La insaculació en l'elecció dels càrrecs del consell deixava la porta oberta a la intervenció reial, porta que fou traspasada el 1509 i altra vegada, fins a la suspensió de càrrecs, el 1510, a fi d'assegurar el vot de la ciutat per a la concessió en Cort d'un servei de fins a 220.000 lliures (241); «...els darrers anys del regnat...van ser la culminació d'una política que tendia a enfortir el poder reial a costa de les institucions del país» (242). – J. P. E. [7232]

Ricardo GARCÍA CÁRCEL, *El fracaso matrimonial en la Cataluña del Antiguo Régimen*, dins *Amours*, 121-132.

Els els temps moderns el matrimoni no tenia bona premsa. Les *Constitucions i altres drets de Catalunya* del 1702 reprimien amb particular força l'adulteri femení (123). Per part femenina hi ha queixes de maltractes tant en la cort del Governador com en les senyoriais (Sentmenat), substituïdes després de Trento pels tribunals eclesiàstics (124-125); el concili, almenys en la part de matrimoni, fou traduïda al català (126). Si a Catalunya en general els fills bords eren molt pocs (entre un 1 i un 3'5%), a la parròquia de Sant Just de Barcelona passaven del 10% anyal i qualque vegada del 15% dels naixements (131). Entre el 1565 i el 1650, al·legant en general mals tractes, foren incoats a Barcelona cent cinquanta-dos processos de separació conservats a l'ADB, només catorze a petició de l'home; els afectats pertanyien en general a la classe mitjana baixa. — J. P. E. [7233

Pedro LLINÁS ALMADANA, *La visita del General: el procedimiento de control de los funcionarios dependientes de la Diputación del General de Catalunya (1653-1701)*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 177-193.

La documentació d'ACA, *Generalitat*, 6/8-6/24, d'entre la qual destaquen els diversos *Capítols del redrès del General* i, el *Director de la Visita del General*, és a la base de l'exposició de les etapes que seguí el control dels funcionaris de la Generalitat de Catalunya, per al qual arribà a ésser establert un cos de nou visitadors (tres per a cada un dels estaments), a elegir cada trienni, en la cort del 1599 (180). L'estudi de les 1.018 sentències dictades entre el 1653 i el 1701 permet de conèixer els principals capítols d'acusació (184-187). Ultra el de la manca de mitjans adients (190) i el poc temps de vigència de la visita (nou mesos cada tres anys, 192), el gran problema fou el de l'eficàcia de les sentències, oficialment inapel·lables, però en realitat constantment mediatitzades pel recurs a la Reial Audiència i per alguna altra forma d'intervenció reial (188-191).— J. P. E. [7234

Josep MORA I CASTELLÀ, *Anàlisi de les principals esglésies projectades pels enginyers militars en el segle XVIII a Catalunya*, dins «Catalunya XVIII» II, 293-325.

Una de les novetats de la cultura del segle XVIII rau en el fet que fins aleshores les traces de les esglésies eren en general obra de religiosos i aleshores foren, almenys parcialment, substituïts per enginyers militars, vint-i-vuit dels quals eren destinats a les obres públiques de Catalunya (295). L'actuació és coneguda per ACA, *Comandància d'enginyers*, per la BU de Barcelona, *Arxiu de la Universitat de Cervera*, i per Simancas, Archivo General, *Guerra Moderna*, lligall 3799. La geografia de les dites actuacions, el cim de les quals es troba entre els anys 1730-1750 (302), és a la pàgina 301; ací són analitzades des del biaix arquitectònic (303-310). Les catorze darreres pàgines reproduïxen plànols.— J. P. E. [7235

María Jesús ESPUNY TOMÀS, José SARRIÓN GUALDA, *El derecho de asilo en Cataluña durante el siglo XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 137-181.

Recordat tant l'origen del dret d'asil dels temples com les bases jurídiques que regulaven ací la seva aplicació (139-142), a base de la doctrina dels autors i de la documentació de l'ADB, *Caucions a soldats* i *Caucions al dret d'asil* (162-165), els autors exposen, amb transcripció de fragments literals, el procediment amb el qual eren solucionats els casos que es presentaven. També reproduïxen fotogràficament el *Breve de su Santidad sobre la reducción de asilos... y edicto del Obispo de Barcelona para su cumplimiento*, imprès per Tomàs Piferrer el 1773 (setze pàgines entre les 144 i 145). També són transcrits

un *Acuerdo del Consejo de Guerra de 18 de marzo de 1780* i la *Respuesta del Consejo de Castilla sobre vigencia del derecho propio de Cataluña* i el formulari concedint permís de treure algú de lloc sagrat (159-161), tot de l'ADB.— J. P. E. [7236]

Felipe-José de VICENTE ALGUERÓ, *La política de orden público en Catalunya en los años centrales del siglo XVIII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 249-272.

Resum de tesi de llicenciatura. La base documental és la d'ACA, *Reial Audiència, Firmarum et Obligationum*, completada amb BC, *Fulletons Bonsoms* i amb Simancas, Archivo General, *Guerra Moderna* 1454. Analitza el concepte d'ordre públic d'acord amb la descripció que en féu Llàtzer de Dou (250), i limita el seu estudi al temps en què el marquès de la Mina, Jaime Miguel de Guzmán, fou capità general de Catalunya (1749-1766) i es fixa sobretot en la política envers les armes. En ocasions diverses publicà edictes, reafirmant les prescripcions punitives posteriors a la *Nova Planta*, fins al punt de prohibir la reposició de la campana que tocava a sometent (251). Per als crims comuns hi hagué quatre indults entre el 1746 i el 1760 (253-254), però quant a les armes l'edicte del 1750 era tan restrictiu com detallista (256-258), com ho fou en relació a la Reial Cèdula del 1752 permetent l'ús d'escopetes de caça a persones distingides (258-259) i en particular les dissimulades com a bastó (259). La política de concessió de llicència d'armes fou de control estricte, amb registre personal dels permisos anteriors (260-262: quadre i gràfic de concessions, 271-272). El darrer apartat exposa tant la reial concessió general de llicència d'armes als nobles del Principat del 1760 (l'expedient és a Simancas) com les gestions de Mina i Audiència per a obtenir una interpretació restrictiva (266), encara que la realitat era molt més bogal.— J. P. E. [7237]

Elisa BADOSA I COLL, *Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 51-66.

La base per a aquest estudi és la documentació d'ACA, *Reial Audiència, Reg.* i l'objectiu és individuar els mecanismes que l'oligarquia rural de propietaris mitjans, servint-se de l'ajuntament, emprà per beneficiar-se de les terres comunals, en concret dos: la necessitat d'aixugar antics deutes era adduïda com a raó per a arrendar a particulars la percepció de drets municipals o de les talles imposades per a aquella finalitat, com podia ésser el vintè de les collites (52-54); o per a vendre a determinades persones, que podien comprar-les, terres comunals a carta de gràcia, per a la remissió de la qual calia nova imposició damunt els veïns (54-57); o per a arrendar a alguns particulars certs drets d'ús comunitari, com les pastures (58-59). L'altra excusa era la d'assegurar l'assortiment de carns a la població, amb la qual hom prenia de justificar la limitació als particulars de l'ús de les pastures comunals (60-61), fins i tot introduint tals limitacions en les ordinacions del comú (62-64).— J. P. E. [7238]

Carles SALAZAR I CARRASCO, *Misses i censals: les formes materials de la vida religiosa en una parròquia rural d'Antic Règim*, dins «Estudis d'Història Agrària», 8 (1990), 41-56.

En aquestes pàgines es barregen la interpretació de l'autor i les dades de fet. La primera és expressada així per l'autor: «La institucionalització del culte als morts a les parròquies rurals de la Catalunya d'antic règim constitueix un bon exemple del tipus de prostitució a què la jerarquia eclesiàstica va sotmetre les devocions populars: llur transformació en mecanismes d'explotació econòmica» (42). Les dades de fet procedeixen de Centelles,

Arxiu Parroquial. Consta que el 1750 hi havia fundades 8961 misses, basades en 80.140 lliures esmerçades en 463 censals, el rèdit real de les quals havia estat el de 3099'25 lliures el 1748 (43); també consten els drets de patronat que posseïen les principals cases de la parròquia en la provisió de beneficis (47) i que alguns dels dits rèdits podien ésser encaminats a pagar estudis en general a fills de la mateixa família (48). L'Arxiu Episcopal de Vic, *Visites pastorals*, 1223-a, conté un formulari del 1739 per a sistematitzar l'administració de cada una de les dites fundacions (44). Les darreres pàgines (53-56) s'ocupen del segle XIX.— J. P. E. [7239]

Max TURULL I RUBINAT, *La configuració jurídica del municipi Baix-Medieval. Règim Municipal i Fiscalitat a Cervera entre 1182-1430* (Textos i Documents, 24), Barcelona, Fundació Noguera 1990, 654 pp.

Tesi de doctorat. Els estudis de l'autor sobre el tema del present llibre són ben coneguts dels lectors d'aquestes pàgines [cf. IV (1985), 588-589, núm. 2167; VI (1987), 414, núm. 3318; VII-VIII (1988-1989), 431-433, núms. 4142-4145; i IX (1990), 461, núm. 5403, 501-502, núm. 5546, i 569-570, núms. 5771-5772 i en aquest mateix volum, dins la secció de *Recensions*, la dedicada al *Llibre de Privilegis de Cervera*]. La novetat de l'actual suma rau en l'exposició inicial dels objectius que han presidit tota l'elaboració «dins la disciplina de la història del dret» (13), concretat en «el problema del poder en un marc reduït a la comunitat local» (16) i sobretot al final del segle XIII i al XIV, sense que hagi mancat a l'autor la intenció de reivindicar el protagonisme de la constel·lació de les ciutats de Catalunya. Encaixen particularment amb la nostra temàtica les pàgines dedicades a fonts i bibliografia, on trobem presentació de les tretze sèries de fons municipal o notarial ara a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (24-31), les publicacions de fonts (32-37) i la bibliografia restant (38-52). D'entre els apartats més veïns al nostre tema, indicarem el de la *Regulació jurídica de l'elecció del Consell* perquè exposa i interpreta successius privilegis reials constitutius de la representació de la «universitat» i la seva concreció (171-200); els dedicats als càrrecs de gestió administrativa, on trobem, entre d'altres, l'advocat de la vila i l'escrivà del consell (283 ss.) i a l'ensenyament, en el qual consten mestres de gramàtica i lògica abans del 1332 i desig d'Estudi General el 1447 (358-359 [a la nota 54 d'aquesta pàgina manca almenys una línia]); i l'*Anàlisi anual del pressupost municipal (ingressos i despeses)*, perquè resumeix les dades dels *Llibres de Clavaria* (566-585 [cal suposar que el Perico Gilabert de la pàgina 573 era en realitat Pericó Gilabert]).— J. P. E. [7240]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *Els regidors de Cervera i el sentiment religiós (1714-1808)*, dins «Catalunya XVIII» II, 73-82.

L'autor ha escollit el col·lectiu dels regidors per la seva representativitat d'una franja social, pel fet d'ésser «membres de l'oligarquia de la vila i exponents d'un cert nivell cultural» (74). La base de l'estudi són llurs testaments i els inventaris que s'han conservat en l'Arxiu Històric de Cervera, *Protocols notarians* (73-74, notes 1 i 2). L'autor exposa successivament els elements que havien d'aparèixer públicament amb motiu de funerals i sepultura (75-79; remarquem la deixa dels darrers anys del XVIII per a un futur col·legi d'estudiants pobres del Principat de Catalunya, 79), amb quadre del nombre de misses celebradores en les diverses esglésies de la ciutat (78); i els que es manifestaven dins la llar, entre els quals hi ha els llibres de tema religiós (81).— J. P. E. [7241]

Jaume CASTELLS I BERTRAN, *Els artistes: entre l'impost estatal i les despeses eclesiàstiques. Cervera 1714-1808*, dins «Catalunya XVIII» II, 83-98.

'Artistes' són ací els membres d'«aquelles professions que normalment es troben agrupades en col·legis» (84), els testaments dels quals s'han conservat com en el resum anterior (84, nota 5), sobre les possibilitats econòmiques dels quals l'autor ha cercat dades en el mateix arxiu, *Llibres del manifest i Repartiment del cadastre*, ultra el *Cens de Floridablanca*. Tots els elements manifestats en quatre gràfiques assenyalen una davallada econòmica que s'allarga tota la segona meitat del segle XVIII (86-91); també és analitzada la coherència dels artistes amb els altres contribuents per un determinat concepte, amb resultats desiguals (92-96). Les dades deduïbles de deixes testamentàries per a bé d'ànima indiquen una forta diferència entre apotecaris i notaris i, doncs, que els artistes constituïen un grup més heterogeni que la resta de categories socio-professionals de grans contribuents (97-98).— J. P. E.

[7242]

Josep M. CODINA PLENSA, *Felip V, vida de la universitat i actuació dels claretians*, dins «Catalunya XVIII» II, 119-136.

Aplec [botifler] de notícies ja conegudes i de fragments relatius als dos primers temes enunciats en el títol. Les pàgines 124-131 presenten una visió de conjunt de la Universitat de Cervera tant en la seva estructura com en la seva història. [La darrera part cau fora dels límits cronològics d'ATCA].— J. P. E.

[7243]

Antoni BORRÀS I FELIU, *Alguns aspectes, materials i econòmics, del col·legi de Sant Bernat de Cervera (segles XVII i XVIII)*, dins «Catalunya XVIII» II, 35-55.

L'objectiu de l'autor és el de «donar a conèixer alguns documents, que poden il·lustrar aspectes materials i econòmics de la vida del col·legi» (36), preparat per dues deixes del segle XVII, en construcció el 1717 en ésser erigida la Universitat de Cervera (38), cosa que el convertia en col·legi universitari fins a l'expulsió (38-42). Són transcrits la part corresponent de la darrera voluntat de Francesc de Sant Martí i d'Ausiàs Marc, del 1646 (44-45, de l'AHN, Jesuïtas), l'explicació de la traça del col·legi, del 1698 (45-46, de Roma, ARSI, F. G. 1.385/3/2); i tres actes relacionades amb l'expulsió, de novembre del 1770: informació de les vendes ja realitzades, dels béns mobles (entre els quals hi havia un catàleg dels col·legis de la Província, un mapa, cinc estampes normals i «tres estampas de conclusiones», 50) i immobles, i d'allò que el col·legi rebia per diversos conceptes (censos, lloguers, arrendaments) (46-55, del fons esmentat de l'AHN).— J. P. E.

[7244]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La Guerra Gran contra la França revolucionària vista des de Cervera (1793-1795)*, dins «Catalunya XVIII» II, 267-291.

Descripció de la repercussió de la dita guerra a Cervera aplegant les notícies que hom en troba dins sèries diverses ara conservades a l'Arxiu Històric Comarcal de la dita ciutat: *Llibres de consells de la Comunitat de preveres*, *Llibres de consells de la Paeria*, *Correspondència*, *Registre de Lletres*, *Llibre de Pregons*. A través d'elles assistim a les diverses etapes del conflicte, amb els recrutaments i pagues dels destacaments de miquelets de Cervera, amb les pregàries públiques i sermons, en els quals eren assenyalats amb el dit aquells «patricios que reciben con gusto ideas sediciosas» (277); trobem episodis com la recerca inquisitorial d'exemplars del *Journal de la Phisique de Paris* ja el 1792 (268-269), la publicació del *Testamento de Luis XVI* per la Universitat el 1793 (269) i la de l'*Exhortació zelosa als catalans* el 1795 (279). Són transcrits en apèndix deu documents, entre els quals l'esmentada *Exhortació...*, única peça escrita en català (287-290).— J. P. E.

[7245]

Anna BORRUEL I LLOVERA, *Un incident entre els Mossos d'Esquadra i un estudiant de la Universitat de Cervera a l'any 1796*, dins «Catalunya XVIII» II, 57-59.

Narració dels fets, al fons dels quals hi havia la qüestió del fur universitari i eclesiàstic, basada en dues cartes, una del caporal dels mossos i l'altra del jutge de la Universitat. No és indicada la referència arxivística dels dos documents.— J. P. E. [7246

Valentí GUAL I VILÀ, Jaume FELIP SÀNCHEZ, *Clarors demogràfiques a l'entorn del segle XV. La Conca de Barberà*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», X (1990), 59-86.

Estudi centrat en una parròquia de l'Alt Gaià: Santa Coloma de Queralt, i en quatre de la Conca estricta: Vallclara, Barberà de la Conca, Vilaverd i la Guàrdia dels Prats. Després d'unes pàgines dedicades a aspectes generals: dades dels primers fogatges (60-62), les malvestats dels segles XIV (62-65) i XV (65-67), l'estudi pròpiament dit dels autors es basa en els llibres de defuncions de les parròquies esmentades, conservats a Santa Coloma de Queralt o a Tarragona, AHA, que permeten llur síntesi i dos quadres per a Santa Coloma (71 i 74) i gràfics per a totes cinc (72, 76, 78, 81 i 83), els quals són agrupats en el de la pàgina 84. Hi hagué fortes escameses de mortalitat el 1425 i el 1456 i d'altres de més febles entorn del 1440 i 1485: «El daltabaix poblacional que es desprèn de les relacions dels fogatges és cert, però difícilment quantificable» (86: en aquesta pàgina hi ha bibliografia) [vegeu ATCA, X (1991), 419-420; 507-508, núm. 6394; 533-534, núm. 6494].— J. P. E.

[7247

Josep M. T. GRAU, Roser PUIG I TÀRRECH, *L'aprofitament del bosc a l'època moderna (la Conca de Barberà, s. XVIII)* (Episodis de la Història, 279), Barcelona, Rafael Dalmau, editor 1990, 50 pp.

Els autors es proposaren de fer «una aportació al coneixement de l'aprofitament del bosc en el segle XVIII... a través de documentació notarial» (5). El primer punt consisteix a il·lustrar, mitjançant actes notariaus, formes diverses d'explotació del bosc com a llenya a fi d'extreure'n carbó o directament com a combustible per als forns, les fargues, les fussions o les olles d'aiguardent (8-9); com a fusta per a boters i fusters (amb resum d'un inventari d'una casa de fuster, 11-12; i amb l'observació que consta la importació, mai l'exportació de fusta, 13), per a carreters o constructors de carros, els quals compareixen a darrerries del segle XVIII ((14); com a adob, en sequeres o boïgues en arrancar nova terra per al cultiu (14-15); i com a aliment animal, punt conflictiu en tractar-se de cabres (16). L'augment de la terra cultivada comportava la disminució del bosc i, doncs, la lluita entre pagesos i pastors, amb la consegüent reglamentació oficial amb ordinacions dels anys 1627, 1748 i 1751 i una ordre del 1781, i la nova presència de guardabosc en diversos termes, encara que les ordinacions municipals sobre la matèria més que el bosc protegiren la propietat privada (21-26). Un tercer apartat proporciona dades sobre preus de bigues (entre 2 i 7 lliures) i cabirons (14'3 sous de mitjana), amb motiu d'obres a la Casa de l'Estudi de Sarra (29), de la llenya, amb forta oscil·lació, documentada en els *Llibres de comptes dels molins de la Comunitat de Montblanc*, de Montblanc, Arxiu Parroquial (30), i dels roures (33 lliures de mitjana) (32). El darrer apartat és dedicat a exposar tant els drets tradicionals d'empiu, basats en concòrdies del segle XIV, com els nous problemes, que desembocaren en processos, de Montblanc, Vimbofí i l'Espluga de Francolí, en relació a l'explotació forestal del bosc de Poblet, on també són documentades noves concessions de terra en emfiteusi en acabar el segle (33-50).— J. P. E. [7248

Vicente FORCADA MARTÍ, *El Castell de Culla: sus términos generales*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 3-34.

Revisió d'unes afirmacions de Pere-Enric Barreda i Edo, segons el qual el 'regne de Culla' cristià hauria tingut els mateixos termenals que el sarraí. L'autor, per la seva banda, no creu necessàriament en la continuïtat (26), i per això analitza les dades proporcionades per la documentació relativa a set moments, que van del 1093 (primera compareixença en documentació aragonesa) al pas del segle XV al XVI, en el qual l'Orde de Montesa separava del Castell de Culla la Comanda de Benassal (32-34), quan ja en èpoques anteriors segurament hi havia hagut la separació dels pobles integrats en el castell de Moró (15). Un dels documents més importants és la *Dotalia Ecclesiae Dertusensis* del 1178 perquè indica els castells veïns i, en conseqüència, els límits de Culla (11-12). Però la precisió arribaria el 1213 amb la concessió de Culla a l'Orde del Temple (17-24 i mapa en la 25). En el moment de la conquesta la necessitat d'aconterar tothom ja hauria conduït a una primera desmembració (26: Xous, les Useres i d'altres). Hi ha set altres mapes o croquis dels successius territoris.— J. P. E.

[7249]

José HINOJOSA MONTALVO, *El Cap del Aljup, puerto medieval de Elche*, dins «Misc. Santamaría I», 311-324.

El dit port o carregador s'hauria de localitzar en l'actual badia de Santa Pola (312). Ací són aplegades les notícies ja publicades d'altri i sobretot les proporcionades pels *Manuales de consells* de l'Arxiu Municipal d'Elx, d'entre les quals destaquen les relatives a actes de pirateria i similars, un dels quals protagonitzat pel duc de Gandia el 1424 (314), encara que «los corsarios castellanos fueron los más activos y peligrosos» (314). També són aplegades les notícies relatives a sistemes d'informació i defensa davant perill corsari (316) i a l'episodi particular de discussió amb Alacant, ja des del 1434, sobre si gents altres que els habitants d'Elx i de Crevillent podien utilitzar el port del Cap de l'Aljup, amb repercussions fins a Barcelona per raons de senyoria i de despeses; la sentència, salomònica (només hi podien carregar Elx i Crevillent; tothom hi podia descarregar), arribaria el 1519 (318). En el port destacaven la torre de guaita i el magatzem, anomenat 'cortijo', i una capella (320). Són documentades obres diverses (321) i coneguts els oficis vinculats al port (322-333).— J. P. E.

[7250]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga de Francolí (1150-1166)*, dins «Arrels. Miscel·lània d'Aportacions Històriques i Documentals de l'Espluga de Francolí», 6 (1990), 95-122.

Reproducció d'un estudi publicat l'any 1977-1978 dins «Universitas Tarraconensis».— J. P. E.

[7251]

Jordi ROCA I ARMENGOL, *La Comunitat de Preveres de l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà) al segle XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 397-405.

Aquesta informació sobre les activitats d'un cos vinculat a la parròquia de l'Espluga es basa en l'Arxiu Parroquial de la dita població, *Llibre IV del Tecassi*, del segle XVIII, i *Llevades de la comunitat* del segle XVII (398), amb quadre de totes les reunions celebrades entre el 1701 i el 1800 (405). Entre els membres de la comunitat hi havia un arxiver (399) i el comú els oferia que algun d'ells es fes càrrec de l'escola de minyons i de música o de l'orgue (401). La comunitat era activa i passiva de censals (402-403).— J. P. E.

[7252]

Antoni EGEA CODINA, *Aproximació a la Figueres del segle XVI*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 23 (1990), 119-230.

Treball estructurat en tres grans apartats: les fonts de l'exposició, les dades relatives a tota la comunitat i les referents a les persones dels figuerencs. El primer passa revista dels fons documentals que proporcionen dades sobre el tema, amb estimació de la importància de cada un per a la matèria i indicació de les corresponents sigles: Figueres, Arxius Històric Municipal i Històric de Protocols; Girona, Arxius Històric, Diocesà i Municipal; Peralada, Arxiu i Biblioteca del Palau; Barcelona, ACA i BC (121-125). Amb referències constants a les dites fonts, d'on són transcrits fragments, o a publicacions sobre el tema, l'autor aplega les escasses notícies de la primera meitat del segle XVI i les més abundants de la segona entorn dels temes següents: la comarca i les jurisdiccions senyoriales diverses (131-134), el govern municipal de Figueres (134-135), la situació postremença i els dominis directes de béns seients (135-139); el terme de Figueres, amb els accidents del seu paisatge i la toponímia dels indrets, els camins i els masos (144-152); el nucli urbà amb el seu recinte murat (160-165), els ravalis (165-168), els edificis públics (169-174) i les esglésies (174-179); la demografia entre 189 focs fiscals i tres-cents de reals (187) i allò que es pot saber de cada un dels tres sectors (188-203); el comerç, en la triple dimensió de zona d'influència o de comerciants i botiguers o de preus, punt sobre el qual les notícies són particularment nombroses (209-217: la mitgera de blat valia divuit sous l'abril del 1555, nou l'any 1576 i 25'25 el 1599, 215), i altres aspectes de la vida testimoniat pels testaments (222-226). Certes dades toquen més directament aquest anuari: la notícia del 1586 sobre l'Estudi de Gramàtica (171), la descripció detallada del convent franciscà deixada per un visitador de l'orde en *Peregrinación de la Yda de Cataluña*, amb la notícia d'haver-hi «una buena librería y con muchos libros» (177-178), l'inventari d'un hostel el 1573 (198), la genealogia figuerenca de Jeroni Pujades, documentada des del 1344 (201). L'estudi és completat amb quatre croquis i dues fotografies. L'autor diu del seu treball que és escrit per un fuster (124). [L'agricultura dels dos segles següents fou estudiada per ell mateix en el treball resumit dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 441-442, núm. 4181].— J. P. E. [7254]

Bartomeu ORELL, *Comprar i vendre a Fornalutx (1796-1836)*, dins «Randa», núm. 26 (1990 = Mallorca en el segle de la Revolució. Estudis sobre el segle XVIII), 153-178.

Estudi basat en el sèries diverses del Registre d'Hipoteques de l'ARM (174). El primer apartat recorda els estudis recents basats en aquesta font, entre els quals el de Rosa Congost dedicat a Girona i resumit en pàgines següents (154-155); el segon recorda les disposicions legals sobre el registre esmentat, algunes de les quals són il·lustrades amb fragments documentals dels darrers anys del segle XVIII (156-159). Després, estenent-se l'estudi sobretot al segle XIX, només trobem dades específiques dels darrers anys del segle XVIII en el quadre de les diverses operacions realitzades entorn del dret de propietat o d'altres drets damunt béns (161).— J. P. E. [7254]

Gabriel ROURA [I GÜIBAS], *L'ofici de sant Carlemany al bisbat de Girona*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 37-56.

L'autor, basat en els oficis litúrgics conservats, dóna una panoràmica del culte que Girona i el bisbat retien a 'sant' Carlemany, després de recordar la tradició de culte a Carlemany a Europa (37-40). Diversos elements de la llegenda relativa a la vinculació entre Girona i Carlemany es troben en les *Cròniques de Moissac* i d'*Aniana*, en la *Crònica dels reis francs* de Gotmar de Girona i en volums com els de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Vat. lat. 5730 o Reg. lat. 123 (40-41). La concentració d'elements es troba en el *Liber portionis monachorum* de Sant Feliu de Guíxols, del 1315, ara a ACA, *Monacals*.

Benedictins reg. 1713 i 1576 (41-42). Al cap de pocs anys, el 1345, el bisbe Arnau de Montrodon establí la festa de sant Carlemany a la catedral i al bisbat de Girona. La *Consuetua Ecclesiae Gerundensis* del 1360 ja presenta tant el text litúrgic com els altres elements de la festa, entre els quals destaca el *Sermó de Carlemany* (42-43). La Confraria de Santa Maria de la Seu de Girona es referia explícitament a l'exemple de Carlemany en tant que fundador de la seu (44). El 1493, el capítol sospenia l'ofici litúrgic en virtut de butlla de Sixt IV, altrament desconeguda (45-46). Restà el *Sermó de Carlemany* fins al segle XIX (47-48). El 1888 fou prohibida la presència de la imatge de Carlemany a la seu gironina (49). En les darreres pàgines són enumerats els cinc manuscrits que contenen notícia de la festa de Carlemany a Girona (50-51) i els sis breviaris, missals o consuetes que han conservat textos litúrgics, entre els quals destaquen els mss. 98 i 99 de l'Arxiu Capitular de Girona (52). Una acta del 1561 certifica l'existència d'un *Leccionari* antic i de les lliçons de l'ofici de sant Carlemany, amb l'incipit de la novena (54). En apèndix és transcrit el *In Natale sancti Karolomagni imperatoris et confessoris*, de Girona, Arxiu Capitular, ms. 9, *Consuetua antiquissima Ecclesiae Gerundensis* (55-56).— J. P. E. [7255]

Immaculada LORÉS I OTZET, *Escultura gironina del cercle del claustre de la Seu de Girona: alguns fragments de la Catedral i del Museu d'Art*, dins «Estudi General» 10 (1990), 71-92.

Estudi de les relacions artístiques entre escultures del claustre de la Seu de Girona i d'altres escultures gironines. En establir la comparació amb les de Sant Pere de Rodas, l'autora recorda l'existència de l'obra d'Andreu Simon Pontero, *Descripción del Real Monasterio de San Pedro de Roda*, Barcelona 1752, manuscrita a Madrid, AHN, ms. 1287 B (80, nota 28).— J. P. E. [7256]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *El vestuari de la Seu de Girona i l'illa de Mallorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 215-232.

La participació del bisbe de Girona, Guillem de Cabanelles, en la conquesta de Mallorca fou recompensada amb una sèrie de senyories (cf. 223-224), una part dels drets dels quals fou donada a la Seu de Girona per a vestir pobres, que amb el temps confluiria en la Pia Almoina i a darreries del segle XVIII en l'Hospici. La documentació és repartida entre l'Arxiu Històric, *Hospici de Girona*, ACG, i ADG, *Pia Almoina*. Ací són resumits en regist cent documents del darrer fons, datats entre el 1229 i el 1518 (218-232). Ultra els capbreus (núms. 32, 40, 50-52, 72, 77), altra documentació particularment interessant conté els establiments de béns del bisbe de Girona a Mallorca.— J. P. E. [7257]

Josep FERNÁNDEZ TRABAL, *Mercaders gironins documentats a Mallorca en la primera meitat del segle XIV. Un aspecte de les relacions entre Catalunya i les Illes en el període del Regne privatiu*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 187-198.

Aquestes pàgines dibuixen la trajectòria econòmica de la família Bell-lloc, la qual consta haver estat menestral a mitjan segle XIII, comerciant de vins d'abast comarcal fins entorn del 1310 i dedicada al comerç marítim (Mallorca, després Sardenya) a partir d'aquesta data. A Mallorca tenia arrendades les rendes del monestir de Sant Feliu de Guíxols i d'alguns ciutadans de Girona, béns coneguts per un testament del 1332 (191-192). La reconstrucció de la trajectòria Bell-lloc és possible gràcies a la documentació familiar, especialment pergamins, conservats a Cornellà de Llobregat, Arxiu Històric Municipal, *Fons Mercader* [cf. ATCA, X (1991), 668, núm. 6982].— J. P. E. [7258]

M. Assumpta ROIG I TORRENTÓ, *Èmfasi contrareformista en els retaules de la Seu de Girona*, dins «Estudi General», 10 (1990), 119-139.

Estudi de l'ambient espiritual que envoltà la construcció dels retaules barrocs de les capelles laterals de la catedral de Girona, ambient que ací és reconstruït a base de tota mena de textos contemporanis: cançons populars (128), goigs (129), testaments, en particular el d'Ignasi Bofill (122) [cf. resum següent], i sobretot literatura piadosa: Francesc Dorca, *Colecció de notícies para la historia de los santos mártires de Gerona*, Barcelona 1764 (122, nota 11) i *Novena al gloriós pare Sant Narcís...*, Girona 1797 (130, nota 40); Josep Plens, *Cathecisme pastoral de plàtiques doctrinals...*, Barcelona 1699 (125, nota 21); Thomàs Ramon, *Nou plàtiques de las virtuts...*, Cervera 1728 (125, nota 23); Ramon Ponsich, *Vida, martyrios y grandezas de Santa Eulalia...*, Madrid 1770 (129, nota 35); Pere Bonaura, *Tractat de la imitació de Christo...*, Barcelona, sense data (131, nota 43); i Francesc Llord, *Foment de pietat i devoció christiana...*, Girona, sense data (ibid.). Resulta particularment tractat el tema de la Puríssima (124-127). El text és completat amb vint-i-una reproduccions fotogràfiques [cf. ATCA, X (1991), 512, núm. 6410].— J. P. E. [7259]

Joan BOSCH I VALLBONA *Pintura del segle XVIII a la Seu de Girona: Antoni Viladomat i de les suggestions de la pintura barroca italiana*, dins «Estudi General», 10 (1990), 141-166.

La característica d'aquestes pàgines és la de resseguir a base de la documentació d'arxiu les innovacions artístiques introduïdes sobretot a la catedral de Girona. La primera part resumeix allò que hom ja havia publicat basant-se sobretot en els contractes per a la fàbrica dels retaules (143-144). Per la seva banda, extreu de les *Resolucions capitulars* de l'ACG fragments textuais relatius al daurat dels mateixos durant el primer terç del segle XVIII (145-147: fragment particularment extens del contracte entre Ignasi Bofill i Anton Soler i Colobran, de l'Arxiu Històric de Girona, *Notaria 8*). Segueixen pàgines dedicades a les imitacions barroques de models napolitans o romans a Catalunya (147-152) i a l'atribució, «encara que mancada de suport documental» (154), a Antoni Viladomat de les pintures de les capelles de sant Narcís i de les Dolors (152-161). Les darreres pàgines (162-166) contenen disset reproduccions fotogràfiques.— J. P. E. [7260]

Pere GIFRE I RIBAS, *Una aportació a la prehistòria dels hisendats gironins: la família i el patrimoni Puig (segles XVII i XVIII)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 9 (1991), 187-212.

La documentació aplegada a Girona, ADG, *Casa Carles*, permet de reconstruir la trajectòria d'una família i del seu patrimoni des de la seva compareixença en la història en fogatges medievals d'ACA, *Reial Patrimoni*, fins a la seva posta. Els estudis universitaris de dret d'un hereu en la segona meitat del segle XVII assenyalaren un canvi qualitatiu en la dita trajectòria (190) i una altra l'obtenció del títol de cavaller i l'aveïnament a Girona els anys 1759 i 1760 (191); els dots de les successives joves consignats en llurs capitols matrimonials són significatius de la situació del patrimoni (193), el qual és també afectat per les decisions testamentàries dels successius hereus, no sempre homologables amb les normals a Catalunya (194-195). El patrimoni passa per vicissituds que afecten l'herència inicial per via d'adquisició, d'apropiacions i de nous establiments, resumits en el quadre núm. 2 (198) i coneguts pel *Llibre mestre de Casa Carles*, on no manquen conflictes amb el poble de Torroella de Montgrí (199-200). Altres quadres resumeixen les dades relatives a creació i llució de censals (202), al seu pes en el patrimoni dels Puig (204) i a les vendes a carta de gràcia entre el 1690 i el 1725 (205). Fins al 1640 el patrimoni hauria crescut, fins al 1666 s'hauria mantingut, fins al 1720 s'hauria disgregat, fins al 1760 s'hauria refet (vegeu

quadre núm. 6, 208) i fins al 1816 altra vegada s'hauria mantigut (207-208). Les darreres pàgines reflecteixen l'estat del patrimoni a mitjan segle XVIII (209-211).— J. P. E. [7261

Rosa CONGOST, *Una font poc utilitzada: el registre d'hipoteques*, dins «Estudis d'Història Agrària», núm. 8 (1990), 201-234.

Tot i que el títol sigui general, aquestes pàgines fan referència a les possibilitats del Registre d'Hipoteques per a la història agrària de Girona. Recorda que el dit registre, completant els protocols notariais, permet de conèixer el moviment diacrònic de les propietats. Creat a l'Estat Espanyol el 1768, fou precisat per a Catalunya amb un reglament de set punts, del 1774 (204-205). L'autora afirma haver-hi trobat documentació signada a Barcelona, a Madrid o a l'estranger que mai no s'hauria trobat en els arxius locals (205-206) i demostra les possibilitats en casos concrets: dinou (207-212) establiments de terres durant el segle XVIII d'En Ros de Vilaplana, de Sant Gregori (Girona) (208, quadre) i quatre compres de terres (209); 1.823 arrendaments de terres i 2.290 de masos registrats durant el segle XVIII (215), amb anàlisi de la mobilitat dels masovers per pobles (219-220) i de l'evolució de les condicions dels contractes (220-221), cronologia dels establiments enfitètics (223-224), localització geogràfica de les compra-vendes (228-229) i classificació i seguiment de capítols matrimonials per famílies (231-233). Les dues darreres pàgines indiquen altres possibilitats temàtiques d'estudi a base del mateix fons.— J. P. E. [7262

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Ramon de Mur, pintor resident a Tàrrega, autor del retaule de Santa Maria de l'església parroquial de Granyena de Segarra*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», II (1990), 55-61.

El compromís del 1417 entre els jurats de Granyena i Ramon de Mur és ara a Solsona, Arxiu Diocesà, *Granyena*. És ací transcrit (60-61) i completat amb notícies sobre el pintor, el poble de Granyena i la seva església. Detall propi era el que havia d'ésser pintat sobre guix i no damunt fusta. Consta que les vuit «ystòries» que havien d'ésser representades figuraven en un full de paper presentat pel pintor.— J. P. E. [7263

Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, *El Grau de València, un puerto difícil*, dins «Estudios Geográficos», LI (1990), 619-634.

La tesi de l'autor és que la paraula «grau» no respon als graons que l'aigua produiria en la sorra, ans «se referiria a la materialidad del cargador o muelle, casi siempre de madera, desde el qual se cargaban o descargaban las naves», més encara, a un carregador autoritzat per a la sortida de «coses vedades» (620). Una comparació entre documents demostraria que en el litoral valencià «grau» era reservat als ports sota empara reial, no als senyoriais. A continuació són aplegats per ordre cronològic fragments relatius al Grau de València i als fenòmens que hi són vinculats (intents de fer el riu navegable fins a la ciutat, la contínua al·luvió des del Nord, projectes i traces per al port de València), des del *Llibre dels fets* de Jaume I, passant per edicions oficials (*Aureum opus*) i arribant als ARV i AMV i als projectes de port de pedra en els segles moderns fins que a darreries del segle XVIII començaren les obres del port (629). Destaquem la notícia que a darreries del s. XV la utilització de la palanca de fusta entrant en la mar era arrendada a Antoni Joan i que d'ell pervingueren els drets a l'humanista Honorat Joan, el qual, per manament del virrei, els hagué de revendre a la ciutat (621). A la pàgina 623 hi ha una reproducció de l'apunt d'Anthoine van den Wijngaerde i en la 630 l'esquema de sis projectes consecutius de port. La bibliografia ocupa la pàgina 634.— J. P. E. [7264

Jaime SASTRE MOLL, *La producción agraria de Inca, Valldemossa, Lluçmajor y Montuiri según la declaración del diezmo de 1310*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 247-261.

La partició del delme en un territori conquerit als sarraïns era difícil de precisar, per les concessions fetes als conqueridors i, per tant, no era uniforme, raó per la qual no és base suficient per a conèixer la producció dels béns que delmaven. A Mallorca hom arribà a un acord el 1320 en el *Pariatge del senyor rei i el bisbe de Mallorca*, de Ciutat de Mallorca, ARM, RP 3395, i les quantitats ingressades pel dit concepte foren consignades en apartat específic dels llibres anyals de comptes, *Rendes del pariatge...*, i sumaren quantitats entre les 450 i les 550 lliures (249, amb quadre per als anys 1318-1330). Per part eclesiàstica, les dites entrades d'entorn del 1310 figuren en l'ACM, Sala III, arm. 25 T 1, i proporcionen les quantitats de forment, ordi, mestall, llegum, vi i oli satisfetes per cada delmer en les quatre poblacions esmentades, quantitats que són globalment ofertes. Se'n dedueix que el bosc era molt més extens que els conreus i que la producció de cereal es concentrava en l'àrea de Ciutat, Inca, Manacor i Campos, la de vi a Ciutat i Inca, la d'oli a Bunyola, Sòller i Alaró (259).— J. P. E. [7265]

Josep MIRALLES I SALES, *Transllat autèntich de la carta del molí del oli de la Jana*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 28 (1989), 5-8.

Troben en aquestes pàgines transcripció del document en virtut del qual tots els molins d'oli de la Jana eren establerts a favor de Pere Vallès el 1283; la seva traducció catalana; i reproducció de la còpia del 1423 (7-8).— J. P. E. [7266]

Anacleto PONS, *Els contractes d'arrendament al País Valencià. Una anàlisi de protocols notariais (1785-1870)*, dins «Estudis d'Història Agrària», núm. 8 (1990), 175-199.

En realitat, el País Valencià és ací sobretot la seva part central i, encara més, l'Horta de València (176, nota 3). Tal com diu el títol, pràcticament tot l'estudi fa referència al segle XIX. Però en la nota acabada d'esmentar trobem notícia de dos notaris, de València (a l'ARV) i de Gandia (a l'Arxiu Municipal de Gandia) respectivament, del segle XVIII; i els quadres dedicats a l'extensió mitjana dels arrendaments (184) i a l'evolució dels preus (196) tenen dades pertanyents al segle XVIII. Les pàgines finals contenen bibliografia (197-199).— J. P. E. [7267]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Les esglésies parroquials de Llagostera i Caldes de Malavella: construcció i reforma*, dins «Quaderns de la Selva», 3 (1990), 35-44.

Presentació i transcripció parcial de les successives concòrdies relatives a obres en els temples parroquials esmentats en el títol. Les de Llagostera van del 1650 al 1721, amb pagues posteriors (35-39), les de Caldes s'estenen del 1599 al 1650 (39-41); són conegudes per la documentació notarial de Girona, *Notaria de Llagostera* o *Notaria de Caldes i Llagostera* (44).— J. P. E. [7268]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Notes sobre algunes famílies de Llavaneres a partir d'uns documents de la Pia Almoina (1166-1212)*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 37 (abril 1990), 3-14.

El fons de l'ACB, *Pia Almoina*, estudiat per Josep Baucells [cf. ATCA, IX (1990), 650-651, núm. 6004], consta de quaranta-set documents, set dels quals, datats entre el 1166

i el 1212, semblen escapar-se del fons vinculat a Bernat Guillem d'Espells. L'autora els assenyalava (3), els resumeix (13-14), en reproduïx fotogràficament dos (4 i 9), i els analitza des del punt de vista de la informació relativa a famílies, amb esquema dels Campsentelles i dels Josbert (6), però amb particular atenció als Lull, dels quals és documentat un molí en franc alou ja en el segle XI (9), l'establiment d'una honor el 1170, l'ampliació de la propietat (6-7) i l'acceptació de diverses batllies (9).— J. P. E. [7269]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *L'Hospital del Sant Esperit de Lleida. Segles XII-XV*, dins «Montpellier II», 225-237.

Pàgines resumides dins ATCA, X (1991), 485, núm. 6312.— J. P. E. [7270]

Francesca ESPAÑOL BERTRÁN, *Un púlpito gòtic en la catedral de Lérida en la obra del escultor Jordi Safont*, dins «Boletín del Museo e Instituto »Camón Aznar», núm. XL (1990), 21-42.

La descripció de la trona de la Seu Vella de Lleida escrita el 1788 per Jaume Pocullul, conservada a Vic, Arxiu Capitular, *Papers del canonge J. Ripoll i Vilamajor*, ací transcrita (33), permet d'identificar com a pertanyents a aquella obra dos relleus representant els evangelistes, ara a Lleida, Museu Diocesà, i de recordar les dades que sobre la construcció de la tal trona contenen els *Llibres d'obra* de l'Arxiu Capitular de Lleida (22, 27), entre les quals destaquen les relatives a l'anada i treball de Jordi Safont en la Seu Vella de Lleida des del 1441, amb la conseqüència d'atribuir-li la «incuestionable paternidad al respecto del púlpito que presentamos» (28) i alguna altra escultura de la dita Seu. Les pàgines finals contenen nou reproduccions fotogràfiques (34-42).— J. P. E. [7271]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Estructura del Cabildo Catedralicio de Lleida durante el siglo XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 99-117.

Exposició dels diversos estrats (bisbe, canonges, beneficiats, capellans) i funcions del capítol de la Seu de Lleida, amb indicació de les persones que en foren titulars durant el segle XVIII, a base de dades ja publicades o d'altres de conegudes directament per recurs a l'Arxiu de la Catedral de Lleida. Una de les informacions relatives a la situació en el dit segle recorda les successives ubicacions de l'arxiu després d'haver sortit de la Seu Vella (116). Assenyalarem les notícies relatives a l'erecció del Seminari i al trasllat del mestrescola a Cervera amb títol de Canceller (116-117).— J. P. E. [7272]

Ramon LLONGARRIU I MONSALVATGE, *El Lliercó. (A la recerca del genuí Llierca)*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1988», Olot 1989 [1990], 183-189.

Un text de delimitació de propietat del 1590, d'Olot, Arxiu Històric, *Notaris d'Olot*, distingeix clarament entre Llierca, nom encara actual, i Lliercó, nom del torrent «conegut modernament amb el nom de Garringot» (187). També és assenyalada la presència de 'Llierca', tres vegades, en les *Rodales de les quatre sufragànies de la Vall del Bach...*, de l'Arxiu Parroquial de la Vall del Bac (186).— J. P. E. [7273]

Amadeo CIVERA MARQUINO, *Retablos barrocos en las capillas de la parroquial de Llíria*, dins «Lauro. Quaderns d'Història i Societat», 4 (1989), 259-287.

Tant la descripció de la situació de Llíria en època del Barroc com la de l'església parroquial i la de les capelles i llurs retaules es basa en documentació inèdita, d'entre la

qual destaquen els *Inventaris... dels béns sitis que s'àn dexat los moriscos, Còpia de les relacions i arrendaments... (de) les terres que solien ser dels moriscos*, de València, ARV, *Mestre racional*, 10.083-10.098 (260-261) o les *Noticias de la época en qué se fabricó la parroquial iglesia de la villa de Liria*, extreptes dels llibres d'actes, sessions i consells, conservades a Llíria, Biblioteca Municipal (262), on també es troben les *Deliberacions de la Confraria de la Pura Concepció de la Mare de Déu en la vila de Liria*, de la segona meitat del segle XVII (269-270). Les pàgines de text són completades amb nou de reproduccions fotogràfiques (279-287).— J. P. E. [7274

Alvaro SANTAMARÍA, *Contexto Histórico del Reino de Mallorca*, dins «XIII Congrés I», 25-61.

Presentació dels resultats de la investigació sobre múltiples aspectes d'aquell regne, amb particular atenció al temps en què fou privatiu, començant pels documents fundacionals, civils o eclesiàstics, amb particular esment de la *Carta de franquesa* i de la seva dependència de la *Carta de poblament de Tortosa* (26-29); dels aspectes socials retenim que l'impost del morabatí del 1329 donaria 59.620 habitants per al conjunt de les tres illes (34) i que les dades de recaptació del delme permeten d'assistir a un augment de la producció agrària (36-38), empenya compartida per l'activitat tèxtil, per a la qual foren donats els *Capitols fets sobre lo obratge dels draps* del 1315 (39); la recaptació de la Procuració Reial informa del tràfic marítim (39-44), amb indicació de les quatre llicències concedides l'abril del 1342 per navegar a les Illes Canàries (42). La vida municipal es regia per l'estatut del 1249 de Jaume I i pel de 1300 de Jaume II (44-48); dos altres estatuts dels mateixos reis determinaven curs i fabricació de moneda (50-51) i ja la *Carta de franquesa* i altres lleis, taxes i impostos. Augmentaren les rendes del Reial Patrimoni en un 167'63% entre el 1313 i el 1343 (53-54) i s'enfortí el territori de reialenc en detriment dels senyoriis senyoriais (55-56). L'empenya cultural seria personificada en Ramon Llull i el lul·lisme (56-57).— J. P. E. [7275

Alvaro SANTAMARÍA, *Sobre moral y religiosidad en la postconquista de Mallorca*, dins «Hom. Batllori», 25-32.

Aquestes pàgines formaven part de la ponència acabada de resumir. Es basen tant en documentació ja publicada com en d'altra d'encara inèdita de l'ARM. La primera constatació és que l'ambient moral era relaxat, car es fan constar amb tota normalitat situacions familiars anormals d'amistancament o d'il·legimitat; les butlles papals atorgant al bisbe de Mallorca facultats per a casos relativament greus demostra que aquests es donaven, tant en moralitat com en heterodòxia (26-27), donant-se, àdhuc entre la clerecia, el cas de distància entre allò que era legislat i la vida real (27-28) i, entre els seglars, actes molt punibles trobaven la tolerància reial (28-20). A començaments del segle XIV hi ha mostra de major rigor reial a no concedir composicions pecuniàries (29). Judicant pels testaments, la religiositat és viva i alhora formalista, encaminada a la salvació personal i per això són tan importants les deixes per a bé d'ànima (32b).— J. P. E. [7276

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Noves dades per a una història de la sexualitat a Mallorca (XIII^a-XVI^a)*, dins «Fontes Rerum Balearium». Nova etapa, 1 (1990), 13-19.

Aplec cronològic, «noticiari o cronicó», de documents la localització arxivística dels quals és indicada, ací resumits, tots relatius a intervencions de l'autoritat pública per escàndols diversos.— J. P. E. [7277

Georges JEHEL, *La place de Majorque dans la stratégie politique et économique de Gênes aux XIIème et XIIIème siècles*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 99-110.

Exposició basada en documentació ja publicada o en inèdita sobretot de Gènova, Archivio di Stato, o en obres com els *Libri Jurium Reipublicae Genuensis* o els *Annali Genovesi di Caffaro e continuatori*. La primera part, després de recordar que Gènova participà en empreses de croada, subratlla el fet que des de darreries del segle XII l'activitat predominant és la comercial, amb acords datats el 1181 i el 1188 (100); la primera part, en conseqüència, aplega notícies d'activitat econòmica de genovesos a Mallorca, que es concentrà en un alfondec propi [entorn del qual hi ha notícies en d'altres fonts, ací no reportades, que hom pot veure dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 272-273, nota 3]; activitat especial sembla haver estat la de compra i lloguer de finques urbanes, amb quadre de les posseïdes i llogades per un sol genovès l'any 1296 (102); la principal, però, fou la mercaderia i el transport marítim, amb altre quadre dels quinze vaixells genovesos eixits de Mallorca el 1284 (103-104), en el qual destaquen les importacions de sal i de llana a Gènova i les exportacions de joies (105-106). En la política global de Gènova, Mallorca era el centre de la seva activitat en la Mediterrània occidental, camí vers l'Estret de Gibraltar i l'Atlàntic (106-107).— J. P. E. [7278

Giuseppe SPIGA, *Fortificazioni e difese a Maiorca e in Sardegna fra Due e Trecento*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 21-35.

Encara que l'interès de l'autor es concentra en les defenses de Sardenya, l'escassetat de documentació fa que hagi volgut veure a Mallorca allò que uns quants anys més tard la corona importaria a Sardenya (21-22). Ací són recordades les provisions de Jaume II de Mallorca i de Pere el Cerimoniós en funció del sistema defensiu de Mallorca (24-25), en relació al qual són transcrits vuit lletres del darrer, datades entre el novembre del 1344 i el mateix mes del 1345, totes d'ACA, *Canc., reg.*. Per la primera sabem que el capellà del castell de Bellver [segurament el posat per Jaume III de Mallorca] havia fugit amb els llibres de la capella; per la darrera, l'existència de declaracions i lletres [sembla relatives al procés contra el rei darrerament esmentat]. Quant als castells de Sardenya (part, segons que sembla, escrita per Francesca Segni Pulvirenti, 25-27), són indicades les fonts d'ACA que se n'ocupen: *Canc., reg.* [quinze entre el 306 i el 2006], *Reial Patrimoni* [deu registres entre el 2064 i el 2451] i *Consell d'Aragó, lligalls* (31, nota 36).— J. P. E. [7279

Ricard SOTO I COMPANYY, *Repartiment i «repartiments»: l'ordenació d'un espai de colonització feudal a la Mallorca del s. XIII*, dins *De Al-Andalus a la sociedad feudal: los repartimientos bajomedievales*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1990, 1-51.

Objecte de l'exposició són les transformacions de l'espai agrari, no pas les de la societat, car a Mallorca l'àrab no continuà després de la conquesta, a diferència de València i de Múrcia (2); per això es pregunta de quina manera la conquesta i els seus protagonistes, el repartiment del botí i el procés de repoblació, incidiren en el paisatge agrari (3). Pel *Llibre del repartiment de Mallorca* [cf. ATCA, IV (1985), 460-462] és conegut el repartiment i per la documentació posterior, a l'ARM, *Civitatatis et partis foranae* i *Escrivania de Cartes Reials*, els repartiments consecutius. La conquesta i els seus protagonistes serien una mostra del sistema feudal, en el qual rei i magnats pacten en pla d'igualtat, mentre els altres resten en segon terme i es revolten (7-9). El botí comprenia béns tant movibles (esclaus, moneda d'or, etc.) com seients, però només d'aquests (i encara de la part reial) és coneguda la distribució per dit llibre.— J.P.E. [7279 bis

Jesús LALINDE ABADÍA, *El desarrollo político e institucional del Reino Privativo de Mallorca - Islas Adyacentes*, dins «XIII Congrès I», 63-88.

Interessen particularment el nostre tema les pàgines dedicades a resumir els successius estudis sobre institucions polítiques del Regne de Mallorca (64-65); a les *Leges palatinae* de Jaume III de Mallorca i a les seves relacions tant amb les de Pere el Gran i Alfons el Liberal com amb les de Pere el Cerimoniós (73-74); a les primeres referències a la cancelleria reial mallorquina i a d'altres oficis d'aquella cort (77); a les fonts del dret mallorquí, entre les quals hi ha els *Usatges*, i a la recepció del *Dret comú* en els Països Catalans (81).— J. P. E. [7280]

Jaime SASTRE MOLL, *Caballeros estipendiarios en Mallorca (1311-1343)*, dins «Hom. Santamaría II», 569-579.

L'autor recorda les dues respostes a la pregunta de si la societat mallorquina posterior a la conquesta fou feudal; la seva posició és que «la sociedad mallorquina post-conquista se desarrolló en un ambiente de feudalismo matizado» (570), car l'ARM, *Procuració Reial* (572-573) demostra que la casa reial basava la defensa del regne en les cavalleries i que pagava cavallers (574-575, llista; 577, llista de loctinents del Regne de Mallorca), fins i tot consta la creació de la baronia de Bunyola el 1329, tot i que pugui ésser considerada anticonstitucional (572). La corona, ultra la prohibició dels mals usos, procurà de concentrar unitàriament en les seves mans l'exercici de la justícia, però permeté l'existència d'una classe intermitja amb drets senyoriais damunt la terra.— J. P. E. [7281]

Joan Carles SASTRE I BARCELÓ, *Petita història d'un carrer*, dins «Randa», 25 (1989 = Història i Literatura a Mallorca, segles XIII-XX), 5-16.

Un ròtol format per sis pergamins cosits, on l'agost del 1337 foren copiats altres tants documents, ací transcrits (12-16), pertanyent a l'arxiu del monestir de Santa Clara de Ciutat de Mallorca, no sols dóna testimoniatge de l'existència d'un 'carrer de Tortosa' en la ciutat posterior a la conquesta, destinat a allotjar els tortosins que hi participaren, ans encara permet de seguir la seva trajectòria del 1230, data de la primera concessió reial, al 1282; és l'actual carrer dels Oms (8).— J. P. E. [7282]

Maria BARCELÓ I CRESPI, *Algunes anotacions sobre la Cúria de Governació*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 7-19.

El Governador del Regne de Mallorca era el representant personal del rei i una de les institucions que li eren vinculades era el tribunal reial de justícia. No havent estat objecte de cap estudi, l'autora es proposa d'oferir dades sobre l'entramat socio-econòmic que es pot deduir de la documentació que l'afecta, conservada a Ciutat de Mallorca, ARM, AH., *Extraordinaris de la Cúria de la Governació*, sis volums que abasten els anys 1329-1343 (13, nota 15), d'un dels quals, el registre núm. 436, ella ha aplegat i resumit en regest els trenta-sis documents sobre relacions comercials i mercantils de Mallorca el 1329 (14-19). També tenim la llista dels governadors entre 1311 i 1330 (9) i un resum de les dades deduibles dels regests esmentats, tant sobre la qualificació dels documents com sobre la xarxa de relacions comercials (10-11).— J. P. E. [7283]

Joaquín CERDÀ, *Los Iurats de Mallorca y su potestad normativa en la Baja Edad Media*, dins «Estudios Udina III», 51-63.

Presentada la *Carta de franquesa* del 1249, d'on és transcrit en llatí el paràgraf sobre jurats (54), l'autor resumeix llurs funcions en els municipis catalans i valencians (55) i analitza les característiques, els sistemes d'elecció i les atribucions dels de Mallorca, també en normativa reial posterior, datada entre el 1273 i el 1444 (57-58). L'ur funció de governar i d'administrar es concretava, entre d'altres punts, en l'elaboració d'*Ordinacions* (59-61), de les quals existeixen aplecs, tant manuscrits com impresos, el darrer dels quals és del 1934 (62-63).— J. P. E. [7284

Antoni OLIVER, *La cultura en el primitiu Regne de Mallorca: 1230-1349*, dins «XIII Congrés I», 103-117.

Visió global del tema, en la qual trobem subratllat el detall de la pertanyença de la Universitat de Montpeller al Regne de Mallorca (104); la protecció reial a homes de ciència, sense diferències de religió (105), l'inici de composició de noves obres i de traduccions en català en temps de Jaume I, l'extensió del Dret Romà (106), la vitalitat de la cultura jueva, la confrontació judeo-cristiana, l'estudi de llengües (106-107). Són subratllats tant l'empena del franciscanisme com la dels moviments més o menys marginals de terciaris, i les figures d'Arnau de Vilanova i de Ramon Llull (108), amb particular atenció a la repercussió que els dits moviments tingueren en membres diversos de la casa reial de Mallorca (108-110). Les darreres pàgines són dedicades a Ramon Llull, representant de l'esperit laic naixent i especialista en el tracte amb persones i idees (111), del qual és subratllat el projecte reformador del *Blanquerna* (112-113) i del *Llibre de les bèsties* (113-114).— J. P. E. [7285

P[au] CATEURA I BENNÀSSER, *La repoblació nobiliària de Mallorca per Nuno Sans*, dins «Montpellier II», 99-114.

A base de documentació ja publicada i del volum de l'ARM, E. C. R. 341, l'autor reconstrueix les vicissituds que afectaren aquella octava part de les propietats seients que correspongué a Nuno Sanç en la conquesta de Mallorca i així ressegueix la presència de dos grans vassalls (Lope Ximénez de Luesia i Alamán de Sádaba) com de nou cavallers menors en la documentació contemporània; Nuno Sanç hauria transferit als seus cavallers un trenta-vuit per cent de les propietats de la seva porció (112).— J. P. E. [7286

J[oa]n F[rancisc] LÓPEZ BONET, *La dotació de l'Església de Mallorca després de la conquesta cristiana (1229-1280)*, dins «Montpellier II», 115-124.

Recordats els pactes, tant els anteriors com els posteriors a la conquesta, sobre dotació i provisió de l'església mallorquina, l'autor limita la seva atenció als aspectes econòmics de les dotaties, realitzades en dos temps (117). El *Cartoral de Morella*, de l'Arxiu Capitular de Mallorca, reg. 3413, condueix a distingir una primera etapa en la dècada del 1230, en què hom assegurà a l'Església de Mallorca la desena part dels béns conquerits; la segona, entre el 1238 i el 1274, hi hauria hagut un esforç complementari vers la percepció del delme dels fruits, cas particularment complicat atesa la concessió papal al rei dels delmes de les terres conquerides als infidels (117-119). El destí donat als dits béns per l'Església de Mallorca és estudiat a base de cent-cinc documents del dit cartoral, resumits en cinc quadres (119-121): predominà l'establiment emfitèutic a cens, percebut en moneda en 85'7% dels casos (122).— J. P. E. [7287

Josep Francisc LÓPEZ BONET, *Domini secular, patrimoni eclesial i rendes decimals a la Mallorca cristiana*, dins «Hom. Santamaría I», 353-366.

L'autor comença recordant que delmes i primícies constituïen a Mallorca després de la conquesta una unitat, posada en mans dels conqueridors, amb el compromís de dotar l'Església; així es destinà una quarta part a les parròquies i entre el 1230 i el 1249 es succeïren una sèrie de donacions de desens en concepte de dotació i per a la part que restava en mans reials o senyoriales l'Església exigí el reconeixement que rei i senyors només en tenien el domini útil (357-358: quadre). El *Pariatge* del 1315 establí les particions amb molt de detall (360-362) i finalment Jaume III el 1338, davant l'exigència eclesiàstica de percebre íntegre el delme, per dret diví, acceptà de dotar quatre noves canongies a la Seu de Mallorca (362). Ultra la publicada, la documentació bàsica es troba tant a l'ARM, AH i *Reial Patrimoni*, com a l'ACM, *Reg.* i *Pergamins*.— J. P. E. [7288]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Dotación de beneficios eclesiásticos en Mallorca (1232-1348)*, dins «XIII Congr. Comunicacions I», 227-245.

Presentació global de la dinàmica de fundació de benifets, que es disparà el darrer any, el de la Pesta Negra. La font per al coneixement és el *Capbreu d'En Manresa*, del qual hi ha exemplars a Ciutat de Mallorca, ARM i ACM. Altres fonts, de l'ADM, són ací indicades (245, nota 2). El cos de l'article consisteix en el recompte de benifets fundats cada un dels anys entre el 1232 i el 1348 a la Seu de Mallorca (228-229) i en altres esglésies de Ciutat (230) i de la Part Forana (231-232). Segueix la indicació del nombre de benifets fundats a cada una de les esglésies, tant de Ciutat com de Part Forana (232-233), les advocacions reduïdes a llista d'ordre alfabètic (233-238) i llista també alfabètica dels fundadors (238-244), llista que «nos ajudaria a descobrir les pròpies raïces procedentes de la regió catalana» (227).— J. P. E. [7289]

Josep JUAN VIDAL, *Los diezmos en la diócesis de Mallorca en el siglo XVI*, dins «Hom. Santamaría II», 811-824.

Recompte aritmètic i estadístic de les quantitats per les quals era arrendada la percepció del delme eclesiàstic pels seus diversos conceptes, corresponent a bisbe i capítol de Mallorca entre els anys 1484 i 1583. La base documental és constituïda per l'Arxiu Capitular de Mallorca, quatre registres entre el 14.925 i 14.933. El delme era percebut pel bestiar, les hortalisses, el gra, el vi, l'oli i des del 1554 el safrà. En la introducció és exposada l'aportació de les diverses comarques de l'illa en cada un dels referits conceptes. En dos apèndixs trobem, en vuit columnes, les quantitats percebudes per cada un dels dits conceptes, ultra la corresponent a l'any i a la suma total, tant per al conjunt de bisbe i capítol (821-822) com per al bisbe sol (823-824). Entre les dues dates extremes, l'augment fou gairebé del 400% (1.292.866 diners el 1484 i 4.413.888 el 1583), termòmetre del creixement tant demogràfic com econòmic.— J. P. E. [7290]

María Luisa CABANES CATALÁ, *Documentos referentes a Mallorca contenidos en los registros vaticanos del papa Nicolás IV*, dins «XIII Congr. Comunicacions II», 165-170.

Presentació i transcripció de nou documents pontificis, de l'Arxiu Secret Vaticà, *Reg. [Vatic. ?]*, datats entre els anys 1288-1291 [més interessants pel fet d'ésser intervencions pontificies en els moments de tensió entre la dinastia de Barcelona i la seva branca mallorquina, després de la Croada contra Catalunya].— J. P. E. [7291]

David ABULAFIA, *The Problem of the Kingdom of Majorca (1229/1276-1343)*. I. *Political Identity*, dins «Mediterranean Historical Review», 5 (1990), 150-168.

L'autor recorda que el primer intent d'escriure una història constitucional de Mallorca fou realitzat entorn del 1370 per Lluís d'Anjou, en fer aplegar tota la documentació relativa a l'existència del Regne de Mallorca i a les seves relacions amb la corona catalano-aragonesa i amb la de França, aplec ara a París, Archives nationales, KK 1413 (152), que entorn del 1870 fou estudiat per A. Lecoy de la Marche. Per la seva banda, l'autor col·loca l'existència del regne de Mallorca en el marc de les tensions entre la Casa de Barcelona i la Casa d'Anjou, tant abans com després de les Vespres Sicilianes (154) i resumeix, amb transcripció de documents, les successives decisions hereditàries de Jaume I en relació als seus regnes i terres (157-158) i els intents de clarificar constitucionalment la situació per part de Pere el Gran (161-162), convençut que el sol vincle de germanor no mantindria units els regnes del Casal de Barcelona, tal com aviat demostraria la croada contra Catalunya (164).— J. P. E. [7292]

David ABULAFIA, *Les relacions comercials entre [Anglaterra i] el Regne de Mallorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 69-79.

Exposició de les notícies relatives al comerç amb els Països Catalans en general i amb Mallorca en particular, aplegades a Londres, Public Record Office, *Calendar of Close Rolls* i *Calendar of Patent Rolls*. Hi trobem no sols dades sobre presència de mercaders o tramesa de mercaderies, sobretot llana, a l'àrea mediterrània amb destí a d'altres mercats, ans també sobre casos conflictius de cors o pirateria (71-72), tot complicat amb la situació bèl·lica dels Cent Anys. Les notícies arriben fins al segle XV.— J. P. E. [7293]

Julián GARCÍA DE LA TORRE, *La orden del Temple como ejemplo de atipismo social de la Edad Media en Mallorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 199-204.

L'estatut jurídic d'establiment de l'orde del Temple a Mallorca era determinat per la butlla d'Alexandre III, *Omne datum optimum* (200). L'atipicitat és constatable en el fet que havent participat en la conquesta amb més del 4'10% de l'exèrcit, només reberen, segons el *Llibre del Repartiment*, el 2'20% de béns i encara dins la part reial (201-202); en la dificultat de fer acceptar llurs drets eclesiàstics (parròquia de Pollença i delmes) pel bisbe i capítol de Mallorca (202); i en la dissolució de l'orde a Mallorca, on ningú no sembla tenir la responsabilitat global i on de fet calgué arribar a solucions pactades (202-203).— J. P. E. [7294]

Jill R. WEBSTER, *Política reial i suport ciutadà per a les cases religioses del Regne de Mallorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 263-270.

Aplec de notícies relatives a cases de franciscans i de carmelitans i als mateixos frares trobades a Madrid, AHN, *Sección Clero* i a Ciutat de Mallorca, ARM i ACM, *Protocolos notariales*. Són transcrits en apèndix cinc documents o anotacions procedents de l'ARM, RP (267-268; el darrer no és localitzat). Una deixa testamentària del 1234 destinava cent sous a la compra d'una *Biblia* i d'altres llibres (264). També ens assabentem que «la presència de molts esclaus sarraïns en aquest col·legi [fundat per Ramon Llull a Miramar, desaparegut entorn del 1290] inspirà la visita d'un altre franciscà, Fr. Jordi de Prat, bisbe de Belgrat, qui va anar a Mallorca en 1359 a canviar la seva esclava rossa, Margarida, per un esclau blanc, Mahamet» (266).— J. P. E. [7295]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La donació de dues cavalleries propietat de legitimistes feta per Pere IV després de la reintegració de Mallorca*, dins «Hom. Santamaría I», 229-237.

Aquestes pàgines presenten dos casos, en els quals Pere el Cerimoniós concedí cavalleries de partidaris de Jaume III de Mallorca a persones que eren fidels al nou rei. Són transcrits quatre documents (233-237), dels anys 1344-1347, un dels quals d'ARM, L. R., 12 (237).— J. P. E. [7296]

Francisco de MOXÓ, *Naves mallorquines en el Estrecho y en Finisterre a mediados del siglo XIV*, dins «Hom. Santamaría I», 427-437.

Quatre documents (tres d'ACA i un de Saragossa, Archivo Municipal, «que reproduzco íntegros en el apéndice documental», 427 [però a l'apèndix només n'hi ha dos, tots dos d'ACA, *Canc., reg.*, 435-437]) informen tant de la presència d'un estol català de tretze galeres com de la d'un de mallorquí de cinc el mes d'octubre del 1341; un any més tard les galeres catalanes a l'estret eren deu i la tardor del 1343, malgrat el conflicte militar a Mallorca, les galeres catalanes a l'estret eren vint (429). També informen de problemes de mercaders mallorquins davant el cap de Finisterre i a Algesires (430-431) la primavera del 1344 i del 1345, respectivament.— J. P. E. [7297]

Anna M. CONDE RIERA, Laura M. MARCÚS MAIMÓ, *Miscel·lània de documents: alguns aspectes de la relació entre Mallorca i Sardenya (1361-1444)*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 21-29.

Transcripció de set documents, conservats a Ciutat de Mallorca, ARM, Lletres comunes. Les lletres són de tipus comercial, judicial, militar, polític i religiós.— J. P. E. [7298]

Gabriel LLOMPART, *La nómina municipal de la Ciudad de Mallorca en 1374*, dins «Hom. Santamaría I», 367-372.

Presentació i transcripció (369-372) dels *Pagaments que havem fets dels salaris ordinaris segons que cascun any és acostumat*, de Ciutat de Mallorca, ADM, *Llibre de Clavaria de la Ciutat de Mallorca*. Hi ha tant constància de les quantitats prestades com dels conceptes i de les persones que les rebien: vint-i-dos oficis, amb seixanta-nou persones a llur servei (368).— J. P. E. [7299]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Política, finanzas e infraestructura comercial: Valencia y Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), 211-221.

Exposició gairebé esquemàtica de la situació parcialment paral·lela, parcialment divergent, de les dues ciutats, basada en estudis publicats i en documentació de Ciutat de Mallorca, ARM, sobretot *Actes del General Consell*. Paral·lela pel fort endeutament; divergent, perquè el de Mallorca era ofegador i arribà a no pagar els censals a catalans i sí només a mallorquins (218); divergent, també, perquè la situació valenciana no privà la ciutat d'invertir en obres públiques; a Mallorca, en canvi, només el «Col·legi de la mercaderia» (212) tingué diners i empena per a la construcció de la Llotja (219); altra vegada paral·lela, perquè en cap dels dos casos foren fetes inversions en acondicionar un port.— J. P. E. [7300]

Aldo PILLITTU, *Un monumento tardogotico sardo: la chiesa parrocchiale di Sant' Ambrogio in Monserrato*, dins «Studi Sardi», XXIX (1990-1991), 406-425.

Estudi arquitectònic, que dedica algunes pàgines a la narració històrica de les vicissituds de la construcció, conegudes per documentació del segle XVI, conservada en sèries diverses de l'Archivo Arcivescovile de Càller, escrita en gran part en català, com ho són els tres documents copiats en l'apèndix (423-425), datats entre el 1569 i el 1615, el primer de l'arxiu ja esmentat, els altres de la mateixa ciutat, Archivo di Stato, *Atti notarili legati* i *Atti notarili sciolti*. Són, respectivament, la petició de permís eclesiàstic per a fer obres, un rebut i un contracte d'obra. Hi ha dotze fotografies, la primera de les quals reproduïx el plànol o traça contemporani de l'església.— J. P. E. [7301]

M. Desamparados CABANES PECOURT, *Documentos mallorquines sobre la familia Montaner*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 179-185.

La documentació, en còpia del segle XVII, es troba a València, ARV, *Manaments i empires*. Conté indicació del fons arxivístic de l'ARM d'on els vint-i-dos documents, que abasten del 1232 al 1344, foren copiats. Ací són resumits en regest (181-184). La família ocupava llocs de confiança en la casa reial mallorquina (180).— J. P. E. [7302]

Manuel Vicente FEBRER ROMAGUERA, *Los orígenes de la mostassafia y su introducción en la ciudad de Mallorca*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 7-14.

Procedent de l'Aragó, i concretament del *Forum Turolii*, l'organització municipal aragonesa s'hauria introduït al Regne de València per Morella el 1233, s'hauria estès a una quarantena de municipis i manifestat en l'existència dels càrrecs de salmedí, merí i almudalaf en la ciutat de València. El *Llibre del repartiment de València* atorgà la mostassafia de Xàtiva a un aragonès (9). Hom sabia per una constitució de Jaume II que el mostassaf existí a València no abans, ans només després de la conquesta (9-10). El 1297 hom compilà el *Llibre de la mostassafia de la ciutat de València*, d'on hauria entrat a Catalunya per Barcelona el 1339; a la Ciutat de Mallorca s'hauria introduït el 1309 per provisió de Jaume II de Mallorca (11); Pere el Cerimoniós concretà el 1343 que s'havia de regir per les normes de València (11-12).— J. P. E. [7303]

Pau CATEURA BENÀSSER, *Las instalaciones portuarias de la Ciudad de Mallorca (1300-1350)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 49-60.

Recuperat el Regne el 1298, Jaume II de Mallorca impulsà projectes urbanístics a Ciutat de Mallorca, entre els quals el de la seva façana marina, encallat per dificultats financeres (50-53). La informació relativa a obres i a projectes del moll pertanyent als anys 1347-1348 es troba en el *Llibre de claveria* del 1349, ara a l'ADM, GF/4, ací resumit (57-58) i en una comunicació de Felip de Boïl a Pere el Cerimoniós de començaments del 1348, en la qual li enviava un plànol «pintat e doboxat» (55).— J. P. E. [7304]

J[Jaume] SASTRE I MOLL, *Relaciones político-comerciales entre Mallorca y el Rosellón en el primer tercio del s. XIV*, dins «Montpellier I», 217-239.

Cinquanta-cinc anotacions dels anys 1310-1330, extretes de l'Arxiu del Regne de Mallorca, RP, reg. 3035-3043, ací transcrites (230-239), són analitzades en quatre apartats: el de les relacions político-comercials entre Mallorca i el Rosselló a través del port de Ciutat, tràfec que mai no sobrepassà el 5% del total d'embarcacions entrades; fusta i esclaus, sal i pega eren els productes més carregats (217-220); el de l'esol mallorquí al servei de la pròpia dinastia, sobretot de les anades i vingudes reials entre el Rosselló i Mallorca (220-222); el dels cavallers rossellonesos, considerats més fidels, a Mallorca, en els quals recaigué amb

preferència la lloctinença reial (223-226); i el dels falcons caçats a les Illes i enviats a Perpinyà, als quals s'ha d'afegir una lleona arribada de Tirimse el 1323 (226-227).—
J. P. E. [7305]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *El «Lou» dels genovesos: els canvis operats després de l'annexió de Mallorca*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 73-83.

El *«lou» fou un impost, substitutiu de la «marca», per al rescabament dels súbdits del Regne de Mallorca dels danys soferts per pirates o corsaris enemics. Era satisfet pels mercaders connacionals de corsaris i pirates. Són coneguts el dels pisans i el dels genovesos. D'aquell s'han conservat els registres, el segon només pot ésser conegut per altres sèries de l'ARM. Ací són aplegades les notícies conegudes per l'autor, entre les quals destaca la que entorn del 1320 pujà de dos a deu diners per lliura que gravaven les operacions mercantívoles.— J. P. E. [7306]

Gabriel LLOMPART [I MORAGAS], *La hosteleria mallorquina en el siglo XIV*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 83-93.

Després d'una informació de les escasses publicacions dedicades al tema a Europa (83-84), l'autor assenyalava que les cases d'hostes són conegudes pels *Llibres d'acordament*, car l'acordat havia de fer constar on posava; i a base de tres de l'ARM, *Reial Patrimoni*, i d'un de l'ADM, MSL 391, datats entre el 1321 i el 1340, refà la llista dels hostals coneguts a base de cada un (85-90) i completa la informació amb qualque fragment contemporani que permet de conèixer detalls concrets d'aquella hospitalitat medieval mallorquina.—
J. P. E. [7307]

Manuel BECERRA HORMIGO, *Corso mallorquín en la ruta atlántica: la actuación de Pere Bernat (1360-1361)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 81-90.

Cinc documents d'ACA, *Canc., reg.*, ací transcrits (87-90) permeten conèixer detalls dels problemes relacionats amb l'activitat corsària de Pere Bernat en la Costa Atlàntica dels regnes de Castella i de Portugal en moments de guerra, activitat que també hauria continuat en relació a Castella malgrat d'haver estat restablerta la pau entre les dues corones (82-84). La diferència entre cors i pirateria és que el primer entrava en la legalitat mitjançant concessió reial en concepte de defensa o de rescabament (82).— J. P. E. [7308]

Momcilo SPREMIĆ, *Le isole Baleari e Ragusa / Dubrovnik / nel Basso Medioevo*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 147-153.

Aplec de notícies relatives a mariners i a mercaders mallorquins o catalans en general presents a Ragusa en el pas del segle XIV al XV. Abans del 1416 en què la ciutat la prohibí, l'activitat més documentada era la compra d'esclaus, després el comerç de gra i de llana i, potser, de la plata. Els documents pertanyen a sèries diverses de l'Archivio di Stato de Ragusa / Dubrovnik.— J. P. E. [7309]

Josep Francesc LÓPEZ BONET, *La revolta de 1391: efectivament, crisi social*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 111-123.

Article de tesi: fins ara els historiadors han vist en la sublevació del 1391 un avalot antijueu; l'autor defensa que la causa fou «el greu malestar econòmic generalitzat» (112). Refà els esdeveniments mallorquins des del dos d'agost del 1391, en els quals distingeix dos corrents; el dels forans, moguts per exigències econòmiques enfront dels estrats

políticament dominants, i el dels menestrals de Ciutat, associats als primers, que encaminaren les actuacions violentes vers el call, on potser s'haurien enfrontat diversos escamots cristians entre ells (113 i 114). La prova del caràcter econòmic-social de l'avalot seria fornida per la capitulació del 4 d'octubre, en la qual només un dels cinquanta-sis capítols fa referència a jueus i els altres a abusos de poder o a excessiva pressió econòmica (115-116). La intervenció de Joan I, encomanada a la muller, la reina Violant, no sols anul·là les concessions fetes amb motiu de la revolta, ans exigí sempre noves i importants quantitats, per a la recaptació de les quals hauria deixat les mans completament lliures a les autoritats mallorquines (117-120).— J. P. E. [7310]

Gabriel LLOMPART, *Identificación del 'Maestro de las pradelas' y encuadre de otros más*, «Hom. Batllori», 45-52.

Sis documents, cinc dels quals procedents de l'ARM i l'altre de l'Arxiu Municipal de Pollença, datats entre el 1394 i el 1625, permeten d'identificar el dit mestre com a Joan Rosat(ó), de confirmar que el Mestre d'Inca és Francesc Comes, que el retaule major de la Cartoixa de Valldemossa i el quadre de la Mare de Déu del Roser són de Manuel Ferrando, que Gabriel Vallseca no és mallorquí, sinó barceloní, d'atribuir a Huguet Barxa l'església de Sant Jeroni i de saber que en ple segle XVII Pere Joan Prunes treballava com a «menestral de cartes de navegar» (50). L'article és completat amb sis reproduccions de pintures esmentades en el text.— J. P. E. [7311]

Onofre VAQUER, *El contrato de trabajo en la Mallorca Medieval. Aprendices, criados y obreros en el siglo XV*, dins «Hom. Santamaría II», 645-654.

Aplec de contractes d'aprenentatge (650-652) i de servei domèstic (653-654), existents a l'ARM, *Protocolos notariales de Bernat Contestí* dels anys 1450-1474. La majoria d'aprenentatges durava tres anys (646). Les pàgines preliminars assenyalen detalls com són procedència dels aprenents i de les minyones, extrems dels contractes i d'altres notícies relatives al mercat de treball.— J. P. E. [7312]

Onofre VAQUER, *Navegació i comerç a Mallorca. Segle XV. Segona meitat*, dins «Fontes Rerum Balearium». Nova etapa, I (1990), 95-142.

En aquestes pàgines l'autor aplega i resumeix noranta-dos documents conservats a Ciutat de Mallorca, ARM, *Protocolos notariales* datats entre el 1448 i el 1482 relatius a noliejaments de naus (96-109); altres setanta-set contractes d'assegurança, del 1448 i el 1492 (109-117); cent setanta-dues comandes mercantils, entre el 1448 i el 1477 (118-133); i una colla d'altres sota el comú denominador de viatges comercials, on trobem trenta-tres llicències, de 1448 a 1455 (133-134), tretze escales de naus amb sarraïns entre 1453 i 1464 (134-135), cinquanta-una notícies de naus que s'enduien sarraïns entre el 1450 i el 1457 (135-136) i altres cinquanta-una notícies comercials, del 1448 al 1480 (136-142).— J. P. E. [7313]

Ricardo URGELL HERNÁNDEZ, *El «Dret del General». Ordenanzas e incidencias (1454-1470)*, dins «Hom. Santamaría II», 623-632.

No existint dades comptables de la percepció del 'Dret del General', després d'esmentar els estudis realitzats sobre el tema (631, notes 1-7), l'autor, a base de les Ordinacions del *Dret del General* conservades a Ciutat de Mallorca, ARM, *Actes del Gran e General Consell*, i completades amb les sèries d'*Extraordinaris de la Universitat* i *Suplicacions*,

resumeix els capítols impositius de l'esmentat dret (sobre comerç, vendes i establiments d'immobles, censals, herències i dots, intercanvis de béns, vendes de béns incautats, i consignació de béns per al pagament de deutes); les formes d'inspecció i les exempcions. Tal dret fruità 6302 lliures el 1454, baixà a 2200 el 1457 i es remuntà fins a 2700 el 1467 (629). Altre dels efectes fou la creació de la *Taula de canvi* (624).— J. P. E. [7314

Maria BARCELÓ I CRESPI, *La dona com a subjecte fiscal. (Segles XV-XVI)*, dins «Hom. Santamaría I», 49-56.

L'exposició del lloc ocupat per la dona en la societat mallorquina del trànsit de l'Edat Mitjana a la Moderna es basa en les sèries del *Morabatí* i de la *Talla* de l'ARM. En el primer cas només consten les que són caps de casa, un 22'79% el 1329 i un 24'90% el 1336, a Inca; en el segon, de Ciutat de Mallorca, la dona pot entrar segons setze possibilitats, sola o, gairebé sempre, associada d'alguna manera a l'home; el nombre de dones soles és estadísticament elevat: 240 d'entre 574 d'enregistrades el 1478 i 313 d'entre 596 el 1512 (51). Quatre dones de Ciutat de Mallorca consten entre els majors contribuents, entre les quals Agnès de Quint [ben coneguda en la història del lul·lisme]: el 1478 pagà 34 lliures (52). Les exemptes del morabatí per pobresa foren 12 el 1478, 9 el 1483 i 64 el 1512 (54); d'altres no pagaren per raons diverses, com la d'ésser difuntes o absents (54-55).— J. P. E. [7315

José JUAN VIDAL, *Administración y poder territorial en la Mallorca de los Austrias*, dins «Hom. Batllori», 68-72.

A diferència dels altres regnes i terres de la corona catalano-aragonesa, no hi ha per a Mallorca estudis de la seva constitució política en l'època moderna, durant la qual, la diferència rau en el fet que Mallorca no tingué corts pròpies, però en canvi posseïa un cos deliberatiu continu, el Gran e General Consell, una de les missions del qual era fer complir les normes constitucionals del Regne. Ací l'autor reconstrueix la figura del virrei, la del procurador reial i la dels jurats i Consell, aturant-se a recordar a base de documentació de l'ARM, *Actes del Gran e General Consell*, el colla-i-amolla pel fet que el delegat reial per al jurament dels furs emprà el 1557 la fórmula de jurar els furs vigents, quan el consell volgué que es votessin sense limitació.— J. P. E. [7316

Margalida BERNAT I ROCA, Elvira GONZÁLEZ GOZALO, Jaume SERRA I BARCELÓ, *Els graffiti del campanar de la Seu de Mallorca*, dins «Estudis Baleàrics», IV, núm. 23 (desembre 1986), 7-46.

Elvira GONZÁLEZ GOZALO, *Graffiti a la torre de Sant Joan de la Llotja*, dins «Estudis Baleàrics», IV, núm. 23 (desembre 1986), 47-56.

Els graffiti, una altra història. Il·lustracions, dins «Estudis Baleàrics», IV, núm. 23 (desembre 1986), [58 pàgines no numerades en fascicle independent].

El primer estudi és presentat com a capítol d'un projecte de recerca i estudi dels graffits medievals i postmedievals mallorquins. Les seves primeres pàgines contenen aplec de notícies relatives al cloquer, procedents de l'Arxiu de la Catedral de Mallorca (8-12), amb dibuixos de les seves característiques arquitectòniques (9, 11), i sobre les campanes, on trobem transcrits les respectives inscripcions (13-16). Fins entorn del 1660, els graffits haurien estat obra d'homes que s'acollien al dret d'asil de l'Església (17-19), després serien dels campaners (22). Les primeres «es relacionen amb el clima de violència que presidí la vida de Ciutat en els segles XVI i XVII» (23). L'article es clou amb l'inventari de cada un dels graffits, on hi ha descripció i transcripció de les respectives inscripcions (30-40), datades

entre el 1494 i el 1790 (41). Quatre taules dels antropònims, dels oficis declarats i dels dibuixos, tant figuratius com abstractes, clouen l'article (42-43), completat amb biografia específica (44-46).

El segon estudi ofereix qualche dada d'arxiu relativa a la torre de sant Joan de la Llotja de Mallorca, amb reproducció del seu pla primitiu (49). Els trenta-tres grafits són analitzats bo i subratllant els seus diversos elements i a continuació inventariats (53-56). Dins l'inventari són descrites i transcrites les inscripcions (53-55).— J. P. E.

El tercer títol forma un fascicle independent destinat a la reproducció dels grafits estudiats en els dos articles acabats de resumir. Els del campanar de la Seu de Mallorca són cent vint-i-set i els de la torre de Sant Joan de la Llotja trenta-tres. Llur major part consisteix en inscripció o en contenen.— J. P. E. [7317-7318-7319]

Andreu BIBILONI, *Reforma econòmica i 'legalització' del contraban a Mallorca (1650-1720)*, dins «Randa», núm. 26 (1990 = Mallorca en el segle de la Revolució. Estudis sobre el s. XVIII), 85-102.

Malgrat les guerres de mitjan segle XVII a Europa, les necessitats reals obligaren a acceptar el fet del contraban, fins al punt que aparegué un 'dret de contraban' gravant amb el 10% els productes de països enemics o portats per vaixells dels dits països. Les vicissituds de tal dret a Mallorca són conegudes per documentació d'ACA, Consell d'Aragó. Negociat de Mallorca, i d'ARM, *Reial Patrimoni*, 2690. Trets els anys que no consta, tal dret fruità entre un mínim de 18 lliures i 13 sous el 1663 i un màxim de 5580 lliures, 3 sous i 4 diners el 1710 (87). En una primera etapa (1650-1675), el responsable era el virrei, des del 1676 el Procurador Reial, el qual proposà i obtingué d'arrendar la percepció del dret al millor postor (86-89), arrendament per al qual foren redactats divuit capítols, ací resumits (91-92). L'operació entrava dins un projecte de redreç econòmic del Regne de Mallorca (93-94), que fracassà per diverses formes de frau: d'eclesiàstics en la venda de tabac (95-96); de mallorquins que feien d'homes de palla d'estrangers a fi que aquests s'estalviessin 'el dret del foraster' (97); i d'oficials reials que defraudaven en les declaracions, tal com demostra la comparació de la realitzada per a un mateix vaixell per dues administracions el mateix dia (98). Hi ha una pàgina de bibliografia (101-102).— J. P. E. [7320]

Andreu BIBILONI, *Mallorca i els ports europeus. La comercialització de l'oli (1667-1702)*, dins «Randa», núm. 25 (1989 = Història i literatura a Mallorca. Segles XIII-II), 17-46.

L'oli era el principal producte mallorquí d'exportació, amb el qual s'equilibrava la balança de les importacions de gra. Ací són estudiats els mercats receptors (Eivissa i Menorca; costa mediterrània de la Península Ibèrica (fins a les Illes Canàries), costa de la Mediterrània occidental i costa de l'Atlàntic; mapa: 43) i els mercaders intermediaris, amb particular atenció a les colònies de mercaders establertes a Mallorca i a les companyies. La font, ultra la bibliografia ja publicada (45-46), és l'ARM, AH, *Llibres de duana* (19), completats amb les dades dels *Protocols notariais* (25, 34-35). Els resultats de l'estudi són exposats i també reduïts a successius quadres dedicats als mercats receptors (19), a l'exportació a ports de la Península i de Canàries (22), a Marsella (23), als grans mercaders carregadors (26-28; amb particular atenció a l'aristocràcia i als xuetes, 30; i al genovès Esteve Conrado, 32-35), a l'orientació del mercat dels transportistes estrangers (37), als patrons francesos (38) i als transportistes estrangers segons nacionalitat (40). Amsterdam i Londres, Marsella i Gènova foren els principals destinataris (42).— J. P. E. [7321]

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *Tradición e innovación en el sector textil mallorquín a fines del siglo XVII*, dins «Hom. Santamaría II», 745-755.

L'autor es proposa redreçar la idea segons la qual els segles moderns haurien estat presidits a Mallorca per l'immobilisme industrial i analitza les *Ordinacions* dels gremis de darrerries del segle XVII i la documentació de l'ARM, *Presidencials. Decrets* d'anys diversos, en els punts següents: augment d'activitat tèxtil en la part forana, certificada per la creació de nous gremis de paraires i de teixidors en indrets diversos de l'illa (746-747), novetats en el procés de producció (preocupació per a millorar la qualitat dels draps, com és la prohibició d'emprar 'drap cru', controls de qualitat, 749-750), modalitats noves d'organització laboral (introducció de treball 'negre' fora dels gremis en la producció de mantes i en els teixits de lli, 751-752), i redefinició dels gremis, que cercaren expedients diversos per a reafirmar llur vigència (752-753).— J. P. E. [7322

Aina LE-SENNE, *La justicia en Mallorca en el siglo XVII a través de los procesos Berga, Pont y Albanell*, dins «Hom. Batllori», 95-100.

Els tres processos són ben coneguts, tot i que hi ha notícia que en foren destruïts uns quinze mil de relatius a bandejats, existents en l'Arxiu de la Cúria Criminal (95, nota 2). En aquests, d'un dels quals són transcrits fragments (99-100, nota 30), es manifesta no sols la violència imperant entre les dues faccions de Canamunt i Canavall, ans també la seva repercussió en l'administració de justícia i en les complicacions d'aquesta per l'existència de furs diversos en competència els uns amb els altres. El procés contra Agustí Albanell, jutge de corts, destapà la quantitat d'abusos possibles (99).— J. P. E. [7323

Ubaldo de CASANOVA TODOLÍ, *La «Universal Consignación» a lo largo del siglo XVII: la Concordia de 1684*, dins «Estudis Baleàrics», V, núm. 26 (setembre 1987), 91-95.

Exposició global de l'endeutament públic del Regne de Mallorca des dels darrers temps medievals, el qual, a darrerries del segle XVI corresponia a inversions fetes pels dos cossos privilegiats del Regne de Mallorca, noblesa i clerecia (92). Durant tot el segle XVII se succeïren fins a cinc intents de sanejar la hisenda pública del dit Regne (Reials Pragmàtiques de 1600 i 1614, Aranzel del 1667 i Concòrdies dels anys 1648 i 1684 (93). Són esquematitzades les provisions de cada un d'aquests documents). La Concòrdia del 1684 podria ésser un índex de redrès polític-econòmic pel camí d'una major justícia fiscal (94).— J. P. E. [7324

Ubaldo de CASANOVA TODOLÍ, *Los alojamientos de soldados en el Reino de Mallorca a lo largo del siglo XVII*, dins «Hom. Santamaría II», 733-744.

Per la documentació conservada a l'ACA, *Consell d'Aragó, lligalls*, sobretot els 967 i 989, l'autor pot reconstruir els problemes que anaren vinculats amb els allotjaments d'exèrcits els anys 1637-1638 i el 1679. Tant el Gran e General Consell com la Inquisició es contraposaren inútilment a l'obligació d'allotjar soldats (736-738); el 1679 els problemes foren sobretot de caràcter financer i alimentari, car les despeses pujaven vora un milió de reials de plata (741-742) i, de més a més, hi havia fretura de gra a l'illa.— J. P. E. [7325

Jèrònia PONS PONS, *Les companyies en el sistema asseguratiu mallorquí (1660-80)*, dins «Hom. Santamaría II», 885-893.

Anàlisi quantitativa dels dos tipus d'assegurances (prestadors individuals o formant companyia) que es troben en els quatre-cents trenta contractes conservats a l'ARM,

Protocolos notariales de Joan Servera, Joan Rotger i Nicolau Rubert. Els dits aspectes quantitius són resumits en dues taules que presenten la distribució dels asseguradors i la de les quantitats assegurades (891-892). Són transcrites dues parts d'un contracte de mostra (887-888). Una de les particularitats consisteix en la repercussió en el camp de les assegurances de l'acció 'La complicitat' de la Inquisició hispànica contra els xuetes el 1678, que féu desaparèixer durant algun temps llurs inversions en un camp, que havien arribat a controlar assegurant el 90% de la quantitat garantida entre el 1668 i el 1676 (888); hi ha llista nominal dels xuetes afectats (890, nota 11). La bibliografia ocupa la pàgina 893.— J. P. E. [7326]

Josep JUAN VIDAL, *Crisis de subsistències i aprovisionament blader a Mallorca durant el segle XVIII*, dins «Randa», núm. 26 (1990 = Mallorca en el segle de la Revolució. Estudis sobre el s. XVIII), 103-132.

Durant el segle XVIII baixà a Mallorca la producció de blat fins a un 16'19% durant la dècada 1770-1779 (prenent com a 100 la primera dècada del segle) (103), en canvi augmentà fins a un 50% la de llegums i s'introduí la de taronges i llimones entorn de Sóller en detriment de la terra per a sembradura (104, nota 3, a base de Simancas, Archivo General, *Secretaría de Hacienda*, lligall 1294); el preu del blat es disparà fins al 282'36% en la darrera dècada. Cinquanta-nou anys d'aquell segle la collita de blat fou insuficient, essent la més dolenta la del 1749 (105). Ultra el remei de pregàries per a la pluja en temps de gran secada ('ad petendam pluviám', 106; novenes a sant Vicent Ferrer els anys 1734, 1736, 1739 [114]; el 1772, novena a Ramon Llull [124]), hom n'arbitrà d'altres i aquestes pàgines exposen de forma cronològica i amb transcripció de fragments la presència de la fretura de blats en les *Actes del Gran e General Consell* de l'ARM (107-109), en les *Actes de l'Ajuntament* de l'Arxiu Municipal de Ciutat de Mallorca (110-131), amb qualque complement de l'Arxiu Municipal de Manacor, *Grans*. Una carta pastoral de Francisco Antonio de la Portilla cridava l'atenció sobre la situació crítica dels pobres el 1711 (109, nota 25); el 1748, el bisbe llevà l'obligació d'abstinència quaresmal a fi que tothom pogués substituir la manca de pa menjant carn (116, nota 101). Aquest mateix any, l'ajuntament dictà ordres, ací resumides, relatives a l'ús de tota mena de gra (116, nota 100). Assenyalam la coincidència entre la mala anyada del 1766 i els avalots de Squillace a Mallorca (122-123).— J. P. E. [7327]

Carles MANERA, *Resistir i créixer. Canvi econòmic i classe social a la Mallorca del segle XVIII*, dins «Randa», núm. 26 (1990 = Mallorca en el segle de la Revolució. Estudis sobre el segle XVIII), 7-83.

[Complement de les pàgines resumides dins ATCA, X (1991), 491, núm. 6337], encaminades a «renovar la visió sobre el set-cents mallorquí partint de l'agregació d'indicadors fonamentats precisament en l'estructura de classes i en les relacions socials de producció» (9). Els indicadors aportats per les presents pàgines són: les campanyes oficials encaminades a incentivar les importacions de blat; els canvis en la producció i consum de queviures a la Mallorca del segle XVIII; i les dades fiables del tràfic comercial exterior; a tall de conclusió, l'autor insisteix en el fet que els conflictes de classe serien producte de l'estructura econòmica. En el curs de l'estudi, trobem referències tant a bibliografia com a documents inèdits de l'ARM, *Diputació*, *Reial Patrimoni* i *Reial Acord*, de Ciutat de Mallorca, Arxiu Municipal, *Resolucions de l'Ajuntament*, i Arxiu de la Biblioteca de la Real, de Simancas, Archivo General, *Direcció General de Rentas*, de París, Archives nationales, AE/B/III/342 i del «Semnario Económico». Contra la «mitificació oficial de l'escassetat» (31) per part de les autoritats mallorquines, que els permetia de realitzar fortes

operacions d'importació de gra (o de posar davant els ulls de les autoritats superiors el papu de possibles avalots populars), sempre subvencionades, l'autor contraposa amb nombre de dades, concentrades en 18 taules, deu gràfics i en l'apèndix quatre llistes d'exportadors d'oli els anys 1704, 1720, 1754, 1768 i 1787 (67-83), ultra unes estrofes d'En Tià de Sa Real (25-26), primer que la dita versió de les coses era interessada (10-22), després que durant el segle XVIII la producció no es reduïa a oli i gra, ans cresqué multiplicant-se per deu fins a superar la de xeixa la producció de faves, no tant de la guixes i de cigrons (30), d'acord amb una distribució de produccions en les diverses comarques de l'illa (40-42; mapa: 41); i l'activitat dels mercaders fa que, fins i tot els anys en què calen grosses importacions de gra, «el desavenç de la dita balança [comercial] no és sinònim d'un endeutament imparable de l'economia mallorquina» (60). Les pàgines dedicades a la interpretació del dit procés com a conflicte de classes cauen fora dels límits d'aquest anuari (61-66).— J. P. E. [7328]

Rafael LLANOS GÓMEZ, *Funcionarios por designación real del Reino de Mallorca en la segunda mitad del siglo XVIII*, dins «Hom. Batllori», 125-128.

Resum dels expedients previs al respecte nomenament de vuit casos d'alts funcionaris reials de Mallorca, entre els quals es troba dues vegades un arxiver del Regne: Joan Antoni Pons i Miquel Pons; un «llibrer» major de la taula monetària i un oficial dels llibres del cadastre. La documentació es troba a Simancas, Archivo General, *Secretaría de Gracia y Justicia*. Un dels pretendents del càrrec d'arxiver fou Cristòfor Vilella, del qual hi ha ací un aplec de notícies bio-bibliogràfiques (127-128, nota 9).— J. P. E. [7329]

Isabel MOLL, *Els circuits de la terra (Mallorca 1768-1814)*, dins «Randa», núm. 26 (1990 = Mallorca en el segle de la Revolució. Estudis sobre el segle XVIII), 133-152.

Estudi centrat en la comarca de Manacor (139) i basat en sèries diverses de l'ARM, *Arxiu de la Comptadoria d'Hipoteques* (141, nota 23). Recordats els estudis recents sobre l'estructura agrària mallorquina en el pas del segle XVIII al XIX (133-134), l'autora es proposa d'estudiar la mobilitat de la terra, relacionant «els circuits que feien possible la reproducció del model de distribució social de la propietat i descriure el comportament d'un d'aquests circuits» (134), el de les compra-vendes i establiments, resumits en vuit quadres (142-145) i en els gràfics finals (149-152); i conclou dient que «els establiments i les vendes segueixen un ritme diferent» (147).— J. P. E. [7330]

Manlleu. Aproximació a la història, l'entorn, l'economia i l'estructura territorial. Edició a cura de Josep M. ROMA, Manlleu i Vic, Ajuntament i Eumo Editorial 1990, 204 pp.

Entra en el nostre camp l'exposició de la realitat medieval, d'Antoni Pladevall, que comença amb la indicació de les dades proporcionades per l'acta de consagració i dotació de la parròquia, el 906 (90-91, traducció), d'entre les quals destaca la que les noves construccions es basaven en d'altres d'anteriors (71-73). Segueixen notícies de la família senyorial d'Orís-Manlleu procedents de l'Arxiu Capitular de Vic, *Espèculo o resum de documents de la Pabordia de Palau* (74-78), i a base dels protocols notarials de l'Arxiu Parroquial, altres de relatives a la propietat eminent de la terra a mans del Monestir de Ripoll i de la Canònica de Manlleu (78-82). La progressiva constitució del poble generarà tensions entre els poders civil i eclesiàstic, que també conduïren a solucions com la de la concòrdia del 1362, ací transcrita, com també ho és la crida amb què fou publicada (85-86), la part referida a Manlleu en les *Constitucions sobre els castells i declaració sobre el comtat d'Osona* (86-87) i la llista de les cinquanta-vuit cases subjectes a la imposició del fogatge el 1515 (88). El capítol dedicat a la història moderna, obra de Joaquim Albaredà, aplega

les dades demogràfiques dels fogatges i, per al 1626, les d'un cens del bisbat de Vic, de l'Arxiu Episcopal de Vic (96), i exposa amb més detall i transcripció de fragments contemporanis la situació de bandolerisme i el capteniment de la vila tant en la Guerra dels Segadors com en la de Successió, botifler. Després, durant el segle XVIII, cresqué la indústria tèxtil i davallà l'agricultura (97-105). Els altres capítols cauen fora el nostre camp.— J. P. E. [7331]

Marc TORRAS I SERRA, *El mobiliari de l'Hospital de Sant Andreu de Manresa en el segle XV*, dins *Metges*, 231-245.

Les pàgines inicials apleguen les notícies que hom té sobre els hospitals medievals de Manresa (234-235) i presenten els dos inventaris dels béns mobles de l'Hospital de Sant Andreu presos els anys 1417 (239-241), amb motiu de la defunció d'una encarregada, i 1420 (242-245), amb motiu d'encarregar-se de l'hospital un matrimoni; els inventaris es conserven a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Assistència*, 1.— J. P. E. [7332]

Josep M. GASOL, *Culte al beat Salvador d'Horta a la Seu de Manresa*, dins «Quaderns de la Selva», 3 (1990), 45-48.

Patró del gremi de corders i espardenyers de Manresa, Salvador d'Horta tingué altar a la Seu de la dita ciutat, les vicissituds del qual fins a la destrucció del juliol del 1936 són ací resumides a base de la documentació de Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat, *Gremis. Corders i espardenyers*, i de Magí Canyelles, *Descripció de la grandesa i antiguitats de la ciutat de Manresa*; són documentats uns goigs en castellà del segle XVIII (46).— J. P. E. [7333]

Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Nota sobre Santa Maria Magdalena: Manresa*, dins *Metges*, 111-121.

L'autor es pregunta si la capella dedicada a la dita santa en l'església de Sant Miquel tenia relació amb el gremi d'apotecaris, amb resultat fins ara negatiu. Però reproduïx una nota municipal del 1507, en què consta l'existència de la dita capella a Sant Miquel (115); i els paràgrafs que Joan Gaspar Roig i Jalpí dedica a descriure temples manresans en la seva *Historia de la Muy Ilustre Ciudad de Manresa* (19-121).— J. P. E. [7334]

Josep M. VILAR I TORRENS, *La música a la Seu de Manresa en el segle XVIII* (Col·lecció Monogràfics, 5), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1990, 198 pp.

L'Arxiu Musical de la Seu de Manresa, on es conserven més de 1750 manuscrits amb més de dues-mil composicions del 1731 ençà, ja catalogades per l'autor, guarda també part de la música composta per a la mateixa Seu (8). El present estudi és una informació global dels intèrprets de la música de la Seu de Manresa durant el segle XVIII i per això les seves fonts són exclusivament les que proporcionen la dita informació històrica (9), exposades en capítol propi (14-18), totes de l'Arxiu Històric de la Seu de Manresa, d'entre les quals destaquen la sèrie de *Llibres de resolucions capitulars* i el *Llibre de consuetud* del 1724. A partir d'ací comença l'exposició pròpiament dita, amb capítols successivament dedicats a la capella de música dins l'estructura global de la Seu de Manresa (20-31), on trobem transcripció del *Orde ab què se deuen pagar los cantors...* del *Llibre de pòlisses i correspondència* (23-24); a les funcions del mestre de capella, formulades en *Obligacions té lo mestre de cor o de capella* del *Llibre de consuetud* (32-34), entre les quals la d'ensenyar música als corers, obligacions que són comparades amb les d'altres seus catalanes (38-39).

Segueix el capítol destinat a resumir o transcriure els paràgrafs dedicats als successius mestres de capella del segle XVIII (42-64), el dedicat a l'organista i a les seves obligacions, de la mateixa consuetud (66-69), i als organistes del mateix segle (70-74), a l'ofici del manxador i als manxadors (76-80), a l'orgue (82-94), a l'ofici de corer (96-103) i als corers manresans del segle XVIII (104-110), al mestre de violí (112-117), als instrumentistes i als instruments (118-134) i als altres cantors (136-144). El resum final es fixa sobretot en les retribucions corresponents a cada categoria (146-156). Trobem en apèndix: llista alfabètica dels músics de la Seu durant el segle XVIII (158-159), taula cronològica dels mateixos (160-165) i un resum de notícies relatives a la música del segle XVIII conservada a la Seu de Manresa, amb particular atenció a la creada pels músics de la casa (166-172), amb distinció de gèneres (173-174) i característiques tècniques (178-183). El volum es clou amb les pàgines de bibliografia (184-188) i amb la taula alfabètica de persones i temes (190-195).— J. P. E. [7335

Ramon M. CORNET I ARBOIX, *Arribada del primer Esteve a Manresa l'any 1787*, dins *Metges*, 75-82.

Josep M. GASOL I ALMENDROS, *Els Esteve, de Manresa*, dins *Metges*, 83-93.

Narració de les circumstàncies, conegudes per documentació de l'Arxiu Històric de Manresa, que conduïren Tomàs Esteve i Gabanyach a assentar-se a Manresa com a apotecari de l'Hospital de Sant Andreu l'any 1787, ocasió d'assenyalar la situació de la ciutat i la de l'hospital en aquells moments. Moltes de les notícies d'aquestes pàgines cauen fora dels límits cronològics d'aquest anuari.— J. P. E. [7336-7337

José Manuel LÓPEZ GÓMEZ, Josep M. CALBET CAMARASA, *La salut pública a Manresa a finals del segle XVIII segons l'interrogatori de F. de Zamora*, dins *Metges*, 123-131.

Resumides les coordenades del qüestionari de Francisco de Zamora, hom ens innova que el relatiu a Manresa fou enviat a Barnardo Cabasco, el qual contestà el 28 d'agost del 1789, acompanyant la resposta amb quelque paper complementari; tot es troba a Madrid, Biblioteca del Palau Reial, ms. 2468 (127). Ací són transcrites les vint-i-tres de les preguntes i respostes relatives a temes sanitaris (128-131). En la resposta corresponent a la pregunta 37 consta l'existència d'una casa d'orfes, fundada el 1609, per a l'ensenyament i socors dels pobres de Manresa i de Bellpuig (129).— J. P. E. [7338

Joan RAFATI SELGA, *Aproximació a les rendes de l'Hospital de Sant Andreu de Manresa*, dins *Metges*, 151-172.

Estudi basat en la documentació desamortitzadora del 1855. Moltes de les dades, però, relatives a adquisicions o a lloguers de finques, es remunten a temps anteriors al segle XIX (155-166); el contracte més antic entre els trobats fins a la data és del 1762 (166).— J. P. E. [7339

Helena GARRIGÓS I CABEZAS, Pere BENITO I MONCLÚS, *La moral sexual de clergues i laics a les parròquies del Maresme a partir de les visites pastorals (1305-1447)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», dins 10-11 (1990-1991), 345-400.

Definit com a «primera aproximació» al tema, les pàgines inicials exposen l'evolució, àdhuc formal, de les actes de visita pastoral conservades a Barcelona, ADB, *Visitationum* (346-349). Segueix el quadre cronològic de totes les visites pastorals practicades en les parròquies del Maresme en els anys indicats en el títol (349-355). Les pàgines del centre

de l'article exposen tant la legislació eclesiàstica sobre el tema en els clergues, com les aportacions d'autors recents i les notícies de casos concrets proporcionades per les dites actes de visita, sovint amb transcripció de fragments (356-385), amb tres quadres: cronològic (360-361), de categoria jeràrquica dels clergues denunciats (362) i el quadre general de cada un dels casos, on consta data, lloc, clergue denunciat i resum de la denúncia (375-385); segueix un apartat paral·lel dedicat als laics, on ultra l'exposició de doctrina i de casos, trobem quadre general com el que ja coneixem dels clergues (394-400).— J. P. E.

[7340]

M. Dolors GRAU MONNÉ, *Aspectes de la relació de la família dels Pujol amb l'església parroquial del poble: Maspujols, segle XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 249-254.

Aplec de notícies relatives a la dita família, tretes de fons diversos i en particular de l'Arxiu Parroquial, *Llibre de baptismes... 1698*, amb transcripció d'un fragment testamentari del 1702 relatiu a la construcció de sepultura familiar dins el temple (252), del qual hi ha plànol (254).— J. P. E.

[7341]

Josep LLOP TOUS, *Unes ordinacions de Masricart*, dins «Treballs Canongins 1990», la Canonja, Centre d'Estudis Ponç de Castellví 1990, 31-46.

Les *Ordinacions del present lloch i terme de Masricart i sos emprius*, del 1784, constitueixen un fulletó imprès, el text del qual és ací fotogràficament reproduït (39-46); les dites ordinacions eren refundició d'unes d'anteriors, datades el 1672; també consta l'existència d'un *Llibre del comú* (44). El fulletó és de propietat particular (33).— J. P. E.

[7342]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Les primeres visites pastorals a les parròquies del castell de Mataró: Mataró i Llavaneres (1305-1310)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10-11 (1990-1991), 325-344.

Les primeres pàgines parlen de la sèrie *Visitationum* de l'ADB i subratllen la gran qualitat de les realitzades durant el pontificat del bisbe Francesc Climent entre el 1410 i el 1430 (326-328). Però el tema d'aquestes pàgines són les actes de visita pastoral del pontificat de Ponç de Gualba, molt diverses les realitzades personalment de les, molt menys explícites, realitzades pel vicari general, Hug de Cardona (329-331), i així, en les pàgines posteriors tenim resumides les dades que aquelles actes proporcionen tant sobre les poblacions i temples com sobre els serveis religiosos i el comportament dels clergues, amb unes pàgines dedicades a exposar la tensió entre el bisbe de Barcelona i el senyor feudal de Mataró, Guillem de Sant Vicenç (340-343). [Entre la bibliografia, no sembla haver-hi ATCA, I (1982), 47-78].— J. P. E.

[7343]

Joaquim LLOVET, *Les Ordinacions de bon govern de Mataró de l'any 1494*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 33 (gener 1989), 4-9.

Presentació, resum i transcripció de la crida amb la qual foren promulgades les dites ordinacions per al bon govern el primer de juny del 1494, ara conservades a Barcelona, ACA, *Arxiu Notarial de Mataró*, B-5 (7-9). Fan referència a bon comportament, assortiment de vitualles, protecció de propietat i de fruits de la terra i a sanitat i seguretat, amb les respectives sancions. L'autor hi ha fet un glossari de mots (9).— J. P. E.

[7344]

Rafael SOLER I FONRODONA, *El retaule de Sant Nicolau a Santa Maria de Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 36 (gener 1990), 27-32.

La part relativa a Mataró fa referència a la primera dada documentada de la devoció a sant Nicolau, del Museu Arxiu de Santa Maria, *Llibres de funerària i cantars*: els mestres de minyons de la vila patrocinaren la festa el 1648, després, el rector de la parròquia i posteriorment la família Sanromà fins enllà del segle XIX ((28-30). Li fou dedicat un retaule, la documentació del qual no es conserva (30).— J. P. E. [7345

Joaquim LLOVET, *El Mataró contemporani a l'obra de la Capella dels Dolors*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 38 (octubre 1990), 5-11.

Visió general dels diversos elements (demogràfic, urbanístic, econòmic, comercial) que es manifestaren en aquells moments d'empenta ciutadana, creixement copsat pels contemporanis, tal com demostra la descripció de la vila escrita per Josep Aparici l'any 1708, ací transcrita (8).— J. P. E. [7346

Rafael SOLER I FONRODONA, *La venerable Congregació dels Dolors de la parròquia de Santa Maria de Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 38 (octubre 1990), 12-21 i 26-29.

La puixança de la Congregació dels Dolors, a diferència d'altres oberta a tothom, és visible en l'escassa documentació conservada en el dit Museu Arxiu, d'entre la qual destaquen el *Llibre d'homes* i el *Llibre de resolucions*. Del primer és transcrita la notícia de la fundació el 1693 (12) i per ell són recordades les persones més destacades que en formaren part (17-18) com també l'ofici que practicaven els mil quatre-cents congregants documentats (20); pel segon, les cinquanta-nou congregacions agermanades amb la de Mataró, cinquanta-cinc de les quals eren catalanes (19). Són presentats i transcrits en apèndix dos documents de compra-venda de terres per a ampliar la capella de les Dolors, dels anys 1697 i 1733, respectivament, tots dos d'ACA, *Protocols de Mataró*, 407 i 593 (26-29). Altra de les obres de la Congregació foren les pintures del 'Conjunt dels Dolors' pintat per Antoni Viladomat i Manalt, al qual Santiago Alcolea i Gil dedica les pàgines 22-25.— J. P. E. [7347

Francesc COSTA I OLLER, *Mataró al segle XVIII* (Col·lecció Caps de Bou, 9), Mataró, Patronat Municipal de Cultura i Editorial Altafulla 1988.

Publicació «ben documentada» només coneguda per referència.— J. P. E. [7348

El pressupost de l'ajuntament de Mataró de l'any 1749, transcripció i notes de Manuel SALICRÚ I PUIG, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 36 (gener 1990), 33-36.

El dit pressupost es troba en un memorial de càrrec a la Ciutat de Mataró per una requisitòria del rector de la parròquia demanant satisfacció de crèdits. Té per títol *Copia de los gastos y obligaciones precisas, que anualmente corresponde la Ciudad de Mataró...* S'ha conservat en el Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, Arxiu del Rector, *Manuale dels vicaris*. Entre les despeses, que segons aquest escrit pujaven a 6.599 lliures i 10 sous, figuraven quatre-centes lliures per a les Escoles Pies i divuit per al mestre de capella (35-36). Les entrades haurien pujat a 12.217 lliures i cinc sous. De les més de cinc mil lliures restants «se ignora su paradero» (36).— J. P. E. [7349

Florenci SASTRE PORTELLA, *La conquista de Menorca de 1287: estado de la cuestión y perspectivas de futuro*, dins «XIII Congrès I», 137-161.

Intent de presentar «el estado actual de algunos problemas que han venido preocupando a nuestros historiadores» (137), amb constant referència a documentació tant en el text com en les notes. Quant a l'organització política de la Menorca musulmana entre 1231 i 1287, període de vassallatge a Jaume I, el poder polític musulmà hauria tingut la seu a Ciutadella (138-140); no hauria restat cap cristià nadiu a l'illa durant aquest període (140-142); corregint Ramon Muntaner, la causa immediata de la conquesta hauria estat la croada contra Catalunya i la necessitat d'evitar l'ocupació de l'illa pels confederats (papa, França, Mallorca) (143-145); la *Crònica menorquina* rebuda per Pere Miquel Carbonell seria confirmada per d'altres fonts cristianes i musulmanes i en principi seria fidedigna (145-149); Sent Agayz, el castell de la rendició, no seria l'almudaina del mort de Maó, sinó el de Santa Àgata, terme de Ferreries (150-151).— J. P. E. [7350]

Manuel RIU [I RIU], *Antiguos privilegios e instituciones de Menorca*, dins «Hom. Santamaria II», 503-516.

Resum de l'obra de Miquel Rubí, *Aranzel de algunos de los muchos privilegios, franquesas, libertades, pragmáticas, constituciones, statutos, buenos usos y costumbres gosa la Isla de Menorca...*, escrita el 1756, sistematitzant 145 documents datats entre el 1287 i el 1756, conservats els anteriors al segle XVI en el *Llibre vermell* de Ciutadella i en el mateix i en d'altres fons de l'Arxiu de la dita ciutat els del segle XVI i següents, llista dels quals és a les pàgines 512-516. Ací són sistematitzades les prescripcions relatives a les diverses instàncies de govern de l'illa, tant civils (Tribunal de la Reial Governació, Batllies general i particulars, mostassafs, comuns o universitats), com eclesiàstics (vicaria general i oficialat); assenyalen les pàgines que resumeixen el contingut del *Llibre vermell* (509-511).— J. P. E. [7351]

Andreu MURILLO TUDURÍ, *Economía i societat en un espai de repoblament tardà: Menorca en el segle XIV*, dins «XIII Congrès I», 163-177.

Aplec de notícies relatives a la producció agrícola i ramadera posterior a la conquesta cristiana per a una població que devia oscil·lar entre els set-cents i els vuit-cents focs (165). Remarquem la informació de les vicissituds de l'Arxiu de la Reial Procuració, arrendat amb aquesta el 1391 i només recuperat el 1552 (165-166) i el resum dels documents reials bàsics (Jaume I, afranquint de mals usos els nous pobladors de Mallorca; de Jaume II de Mallorca amb finalitat urbanística: parròquies, cavalleries, *Carta de població*, amb precisions sobre les fonts del dret, 166-167). La divisió en cavalleries comportà l'emfiteusi (168), sovint concedida a censal (170-171), el qual, del 1375 ençà, representava el 8% en les pensions en diners (172). És del 1354 la primera notícia d'organització gremial; el comerç, sobretot després de la prohibició d'exportacions del 1356, hagué de vèncer la competència de Mallorca (173); són documentats mercaders jueus (173-174).— J. P. E. [7352]

Florenci SASTRE PORTELLA, *Algunas notas sobre los conflictos internos de la Isla de Menorca en la primera mitad del siglo XVI*, dins «Hom. Santamaria II», 581-589.

Rectificació de la idea que durant el segle XVI Menorca hauria estat un oasi de pau. Recorda el privilegi reial del 1427, el qual, a fi de solucionar la despoblació eximia les penes dels malfactors, exceptuades algunes; i així els guiatges i altres documents de l'ARM, *Lletres reials*, *Protocols notariais*, i *Lletres closes*, completats amb alguns d'ACA, *Canc.*, *reg. Maioricarum*, permeten de conèixer diversos crims comesos a l'illa com també la

facilitat amb què l'autoritat reial atorgava remissions (582-584) i casos de corrupció en l'administració de justícia (585-586). També és tocat el tema de l'absència de Germanies a Menorca, refugi dels cavallers i gentilshomes mallorquins foragitats pels agermanats, i publicada una lletra del març 1522, ara a ARM, A.H. 690, en què els Jurats de Menorca no reconeixen l'autoritat de la juraderia germanista de Mallorca, ans els inciten a complir les lleis d'elecció (587-588).— J. P. E. [7353]

Jean BISSON, *Géopolitique et hasards de l'Histoire: la France à Minorque (1756-1763)*, dins *La terre et les hommes*. Mélanges offerts à Max DERRUAU (Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université Blaise-Pascal, N. S. 32), Clermont-Ferrand 1990, 427-438.

Les primeres pàgines resumeixen el marc internacional, en el qual es col·loca tant la conquesta com la renúncia de França a Menorca (427-431). La presa fou celebrada a França amb múltiples escrits de tota mena, entre els quals no mancaren versos de Voltaire (431). L'actuació francesa a Menorca durant aquells vuit anys és abundantment coneguda per la documentació conservada a Vincennes, Archives du Génie, i a París, Archives Nationales. Un dels punts que obligà a més consultes fou la dedicació menorquina al transport de gra des de les terres orientals de la Mediterrània a les d'Occident. La necessitat defensiva d'aterrar el Raval de Maó portà a oferir un substitut mitjançant la construcció de Sant Lluís i en particular amb la de la seva església (434-437).— J. P. E. [7354]

Gabriel JULIÀ I SEGUÍ, *L'escultura menorquina de finals del segle XVIII: l'escultor mataroní Ferran Miquel Comas i Ramon*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 33 (gener 1989), 13-22.

La documentació de Mataró, Museu-Arxiu de Santa Maria, *Llibre de baptismes*, de Ciutadella, Arxiu Diocesà de Menorca, *Fons de Maó*, i Arxiu del Seminari Diocesà, i de Maó, Arxiu Parroquial de Santa Maria, permet de refer un esbós biogràfic i familiar d'aquell escultor i la seva activitat a Menorca des del 1767: retaule major del Socors (Ciutadella), capella de Sant Josep a l'església parroquial i convent del Carme de Maó, i d'altres. L'article és completat amb dues reproduccions de projectes (14 i 18) i amb quatre fotografies.— J. P. E. [7355]

M. Carme BERMÚDEZ, Rosend CASALLARCH, Jaume CLARÀ, Eduard GÓMEZ, Roser PORTET, Ramon TARTIER, *La crema de Moià (8, 9 i 10 d'octubre de 1839)*, dins «Modilianum», Segona època, 1 (octubre 1989), 3-108 i un desplegable.

L'esdeveniment commemorat cau fora els nostres límits, però el primer epígraf de l'estudi s'intitula *Moià abans de 1838* i consisteix en la transcripció d'algunes de les respostes que l'any 1789 Francesc Vilarrúbia donà per escrit a les cent quaranta-set preguntes de l'enquesta de Francisco de Zamora (7-15).— J. P. E. [7356]

Josep RUAIX [I VINYET], *La família Carner de Moià*, dins «Modilianum», Segona època, 2 (setembre 1990), 54-64.

Al començament, l'autor prevé que s'ha limitat a aplegar les notícies relatives a aquella família proporcionades pel repertori historiogràfic moianès ja publicat, que ell recorda al començament (54). Les notícies són agrupades pels successius segles. Remarquem les relatives a *Capítols* diversos (per a la restauració de l'Hospital; per a la conducció d'aigua i construcció de font pública, 57; per a la construcció de l'altar de Sant Sebastià, 58), al

Llevador de la talla per la obra de la font de Sant Martí (58) i a la intervenció de la família a favor de l'Escola Pia de Moià (60-62).— J. P. E. [7357]

Imma SOCIAS I BATET, *La gran contribució dels Abadal a la difusió del gravat xilogràfic a Catalunya*, dins «Modilianum», Segona època, 3 (desembre 1990), 4-34.

El treball dels Abadal ofereix possibilitats particulars d'estudi, car s'han salvat no sols gravats seus, ans encara les mateixes planxes repartides per fons diversos de Catalunya (4, nota 1). Recordades les característiques tècniques de la xilografia, l'autora aplega les notícies fornides per l'actual documentació de l'Arxiu de Moià i en particular pel *Llibre de la Confraria de la Mare de Déu de la Misericòrdia* o pels protocols notariais [l'altra fou cremada amb motiu de les guerres carlines el 1839] sobre diversos membres de la família: Pere Abadal i Morató (11-22), Josep Abadal i Fontcuberta (22-26), Pau Abadal i Fontcuberta, que es trasplantà a Manresa (26-30), i Andreu Abadal i Serra (30-33). D'entre la documentació moianesa, predominantment familiar, destaca l'inventari de Pere Abadal i Morató, perquè permet de conèixer amb detall la botiga i obrador d'un especiaire i gravador, que alhora venia llibres a Moià entorn del 1685 (19). Hi ha dotze reproduccions.— J. P. E.

[7358]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Població i lluita contra la mort a Montblanc (s. XVIII)* (Arqueologia i història, 83), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses 1990, 192 pp.

Primera meitat de la tesi de llicenciatura. La segona ja és publicada i coneguda dels lectors d'ATCA [X (1991), 494-495, núm. 6349]. L'objectiu d'aquestes pàgines és el de presentar «la població de Montblanc des del punt de vista demogràfic, a través de l'anàlisi de les seves variables: natalitat, mortalitat, migracions, etc.; la societat davant el traspàs, especialment seguint els enterraments; i la lluita contra la mort. En aquest darrer apartat comentem els hàbits alimentaris, la necessitat de l'aigua potable, els mitjans assistencials, tant humans (metge, cirurgia, llevadora, apotecari) com institucionals (hospital) i el canvi de cementiri» (14). Les dades per a l'exposició dels temes esmentats es troben en fonts demogràfiques generals, tant eclesiàstiques a Montblanc, Arxiu Parroquial, com civils, els successius censos de població del segle XVIII (15-22; assenyallem l'anàlisi de dades d'una anotació de baptisme o d'enterrament, 16 i 18, amb recompte numèric total dels llibres sacramentals de Montblanc del 1690 al 1808, 179-182), o en fonts més particulars com són les relatives al coneixement dels immigrants (66-70; l'autor ha aplegat 538 fitxes de forasters, 71) o dels emigrats (90-91) o de la font particular que són les discontinues anotacions de confirmació (105-106) o les anotacions d'enterrament i els testaments (107 i 111). Ultra la conclusió general que «la natalitat... del 1734 al 1756 es presenta estacionària, del 1756 al 1786 augmenta amb força, fent-ho de manera vertiginosa del 1786 al 1791» (167), i que hi ha un paral·lelisme entre la línia demogràfica i les etapes en el canvi de conreu: «del 1734-58, de domini cerealístic, del 1759-83, període intermedi, i del 1784-1808, on la vinya ja passa al davant» (167), trobem en el llibre informacions extretes de les fonts diverses: sobre passes i epidèmies en el Montblanc d'aquell segle (53-56), sobre els successius anys dolents, sobretot en la producció de gra (57-62), sobre l'altra variant demogràfica que és l'estada de tropa (63-65), sobre els mestres de minyons i de gramàtica, tots dos naturals de la vila (83) i sobre el capteniment de la societat davant la mort els anys 1773-1790 (107-124). Assenyallem la notícia de l'obra de Sebastià Coll, *Relación de las fiestas... a la Virgen María de la Sierra... por el beneficio de la lluvia*, Barcelona 1764 (127). L'exposició és enriquida amb nombre de quadres i de gràfiques. Després de la bibliografia (173-177), tenim en apèndix la lletra del 1786, amb la qual Francesc Armanyà indicava als rectors que col·laboressin en l'elaboració del *Cens de Floridablanca* (183).— J. P. E.

[7359]

Eugenio DÍAZ MANTECA *Documentos Pontificios de la Orden de Montesa (s. XI-XV). Conservados en el Archivo Histórico Nacional*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 613-642.

Esparços en seccions diverses de Madrid, AHN (*Carpets 502-510, Manuscrits 733-C i Índices e inventarios antiguos*, núm. 77) (617-619), l'autor ha aplegat cent cinquanta-sis documents pontificis, datats entre el 1074 i el 1475, dels quals ací ofereix regist i transcripció literal de l'escatocol (619-642).— J. P. E. [7360]

Adolf SANMARTÍN BESALDUCH, *La renta feudal en «el Maestrat Vell de Montesa» durante el tránsito entre la Edad Moderna y la Edad Contemporánea*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 30 (1990), 53-70; núm 31 (1990), 69-80.

Al començament del primer article són indicades les fonts, en les quals es basen aquestes pàgines: València, ARV, *Clerecia. Montesa, Batllia General i Justícia Reial*; i Sant Mateu, Arxiu Municipal, *Protocolos Notariales* de Canet, Cervera, la Jana i Sant Mateu. Després, recordat el senyoriu de Montesa damunt el Maestrat i allò que eren els drets feudals (55-56), l'autor, valent-se de fragments inèdits, exposa en concret allò que l'administració dels tals drets comportava a Cervera (56-60), a Canet (61-68), a Traiguera (69-74), a Sant Mateu (74-75) i a la Jana (75-79). Joan Ferreres i Nos ofereix alguns complements al primer dels dos articles en el núm. 31 de la mateixa publicació, 92.— J. P. E. [7361]

Josep M. ESCOLÀ I TUSET, Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *El capbreu de la senyoria de Montornès*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», IX (1990), 41-144.

El capbreu ací presentat (41-60) i traduït en català (62-144), la localització arxivística del qual no sembla ésser ací indicada, fou realitzat l'any 1615. En la presentació els autors recorden els passos pels quals el senyoriu damunt la població arribà al monestir de Santes Creus (42-43), i extreuen del seu text tant els serveis que administrava el comú (45-45), com els dominis útils dels setanta-set particulars que reconegueren tenir-los sots la dita senyoria (48-50), amb indicació tant de l'onomàstica dels declarants (52-53) com de les poblacions on es trobaven les terres afectades i llurs cultius (53-54), amb particular atenció a les propietats urbanes (56-57). Al final són resumides les percepcions de la senyoria tant en espècie (58-59) com en prestacions personals (59-60). Vint-i-dos capbrevents (un 28'57%) feien els pagaments en metàl·lic (60).— J. P. E. [7362]

José Vicente FELIP MONLLEÓ, *Antropónimos de la Villa de Nules según los capatros de peytes de 1527, 1558 y 1563*, dins «Congrés Plana», 315-327.

Els tres volums de *Cappatros de la Peita*, base d'aquestes pàgines, es troben a Nules, Arxiu Històric, i sumen en conjunt vuit-cents dos d'home i cent dos de dona (318). En tots tres casos el més estès és el de Joan, encara que baixa del 19'6 al 17'6% (319); el cognom prevalent és el de Martí, seguit de Ferrer (322-323).— J. P. E. [7363]

V. MOLES HERRERO, *Toponimia rural de Nules: siglo XVI*, dins «Congrés Plana», 345-369.

El primer dels *Cappatros de la Peita* esmentat en el resum anterior és analitzat per l'autor, el qual hi distingeix els topònims d'origen preromànic (348), els llatins (349-354), els de procedència germànica o aràbiga (355-357), mossarabismes i castellanismes (357) i d'altres (358). Un altre aspecte de l'anàlisi és el de la semàntica, i així trobem antropònims (358) i topònims (359-360); i des d'un punt de vista morfosintàctic, derivacions per sufix o prefix, composicions lèxiques o sintagmàtiques (361-362); també són analitzats el

vocalisme i el consonantisme (363-364). Tot desemboca en proposta de normalització ortogràfica (365-366) i en defensa de les grafies tradicionals contra les emprades en els darrers temps (366-368).— J. P. E. [7364

Francisco José SANCHIS MORENO, María Jesús MARTÍ MARTÍNEZ, *Documentación relativa al pleito de reducción de la baronía de Nules al patrimonio real (1581-1587), existente en la serie Real del A.R.V.*, dins «Congrés Plana», 249-257.

Troben en aquestes pàgines resum o transcripció de fragments de documents que pertanyen a aquell plet, començant per recordar els anteriors a les dates indicades en el títol, que hi recaigueren (251-252). A continuació, són indicats, resumits i de vegades fragmentàriament transcrits alguns documents pertanyents al curs del procés en els anys esmentats, agrupats sota dos epígrafs: documents que manifesten la forma d'actuar del baró de Nules (253-254) i conseqüències immediates de la decisió del plet quant al canvi d'oficials (255-256). La documentació es troba en l'ARV, *Reial*, vols. 356-359; en el mateix arxiu, *Vària* 821 és assenyalada documentació sobre la família Centelles. Hi ha còpia del procés i altra documentació relativa a Nules, Arxiu Històric Municipal (256-257).— J. P. E. [7365

Josep M. de SOLÀ-MORALES, *La fabricació de naips a Olot*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1988», Olot 1989 [1990], 107-138.

La primera part de l'article, expositiva, ressegueix les notícies de dues famílies de fabricants olotins de cartes de joc de la segona meitat del segle XVIII: Jean (Joan) Dufau (110-112) i Pau Dutrem (112-118). L'apèndix documental ofereix transcripció de dinou documents, tretze dels quals pertanyen al segle XVIII, d'entre els quals destaca un extret de l'inventari de béns de Joan Dufau, del 1768 (129-133; ultra un llibre de comptes començat el 1754 (129), hi havia «dos llibres francesos tractant de foc de artifici» (130) i les eines i estris tant per a la fabricació de cartes com per als focs artificials). Els documents procedeixen d'Olot, Arxiu Històric, *Notaris*, i Arxiu Parroquial (122-134); els restants pertanyen al segle XIX.— J. P. E. [7366

Vicente GARCIA EDO, *Notas sobre las dehesas, bovalar, carnicerías y ferias de Onda (su cesión a la villa en 1437)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), 467-483.

L'enquadrament històric recorda el malestar de la població d'Onda per la seva eixida de la jurisdicció reial i el seu pas a la de l'orde primer de l'Hospital i després de Montesa; una de les implicacions era el destí d'una part del terme a devesa del comanador de l'orde (468-469). Són a continuació presentades les dades relatives a la concessió reial del bovalar el 1246 (469-470), de fira el 1267, de carniceria per a la població cristiana el 1308 (470), a la carta de la Devesa del 1316, a la Devesa del Comanador (471), a les *d'Establiment del bovalar* (471-472) i a la Fira vora el foc (473) i els capítols relatius a aquests temes en la *Concòrdia entre el Mestre de Montesa i Onda* del 1434, ací transcrits del *Llibre de moltes sentències i declaracions fetes en concòrdia dels sindichs de l'Orde i de la vila d'Onda*, ara a València, ARV, *Clerecia*, lligall 895, caixa 2355-56 (473-476). Són transcrits en apèndix el manament de l'orde igualant el preu de la carn en la carniceria dels sarraïns i en la dels cristians, del 1308; la renovació d'establiment de la devesa del poble, del 1316; i les ordinations municipals o *Establiment del bovalar* copiat a primeries del segle XVI (478-482), respectivament d'Onda, Arxiu Municipal; de València, ARV; i de Madrid, AHN, *Ordenes Militares*. *Montesa*. La pàgina 483 conté un croquis del terme amb localització de deveses i bovalars.— J. P. E. [7367

José Luis MELENDREAS GIMENO, *El Tabernáculo y Apostolado del Altar Mayor de la Iglesia Parroquial de Santiago de Orihuela*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 331-349.

Troben en aquestes pàgines un recull de dades biogràfiques de l'escultor valencià Josep Puchol Rubio (333-334) i de les seves obres a Oriola (335-336), amb anàlisi estilística de les mateixes (337-339), fotogràficament reproduïdes (341-349). Hi ha transcripció d'una carta de pagament del 1796, d'Oriola, Archivo Municipal, legajo 1784, per treballs del dit escultor realitzats en el sagrari d'aquella església (340).— J. P. E. [7368

Alvaro AÑO LÓPEZ, *El señor de Ortells*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII (1989), 23-24.

Aplec de fragments relatius a la persona i família d'En Jaume Borràs Arnal i Brusca, en el *Llibre d'establiments de la Universitat de la vila de Peníscola 1701*, en el *III Libro de los bautismales* o en el *Liber defunctorum* del 1753 de Benicarló, Arxiu Parroquial. Una de les dades consignades és la del baptisme de dos esclaus seus (24) i d'altres de Benicarló.— J. P. E. [7369

Pere TRJUEQUE, *Retaules del segle XVI a Palamós, Vila-romà i Vall-llobrega*, dins «Estudis del Baix Empordà», 9 (1990), 115-140.

L'autor exposa així l'objectiu d'aquestes pàgines: «...posar a l'abast dels entesos els capítols concordats entre els promotors de l'obra i els realitzadors, fent esment de les fonts arxivístiques d'on provénen. Tot això anirà acompanyat de l'esquema probable de cadascun d'ells i d'un petit comentari i descripció. Lamentablement tots aquestes peces són perdudes d'ençà del 1936» (115-116). Els capítols transcrits són: el de la Mare de Déu de Gràcia de Palamós, del 1560 (126-127), el dels altars major i lateral de Sant Mateu de Vall-llobrega, del 1570 (128-130), el de l'altar major de Santa Eugènia de Vila-romà, del 1573 (131-132, completat amb el de la seva pintura, del 1578, 133-134) i els de l'altar major, del 1580 (135-138), i de l'altar del Roser, del 1587 (139-140), de Santa Maria de Palamós. Tots procedeixen de Girona, Arxiu Històric, *Notaria de Palamós*, núms. 94, 110, 114, 122, 125, 135, respectivament.— J. P. E. [7370

Ramon ARNABAT I MATA, *Notes sobre la conflictivitat senyorial al Penedès (1759-1800)*, dins «Estudis d'Història Agrària», núm. 8 (1990), 101-122.

[L'estudi resumit dins ATCA, IX (1990), 514, núm. 6589, és cronològicament part de l'actual, estès, però, també a la comarca de l'Anoia]. La base de l'estudi és a Vilafranca del Penedès, Arxiu Històric Comarcal, *Arxiu Judicial*, per a l'antic corregiment de Vilafranca del Penedès (Penedès i Garraf, trets Vilanova, Cubelles i Cunit, del de Tarragona). L'autor es proposa d'estudiar quin pes té la conflictivitat senyorial (74 plets) dins la conflictivitat general (463 plets) d'aquells anys: el 15'5% (106). Els conflictes poden ésser individuals (pagament de censos), col·lectius (jurisdicció, béns del comú) o mixts (delmes, domini exclusiu). El 97'2% dels setanta-quatre plets giren entorn de drets econòmics, sobretot entorn dels derivats del domini directe, i només el 2'8% entorn dels jurisdiccionals (com intervenció en eleccions de càrrecs del comú) (107). «No trobem una oposició global al sistema senyorial» (109). La conflictivitat minvà entre 1764 i 1794, cresqué del 1795 al 1800, en sentit contrari a l'evolució de les rendes senyorials, creixent fins a 1782, minvant després (110-111); afectà 32 pobles, la meitat dels de la comarca, sobretot Vilafranca, Sant Martí Sarroca i Castellví de la Marca (112), essent les poblacions més conflictives les de reialenc, tot i que només constituïen un terç (104), però la major intensitat conflictiva es

trobà en pobles de senyoriu eclesiàstic (3'3 plets per poble) (114). Hi ha dos casos especials: el del plet de Castellví de la Marca amb el marquès d'Alfarràs entorn de la pretensió d'aquest al delme del camalatge (108); i el d'un amo que sosté dos plets entorn de les aigües de la riera de Sant Quintí de Mediona; en un defensava els drets senyorials, car en participava per concessió del duc de Cardona, i en l'altre els negava contra les pretensions de la marquesa de Llió (116). El contingut és resumit en set quadres finals (117-122).— J. P. E. [7371]

Géraldine MALLET, *Le cloître-cimetière Saint-Jean de Perpignan: observations*, dins «Archéologie du Midi Médiéval», 7 (1989), 125-136.

En la primera part de l'article trobem reproduïda una inscripció del 1302 i indicats els testaments del segle XIV que esmenten l'obra del claustre o del carner de Sant Joan de Perpinyà. En la corresponent capella -la Funerària- eren defensades les tesis doctorals de l'Estudi General (127, nota 11). A darreries del segle XVIII una part del pati fou venut a particulars per l'Estat Francès (127). La part restant és dedicada a anàlisi arquitectònica.— J. P. E. [7372]

Jill R. WEBSTER, *Els anys formatius dels franciscans i carmelites a Montpeller i Perpinyà*, dins «Montpellier I», 241-253.

En la primera part, relativa a Montpeller, trobem afirmacions com aquesta: «...a Montpeller hi anaven tots els frares de tota la Corona d'Aragó per a estudiar medicina...» (242); també la notícia que Guy Terreny (*sic!* Guiu Terrena) era membre d'aquell convent carmelità el 1320 (245). La part relativa a Perpinyà resumeix documents sobre els convents carmelitans i franciscans i sobre alguns frares, trobats a l'ACA i en els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (247-250).— J. P. E. [7373]

Jaume NADAL ROIG, *Una comptabilitat privada del segle XVIII: els comptes del molí paperer de Petra, 1792-1802*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 213-258.

Presentació de la documentació, actualment propietat de la família Bosch Contreras, romasa de l'únic molí paperer conegut a Mallorca, inventari de les anotacions contingudes en [sembla] una de les llibretes de comptes (216-217), i transcripció dels mateixos (221-258). La pàgina 218 presenta explicació del vocabulari específic.— J. P. E. [7374]

Jordi ANDREU SUGRANYES, *L'Església de Tarragona i l'expansió econòmica del segle XVIII: l'assecamment dels aiguamolls de la Pineda i Salou*, dins «Catalunya XVIII, II», 9-20.

Les primeres pàgines recorden l'estructura del capítol de Tarragona en el segle XVIII i les entitats substantives en la possessió de drets senyorials amb les corresponents percepcions (12-13); després, basant-se sobretot en una memòria conservada a l'Arxiu Capitular de Tarragona, Secció E, armari VII, núm. 96, *Llibre segon dels estanyes dels termes de la Pineda i Salou*, d'on són transcrits considerables fragments, és exposat tant el pla com els treballs d'assecamment dels aiguamolls (14-16) i els resultats que hom n'obtingué en jornals de terra cultivable tant a l'estany dels Llondros com a l'estany Major (17). Els delmes de la Pineda haurien pujat de 100 a 171 entre els anys 1745 i 1773 (19). És transcrit el text d'una crida del 1752 obligant a respectar les noves sèquies (18, nota 16).— J. P. E. [7375]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *La toponímia de Polinyà del Vallès els segles X, XI i XII*, dins «Estudios Udina III», 19-29.

Anàlisi dels topònims, tant del del mateix poble com dels dels diversos indrets i accidents del nucli o del terme, documentats en les peces publicades en el llibre de l'autor sobre Polinyà del Vallès, ja conegut dels lectors d'ATCA, V (1986), 320 i VI (1987), 434, núm. 3390.— J. P. E. [7376]

Jill R. WEBSTER, *El desconocido convento de Puigcerdà. Su fundación y desarrollo*, dins «Archivo Ibero-Americano», XLIX (1989), 167-194.

Aplec de notícies entorn d'aquell convent, des d'abans de la seva fundació fins a l'any 1578 en què passà als augustinians, amb particular atenció als moments fundacionals, als quals pertanyen el document transcrit en apèndix, en el qual són narrades les successives actuacions legals i financeres prèvies al començament de les obres (181-191). Trobem, de més a més, entre les notícies, la que un franciscà, Francesc Puig, hauria estat batejat dues vegades, la segona perquè «arrepentido de haber dado refugio a Espirituales... y tal vez de haber compartido las creencias heréticas seguidas por ellos, aceptó un segundo bautizo en la Curia del rey a manos de su capellán» (*sic!*) (176). La documentació de Puigcerdà, Arxiu Històric Comarcal, principal base de les dades històriques proporcionades per aquestes pàgines, també ha permès a l'autora d'establir la llista de framenors documentats a Puigcerdà abans del 1400 (191-194).— J. P. E. [7377]

Josep VICIANAI AGUADÉ, *Recull de topònims i antropònims del terme municipal de Renau*, dins «Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària», V (1990), 59-143.

Els topònims aplegats i explicats en aquestes línies són el de la mateixa població i quatre-cents un de més limitats. Per a l'explicació són adduïts documents de l'Arxiu Parroquial de Renau com és ara el *Racional nou de la renda i cens de la Rectoria de Renau* del 1769, els manuals notariais conservats ara a l'AHA de Tarragona, i els capbreus del monestir de Santes Creus, ara a Poblet. Tant com és documentat, en cada topònim és transcrita la frase o frases dins la o le(s) qual(s) es troba (63-119). De més a més, al final trobem fragments més extensos relatius a la rectoria, del *Racional...* citat, per un dels quals sabem que el 1746 els parroquians eren 136 (120; cf. 126-127); també és transcrita una *Concordia entre lo senyor de Renau y los vassalls acerca de partir en garba*, còpia tardana d'un text del 1573 (120-122; cf. 135); i un inventari de béns del 1681, de l'AHA (124-125). També són documentats amb frases antigues els cognoms més tradicionals de la població (129-133); les darreres pàgines de text són ocupades per unes notes curioses extretes d'un *Índex de òbits de Renau i de Peralta*, de l'Arxiu Parroquial (135-137). Clou l'estudi la taula alfabètica dels topònims (139-143).— J. P. E. [7378]

Ana ÁVILA, Ariel SANTAMARÍA, *Las pinturas del retablo mayor de la prioral de Reus*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», núm. XLII (1990), 39-71.

Quinze anotacions tretes de l'Arxiu Municipal de Reus, catorze de les quals dels *Llibres de consells / Actes municipals*; i una del *Llibre de comptes de blats 1609*, ací transcrites (53-57), afegides a les notícies ja publicades per autors diversos, permeten de refer les nombroses vicissituds per les quals passà la pintura del dit retaule entre el 1576 i el 1626. La pàgina 41 conté una notícia de la feina de Pere Serafí a la catedral de Tarragona. Les pàgines finals ofereixen catorze reproduccions fotogràfiques (58-71).— J. P. E. [7379]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Notícies d'artistes del set-cents aveïnats a Reus*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», X (1990), 143-149.

Aplec de referències arxivístiques, la immensa majoria a Manuals notariais de l'Arxiu Històric de Tarragona, completades amb alguna del Registre d'hipoteques o de publicacions. Informen sobre alguna actuació de deu dauradors (143-146), sis escultors (146-148) i cinc pintors (148-149).— J. P. E. [7380]

Joan BUSQUETS I XAMBÓ, *La lluita pel poder religiós al Ripoll de la primera meitat del segle XVIII*, dins «Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 1989-1990 [1991]», 95-114.

Primera aproximació al tema de la tensió entre l'abat del monestir, en tant que prelat eclesiàstic (104-105), i la comunitat de preveres nadius de Ripoll, vinculada a la parròquia, durant el primer quart de la dita centúria a base de documentació conservada a l'Arxiu-Museu de Ripoll, d'on són transcrits fragments textuais, d'entre la qual destaquen els plets pel fet que l'abat no nomenava nous membres de la dita comunitat, tot i les peticions, o en nomenava de forasters (98-99) o la lluita entorn de la submissió de la parròquia a l'abat (103). La Comunitat de Preveres era l'única institució de la vila que podia encarar-se col·lectivament amb l'abat, en un moment en què el comú oficialment no existia (o només durant una temporada, car fou establert per l'Arxiduc l'any 1707). Una Concòrdia del 1700 entre les dues institucions no reeixí a posar pau entre elles, en un moment de forta empenta econòmica i demogràfica, car en virtut de la farga, la vila saltava de 1216 habitants el 1719 a 3666 el 1787 (96). L'autor creu que aquests fets demostren que el poder de l'abat no era tan absolut com sembla (106-109).— J. P. E. [7381]

Gonçal CUTRINA, *L'almoïna del «Corter»*, dins «Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Annals 1989-1990 [1991]», 141-155.

Una fundació del 1228 destinada a donar pa als pobres, tant vilatans com forasters, en arribar el 1735 semblava al monjo-almoïner font de baralles i en proposà la modificació en ajuts a donzelles a maridar (143) i a l'ensenyament de la doctrina cristiana (144); aprovada pel papa el 1741, la proposta obté el beneplàcit reial el 1796, però el comú s'hi oposà, arribant a una concòrdia l'octubre del mateix any, el primer punt de la qual consistia a destinar cent cinquanta lliures de la dita fundació a un mestre de primeres lletres i comptes fins a l'àlgebra i de formació cristiana (150-151), altres tantes a donzelles a maridar i dues-centes per a pobres de l'hospital (150-152); aleshores sorgí la protesta dels pobres, per als quals desapareixia l'almoïna de pa (153). La documentació relativa es troba a Ripoll, Arxiu Històric Municipal, Hospital Civil.— J. P. E. [7382]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *La mensa capitular de la catedral altoaragonesa de Roda de Isàbena*, dins «Aragonia Sacra», 4 (1989 [1990]), 13-69.

Repàs de la trajectòria secular d'aquell capítol, al començament del qual l'autor indica tant les fonts documentals que l'han fet possible, totes de Lleida, Arxiu Capitular, com les publicacions que li han estat dedicades (13-14). Sobre aquesta base, amb freqüents transcripcions de fragments més o menys llargs, assistim a la consagració de la primitiva catedral de Roda el 957, a la introducció de la reforma gregoriana i a la constitució i dotació de la canonja en la línia de Sant Ruf d'Avinyó el 1092 (15-21), al trasllat del bisbe a Lleida el 1149 amb les repercussions en els béns de la mensa canonical (21-23), i a les intervencions papals mitjançant butlles del 1242 al 1564 (23-24). I així arribem a la secció que explica l'estructuració de la canonja i de cada una de les seves dignitats i oficis i obligacions

(24-32), i la partició de les porcions canòniques (32-35). Entre el 1774 i el 1778 es realitzà la secularització de la canonja (35-40), de la qual són transcrits els nous estatuts (41-51) i la intervenció papal del 1791 (53-54) i exposada la base econòmica de la nova situació (55-57). Ja després de la desamortització, calgué el 1858 defensar el dret de la catedral de Lleida a posseir l'arxiu de Roda, com de fet encara el posseeix (61). Són transcrits complets en apèndix quatre documents, tres de l'*Armari B de Roda* i un del *Llibre verd* (62-67). Les dues darreres pàgines contenen quadre de les propietats de la catedral de Roda desamortitzades el 1838 en la comarca de Montsó (68-69).— J. P. E. [7383]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *El limosnero de la catedral de Roda de Isábena (Huesca)*, dins «Cuadernos de Aragón», 21 (1990), 63-100.

Després de recordar les dades principals del bisbat i catedral de Roda d'Isàvena i de la seva relació amb el bisbat de Lleida, allò que en una catedral era l'Almoïna i l'almoïner, i d'haver establert la llista dels almoïners de Roda del 1089 al 1820, l'autor assenyalà la font d'aquestes pàgines en l'Arxiu de la Catedral de Lleida, *Lucero de la dignidad del limosnero de Roda* (67-78), del qual són transcrits les llistes de drets (68-86), completats amb apèndix documental, en el qual nou instruments són transcrits complets, el novè, del 1516, en català (87-97) i setze d'altres són resumits en regist (97-100).— J. P. E. [7384]

G[abriel] ENSEÑAT PUJOL, *Caballos armados mallorquines en la campaña del Rosellón (1343-1345)*, dins «Montpellier II», 215-224.

Exposició de l'ajut en cavalls proporcionat pel Reial Patrimoni de Mallorca, destinat a la conquesta del Rosselló, conegut per la sèrie *Dades* de la secció del *Reial Patrimoni* de l'ARM. L'aportació econòmica fou possible gràcies a les alienacions de béns o drets del patrimoni reial (216); la militar consistí en acordament extraordinari de cavalleria, que saltà de quatre cavalls el 1341 a 75 el 1343, baixant a 18 i 16, respectivament, els dos anys següents (218). La paga oscil·là entre vuit i quatre sous (219); no tots els cavallers pertanyien a l'estament militar (220); els cavalls morts o afoïats costaren 1048 lliures, els transports de tropa pujaren a 1884 lliures (222).— J. P. E. [7385]

Michel CADE, *Guerre et Révolution en Roussillon. 1793-1795*, Perpinyà, Direction des Services d'Archives 1990, 256 pp.

En la introducció, la directora del Servei d'Arxius, Marie-Edith Brejon de Lavergnée, defineix aquest llibre «recueil de textes commentés» (8), cosa que realment és la seva part central, en la qual trobem, després de breus introduccions i paràgrafs de transició, un enfilall de fragments aplegats en general en els Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals sèrie L i alguns en la sèrie U i d'altres, en periòdics contemporanis de Perpinyà i en qualque arxiu privat (207), sobre els següents temes parcials de la Guerra Gran vista des de terra catalana a l'altra banda de la frontera de l'Estat: *Devant la menace espagnole, une défense laissée à l'abandon* (11-19); *Une première mobilisation* (21-33); *Invasion 93* (35-64); *D'une victoire à l'autre* (67-86); *L'armée des Pyrénées-Orientales* (87-115); *Les Roussillonnais à l'armée* (117-142); *Le département dans la guerre* (143-184); *Plus espagnols que français?* (185-213); *Destins* (215-239), darrer capítol destinat a algunes semblances. Els fragments textuais són traduïts en francès, en cas que aquesta no hagués estat la llengua original, com és ara la declaració de fidelitat al rei d'Espanya del poble de Sant Llorenç de Cerdans, el 1793 (192-194). El volum és completat amb pàgines dedicades a la cronologia de les dates més significatives dels anys 1791-1795 (241-246) i amb les destinades a la

bibliografia (247-251). Vint-i-dues reproduccions diverses (plànols, manifestes, retrats) completen les informacions en el curs de l'obra.— J. P. E. [7386]

Guillem MATEU DOMINGO, *Els Turull de la industrialització, una aportació genealògica*, dins «Arraona. Revista d'Història», núm. 7 (tardor 1990), 83-92.

Encara que la part principal de l'article recau en els dos darrers segles, les primeres pàgines informen d'aquella família sabadellenca de paraires i després de fabricants de teixits des de la primera meitat del segle XVI, informació en part basada en l'Arxiu Turull, conservat en l'Arxiu Històric de Sabadell (83-85).— J. P. E. [7387]

Josep MIRALLES I SALES, *La carta pobla de Salzadella*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 25 (1989), 25-28.

Perdut l'original, la carta de població de Salsadella, del 1238, s'és conservada en dues còpies respectivament dels segles XV i XVI, a Madrid, AHN, *Ordenes Militares, Montesa, Manuscritos de la Orden 542-C* i a València, ARV, *Clerecia*, lligall 884, les variants de les quals es troben en la pàgina 28. N'és ací transcrit el text llatí (25-26), traduït en català (26), i explicats certs extrems gràcies a una carta de Jeroni Fargues del 1619 i als *Censals del Clero* de Salsadella del 1635 (27).— J. P. E. [7388]

Lluís ESTEVA I CRUAÑAS, Lluís PALLÍ I BUXÓ, *El termenal de Sant Feliu de Guíxols (1354-1980)* (Publicacions dels Amics del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, 5), Sant Feliu de Guíxols, Amics del Museu Municipal 1990, 134 pp.

L'exposició comença recordant els parers d'autors diversos, textualment transcrits, sobre la data de constitució de la universitat de Sant Feliu de Guíxols i en resumeix l'estructura documentada el 1354 (6), document, en el qual hi ha delimitació oficial del terme, encarregada i promulgada oficialment per Pere el Cerimoniós, primer document copiat en el *Llibre Vermell* del dit comú (7). Dos segles més tard, l'abat demanà als representants reials a Girona que transformessin aquella delimitació en fitació material, cosa que fou realitzada els primers mesos del 1586 (10-16). Per a cada un dels setze sectors de la dita fitació són aplegades les dades documentals conegudes (16-31). Dins el termini legal, tal fitació fou impugnada pel síndic de la Vall d'Aro i pel capítol de la catedral de Girona, naixent així la *Contenció de la Vall d'Aro*, que durà fins a l'exclaustració, les dates de la qual són ací assenyalades (33-35), amb la conseqüent contraproposta de fites i límits proposats pel capítol gironí per a cada sector (36-42), amb un resum de les raons (44-46) i reproducció dels catorze croquis de la delimitació gironina (48-66), un dibuix de la rodalia de Sant Feliu (67-68) i un mapa del delmari pretès pel capítol de Girona (70). La prossecució del tema després de l'exclaustració cau fora del nostre límit. Tenim en apèndix la bibliografia adient (99-100) i transcripció de cinc documents anteriors al segle XIX (100-106), el primer dels quals, la delimitació del 1355, és traduïda al català. Els altres són originals i procedeixen d'ACA, *Monacals. Hisenda*, i Girona, ACG, *Llibre dels privilegis segon o menor* i *Per la contenció de la Vall d'Aro*.— J. P. E. [7389]

Isidoro Gil DALMAU, *Sinopsis cronològica de los sucesos principales de la historia del monasterio de San Feliu de Guíxols*, dins «Estudis del Baix Empordà», 9 (1990), 161-185.

Text escrit abans del 1835, ara editat per Ernest Zaragoza i Pascual. Encara que la seva redacció sigui posterior al termini cronològic d'ATCA, és recordat perquè les notícies

relatives a fets del 968 ençà recolzen en documentació que es conservava en l'antic arxiu o en la notaria del monestir, de la qual hi ha referència precisa en les corresponents anotacions. Les notícies arriben fins al 1763.— J. P. E. [7390]

Joan PAGÈS I PONS, *La nissaga dels Campderrich de Sant Iscle de Colltort*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals 1988», Olot 1989 [1990], 139-181.

Els prop de tres-cents pergamins (157) i altra documentació (p.e., un capbreu del 1682, 177/2), completada amb d'altra, permet de reconstruir la trajectòria de la raguèlia, tant a Sant Iscle com a Olot des de mitjan segle XIV, fins als nostres dies. El mas pairal ja és documentat el 1305 (142). Al final hi ha l'arbre genealògic des del 1325 (179-180).— J. P. E. [7391]

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *La Orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*. Con un informe arqueológico de Eulalia SINTES MARTÍNEZ (Anuario de Estudios Medievales. Anexo 23), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1990, XXIV i 500 pp.

Després d'haver constatat el desconeixement d'aquest orde militar, l'únic nascut a Catalunya, l'autora s'ha proposat de treure de l'ombra totes les referències documentals que pogués trobar, relatives a la dita milícia (VII). Ho ha relitzat escorcollant tant fons inèdits de Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Montesa*, de Barcelona, ACA, *Cancelleria i Reial Patrimoni*, i de Tortosa, Arxiu Municipal, calaixos d'Alfama i del Perelló (XIII-XIV), com la bibliografia ja sigui específica (VIII-IX) o més general (XV-XXII). El resultat de la investigació són primer els cent vuitanta-set documents aplegats i transcrits en apèndix (197-472), abastant un arc cronològic del 1201 al 1415 (el 1400 l'orde d'Alfama desaparegué en ésser integrada en la de Montesa, 462-472 i 131-139). A fi de defensar una zona deserta (el Desert del Perelló) d'uns 200 km² entre l'Ampolla i Cambrils, el 1201 Pere el Catòlic donà el lloc a fi que hi fos establerta casa d'un orde religiós amb finalitat d'acolliment i de defensa (4-6). Seria regida d'acord amb la *Regla de Sant Agustí*, completada per Pere el Cerimoniós amb uns *Capítols... per la Orda del benaventurat... Sant Georgii* (8-9 i 382-388). La comunitat tingué estructura feudal (14-15) i el Cerimoniós la transformà en «orde de cavalleria» (18). Les decisions importants eren preses en capítol (22-24). En apartats successius són exposats els noms dels frares (16) i els fets que la documentació fa conèixer dels temps inicials, sota la necessitat imperiosa d'alçar la fortalesa (un inventari del 1576 permet de reconstruir-la, 27), gràcies a una xarxa d'aplegada d'almoines (28-29). També assistim a la constitució del patrimoni: Bujalaroz (32), propietats a Alcarràs (34) i sobretot concessions en els nous regnes en paga de la participació en la conquesta (35-38: Mallorca i Menorca; 38-41: València). El procés i destitució del comanador Jaume de Tàrraga (43-47; 234-237) no parà el creixement de l'orde tant pels regnes peninsulars (48-58) com a Sardenya des del 1353 (58-60). Gairebé al mateix temps era creat el càrrec suprem de mestre de l'orde (61), es produïa la intervenció del rei en la seva elecció (67-68) i el 1373 arribava l'aprovació pontificia de l'orde (75-77, amb resum de les noves constitucions); onze anys més tard, pel constant favor reial, arribarien els *Capítols... de Pere el Cerimoniós* (106-109; text en 382-388). La fragilitat de la fortalesa d'Alfama (el 1378, el mateix comanador fou capturat per sarraïns, 102-105), la dispersió de les cases i les tensions entre elles conduïren a integrar l'orde de Sant Jordi d'Alfama en el de Santa Maria de Montesa, després de noves tensions entre les propostes del rei Martí l'Humà (132-133 i 135-136) i la decisió de Benet XIII (136-139). Un capítol sobre l'economia de l'orde (141-164) i dos apèndixs dedicats respectivament a una institució diversa però de

nom semblant, l'Orde de Cavalleria de Sant Jordi, establerta el 1353 per Pere el Cerimoniós (167-180) i l'informe sobre l'excavació realitzada el 1988 (183-195) clouen la part expositiva del volum, al final del qual trobem taula única d'antropònims i de topònims (475-493) i la general (495-499).— J. P. E. [7392]

Pere BENITO I MONCLÚS, *Violències feudals i diferenciació social pagesa. Els homes de Sant Marçal del Montseny a Vilassar i Argentona a la segona meitat del segle XII*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 37 (abril 1990), 15-27.

Aquest estudi consisteix en una anàlisi d'un pergami de l'arxiu particular de Can Pins d'Argentona, sentència del bisbe de Barcelona, important perquè fa relació de les declaracions jurades de cadascun dels homes propis del monestir enumerant les vexacions i pèrdues a ells causades pels senyors dels castells de Vilassar i Sant Vicenç de Montalt (16-17). A continuació trobem algunes indicacions relatives a la formació del patrimoni del dit monestir (17-19), amb quadre on veiem que els tres propietaris útils de les terres d'aquell el 1172 s'havien convertit en vint el 1365 i en catorze el 1368 (18). L'autor recorda d'altres clams de la segona meitat del segle XII per semblants abusos (20 [caldría afegir-hi els de la Seu d'Urgell, cf. ATCA, VI (1987), 470, núm. 3531]) i agrupa els danys causats en productes agrícoles, amb quadre (23), bestiar, eines, amb quadre (25) i estris domèstics (amb altre quadre, 25), ultra les apropiacions de diners i els maltractes personals, cosa que permet de conèixer els objectes més freqüents en les masies de la segona meitat del segle XII.— J. P. E. [7393]

Vicente GARCIA EDO, *Notarios de San Mateo de los siglos XIV y XV. (Aproximación a su estudio)*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 26 (1989), 5-18.

Documentació de procedència diversa (arxiu de l'orde de Montesa, pergamins de Benifassà, Arxiu Municipal d'Onda, ACA i ARV) ha permès a l'autor d'establir una llista de trenta-nou notaris, en la qual no són inclosos els coneguts per estudis anteriors (18, nota 2), actuant a Sant Mateu en els dos segles esmentats en virtut de llur capacitat per a un territori més o menys extens (només Sant Mateu, o la batllia de Cervera, tot el Maestrat, tot el regne de València, tots els territoris de la Corona, 6). La relació alfabètica amb transcripció de la fórmula dins la qual es troba el nom i amb indicació de la font arxivística ocupa les pàgines 7-10; segueix llur ordenació cronològica (10) i la reproducció dels respectius «signa» (10-17). Al final, llista alfabètica de sant-mateuencs amb nomenament reial de notaris (18).— J. P. E. [7394]

Àngel SÀNCHEZ I GOZALBO, *El punzón de San Mateo y sus orfebres*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 381-414.

Pàgines pòstumes dividides en tres apartats. El primer aplega les dades històriques relatives a la concessió reial del punxó (382) i a obres realitzades per orfebres de Sant Mateu, conservades en llocs diversos (384-389), amb llista cronològica d'argenteres i de les respectives referències documentals (390-397). La segona part consisteix en la transcripció de nou documents datats entre el 1393 i el 1740 (398-407: concessió reial, àpoques, contractes i inventaris, la majoria de l'Arxiu Municipal de Sant Mateu). La terça conté set reproduccions fotogràfiques d'altres tantes obres d'art o de detalls de les mateixes (408-414).— J. P. E. [7395]

Josep MIRALLES I SALES, *Serio intento de terminar la iglesia gótica de Sant Mateu en 1424*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 28 (1990), 2-4.

Presentació, transcripció parcial i comentari del *Trellat de la carta de les capelles e sepultures de la església*. En la *Carta*, el bisbe de Tortosa Ot de Montcada establí les bases per a la col·laboració en l'acabament d'aquell temple mitjançant la construcció de capelles particulars. El *Trellat* es troba en el *Llibre dels privilegis de Sant Mateu*.— J. P. E. [7396]

Adolf SANMARTÍN I BESALDUCH, *Els convents de dominics i agustines de Sant Mateu abans i després de la desamortització de Mendizábal*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 26 (1989), 25-49.

Encara que en la seva part principal l'article s'ocupa de fets que es troben fora dels límits cronològics d'aquest anuari, hi trobem dades que hi recauen, com l'extret de la dotació inicial del convent de dominics el 1361 (25-26) i notícies posteriors, sobretot les relatives a la situació dels dos convents en acabar el segle XVIII (26-27 i 33).— J. P. E. [7397]

Osvald CARDONA, *Goigs propis de Santa Coloma de Farners*, dins «Quaderns de la Selva», 3 (1990), 49-68.

Recauen en el nostre temps les *Cobles de Nostra Senyora de Bellver, la qual s'és trobada en lo terme de Santa Coloma de Farners*, estampats a Girona el 1618 per Gaspar Garric (50); els *Goigs del gloriós pare sant Dalmau Moner*, editats a Girona a mitjan segle XVIII per Narcís Oliva i reeditats almenys dues altres vegades (55 i 58; la pàgina 56 resumeix la narració de la concessió d'una relíquia de Dalmau Moner a Santa Coloma de Farners el 1608, inclosa per Jeroni Pujadas en el seu *Dietari*); i els *Goigs en alabança del beato Salvador de Orta*, publicats a Girona el 1627 pel dit Garric (61; amb indicació de les dades biogràfiques consignades per Pere Gil, *Vides de Sants de Catalunya...*, obra inèdita a Barcelona, Biblioteca Pública Episcopal).— J. P. E. [7398]

Jaume CUBARSÍ I DEULONDER, *Importància de l'establiment enfitèutic en el procés urbanitzador dels segles XVIII i XIX. Estudi parcial: el carrer del Prat de Santa Coloma de Farners*, dins «Quaderns de la Selva», 3 (1990), 103-120.

L'empenta urbanística, constatable arreu de Catalunya a darreries del segle XVIII, és confirmada per l'augment de concessions de terra en emfiteusi o domini útil, a Santa Coloma de Farners documentades en els protocols notariais de la mateixa vila ara a Girona, *Arxiu Històric* (106-107 i 118, notes 8-11).— J. P. E. [7399]

Joaquín ITURAT, *Santa Magdalena de Polpis. Aspectos de su historia y arte*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 31 (1990), 15-26.

En el repàs històric trobem un fragment del *Llibre dels fets* de Jaume I (15), diversos paràgrafs relatius al despoblament del lloc ja a darreries del s. XV i la seva agregació a Alcalà de Gibert el 1632, amb llarga transcripció de testimonis de la despoblació (16 i 22-23) i de l'acta d'agregació a Alcalà (23-24) i transcripció de l'acta de visita pastoral del 1633, de Tortosa, *Arxiu Diocesà, Visites Pastorals* (19-20).— J. P. E. [7400]

Joana XANDRII SOLÉ, *El segle XVIII al Baix Segre. Un cas concret: Serós*, dins «Catalunya XVIII» II, 475-487.

Les pàgines inicials resumeixen les dades socioeconòmiques de la comarca del Baix Segre durant el segle XVIII (475-479). Les següents es concreten a Serós, a base també dels *Quinque libri* del segle XVII de l'Arxiu Parroquial, que permeten de refer la llista de rectors dels dits dos segles (482-483). Un apartat és dedicat al convent de Trinitaris d'Avinyana (483-484). Hi ha quadres de població dels tretze pobles de la comarca del 1708 al 1787 (485) i de Serós el 1787 dividit per edats i estats, amb suma total de 1.374 habitants (486); i un de professions per a set dels dits pobles, on consten cinc estudiants i dos escriptors (484).— J. P. E. [7401]

F[erran] OLUCHA MONTINS, *Un document inèdit sobre el picapedrer Llätzer de la Reganya i l'església de la Serra d'En Garceran*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 25 (1989), 41-43.

Presentació i transcripció de la capitulació en virtut de la qual, mort Pere Bagués, assumia l'obligació d'acabar l'església de la Serra d'En Garceran Llätzer de la Reganya el 1587. El document és de Castelló de la Plana, Arxiu Municipal, *Protocolos notariales d'En Marc Arrufat*.— J. P. E. [7402]

F[erran] OLUCHA MONTINS, *Unes notes sobre l'ermita de Sant Joan Nepomucè de la Serratella*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 26 (1989), 63-68.

Les notes es basen en el *Libro de la administración de la masía y Santuario del Sr. San Juan Nepomuceno...*, de la segona meitat del segle XVIII, conservat a Castelló, Arxiu de la Diputació, d'on l'autor extracta les dades relatives a la devoció al dit sant i a l'origen de la capella a iniciativa de mossèn Carles Vilaplana i Royo (65-66), són transcrites algunes anotacions dels comptes de construcció (67) i l'*Inventario de todos los bienes muebles y ornamentos que hay en la hermita de San Juan Nepomuceno...* en acabar el 1771; ultra les sacres de l'altar, hi consten dos missals, un ritual i un breuari i una creu amb relíquies, donatiu del bisbe de Salamanca, Felip Bertran (68).— J. P. E. [7403]

Santiago de LLOBET MASACHS, *El matrimoni i les cases pairals de la Selva a l'Antic Règim*, dins «Quaderns de la Selva», 3 (1990), 69-102.

Exposició dels aspectes i de les repercussions socials vinculades a la celebració d'un matrimoni en una casa pagesa catalana, ací en concret en el mas Llobet, de Vidreres, documentat des del 1276, a base de l'arxiu familiar, on destaca el *Llibre mestre de can Llobet*, completat amb fons d'Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita, i amb d'altres, com és ara Madrid, AHN, *Real Orden de Carlos III* (100, nota 44). Recordat el principi que un matrimoni, sobretot el d'un hereu o pubilla, era «el constant engrandiment i enfortiment de la casa» (70), l'autor aplega les dades entorn de tres temes: estratègia del casament, endogàmia i contractes matrimonials. En aquest darrer apartat trobem una anàlisi dels capítols matrimonials (89-91) i en particular del dot, el qual hauria saltat d'entre 20 i 40 lliures a començaments del segle XVI a entre 500 i 1500 en acabar el segle XVIII (92-96). El text és completat amb dotze esquemes, el primer dels quals és l'arbre familiar els segles XVIII-XIX (72-73).— J. P. E. [7404]

Josep M. T. GRAU i PUJOL, Roser PUIG i TÀRRECH, *La darrera obra de l'escultor Llätzer Tramulles: el retaule major de sant Andreu de la Selva del Camp*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», X (1990), 123-142.

Els Pactes per lo retaule major de la Iglésia Parroquial de la Selva del Camp... i la Explicació i advertències per a l'execució de la traça, tots dos textos conservats a Valls, Arxiu Històric Comarcal, *Notaria de la Selva del Camp*, ací transcrits (139-142), permeten de distingir entre l'autor de la traça, darrerament retrobada en l'Arxiu Parroquial (126), sembla un germà carmelità, i l'escultor del retaule, Llàtzer Tramulles, que morí a la Selva, tal com consta en el *Llibre d'òbits* de la parròquia, ara a Madrid, AHN, 11Clero, llibre 14013 (132, nota 14). Pel *Llibre de determinacions del consell...*, de l'Arxiu Municipal, són coneguts els passos previs a l'encàrrec i pels textos del contracte, les condicions de realització. Mort Tramulles (130-133), l'obra fou completada per Antoni Veciana, de Sarra, habitant de Valls (134-136). També són aplegades notícies d'altres artistes de Valls (136). Hi ha quatre fotografies d'altres tantes escultures pertanyents al retaule, destruït el juliol del 1936 (137-138).— J. P. E. [7405]

Albert VILLARÓ, *Noves dades sobre la Pesta negra a la Seu (1348). Disposicions pietoses l'any de la Pesta*, dins «Urgellia», IX (1987-1988 [1990]), 343-364.

Anàlisi dels setanta inventaris de difunts de la Pesta Negra, conservats a la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, *Protocol* 48, els testaments dels quals es troben en el mateix arxiu i sèrie, volums 44 i 49 [cf. ATCA, IX (1990), 497, núm. 5532]. Ací trobem exposades, sovint amb transcripcions de fragments, les característiques que prenen en els dits testaments les prescripcions relatives a deixes per a bé d'ànima: misses d'òbit (344-346) o d'aniversari (346-347), almoines o àpats (347), quantitats per a confraries (348), fundacions de capellanies (349), deixes per a esglésies (350-352), per a hospitals i pobres (352-353), per a donzelles a maridar, ponts a construir, llum a encendre (353-354). Hi ha taula de testadors amb les respectives referències a l'inventari i al testament (356-359) i transcripció de tres documents: testament (359-360), codicil (360) i inventari de béns (361-364) de l'apotecari Bernat Ferrer. En contraposició a l'abundància d'espècies farmacèutiques i de la consegüent onomàstica, no sembla haver-hi cap llibre i només «una capsa gran ab molts papers» (363).— J. P. E. [7406]

Enric MOLINÉ, *Els sacerdots francesos al bisbat d'Urgell (segles XIV-XVII)*, dins «Urgellia», IX (1987-1988 [1990]), 365-402.

Un plec de documents distribuïts en divuit *Diferents classes de llicències* (388-392), sis *Documents referents a rectors* (392-397) i altres sis de *Disposicions oficials* (397-402), tots transcrits complets a base de registres diversos de l'Arxiu de la Catedral d'Urgell, són presentats en les pàgines introductòries sota la diferència entre llicències per a exercir cura d'ànimes o només per a actes de culte, com és ara la celebració de sagraments, amb anàlisi de les diferències entre documents complets i anotacions del nucli (366-367) i presentació de les dades estadístiques, d'on resulta que el període de més llicències fou el de 1502-1518 amb un total de tres-cents quaranta-set (368) i que el bisbat originari més representat fou el de Clermont amb dos-cents quaranta en el mateix període (381). Hi ha mapa de procedències (380).— J. P. E. [7407]

Lluís SALLÉS i PLANAS, *Persones dedicades a la sanitat a Solsona del 1565 al 1700*, dins *Metges*, 193-202.

L'escorcoll sistemàtic dels llibres sacramentals de Solsona, Arxiu Parroquial, que comencen el 1565, ha permès d'identificar cent vint-i-tres persones dedicades durant aquell segle i mig al camp de la sanitat, noranta-nou de les quals haurien viscut a Solsona (29 apotecaris, 32 metges, 35 cirurgians, 9 llevadores i un canonge infermer), tocant a cada

generació o espai de vint-i-set anys 4 apotecaris, 6'4 metges, 7 cirurgians i 2 llevadores (195). El cos de l'article aplega notícies biogràfiques de membres de les famílies Pallarès (196-197) i Busquets, d'un dels quals, Gabriel, és transcrita una nota relativa a les seves dificultats jurídiques per a poder-se casar (198). Hi ha fotografia de la portada del primer *Llibre de baptismes* (201) i de la seva primera pàgina (202).— J. P. E. [7408

TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA, *Aproximació a les fortificacions de Tarragona en èpoques moderna i contemporània. Excavacions en el sector «Castell del rei - Baluard de Carles V»*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», X (1990), 87-122.

D'acord amb la tesi que en les recerques arqueològiques «caldrà aprofitar d'una forma més exhaustiva la importantíssima informació documental que encara és al nostre abast, ja sigui escrita o gràfica» (87), dels arxius tarragonins, i més en particular els plànols militars de Simancas, Archivo General, o de Madrid, Servicio Histórico Militar (88); resumida la història de les fortificacions de Tarragona (92 i 94), i localitzat, també en el plànol (89), el sector estudiat (zona S.-E. de la ciutat antiga), trobem indicació dels documents del segle XV relacionats amb els murs de Tarragona amb motiu de la guerra contra Joan II (96). Per als segles XVI i XVII, ultra la constància documental d'obres diverses, hi ha «els magnífics dibuixos de Van den Wyngaerde» (97) i la documentació vinculada a la voluntat estatal de fortificar Tarragona (106). Durant el segle XVIII foren reforçades les fortificacions, però fou enderrocada la muralla interior ('la Muralleta'), fet del qual resta un volum manuscrit a l'Arxiu Històric Municipal de Tarragona: *Resumen de todo lo ocurrido hasta ahora en el expediente sobre el derribo del lienzo de muralla por la parte que corresponde a la Rambla de esta ciudad...* (109). Quinze de les pàgines de l'article són destinades a làmines, cinc de les quals són plànols i quatre fotografies de l'estat actual de les obres. Les pàgines finals apleguen la bibliografia (120-122).— J. P. E. [7409

Marià MARÍ, *Exposició cronològic-històrica dels noms i dels fets dels arquebisbes de Tarragona*. Llibre primer. Traducció del llatí, anotació i edició a cura de Josep M. ESCOLA TUSET (Arqueologia i Història, 75), Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV 1989, 96 pp. i tres fulls de làmines.

[Obra escrita potser entre darreries del segle XVIII i primeries del XIX (cita volums de la *Historia crítica de España* de Joan Francesc Masdeu), que recau en el camp d'ATCA almenys per les fonts que empra]. La narració comença amb unes pàgines on són recollides versions i referències textuais antigues i modernes relatives a l'origen de la ciutat de Tarragona (11-16), seguides per la indicació dels principals documents relacionats amb la narració d'aquesta primera part, fins a la invasió àrab (17-18). Després d'altra introducció sobre l'entrada del cristianisme a la Tarraconense (19-22), segueix l'exposició central del llibre, des de sant Fruitós fins a l'abandó de Tarragona per causa de la invasió musulmana (23-73), amb constants referències a autors i contínues transcripcions de fragments i d'inscripcions; també hi ha el text de la *Sisebuti regis ad Eusebium Epistola* (49). Vènen les pàgines de notes, moltes de les quals completades pel traductor (75-82), la llista dels vint-i-dos documents aplegats per Marí en l'apèndix de l'original, pràcticament tots procedents de la *Espanya Sagrada* d'Enrique Flórez (83-85; obra de la qual seria deutora la de Marí, 7), dues llistes dels bisbes de Tarragona del primer mil·lenni (87-92), la de concilis en els quals intervingueren bisbes de Tarragona durant el mateix temps (93) i la d'altres servidors de l'Església de Tarragona esmentats en el volum (95-96).— J. P. E. [7410

José SÁNCHEZ REAL, *En busca de Calípolis*, dins «Treballs Canongins 1990», la Canonja, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví 1990, 133-186.

Trobem en aquestes pàgines la reproducció d'un article del 1955, intitulat *Callipolis* (177-186), en el qual l'autor fa una anàlisi detallada del fragment d'Aviè, Ora marítima, transcrit en llatí i en traducció castellana (178-179). En l'article que dona títol a les pàgines presents, partint del mateix text, recorda les interpretacions que n'han donades Joan Serra i Vilaró, E. Serres Sena i ell mateix (135-137) i, analitzats els diversos elements arqueològics, abundantment fotografiats, arriba a la conclusió que «el nombre de Calípolis parece que sólo puede ser un piropo dirigido a Tarragona, la ciudad hermosa, la ciudad fantástica, la ciudad soñada» (175).— J. P. E. [7411

José SÁNCHEZ REAL, *El método en la arqueología tarraconense. Las construcciones monumentales de la parte alta. II. B) El foro*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núm. 12 (1990), 49-98.

Pàgines continuadores de les conegudes dels lectors d'ATCA [cf. X (1991), 517, núm. 6430], en les quals l'autor segueix aplicant la mateixa metodologia. També ací tenim pàgines dedicades al llibre de Lluís Ponç d'Icard (51 i sobretot 61-65, amb indicació de la diferència entre l'original català i la traducció castellana, a la qual fou afegit el capítol XXIX) i a anotacions municipals dels segles XV (60) i XVI (54-55, 59), arribant a la conclusió que en el cim del turó de Tarragona no hi ha restes que demostrin que allí hi hagués hagut el Fòrum (98). Quinze de les pàgines d'aquest article són destinades a la reproducció de plànols o de croquis i sis a la d'onze fotografies.— J. P. E. [7412

TALLER ESCOLA D'ARQUEOLOGIA (TEDA), *L'amfiteatre romà de Tarragona. La basilica visigòtica i l'església romànica* (Memòries d'excavació, 3), Tarragona 1990, [VIII] i 470 pp.

Resultat d'una investigació pluridisciplinària, aquest volum és qualificat de «plantejament modèlic de l'estat actual dels coneixements referit a l'Amfiteatre romà» (VII). Després de la bibliografia (7-16), completada amb un capítol dedicat a refer la història de la investigació des del segle XVI als nostres dies (21-53), trobem en l'estudi històrico-arqueològic del conjunt de l'amfiteatre apartats que, ultra transcriure-les, s'ocupen de les quatre inscripcions culturals (117-120, de Francesc Beltran i Lloris i Carmen Guiral Pelegrín), de dues altres inscripcions monumentals (130-137, Geza Alföldy) i de les dels seients de la cava de l'Amfiteatre de Tàrraco (158-173, Marc Mayer, Jaume Massó) o d'altres elements epigràfics (184-189). Trobem, de més a més, presentació de les monedes trobades en les successives campanyes d'excavació dels darrers anys, en la descripció de les quals hom fa constar les inscripcions, quan són legibles (349, 401-402 i 406).— J. P. E. [7413

Mercè VIDALI SOLÉ, *Notícies sobre artistes de l'arquebisbat de Tarragona (s. XVII-XVIII)*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», IX (1990), 185-189.

L'escorcoll dels arxius parroquials i de protocols conservats a Tarragona, AHA, ha proporcionat a l'autora vint-i-set documents, datats entre el 1628 i el 1798, on ha trobat esments a artistes. Sempre que ha estat possible, ella aplega ací llurs noms, les obres que realitzaven, el lloc on treballaven i la referència arxivística.— J. P. E. [7414

Mercè VIDALI SOLÉ, *El retaule major del convent de Sant Domènec i altres obres*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», IX (1990), 145-161.

Després de la Guerra dels Segadors, el convent de Sant Domènec rebé nou emplaçament dins la ciutat, on fou construït a partir del 1669. El retaule major de l'església conventual fou obrat per Lluís Bonifàs i Sastre i pel seu fill Baltasar Bonifàs i Anglès en virtut de contracte signat el 6 de maig del 1743, conservat a Tarragona, AHA, *Protocols notarians d'Eudald Borés*, ací transcrit (151-153), com també ho són els relatius al daurat del mateix altar (153-158) i a la construcció de dues tribunes damunt l'altar major (158-161), dels anys 1747 i 1748, respectivament, del mateix fons.— J. P. E. [7415]

José SÁNCHEZ REAL, *Presencia de Tarragona en Sijena. La lauda sepulcral de la priora del monasterio de Sijena, Da. María Rosa de Montoliu y Boxadors, tarraconense*, dins «Treballs Canongins 1990», la Canonja, Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví 1990, 115-129.

Amb motiu de la reproducció i transcripció de la làpida (120-121), l'autor també transcriu la dedicada a una altra priora familiar, Josepa de Montoliu (124), i aplega notícies sobre els de Montoliu tarraconins dels segles XVII i XVIII (122-125).— J. P. E. [7416]

Gloria CABADÉS O'CALLAGHAN, *Notas en torno a la capitulación de la ciudad de Tarragona al archiduque Carlos de Austria*, dins «Catalunya XVIII», II, 61-71.

Aquestes pàgines reproduïxen els paràgrafs dedicats per Emili Morera a la dita capitulació, l'octubre del 1705 (61-62). Recorda els esdeveniments d'aquelles setmanes, amb el setge de la ciutat i la decisió de reconèixer l'arxiduc (63-64) i transcriu primer el guiatge a l'arquebisbe per a anar-se'n a territori controlat per Felip V (65) i després les *Proposicions per la ciutat de Tarragona... en la proclamada obediència de la magestat de... Carlos Tercer...* (65-68); no consta la referència arxivística d'aquests dos documents. El fragment que narra el *Te Deum* del 22 d'octubre és d'un *Llibre d'actes capitulars 1705-1707*, del qual tampoc no consta si pertany al capítol de la ciutat o al de la catedral.— J. P. E. [7417]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *Els canonges de la Seu de Tarragona durant el segle XVIII: aproximació al seu estudi*, dins «Catalunya XVIII» II, 255-265.

Aquestes pàgines ofereixen el resultat d'un escorcoll sistemàtic de l'AHT, *Protocols notarians*, en els quals l'autor ha aplegat els testaments de més de la meitat dels canonges (256-257, nota 9), testaments que a continuació són analitzats en llurs elements constitutius; quant a la llengua, només dos no foren en català (258); tretze eren doctors en dret, nou en teologia i tres en facultat no especificada (259). «Són una minoria els canonges que tenen biblioteca» (263), d'entre cent i dos-cents llibres, però de la més important, la del canonge Ramon Foguet [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 355] no se n'ha trobat l'inventari (264).— J. P. E. [7418]

Max TURULL I RUBINAT, Jaume RIBALTA I HARO, *Entre la Universitas i el Concilium Generale. El Consell General a Tàrraga (1313-1396)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», II (1990), 37-48.

El primer apartat d'aquest article aplega les notícies escadusseres que la documentació ha conservat sobre els òrgans rectors de la població de Tàrraga des de la primera, del 1242, que permet de parlar d'una «universitas». El privilegi atorgat per Jaume II el 1313 atribueix certes actuacions al Consell General; el 1342, Pere el Cerimoniós reformava el règim municipal i canviava la representació de les tres mans per la de quaters; després de la Pesta,

el 1360, els quatre quaters eren reduïts a dos i, de més a més, el 1369, en virtut del principi de la «maior et sanior pars», el Consell General, encara documentat el 1356, era substituït de forma excloent per un de restringit format per cinquanta quatre persones.— J. P. E. [7419

Antoni PLADEVALL I FONT, *Tona. Mil cent anys d'història* (L'Entorn, 16), Vic / Tona, Editorial Eumo / Ajuntament 1990, 506 pp.

L'autor creu que el títol hauria d'ésser *Tona. Un intent de síntesi històrica*, ja que manquen els dos arxius bàsics per a una història local: el parroquial i el municipal (12). Les bases documentals han hagut d'ésser suplertes per l'ACA, pels arxius de Vic i per nombre d'arxius de cases (així, per exemple, a la pàgina 108 sabem l'existència d'un ric fons documental del mas Casanova d'Aguilar i a la 158 trobem que el Planell conserva íntegre el seu arxiu, el qual no és pas l'únic a ésser citat ací); hom en troba la llista a les pàgines finals (495-496), després de les quals vénen les dedicades a bibliografia (496-500). La narració de fets comença presentant els mil·liaris romans (25-26) i les monedes ibèriques (36) amb les respectives inscripcions. El fil històric torna a començar amb la consagració de l'església l'any 889 (53-62 [cf. ATCA, X (1991), 546-547, núms. 6550-6554]), ací altra vegada publicada i traduïda en català (475-478). Sabem l'existència de deu documents relatius a Tona anteriors a l'any mil, que pugen a disset fins al 1190 (64), època en el qual el terme fa la va-i-ve entre els dominis reial i senyorial, comença la documentació d'ACA, en particular en el fons de Sant Benet de Bages, i de masos, la de la Pabordia de Palau del Monestir de Ripoll (ara a Vic, Arxiu Diocesà) i la del monestir de l'Estany, pràcticament completa en els seus cartularis (68, 73, 89-90), fins que el 1401 arriba la reintegració definitiva al patrimoni reial com a carrer de Barcelona en virtut dels *Capitula castrí de Thona* donats pel rei Martí l'Humà el 1401 (80, 205, 209-210 i 213-218; fotocòpia de la pàgina inicial: 207). Una gran part de la narració corresponent a la Baixa Edat Mitjana és dedicada a presentar un per un els masos del terme, on trobem indicacions d'arxius particulars i on, ja per al 1679, tenim transcripció de part d'un contracte per a la construcció d'una casa a Colluspina (184). Ja en aquest moment hi ha escola (225; cf. 337 per a darreries del segle XVIII), relacionada amb la parròquia, de la qual és ací donada la llista de rectors (225-229). Trobem successives descripcions dels límits del terme (229-230), les dades demogràfiques dels fogatges (235-238; per d'altres fonts se sap que el 1689 hi havia almenys 147 caps de casa (266-267) i que el 1718 (279-281) els homes i fadrins eren 232). Sabem que el nucli del poble es configurarà a començaments del segle XVII (245-246), dins el qual tenim, d'una banda, la inscripció de la finestra de can Gravat (250-251) i també els processos per bandolerisme (253-261). Trobem el nomenament de batlle de Tona després del Decret de Nova Planta (276-277), la traducció catalana del document d'establiment de nova església parroquial el 1746 (296-298) i les descripcions estadístiques de la població de darreries del segle XVIII (283-284), amb particular atenció a l'estat dels camins (286-288). Ja a finals de segle assistim a les lleves per a la Guerra Gran (288-292) i coneixem un *Llibre de l'obra de la nova església*, de propietat particular (317). [La narració següent s'escapa dels límits d'aquest anuari]. Assenyalem l'abundància de reproduccions fotogràfiques, entre les quals no manquen les de textos. L'apèndix segon és dedicat a la llista dels batlles (479-483) i el terç a l'escut de Tona (485-487). [La pàgina 277 acaba amb les paraules «Diu així:» després de les quals no ve el text del nomenament promès].— J. P. E. [7420

J[esús] MASSIP [I FONOLLOSA], *Les franqueses dels ciutadans de Tortosa al Regne de Mallorca*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 125-135.

L'autor passa revista a les successives concessions de franqueses als habitants de Tortosa, des de l'endemà mateix de l'alliberació de la ciutat, amb referència explícita a la

contribució oferta per a la conquesta de Mallorca i de València; té particular interès a precisar que la paraula «consuetudines» té sentit de tribut en la documentació corresponent (127-128). Ací són transcrits els documents, conservats a Tortosa, Arxiu Municipal, amb els quals Sanç I de Mallorca, Alfons II i Pere III de Catalunya-Aragó confirmaren successivament els anys 1317, 1286 i 1338, les concessions reials a favor de Tortosa (130-134).— J. P. E. [7421]

Francesc BONASTRE, *L'obra de fra Bartomeu Triay a l'orgue de Torroella de Montgrí (1682)*, dins «Anuario Musical», 43 (1988 = Centenario Higiní Anglès In Memoriam), 111-119.

El text del contracte *De i sobre la construcció i nova fàbrica dels flautats de l'orgue de l'església parroquial de... Torroella de Montgrí*, conservat a Girona, Arxiu Històric, Girona 1, ací transcrit (116-119), no seria un conveni normal, car per exemple, «flautats» no tindria el seu sentit específic, ans el de «registre» o «joc» (113), i, de més a més, comportà la fabricació d'una cadireta nova. D'altra banda, sembla que l'orgue de Torroella havia pertangut a la capella de Sant Oleguer de la Catedral de Barcelona (114), raó per la qual la feina de fra Triay hauria estat la d'ampliar l'orgue de Torroella de Montgrí; un decret de Visita Pastoral confirma l'ampliació, car indica la conveniència de disposar d'un orgue adient a la capacitat d'aquell temple (115).— J. P. E. [7422]

Adolf SANMARTÍN BESALDUCH, *Les fortificacions de la vila de Traiguera*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 29 (1990), 17-31.

Les fortificacions ací documentades són les que calgué projectar i realitzar amb motiu de la Guerra dels Segadors, en ésser conquerida per l'exèrcit català i francès la plaça de Tortosa, des d'on hom podia preveure incursions en el Maestrat. Els fets són coneguts per documentació de València, ARV, *Fortificacions de la vila de Trayguera (Generalitat, reg. 4822)*, *Procés de la vila de Trayguera (Clerecia, lligall 864)* i *Repertori de les certificacions del número de les cases dels pobles del Regne de València (Generalitat, reg. 4827)*. Calgué no sols projectar, sinó sobretot finançar, cosa que representà una nova talla a les poblacions valencianes (24); consten els preus dels jornals (19-21), les dificultats de fer efectiva la talla (24-25), la fi de les obres per raó de pesta (26-27) i les conseqüències de tot en el despoblament, car es comptaren cent-seixanta propietats abandonades (28-29). També consten el nombre de cases existents, en alguns casos les de pobres incloses (30).— J. P. E. [7423]

Manuel GABRIEL FORN, *Les relacions Església-Estat al bisbat d'Urgell durant la Guerra Gran (1793-1795)*, dins «Catalunya XVIII» II, 205-222.

Les repercussions d'aquella guerra en el bisbat d'Urgell són ací exposades a base de la documentació dels arxius Episcopal de la Seu d'Urgell, *Recopilació de reials ordres*, i Diocesa de Solsona, *Cartes del rei*, que confirmen la col·laboració eclesiàstica a crear un estat d'opinió contrari a la Revolució Francesa i favorable a la guerra amb la França revolucionària (207-208), a rebre els clergues escapats de França (209-210) i a la contribució econòmica a les despeses de guerra amb un delme, sobretot després del restabliment de la milícia popular (215-218). Es pogué evitar la invasió d'Andorra, però, en canvi, la clerecia urgellenca de la Cerdanya francesa hagué de deixar les seves parròquies, incorporades primer al bisbat de Carcassona i després al de Perpinyà (219-220).— J. P. E. [7424]

Flocel SABATÉ, *Apropament a una comarca natural: l'Urgell al segle XIV*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», II (1990), 49-53.

Un escorcoll de la documentació present en diversos arxius: Diocesa de la Seu d'Urgell, Municipal de Tremp, Històric Comarcal de Balaguer, Tàrraga, Igualada i Tortosa i el de la BC, permet de delimitar els termenals de la comarca denominada «Urgell» en el segle XIV: la part oriental del comtat d'Urgell, centrada a Agramunt, i les terres que s'estenien fins a Cervera i fins més a ponent del Palau d'Anglesola, tal com hom pot veure en el mapa de la pàgina 53.- J. P. E. [7425]

Albert RIBERA I LACOMBA, *Domingo Fletcher y la fundación de Valencia*, dins «Hom. Fletcher», III, 205-211.

Fletcher interpretaria que els versos d'Aviè, *Ora maritima* no són precisos i que, per tant, no hi hagué una ciutat anterior a la València romana, però l'autor creu que no es pot descartar que prop el litoral hi hagués una ciutat preromana (206); també creu que els textos d'Apià i de Diodor parlen d'un assentament de lusitans i el de Titus Livi del gairebé coetani de veterans de l'exèrcit romà (206), car la Valentia fundada pels romans és la de la riba del Túria (209). Sobre «veteres» i «veterani»: els primers serien els descendents dels pobladors inicials i els segons haurien sobrevingut, però qui sap si els «veteres» no serien d'entorn del 70 p. C., després que Valentia hauria estat destruïda durant mig segle.- J. P. E. [7426]

Gerardo PEREIRA MENAUT, *Valentini Veterani et Veteres. Una nota*, dins «Hom. Fletcher», 337-340.

Les inscripcions certifiquen l'existència d'aquests dos grups en la València romana (338). L'autor recorda algun cas paral·lel, com el d'Agrigent, conegut per les *Verrinae* de Marc Tul·li Ciceró, amb la diferència que allí les dues denominacions eren «coloni / veteres»; o el d'Heraclea, on les denominacions eren «novi / veteres», sempre amb els «veteres» ocupant el primer lloc sòcio-polític. A València, els «veteres» serien els soldats que lluitaren contra Viriat; després haurien arribat els «veterani»; els dos grups tenien estructura pròpia i tant podien actuar sols com plegats.- J. P. E. [7427]

Agustín RUBIO VELA, *Vicisitudes demogràfiques y área cultivada en la Baja Edad Media*.

Consideraciones sobre el caso valenciano, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 259-297.

Ja Josep Ernest Martínez Ferrando havia endevinat un cert malestar a València entorn del 1320. L'autor recorda amb textos contemporanis que, fins a la conquesta, «el regne de València no era tan poblat com ara és» (263) i que, paral·lelament, les terres de regadiu s'havien estès riu amunt, cosa que feia escassejar l'aigua en l'Horta i els espais per a la pastura, els emprius (261-262). La documentació de l'AMV, *Manuale de consells*, i la de l'ACV, *Llibre de l'administració de l'Almoïna, 1351-1352*, i *Col·lecta dels censals* demostra que l'horta era aperduada perquè el bestiar vagava arreu i malmetia cèquies i braçals, com també que molts establiments a enfiteusi havien tornat a l'Almoïna per extinció dels propietaris útils (264-270). Per això, entorn el 1375, augmentant per immigració sobretot la població de València, el Consell de la Ciutat afavorí el cultiu dels marjals com a mesura de sanitat i d'assortiment de gra (270-276), i així trobem iniciatives com la de la Ciutat i l'Església de València, concretada en la *Provisió sobre les terres de les marjals*, per a la reconversió en cultiu de terres d'aiguamoll a Russafa i Alfofar (273, nota 54) i alguna d'altra a càrrec de l'Església a Rafelell, coneguda pels protocols notariais de l'ACV (275-276). A mitjan segle XV es repetiren els intents, tal com demostren els cent-tres establiments de

terres fetes per la Ciutat en les zones conegudes com a 'Marjals de la ciutat' (276), establiments que són objecte del quadre de les pàgines 294-297, el text d'un dels quals, datat el 1447, és transcrit en apèndix (291-294). La segona part de l'article ressegueix el mateix procés en tota la geografia del Regne de València, a base sobretot de publicacions d'altres [i així, aquesta part s'acosta a un butlletí bibliogràfic sobre el tema. Cal també subratllar que en les primeres pàgines es troba abundantment documentat el verb 'escaliar' = 'arrancar terres per a llur cultiu' (261-262), del qual el DCVB no ofereix cap mostra].- J. P. E. [7428

José HINOJOSA MONTALVO, El Consell valenciano y el Reino de Mallorca durante el siglo XIV, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 85-97.

Exposició de les relacions entre les dues institucions durant el segle XIV i la primera dècada del segle XV, basada en estudis d'altres autors i en les *Lletres missives* de l'AMV (86) i dividida en tres apartats: contactes comercials que representaven entre prop del 44 i el 30% de les expedicions marítimes des del port de València, on trobem notícies de tota mena entorn de problemes sorgits del tràfec mercantil, sobretot l'acceptació de les franquesses de València per part de Mallorca i el constant perill de pirateria o d'atac sarraí (86-90); entre els dits problemes destaca el del dret d'incautació de blat en trànsit marítim en temps de fam, arribant l'any 1374 a un conveni entre les dues ciutats (92). Les darreres pàgines són destinades a descriure el capteniment valencià favorable a la reincorporació de Mallorca en la Corona el 1343 (94-95), amb transcripció de la crida convocant a processó d'acció de gràcies (97, nota 38).- J. P. E. [7429

B. ADAM FERRERO, *La música medieval valenciana*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 65 (1990), 237-266.

Informació global sobre el tema, començant per les epístoles farcides: l'*Epístola farcida de la Missa del Gall* i l'*Epístola farcida de Sant Esteve* (239) i seguint pel *Cant de la Sibilla* (240-241), els drames litúrgics i els misteris (*D'Elx, de Sant Cristòfol, d'Adam i Eva, del rei Herodes o de la degollà, de la Passió de Nostre Senyor i del Castell d'Emaús o de l'Església militant* (242-246), els goigs i els cants de Passió (247), la música profana (248-250) i els instruments (251-252). El darrer apartat presenta figures de músics destacats, com Guillem Despuig, autor de l'*Ars musicorum* del 1495 (256) o fons de música antiga en els arxius de les catedrals (256-266).- J. P. E. [7430

M. Luisa CABANES CATALÀ, *Relaciones epistolares entre el «Consell de València» y Mallorca: estudio diplomático*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 171-177.

Presentació (171-173) i transcripció (174-177) de les cinc lletres, datades entre els anys 1334 i 1337, intercanviades entre els dos consells ciutadans, conservades a València, AMV, *Lletres missives* g 3/1, en les quals l'autora subratlla els aspectes redaccionals tant de les lletres com de les seves diverses parts.- J. P. E. [7431

M. Teresa FERRER I MALLOL, *La frontera meridional valenciana durant la guerra amb Castella dita dels dos Peres*, dins *Pere el Cerimoniós*, 245-357.

El descontent creat a Castella per la cessió de la part meridional del Regne de València en el pas del segle XIII al XIV i els problemes familiars de Pere el Cerimoniós amb la marastra Elionor de Castella i els seus fills explotà en conflicte declarat per Pere el Cruel el 1356 en ocasió d'una baralla naval entre naus catalanes i placentines en aigües de Cadis.

En aquestes pàgines trobem narració dels successius episodis de les tres guerres amb els consecutius períodes de pau fins entorn del 1375, a base de la documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.* i *Cartes reials*, completada amb dades proporcionades per la *Crònica* del Cerimoniós o per la de Pero López de Ayala o per d'altres fonts o estudis, amb predomini de Jerónimo Zurita i P. Bellot. Trobem en les pàgines 275-276 resum del tractat de pau d'el Terrer, que posà punt final a la primera guerra; i a la 285, referència al tractat de pau de Morvedre entre la segona i la tercera.— J. P. E. [7432]

M. ROSA MUÑOZ POMAR (sic!), *Las relaciones comerciales Valencia-Reino de Mallorca a través del Dret de Mercaderia (1411-1412)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 205-210.

Resum dels resultats de l'escorcoll dels registres de l'ARV, *Generalitat*, corresponents al comerç valencià-balear de productes gravats amb el dret de mercaderia (206) del març 1411 al març 1412, durant el qual ni els comptes resultaren clars per culpa de la situació d'interregne (207, amb transcripció d'anotacions). Els impostos damunt el comerç eren la font principal de financiació de la Generalitat Valenciana d'aquells anys: un 60'45%. És promès un quadre on constarien tipus de mercaderia i d'envasos, quantitat i preu per peça, [però no l'he sabut veure]. Hi ha algunes transcripcions de fragments (209-210).— J. P. E. [7433]

Jacqueline GUIRAL-HADZIOSSIF, *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*. Traducció de Rafael ARACIL MARTÍ (Estudios Universitarios, 37), València, Edicions Alfons el Magnànim 1989, 678 pp.

«El primer objetivo de este estudio es sacar de la sombra de la historia marítima a esta ciudad» (15). Per a això, l'autora ha escorcollat els arxius valencians, sobretot l'ARV, *Reial Cancelleria*, *Governació*, *Batllia*, *Mestre Racional*, *Generalitat* i *Protocols* (623-627), l'AMV (627-628), el del Col·legi del Patriarca (628), el de la Catedral de València (629) i el de l'Hospital (629); l'AHN de Madrid, *Osuna*, perquè conté els fons ducals de Gandia, tant els familiars com els de protocols notariais (629-631) i Museo del Instituto Histórico de la Marina (635); l'AHCB de Barcelona i menys l'ACA (631); l'Archivo da Torre do Tombo, de Lisboa (631-632) i l'Archivo Histórico da Cambra Municipal de Lisboa (633); seccions diverses de l'Arxiu Secret Vaticà (633-634), l'Archivo di Stato de Florència (634) i de Palerm (634-635); el ms. esp. 147 de la Bibliothèque Nationale de París (635); les fonts ja publicades (635-637) i la bibliografia (637-647). Sobre aquesta base, l'autora ofereix un aplec de dades que comença per allò que és cèntric en tema marítim: els vaixells. I així ens ofereix l'explicació del significat de 'barca' (48-50), de 'llaüt' (50-51), 'nau' (51-53), 'coca' (53-54), 'galera, galiota i fusta' (54-47), 'ballener, gòndola, bergantí' (57-60), 'caravel·la' (61-65), 'galió i carraca' (66-69) en la documentació valenciana del segle XV. A continuació ens passa davant els ulls tot allò que un moment o altre es troba en la dita documentació de relacionat amb els vaixells que arribaven a port: barquers (73-79: abans del 1441 ho podien ésser els esclaus), els agents de control al mateix Grau (79-88, pàgines basades en els *Capítols de la guarda del Grau*, de Domènec Mascó, 80-82), els traginers i mesuradors... (89-96), els camins (96-102), els transports (102-112), el frau i el contraban (112-120) i els hostals (120-135). Segueixen els capítols dedicats a la protecció de la costa i per tant al cors i a la pirateria (137-187), a la construcció de naus i als seus parçoners (189-237), als patrons de naus (239-285), als mariners i altra gent de mar (287-323). La segona part de l'obra dedica els seus dos capítols al comerç, el primer al del blat (327-379) i el segon als circuits d'intercanvi (381-432). La tercera part s'introdueix per algunes portes en la societat que hi havia darrera, amb quatre capítols: presentació de les tres comunitats (cristiana, musulmana,

jueva) de la València medieval, amb els seus llauradors i artesans (435-503), els forasters i estrangers amb les seves companyies i banques (505-545), les lluites socials que desembocarien en les Germanies (547-575) i la percepció de la vida i de la mort en la societat valenciana, capítol dividit en dos apartats basats, respectivament, en els capítols matrimonials i en els testaments (577-613). Les pàgines de conclusió (615-622) són seguides per les ja conegudes dedicades a fons arxivístics, a fonts i a bibliografia (623-647), per un annex en forma de quadre sobre l'origen professional dels copropietaris de naus (648-654) i per les taules de topònims (655-662) i de noms personals (663-673). Ultra algunes de les ja assenyalades, tenen particular relació amb el nostre tema les pàgines destinades a l'escrivà comptable de bord (304-314), a les obligacions i a l'escalafó del mariner segons el *Llibre del Consolat de mar* (309-323), a l'actuació de sant Vicent Ferrer en la jueria de València (453) i a la de la Inquisició des del 1481 (456), a la producció de paper (496-498) i a notícies sobre els primers impressors (527); al testament de Jofre de Borja i Llançol (588), a un *Llibre d'Hores* històric i diversos volums impresos propietat d'un comerciant el 1485 (604) i a les 'lectures' [= explicacions] d'obres poètiques i filosòfiques [(= Estudi d'Arts?)] a la Casa de la Ciutat (605).— J. P. E. [7434

Enrique CRUSELLES, *El Maestro Racional de Valencia. Función política y desarrollo administrativo del oficio público en el siglo XV*, València, Sindicatura de Comptes i Edicions Alfons el Magnànim 1989, 294 pp.

Estudi basat en els quatre *Llibres de lletres i provisions reials per a l'ofici de Mestre Racional*, conservats en els tres volums de l'ARV, *Mestre racional*, 9050-9052, els quatre-cents noranta documents dels quals, datats entre el 1238 i el 1508, són reduïts a altres tants regests en l'apèndix documental (171-272) i dinou, datats entre el 1434 i el 1478, són transcrits íntegres (273-292). L'estudi introductor, dos capítols del qual, els més directament relacionats amb els escrivans, són signats per José M. Cruselles (81-85 i 125-170), ens permet d'assitir a les principals vicissituds d'aquell desdoblament de l'ofici de Mestre Racional, fins aleshores unitari, per al Regne de València, desdoblament que els braços de la Cort del regne de València haurien comprat al rei (43) l'any 1419 (27). Ja el 1410, Berenguer Minguet, havia rebut delegació de funcions del mestre racional per al Regne de València (38) i amb la nova dinastia actuà com a mestre racional a València (39). De fet fou el primer a posseir oficialment el càrrec. Reproducció del càrrec de mestre racional unitari, el de València es regí per les successives ordinacions reials, les primeres de les quals seguïen essent les *Ordinacions per a casa i cort* de Pere el Cerimoniós (48-49: aquesta documentació és aplegada en l'actual volum 9563 de l'ARV, *Mestre Racional*), completades amb les del 1440 (128) d'Alfons dit el Magnànim, amb les del 1461 de Joan II (140) i amb unes instruccions del 1478 de Ferran II el Catòlic (147). Dibuxada una de les funcions bàsiques, la de controlar la gestió econòmica dels oficials reials (45-80), aquestes pàgines proporcionen la possibilitat de seguir l'aplicació de la política dels successius reis Trastámara envers un dels principals oficis de la cort, política que segueix un 'crescendo' d'arbitrarietat per part del rei, per al qual l'adhesió personal prevalia sobre la preparació professional i tècnica, tendència ja clara en Alfons (131: «vulnera las ordenaciones del oficio», 138), arbitrarietat que es manifestà sobretot en saturació de nomenaments inútils d'escrivans per al dit ofici (136-137, 146), i així a darreries del regnat de Joan II la desorganització de l'ofici era completa (144), amb l'espectacle d'un hereu emanant documents contraris a les provisions del seu pare encara viu i que era el desastre (148 i 151). Malgrat la reordenació del 1480 i l'intent de tornar a l'administració directa evitant els arrendaments de la percepció de drets reials (114-115), sota Ferran II s'arribà a la discrecionalitat pura i simple, per principi (155), imposada pel principi de l'autoritat (158), sense ni tan sols respectar els drets adquirits (156). Una de les conseqüències de tal política

fou l'absentisme (160). La pàgina 75 explica la forma com eren portats els llibres de comptes en l'ofici del mestre racional.— J. P. E. [7435]

Andrés DÍAZ BORRÁS, José TRENCHS ÒDENA, *El fracaso de la expansión portuguesa en el Mediterráneo a través de la documentación valenciana (1450-1500)*, dins «Estudios Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 375-440.

Quaranta-un documents publicats en l'apèndix (413-440), transcrits dels dos arxius valencians, ARV, *Reial Cancelleria* i *Batllia*, i AMV, *Lletres missives*, més cinc de copiats en les notes de l'estudi introductori (377-412), porten els autors a analitzar algunes de les causes de la davallada portuguesa en la Mediterrània, en el moment en què s'enfila en l'Oceà Atlàntic (378). La primera dada és l'escassetat tant de naus portugueses al Grau de València (mai més del 2'68% del total) com d'aveïnaments de portuguesos en la ciutat de València (380-382). Cal comptar amb els freqüents casos de pirateria, ací resumits (383-392), els quals arribarien al punt de saturació en l'incident de traïdoria sofert per Daniel Valleriola (392-404, amb quadre de les quantitats afectades en aquesta ocasió del 1462, 397) i sobretot amb el «dret portuguès», que gravava les importacions amb un 20% i les exportacions amb un 10% damunt llur valor (405-410) i, malgrat tots els intents, mai no arribà a ésser suprimit o rebaixat.— J. P. E. [7436]

Andrés DÍAZ BORRÁS, *L'estudi de la pirateria a través dels avisaments costaners. Replegament cristià i setge islàmic a la València de la transició a la modernitat: 1480-1520*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), 275-295.

Les fonts per al coneixement de la presència de vaixells pirates poden ésser notariales (incidència en l'assegurança), reials (defensa) i municipals (avisos). L'autor es limita a la darrera, i encara a València, AMV, *Lletres missives*, essent publicat el text de la primera, del 1374, el formulari de la qual les posteriors copiarien (276). Hi ha taula de les dues-centes trenta notificacions registrades (i no ho foren totes les que es donaren) entre el 1480 i el 1520, on consta procedència de la notícia, tipus i nombre de vaixell(s) sospitos(os), nacionalitat, localització en el moment d'ésser donada la notícia i data (283-293), i dues taules diferenciades per als musulmans (277) i els cristians (281). Les dades més interessants són que el 1498 comparegué la primera nau turca (fins aleshores, totes eren «mores») (280); també que a partir de la dècada del 1490, va desaparèixer la distinció entre «provençals» (de la Mediterrània) i «francesos» (de l'Atlàntic), essent en endavant tots «francesos», els quals passaren a superar els genovesos (282-283). L'autor assenyala que caldria estudiar la xarxa de notificacions per terra entre poblacions veïnes (278-279).— J. P. E. [7437]

José HINOJOSA MONTALVO, *Intercambios comerciales entre Portugal y Valencia a fines del siglo XV: el «dret portuguès»*, dins «Actas das II Jornadas luso-espanholas de Historia Medieval», vol. II, Porto 1987, 759-779.

Estudi només conegut per referència, sobre el qual es basa el del resum del núm. 7436 en el referent al «dret portuguès».— J. P. E. [7438]

Jacqueline HADZIOSSIF, *Assureurs et assurances à Valence à l'époque des Rois Catholiques*, dins *Horizons marins. Itinéraires spirituels (Vè-XVIIIè siècles)*, vol. II: *Marins, navires et affaires*. Études réunies par Henri DUBOIS, Jean Claude HOCQUET, André

VAUCHEZ (*Histoire ancienne et médiévale*, 21), París, Publications de la Sorbonne 1987, 155-166.

Jaume Salvador fou un notari amb clientela de mercaders que asseguraven llurs mercaderies. Els seus protocols, conservats a València, ARV, permeten a l'autora de presentar el quadre humà que és possible de reconstruir a base de les seves pàgines, subratllant que l'assegurança feia el pas cap a convertir-se en una activitat independent (una de les proves seria la compareixença d'associacions d'asseguradors, en la constitució de les quals participa tothom, àdhuc menestrals cotoners, 164). I així coneixem els clients del notari, asseguradors tant valencians com estrangers (156), els assegurats de totes les classes socials, l'objectiu de l'assegurança, començant pel risc o perill de mort dels esclaus (158), seguint pels deutes, contra la mort del deutor (158-159), i acabant pels béns enviats per mar, contra fortunals i pirates (163). El recurs a l'arbitratge crea regles de jurisprudència i un codi d'assegurances marítimes. Assenyalem el cas d'un convers que s'avé a donar l'acord a una quantitat inferior per por de la Inquisició (162).— J. P. E. [7439]

Ximo COMPANYY, Luisa TOLOSA, *La identidad del pintor Osona el Joven*, dins «*Archivo Español de Arte*», LXIII (1990), 666-667.

L'existència de dos pintors Osona, Roderic d'Osona, pare, i Francesc d'Osona, fill, és demostrada per un rebut, ací transcrit, en el qual tots dos reconeixen haver estat pagats per un retaule de Sant Dionís destinat a la Capella dels Pertuses de la Seu de València; el retaule havia estat pintat en virtut de contracte signat el 19 de març del 1500. No és indicada la localització arxivística del document.— J. P. E. [7440]

Miguel FALOMIR FAUS, *Sobre el marqués del Cenete y la participación valenciana en el castillo de la Calahorra*, dins «*Archivo Español de Arte*», LXIII (1990), 263-269.

La participació valenciana és coneguda per documents notarials conservats en els protocols dels anys 1502-1503 de Damià Burgal, ara a l'ARV. En són copiats fragments en llengua catalana, d'on es dedueix que aquell marquès andalús no sols feia treballar artistes i menestrals valencians, ans tenia la seva comptadoria ubicada a València.— J. P. E. [7441]

Vicente GRAULLERA, *Mujer, amor y moralidad en la Valencia de los siglos XVI y XVII*, dins *Amours*, 109-119.

En les Corts del 1626 per al Regne de València foren legitimades pel rei cent vuitanta-vuit persones. Consten en el *Llibre del bé i del mal*. La font per al coneixement d'altres casos d'immoralitat són, ultra les *Coses evengudes...* de Joan Porcar, els *Llibres del justícia criminal* i els de la sèrie *Mestre Racional* de l'ARV. El 1534 les sancions afectaren disset dones, tres frares, divuit capellans i l'hostaler del bordell; el 1575 només set dones, el 1612 altres disset i el 1651 només una (113). En general, la justícia actuava per denúncia. El 1647 fou promulgada una *Reial crida, sanció, pragmàtica i edicte sobre les coses concernents a l'extirpació dels pecats públics i vicis escandalosos* (114). Són documentats casos de travestiment (114-116), d'alcavoteria (116-117) i d'amistançament (117-119).— J. P. E. [7442]

Socorro REIZÁBAL GARRIGOSA, *Análisis sociológico de los censalistas de la «ciudad» de Valencia (1600-1625)*, dins «*Saitabi*», XXXIX (1989), 99-118.

Estudi realitzat a base de les dades de València, AMV, *Protocols del quitament*, que proporcionen totes les dades entorn de cada censal. L'autora es fixa en l'adscripció social

i econòmica dels compradors de censals a la Ciutat de València, exposa els detalls més interessants de cada categoria en el curs de l'article (101-113) i resumeix l'aspecte quantitatiu en gràfics al final (114-118). El grup nobiliari posseïa el 28'24% del capital esmerçat en els censals de la ciutat, les dones el 23'61%, les institucions d'Església el 14'04, la burgesia menestral el 12'65%, els mercaders el 5'87%, els Gremis el 5'18%, d'altres administracions de la ciutat el 3%, els metges l'1'63%, els mestres i estudiants el 0'82%, els llauradors el 0'69%; no constava l'adscripció de propietaris del 4'76% del capital. Durant aquests anys la ciutat hauria esmerçat 81.946.227 sous en el quitament de censals (114-115).— J. P. E. [7443]

Eugenio CÍSCAR PALLARÈS, *En torno al régimen señorial en Valencia después de la expulsión de los moriscos*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», L (1990), 1285-1305.

Les interpretacions són dues: segons la majoria d'autors el règim senyorial s'hauria endurit, d'altres creuen el contrari. L'autor es proposa de fer «unas reflexiones a tenor de la información documental hoy disponible» (1289). La primera és que afectà un 30% de la població rural (1289-1290). I en quant a si el règim senyorial s'endurí, primer és cert que els senyors, en ésser afavorits per les terres del patrimoni reial deixades pels moriscos, foren favorables a l'expulsió (1294), i després les constatacions objectives de les noves cartes de població conduïrien a parlar d'enduriment perquè en les mateixes circumstàncies i en general els nous pobladors pagaven més que els cristians vells assentats en terres no morisques (1298), pagaven més que els moriscos (1299-1301), perquè pagaven per més conceptes (1301) i perquè els mateixos senyors contemporanis ho veien així (1302); també és veritat que no totes les condicions estipulades es pogueren exigir i en aquest sentit la fiscalitat senyorial hauria baixat durant el segle XVII (1303-1304).— J. P. E. [7444]

Lluís G. NUALART I LABARTA, *Les visites pastorals de l'arquebisbe de Tarragona a Valls a la darrerria del segle XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 371-385.

[En realitat, es tracta de confirmacions, administrades tant a Valls amb motiu de la presència del metropolità en visita pastoral o independentment de la mateixa, com a vallencs en d'altres indrets, com és ara la capella del Palau Arquebisbal de Tarragona]. Anàlisi de les dades proporcionades per l'Arxiu Comarcal de Valls, *Església de Sant Joan. Sagramentals*, vol. 20, *Llibre de confirmacions 1776-1858*. El volum és descrit en la seva materialitat (372), amb identificació de tres dels escriptors (373) i en són estudiades les dades dels anys 1776-1779 (374 [sic! 1799?]), amb particular atenció a les dades de padrins i padrines (375-377). Al final hi ha resum quantitatiu dels vallencs confirmats entre el 1776 i el 1799 (378-379), dades que són reduïdes a gràfica (380) i presentades en quadre (381-385).— J. P. E. [7445]

Susanna VELA PALOMARES, *Visites pastorals a la diòcesi d'Urgell. L'exemple de les Valls d'Andorra (1312-1314)*, dins «Institut d'Estudis Andorrans. Centre de Barcelona. Annals 1990», 59-103.

Després d'un resum de dades relatives a la situació del bisbat d'Urgell en el pas del segle XIII al XIV, arriba la presentació dels vuit registres d'actes de visites pastorals al bisbat de la Seu d'Urgell (61), de la cronologia (sempre en els mesos de desembre, 65) i del resultat de les declaracions tant entorn de les persones laiques o eclesiàstiques (70-76 com dels edificis, servei litúrgic i béns d'institucions o de persones eclesiàstiques (66-67). L'apèndix documental ofereix transcripció de vint-i-sis actes de visita pastoral, conservades

a Vic, Arxiu Capitular, *Col. 31/43, I*. [La comprensió d'aquests documents presenta casos com «el cos de Crist no està clavat» (67), quan l'original llatí diu: «...invenit corpus Christi sine clave» (83), és a dir, que l'Eucaristia no era tancada amb clau]. Només d'una parròquia, Sant Esteve d'Andorra, consta que era mancada d'un llibre, el saltiri (67 i 82); era, en canvi, normal que manquessin «scolares» (71).— J. P. E. [7446]

Josep RIBA I GABARRÓ, *Rendes i sufragis a la parròquia de Veciana (Anoia)*, dins «Catalunya XVIII» II, 387-396.

Les dades fornides per aquestes pàgines provéne de l'Arxiu Parroquial de Veciana, *Celebracions i rendes i Costums i regles de pagar i rebre* (388), d'on són conegudes les fonts d'ingressos (drets senyorials damunt terres del terme, equivalent a dues-centes vint-i-dues lliures; delmes; encàrrecs de sufragis per a difunts; d'altres donacions; i drets funeraris). Aquests darrers són coneguts pel *Llibre d'òbits*, d'on és transcrita l'anotació completa d'un funeral (391-393). També és transcrita la descripció del 'pa dels morts' o àpat a la rectoria, al qual tenien dret una dona de cada casa de la parròquia (394). Les dues darreres pàgines ofereixen reproducció de dues mostres manuscrites de mans diverses (395-396).— J. P. E. [7447]

M. Teresa MATAS I BLANXART, Esperança PIQUER I FERRER, *Aproximació a l'estudi tipològic dels campanars de torre de tipus llombard a la Plana de Vic*, dins «Lambart. Estudis d'art medieval», IV (1985-1989 [1990]), 97-124.

Estudi arquitectònic, al començament del qual són resumides les dades documentals relatives a la reconstrucció d'esglésies entorn de l'any 1000, amb transcripció del fragment amb el qual el bisbe Idalguer l'any 906 narra la restauració del bisbat de Vic a partir del 878 (98-103, en particular 99).— J. P. E. [7448]

X. BOU, M. M. CABRÉ I PAIRET, E. GRÀCIA, M. Th. SOLDEVILLA, *Gastó VII de Bearn i el bisbe de Vic a mitjans del segle XIII: la lluita per les jurisdiccions a la ciutat de Vic*, dins «Montpellier II», 47-55.

Aquest treball «pretén analitzar la dinàmica de la lluita pel poder que s'estableix entre la classe dominant a la ciutat de Vic a mitjans del segle XIII» (47), en concret entre els Montcada i el bisbe. En aquell moment, les tensions «es manifesten amb especial virulència» (49). La base documental és la de l'Arxiu Episcopal de Vic, completada amb la del Municipal (47-48). Les friccions giraven entorn del guany per la moneda encunyada pel bisbe de Vic -en aquest punt, el conflicte fou amb Jaume I (50)-, i de les dues jurisdiccions sobre el mercat de la Quintana, friccions ampliades pel fet que cada part procurà de reforçar les seves posicions amb decisions de la respectiva autoritat superior mitjançant butlles papals i cartes reials (51-52).— J. P. E. [7449]

Assumpta SERRAI CLOTA, *La crisi agrària del s. XIV a Osona*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs», XIV (1990), 13-30.

Estudiats els capbreus de les terres del senyor d'Orís, del vescomte de Cabrera a Osona, del monestir de Sant Joan de les Abadesses i la documentació notarial del Collsacabra, tota en l'Arxiu Episcopal de Vic, l'autora constata que abans del «mal any primer, foren particularment dolents els de 1316 i 1323, com també l'immediatament anterior a la Pesta negra» (14-15 [però «idus ianuarii M CCC XVII" no és 1317, sinó 1318]); la reacció general fou la de reducció de censos i l'existència de masos rònecs, encara que no manca algun cas

de sentit contrari (18-19). Per a l'autora, «la crisi del s. XIV té com a causes primeres l'augment demogràfic i la saturació en el rendiment d'unes terres marginals o massa esgotades pel propi conreu...» (25). Les dues darreres pàgines redueixen a quadre el *Capbreu de Tona del 1388* (29-30).— J. P. E. [7450]

Robert-Henri BAUTIER, *Un nouvel ensemble documentaire pour l'histoire des pestes du XIV siècle: l'exemple de la ville de Vich en Catalogne*, dins «Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des séances», (1988), 432-455; i «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XIV (1990), 31-52.

Aquest estudi es basa en la sèrie de *Capbreus de les uncions, sepultures, capdanys e misses de les persones dejús scrites...*, que comença, per pèrdua de folis anteriors, el primer d'agost del 1348. Hi són registrats cada dia tots els serveis d'unció dels malalts, d'enterraments i de sufragis «post mortem» de la parròquia de Vic, aleshores única (33-34). La sèrie és completa fins al 1409. En resulten 249 difunts els cinc darrers mesos del 1348, 279 el 1349, 158 el 1350 (en conjunt, hauria mort una quarta part o potser un terç de la població durant la llarga Pesta Negra, 40); 287 el 1362 i 280 el 1371. Aquestes dades podran ésser confrontades amb els testaments contemporanis de la Cúria Fumada (34) a fi d'arribar a resultats encara més arrodonits. Quatre gràfics completen l'exposició (50-52).— J. P. E. [7451]

Joan BADIA HOMS, *L'escultura romànica de Sant Vicenç de Viladasens*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 23 (1990), 311-348.

La descripció arquitectònica i escultòrica del temple i dels diversos elements embellidors és precedida per un aplec de les dades medievals relatives a la dita parròquia, documentada ja el 1046, esparses en publicacions diverses (313-314).— J. P. E. [7452]

Antoni MASSANELL I ESCLASANS, *De la Vilafranca del 1803* (Estudis i Documents, V), Vilafranca del Penedès 1990, 104 pp.

[L'estudi és publicació de les dades ofertes per una llibreta de comunió del 1803, detall que el col·loca fora dels nostres límits cronològics, tot i que moltes de les seves notícies deuen ésser vàlides per als darrers anys del segle XVIII]. Però en les pàgines 64-66 trobem comparació entre certes dades demogràfiques de començaments del segle XIX i algunes de segles anteriors i en les 67-70 un resum de les notícies sobre causes de mort dels segles anteriors, amb quadre estadístic per als anys 1799 i 1800.— J. P. E. [7453]

José María DOÑATE SEBASTIÀ, *Molinería y Molinos en la Plana de Castellón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 99-123.

Aplec de vuitanta-un regests d'altres tantes anotacions en documentació municipal de Vila-real relatives al tema, entre el 1348 i el 1757 [aquesta és la data de l'anotació 81, pàgina 114, no pas la de 1557]. De més a més són transcrits íntegres els *Capítols fets e ordenats per los magnífichs jurats... los quals lo arrendador o logater del molí de la dita vila... ha y deu tenir y serrar...*, de l'any 1570 (116-120), completats amb l'inventari d'estris i d'eines del molí (120-121). Al final hi ha llista alfabètica dels molins coneguts per la documentació anteriorment resumida (122-123).— J. P. E. [7454]

Àngels de BELTRAN, *L'economia municipal de Vila-real en 1362-1363, segons un llibre de claveria*, dins «Congrés Plana», 131-139.

Presentació d'aspectes administratius d'aquella vila de Pasqua del 1362 a Pentecosta del 1363 a base del *Llibre de claveria* d'aquell període, [cal suposar de l'Arxiu Municipal]. «L'apartat més oneros es relaciona amb el pagament del deute públic, que representa el 50% del total de les despeses, amb 15.943 sous, 5 diners» (135); seguien els imprevistos amb poc més del 16% i les despeses per raó de guerra amb el 4'2%. En el capítol de rebudes, també representen la quantitat més elevada els diners rebuts en concepte de censal, el 34%; el 19% venia de la peita de les cavalleries, el 17% de la peita pròpiament dita damunt el patrimoni dels veïns, seguit de les imposicions damunt el consum. Les entrades superaren les despeses en 1061 sous i 2 diners (138).— J. P. E. [7455]

Encarnación N. SIMÓ QUEROL, Jaime CHINER GIMENO, *La Bailia de Vila-real en el s. XVII, según los libros de cuentas del Maestro Racional*, dins «Congrés Plana», 157-182.

La base d'aquestes pàgines és constituïda per vuitanta-cinc lligalls de València, ARV, *Mestre racional* (161). La primera observació és que en els comptes de Vila-real no es troba cap entrada provinent de venda de béns de moriscos, ans durant tota la centúria la situació es manifesta normal. En aquestes línies són indicats els principals capítols tant d'entrades com d'eixides, completats amb relació nominal d'allò que els obligats pagaren pel delme del peix el 1604 (174-176) i amb la taula dels perceptors de censals (178-180). Tot és completat amb dues gràfiques (181).— J. P. E. [7456]

José M. DOÑATE SEBASTIÀ, *De las cosas ocultas: el bordell de Villarreal*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 271-289.

Vint-i-tres documents, anotacions o fragments, de l'Arxiu Municipal de Vila-real, datats entre el 1398 i el 1608, ací transcrits (281-289), entre els quals destaca el conveni d'arrendament i l'inventari dels mobles fets el gener del 1517 (287-288), permeten a l'autor de reconstruir certes vicissituds de la dita institució i de comparar-la amb les semblants de València i de Morella (273-276). Per una anotació del 1467, hom coneix l'existència d'uns «statuts antics» (284).— J. P. E. [7457]

Agustí VENTURA, *L'aljub de Montsant en el solar de la Xàtiva romana*, dins «Hom. Fletcher», III, 331-356.

Estudi del dispositiu d'assortiment d'aigua en l'antiga Saetabis, en el qual són aplegats els testimoniatges medievals relatius a diverses fonts de Xàtiva: la del Castell, en la *Crònica* de Bernat Desclot; la Salada, en document de l'infant Pere (futur el Gran) del 1276, d'ACA, *Canc.*, reg. 38 (332-333); fins i tot qualque descripció de Gaspar Escolano sobre el desplaçament de la població costa avall del castell (340). Particular atenció és posada al monestir de Montsant, en relació al qual són reproduïdes dues anotacions del *Llibre del repartiment de València* i notícies proporcionades per Rafael Martí de Viciàna, per l'esmentat Escolano i per Jaume Villanueva (342-345). Prop el monestir hi ha un gran aljub, segurament construït per a l'assortiment d'aigua a la Saetabis romana. L'article és completat amb vuit croquis i vuit fotografies.— J. P. E. [7458]

Alfonso VILA MORENO, *De Xàtiva a San Felipe*. Discurso de recepción como académico de número de la Academia de Cultura Valenciana el día 26 de abril de 1989, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 66 (1990), 9-38.

Les primeres pàgines contenen una semblança i una bibliografia de Lluís Querol Roso (1901-....). Després trobem la narració dels esdeveniments: l'opció austriacista en la Guerra de Successió, la pressió popular a favor de la resistència a ultrança, l'arrasament de la ciutat per l'exèrcit de Felip V, l'activitat de Melchor de Macanaz i el seu interès en el restabliment de la ciutat fins a vèncer la resistència reial, i l'esforç no sols a restablir ans a procurar que, malgrat el *Decret de Nova Planta* la vida col·lectiva estés en continuïtat amb l'anterior, malgrat el canvi de nom pel de San Felipe (28). Molts dels paràgrafs són copiats de Carles Sarthou i Carreres. D'entre els contemporanis dels fets destaca el recurs al manuscrit de Carles Castañeda o la referència al decret reial que ordenava la destrucció i annihiliament total de la ciutat (24) o les posteriors *Instrucciones que ha de observar el ministerio o persona que haya de hacer la nueva población de Xàtiva* (26).— J. P. E. [7459]

Miguel SEGARRA Y ROCA, *Historia Eclesiástica de Chert* [Segona edició a cura de Juan Antonio MICÓ NAVARRO, M. Milagros CÁRCEL ORTÍ] (Obras de Investigación Histórica, XXIV), Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura, 1990, VIII, 122, IV, XL i 12 pp. d'il·lustracions.

El llibre publicat l'any 1949, en el qual destaquen les catorze transcripcions dels apèndixs, totes de documents anteriors al segle XIX (91-121), ha estat completat pels editors amb unes pàgines introductòries en les quals trobem, ultra una semblança d'autor i d'obra, informació dels fons documentals bàsics per a la reconstrucció del passat de Xert (V-VIII), amb les tres taules: onomàstica (I-XIII), toponímica (XV-XX) i temàtica (XXI-XL) i amb les onze reproduccions fotogràfiques.— J. P. E. [7460]

Adolf SANMARTÍN BESALDUCH, *L'endeutament de les viles de Xert, Traiguera i Peníscola a favor de l'església parroquial de Morella. Segles XVI-XVIII*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 27 (1989), 3-14.

En tots els casos, situacions de penúria de gra obligaren els comuns a endeutar-se rebent diners sota obligació de censal de la comunitat de preveres de Morella, fets coneguts per la documentació de Morella, Arxiu Arxiprestal, lligalls 67, 103 i 501. Recordada la naturalesa del censal (3-4) i l'estructura de la parròquia de Morella (5), l'autor indica les circumstàncies de cada un dels endeutaments amb transcripció de fragments de la documentació correlativa, també de la generada per la necessitat de pagar els censals, aquesta en general del segle XVIII (8, 10-11), d'entre la qual destaca una reial cèdula atorgada el 1713 a Peníscola, en la qual els interessats veien una alliberació de llur obligació econòmica (13).— J. P. E. [7461]

M. Isabel ESTELA GIMÉNEZ, Carmen GARCÍA VERDAGUER, *La antigua baronía de Xulilla: aproximación a su historia*, dins «Estudios Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 291-315.

L'article comença recordant la situació geogràfica de Xulella, segueix aplegant dades, moltes de les quals inèdites amb transcripció de fragments, relatives a la història de la població (294-300), al castell-fortalesa (301-303) i a l'església parroquial i a d'altres del mateix poble (303-308), a la qual pertanyen sis de les set fotografies que completen l'exposició (309-314, la setena correspon al castell, 315). El fet que el poble fos posat per Jaume el Conqueridor sota el senyoriu del bisbe de València explica que la documentació aportada en aquestes pàgines vingui sobretot dels arxius del Bisbat i de la Catedral de València, d'entre la qual destaca el pergami del darrer que conté la *Carta de població* (301). La situació del lloc al costat del Xúquer i la importància defensiva del castell es reflecteix

en la documentació de l'ARV, *Reial*, i AMV, *Lletres missives*, aquesta darrera relacionada amb materials, fusta sobretot, tramesos a València pel riu; per als segles moderns també l'Arxiu Municipal de Xulella és font de documentació (305-307).— J. P. E. [7462]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Enric SANMARTÍ-GREGO, Rosa A[raceli] SANTIAGO, *La lettre grecque d'Emporion et son contexte archéologique*, dins «Revue archéologique de Narbonnaise», 21 (1988), 3-17
Segons Estrabó, els Foceus haurien fundat el nucli inicial d'Empúries en una illa, des de la qual haurien saltat al continent. El segle V a. C., Empòrion era constituïda com a «polis». En l'espai actual corresponent a la dita ciutat focea, amb molts fragments de terrissa grega, ibèrica i púnica (5-8) fou trobat el plom que conté la lletra, el juliol del 1985 (5), ací descrit, fotografiat tant enrotllat com desplegat (10), i la seva inscripció reproduïda en facsímil (11), transcrita en caràcters grecs actuals (12-13) i traduïda en francès, amb anotacions per a les particularitats de cada línia (13-16). És datable del darrer terç del s. VI a. C. (16), escrit amb lletra i dialecte jònic i en llenguatge corrent. Conté la primera denominació dels emporitans, en datiu (17) [cf. ATCA, IX (1990), 516, núm. 5597].— J. P. E. [7463]

Enric SANMARTÍ-GREGO, *Una carta en lengua ibérica, escrita sobre plomo, procedente de Emporion*, dins «Revue archéologique de Narbonnaise», 21 (1988), 95-113.
Al nord de l'actual complex d'Empúries fou trobat el plom objecte d'aquestes pàgines en espai terraplenat, ric de matèria orgànica. El plom és descrit en la seva materialitat (115 mm d'ample per 54 de llarg), és fotogràficament reproduït (96-97), i transcrites en facsímil les inscripcions de les dues cares (97 i 99) i transliterades (89-99); són estudiades morfològicament les paraules (99-107). Plom i text serien datables del pas del segle III al II a. C. (109). L'autor creu que es tracta d'una carta privada, de naturalesa comercial (109-110). Les pàgines 112-113 contenen bibliografia.— J. P. E. [7464]

Jaume BENAGES I OLIVÉ, *Eschriftura ibèrica sobre plom*, dins «Butlletí Arqueològic», Època V, núm. 12 (1990), 41-47.
Notícia de la troballa «fa molts anys» de dos ploms, el primer dels quals conté text ibèric per totes dues bandes, el segon, més petit, només per una. Ací són presentats, fotografiats i transcrites les inscripcions; el primer hauria estat «escrit des de l'esquerra cap a la dreta» (46). Al final hi ha la llista de les lletres que figuren en les tres inscripcions, amb llur equivalència en l'alfabet llatí (47).— J. P. E. [7465]

Jürgen UNTERMANN, *Repertorio antroponímico ibérico*, dins «Hom. Fletcher», I, 289-318.
L'autor defineix el seu treball com a «resumen provisional, que se basa en las fuentes actualmente disponibles» (289), la majoria de les quals són inscripcions procedents dels Països Catalans (315-317). El quadre bàsic presenta una sinopsi de deu columnes entorn de la principal, la quarta, que conté els antropònims (296-309).— J. P. E. [7466]

Henri GUITER, *Sobre algunas inscripciones ibéricas*, dins «Hom. Fletcher», I, 319-330.

Assaig d'anàlisi i de traducció, per referència a la llengua euskera, d'algunes inscripcions ibèriques trobades recentment en llocs diversos del País Valencià.— J. P. E. [7467

Ferran ARASA I GIL, *Una estela ibèrica de Bell-lloc (la Plana Alta)*, dins «Hom. Fletcher», III, 91-101.

Notícia de la troballa, prop la Vilanova d'Alcolea; l'estela, de pedra rogenca, és conservada a Bell-lloc i ací fotografiada (101). Conté inscripció, «típic formulari funerari, en el qual podria identificar-se un antropònim amb estructura bimembre, més els morfemes addicionals *e.n.* i *-m.i.*» (95). L'autor recorda les altres inscripcions ibèriques de les comarques septentrionals del País Valencià (96).— J. P. E. [7468

Francisco ESTEVE GÁLVEZ, *La lápida ibérica de Cabanes*, «Hom. Fletcher», III, 103-115.

Narració de les troballes arqueològiques a la Ribera de Cabanes entre el 1913 i el 1950 (103-110); descripció de la làpida (9), transcripció i hipòtesis de traducció de la inscripció seguint dos diversos sistemes d'equivalències (10-11) i reproducció de la làpida.— J. P. E. [7469

Helena BONET ROSADO, Consuelo MATA PERREÑO, *Nuevos grafitos e inscripciones ibéricas valencianas*, dins «Hom. Fletcher», III, 131-148.

Presentació de noves inscripcions, la majoria de les quals fan créixer la llista de les corresponents als respectius jaciments. I així, Llúria, Tossal de Sant Miquel, salta de la inscripció XCVII a la CIX (132-138); Cabdet de les Fonts, Los Villares, les VIII i IX (138-140); Olocau, Puntal dels llops, la segona (140-141); Llúria, Castellet de Bernabé, la primera (141); Paterna, Despeñaperros, la primera (141-142), i València, de la II a la X (144-145). Només la del Puntal dels llops és escrita en banya de cèrvol (146). Hi ha quatre fotografies (147-148).— J. P. E. [7470

Ignacio TOMÀS FERRÉ, *Disco de plomo, escrito, del Pico de los Ajos (Yátova, Valencia)*, dins «Hom. Fletcher», III, 167-171.

Notícia de la troballa, anàlisi de les dues inscripcions ibèriques, dibuix de les dues cares del disc, transliteració, punts de referència i fotografia. Ara pertany al Museu de Prehistòria de València.— J. P. E. [7471

E[nríc] A. LLOBREGAT, *Los grafiti en escritura grecoibérica y púnica de la Illeta dels Banyets, el Campello (Alicante)*, dins «Hom. Fletcher», III, 149-166.

Presentació de les vint-i-dues inscripcions trobades en el dit jaciment del 1974 al 1986 (150-155). Assenyalats els casos que presenten paral·lelismes en les inscripcions (155-157), l'autor analitza amb detall els «ductus» amb què són escrites aquelles inscripcions, fotografiades en les pàgines 163-166. Pertanyen a Alacant, Museu Arqueològic.— J. P. E. [7472

Rafael COMAS, Agustí ESCOZ, *Monedas ibèriques d'Ègara. Un supòsit erroni*, dins «Terme», núm. 5 (novembre 1990), 53-54.

Els autors ressegueixen la fortuna bibliogràfica de l'atribució de monedes ibèriques a Ègara del 1890 als nostres dies, atribució insostenible, car es basava en lectura incorrecta de les inscripcions, ací substituïda per la correcta, relativa a Arse/Sagunt. Hi ha fotografia de la moneda en qüestió.— J. P. E. [7473

L. PÉREZ VILATELA, *Etnia y ciudad en época ibérica e ibero-romana: El problema de la Edetania*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 66 (1990), 133-175.

Ara seria normal d'establir un paral·lel entre les tres províncies valencianes i les tres tribus primitives (de N. a S.) d'ilercavons, edetans i contestans. L'autor ressegueix els estrats dels segles VI-IV a. C. (134-144), del segle III a. C. (145-149) i de la romanització (150-161), repassant en cada un els testimoniatges de les fonts escrites entorn dels habitants de l'Est Peninsular i en particular dels de terres valencianes, amb el resultat que quan compareix el nom d'Edetania en Possidoni i Estrabó (156-157), la font no sembla prou sòlida (157), encara que la denominació potser fou oficial durant els anys 72-76 a.C. (158); «pero la Edetania así constituida apenas tiene espacio para ciudades indígenas...», ja que «las formaciones étnicas ptolemaicas agrupan ciudades en función preferentemente de vías, no teniendo nada de indígenas» (163).- J. P. E. [7474

Pierre JACOB, *Textes concernant Sagonte*, dins «Homenatge a A. Chabret. 1888-1988», València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1989, 13-28.

A darreries del segle VI a. C., Sagunt compareix en la història escrita esmentada per Hecateu, el qual l'anomena 'Krabasía' = Ciutat de les gavines. Gairebé tres segles després, entorn del 230 a. C., entraria en la història mundial en constituir un punt de fricció entre Hàsdubal i Roma, tal com afirma Apià (16-17). A continuació, l'article es converteix en un enfilall de textos d'autors diversos, traduïts al francès, entorn dels temes següents: setge i destrucció de la ciutat (17-20), Sagunt en el curs de la Segona Guerra Púnica (20-23), Sagunt i el 'Bellum iustum' (23-25), Sagunt i les Guerres civils (25-26), els recursos de Sagunt (26-27) i estatut i institucions de Sagunt (27-28).- J. P. E. [7475

María José PENA, *Avieno y las costas de Cataluña y Levante. I. TYRICHAE, *TYPIKAÍ, «¿LA TIRIA?»*, dins «Faventia», 11 (1989), 9-21.

L'anàlisi dels versos 496-503 de l'*Ora marítima* d'Aviè, ací transcrits (13), condueix l'autora a desestimar per gratuïta la identificació de Tyrichae amb Tortosa (20) i a proposar-li el significat de «ciutat dels Tiris», que controlava el comerç fluvial per l'Ebre (13), hipòtesi coherent amb el testimoni arqueològic de la presència fenícia al Baix Ebre (14), arribant a la conclusió que Aviè es referí a una presència comercial fenícia, no pas grega, durant el primer quart del segle VI a.C., i que la supervivència de la toponímia, ni que sigui en altres indrets, confirmaria la veracitat dels *Ora marítima* d'Aviè (21).- J. P. E.

[7476

L. PÉREZ VILATELA, *Las batallas de «Intibilis» (216-215 a. C.)*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 65 (1990), 171-188.

A base de les fonts llatines, sobretot de Titus Livi, l'autor reconstrueix el marc i l'estratègia d'aquelles batalles i comença associant-se a la posició, ara predominant, que col·loca Intibilis a l'interior i no a la costa i precisa que podria haver-se trobat en el lloc de l'actual Traiguera (173) i subratlla el pes del cansament dels hispans en decantar la balança a favor de Roma. Hi ha mapa de la província de Castelló (174), esquema de les posicions dels dos exèrcits en la batalla de l'Ebre (177) i quadre sinòptic de les anades i vingudes d'exèrcits tant púnics com romans pel Maestrat entre el 219 i el 209 a. C., amb indicació de les respectives fonts, Polibi entre d'altres (184).- J. P. E. [7477

Luciano PÉREZ VILATELA, *El antiguo nombre del Mijares: estado de la cuestión*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 513-521.

Aquest estat de la qüestió consisteix a resumir les interpretacions que els autors han donat als topònims 'Udiva' de Plini el Vell (grafia críticament preferible a 'Uduva', 519), normalment identificat amb el riu de Millars (514-515). La frase de Plini (515) suposa que el tal riu havia d'ésser límit entre el terme de Saguntum i els Illegaones, raó per la qual es pregunta si tal límit no coincidiria amb l'assenyalat per al bisbat de Tortosa en documentació anterior a la reconquesta d'aquestes terres valencianes; l'autor es decanta per la negativa (516-518); i per la seva banda, a fi que no manqui cap hipòtesi de treball, formula la possibilitat que el dit límit sigui el de 'deçà / dellà Uixó', en el qual cas 'Udiva' podria ésser el barranc de Bellcaire / Uixó (518).— J. P. E. [7478]

Josep CORELL VICENT, *Notas sobre epigrafía romana del País Valenciano (1)*, dins «Hom. Fletcher», III, 271-281.

L'autor estudia set inscripcions, dues de les quals seguien inèdites. Són les de Finestrat i d'Altea, només conegudes per la descripció i transcripció de Bartomeu Ribelles, conservades en el ms. 17 del Convent Dominicà de València [cf. ATCA, X (1991), 540, núm. 6526]. Són ací publicades (271-274). Les altres cinc es conserven a València, Requena, Sagunt i Xèrica. Totes són descrites, transcrites, traduïdes al castellà i fotogràficament reproduïdes.— J. P. E. [7479]

Juan Manuel ABASCAL, *Inscripciones inéditas y revisadas de la Hispania Citerior*, dins «Archivo Español de Arqueología», 63 (1990), 264-275.

Són ací presentades les inscripcions, completes i sobretot fragmentàries, darrerament descobertes a Alacant, Tossal de Manises (264-267) i els Antígons (264-267); a Pilar de la Horadada i a Xixona, de la província d'Alacant (268); i revisades les dues conservades en el col·legi dels Jesuïtes d'Alacant (269) i els fragments de la inscripció d'Aiora, conservats al Museo Provincial de Albacete (270); de totes, ultra transcripció, hi ha reproducció fotogràfica.— J. P. E. [7480]

Josep MONTESINOS I MARTÍNEZ, *Terra sigillata en Valentia: productos gálicos*, dins «Hom. Fletcher», III, 213-263.

L'autor es proposa de fer conèixer uns fons arqueològics propietat de la Ciutat de València. Tota una secció és destinada a establir la llista de les cinquanta-vuit marques de rajolers (239-246; reproducció, 243-245; fotografies, làmines VI-VII).— J. P. E. [7481]

Carmen ARANEGUI GASCO, *Statera romana hallada en Valencia*, dins «Hom. Fletcher», III, 263-270.

La romana fou trobada en aigües marines de València. En són ofertes sis fotografies. El braç té una inscripció a cada banda, que permet de datar-la l'any 112 p. C.— J. P. E. [7482]

Eduard BLANES CALVO, *Reconsiderant la Vil·la Romana de Benicató*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 585-611.

Allunyant-se de catàlegs de materials i d'estructures, aquestes pàgines voldrien ésser una «versió interpretativa» d'aquella vil·la romana, descoberta prop Nules (Plana Baixa) (589-591, 600-601, 606-608, localització i plànols). Recau en el nostre camp l'observació

que la seva tipologia encaixaria amb la descrita per Sidoni Apol·linar (593). S'hi trobaren dos fragments d'inscripció (597-598), conservats en el Museu Provincial de Castelló de la Plana. Les monedes abasten del segle II a. C. al IV p. C. (610).— J. P. E. [7483]

E. HERNÁNDEZ, C[armen] ARANEGUI, Estudio de las fases constructivas del Foro de Sagunto, dins «Hom. Chabret», 143-153.

En la infraestructura de la basílica fou trobat un fragment d'inscripció, ací transcrita, completada (149) i reproduïda en la làmina IV (151).— J. P. E. [7484]

M. M. LLORENS, P[ere] P[au] RIPOLLÈS, *Saguntum: las acuñaciones de Tiberio*, «Hom. Chabret», 155-206.

Exposats els problemes numismàtics, segueix indicació del territori en el qual han estat trobats exemplars de la ceca de Sagunt sots Tiberi, d'Empúries a València (171-172), transcripció de les inscripcions de les vuitanta-dues mostres (177-194) i reproducció fotogràfica (195-206).— J. P. E. [7485]

J. S. MARTÍNEZ SANSÓ, F. MARTÍNEZ CABRERA, *Un interesante fragmento de cerámica sigillata aretina hallado en Valentia Edetanorum*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 66 (1990), 107-118.

En pati veí de l'església de la Mare de Déu dels Desemparats, entre els carrers de la Llenya, l'Almudí i la Farina, excavacions realitzades els anys 1982 i 1983, ultra qualque fragment de sigil·lata campaniense i una moneda de Constanci (111), fou trobat un fragment de copa amb el segell de TRIGANI (113; reproduccions, 114), datable entre el 10 i el 20 p.C. (115), únic d'entre els coneguts fins ara trobats a València.— J. P. E. [7486]

José BELTRÁN FORTES, *Mausoleos romanos en forma de altar del Sur de la Península Ibérica*, dins «Archivo Español de Arqueología», 63 (1990), 183-226.

Encara que l'objecte d'aquestes pàgines siguin els mausoleus d'aquest tipus trobats a Andalusia Oriental, la presència dels quals allí era desconeguda fins ara, l'autor comença recordant llur extensió des de Roma i llur presència a Catalunya (195-198), amb reproducció de dos exemplars del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, en els quals són ben visibles les inscripcions (197).— J. P. E. [7487]

G. MOROTE BARBERÁ, *Necrópolis de El Albir (Alfaz del Pi, Alicante)* dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 66 (1990), 119-129.

Entre les troballes figuren monedes d'inscripció coneguda en les tombes núm. 5, de Valent (122), núm. 9, de Constantí II (127) i de Constant (129). Pertanyen, doncs, a darreries del segle III i començaments del IV p. C.— J. P. E. [7488]

José Luis JIMÉNEZ SALVADOR, *El monumento funerario de los Sergii en Sagunto*, «Hom. Chabret», 207-220.

Ara el monument només és conegut per la descripció i el dibuix que el 1526 en féu Michelangelo Accursio, conservats a Milà, Biblioteca Ambrosiana, i per una sèrie d'inscripcions de Sagunt, Museu Arqueològic. És transcrita i traduïda la descripció d'Accursio (209-210), reproduïts els seus dibuixos de dues façanes del monument i publicades

fotografies de set inscripcions (211-214). El conjunt, ací reconstruït (217), seria semblant als mausuleus aragonesos de Sádaba i Chiprana (216-219).— J. P. E. [7489]

Alberto BALIL ILLANA, *Tesserae lusoriae de Ampurias*, dins «Hom. Fletcher», I, 331-336. Són set les fitxes de joc trobades a Empúries, ací reproduïdes per llurs dues cares (335). Pertanyerien a un joc, vencedor del qual era qui sumés més punts, indicats en una de les dues cares, essent desconeguda la funció de la paraula escrita en l'altra.— J. P. E. [7490]

Julien SACAZE, *Inscriptions antiques des Pyrénées*. Avant-propos par M. Albert LEBÈGUE (Bibliothèque Méridionale. 2e Série. Tome II), Tolosa de Llenguadoc, Édouard Privat 1892, XX i 577 pp.

Reproducció anastàtica, realitzada l'any 1990, d'aquella edició única. El volum té un capítol dedicat al Rosselló, intitulat *Civitas Ruscino et vicus Illiberis* (14-39), en el qual són estudiades les inscripcions aleshores conegudes de Castell Rosselló, Sant Hipòlit, Sant Nazari, Tesà, Cornellà de la Bercol, Sant Andreu de Sureda i Pezillà de la Ribera. El capítol següent és dedicat a *Civitas Julia Lybica*, en el qual, ultra Llúvia, és esmentada qualche inscripció d'Angostrina (40-43).— J. P. E. [7491]

Josep CORELL, *Inscripciones romanas de la comarca de Villar del Arzobispo*, dins «Lauro. Quaderns d'Història i Societat», 4 (1989), 183-223.

Presentació, transcripció i anàlisi de trenta-dues inscripcions o fragments d'inscripcions, datables dels segles I i II p. C. (187-211). Després de les llistes tant de noms com de cognoms (213-214), segueixen les reproduccions dels respectius originals o còpies més antigues (216-223).— J. P. E. [7492]

Francisco MARTÍNEZ CABRERA, Luis RIBAS HUESFA, José Miguel ARIAS, *Monumentos funerarios romanos de Llúria*, dins «Lauro. Quaderns d'Història i Societat», 4 (1989), 243-249.

Narració dels treballs que portaren al descobriment dins el casc urbà de Llúria de dos edificis romans, del pas del segle I al II d. C., en el primer dels quals una «tabula ansata» indicava la seva naturalesa sepulcral. La inscripció, completa, és reproduïda (247) i transcrita (248). La descripció del jaciment és completada amb quatre fotografies (250-251).— J. P. E. [7493]

J. R. SANCHIS ALFONSO, M. FERNÁNDEZ ARAGÓN, *Notas para el estudio del poblamiento romano en el Pla de Quart*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», 65 (1990), 137-154.

Pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA pel resum publicat en el vol. X (1991), 538, núm. 6515.— J. P. E. [7494]

Géza ALFÖLDY, *M. Cornelius Nigrinus Filius, un «Hijo perdido»*, dins «Hom. Fletcher», I, 341-349.

La làpida de Llúria, que descriu el «cursus honorum» de M. Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus, ha tingut un gran ressò en les publicacions dels darrers anys (342, nota 2) i la importància del personatge és confirmada per la seva relació amb Curiatius Maternus, heroi del *Dialogus de oratoribus* de Tàcit (343). Una altra làpida, també de Llúria, d'història

discontinua entre el 1758 i el 1985, ací reproduïda (349) i transcrita (345), proporciona la dada que aquell senador hauria tingut un fill mort albat (348).— J. P. E. [7495]

Josep M. NOLLA, Francesc AICART, Lluís ESTEVA, *El forn de terrissa de S'Agaró i l'establiment romà de la finca Alzina*, dins «Estudis del Baix Empordà», 9 (1990), 37-62.

Dins aquest estudi arqueològic trobem la notícia de la troballa de «tegulae» amb la marca «C. OBVLNI» (60). Alguna altra ceràmica seria datable dels segles III-VI p. C. (61).— J. P. E. [7496]

Emilio LLUECA ÚBEDA, *Arqueologia de la Vall de Segó*, dins «Hom. Fletcher», III, 283-302.

Partida entre les províncies de València i de Castelló, pròxima a Sagunt i en època romana zona residencial dels patricis saguntins, la Vall ha donat fins ara vint-i-dues inscripcions llatines i set d'hebreues, totes ací transcrites i onze fotogràficament reproduïdes.— J. P. E. [7497]

Jaume MASSÓ, *Notes sobre escultures i inscripcions romanes a la Tarragona dels segles XVI, XVIII i XIX*, dins «Faventia», 11 (1989), 83-108.

Recordats els autors que del Renaixement ençà han escollit Tarragona com a objecte de llurs estudis, Massó afirma que cal «recuperar tota aquesta immensa quantitat d'informació ignorada... i... utilitzar-la un cop depurada...» (84) i en posa un exemple; les inscripcions i els sarcòfags de casa misser Cisterer, ara carrer de l'Abat, 4. Comença recordant els vuit manuscrits que en parlen: B, BC ms. 1774 i Wolfenbüttel, Cod Guelf. 20. 11 Aug. 4° (cada un dels quals conté una part dels *Epigrammata Antiquae Urbis Tarracensis* de Lluís Ponç d'Icard, 85); el ms. d'Antoine de Povillon a Brussel·les, BR, tributari de Ponç, fora dels errors introduïts per ell (86-88); el ms. de B, BC 742, còpia bessona de l'obra de Josep Boy, aquesta del 1713 ara a la Reial Societat Arqueològica Tarraconense; havia pertangut a Joan Antoni Maians i Siscar (90); i tres treballs de Bartomeu Hernández i Sanahuja, dels anys 1855 i dos del 1877, els dos primers a l'Arqueològica, el terç a l'AHA (92), als quals s'han d'afegir els catàlegs del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, del mateix Hernández i Sanahuja (94). Així sabem que ja Ponç transcriví la inscripció de la boca del pou de Can Cisterer, desconeguda fins que Hernández la redescobrí (CIL 4231 = RIT 295) (96-98); també transcriví Ponç correctament la inscripció de can Jeroni Rossell, dins la qual Pavillon n'intercalà una del Palau Arquebisbal; la rectificà Boy (98-99: CIL II 4275 = RIT 349). Les altres peces no tenen inscripció. La bibliografia ocupa les pàgines 105-108.— J. P. E. [7498]

Josep Antoni CLUA, *El llatí epigràfic de la Safor valenciana*, dins «Faventia», 11 (1989), 127-136.

Actualment és conegut el text de trenta-set inscripcions de la Safor (128); «no difereixen pel que fa al tipus de fórmules i tipus de lletra» (129). El material lingüístic de les dites inscripcions és ací analitzat sobretot morfològicament: substantius llatins, sotsagrupats per declinacions (131-133), substantius grecs, superlatius i pronoms (133), verbs (133-134), preposicions, conjuncions, sigles i abreujaments, casos dubtosos i numerals-cardinals (134). Hi ha alguna grafia anormal (134-136); és remarcable la distància quantitativa entre substantius i verbs (136), amb alt percentatge de nominatius i datius. El 50% només són oracions nominals. La pàgina 135 ofereix un mapa de la comarca.— J. P. E. [7499]

Joan FLORENSA I JAUMANDREU, *Catàleg arqueològic de la Serra de Cadiretes*, dins «Quaderns de la Selva», 3 (1990), 21-34.

L'autor comença delimitant la Serra de Cadiretes: «...conjunt muntanyenc, integrant de la Serralada de Marina, que s'aixeca entre la Tordera i el Ridaura, i entre el mar i la Depressió de la Selva» (21). Els textos comencen amb la qualificació dels indigetes feta per Aviè (24) i segueixen amb un pergami, no més identificat, de Sevilla, Arxiu Ducal de Medinaceli, on es parlaria d'un lloc de culte pagà entre Blanes i Santa Cristina (29). Hi ha, de més a més, indicacions de l'existència de «terra sigil-lata», de monedes en els diversos jaciments, ací descrits de forma general; subratllem el mosaic de Tossa, Es Ametllers, amb el nom Turissa (28).— J. P. E. [7500]

Vicent ESCRIVÀ TORRES, Rafaela SORIANO SÁNCHEZ, *El área episcopal de Valentia*, dins «Archivo Español de Arqueología», 63 (1990), 347-354.

Recordats els testimoniatges més antics del cristianisme a València, que comencen amb el *Peristephanon* de Prudenci, i les excavacions entorn de la Seu fins a la guerra civil del 1936-1939, els autors informen de les excavacions efectuades des del 1985 en el pati comprès entre la Seu, l'església de la Mare de Déu dels Desemparats, l'Almudí i el Palau de Berbedel a càrrec del Servei d'Investigació Arqueològica Municipal (348), les quals han descobert una necròpolis cristiana (348-351) i la part absidial d'una basílica cristiana on hi ha un fragment d'inscripció, ací fotogràficament reproduïda (353) i transcrita (354), encara que no desxifrada.— J. P. E. [7501]

Alberto FERREIRO, *The Sueves in the Chronica of John of Biclaro*, dins «Latomus», XLVI (1987), 201-203.

L'autor es pregunta quin és pròpiament el missatge de Joan de Bícclarum en parlar dels sueus. Reprodueix els nou paràgrafs a ells dedicats (201-202) i constata que en ells també es realitzà la unificació política i religiosa del regne visigòtic. La figura central de la narració és Leovigild.— J. P. E. [7502]

Josep CORELL, *Inscripció del obispo Anesio atribuida erróneamente a Justiniano*, dins «Saitabi», XXXIX (1989 [1990]), 63-72.

L'autor recorda les circumstàncies de la troballa de fragments de la dita inscripció l'any 1905, la reconstrucció que en féu Fidel Fita i Colomer, ací transcrita (65; cf. 71), i en proposa una d'alternativa, que explica amb anàlisi de cada vers. El canvi més notable és el del nom del bisbe Anesius, que substitueix el Justinianus proposat per Fita. Consta la presència d'aquell en el concili VII de Toledo. La restauració de la Seu de València i la inscripció serien de l'any 648 (69); aquesta és escrita en exàmetres dactílics (70).— J. P. E. [7503]

Victor SAXER, *Lieux de culte de saint Vincent en France avant l'an Mil*, dins «Bulletin de la Société des Fovilles Archéologiques et des Monuments Historiques de l'Yonne», núm. 7 (1990), 1-12.

L'autor remarca l'escassetat de llocs de culte dedicats a sant Vicenç màrtir al bisbat d'Auxerre, tant abans com després de l'any mil (1). Després passa revista a les diverses regions de la França actual, començant per Septimània, on es troben els llocs de culte vicentins més antics, començant per la inscripció de Regimon, ara a la catedral de Besers, datable d'entre els anys 450 i 455; recorda que les relíquies del sant el 863 reposaren a la

seva església del raval de Carcassona (2); que per l'anotació del *Martyrologium Hyeronianum*, Sant Vicenç de Cotlliure potser ja existia al segle VI, car la notícia es referiria a la dedicació de la dita església (3). Les pàgines següents aporten els testimoniatges d'existència d'esglésies dedicades a sant Vicenç en l'eix Rose-Saona (3-5) i en les regions de l'Oest i del Nord de França (5-9), la majoria de les quals són conegudes pels escrits de Gregori de Tours; en destaca Saint-Vincent de París, ara Saint-Germain-des-Prés (7). Subratllem la notícia oferta pel dit Gregori en la *Historia Francorum*, que el 580 un falsari ofería relíquies de sant Feliu de Girona i de sant Vicenç màrtir (8).— J. P. E. [7504

Anscari M. MUNDÓ, *Importación, exportación y expoliaciones de códices en Cataluña (siglos VIII al XIII)*, dins «Coloquio sobre circulación de códices y escritos entre Europa y la Península en los siglos VIII-XIII. Santiago de Compostela, 16-19 septiembre 1982» (Cursos y Congresos de la Universidad de Santiago de Compostela, 36), Santiago de Compostela, Universidad 1988, 87-134.
Estudi només conegut per referència.— J. P. E. [7505

Jesús ALTURO I PERUCHO, *El glossari contingut en el manuscrit de París, Bibl. Nat. lat. 2306*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia. Serie III.- Historia Medieval», 3 (1990), 11-19.

Les particularitats paleogràfiques de les tres mans que copiaren les *Sententiae* de Taió de Saragossa en aquell llibre amb cal·ligrafia minúscula carolíngia no exempta de notables reminiscències visigòtiques demostrarien l'origen català del volum (12). Ultra dues mans correctores, una altra, «més activa i pulcra» (14), copià un glossari, del qual s'han conservat 48 'lemmata', ací transcrits (16-18), prova de l'atenció a la gramàtica en la Catalunya de la segona meitat del segle IX (14), confirmada pels quatre glossaris conservats, als quals cal afegir un *Donatus* de Toledo, Archivo Capitular, ms. 99-30 (16).— J. P. E. [7506

Miquel COLLI ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XXXIX), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1990, 140 pp. i nou folis de làmines.

Aplec cronològic dels fragments literaris dedicats a Guifré el Pelós, des dels versos de l'arxiprest cordovès Cebrià (entorn 880, en vida de Guifré) (8) i del testimoniatge del bisbe de Vic, Idalguer, el 906, nou anys després de la mort del comte, fins als nostres dies. En aquest llarg camí, la llegenda es troba ja pràcticament completa en la versió primitiva dels *Gesta comitum Barcinonensium*, que hauria integrat una tradició oral (14-16). L'autor es fa tres preguntes: d'on ve, per què fou elaborada i quan sorgí, i respon que hauria sorgit a Cuixà, en ambient antifrancès entorn 1130 a fi de justificar la independència del comtat de Barcelona (17-20). Aquests elements llegendaris segueixen creixent en successius textos, entre els quals un, potser del 1239, amb la llegenda montserratina de fra Joan Garí (28). L'autor del *Flos mundi*, redactat el 1407, presenta Guifré com a descendent de Túbal, és el primer a justificar la remença per la negativa a col·laborar en la lluita contra els sarraïns i la independència per la manca d'ajuda dels francs (29-33). Una nova etapa de la llegenda, la de l'origen de les barres, compareixeria en la *Crònica...* castellana de Pere Anton Beuter, que la integra en les narracions del *Flos mundi* (38-39). Onofre Menescal hauria aplegat tots els elements de la llegenda i alhora manifestaria un punt de sentit crític pel seu recurs a l'ACA, i als *Libri Antiquitatum* de l'ACB (45-46). Amb la *Centuria de los famosos hechos...* d'Esteve Barelles, arribaria l'any 1600 un nou element: el drac de Sant Llorenç de Munt (47-49: supervivència en autors diversos, 50-51). La inflexió vers la historicitat

rigorosa arribaria amb Claude Devic i Joseph Vaissette, *Histoire Générale du Languedoc*, els quals publicaren un document del 878 del qual resultava clara la composició de la família comtal i els noms dels pares: Seniofré i Ermessèn (100-101). Antoni Rovira i Virgili contribuïa a vèncer la llegenda en assenyalar la relació entre les cases comtals de Carcassona i de Barcelona (107-108). La plena victòria de la historicitat arribaria amb *Els primers comtes catalans* de Ramon d'Abadal i de Vinyals, del 1959 (109). El paràgraf d'Isa ibn Ahmad, integrat per Ibn Hayyan en el seu *Muqtadis* confirmaria les dades històriques de les fonts cristianes (112). L'apèndix IV és dedicat a *El comte Guifré I en la literatura* (132-135). Entre les làmines trobem un detall del pergami genealògic de Poblet, un fragment de Jaume Domènech, BC ms. 246, i una pàgina de Lucio Marineo Siculo, *De genealogia regum Aragoniae.*— J. P. E. [7507]

Michel ZIMMERMANN, *La connaissance du grec en Catalogne du IXe au XIe siècle*, dins *Haut Moyen-Age. Culture, Éducation et Société. Études offertes à Pierre RICHÉ*. Coordination Michel SOT, La Garenne-Colombes, Éditions Européennes ERASME 1990, 493-515.

La primera constatació de l'autor és que la Catalunya carolíngia no ignorava els grecs, car divuit d'ells són nominalment esmentats entre el 997 i el 1065 en els pergamins d'ACA, *Ramon Borrell* i en les actes dels *Libri Antiquitatum* de la Seu de Barcelona, de l'ACB (496-497). La segona és la llarga llista de paraules gregues que l'autor ha aplegat en documentació datada entre el 858 i el 1162 (498-499). Malgrat tot, l'ús del grec a Catalunya hauria estat alhora «punctuel, irrégulier et approximatif» (507) i resultat dels glossaris, tretze dels quals es trobarien en el ms. de Ripoll 74 i tres en el Ripoll 59, d'ACA; cinc d'ells demostrarien familiaritat real amb la llengua grega (507-508). En conclusió, «les notaires catalans utilitzen des mots grecs, mais ils ignorent la langue» (511). Les dues darreres pàgines resumeixen les dades sobre presència d'autors grecs en biblioteques catalanes d'aquells segles (512-513).— J. P. E. [7508]

Michel ZIMMERMANN, *Les débuts de la «Revolution Anthropomorphique» en Catalogne (Xe-XIIIe siècles)*, dins «Annales du Midi», 102 (1990), 289-308.

L'autor estudia l'evolució de la denominació personal a Catalunya durant els segles indicats en el títol a base dels tres-cents seixanta-cinc documents de Sant Llorenç del Munt anteriors al s. XIII conservats a Barcelona, ACA, completats amb els de Sant Benet de Bages del mateix arxiu i del de Montserrat (290-291). Comença remarcant dues característiques generals de l'onomàstica catalana: la seva «germanització» tardana i discontinua (291-292) i la riquesa antroponímica (292). L'evolució en el punt estudiat presentaria tres etapes: nom únic (Poncius), nom doble, el segon en nominatiu o genitiu (Geribertus Gulielmus, Bonefilius Poncii) i nom doble completat amb el topònim (Raimundus Bernardi de Castrum Esdrali) (294-295). Totes tres pogueren coexistir en una temporada determinada (295-296), però la denominació doble hauria accelerat la seva acceptació després del 950 (296); es podia tractar de renoms («cognomento / que vocant / alio nomine»), però llur significació sembla múltiple (nom de bateig, ofici, filiació, etc., etc.). Des del 1030 hauria triomfat la denominació a base de dos noms formant unitat única de denominació (299-301), reduïda, però, als mascles laics (301). Entorn de mitjan segle XI, el pas es pogué considerar definitiu i es manifestà en les signatures de nom doble en català (304-305). En canvi, el «de» d'indicació geogràfica, parat entre el 1030 i el 1120, s'hauria multiplicat entorn del 1150, afegint-se sovint als dos elements anteriors (306). Aquest camí és paral·lel al de l'espai basc-euskera-portuguès (307) i en aquest sentit Catalunya no hauria format part de l'espai ibèric (290).— J. P. E. [7509]

Papsturkunden 896-1046. Bearbeitet von Harald Zimmermann. Dritter Band. *Register* (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften, 198 Band), Viena, Österreichische Akademie der Wissenschaften 1989, XVI i 1191-1564 pp.

Cf. ATCA, V (1986), 457-458, núm. 2810 i VII-VIII (1988-1989), 524, núm. 4498. Després de la *Taula de concordances* (1191-1206), segueixen les d'incipits (1207-1211), de receptors o destinataris (1213-1228), de fonts manuscrites (1229-1252), de fonts ja impreses i de bibliografia (1253-1291), de persones (1293-1348), de llocs (1349-1510), de mots glossats (1511-1552) i apèndix de fonts, de bibliografia i de correccions (1555-1564).— J. P. E. [7510]

Joaquim GARRIGOSA I MASSANA, *La notació musical a Catalunya en l'etapa anterior al segle XII*, dins *Abreviatures*, 297-300.

El document, de més a més original, que conté notes de música és l'acta de consagració de l'església de Tona l'any 889. L'autor exposa el resultat dels seus estudis entorn de les mostres de notació musical a Catalunya fins al segle XII, mostres catalanes que Higiní Anglès conegué en nombre de cent cinquanta i que ara, resultat de recerca dins i fora de Catalunya, ja pugem a més de quatre centes (298), pertanyents a notació específicament catalana, que l'autor s'inclina a no considerar de procedència visigòtica, ans del nord dels Pirineus i que per això proposa de denominar «catalano-narbonesa» (299). En el pas del segle XI al XII hauria estat progressivament substituïda per l'aquitana, ja que amb la introducció de les línies, permetia de cantar una melodia no coneguda.— J. P. E. [7511]

Blanca GARÍ, *Problemas paleográficos y diplomáticos en la documentación del siglo X referente a los orígenes de un linaje*, dins «Estudios Udina III», 133-152.

Sis documents dels anys 938-985, relatius a la família Castellví, procedent d'ACA, *Pergamins i Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, i d'ACB, *Diversorum C i B*, ací analitzats (134-140), són estudiats per l'autora des del punt de mira de la coherència entre les dades diplomàtiques i els continguts documentats (142), arribant a la conclusió que els dos primers corresponen al regnat de Lluís d'Ultramar, que els tres següents no presenten problemes de datació (148) i que el sisè és probablement datable entre els anys 960 i 985 (152).— J. P. E. [7512]

Fèlix OLIVÉ I GUILERA, *Per les engires del mil·lenari de Catalunya: l'abat Odó de Sant Cugat del Vallès*, dins «Finestrelles», 2 (1990), 161-167.

Després de l'arrasament de Barcelona (i del monestir de Sant Cugat) per al-Mansur el 985, l'abat Ot obtingué el darrer dels preceptes carolingis a favor d'una institució catalana (163); després, hom faria recurs a Roma i començarien les butlles (164-165); ací són aplegades les notícies tant del Cartulari de Sant Cugat del Vallès com d'ACB, *Libri Antiquitatum* relatives al cenobi o a l'abat Ot, d'entre les quals destaca la política de canviar possessions llunyanes per pròximes a fi d'assegurar la presència dels monjos al monestir.— J. P. E. [7513]

Pere ROCA GARRIGA, *Referències a molins en el Cartulari de Sant Cugat del Vallès (I i II)*, dins «Atxaona. Revista d'Història», núm. 6 (primavera de 1990), 87-95; núm. 7 (tardor 1990), 71-82.

Resum de les notícies relatives a molins en el cartulari esmentat, amb transcripció literal de la frase amb tot el seu context, on és esmentat el molí, i amb indicació del document en el qual es troba. L'aplec distingeix les notícies per comarques. En el primer article trobem les relatives a l'Anoia (87-91, anys 998-1244), al Baix Llobregat (91-92, anys 904-1198), al Barcelonès (93, anys 1001-1234) i al Penedès (93-95, anys 956-1244); el segon ofereix les frases relatives a molins del Vallès i «als poquíssims situats en d'altres comarques» (87); les dates del segon lliurament abasten del 967 al 1232. D'alguns, el document fa constar que es tracta de molins fariners. Al final, són aplegats els mots emprats en aquella documentació per designar l'edifici del molí (81), les seves adjacències i les seves parts funcionals (82).— J. P. E. [7514

T[homas] N. BISSON, *Unheroed Past: History and Commemoration in South Frankland before the Albigensian Crusades*, dins «Speculum», 65 (1990), 281-308.

Article definit com a intent de síntesi. S'encara amb el fet que en allò que era el Sud de l'Imperi Carolingi, no sols no hi hagué historiadors en els segles que van entre els annalistes de Moissac i d'Aniana i els narradors de la croada contra els albigesos, ans hi ha pocs textos històrics de qualsevol gènere, tot i les noranta-dues peces assenyalades per Auguste Molinier per a la Guiana, Llengadoc, Provença, Rosselló i Marca Hispànica (281-282). Fins i tot algú ha dit que l'atenció pel dret ofegà l'interès per la història. La primera part de l'article s'intitula de la història a la cronologia. Recorda que les dues cròniques esmentades seguien essent copiades en ple segle XI, però no continuades ni imitades. De fet, els records de fets com la conquesta de Girona i de Barcelona foren col·locats en context històric francès (284); les dites cròniques seguien essent el punt de partida, que hom completava, com ho demostren els més antics annals de Sant Miquel de Cuixà i el fet que la d'Aniana encara era copiada en ple segle XI a Arles del Tec (285). També eren completats els d'origen visigòtic com ho demostra la notícia de l'atac a Girona el 828 en el ms. de París, BN lat. 4667. També el llibre de Gotmar portat a Còrdova es col·loca en perspectiva franca (286), i la llista dels reis francs del ms. de Roda (287). A Cuixà i a Ripoll fou reelaborada en ple segle X aquella cronologia amb anotacions per als anys 985-1191, escrites de mà única, conegudes per Jaume Villanueva qui les copià d'un manuscrit després perdut el 1833 (288); aquell mateix marc es troba en les anotacions cronològiques de l'actual Vát., Reg. lat. 123, escrit a Ripoll (289), les del breviari de Roda del 1191 tretes de Ripoll, les de Tortosa, Catedral, *Cartulari 8* i unes altres, independents de Ripoll, en el ja esmentat ms. de Roda (290). Ens trobem amb un gènere literari, barreja de llistes de reis francs (necessàries als notaris fins al 1180) i d'annals, cada vegada menys llistes i més annals, com en *Cronicó de Sant Cugat* (292). La segona part s'intitula ideologia dinàstica i recorda que la referència als reis de França tingué contra seu llur absència de la defensa de Barcelona el 985 i fou clarament silenciada en el Pirineu Central, entre Roda, Nàjera i Tolosa en virtut del passat visigòtic (293); i així, el 1078, un monjo d'Alaó elaborà per al Pallars i Ribagorça la primera història post-carolíngia del Sud arribada fins a nosaltres (297), la qual, en les successives reelaboracions, acaba subratllant els orígens heroics de Ribagorça (298-299). El cim de la historiografia dinàstica són els *Gesta comitum Barcinonensium* elaborats a Ripoll (299-300). El títol de la tercera part és *A la recerca dels orígens institucionals*. La *Brevis historia monasterii Rivipullensis* del 1147 és la més ben documentada del Sud en aquells moments i podria haver contribuït a la desvinculació entre Ripoll i Sant Victor de Marsella (302); entorn del 1150 començaven a Catalunya els «running accounts» (304); a Ripoll, hom seguia amb atenció la presa de Jerusalem i la celebrava litúrgicament (306) [sobre aquesta celebració, cf. «Medieval Studies», 52 (1990), 110-131]; els continuadors dels *Gesta Comitum Barcinonensium*, també de Ripoll, arribaren a transformar la genealogia comtal del 1150 en una quasi-oficial història de la

incipient corona catalano-aragonesa, sobretot en tractar d'Alfons I i de Pere I (306); tot i que manqués el rei [francès], aquesta incipient política donava al país la unitat forjada en la defensa contra els sarraïns i en aquest sentit l'any 985 tingué per a Catalunya una significació desconeguda en les altres terres del Sud del regne franc (307).— J. P. E. [7515

Arcadi GARCIA SANZ, Francesc de ROCAFIGUERA, *Concurrents i regulars en els calendaris catalans medievals*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 359-370.

Explicats els dos conceptes dins el còmput del temps, els autors recorden que en els calendaris i en les altres obres cronològiques catalanes medievals, hom pot trobar una d'aquestes quatre fórmes de còmput: la dionisiana, emprada en la *Carta de Població de Cardona*, la hispano-musulmana, present en l'astrolabi d'Ibrahim ben Said, del 1067, i en el ms. 167 de la Catedral de Vic (361, nota 3), la de les *Taules astronòmiques...* de Pere el Cerimoniós i la d'Abraham Cresques en el seu *Mapamundi* (361-362). En canvi, la forma o sèrie dionisiana dels regulars no es trobaria a Catalunya (366).— J. P. E. [7516

Pierre PONSICH, *Le siècle de l'an mil à Saint-Michel de Cuxà*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxà», 20 (Juillet 1989), 7-28.

Article centrat en la vida i obra de l'abat Oliba, però només conegut per referència.— J. P. E. [7517

Vicent Josep ESCARTÍ I SORIANO, *Un fragment carolí a l'Arxiu Municipal d'Albalat de la Ribera (València)*, dins «Faventia», 11 (1989), 95-103.

En reordenar el dit arxiu, comparegué un foli utilitzat per a escobertar un llibre de comptes de l'Hospital d'Albalat (Sign. I.3.605b). Hi són copiats textos bíblics d'ús litúrgic, cosa que defineix el llibre com un leccionari [no pas com a missal]. La lletra té clares analogies amb l'*Episcopologi II* de Vic, Arxiu Capitular (97) i seria datable del pas del segle X al XI (98). Hi ha reproducció fotogràfica i transcripció de les dues pàgines (100-103).— J. P. E. [7518

M[aties] DELCOR, *Ermengol, évêque d'Urgell et son oeuvre (1010-1035), de l'histoire à l'hagiographie*, dins «Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxà», núm. 20 (juillet 1989), 161-190.

Esent contemporanis l'abat i bisbe Oliba i sant Ermengol d'Urgell, aquell és prou conegut, i aquest pot ésser-ho per la documentació urgellenca publicada els darrers anys. L'autor en sintetitza les dades, començant per les relatives a l'origen familiar (casa comtal de Cerdanya) i a la formació clerical sota l'oncle bisbe d'Urgell, fins a arribar a la consagració episcopal, en un moment en què tals càrrecs depenien en gran mesura dels senyors feudals, ací del comte urgellenc (163-164). Entre les activitats, l'autor concentra l'atenció en la construcció i dotació de la catedral preromànica (168-171) i considera històrica la narració, segons la qual el novembre del 1035 Ermengol hauria mort d'accident laboral mentre treballava en la construcció del pont de Bar (172-173). Ja el 1044 era qualificat de sant (174) i el 1071 era associat a sant Feliu en el patronatge de la parròquia d'Aiguatèbia i entorn del 1042 hom redactava la *Vita sancti Ermengaudi*, segurament obra del 'scholasticus' contemporani de la catedral, Borrell (175), conservada en el santoral de Barcelona i amb afegits en el Breviari de Cuixà (176). Un fragment (d'un *Breviarium Urgellense* de mitjan segle XIV, 179?), procedent de cobertes de Puigcerdà, d'entorn del

1150, conté la narració d'un miracle a favor d'un alemany de Spira, Gaufridus (178-179; fotografia del fragment, làmina 11), resumida dins el mateix breviarí imprès a Venècia el 1487 (làmina 12).— J. P. E. [7519]

F. Xavier SITJES I MOLINS, *Un testament de 1091, amb llegats per a obres públiques*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10-11 (1990-1991), 523-527.

Presentació (523-535) i transcripció (525-527) del testament de Guillem Giribert, conservat a Montserrat, Arxiu del Monestir. El llegat d'una unça «ad opera de ipso pont de Lubricato» (526) és interpretat per l'autor com a destinat a la construcció del pont de Cabrianes (525).— J. P. E. [7520]

Ramon ORDEIG I MATA, *Inventari de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes. VI. Anys 1126-1150*, dins «Revista Catalana de Teologia», XV (1990), 181-201.

Amb aquest sisè lliurament tenim notícia de trenta-set dotatives més, que van del número 325 al 363 de l'obra conjunta [sobre la qual hom pot veure ATCA, I (1982), 327, núms. 26 i 27; V (1986), 463, núms. 2826 i 2827; i IX (1990), 527-528, núm. 5639], i corresponen als anys indicats en el títol. De totes tenim regist o, si el text no s'ha conservat, la notícia que ens n'ha pervingut, indicació i localització arxivística d'original i còpia o còpies, transcripció textual de la datació, bibliografia i en vuit casos transcripció del text conservat: Sant Serni de Collsabadell del 1133 (184-185), Sants Joans del Prat (Taradell) d'entre 1130-1137 (186), Sant Fost de Campcentelles del 1141 (187-188), Sant Salvador de Canomals del 1143 (190), Sant Cristòfor de Fogars de Montclús del 1144 (192), Sant Martí de Cornellà de la Ribera del 1146 (193-194), Sant Llorenç del Munt (Sant Julià de Vilatorrada) entre 1109 i 1146 (195) i Santa Maria de Torredenegó del 1149 (197-198).— J. P. E. [7521]

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Documentació medieval*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró», núm. 33 (gener 1989), 55-58.

Presentació, transcripció i explicació analítica del document de Barcelona, ACB, 1-1-1403, en virtut del qual Berenguer de Paladòl infeudava el castell de Mataró a Ramon de Mataró el 1150. L'explicació es fixa sobretot en la nomenclatura de relació feudal o de dotació d'un castell.— J. P. E. [7522]

Gérard FRANSEN, *Appendix Seguntina, Liber Tarraconensis et Décret de Gratien*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 45 (1988), 31-34.

En dos manuscrits de Sigüenza i en un de Burgo de Osma hi ha un apèndix-suplement a la *Panormia* d'Iu de Chartres que ha influït en el suplement de la *Collectio Tarraconensis*. Tot aquest conjunt podria haver estat, directament o indirecta, font de deu paràgrafs del *Decretum Gratiani*.— J. P. E. [7523]

Pedro R. ROCHA, *Le rayonnement de l'Ordre de Saint-Ruf dans la péninsule ibérique, d'après sa liturgie*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 24 (1989), 193-208.

Una de les direccions d'aquest influx arribà a Tarragona i a Tortosa. L'AHA de Tarragona posseeix un *Breviarium secundum ordinem beati Ruphi*, ms. 87; l'Arxiu de la Catedral altres cinc manuscrits i la Biblioteca Pública unes *Consuetudines Canonicorum Regularium Sancti Augustini*, ms. 156; a Tortosa destaca el *Missale sancti Ruphi*, ms. 11 (196). L'autor subratlla la identitat d'usos litúrgics entre Tortosa i Santa Creu de Coimbra

en el calendari, en el responsorial, en particular en el de l'ofici de difunts, amb llista dels divuit responsoris de Tortosa (203), en l'Ordo Missae i en el Ritual (200-206).— J. P. E.

[7524]

Joan BELLAVISTA I RAMON, *El temporal del Sacramentari de Ripoll en relació amb el de Trento*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 29-36.

La comparació entre els dos sacramentaris ha permès de presentar la llista de les peces comunes a ambdós en dies diversos de les vuit setmanes que van entre la de Quinquagèsima i la de Pasqua (30-31) i d'analitzar allò que cada una de les dites peces representa en relació a la missa dels dies esmentats, comparació que s'estén al conjunt dels sacramentaris catalans (32-34). L'autor arriba a la conclusió que «en els indrets del Temporal on el *Sacramentari de Ripoll* se separa de l'*Hadrianum*, segueix el model gregorià personificat pel manuscrit de Trento» (36).— J. P. E.

[7525]

Josep J. GWARA, *The Heroic Vision of the «Carmen Campidoctoris»*, dins «Mittelaltliche Jahrbuch», 22 (1987), 197-211.

En la darrera pàgina de l'article, l'autor es manifesta en desacord amb les conclusions de Colin Smith, *The Dating and Relationship of the Historia Roderici and the 'Carmen Campidoctoris'*, dins «Olifant», 9 (1982), 99-112, la primera de les quals era que el *Carmen* hauria estat escrit a Ripoll en la segona meitat del segle XII. Ell, per la seva banda, resumeix la situació històrica de «Spain» que emmarcà el poema i exposa els elements heroics, llocs comuns de la poesia èpica tradicional, que l'autor incorporà en la seva obra (200). La part relativa a la batalla d'Almenar i a la derrota del comte de Barcelona conté la transcripció de tres estrofes (203; cf. 205); l'autor s'inclina a creure que el *Carmen* fou escrit per un seguidor del Cid (209-210).— J. P. E.

[7526]

Gener GONZALVO I BOU, *Cànons del Concili de Lleida de 1173 al·lusius a la Pau i Treva*, dins «Estudios Udina III», 153-160.

Set dels vint-i-sis cànons d'aquell Concili Provincial, ací resumits, es relacionen amb Pau i Treva (155-157); llur precedent són els cànons del també Concili Provincial Tarragoní celebrat a Lleida el 1155, tot i que el text conegut d'aquest manqui de qualsevol referència a la treva (157-158). Tals prescripcions serien mostra de la intervenció papal a Catalunya, impulsant la reforma gregoriana i la pau, condició per a la croada contra els infidels (158). La col·laboració dels comtes-reis s'explicaria per l'interès dels dos poders sobirans a aliar-se contra els feudals (159-160).— J. P. E.

[7527]

Gener GONZALVO I BOU, *La pau i treva de l'any 1187 per al comtat d'Urgell i vescomtat d'Ager*, dins «Ilerda», XLVIII (1990), 157-173.

Trobem en aquestes pàgines un resum de la trajectòria de les imposicions relatives a Pau i Treva a Catalunya [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 525, núm. 4504] i un altre de més particularitzat relatiu al mateix tema al comtat d'Urgell [cf. en aquest volum, secció de *Recensions* la dedicada als documents urgellencs dels anys 1101-1150] i en el vescomtat d'Ager, amb particular atenció a la *Carta de població* d'Agramunt del 1163 (163), en la qual el comte d'Urgell també afavoria la pau dels súbdits i on seria promulgada la Pau i Treva del 1187, feta extensiva al vescomtat d'Ager (164). Segueix un resum de la pau i treva acabada d'esmentar, article per article, amb particular atenció als signataris (165-168); l'autor la qualifica de «pau territorial» (168) i de «pacte de bones relacions entre Ermengol [d'Urgell] i Ponç

Guerau [d'Àger], i un intent de pacificació del país i de reforçar la figura del comte com a màxima autoritat d'Urgell» (170). En apèndix és editat el text de la dita pau i treva, acompanyat d'anotació de variants de les diverses còpies (170-173).— J. P. E. [7528]

Blanca GARÍ, *Estrategias matrimoniales y organización familiar de la nobleza en la Corona de Aragón en el siglo XIII*, dins «Montpellier II», 71-76.

A base de documentació ja publicada i d'altra d'ACA, *Canc., Perg. de Pere I, d'Alfons III i de Jaume II*, i *Reg.*, l'autora subratlla el fet que els casaments dels Castellvell i dels Montcada entre el 1180 i 1250 segueixen unes línies generals de canvi en les estratègies matrimonials de la noblesa; aquesta, per la seva banda, hauria tendit a homogeneïtzar-se en bloc compacte i a expandir-se, però també a dispersar-se com a conseqüència de fets nous, entre els quals hi hauria el de la no destinació dels fadrísters a càrrecs celibataris o el de la pèrdua de significació de l'oncle matern en cas d'orfandat. El cos de la noblesa n'hauria resultat afeblit i el poder reial enfortit (74).— J. P. E. [7529]

Antoni M. UDINA I ABELLÓ, *El testament català en el segle XIII; supervivències i innovacions*, dins «Montpellier II», 157-165.

«Estudi comparatiu, especialment des del punt de vista jurídic, entre el testament del segle XIII i el de l'època anterior» (157). Hi ha elements de continuïtat: marmessors, marc cristià de pensament, substitucions testamentàries, disposicions relatives a l'enterrament i a la situació de la muller i dels fills (157-158). La innovació més destacable és la institució de l'hereu, generalitzada a mitjan segle XIII, la primera menció del qual es remuntaria al 1170 (158-159 [cf. p. 451 d'aquest volum]); altra innovació és que el cònjuge supervivent és constituït «dominus / domina et potens» dels béns del testador (159-160); i la legítima (160). D'altres punts nous serien la consolidació del notari, la disminució dels testaments sacramentals i la major freqüència de deixes dineràries (160-161). A tall de mostra és publicat el testament de Pere de Sentmenat, del 1261, ara a l'ACA, *Dipòsits patrimonials. Sentmenat* (162-165).— J. P. E. [7530]

Dolors CABRÉ, *Spàreg de la Barca, arquebisbe de Tarragona*, dins «Montpellier II», 57-70.

Aplec de notícies procedents de fonts diverses, manuscrites o impreses, referents a aquell metropolità de Tarragona entre els anys 1215 i 1233, del qual són recordades activitats i subratllats biaixos diversos: d'home d'Església (59-64), que s'hagué d'encarar amb els valdesos i legislà sobre escolars i mestre en els monestirs (62). Durant el seu episcopat tingué lloc el Concili Provincial de Lleida del 1229 i ell féu celebrar el de Tarragona del 1230, les constitucions del qual són ací resumides (63). En el camp polític l'autora destaca la seva actuació a favor de Jaume I durant la minoria d'edat del rei amb resum de nombre de documents de l'*Índex vell* de l'AHA de Tarragona (64-65) i la col·laboració en la conquesta de Mallorca (66). D'altres documents del mateix *Índex* permeten de conèixer la seva trajectòria d'administrador (67).— J. P. E. [7531]

Maria PONT, *El testament de Pere Grony. 1227*, dins «Estudios Udina III», 179-184.

L'autora expressa així el sentit d'aquestes pàgines: «Per mitjà del seu testament mirarem d'analitzar el penediment del seu únic i gran pecat: ésser ric». El testament és ací transcrit d'ACA, *Dipòsit Patrimonial Monistrol*, perg. 41 i 37, completat amb el 42

179-181). Pere Grony és esmentat i qualificat de «prohom» en el *Llibre dels fets* de Jaume I per la seva intervenció en el consell previ a la conquesta de Mallorca, on ell fou portantveus de la ciutat de Barcelona (181-182). L'autora interpreta les deixes del testament per «la por de la condemna eterna i l'esperança de la salvació per un *mea culpa* monetari» (184).— J. P. E. [7532]

Paul AMARGIER, *Éloge d'une reine: Marie de Montpellier*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 23 (1988), 21-36.

Reconstrucció biogràfica dividida en cinc seccions: Maria en vida del seu pare, dins la qual figura traduïda al francès la renúncia als drets sobre Montpellier a favor del seu pare i de l'hereu d'aquest (23); mort el pare, Maria es casà amb Pere el Catòlic, rei de Catalunya-Aragó (25-26); així fou reina d'Aragó i ací figura la traducció francesa de la protesta de Cotlliure contra els mals tractes del marit rei (28-29); Maria, abandonada de tothom, temps durant el qual neix Jaume I i es realitza el procés de divorci (30-32); i Maria prop Innocenci III, amb traducció francesa de la sentència papal de la validesa del matrimoni (33-35) i del testament de la reina (35-36).— J. P. E. [7533]

Antonio PÉREZ MARTÍN, *La primera codificación oficial de los Fueros aragoneses: las dos compilaciones de Vidal de Cañellas*, dins «Glossae. Revista de Historia del Derecho Europeo», 2 (1989-1990), 9-80.

Aquest estudi s'encara al fet que les compilacions de dret aragonès assumides per Jaume I i les corts d'Aragó el 1247 són dues, la *Compilatio maior* i la *Compilatio minor*, i totes dues es presenten com a únic cos legal aprovat en les dites corts. L'autor hi vol aportar alguna llum mitjançant l'anàlisi de tres blocs: els pròlegs (10-18), els codis forals pròpiament dits (18-25) i les glosses d'autors posteriors (25-31), situació que resulta encara més complicada pel fet de les diversitats entre el text llatí i la traducció aragonesa d'una mateixa peça, complicació de la qual hom es pot fet una idea amb l'esquema de la pàgina 20. Malgrat alguna veu recent, l'autor reafirma que totes dues compilacions són obra de Vidal de Canyelles (35-36) i creu que, tal com féu Justiní amb el *Codi* i el *Digest* i Alfons el Savi sembla que volia fer amb el *Fuero Real* i les *Siete Partidas*, la 'minor' comprendria les 'leges' i la 'maior' el 'ius' (37 i nota 168). Hi ha edició amb aparat crític dels tres pròlegs llatins (43-50) i dels dos aragonesos segons manuscrits diversos (51-59). Les pàgines 60-80 ofereixen transcripció anotada de les glosses. [cf. n. 7552].— J. P. E. [7534]

M[ària] D[olores] MATEU IBARS, *El «Dominus Montispesulani» de Jaime I de Aragón a Jaime III de Mallorca (1213-1349). Evocación de la conquista de Valencia*, dins «Montpellier II», 91-98.

Recordades les múltiples vinculacions de Montpellier amb la corona catalano-aragonesa, són ací adduïts els diversos usos del títol «Dominus Montispesulani / senyor de Montpellier» en el *Llibre dels fets*, en documentació o en encunyacions, on és recordat el permís de fabricar moneda melgoresa a València de l'any 1263 (94-95); també els que en foren els reis de la branca de Mallorca (97-98).— J. P. E. [7535]

M[ària] M[ercè] COSTA, *Els Rocafull, entre Montpellier i la Corona d'Aragó*, dins «Montpellier I», 75-89.

Els Rocafull ací documentats eren cosins de la reina Maria de Montpeller, mare de Jaume I. Són ací aplegades les dades ja conegudes per publicacions anteriors o per documentació inèdita d'ACA. El personatge més conegut fou Guillem de Rocafull, lloctinent reial a Montpeller al començament de la segona meitat del segle XIII. D'altres membres de la família participaren en la conquesta de València i consten en el *Llibre del repartiment* valencià (77), algun dels quals participà en la conquesta de Múrcia i hi arrelà (80-83).— J. P. E. [7536]

Martí de RIQUER, *Guillem de Mediona a la batalla de Portopí*, dins «Estudios Udina III», 185-189.

Aquesta «primera acció militar de la conquesta de Mallorca» (185) fou representada en el mural del Palau Aguilar i descrita en la *Crònica* de Bernat Desclot (187). En tots dos casos, Guillem II de Montcada és acompanyat per un cavaller, que Jerónimo Zurita identifica amb Guillem de Mediona (187-188); el *Llibre dels fets* confirma que aquest intervingué en la batalla de Portopí (188).— J. P. E. [7537]

Antoni MUT CALAFELL, *Los pergaminos reales del reinado de Jaime I del Archivo del Reino de Mallorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 251-327.

Quaranta-cinc pergamins, a través dels quals han arribat, repetits o no, trenta-vuit documents de Jaume I, datats entre el 1230 i el 1276, són ací globalment presentats primer en quant a llur contingut (252-253) i després en quant a les característiques diplomàtiques, tant dels originals (254-266) com de les còpies (266-270, amb llista dels notaris que avalen les còpies). Assenyalen la bibliografia sobre el tema (271-272). La segona part de l'estudi és una presentació de cada un dels quaranta-cinc pergamins, amb explicació de llur contingut i reproducció de fragments textuais, qualque vegada considerables (282-314). Segueix la taula cronològica dels documents (314-315) i l'onomàstica i toponímica unificades (315-327).— J. P. E. [7538]

Josefina MATEU IBARS, M. Dolores MATEU IBARS, *Sobre escritura cursiva mallorquina del siglo XIII, selección de algunos documentos del Archivo del Reino de Mallorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 233-250.

Les autores han escollit vuit mostres d'escriptura realitzada a Mallorca entre els anys 1232 i 1311, totes conservades en sèries diverses de l'ARM. Ací, ultra el títol i la referència arxivística, trobem transcripció dels fragments textuais, tots en llatí (la mostra núm. 7 incorpora un document en català, 247) i anàlisi de les característiques tant diplomàtiques com paleogràfiques, onomàstiques i lexicals que presenta.— J. P. E. [7539]

A[lvoro] SANTAMARÍA, *El patrimonio de las comunidades de Marsella y de Montpeller en el Repartiment de Mallorca*, dins «Montpellier I», 105-133.

Finalitat de l'article és la d'«objetivar el patrimonio recibido por las comunidades de Marsella y de Montpeller para compensar las ayudas aportadas por ambas comunidades al operativo Mallorca 1229 en efectivos personales, recursos materiales y, sobre todo, en elementos navales» (106). Recordada l'escassa presència del tema en la historiografia tant occitana com mallorquina (106) i les fonts (*Llibre del repartiment de Mallorca*, vuit concessions conegudes per altres tants documents en pergami i les descripcions del *Llibre dels fets* i de la *Crònica* d'En Bernat Desclot, 107-109), trobem els resultats: el 25'69% de cases del patrimoni urbà haurien anat a gent de Marsella i el 8'65% a gent de Montpeller

(109); el 27% d'obradors a marsellesos (110). En patrimoni rural, aquests haurien rebudes 323'5 jovades més vint-i-cinc de regadiu (112-113); altres 97'5 jovades a Inca (114) i 161 a Artà (116). Els montpelleresos haurien rebut en total 62 jovades (123). Les darreres pàgines indiquen la presència d'onze montpelleresos en documentació mallorquina dels quaranta primers anys posteriors a la conquesta (124-126). Setze quadres sinòptics completen aquestes pàgines.— J. P. E. [7540]

Vicente FORCADA MARTI, *La conquista de Peñíscola*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 471-494.

Les primeres pàgines recorden les tres posicions dels autors en relació a la data de la presa de possessió de Peñíscola per part de Jaume I: 1233, 1234 o 1235 (472-480). L'autor, per la seva banda, formula la seva posició ben precisa: «...tal acontecimiento tiene lugar el día 3 de agosto de 1233...» (475), a la qual ha arribat per l'anàlisi de dues fonts: el *Llibre dels fets* del mateix rei (480-482) i les datacions de la documentació reial signada entre el 5 de juny del 1233 i el 20 de gener del 1234 (483-485); i per un intent de coincidència entre totes dues (486-491), d'on resulta clar que la presa de possessió de Peñíscola es troba després de la presa de Borriana a mitjan juliol del 1233 i dins una trajectòria que hauria conduït el rei de Terol a començaments d'agost (493 [un document reial datat «apud Dertusam» el primer d'agost del dit any sembla que obligarà a revisar l'itinerari del rei; és publicat per Jesús Massip, *La gestació de les Costums de Tortosa* 320 (cf. ATCA, IV (1985), 459-460], a Peñíscola - Tortosa - Peñíscola (moment de la signatura de «les cartes» de rendició de Peñíscola) - Barcelona, on ja s'hauria trobat el 8 d'agost (492-494) del mateix any de la presa de Borriana.— J. P. E. [7541]

Robert I. BURNS, *Warrior Neighbors: Alfonso el Sabio and Crusader Valencia, an Archival Case Study In His International Relations*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 21 (1990), 147-202.

A fi d'exposar aquest tema inèdit de la relació entre Alfons el Savi i el nou regne de València, l'autor ha repassat els registres d'ACA tant de Jaume I com de Pere el Gran (151). Recorda la insistència castellana a ésser present entre les taifes valencianes i la seva pretensió que València o almenys Sogorb recaigués en l'àrea metropolitana de Toledo, extrems intolerables per a Jaume I (152-155); els tractes entre Castella i al-Azraq malgrat el tractat general de Sòria del 1256 feren perillar les relacions; això no obstant, es mantenia la col·laboració catalana en accions castellanques de croada (155-158). Les pàgines següents resumeixen una versió castellana actual de la situació dels anys 1252-1262, que no entén la política de Jaume I: «James was not weak; he was busy» (161) i no compta amb allò que representava València en aquell conjunt europeu (162). La reacció sarraïna obligà els dos reis a concentrar llur atenció en Múrcia des del 1264 (162-164), ambient que féu possible les visites d'Alfons el Savi primer a València el 1271, visita recordada en el *Llibre dels fets* i en la *Crònica* de Ramon Muntaner (164-166), i després camí del concili de Lió (167, de la qual es conserven els comptes de les despeses, 168-171). Amb el regnat de Pere el Gran, la documentació testimonia sobretot incidents de frontera, provocats per gent de totes dues bandes, que havien d'arribar a solució global en una trobada entre els dos reis, d'on resultés clar allò que pertanyia a cadascú (171-174), o per problemes de mercaderies en el pas de la frontera (174-177). La voluntat però, era de pau, àdhuc públicament proclamada encara que de sotamà fos vulnerada (179-180); de vegades, el rei es desentenien de problemes, que carregava sobre altra jurisdicció, com la pertanyença eclesiàstica d'Aiora (177-178). EN apèndix són transcrits cinquanta-un documents, d'ACA, *Canc., reg.*, els catorze primers dels quals pertanyen al regnat de Jaume I (181-187), els altres al de Pere el Gran (188-202).

A les pàgines 148-149 trobem dos mapes, dels països de la Corona catalano-aragonesa i de la Península Ibèrica, respectivament.— J. P. E. [7542]

R[obert] I[gnatius] BURNS, *The Loss of Provence. King James's Raid to kidnap its Heiress (1245). Documenting a «Legend»*, dins *Historiographie*, 195-231.

Les primeres pàgines reporten allò que cronistes medievals i historiadors moderns narren d'un projectat matrimoni entre Beatriu de Provença, pubilla del comtat pel seu pare Raimon V, primer amb Raimon VII de Tolosa i després amb un fill de Jaume I, matrimoni contrastat per la casa de França, que imposà el pretendent Carles d'Anjou, germà del rei francès (196-200). Els arxius havien estat fins ara gasius a proporcionar documentació sobre el tema, fins que hom n'ha trobada confirmació en les butlles papals d'ACA, ací transcrites les datades entre el 19 de maig del 1244 i el 22 d'abril del 1246 (216-231), en particular en la del 24 de gener del darrer any, que confirma l'ambaixada de Jaume I al papa Innocenci IV comunicant-li la seva decisió de casar un fill seu amb Beatriu de Provença, en la qual el papa, per la seva banda informa Jaume I de la jugada francesa (229 i 207-208 [publicada per Quintana Prieto; cf ATCA, VII-VIII, p. 549]). Així, l'autor reconstrueix tot l'episodi, la solució del qual hauria comptat amb l'aquiescència del papa (206-207). Així s'explicaria que el 1245 el rei deixés sobtadament els afers de València i es traslladés al Rosselló i potser fins a Ais de Provença (202-203), com també el silenci del *Llibre dels fets* entorn d'un afer que no acabà de manera satisfactòria (199).— J. P. E. [7543]

Vicent GARCIA EDO, *Los primeros notarios valencianos. Aproximación a su estudio durante el reinado de Jaime I (1232-1276)*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 535-583.

A base de la documentació en pergamí de Madrid, AHN, *Montesa* i *Benifassà*, de València, ACV, ARV i dels arxius municipals d'Altura, de Benassal i de Tortosa i del de la Diputació de Castelló, *Fons de Catí*, l'autor recorda les vicissituds històriques de la conquesta de les terres septentrionals del futur Regne de València entre el 1229 i el 1237 (358-360), resumeix les prescripcions legals relatives a la fe pública, pròpia per al Regne de València del 1239 ençà (541-542) i enumera els diversos senyorius per autoritat dels quals podien actuar els notaris en la comarca: de Balasc d'Alagó o d'altres nobles (543-544), de les ordes de l'Hospital i del Temple (544-546), del monestir de Benifassà (546), del bisbe de València (547) i de les poblacions reials (547-549). Estableix la llista alfabètica dels cent notaris documentats (550-570) i en reproduïx els «signa» (574-583). En apèndix són transcrits els documents reials del 1239 establint la «universitas notariorum civitatis Valentie» i del 1261 concedint a l'abat de Benifassà d'elegir notari un monjo del monestir, el primer de l'ACA, el segon d'AHN (572-573).— J. P. E. [7544]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *Pere de Capellades, notari de la cancelleria de l'infant Jaume, futur rei Jaume de Mallorca: esbós biogràfic d'un funcionari del segle XIII*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 179-185.

Els trets principals de la biografia de Pere de Capellades són coneguts pels seus quatre testaments, dictats entre el 1285 i el 1303, conservats tots a Barcelona, ACB, seccions 1 i 4 (185), on figuren els seus poc escrupolosos procediments d'enriquir-se (182); per l'ACA, *Canc., reg.*, hom sap que entre el 1254 i el 1262 seguí la cort reial en qualitat de «scriptor» (181) i que almenys una vegada en un document del futur Pere el Gran és qualificat de «notarii infantis Jacobi, fratris nostri» (182). Les mateixes fonts permeten de reconstruir l'arbre familiar (180 i 186) i de conèixer negocis i propietats (183-184).— J. P. E. [7545]

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *La «substitució lingüística» en la Crònica o Libre dels feyts del rey en Jacme*, dins «Philologica Hispaniensi in honorem Manuel Alvar», vol. II - *Lingüística*, Madrid 1985, 45-53.

Antoni M. BADIA I MARGARIT, *Coherència i arbitrarietat de la substitució lingüística dins la Crònica de Jaume I*. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1987-1988, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1987, 32 pp.

Em referiré al segon dels estudis, més extens. Definida la «substitució lingüística» (5-7) i havent constatat que en la *Crònica* es donen les dues menes de substitució corresponents a una reacció de tipus cultural i a una pressió sociolingüística, però amb modalitats singulars (7), l'autor analitza damunt fragments àdhuc extensos, ací transcrits, tals casos de pas del català a llatí o a àrab (10-13), a francès o a occità (14-18), i a parlars ibero-romànics (18-28). Els resultats són: cap personatge no és fet parlar només en llengua diversa de la catalana; les expressions en les llengües dels dos primers capítols són mínimes en nombre (poc més d'una dotzena en llatí, dues o tres en àrab, menys de deu en francès i occità, 19) i en extensió (un o dos mots en àrab, francès o occità, 30), però sempre coherents dins el context (29); els hispànics, en canvi puguen a catorze (19), formulen frases o períodes sencers (sense arribar mai a la meitat del discurs, de manera que àdhuc en tals casos la llengua predominant és la catalana, 30), però, en canvi, llur inserció en el context és incoherent i arbitrari, car no se'n veu la raó; tampoc no és precisa la identitat de la llengua substituent (27-28).— J. P. E. [7546-7547]

John Hine MUNDY, *Men and Women at Toulouse in the Age of the Cathars* (Studies and Texts, 101), Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1990, XIV i 238 pp.

La font principal d'aquesta exposició és el procés a càrrec de Pèire de Dalbs, abat de Lézat, conservat a Montauban, Archives Departementales de Tarn-et-Garonne, G 722bis, on consten sengles episodis biogràfics a la Seu d'Urgell i a Puigcerdà (195-206), datables entorn del 1250.— J. P. E. [7548]

Philip D. RASICO, *Lletres en català als bisbes d'Urgell (1230-1269): retranscripció i estudi lingüístic*, dins «Urgellia», IX (1988-1989 [1990]), 323-342.

[La introducció és, amb poques variants, l'abreujada en el resum següent, en la qual són més abundants les referències bibliogràfiques]. Després són reeditats paleogràficament divuit dels vint-i-vuit documents d'aquell recull del 1913 (326-333), entre els quals ocupa el lloc cinquè bis el que és objecte del resum que segueix (328). A continuació són exposades algunes de les característiques fonològiques (333-338), les morfològiques (339-340) i les lèxiques (340) dels textos esmentats i establerta la llista dels topònims (340-342).— J. P. E. [7549]

Philip D. RASICO, *Informe sobre acusacions fetes contra En Ponç de Vilamur, bisbe d'Urgell (c. 1251): retranscripció i estudi lingüístic*, dins «Misc. Fuster I», 9-26.

En les primeres pàgines, l'autor recorda els treballs de Pere Pujol i Tubau i de Paul S. N. Russell-Gebbett entorn dels vint-i-vuit documents escrits en català entre el 1036 i el 1269 conservats a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell (9-11); després centra la seva atenció en el document XVI, lletra de Bernat de Lliria (Lliria?) informant el bisbe d'Urgell de les gestions de contraris i de favorables seus en cort romana, en aquell moment a Perusa, lletra que torna a transcriure (12-14; [no sembla que hi hagi referència arxivística]) «per les diferències ben significatives entre la transcripció realitzada per Pujol i la meua» (11),

l'estudia des dels diversos biaixos lingüístics acostumats (grafia i fonètica, 14-20; morfologia, 20-24; sintaxi, 24-25; lèxic, 25), amb llista dels topònims (25-26).— J. P. E. [7550]

Jesse D. MANN, *Unstudied Manuscripts of the Summa de paenitentia of Raymond de Pennafort*, dins «Manuscripta. A Journal of Manuscript Research», 34 (1990), 45-49.

Thomas H. Bestul s'equivocà en afirmar que el de la Universitat de Nebraska és l'únic exemplar manuscrit de la *Summa de paenitentia* als Estats Units i al Canadà [cf. ATCA, X (1991), 673, n. 6995]. Mann n'assenyala dotze: Ann Arbor, University of Michigan, ms. 89; Boston, Boston Public Library, n. 134 (ms. 1558); Buffalo, The Library of the Buffalo Historical Society, ms. 1; Chapel Hill, University of North Carolina, ms. 5; Chicago, The Art Institute, ms. 20.214; New Haven, Yale Law Library, ms. 15, i Yale University Library, ms. 127; New York, The Library of Phillis Goodhard Gordan, ms. 95; Philadelphia, University of Pennsylvania, ms. lat. 89; Providence, The Library of Howard W. Preston, ms. 2; San Marino (Calif.), H. E. Huntington Library, ms. HM57; i Washington, The Library of Catholic University of America, ms. 190. L'autor es fixa en l'exemplar de Chicago, Library of University, ms. 185, perquè ultra el text de Sant Ramon de Penyafort conté l'*Apparatus* de Guillem de Rennes a cada una de les dues summes i perquè la *Summa de paenitentia*, tot i pertànyer a la segona redacció de l'obra, conserva detalls textuals característics de la primera, constituint així una mostra de text barrejat (47).— J. P. E. [7551]

Ricardo CENTELLAS SALAMERO, *¿Fue realizada la edición del «Vidal Mayor» en Pamplona? Acerca de la impresión facsímil del «Vidal Mayor»*, dins «Príncipe de Viana», LI (1990), 75-77.

L'autor dona notícia de l'edició [*Vidal Mayor*. Versión en romance de *In excelsis Dei thesaurus* de Vidal de Canellas]. Edició facsímil del únic manuscrit conservado propiedad de The J. Paul Getty Museum de Malibú (EE. UU.), 227 folios encuadernados. Acompanya esta reproducció el libro: A. Ubieto Arteta (dir.) y otros, *Vidal Mayor. Estudios*. Huesca, Exma. Diputación Provincial de Huesca e Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1989, 166 pp.; comenta algun dels estudis, en particular el de M. Carmen Lacarra Ducay, *Las miniaturas del Vidal Mayor: estudio histórico-artístico*, 115-166, en relació al qual fa un aplec de les raons que avalarien la hipòtesi favorable a un obrador miniaturista (i potser copista) de Pamplona, alternativa a la de Gudiol i Cunill i Domínguez Bordona, favorables a Catalunya (77).— J. P. E. [7552]

M. BOURIN, *Catalans et Languadociens sur la côte de la «Mer de Béziers» à la fin du règne de Saint Louis*, dins «Montpellier I», 163-173.

Descripció de les relacions comercials entre el Languadoc occidental i la Península Ibèrica entre el 1250 i el 1270 a base de les informacions proporcionades per cinquanta testimonis presentats en un plet enantat per dos mercaders catalans davant el senescal de Carcassona i Besers contra el desplaçament d'una lleuda de la mar des de Montpeller/Lattes fins més al sud de Besers, a Vendres. El text del plet fou publicat a darreries del segle passat. A través de les declaracions, l'autor intenta de veure quina era la idea que la gent de la mar tenia de la marina entre Montpeller i València.— J. P. E. [7553]

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Documentació medieval*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 36 (gener 1990), 37-45.

Coral CUADRADA I MAJÓ, *Documentació medieval*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró], núm 38 (octubre 1990), 30-32.

Presentació i transcripció anotada del document en virtut del qual Asbert de Mediona i muller reconeixen deure sis-mil cinc-cents sous barcelonesos a Pere de Capellades i li cedeixen per tres anys el castell de Mataró, fins a la restitució del deute (37-40); també és transcrita, a tall de complement del primer, la darrera voluntat de Pere de Capellades, que confessa el mal origen de pràcticament tots els seus béns; en aquest testament és fet esment de fra Ramon Martí (42) i de concessions reials a València i Múrcia per la seva col·laboració en la conquesta, encara no satisfetes, i que retorna gratuïtament al rei (43). Els dos documents són, respectivament, dels anys 1281 i 1285 i pertanyen a l'ACB, 1-1-280 i 1871.

El segon document, datat el 1294, és del mateix arxiu, 1-1-732; ací és transcrit i anotat des d'un punt de vista dels elements històrics. És un establiment de terra atorgat per Berenguer Lluïll, de Sant Andreu de Llanerers. Un dels testimonis es deia Guillem Amat. [Sobre Pere de Capellades, cf. n. 7545]— J. P. E. [7554-7555]

David ABULAFIA, *Narbonne, the Lands of the Crown of Aragon, and the Levant Trade 1187-1400*, dins «Montpellier L», 189-207.

Exposició basada principalment en les dades notariales preses a Xipre per Lamberto di Saliceto entre el 1296 i el 1301 i en les notícies proporcionades pel narbonès Jacme Oliver a darreries del s. XIV, totes publicades, en les quals compareixen alguns catalans (Borràs Tallada, de Barcelona, 194; Jaume Carbó, també de Barcelona, 195-196) o referències a naus i a ports catalans (200-202).— J. P. E. [7556]

Angel CORTABARRÍA, *Avicenne dans le «Pugio fidei» de Raymond Martin*, dins «MIDEO. Mélanges. Institut Dominicain d'Études Orientales», 19 (1989), 9-16.

Estudiada la presència d'altres autors àrabs en l'obra de Ramon Martí [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 554, núm. 4601, i 564, núm. 4637], l'autor presenta ara les fonts avicennianes del *Pugio fidei*. Ultra l'*Alcorà*, Ramon Martí cita filòsofs àrabs, aquests també en la primera part de l'obra esmentada, amb transcripció de fragments força llargs i ben traduïts (10). Tres són les obres d'ibn Sinna citades: el *Kitâb al-ishârât wa-l-tanbihât*, títol que Ramon Martí resumeix en *Alixarat* i tradueix per *Liber invitationum et exercitationum*; la seva autoritat és adduïda a prova que l'home té satisfaccions més nobles que les corporals; i que l'ànima és diversa i anterior al complex de parts del cos o de forces (10-12); la doctrina que la intel·ligència no actua depenent del cos, exposada per ibn-Sinna dins *al-Najât* (*Llibre de la salut*, anomenat *Amuge* per Martí), és citada en referència a la tesi de la immortalitat de l'ànima (13); el *De anima* és esmentat en dues ocasions en relació a la doctrina que el coneixement d'un mateix és camí de coneixement de Déu (13-14), però l'autor no els ha pogut identificar. Dues altres citacions d'ibn-Sinna fan referència als miracles i a la vinguda del Messies (14).— J. P. E. [7557]

Vicent GARCIA EDO, *L'escut reial d'Aragó com element ornamental en el 'signum' notarial valencià medieval (ss. XIII-XVI)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 665-679.

L'autor estima en uns 125.000 els pergamins valencians que es conserven en els diversos arxius i informa de tenir ja avançat el treball d'aplec de noms i signes de notaris valencians. De moment, escorcollats els fons de l'AHN, *Montesa* i *Valldigna*, de l'ARV, *Mestre Racional*, dels arxius Arxiprestal i Notarial de Morella i els arxius municipals de Benassal, Castelló i Onda, dona llista dels notaris que integraren en llur 'signum' les barres

de la Casa de Barcelona. El primer conegut és Jaume de Cabanyes, documentat els anys 1288-1289 [¿reafirmació de fidelitat a la dinastia perseguida, en els pitjors moments de la crisi posterior a les Vespres Sicilianes i a la conegüent Croada contra Catalunya?], al qual seguiren set d'altres de catalans (671), tres d'aragonesos (672) i vint-i-un de valencians (673-674). Són reproduïts els 'signa' d'aquests darrers (675-679).— J. P. E. [7558]

Pierre GUICHARD, *Faut-il en finir avec les Berbères de Valence?*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XI (1990), 461-473.

L'autor, reafirmada la seva tesi que l'aportació bereber a la societat musulmana valenciana fou important [cf. ATCA, X (1991), 561, núm. 6602], respon a les observacions de Joaquim Vallbé reafirmant que en els textos àrabs «barbar» només significa «bereber» (461-462); a les de Mikel de Epalza distingint entre un problema general, el del major o menor grau de continuïtat entre la societat wisigòtica i la musulmana, i un de subsumit, el de la dita importància bereber; ja en aquest, reafirma que d'una trentena de referències textuais dels segles VIII-X, «les plus anciennes et les moins douteuses renvoyaient plutôt à des origines berbères» (464), insisteix en la significació de l'antroponímia (464-465) i reafirma que «Balasiya» s'aplica a l'actual regió valenciana (465-466). La tesi seria confirmada per les fonts carolíngies en qualificar de «mauri», és a dir, berebers, els pirates sarraïns (466-467). El diàleg amb Jacint Bosch i Vilà i amb Maria Jesús Rubiera discuteix de toponímia (467-471). També l'arqueologia i els estudis sobre els sistemes d'irrigació confirmarien la tesi bereber (471-472).— J. P. E. [7559]

Carmen BARCELÓ, *¿Galgos o podencos? Sobre la supuesta berberización del País Valenciano en los siglos VIII y IX*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XI (1990), 429-459.

Resumida en sis elements la tesi de Pierre Guichard [cf. resum anterior], les seves bases provatòries i la seva metodologia, l'autora es proposa «demostrar que las hipótesis de Guichard basadas en la antroponimia no están probadas y que un conjunto de falsas coincidencias no hacen ley» (431). S'atura a discutir la metodologia de formular tesis de validesa general sense aplecs i anàlisis exhaustives de dades textuais (431-433), discuteix l'abast de les informacions d'Ibn al-Faradî, Ibn Hazm i al-Udri en relació a la València musulmana (435-439); analitza en particular la informació del geògraf al-Ya'qûbî, de la qual «sólo se desprende la existencia de grupos bereberes, que... podemos situar en las zonas montañosas» (442) i una notícia transmesa per al-Udri. En apèndix exposa els problemes crítics que presenten els diccionaris biogràfics (446-448) i posa exemples concrets relatius als noms d'algunes famílies (448-452) o a la localització de topònims, que podrien no ésser valencians (452-458). Al final és aplegada la bibliografia sorgida del problema (458-459).— J. P. E. [7560]

Marie-Thérèse URVOY, *Note de philologie Mozarabe*, dins «Arabica. Revue d'Études Arabes», XXXVI (1989), 235-236.

Anàlisi de dos folis conservats a Lisboa, Archivo Nacional da Torre do Tombo, Sé de Coimbra, II, 45, 1806, el contingut dels quals és identificat amb el dels ff. 34b-35b i 39a del volum manuscrit de El Escorial 1623, col·lecció de concilis. Hauria estat transmès per la comunitat mossàrab de Tortosa a la de Coimbra i per certs detalls de transcripció (p.e., «le 's' latin n'est pas prononcé à l'espagnole... mais garde sa sonorité», 236), hom pot deduir «un certain éloignement du milieu mozarabe de Tortosa de ses origines latines» (236).— J. P. E. [7561]

La vie sociale et économique de l'Espagne musulmane aux XI-XII siècles à travers les Fatwâs di Mi'yâr d'al-Wansarîsî. Introduction de Pierre GUICHARD. Documents réunis et présentés par Vincent LAGARDÈRE, dans «Mélanges de la Casa de Velázquez. Antiquité et Moyen Age», XXVI (1990), 197-236.

La possibilitat de treballar damunt documents per a la reconstrucció del passat històric dels països cristians d'Occident —la *Catalogne* de Pierre Bonnassie en seria una mostra en allò que es refereix a la reconstrucció de les relacions senyors-pagesos en la societat rural catalana dels segles XI-XII (197-198)— no es repeteix en l'àrea musulmana, potser perquè no hi havia la mateixa necessitat de constituir i de conservar documents que demostrassin drets o perquè els judicis es basaven més en testimonis orals. En canvi, hi ha les consultes jurídiques, «fatwâ», paral·leles als «responso» dels rabins jueus. El *Mi'yâr d'al-Wansarîsî*, marroquí del segle XV, és una obra en dotze volums que aplega centenars de tals documents. Ací és oferta traducció completa d'alguns dels pertanyents a l'època dels taifes i al règim almoràvit d'al-Andalus, entre els quals n'hi ha un de relatiu a la mutació monetària a València (209) i un altre a l'herència d'un tintorer de Dénia (232), tots dos del segle XI.— J. P. E. [7562]

M. Mercè VILADRICH, *La Catalunya Nova segons un manuscrit inèdit de la Crònica del Moro Rasis*, dins «Estudios Udina III», 257-264.

El volum és el de Vilanova i la Geltrú, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, ms. 15 (258). Conté la versió castellana de la *Crònica del Moro Rasis* (257). L'autora en transcriu els fragments relatius a la Catalunya Nova i a les seves principals poblacions, encarats amb els paral·lels del text de la mateixa *Crònica* conservat en un manuscrit de la Catedral de Toledo (260-264).— J. P. E. [7563]

Maria Jesús RUBIERA MATA, *Cançonetes de tipus «Kharja» en la literatura catalana*, dins «Misc. Fuster I», 1-8.

L'autora insisteix en la seva tesi, ja resumida en aquestes pàgines [cf. ATCA, IX (1990), 535, núm. 5667] i aporta els fets que el tema del «gilós = gelós» i el de «Què farai jo» es troben en «muwassahes» (4-5) i presenta mostres diverses del darrer en poesia catalana (6-8).— J. P. E. [7564]

Carmen BARCELÓ, Patrice CRESSIER, Josep Vicent LERMA, *Basas y capiteles califales inéditos procedentes del Palacio Real de Valencia*, dins «Archivo de prehistoria Levantina», XX (1990 = Homenaje a D. Enrique Pla), 407-433.

Entre els materials trobats hi ha un fragment que pertanyia a un capitell; conté inscripció àrab, dedicatòria de la casa a Alà (reproducció: 408 i 412; traducció: 413; anàlisi epigràfica: 414); el dedicant podria ésser el cadí de València Ibn Yahhâf, que fou cremat viu pel Cid Campeador (415-417).— J. P. E. [7565]

M. Teresa FERRER MALLOL, *Els redemptors de captius: mostolafs, eixees o alfaquecs (segles XII-XIII)*, dins «Estudios Udina III», 85-106.

[Cf. ATCA, VI (1987), 388, núm. 3224]. «*Mostolaf» seria la denominació primerenca i «*eixea / *alfaques» la tardana de les persones autoritzades a retornar captius des del lloc de captiveri al propi país. Deu documents d'ACA, *Canc.*, reg. o *Pergamins* o d'ACB, *Cartes reials*, datats entre el 1105 i el 1277, ací transcrits (97-106), són ocasió d'aplegar notícies tant jurídiques com fàctiques, sobre la dita funció (88-95).— J. P. E. [7566]

Sergi BASSOLS, *Una línia de torres vigia musulmanas: Lérida-Tortosa*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XI (1990), 127-154.

La línia de torres defensives, «torres dels moros», hauria seguit el curs ascendent de l'Ebre, el Segre i el Cinca. El seu dibuix concret depèn de dades proporcionades per la toponímia, per les restes arqueològiques, per les notícies relatives a calçades romanes i també per documentació, entre la qual destaquen els *Termini antiqui civitatis Ilerde*, transcrits en el *Llibre verd* de Lleida, Arxiu de la Paeria (129), algun fragment d'al-Zuhrí (133-134), i els documents primitius de la sobirania cristiana, com la donació de Nonasp al Matarranya (132, nota 20) o la de Miravet als Templers (137) o el pacte de vassallatge d'Avifelel de Lleida a Ramon Berenguer III (138), entre d'altres.— J. P. E. [7567]

Pierre GUICHARD, *Els llocs urbans a la València musulmana: el cas de Borriana*, dins «Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura», I (1990), 47-53.

Aplec de notícies tant d'autors àrabs com catalans relatives a Borriana en el moment de passar de dominació musulmana a cristiana. Totes dues fonts conflueixen a presentar una ciutat, certament, però mínima, centre administratiu i militar més que població civil, constel·lada per multitud d'alqueries en tota la plana, aleshores «Plana (o Camp) de Borriana».— J. P. E. [7568]

[Guillem] ROSSELLÓ-BORDOY, *Notes sobre la conquesta de Mallorca (1229-1232): el testimoni dels vençuts*, dins «Hom. Santamaría II», 541-549.

Fonts catalanes i les escadusseres i no sempre a l'abast fonts aràbigues concorden a exposar la successió dels esdeveniments, però divergeixen en allò que fa a l'existència d'una cinquena columna favorable als catalans, afirmada per les fonts pròpies. L'autor recorda que la població musulmana tenia orígens múltiples (542), cosa que ajudaria a explicar possibles tensions. La narració de la desfeta del 1229 escrita pel darrer qâdi de les illes Orientals, Ibn Amira al-Majzumi, conservada en l'aplec d'al-Maqqarî, dona testimoniatge d'un enfrontament del wâlî de Mallorca amb part dels propis familiars i d'altres súbdits, just quan les naus catalanes ja eren a les envistes. Quan Madina Mayurqa fou considerada perduda, foren els contraris del wâlî els qui resistiren a les muntanyes (543-544, 547). Les fonts catalanes (Bernat Desclot) esmenten la col·laboració d'Alí de la Palomera, majordom del rei de Mallorca, i de Ben Abet (=Ibn 'Abbâd), senyor de les muntanyes, la família del qual, amb el nom de Bennàsser, és prou coneguda en els segles posteriors: aquests podrien ésser els representants de la cinquena columna (545); de fet reberen beneficis en el sector de Nunó Sanç (546).— J. P. E. [7569]

Robert I. BURNS, Paul E. CHEVEDDEN, *Al-Azraq's Surrender Treaty with Jaume I and prince Alfonso in 1245: Arabic Text and Valencian Context*, dins «Der Islam. Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients», 66 (1989), 1-37.

Objectiu de l'estudi és el de presentar una introducció del tractat, datat el 1245, no el 1244, editar i discutir el text àrab del dit tractat (part de Chevedden) i reflexionar entorn de la coincidència de punts de mira tan diversos com els dels seus protagonistes (2). Presentats aquests (al-Azraq fou una gran personalitat) (3) i la materialitat del document, d'ACA, *Canc., Pergamins de Jaume I*, 947, en el qual tretze línies del text àrab, de cal·ligrafia maghrebí, alternen amb catorze del text castellà-aragonès, ambdós escrits en la cancelleria del príncep Alfons (4-5). El primer és datat l'any 1245, el segon l'any 1244, i l'autor s'inclina a considerar encertada la primera data (6). Recordats els treballs dedicats fins ara al document (6-7) i la situació geogràfica i estratègica de la zona entre Dénia i Alcoi (8);

localitzacions, 11-16; mapa, 14), és analitzat el contingut del document, pacte de vassallatge amb condicions, gens clar en el text àrab, car s'inclina a presentar-lo com a aliança de tres anys, abans de l'acabament dels quals al-Azraq ja s'havia revoltat (9-10). Els dos textos serien mostra de dues mentalitats i cultures, acte de vassallatge per a un, aliança tributària per a l'altre (17-18). Tots dos textos són transcrits (18-19 i 21-22) i traduïts a l'anglès (19-20 i 27-28); l'àrab, de més a més, és transliterat (26-27) i en són explicades l'ortografia (29-30), la morfologia i la sintaxi (31-32), amb reproducció fotogràfica entre les pàgines 32-33; la llengua contindria expressions col·loquials (32-33). L'autor hauria estat membre de la cancelleria de l'infant Alfons (33), familiaritzat amb la pràctica de les cancelleries islàmiques, més aviat jueu que musulmà (34). Les diferències entre els dos textos indiciarien la forma com cada part entenia el tractat i l'optimisme de la part cristiana (36).— J. P. E. [7570]

Jaime SASTRE MOLL, *La salida de los musulmanes menorquines tras la conquista de la isla por Alfonso III (1287)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 373-382.

Documentació ja coneguda i d'altra d'ACA, *Canc.*, reg. 70 i 71, permet de reconstruir la sort dels sarraïns de Menorca. El moixerif i família «y su apreciada biblioteca» pogueren marxar lliurement; els qui es trobaven al castell de Sant Agayz hagueren de pagar set dobles i mitja d'or; els altres foren considerats botí de guerra i venuts. En són coneguts set-cents setanta-vuit, car figuren en registres d'albarans; llurs compradors pujaven a unes dues-centes persones (376). L'autor proporciona llista d'agraciats per donacions reials d'esclaus i de compradors (378-379) i llistes de freqüència de noms tant d'esclaus com d'esclaves sarraïns (380). [cf. ATCA, IX (1990), 481, núm. 5474].— J. P. E. [7571]

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *Las relaciones diplomáticas y comerciales entre la Corona de Aragón y los estados norteafricanos durante la Baja Edad Media*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 20 (1990), 149-169.

Estudi basat en la documentació d'ACA i en la de Ciutat de Mallorca, ARM [no de l'Arxiu del Regne de València, contra allò que diu la nota núm. 1, i demostra la documentació del dit fons esmentada en el curs de l'estudi], que segueix les relacions entre el rei de la corona catalano-aragonesa i els de Fes (151-154), de Tremecèn (155-160) i de Tunis (161-165), els anys 1387-1410, en els quals l'autora constata uns llargs períodes oficialment d'estat de guerra, d'altres de negociació i només dos anys de pau declarada amb Tremecèn (1387-1388) i sis (1403-1408) amb Tunis (169), únic reialme amb el qual hom arribà a un tractat de pau el març del 1403, ací resumit (164-165). Però, tot i els casos greus com els de cors o l'assalt a Torreblanca o les dues croades de represàlia, la situació d'estat oficial de guerra no obstaculitzà gens les relacions mercantils ni la vida de les comunitats catalanes entorn dels alfondecs, de manera que la finalitat d'un tractat de pau era sobretot l'alliberació dels captius (167-168).— J. P. E. [7572]

Un tratado catalán medieval de derecho islámico. El Libro de Çuna e Xara dels moros. Edición de Carmen BARCELÓ TORRES. Còrdova, Universidad de Còrdova 1989, pp. XXIV i 124, i 2 làmines.

Llibre només conegut per referència.— J. P. E. [7573]

Joan VERNET, *Jeroglífic*, dins «Estudios Udina III», 255-256.

A la secció de documents àrabs d'ACA se'n troba un de cent onze folis, l'ordenació de la major part dels quals semblava impossible. El text d'un tractat de pau entre Alfons dit el

Magnànim i el soldà d'Egipte al-Màlik al-Asraf Barsbây, estudiat per Reginaldo Ruiz Orsatti a «al-Ándalus» dels anys 1936-1939 ha identificat i permès d'ordenar aquell text àrab.— J. P. E. [7574]

Raphaël CARRASCO, Bernard VINCENT, *Amours et mariage chez les morisques au XVIe siècle*, dins *Amours*, 133-150.

Primera i provisional aproximació al tema, basada en dos-cents trenta processos inquisitorials dels anys 1566-1609, a càrrec de moriscs valencians conservats a Madrid, AHN, *Inquisició de València*, i en un quadern de confessions de moriscs de Benimodo, de propietat privada. En resulta que el celibat era sociològicament irrellevant (134), que l'edat de casar-se només en les noies era un o dos anys més joves que les cristianes (135). La taxa de persones per casa era normalment com la cristiana, però podia arribar a 4'7 a Xelva (136); la casa era la cadena de transmissió de l'herència musulmana (137). Els ritus matrimonials foren un dels punts en els quals es rabejà la Inquisició. Copiant fragments textuais, ens assabentem de casos de poligàmia (137-138), sense que manqui la situació de matrimoni cristià amb una dona i musulmà amb una segona (138); la celebració popular del matrimoni durava tres dies (cf. en 148 una descripció contemporània) i era ocasió de descobrir moriscòfils (140); els moriscs no observaven els impediments de consanguinitat ni d'afinitat (141); des del 1580, la solemnització pública dels matrimonis moriscs tendeix a limitar-se a les famílies més poderoses, cosa que, de retop, indica tensions socials dins aquella comunitat (142-143). En el districte de València només són coneguts els casos de tres sarraïnes que es casaren amb cristians vells (143), però en canvi tingueren importància social tant el concubinat com la prostitució, ja al límit del pauperisme i de la marginalitat, sense distinció de comunitats (144). No mancaren casos de sodomia i de bestialitat (145). En apèndix són indicats dinou textos legals relatius al matrimoni de cristians nous, quatre dels quals emanats per a València (149-150).— J. P. E. [7575]

Francisco de Borja de MEDINA, *La Compañía de Jesús y la minoría morisca (1545-1614)*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», LVII (1988), 3-136.

En la seva part general, aquest article segueix l'exposició de la situació feta pel morisc de Granada, convers i jesuïta, Ignacio de las Casas, durant temps resident a València (4-9). La informació proporcionada per ell es troba en quatre memorials, adreçats respectivament al papa Climent VIII, a Felip III i al Consell Suprem de la Inquisició, ultra unes *Raçones por las quales se puede entender parte de la importancia que... muchos teólogos... depriendan bien en España la lengua arábica*, tots conservats a Londres, British Library, Mss. Add. 10.238. En cada un dels punts concrets, la informació és completada amb documentació sobretot de l'Archivum Romanum Societatis Iesu, sempre en tant que hi són implicats jesuïtes. I així trobem que féu una defensa bàsica dels col·legis per a moriscs (Tortosa, València, 19-20); que el col·legi de Gandia, en el qual s'havien de formar moriscs, difícilment complí la seva finalitat, per absència de joves que hi volguessin anar [cf. n. 7875] i acabà hostatjant novicis jesuïtes; l'olotí Antoni Cordeses veié clara la conveniència de dedicar alguns jesuïtes al tracte amb els moriscs i la necessitat que el tracte fos realitzat en llengua àrab (32-38); a València es tornaven a trobar els mateixos problemes (42-43; transcripció completa de Simó Domingo, *Información de algunas cosas que se me ofrescen acerca de los cristianos nuevos de este reino de Valencia...*). En la discussió entorn de la llengua en què havien d'ésser tractats, Joan de Ribera féu inclinar la balança a favor del castellà, i així restaren sense efecte tots els esforços dels qui, general dels jesuïtes inclòs, pledejaven per l'ensenyament de la llengua àrab (47-52). El restant de l'article és dedicat a Andalusia.— J. P. E. [7576]

Joan DOMÍNGUEZ I BENLLOCH, *L'onomàstica dels moriscos benaguasilins segons un document de 1591*, dins «Lauro. Quaderns d'Història i Societat», 4 (1989), 153-167.

Presentació, anàlisi antroponímica (155-163) i transcripció (166-167) del document del 1591, en virtut del qual setanta-vuit caps de casa de Benaguasil, «omnes noviter conversi», establien nou procurador per als afers d'aigües d'aquella universitat. El document es troba a Benaguasil, Arxiu Històric Municipal (154). Nou dels cognoms moriscos ací documentats semblen haver estat desconeguts fins ara - J. P. E. [7577]

Jaume RIERA I SANS, *Estudis forasters sobre el judaisme català fins a l'any 1929*, dins «Calls», 4 (1990), 95-161.

Aplec d'informació bibliogràfica, prossecució dels coneguts dels lectors d'ATCA [VII-VIII (1988-1989), 533-534, nùms. 4542-4543 i X (1991), 565, núm. 6620]. En aquest són aplegats i resumits els estudis publicats fora dels Països Catalans fins a l'any esmentat en el títol. En virtut de la paraula «estudis», resten fora d'aquest conjunt «molts dels escrits de divulgació o amb informació de tercera mà, sobretot si són breus i difícilment accessibles; així com les edicions de textos antics no acompanyades de presentacions científiques, competents i congruents, és a dir, sense estudi pròpiament dit» (96); [de qualcun altre, ni pel títol ni pel resum consta la seva relació amb el judaisme català (97, 834-01)]. Dos pertanyen al segle XVIII (97), noranta-vuit al segle XIX (97-134) i cent vint-i-cinc al segle XX (134-157). Hi ha taula alfabètica d'autors (159-161).— J. P. E. [7578]

D[avid] ROMANO, *Les juifs de la Couronne d'Aragon dans les Chroniques médiévales catalanes*, dins «Montpellier II», 25-31.

L'autor contraposa l'abundància de notícies d'arxiu relatives a jueus catalano-aragonesos a l'escassetat de referències en les *Cròniques*, notícies que ell distingeix en col·lectives i personals (25-26). Les referències col·lectives esmenten els calls de Barcelona, Girona i Ciutat de Mallorca (i Morvedre a mitjan segle XIV), les personals es limiten a quatre noms, tres d'ells torsimanys (28-29). En llurs cròniques, són més esmentats els jueus de la Corona de Castella.— J. P. E. [7579]

David ROMANO, *Els jueus en temps de Pere el Cerimoniós*, dins *Pere el Cerimoniós*, 113-131.

Visió general del tema en els seus diversos aspectes, basada en dues investigacions monogràfiques sobre els jueus de Barcelona i de Saragossa. El marc general és constituït per fets com la Pesta Negra, la guerra amb Pedro el Cruel, els atacs a jueus, però també per llur acceptació en l'administració reial (116-118), després del qual ve la demografia (de deu a dotze mil jueus a Catalunya en la segona meitat del segle XIV. A Lleida el 1353 hi havia almenys 70 famílies, el 1385 a Cervera cinquanta-dues i el 1391 almenys 195 a Barcelona, 111 a Ciutat de Mallorca, 117 a València) (118-119), la distribució geogràfica i tipus d'organització jurídica (119-123), els reglaments i les institucions de les aljames (les ordinacions de Barcelona 1327 haurien estat model per a les de València del 1364 i d'Osca del 1374), amb transcripció de dos fragments llatins relatius a autonomia administrativa i judicial (123-127); el darrer apartat resumeix l'estat cultural dels jueus en aquells anys (127-128).— J. P. E. [7580]

David ROMANO *Característiques dels jueus en relació amb els cristians en els regnes hispànics*, dins «Jornades Jueus», 9-27.

«Transcripció de la ponència exposada oralment» (9) en les dites Jornades, d'abast peninsular tal com diu el títol, en la qual, en allò que toca els Països Catalans, trobem les idees conegudes pels dos resums precedents. Al final hi ha una *Bibliografia bàsica per a la història dels jueus als estats hispànics* (25-27), on trobem un apartat per al Regne de Mallorca (26).— J. P. E. [7581]

Yom Tov ASSIS, *La participació de los judíos en la vida económica de Barcelona, s. XIII-XIV*, dins «Jornades Jueus», 77-92.

Exposició global del tema entre la segona meitat del segle XII i el primer quart del segle XIV, en defensa de la tesi segons la qual la participació dels jueus en la vida econòmica de Barcelona d'aquells anys depenia totalment de si la dita participació afavoria el rei i els altres sectors de la societat catalana (89). L'autor basa els seus estudis no sols en els fons arxivístics barcelonins (80) ans també en els 'responsa' de rabins catalans (Moshé ben Nahman, Salomó ben Abraham ibn Adret, Nissim Girondí), a base de les quals respostes subratlla la importància dels menestrals i dels professionals liberals (81-82) i dels mercaders (88-89) dins la comunitat jueva, contra l'equiparació de jueu amb prestador de diners (80), ocupació a la qual certament molts s'haurien dedicat, àdhuc rabins com l'esmentat Salomó (84), i a la qual haurien recorregut personatges com el bisbe de Barcelona, Ponç de Gualba (87). Les pàgines 91-92 contenen bibliografia.— J. P. E. [7582]

Leopoldo PILES ROS, *El final de la aljama de los judíos de Burriana*, dins «Sefarad», L (1990), 129-166 i 373-411.

La documentació de València, ARV, *Batllia i Mestre racional*, completada amb les dades proporcionades per d'altres estudiosos, permet a l'autor de descriure episodis de la vida dels dos darrers segles de la jueria de Borriana, en tant que poden ésser coneguts a través d'intervencions d'autoritats reials, entre les quals destaca una intervenció de la inquisició esbrinant si uns jueus arribats de Provença abans havien estat cristians (132-136); problema constant fou el de l'obligació o la no-obligació de contribuir en els tributs de dues aljames en el cas de canvi de domicili [sobre el qual, hom pot veure l'estudi de Leon A. Feldman, resumit més avall] (141-166). Els desplaçaments afectaven més les aljames veïnes com la de Castelló de la Plana, la de Vila-Real o la de Morvedre, única que no havia sofert en el «pogrom» del 1391 i que s'anà engrandint durant el segle XV [hom pot veure en el mateix volum les pàgines i les làmines de José L. Lacave, *De nuevo sobre la sinagoga de Sagunto*, 211-213 i sis làmines de fotografies], mentre la de Borriana es morfonia, com també ho feia la població, la qual el 1363 tenia 597 focs de taxa i el 1438 només 190 (382-385). De fet, el 1486 l'aljama com a tal desapareixia, encara que restessin un parell de famílies de jueus; el darrer jueu documentat posseïa béns agrícoles, car presentà problema per vuitanta cavallons de forment en garba (389). Els rotllos de la Toràh de Borriana feien set als jueus de Castelló, però anaren a Morvedre (385-388). En apèndix són transcrits complets disset documents, tots en llengua catalana.— J. P. E. [7583]

Antoni BACH I RIU, *Els jueus del comtat de Cardona a l'entorn de l'any 1391*, dins «Jornades Jueus», 281-294.

En la introducció l'autor recorda primer que els *Libri Judaeorum* de Cardona es troben a les biblioteques barcelonines de la Universitat i de Catalunya i a Cardona, Arxiu Municipal i que notícies esparses sobre jueus cardonins es troben a l'ACA i a Solsona, Arxiu Diocesà, d'on ja es coneixen notícies sobre algunes personalitats (281-283); per la seva banda, ofereix llista dels jueus solsonins (283-286) i cardonins (288-290), datables entre la Pesta

Negra i els anys finals del segle XIV, documentats en els referits fons. El 1391 sembla que hi hagué èxode de jueus solsonins vers Cardona, cercant seguretat (286-287). En apèndix són resumits nou documents, vuit dels quals transcrits almenys de forma fragmentària, datats entre el 1353 i el 1391 (290-294).— J. P. E. [7584]

Miquel PUJOL I CANELLES, *Els jueus de Castelló d'Empúries. (Breu informe de l'estructura i del contingut de l'obra)*, dins «Jornades Jueus», 299-319.

Presentació resumida del llibre dedicat al tema expressat en el títol. La base documental són els protocols de la vila, ara a Girona, Arxiu Històric; els registres de cancelleria d'ACA; i la de l'arxiu de la casa ducal de Medinaceli (299). L'autor subratlla el fet que l'aljama de Castelló només era sotmesa al comte d'Empúries (300). Els protocols permeten d'aproximar-se a la demografia (noranta-nou jueus feren préstecs els anys 1339-1341) (303); indica els cinc documents principals que permeten de conèixer la vida interior de l'aljama [vegeu resum següent] (306), analitza sota diferents biaixos les actes notariales de préstecs (307-308), aplega les notícies sobre les sinagogues (308-309, amb localització en el plànol de 310), sobre aspectes de la vida quotidiana, on trobem un paràgraf dedicat als llibres (312: demostrarien la coexistència de tendències doctrinals contraposades dins l'aljama), sobre els fossars, amb presentació de les set làpides i traducció de llurs inscripcions (313-314), sobre el fet d'haver-se evitat l'assalt a la jueuaria el 1391 (314) i el baptisme de més de cent jueus el 1417 (316), sobre les darreres notícies anteriors al 1492 (319). És assenyalada l'existència, entre d'altres, d'un apèndix documental en el llibre.— J. P. E. [7585]

Miquel PUJOL I CANELLES, *Dues tabes hebraïques de l'aljama de Castelló d'Empúries*, dins «Calls», 4 (1990), 7-52.

L'autor posseeix un quadern de vuit folis de paper, format per dos plecs, la materialitat dels quals és ací descrita (7-8). El contingut correspon a dos conjunts d'articles escrits en hebreu que regulaven la percepció de l'impost damunt els préstecs de diner o d'altres transaccions comercials o del que gravava el vi i la verema. Eren veritables ordinations, copiades en el *Liber ordinationum consilii* (9), que regulaven el dret de control de les corresponents operacions dels membres de l'aljama, del qual disfrutava qui havia comprat a aquesta la percepció de tals tributs (10 i 34-35), ja que els dits membres havien de fer constar tals transaccions en el *Llibre de declaracions* (13). Les dues tabes són respectivament analitzades en les pàgines 11-18 i 18-20, traduïdes en català en les 21-30 i 30-33 i transcrites en llur original hebreu en les 36-41 i 42-44. En la pàgina 45 trobem la llista alfabètica dels mots catalans inclosos en la redacció hebrea.— J. P. E. [7586]

Christian GUILLERÉ, *Juifs et chrétiens à Gérone au XIVème siècle*, dins «Jornades Jueus», 45-65.

La situació dels jueus a l'Europa medieval ha d'ésser estudiada de forma ben concreta tant en el temps com en l'espai (46). Pel que fa a Girona, les fonts són la documentació reial d'ACA, la municipal de l'AMG i la notarial de l'Arxiu de Girona, de la qual ha estat estudiada per l'autor de forma exhaustiva la dels anys 1320-1330 (46-49). En els seus vuit mil documents hi ha una base per a estimar la demografia de les aljames gironines (50-51) i sobretot l'evolució dels préstecs de jueus a cristians, els quals tendiren a baixar a ciutat i a augmentar a pagès (53), ací en competència amb els censals (56); el préstec revestia dues formes bàsiques: el pròpiament dit i la comanda-dipòsit, amb els quals els jueus establiren una xarxa en tot el bisbat de Girona (57, amb mapes: 58-59). L'estructura administrativa de l'aljama evolucionà de manera paral·lela a la de la ciutat cristiana, amb les tres mans i

el sistema de provisió de càrrecs per sort o rodolí (52). La imposició de la col·lecta jueva de Girona per a la tresoreria reial s'hauria enfilat d'una mitjana de 22.000 sous entorn 1325, fins a uns 70.000 entre el 1339 i el 1343 (60-62).— J. P. E. [7587]

Jaume MARQUÈS I CASANOVES, *La sinagoga situada a ponent del carrer de la Força*, dins «Jornades Jueus», 225-235.

L'autor recorda les dades sobre localització de la dita sinagoga proporcionades pels documents coneguts fins ara i afirma que «es trobava a la finca número 23 del carrer de la Força» (227). Havia estat capella de Sant Llorenç i tornà sinagoga per permuta amb l'antiga afectada per les obres de la catedral gòtica; per això, en temps de Benet XIII hauria estat oficialment donada pel rei Alfons a fi d'ésser restituida al culte cristià, per document del 1431, d'ACA, ací transcrit (234-235) i traduït (228-229); seguí, però jueva i fou venuda en el moment de l'expulsió el 1492, per document ací traduït (230-232 [transcrit per Enric Mirambell en l'article resumit més avall]); encara el 1544 era anomenada «sinagoga dels jueus», tal com consta en document de compra-venda, també traduït (233-234).— J. P. E. [7588]

Jaume RIERA I SANS, *Els avalots del 1391 a Girona*, dins «Jornades Jueus», 95-159.

El 1391 l'aljama de Girona formava part del dot de la reina Violant de Bar, muller de Joan I, i per aquesta raó la gran font documental per al coneixement dels fets és l'ACA. Els anys anteriors, la política de la parella reial «al servei de la seva economia» (97, amb punt àlgid entorn del 1389, amb motiu de la cort de Montsó, 103-104) introduiria canvis estructurals en el govern de l'aljama els anys 1386 (100) i el 1390 (105), sempre en funció del profit monetari reial, traduït en nomenaments a favor d'aquells personatges més disposats a satisfer les exigències de la cort; el malestar intern de l'aljama es traduí en consultes a juristes jueus i en decrets d'excomunió (101-102, 106). El malestar general es traduí en protesta pacífica a Girona el maig 1290, amb motiu de l'entrada del rei (107) i augmentà en tota la comarca pels 'fets de Caça' (108-110); cal no oblidar les violències de cada Setmana Santa i en d'altres ocasions (111-113). La invasió i saqueig del call tingué lloc a Girona el 10 d'agost, amb quaranta jueus morts (120-123); els que es pogueren salvar foren enclosos a la Torre Gironella i no sofriren dany en el segon intent de revolta del 21 de setembre, apuntant no tant contra els jueus, ans contra totes les classes socials elevades que els afavorien (131-132); un nombre elevat de jueus de classes diverses reberen el baptisme, el 10 d'agost per salvar la vida, després per decisió personal (133-134). Arribà la repressió reial, basada arreu de Catalunya en el trencament de Pau i Treva i acompanyada d'enormes sumes de diners en concepte de composició (136-144), mentre les restes de l'aljama tornaven a una certa normalitat (145-150). Ultra el recurs constant a la documentació d'ACA, d'on són transcrits fragments, tenim en apèndix el plany de Rovén Nacim traduït en català (156), la crida del 16 de desembre 1391 (159), els regidors de l'aljama abans i després del 1391 (149-151), les llistes de gironins diversament relacionats amb els avalots (151-156), la dels jueus documentats com a tals després d'aquell any (157-158) i la de conversos documentats (159-159).— J. P. E. [7589]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Nota sobre crèdits de jueus de Girona, (1418-1420)*, dins «Jornades Jueus», 333-338.

Notícia de l'existència a l'ADG, d'un fragment de registre, sembla procedent de l'Almoïna del Pa, on foren aplegats registres notariais de quitacions de censos. Ací són presentades les quinze operacions documentades (334-335), llur amplitud geogràfica per

comarques gironines i cronològica del 1399 al 1408 (336-337); en apèndix, quadre de catorze adquisicions de cases de jueus gironins fetes per l'Almoïna del Pa entre el 1415 i el 1427, amb indicació del número actual del pergami corresponent (338).— J. P. E. [7590]

Carlos del VALLE, *Una fuente hebrea sobre los terremotos de Gerona de 1427*, dins «Jornades Jueus», 275-280.

La font, ja coneguda per la notícia que M. Steinschneider en donà dins l'«Hebräische Bibliographie», 13 (1873), 85-86, és una lletra d'un jueu gironí, còpia de la qual és conservada a Munic, Bayerische Staatsbibliothek, haebr. 307, ff.35b-37a. Característica seva és que l'autor era versat en astronomia. Descriu les successives falconades des del 26 de febrer a 18 de juny del 1427, d'on són transcrits fragments relatius a cada una traduïts al castellà; al final hi ha llista de les poblacions afectades segons aquesta font (280).— J. P. E. [7591]

Enric MIRAMBELL I BELLOC, *Documents referents a la sinagoga i al cementiri jueus de Girona*, dins «Jornades Jueus», 237-244.

L'autor recorda que les compra-vendes de béns de jueus amb motiu de l'expulsió del 1492 comencen després del 20 de juny i es troben en tots els manuals notariais. En el de Pere Escuder (notaria 8, vols. 93 i 98) hi ha les vendes, respectivament, de les sinagogues vella (dia 12 de juliol) i nova (dia 9 de juliol). En el de Nicolau Roca (notaria 1, vol. 496), la donació del cementiri a Joan de Sarriera (14 de juliol). Havent estat ja publicat el primer, ho són ací els altres dos (238-242 i 242-244). Assenyalem la notícia que una còpia de la compra-venda de la vella, amb altra documentació relativa a la mateixa finca, forma part d'un rotlle suara donat i conservat a l'Arxiu Municipal de Girona (238).— J. P. E. [7592]

Eduard TELL I NOHET, *Epigrafia hebreaica de l'aljama gironina i del seu cementiri*, dins «Jornades Jueus», 245-249.

Acceptada l'existència d'un únic cementiri jueu, l'autor inventaria els més de set fragments epigràfics hebreus trobats després del 1956 (246-247); el cementiri jueu s'hauria trobat a la muntanya de Montjuïc, entre les rieres del Rec de la Mina i del Torrent, arran de l'antic camí reial i de la Via Augusta romana (248-249).— J. P. E. [7593]

Mariàngeles LOZANO GALÁN, *La lengua hablada por los judíos de Mallorca en la Edad Media*, dins «Jornades Jueus», 327-332.

En aquestes pàgines és resumida la informació relativa a l'existència de documents escrits en àrab, català o castellà però amb lletres hebrees (329-331); a través d'aquesta documentació, hom pot resseguir la progressiva substitució de la llengua àrab per la catalana, com a conseqüència del canvi de la societat ambiental després de la conquesta. L'ARM és particularment ric de tals documents aljamiats, als quals darrerament se n'han afegit quatre o cinc més (332), que l'autora promet estudiar i publicar.— J. P. E. [7594]

Josep M. GASOL, *Notícia d'un «Ketubà» del segle XIV de l'Arxiu Històric de Manresa*, dins «Jornades Jueus», 295-297.

Notícia de l'existència de divuit *Libri Judaeorum* a l'Arxiu Històric de la Ciutat, amb escriptures datades entre 1294 i 1392; i d'haver estat trobat fent de coberta d'un manual notarial el contracte de matrimoni esmentat, del qual són donats els noms familiars dels nuvis, dels testimonis i dels padrins (296).— J. P. E. [7595]

Francesc de ROCAFIGUERA I GARCIA, *Notícia de la presència de jueus a Moïà en el segle XIII*, dins «Jornades Jueus», 321-326.

L'escorcoll dels manuals notarials dels anys 1288, 1289 i 1293, conservats al Museu-Arxiu Comarcal de Moïà, certifica la presència de jueus de Cardona i de Granollers en aquella població amb motiu de la fira de mitjan agost, car tots els contractes són datats el dia onze d'agost dels diferents anys; és resumit el text llatí dels vuit documents (323-326).— J. P. E. [7596]

Leopoldo PILES ROS, *Ordenaciones y obligaciones de judíos*, dins «Jornades Jueus», 257-268.

Resum temàtic dels problemes de la comunitat o particulars de l'aljama de València el 1377, coneguts per la seva constància en el *Llibre de la cort del batlle*, ara a València, ARV, *Batllia*, apèndix 127. Hi ha tota mena de problemes de convivència veïnal o matrimonial, o derivats de l'activitat econòmica, sobretot dels préstecs a interès o de les manlleutes, amb reproducció d'un manament reial repetint la prohibició de rebre més del 20% d'interès l'any o «quatre diners per lliura lo mes» (266-267). En aquesta segona secció econòmica trobem notícies de llibres: un *Gènesi* encara no pagat (264), un *Midrash* i un *Pentateuc* subhastats (266); o la d'una renyina familiar per haver estat cridat el fill d'un i no el d'un altre a llegir «la pistola» un dissabte a la sinagoga (263).— J. P. E. [7597]

Luis Díez MERINO, *La abreviaturas: una clave de la cultura hebrea*, dins *Abreviaturas*, 111-147.

L'article és de tema general, però en les pàgines 135-140 trobem dues llistes de denominacions onomàstiques de rabins, una de noms abreujats (135) i l'altra d'acrònims (136-140); en totes dues hi ha escriptors hebreus dels Països Catalans.— J. P. E. [7598]

Marvin FOX, *Nahmanides on the Status of Aggadot. Perspectives on the Disputation at Barcelona, 1263*, dins «Journal of Jewish Studies», XL (1989), 95-109.

La divisió de les fonts de la fe jueva en Bíblia, Talmud i Midrashim (l'Aggada) (aquesta darrera presentada com a lliure d'ésser acceptada, absolutament parlant), feta per Nahmànides durant la *Disputa de Barcelona* (95) ha creat malestar en els teòlegs jueus. Alguns estan convençuts que, en fer tal afirmació, Nahmànides mateix no se la creia i que es tracta d'una escapada purament dialèctica. L'autor es contraposa a la dita interpretació. En el fons hi hauria apreciacions diverses d'allò que és l'ortodòxia jueva.— J. P. E. [7599]

Eduard FELIU, *Quatre lletres de Mossé ben Nahman*, dins «Calls», 4 (1990), 69-93.

Les primeres pàgines apleguen testimoniatges de l'alta estima amb què Nahmànides fou i és judicat, estima que també es manifesta en el fet d'haver-li estat atribuïdes nombre d'obres. L'autor es proposa d'oferir la llista bibliogràfica dels escrits autèntics, amb indicació de les edicions actualment més fàcils de trobar i així assenyala quatre aplecs publicats entre el 1971 i el 1981 (71-74). Després introdueix i tradueix quatre de les nou lletres que es conserven: la primera relativa a la controvèrsia entorn dels llibres de Maimònides (74-77), les segona i tercera amb consells per al fill, ocasió per a aplegar notícies familiars, amb dos arbres genealògics (77-85); la quarta descrivint la situació de Jerusalem, pràcticament deserta després de l'envestida dels mongols del 1260 (86-88).— J. P. E. [7600]

Simon SHOLEK, *Le Sefer ha-yashar et la littérature morale du 13e siècle*, dins «Archives Juives. Cahiers de la Commission Française des Archives Juives», XXII (1987), 54-57.

La literatura moral jueva del segle XIII presenta tres corrents principals: el rabino-filosòfic, tirant al racionalisme aristotèlic, un dels representants del qual és Abraham bar Hiyya; el dels Hasidim alemanys; i el de la càbala gironina i castellana. Entre el primer i el darrer hi hagué conflicte. El *Sefer ha-yashar*, atribuït a Rabbenu Tam, però que l'autor creu elaborat a mitjan segle XIII en el cercle cabalístic de Girona, oscil·la entre els dos pols, car ataca la filosofia com a indigna del creient, però es basa en gran part en conceptes aristotèlics; també evita els símbols o els conceptes cabalístics («sefirot»), però exalta els ideals de l'ascetisme i de l'hassidisme. Aquesta dualitat es troba en la forma de tractar els diversos temes teològics dels quals el llibre s'ocupa: coneixement de les qualitats de Déu, problema del mal i qüestions ètiques, com és ara el tema del penediment.— J. P. E. [7601

Josep RIBERA FLORIT, *El jueu gironí Meshul-lam ben Shelomó de Piera i la seva obra poètica*, dins «Jornades Jueus», 251-256.

Pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA, pel resum publicat dins el volum X (1991), 568, núm. 6632; a diferència d'allí, ací no és transcrit el text hebreu.— J. P. E. [7602

Luis GARCIA BALLESTER, Lola FERRE, Eduard FELIU, *Jewish Appreciation of Fourteenth-Century Scholastic Medicine*, dins «Osiris». 2nd. series (1990/6), 85-117.

Tant com la reconquesta baixà vers el Sud, els jueus que abans es trobaven en territori sarraí i sabien l'àrab l'anaren oblidant i coneixent, per contra, el llatí i sobretot les llengües romàniques. Aquest procés coincidí amb l'empenta de les universitats cristianes i en particular de llurs facultats de medicina que la plantejaren com un estudi de la salut i de la malaltia per llurs causes, raó per la qual els metges jueus que volgueren estar a l'altura científica hagueren d'aprendre dels metges cristians. Ací, ultra notícies escadusseres de metges jueus en terres catalanes, trobem transcripció hebrea i traducció anglesa del pròleg d'Estori bar Moses ha-Parhi de l'*Antidotarium* d'Ermengol Blasi (102), dels dos pròlegs de la traducció d'Israel ben Joseph Caslari del *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* (102-104) i del de Joseph bar Judah ha-Sefardi a la versió del mateix llibre feta sobre la seva traducció catalana de Berenguer çà Riera (104-106).— J. P. E. [7603

Leon A. FELDMAN, *Loi territoriale et jurisprudence rabbinique. La règle «la loi du pays est la loi» au Comté du Roussillon après 1344*, dins «Archives Juives. Cahiers de la Commission Française des Archives Juives», XXV (1987), 54-57.

Exposició del cas d'un jueu gironí, «possédant le statut de citoyen et de membre de la communauté juive» (57) [?], traslladat a Perpinyà després del 1344, al qual la comunitat de Girona volia fer pagar la part dels impostos mentre hi posseís béns. En nom de la comunitat gironina, la discussió fou sotmesa per mestre Crescas Elies a diversos savis, alguns dels quals s'inclinaren a pensar que les exempcions d'impostos atorgades a un jueu revertien en bé de la comunitat i d'altres en bé del particular. Entre tals respostes, conservades a Oxford, Bodleian Library, Or. 2218, ha ha les de Hasday Crescas i de Vidal de Tolosa, tots dos favorables a la llibertat de moviment dels jueus.— J. P. E. [7604

Leon A. FELDMAN, *Responsa of the Sages of Barcelona and Catalonia pertaining to Taxation and Dina de-malkhuta dina* (en hebreu), dins «Genuzot», I (1984), 67-98.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [7605

David ROMANO, *En torno a Menahem, físico y alquimista judío de los reyes de Mallorca y Aragón (1344-1348)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 95-102.

Aquestes pàgines ofereixen un resum de les successives aportacions d'estudiosos relacionades amb aquest «físic» (96-97), es pregunten si totes les dades conegudes pertanyen a un metge únic (97-98) i presenten cada una de les dotze notícies documentals conegudes fins ara, la majoria d'ACA, *Canc., reg.*, a les quals s'ha d'afegir el manuscrit de Copenhague, Det kongelige Bibliotek, cod. haebr. XXXVII, copiat a Barcelona 1347-1348 per al rabí Menahem Besalel (99-101).— J. P. E. [7606

Moïse ORFALI, *L'utilisation polémique de Rashi lors de la controverse de Tortosa (1413-1414)*, dins «Archives Juives. Cahiers de la Commission Française des Archives Juives», 26 (1990), 17-22.

El comentari del Rashi al Talmud fou utilitzat en la controvèrsia de París del 1240, en el *Pugio fidei* de Ramon Martí i en la controvèrsia de Tortosa perquè era considerat, també pels jueus, el comentador bíblic per excel·lència, citat com a *Glossa Salomonis*. A Tortosa, Jeroni de Santa Fe se'n serví per a demostrar als jueus, a base de llurs fonts, la vinguda del Messies i la veritat de la religió cristiana en les seixanta-dues primeres sessions, en les quals les dues parts exposaren llur interpretació de coneguts textos messiànics com les setanta setmanes de Daniel o Betlem com a lloc de naixement del Messies o discutiren entorn de si les qualitats previstes en aquest s'havien realitzat només en Jesús de Nazaret (18-19). En la segona part de la disputa (sessions 63-67) i en el *De iudaicis erroribus ex Talmud* [cf. resum següent] Jeroni l'atacà directament a fi de fer-li perdre prestigi, aprofitant la interpretació de llegendes o faules on creia veure confirmat que Abraam hauria llegats als seus fills coneixements de bruixeria i de ritus demoníacs o trobar la doctrina que en casos extrems eren lícits l'homicidi, la idolatria i el jurament en fals.— J. P. E. [7607

El tratado «De Iudaicis erroribus ex Talmud» de Jerónimo de Santa Fe. Introducción general, estudio y análisis de las fuentes por Moisés ORFALÍ (Controversia, 9), Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1987, XIV i 222 pp.

El murcià o aragonès Jerónimo de Santa Fe (abans de la conversió, Yehosú'a ha-Lorquí) escriví l'obra objecte d'aquest llibre en el bisbat tortosí amb motiu de la *Disputa de Tortosa* dels anys 1412-1414. Les pàgines de resum biogràfic contenen dades com la següent: «...se supone que [donde realizó sus estudios] fue en la Universidad de Mallorca, fundada por Raimundo Lulio para el estudio de las Ciencias y Lenguas Orientales y cuya fama atrajo a muchos jóvenes de aquella época.» [recordem que l'Escola de Miramar desaparegué entre el 1285 i el 1290 i que la Universitat de Mallorca només seria fundada entorn del 1500: cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 637, núm. 4885]. Segueix la presentació resumida de tres obres: la carta denigrant Pablo de Santa María per la seva conversió al cristianisme (8-12), l'obra de medicina *Gerem ha-Ma'hàlot* (12-15), i l'*Ad convincendam perfidiam Iudaeorum*, relacionada amb la *Disputa de Tortosa* (15-19) i complementària del *De iudaicis erroribus ex Talmud*, al qual és dedicada tota la resta del llibre. Sorgit del material d'estudi per a les sessions 63 i 65 de la dita *Disputa*, seria no pas una obra de controvèrsia doctrinal, ans « una amplia recopilación de *midrashim*, *haggadot* y otros pasajes del Talmud, intercalados con comentarios de Rasi (R. Selomó Yisshaq) y Maimónides, y fragmentos litúrgicos...» (22-23), i constituiria una anella d'una cadena secular [on, però, és desconeguda la intervenció de Nicolau Eimeric, cf. ATCA, I (1982), 79-126]. La part central del llibre consisteix a oferir una traducció castellana de les frases incriminades en els sis capítols del tractat de Jeroni de Santa Fe, la formulació llatina que troben en el dit tractat i el text hebreu, acompanyats d'anotacions d'Orfali (35-155). El capítol següent precisa les fonts

hebreus d'on pòuà el dit convers (157-174) i esbrina críticament el seu treball amb judici bàsicament positiu de la traducció: «...se aproxima... al contenido de los textos talmúdicos...» (179) i «...encuentra en latín una traducción literal o no, pero adecuada...» (180), però negatiu dels comentaris personals, qualificats d'ofensius (183-185). El tractat no seria simple aplec de fragments del *Pugio fidei* de Ramon Martí, tot i que les dues obres haurien tingut finalitat i mètode semblants i serien paral·leles (190-193). Conseqüència del dit tractat serien les prescripcions de Benet XIII centrades en la butlla *Etsi doctoris gentium* i conegudes amb més detall pel *Tractatus de publicatione haeresum...*, de Karlsruhe [manca qualsevulla altra indicació heurística, 196, nota 112] (194-200) d'una banda, i de l'altra l'atac de R. Selomó b. R. Simon, d'Alger, sota el títol *Milhémet miswá*, del qual són ací traduïdes quatre «haqdamot» (201-208).— J. P. E. [7608

Shlomo SIMONSOHN, *The Apostolic See and the Jews. Documents: 1464-1521* (Studies and Texts, 99), Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies 1990, [VI] i 1132-1624 pp.

Sixt IV encarregà Francesc Corts i Nicolau Belluga, canonges de València i de Sogorb, de decidir entorn d'un censal que Ioya de la Guda [Joia de l'Aguda?], vídua del barceloní Simó de Marimon, pretenia sobre algunes moreries i jueries de catorze pobles d'Aragó, 13 gener 1475 (1121-1122); el mateix canvià les normes de procediment inquisitorial a càrrec de judaïtzants i d'heretges per butlla del 18 d'abril 1482, adreçada als regnes i terres de la corona catalano-aragonesa (1284-1287), però les suspengué per les dues del 10 octubre 1482 (1287-1289); el 26 febrer 1483 declarava que al Regne de València els inquisidors havien d'actuar amb els respectius bisbes (1295); el 25 maig 1483 nomenava Ínigo Manrique, arquebisbe de Sevilla, jutge delegat papal per a totes les apel·lacions inquisitorials en [tots?] els regnes dels Reis Catòlics i destituïa Cristòfor de Gualbes del càrrec d'inquisidor en el Regne de València (1305-1308) i el 2 agost del mateix any en deduïa les conseqüències (1311-1317); el 7 octubre 1483 nomenava inquisidor d'Aragó, València i Catalunya Fray Tomás de Torquemada, prior de Santa Cruz, Segòvia, prohibint-li de delegar en Cristòfor de Gualbes, al qual el papa havia llevada la llicència de predicar (1318-1319); el 31 maig 1484 suprimia tots els privilegis apostòlics atorgats a jueus en els regnes d'Espanya (1329-1330). Innocenci VIII, el 13 juliol 1485 cridava a Roma Joan Fortesa, vicari general de Càller, a respondre d'haver permès a un jueu d'esborrar una imatge de la Mare de Déu pintada a la paret de casa seva (1339-1340); el 21 agost 1486 restablí els privilegis papals als jueus de tots els regnes d'Espanya i de Sicília (1358-1360); el 6 febrer 1487 confirmava i recomanava Tomás de Torquemada com a inquisidor també en el bisbat de Barcelona, amb destitució dels inquisidors anteriors en els regnes i terres de la corona (1365-1367) i el 24 març 1487 el nomenava inquisidor general en tots els dominis dels Reis Catòlics (1368-1370), amb les butlles complementàries del 3 abril, 25, 26 i 27 setembre 1487 (1370-1375), 20 maig 1488 (1381-1382) i 14 octubre 1489 (1398-1400); el 19 abril 1491 absolví Bernat Aguiló, barceloní, habitant de Sàsser, d'haver judaïtzat en punts lleus (1416-1417); el 23 juliol 1491 treia els jueus d'Aragó, València i Catalunya de la jurisdicció inquisitorial i els sotmetia a la reial, àdhuc en qüestions d'heretgia (1418-1420). El 26 maig 1503, Alexandre VI permetia que els condemnats a presó perpètua per haver rejudaïtzat complissin el càstig en les galeres reials (1465-1466). El 18 febrer 1519, Lleó X concedia als jueus catalans de Roma llicència de traslladar la «scola catalana» de casa de Marco Fabrizio al Mercatello, tots dos llocs dins el Rione Sant'Angelo (1592; vegeu un xic més avall el resum de l'article de Bice Miglian).— J. P. E. [7609

Jordi VENTURA SUBIRATS, *A l'entorn del judaisme de les famílies Santàngel i Sànchez, protectores de Colom*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 47-58.

L'autor recorda que les úniques persones a les quals escriví Cristòfor Colom en tornar del primer viatge de descoberta foren el valencià Lluís de Santàngel i l'aragonès tortosí Gabriel Sànchez, ambdós de família hebrea i tots dos amb dificultats inquisitorials. Entorn del primer, l'autor publica fragments d'una lletra de Ferran el Catòlic als inquisidors, datada el 1482, en la qual consta que Santàngel havia estat mitjancer d'una proposta d'assegurar a judaïzants un tracte inquisitorial suau, proposta que el rei sotmetia a una comissió presidida per Cristòfor de Gualbes [sobre el qual hom pot veure el resum anterior] (49-50), i el d'una altra del 1497, en la qual el rei feia cessió, qualificada d'estranya, a Santàngel i als seus fills de tots els béns pervinguts al tresor reial per raó d'heretgia i apostasia (51). També la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, completada amb d'altra de Madrid, AHN, *Inquisición*, certifica de la constant protecció de Ferran el Catòlic a la família de Gabriel Sànchez (53-56).— J. P. E. [7610

Dolors BRAMON, *La vijola. Cerimònia jueva. Una nota de fonètica històrica baix llatina i catalana*, dins «Jornades Jueus», 269-274.

Les informacions procedents de Països Catalans pertanyen a textos ja publicats de processos inquisitorials de començaments del segle XVI: no es podria confondre amb la circumcisió, ans seria la festa celebrada la vetlla anterior (272-273).— J. P. E. [7611

Bice MIGLIAN, *Nuove prospettive di studio sulle cinque scole del ghetto di Roma: l'identificazione ed il recupero dell' aròn di Scola Catalana*, dins «Henoch», XII (1990), 191-205.

Amb motiu d'haver estat identificats i recuperats tots els fragments de l'«aròn» o tabernacle de la «Scola catalana» de la juevia de Roma (192; fotografia anterior al 1908, 204, fig. 3), és recordada l'existència de les «scole» siciliana, francesa, catalana, aragonesa i castellana en el ghetto de Roma després del 1492, la posterior unió de la «scola» aragonesa a la catalana i de la castellana a la francesa (197) i documentació relativa a les successives localitzacions i obres realitzades en la citada «scola», de l'Arxiu de la Comunitat Hebrea de Roma, documentació publicada recentment per A. Toaff, *The Jewish Communities of Catalonia, Aragon and Castile in 16th Century Rome*, Bar Ilan 1988, 259-270 (198; vegeu un xic més amunt el resum del recull de documentació pontificia relativa a jueus).— J[7612

William SHEEHAN, *Hebrew Incunabula in the Collections of the Vatican Library*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», IV (Studi e Testi, 338), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1990, 365-383.

Entre els quaranta-cinc volums, n'hi ha vuit de jueus catalans: Abraham ben Ezra, *Perush ha-Tora*, Nàpols 1488 (367); Levi ben Gerson, *Perush ha-Tora*, Mantua, 1474-1476 (?); *Perush Iyob*, Ferrara, 1477; i *Perush Daniel*, Roma, ante 1480 (373); Moses ben Nahman, *Sefer Mizvot Gadol*, Roma (?), 1473 (?) i Soncino 1488, i *Perush ha-Tora*, Roma, 1469-1472 (375); i Salomó ben Abraham ben Adereth, *Teshubot She'elot*, Roma (?), 1473 (?) (376-377).— J. P. E. [7613

Jean-Pierre ROTHCHILD, *Listes de livres hébreux en Italie: nouveaux documents sur une typologie*, dins «Revue d'Histoire des Textes», XIX (1989 [1990]), 291-339.

Els volums ací documentats són coneguts per inventaris o llistes conservades en diverses biblioteques. Així, per Florència, Laurentiana, Plut I 50 coneixem l'existència d'exemplars de Gersònides, comentari als cinc *megillot* (296/3), de la *Gramàtica* d'Abraham ibn Ezra (296/5) i de l'*Aritmètica* del mateix (297/33); per la mateixa biblioteca, Or. 149, sabem la d'un Abraham ibn Ezra, *Comentari als Salms* (306, núm. 6), d'un comentari al tractat *Sabbat* escrit amb cal·ligrafia catalana (307, núm 14), de diversos comentaris de Salomó ben Adret (307/16) i d'un *Pentateuc* i d'un comentari de Rashi, escrits amb lletra catalana (307/29 i 309/58, respectivament); per Munic, Bayerische Staatsbibliothek, heb. 297, sabem que Ruben ben Rabbi Salomon, de Marsella, posseïa els *Comentaris al Pentateuc*, l'*Astrologia* i els *Començaments de saviesa* d'Abraham ibn Ezra i el *Llibre dels sil·logismes* de Gersònides (298-299); per Parma, Biblioteca Palatina, ms. 3017, coneixem un exemplar del *Comentari a la gemara de Nahmànides* (301/10) i pel ms. 3035 de la mateixa biblioteca, coneixem l'existència d'exemplars diversos d'obres de Gersònides (314/6, 315/19 i 20 i 316/41) i de la traducció hebrea d'una *Lletra*, de l'*Antidotari* i dels *Capitula Astrologiae* d'Arnau de Vilanova (315, núm. 18 i 22); per Milà, Ambrosiana, X 129 Sup, coneixem comentaris d'Abraham ibn Ezra a *Isaïas* (325, núm. 7) i al *Pentateuc* (328, núm. 14), un llibre de Jonàs de Girona (325/8); per Parma, Biblioteca Palatina ms. 3022, coneixem un exemplar de la *Psicologia i escatologia* d'Abraham ibn Ezra (321/24); per Munic, Bayerische Staatsbibliothek, hebr. 216, tenim notícia de dos exemplars de Nahmànides (327, núms. 4 i 8) i d'un *Comentari al Pentateuc* d'Abraham ibn Ezra (328/14; cf. 296/10); i encara per la mateixa biblioteca, heb. 146, ens consta un exemplar de la *Taula de les quatre regles de conducta a taula* de Nahmànides (331/27).— J. P. E. [7614

Giuliano TAMANI, *Edizioni ebraiche del secolo XVI nella Biblioteca Antoniana di Padova*, dins «Il Santo», XXVIII (1988), 3-35.

La dita biblioteca posseeix sengles exemplars de Shelomon ben Abraham Adret, *We-zo' Torat ha-bayt* (La llei casolana), Cremona 1565 (11-12); de Levi ben Gershon, *Sefer Milhamot ha-Shem* (Les guerres del Senyor), Riva di Trento 1560; i *To'aliyyot ha-RalBaG* (Coses útils de r. Levi ben Gershon), Riva di Trento 1560 (21); de Moshe Nahmanide, *Hassagot... 'al r. Mosheh ben Maimon z. l. ba-minian ha-miswot* (Observacions... a r. M. b. M. entorn del nombre dels preceptes), Constantinoble 1510; i *Teshuvot she'elot* (Respostes i preguntes), Venècia 1518-1519 (24); Nissim ben Reuben Girondí, *She'elot u-teshuvot* (Preguntes i respostes), Cremona 1557 (25); i *Hiddushe* (Afeçions), Riva di Trento 1559 (publicat amb dues altres obres) (23); i d'Yisshaq ben Sheshet Perfet, *Sefer Bar Sheshet* (El fill de Sheshet), Riva di Trento 1559 (31).— J. P. E. [7615

Lleonard MUNTANER MARIANO, *L'estat actual dels estudis sobre la Inquisició i els xuetes de Mallorca*, dins «Hom. Batllori», 165-168.

Contra la queixa de Jaume Riera i Sans, el qual «es lamentava dels pocs llibres publicats sobre el judaisme català durant el període 1970-1984», l'autor afirma l'augment «dels estudis i publicacions sobre la Inquisició i els xuetes, especialment a partir dels inicis dels anys setanta» (165) i així, després de recordar les publicacions immediatament anteriors a la Guerra Civil Espanyola i les anteriors al 1970 (165-166), presenta les posteriors en tres apartats: estudis sobre els conversos mallorquins, tant en general com sobre els d'algunes viles foranes; estudis sobre l'actuació de la Inquisició a càrrec dels xuetes; i estudis sobre els xuetes en tant que grup social, no sols amb aportació de textos i documents (com en els dos apartats anteriors), ans també des d'un punt de vista antropològic i àdhuc geogràfic i mèdic (Febre mediterrània familiar). Al final és notificada l'existència del «Centre d'estudis Judaics i Inquisitorials de les Illes Balears».— J. P. E. [7616

Francesc RIERA MONTERRAT, *Un altre epistolari inèdit sobre la qüestió xueta a Mallorca en el segle XVIII*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 165-175.

Les lletres, conservades a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Bartomeu March, 85-I-9, foren intercanviades entre Francesc Ferrer de Sant Jordi, que informava des de Madrid, i Raimon de Togores, que responia des de Ciutat de Mallorca. Les vint-i-quatre ací publicades, almenys de manera fragmentària, pertanyen als anys 1775-1780 i giren entorn de les actuacions encaminades a influir en la decisió del Consejo de Castilla sobre si calia assegurar igualtat de drets en tots els camps, almenys civils, als xuetes de Mallorca, igualtat defensada pel bisbe antilul·lista Juan Díaz de la Guerra. – J. P. E. [7617

G. LÓPEZ NADAL, *Actividades financieras de los chuetas en la segunda mitad del siglo XVII: armamentos en corso y seguros marítimos*, dins *A face turned to the wall*. «Essays on Hispanic Themes for Gareth Alban Davis», Leeds 1987, 111-136.

Estudi només conegut per referència. – J. P. E.

[7618

José HINOJOSA MONTALVO, *En torno a los judíos valencianos: la recuperación de una minoría olvidada*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», L (1990), 921-940.

Els estudis sobre jueus valencians foren escadussers fins que en la dècada dels setanta, tenint com a punt de referència el grup català, es formà i s'engruixí la colla d'estudiosos que se n'ocuparen i que publiquen els seus treballs en col·leccions diverses (924). La primera constatació de l'autor és que hom ha passat d'un gairebé desinterès fins a convertir, amb evident exageració, la minoria jueva en el gran motor de la història del país (925-928). El període estudiat és el posterior a la reconquesta, el de la Baixa Edat Mitjana, en el qual el segle XIV és el més mancat d'estudis (929-931). Segueix un repàs geogràfic de Nord a Sud, amb indicació dels aspectes estudiats de cada una de les comunicats locals conegudes (931-934), després del qual trobem indicacions sobre la vida normal de les comunitats (934-935) o sobre allò que numèricament representaven en relació a la societat emmarcadora (935; el màxim, un 10% a la ciutat abans del 1391), sobre sinagogues i conversos, contra els quals hauria estat introduïda la inquisició espanyola a València, pocs anys abans de l'expulsió (936-938). Els estudis indiquen que llurs activitats principals foren els oficis manuals, el comerç i el tracte amb el diner, sense que arribessin mai a controlar tota la producció de l'Horta (940). – J. P. E. [7619

Cecilia TASCA, *La comunitat ebraica di Alghero fra '300 e '400*, dins «Revista de l'Alguer. Periòdic de cultura dels Països Catalans», 1 (desembre 1990), 141-166.

Formant part d'una investigació relativa als jueus de Sardenya, per a la qual ja té aplegats uns nou-cents documents en els Archivi Comunali de Càller, Iglésias i l'Alguer i en l'ACA, d'on prové una cinquantena de documents només per als anys 1376-1387 (145), l'autora ofereix ací una visió global de l'aljama de l'Alguer posterior a la repoblació catalana del 1354, establerta sobre la mateixa base legal que la de Barcelona (147-150); hauria estat completada en tres onades, amb jueus catalans i llenguadocians; entorn del 1370 ja era plenament establerta, car empenia la transformació d'una casa en sinagoga i d'un camp en fossar dels jueus (144-147); sembla que a començament del segle XV passà un moment de debilitat, car en tota Sardenya hi havia un únic rabí amb títol oficial (149). Arribaren a obtenir l'enfranquiment de signes exteriors el 1451 (151). Les pàgines 151-154 recorden els jueus més coneguts d'aquells anys i les següents resumeixen les dades sobre la conflictivitat de l'aljama algheresa, amb taula de penes pecuniàries realment pagades per malifetes menors (155-156). També a l'Alguer arribaren els temps difícils de mitjan segle

XV i l'ordre de deportació del 1492, que, ultra l'exili de molts, provocà algunes conversions al cristianisme (157-158). – J. P. E. [7620]

Raimundus Lullus (ofs ? + 1316), dins «Collectanea Franciscana. Bibliographia Franciscana», XVI (1990), 173-188.

L'aplec de fitxes bibliogràfiques relatives a Ramon Llull en els darrers anys va del núm. 2084 al 2292 i és dividit en «Biographica - Miscellanea» (173-174), «Opera - doctrina philosophico-theologica et missionaria» (175-185) i «Schola lullistica» (185-188). – J. P. E. [7621]

Bibliografia lul·lística, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 77-111.

Llista de trenta publicacions relatives a Ramon Llull i al lul·lisme, vuit de les quals són edicions de textos en llengua original o en traducció moderna (77-81); dinou són objecte de comentari més o menys subjectiu (83-111). – J. P. E. [7622]

Bibliografia lul·lística, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 213-225.

En aquesta bibliografia trobem notícia de setze publicacions de tema lul·lià (213-215), tres de les quals són edicions textuals, dues d'elles en traducció (213-215). Vuit són comentades en les pàgines 219-225. – J. P. E. [7623]

Bibliografia lul·liana de dos filòlegs: Francesc de B. Moll i Miquel Colom, dins «Moll-Colom», 115-119.

Presentació i llista de trenta-una publicacions de tema lul·lià de Francesc de Borja Moll i Casasnovas, datades entre els anys 1932 i 1982, i de quaranta-tres de Miquel Colom i Mateu, datades entre el 1950 i el 1990. – J. P. E. [7624]

Anthony BONNER, *Bibliographic Introduction*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990 = Hommage to Ramon Llull), 31-38.

Presentació d'algunes de les principals aportacions a l'estudi del lul·lisme des d'Antoni Ramon Pasqual fins als nostres dies i d'altres de línia determinada, amb particular atenció a les publicades en llengua anglesa. – J. P. E. [7625]

Lola BADIA, *Ramon, l'astrologia, els alquimistes i altres negocis lul·lians*, dins «Serra d'Or», núm. 364, (abril 1990), 53-58.

Comentari a publicacions recents d'Anthony Bonner [vegeu resum n. 7637] i del mateix en col·laboració amb l'autora [cf. ATCA, IX (1990), 545, núm. 5696], de Michela Pereira sobre astrologia lul·liana [cf. ATCA, IX (1990), 399-402], d'Albert Soler i Llopart [cf. ATCA, IX (1990), 375-377] i d'Anna Maria del Santíssim Sagrament [vegeu més avall el resum corresponent]. Hi ha deu il·lustracions relatives a astronomia lul·liana. – J. P. E. [7626]

Pierre MASSET, Raymond Lulle, montpelliérain d'occasion, montpelliérain de coeur, dins «Bulletin de l'Académie des Sciences et Lettres de Montpellier. Nouv. Série», 18 (1987), 325-333.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [7627]

Manuel DURAN, *Ramon Llull: An introduction*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 11-29.

Les pàgines 11-18 sintetitzen la biografia, la doctrina i l'herència doctrinal de Ramon Llull. Les següents, després d'una reproducció d'un retrat idealitzat de Llull i d'una de l'arbre de ciència (19-20), trobem les figures lul·lianes S, A, T, V, X (21-25) i les de les quatre primeres 'il·lustracions' de l'*Ars Generalis Ultima* (26-29). – J. P. E. [7628]

Diana MANCINI, *Strategie di approccio in Raimondo Lullo*, dins «Analecta Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci», XXI (1990), 415-427.

Les primeres pàgines són dedicades a una cronologia essencial (415-418). La posició bàsica de Llull és la de viure per a la salvació de l'altre (419), posició en la qual han d'encaixar totes les seves obres, àdhuc les científiques i filosòfiques i el mètode lògic amb què s'encara amb qualsevol problema (421), ja que era de mètode el fracàs de l'empresa missionera (422): les raons necessàries (424) i el respecte personal del *Llibre del Gentil i dels tres savis* (425). Un respecte que pot estendre's al món infrahumà, tal com demostraria l'*Affatus*, reconegut a home i a animals (426). – J. P. E. [7629]

Charles LOHR, *Raimondo Lullo: l'azione e il pensiero*, dins *Conciliarismo, Stati Nazionali, inizi dell'Umanesimo*. Atti del XXV Convegno Storico Internazionale. Todi, 9-12 ottobre 1988. Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1990, 235-243.

El nucli doctrinal lul·lià seria constituït per la teoria de les dignitats i dels noms de Déu, segons la qual una qualitat consisteix a produir efecte connatural (bo = fa bé) i així, al costat dels principis de l'ésser trobem els de l'acció. El punt de partida seria la doctrina dels correlatius, la qual és aplicada als dogmes cristians de la Trinitat i de la Encarnació; i al món creat en el *Liber chaos*, en el qual distingeix entre activitat necessària i contingent i assenyala el camí de la realització de l'home: «La struttura triadica del conoscere fa di lui [l'home] una rappresentazione di Dio» (242). El cim és Crist. – J. P. E. [7630]

Lluís SALA-MOLINS, *Llull*, dins Charles LOHR, Lluís SALA-MOLINS, *Ramon Llull. Dues lectures* (opuscles, 1), Institut d'Humanitats de Barcelona i Editorial Barcanova 1990, 36-58.

[Vegeu el resum publicat en aquestes pàgines, X (1991), 579, núm. 6664]. – J. P. E. [7631]

Alvaro SANTAMARÍA, *Ramon Llull y la Corona de Mallorca. Sobre la estructura y elaboración de la Vita Raymundi Lulli* (Monografies, 1), Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana 1989, 116 pp.

Aquest llibre es presenta dividit en sis apartats, però en realitat té dues parts. La primera dedicada a les etapes de Ramon Llull a Mallorca (7-55), la segona a estudiar certs aspectes de la historicitat de la *Vita coetanea* (59-108). Per als quaranta primers anys, els estudis realitzats per Llull a Mallorca foren plenament científics, tot i els escassos mitjans (19). L'absència de Mallorca dels anys 1279-1299 seria, almenys en part, explicable pels esdeveniments internacionals desencadenats per les Vespres Sicilianes (22-23), durant els quals Llull no s'hauria estat de presentar Jaume II de Mallorca com a exemplar almenys en el punt del col·legi de Miramar (24-28); recordades les cinc butlles papals dels anys 1286-1291 a favor del dit rei (29), l'autor, atesa la «cristiandad visceral» de Ramon Llull afirma que l'actuació de Pere el Gran i successors «desde la mentalidad de Ramon

Llull era incompreensible y repudiable» (30). Des del 1300 es repetiren les seves presències a Mallorca (32-36). Resumint: Llull s'hauria identificat amb la seva ciutat, amb l'estructura estatal del Regne de Mallorca i amb la cristiandat (37-43) i la qualificació de 'catalanus' «sorprende» (40), i la de 'natural nostre' en dues cartes de Jaume II, del 1314, «es una licència de llenguaje» (42; cf. 112-113). Les darreres pàgines d'aquesta primera part analitzen el testament, l'element específic del qual seria la gran quantitat destinada a copiar llibres (2607 sous = 92'97% de la quantitat de la qual disposa, 47-52). Definida la *Vita...* com a «relato histórico que incorpora ciertos componentes de naturaleza hagiográfica» (60), creu que l'autor és un cartoix de Vauvert (62) i que el traductor al català no fou Bartomeu Catany ans un anònim més interessat a presentar Llull com a màrtir que com a pensador (65). Partint de l'estudi de la seva estructura fet per Fernando Domínguez Reboiras [cf. ATCA, IX (1990), 545-546, núm. 5698], l'autor constata que el 43'13% de la narració és dedicada als deu mesos que sumarien les estades a Gènova, Tunis i Bugia (71-73), que els quaranta-dos primers anys són narrats amb el 26'75% del text (73), que els anys 1295-1307 ho són amb el 10'01% (74) i que, en canvi, tant els anys 1276-1287 (74) com els de 1290-1293 (76) són passats en silenci, raó per la qual l'autor parla de «descompensación estructural» (76). En les pàgines 81-90 tenim algunes pedres de toc de l'autenticitat de la *Vita...*, amb el resultat que, ultra les dades precises i les només accidentalment exactes entorn de la conversió (82-85), d'altres expressions porten a error (per exemple, dir que la subvenció a favor de Miramar era en 'florins', 86-87; la perspectiva d'una cristiandat ofegada per l'Islam, 87-90). I en les 93-108 sotmet a crítica l'afirmació que Llull era «senescallus mense regis Maioricarum» (93-96) i la qualifica de «histórica e institucionalmente impresentable» (97), perquè tal càrrec era ocupat pels màxims nobles (a Catalunya pels Montcada, al Regne de Mallorca el 1324 pel vescomte de Canet, 101) i els Llull eren propietaris importants però no pertanyien ni a la gran noblesa ni als cavallers de ciutat (104-108: amb llarga presentació de les possessions dels Llull a Mallorca). — J. P. E. [7632

Albert SOLER I LLOPART, *Sobre el Blaqueria, la clerecia i una obra misteriosa*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 236-277.

L'autor convergeix amb el del resum anterior en assenyalar un buit informatiu, ara per als tretze anys 1274-1287. Pel final del *Llibre de l'orde de cavalleria* sabem que volia escriure un *Llibre qui és de l'orde de clerecia*, per ara desconegut, un llibre que no seria pas el *Liber clericorum* (264-266). Per tant, o bé no escriví tal llibre o «sí que va escriure un llibre de l'orde de clerecia més o menys coetàniament al llibre dels cavallers. Efectivament el *Llibre de Evast e Blaqueria* és sobretot un llibre de l'orde de clerecia» (226), tal com ja havia suggerit Erhard W. Platzek i havia repetit Anthony Bonner (266-267, nota 13), cosa que l'autor intenta demostrar amb l'anàlisi del *Blanqueria* (267-273) d'on dedueix que qualche llibre lul·lià no és escrit d'una tirada ans la seva redacció «es devia aturar diverses vegades» (275). — J. P. E. [7633

Juan COROMINAS, *The joglar a lo diví in the Life and Work of Ramon Llull*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 179-200.

L'autor vol subratllar la personalitat joglaresca de Ramon Llull i el caràcter joglaresc d'algunes de les seves obres (179 i 181). Per la conversió, de trobador cortesà Llull tornà joglar 'a lo diví' (181 i 185), tal com ja havia formulat Ramon d'Alòs Moner (186). La vigència de la joglaria en l'ambient on cresqué Llull és demostrat pel fet que les *Leges Palatinae* de Mallorca la recomanen (182 i 184) i així és escaient que Llull escrivís algunes de les seves obres de tal manera que poguessin ésser cantades ((184-185). La seva joglaria és franciscana, ja que el seu amor cortès és constituït d'amor inflammat i de donació absoluta

a l'amor de Déu (186-188), Nostra Dona és la seva dama (189) i en aquest pas de trobador aristocràtic a jugar per al poble, Lull trobà en l'escola franciscana tots els elements que li calgueren (190). D'ací sorgiren nombre de llibres en vers «per ço que mills hom los pusca saber de cor» (192-193), però també cal afegir-hi els dos 'romanços' del *Blanquerna* i del *Fèlix o llibre de meravelles* (193-199). – J. P. E. [7634]

Anthony BONNER, *Ramon Llull and the Dominicans*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 377-392.

A diferència del franciscanisme, la relació de Lull amb els dominicans ha estat poc estudiada. L'autor recorda alguns punts cronològics entre els anys 1232-1276 (378-380). Els records negatius en relació al dit orde començarien amb el consell rebut de sant Ramon de Penyafort de no anar a París ans de tornar a Mallorca (380), continuarien amb el fet que l'apologètica dominicana s'hauria encaminat més pel camí de les autoritats (380-383, camí que hauria estat cada vegada més assumit per l'autoritat eclesiàstica), amb el cèlebre i tan repetit episodi de Ramon Martí i Miramolí (384-385), amb l'acusació als teòlegs dominicans de 'decretalistes' (385). Aquesta relació negativa contrasta amb la cada vegada més positiva amb l'orde franciscà, sobretot amb el general Ramon Gaufred i amb la sintonia amb els 'espirituals' franciscans, fins a arribar a la crisi i a l'opció franciscana de Gènova (386-389). No trigaria a arribar la persecució inquisitorial fins al punt màxim de Nicolau Eimeric (390-391). – J. P. E. [7635]

Dominique URVOY, *La place de Ramon Llull dans la pensée arabe*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 201-220.

Reafirmada l'existència d'obres àrabs de Lull, encara que perdudes, (202), l'autor es pregunta quines foren les seves relacions amb el pensament àrab i dona tres respostes (203). La de les referències textuales: s'associa a Charles Lohr en afirmar que Lull prengué la part lògica dels *Maqâsid al-Falâsifa* per base, certament molt reelaborada, de la *Logica Algazelis* llatina (203-204), com també s'hi associa a afirmar préstecs textuales d'Ibn Sab'in, encara que no en punts fonamentals (205); el mateix autor àrab podia haver estat la font del sufisme lul·lià, sense necessitat d'arribar a Ibn 'Arabî (206). En els *Cent noms de Déu* hi ha gran coincidència amb el *Kitâb al-Irshâd* de Juwaynî (206-207). Observació general: els préstecs textuales no signifiquen identitat de doctrina, car Lull comença allà on acaben els autors àrabs (207). La segona part subratlla la importància doctrinal del tracte amb persones i, de fet, en l'obra de Lull hom pot copsar l'evolució del món musulmà del seu temps. Pogué trobar a Mallorca musulmans ben instruïts en el Kalâm o justificació racional de la revelació musulmana, en la variant especialment pròxima a Ibn Tûmart (208-210); la 'teologia positiva' o pràctica es troba en *Lletres dels germans de la pureza* (211-212); la doctrina de la primera i segona intenció podria provenir d'Ibn Sab'in (212), autor que podria ésser una anella més adient que Ibn 'Arabî en el camp de la mística (213) i, quant a mètodes lul·lians específics, els correlatius són formes de la conjugació verbal àrab, transposats a la teologia per al-Fârâbî i per Ibn Sab'in (214); també podria haver tingut coneixement de l'apologètica musulmana contra la teologia cristiana i les seves raons (216-217). La terça resposta fa referència a elements de síntesi com poden ésser la demostració 'per equiparantiam' del *Maqâsid* d'al-Ghazâlî o la figura circular de la combinació dels elements, ben coneguda de l'esoterisme àrab [cf. ATCA, I (1982), 356, núm. 127]. Ens trobariem amb «un auteur beaucoup plus sensible à la complexité des données que ne pourrait le faire penser le caractère sec, mécanique et répétitif de la plus grande partie de ses oeuvres» (219). – J. P. E. [7636]

Pere ROSSELLÓ BOVER, «*La mort de Ramon Llull*», de Salvador Galmés i Sanxo, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 43-56.

Presentació (43-45) i transcripció (46-56) del que potser fou el darrer estudi lul·lià de Salvador Galmés, conservat en part a Manacor, Arxiu particular de Miquel A. Riera Nadal, i en part a Sant Llorenç des Cardassar, Biblioteca Galmés de Miquel Rosselló. En ell, retractant anteriors pàgines seves, manifesta la convicció que «Llull va morir a Mallorca a finals de 1315 (o a començaments de 1316) de mort natural, sense que cap indici permeti parlar de martiri» (44). – J. P. E. [7637]

Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316). Edició, introducció i notes d'Antoni BONNER.

I-II (Els treballs i els dies, 3/1-2), Ciutat de Mallorca, Editorial Moll 1989, XXXII i 606 i 624 pp.

Traducció de l'original anglès sobre el qual hom pot veure la recensió d'ATCA, VI (1987), 350-354. – J. P. E. [7638]

Miquel COLOM, *Primer petit suplement al Glossari General Lul·lià*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 161-171.

Aquest complement ha pres com a base l'edició dels *Començaments de medicina* inclosos en l'obra de la fitxa precedent i n'assenyala «sovint... simples variants gràfiques» (162). Hi trobem paraula, qualificació gramatical, definició del sentit i reproducció de la frase lul·liana dins la qual es troba. – J. P. E. [7639]

Amadeu J. SOBERANAS, Lola BADIA, *Manuscrits lul·lians de la Biblioteca de Catalunya*. I, Dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 173-193.

Tres dels manuscrits llatins medievals que en el segle XVIII formaven part de la biblioteca de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca serien els actuals mss. 3075, 3076 (el qual hauria format un sol volum amb l'actual ms. 118 de la mateixa BC, 175) i el 3078. Aquests tres volums són ací descrits (176-179, 180-181 i 181-187, respectivament), als quals els autors n'han afegit un quart, l'actual ms. 3174 de la mateixa biblioteca (187-191), aquest copiat a Itàlia el segle XV (176). Al final tenim llista de les obres lul·lianes copiades en aquests quatre volums, d'altres obres que també s'hi troben i de copistes i posseïdors antics (192-193). – J. P. E. [7640]

Josep PERARNAU i ESPELT, *El manuscrit lul·lià «princeps»: el del Llibre de contemplació en Déu de Milà*, dins «Moll-Colom», 53-60.

Descripció codicològica dels dos volums de Milà, Biblioteca Ambrosiana A 286 inf. i D 549 inf., inicialment volum únic fins que caigué en mans de Nicolau Eimeric, en què fou partit en dos i només la segona part lliurada a l'inquisidor, que hi deixà nombroses notes marginals autògrafes. El 1538 encara es trobava a l'illa de Mallorca, en poder de la família Cabaspre, però a darreries d'aquell segle ja era a Itàlia. – J. P. E. [7641]

Barry TAYLOR, *An Old Spanish Translation from the 'Flores Sancti Bernardi' in British Library Add. Mss. 14040, ff. IIIv-III2v*, dins «The British Library Journal», 16 (1990), 58-65.

Aquell volum conté la traducció castellana medieval del *Llibre del gentil e dels tres savis* de Ramon Llull (ff. 1-85) i, segons l'autor «an original work in Castilian either

castellana del *Coment del dictat* del mateix Llull, el qual l'escriví a Barcelona], obra, aquesta darrera, copiada per la mateixa mà del text següent, traducció castellana de les *Flores sancti Bernardi*, de les quals són ací publicades en doble columna tant el text llatí com la traducció castellana (60-65). Una tercera mà copià un «exemplum» en els ff. 113-114 abans que Hernando Colón comprés el volum. – J. P. E. [7642

Armand LLINARÈS, *Les dignités divines dans le Livre de contemplació*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 97-123.

Encara que la paraula 'dignitat' surti una sola vegada en el *Llibre de contemplació* (XIV, 25) i en canvi la paraula normal sigui 'virtut' o 'qualitat' (98-99), cap a la meitat del llibre trobem la doctrina que les qualitats divines són una sola cosa, però nosaltres només les pensem multiplicant els conceptes, d'acord amb les realitats creades en les quals es basa el nostre coneixement (100-102). Però el nombre dels nostres conceptes no pot ésser ni il·limitat ni deixat a l'atzar (102-103) i així de vegades els atributs divins són paral·lels a les quatre causes (103-105), de vegades parteixen de tres, com les persones de la Trinitat i, atribuïnt a cada una d'elles unes qualitats determinades, tenim el nombre de nou (105-108; cf. 116). Però el *Llibre de contemplació* deixa endevinar un vaivé insegur en el nombre lul·lià de virtuts (vuit, set o nou); aquest darrer és el nombre de dignitats que ja compareix en el capítol XIII, sis de les quals formaran part de la llista definitiva (112) i es tornen a trobar en els capítols CLXXVIII, 2 (on hi ha dues llistes de nou, una vista des de Déu, l'altra des de nosaltres), CLXXIX, 2; CLXXX, 4-5; CLXXXI, 4-6 (ací, parlant de les persones de la Trinitat, nou són atribuïdes al Pare, però només vuit al Fill o a l'Esperit Sant). Tota aquesta quantificació és resumida en quadre de la pàgina 117. Des del capítol CCCXXVIII compareixen les lletres que signifiquen conceptes d'atributs divins, sempre en nombre de nou, encara que el nom d'algun d'ells fluctuï. Som en el camí que porta a l'art (117-120), en el qual ha vençut l'esquema trinitari del 3 x 3 (120-123). – J. P. E. [7643

Josep M. VIDAL I ROCA, *Significació i llenguatge*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 323-344.

La significació lul·liana es basa en l'ésser i per això ha d'ésser estudiada en les obres bàsiques. L'autor analitza els elements de la 'significació' en el *Llibre de contemplació*. En subratlla la importància de la causa final (324), i de la teoria de la primera i de la segona intenció (325-326). Complertes les dites condicions, la significació es pot establir seguint tres possibilitats: de sensible a intel·ligible, d'intel·ligible a intel·ligible i d'intel·ligible al coneixement de Déu. La qüestió rau a saber veure la significació, és a dir, les qualitats de les coses (306), i per això, «el problema de la significació es resoldrà en el moment en què hom sàpiga quines són les qualitats comunes a tot ésser» (328), perquè «la 'significació' designa... la interpretació del llibre de la natura» (329). En conseqüència «no sorprèn que la concepció esmentada porti implícites algunes 'desviacions' paral·leles a les 'desviacions' del sistema lul·lià en relació a l'escolàstica oficial» (329). A partir d'ací, l'autor exposa l'encaix de la doctrina lul·liana amb certes concepcions de lingüística actual en quant a la teoria dels camps (330), als morfemes gramaticals (331-332), a la sintaxi (332-333), a la semàntica (334-339) i al lèxic (340-342). Acaba, amb Noam Chomsky postulant «l'existència d'una estructura profunda i una estructura superficial per a resoldre molts de problemes sintàctics i semàntics» (344). – J. P. E. [7644

Theodor PINDL-BÜCHEL, *Nicholas of Cusas's «Extractum ex libris meditationum Raymundi» in the Manuscript transmission of Ramon Llull's latin Liber contemplationis.*

Theodor PINDL-BÜCHEL, *Nicholas of Cusa's «Extractum ex libris meditationum Raymundi» in the Manuscript transmission of Ramon Llull's latin Liber contemplationis. Preliminaries to a Critical Edition*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 299-321.

L'autor es proposa d'assenyalar la relació de dependència entre el manuscrit de Kues, St. Nikolaus-Spital 83, i el de París, Bibliothèque Nationale, lat. 1238, i així proporcionar notícies sobre la tradició textual de la dita traducció llatina. Per això, resumeix les notícies sobre els dos manuscrits esmentats i sobre els de Madrid, Biblioteca Nacional, 131-132, Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10494 i 10518 i sobre Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, 1009, l'edició de París 1505 i sobre la presència de l'obra en els catàlegs lullians (303-307). El 'stemma codicum' presenta tots els textos procedents del parisenc (308) i, considerant que tant els exemplars de Madrid com el Clm. 10518 serien nòrdics, en dedueix que «the entire manuscript transmission of the Latin *Liber contemplationis* was restricted to northern Europe until the beginning of the fifteenth century» (309). A continuació transcriu la *Prima distinctio leitiæ* tant del ms. cusà (311-314) com del parisenc (315-321). [Sobre el lloc on fou copiat el Clm. 10518, cal tenir presents les observacions d'ATCA, II (1983), 151, nota 91]. – J. P. E. [7645]

Theodor PINDL-BÜCHEL, *Relació entre les epistemologies de Ramon Llull i Nicolau de Cusa*, dins «Randa», 27 (1990), 87-98.

El propòsit de l'autor és el de «mostrar com ambdós pensadors tracten el problema del coneixement en termes de llur comprensió del principi primer» (88), basant-se sobretot en els extrems cusans del *Liber contemplationis* del Cod. Cus. 83, d'on són transcrits nombre de fragments. La primera consideració és la 'via negationis' en el sentit que Déu mai no pot ésser pensat d'altra manera que com a 'No-altre' i alhora infinit en el sentit que transcendeix qualsevol intent humà de definició (89-91); la segona gira entorn de la 'negatio negationis', on és subratllada la immanència del Déu transcendent i, doncs, la seva accessibilitat per a qui el cerca (92-93). I així arribem a l'epistemologia, l'explicació de la qual reposa en dos extrems: conèixer és acció paral·lela a la de Déu i per tant en correlatiu, on l'element més important és l'agent, la capacitat humana de conèixer (94-96); i conèixer és una acció que té graus, en la qual, distanciant-se dels aristotèlics, Llull estableix una fractura o salt qualitatiu en passar al coneixement racional i sobretot al coneixement intel·lectual pur i simple (96-97). Però Nicolau de Cusa manté diferències en relació a Llull, car el primer subratlla més la potència subjectiva de l'intel·lecte que l'"art" (97), distingeix entre 'ratio' i 'intellectus' [com Arnau de Vilanova en el text de les línies 20-28 de l'*Allocutio christini...* publicada en aquest volum] i afirma que «el coneixement intel·lectual tot sol és capaç, no de comprendre, però sí, almenys, d'aprehendre en 'maximum' absolut» (98). – J. P. E. [7646]

Armand LLINARÈS, *Les arts du Trivium dans la Doctrine Pueril et l'Arbre de ciència, de Ramon Llull*, dins «Revista de l'Alguer. Periòdic de Cultura dels Països Catalans», I (desembre 1990), 65-72.

L'autor ha escollit aquestes dues obres per llur caràcter enciclopèdic i reproduïx els paràgrafs catalans originals que Llull dedica a cada una de les tres disciplines, primer en la *Doctrina pueril* (66-67), després a l'*Arbre de ciència* (67-70). El resum constata que la doctrina sobre la gramàtica (l'latina) és pobra, atesa la manca de Llull en aquest camp, i que, en canvi, la dedicada a les altres dues assignatures és conduïda en tots dos casos per la intenció d'evitar-hi els sofismes (71). – J. P. E. [7647]

Josep PERARNAU I ESPELT, *El Llibre contra Anticrist i la butlla de Joan XXI a favor de Miramar*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 233-239.

Reproduïda la part central de la butlla (333) i tenint en compte que aquesta part derivava directament d'una 'supplicatio' o instància, l'autor assenyala la coincidència entre vuit de les determinacions papals i altres tantes frases del projecte lul·lià exposat en el *Llibre contra Anticrist*, amb la sola diferència que la butlla parla de framenors on el llibre obria les portes a procedències diverses, detall explicable per la prohibició d'establir nous ordes religiosos feta pel recentíssim concili de Lió, d'on es dedueix que el pensament exposat en el *Llibre...* es traduí en la súplica enviada al papa pel futur Jaume II de Mallorca. – J. P. E. [7648

Albert SOLER I LLOPART, *El nou manuscrit del Llibre de l'orde de Cavalleria i l'edició del text*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 195-200.

Donat a conèixer per Jesús Alturo un nou text fragmentari del dit llibre [ATCA, VII-VIII (1988-1989), 223-240], l'autor l'associa als manuscrits A i F de la seva edició [cf. ATCA, IX (1990), 375-377] i assenyala les variants que el nou testimoni aporta en relació al text de l'edició esmentada. – J. P. E. [7649

Mark D. JOHNSTON, *Literacy, Spiritual Allegory, and Power: Llull's Libre de l'orde de cavalleria*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 357-376.

El *Llibre de l'orde de cavalleria* hauria estat un dels llibres més influents en l'Espanya medieval, influx que s'explicaria pel mètode interpretatiu explícitament emprat en ell (358), el d'aparellar cavalleria i clerecia (359). Per això se centra en les obligacions socials, polítiques i ètiques del cavaller individual, dibuixant així una nova figura del 'miles Christi', més receptiva i oberta que la dels templers (360-361). Inicialment, la cavalleria hauria estat el reconeixement públic de la virtut i talent superiors, amb la corresponent obligació de servir el bé comú i de defensar la fe (362). Llull hauria estat el primer a associar la cavalleria a l'art de governar i, pel paral·lelisme amb clerecia, a proposar per al cavaller un aprenentatge d'estudi oficialment reconegut. Aquesta seria la nova figura del cavaller (363-364). Un altre resultat del *Llibre...* hauria estat el desplegament de l'autoconsciència cavalleresca: els manuals de cavalleria en defineixen classe i obligacions, també en vincular-lo al sacerdoci o en demanar-li vista i oïda espirituals (367-369). També hauria estat atractiva la forma d'exposar els dits ideals, amb al·legories, analogies i símbols (369) com l'explicació de les peces de l'adobament cavalleresc (370). La base darrera seria la distinció de cos i d'ànima, car les veres valors cavalleresques rau en l'ànima. D'ací, la importància de les virtuts, en particular de la fortalesa, per al cavaller (370-371). Assegurades tals condicions, la figura de l'aristòcrata virtuós i lletrat seria superior a la del clergue (372). Les dues figures del pròleg (ermità, escuder) indicarien el canvi generacional i cultural, una de les manifestacions del qual hauria consistit en el fet que, prevalent-se de la virtut i de les lletres, els seglars anaven desplaçant els clergues (374-375). – J. P. E. [7650

Luisa PIEMONTESE-RAMOS, *Libre del orde de cauayleria: Fashion and Fiction*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 347-355.

Algunes observacions entorn del *Llibre de l'orde de cavalleria* són col·locades en relació a la teoria de Roland Barthes exposada dins *The Fashion System*, Nova Iork 1983. La primera observació contraposa l'interès del pròleg i el didacticisme del cos de l'obra. Però l'autora s'interessa en la vestimenta i en l'adobament del cavaller i subratlla la manca d'ordre en la descripció dels diversos elements de l'arnès del cavaller (352) i de detalls

entorn de la matèria de què eren fets (350-351), ja que l'interès de Llull es concentrava en llur simbolisme religiós (348). Entre les observacions de les manques narratives trobem aquesta: «The hermit does not mention whether the book is in printed or manuscript form» (353 [recordem que el *Llibre...* fou escrit entorn del 1280 i que el primer llibre imprès és d'entorn del 1450]). – J. P. E. [7651]

Roberto J. GONZÁLEZ-CASANOVA, *Llull's Blanquerna and the Art of Preaching: the Evolution towards the Novel Sermon*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 233-262.

Objectiu d'aquestes pàgines és el d'esbrinar la relació entre els projectes missioners i les obres literàries de Ramon Llull i la tesi és que les necessitats del Llull missioner determinen l'evolució de les seves arts de predicar fins a l'elaboració d'una novel·la-sermó exemplar, el *Blanquerna*. L'autor mateix exposa l'esquema del seu raonament: En la primera secció les obres lul·lianes sobre predicació són estudiades sota el biaix de la seva formació de missioner i d'autor; sota el de la dialèctica de fe i raó tant com influeix els diversos models i exemplars de la predicació. En la segona secció, les formes i funcions del *Blanquerna* en tant que novel·la-sermó són examinades en relació a la predicació dels mendicants i a la creació d'un nou tipus de sant urbà: les estructures hagiogràfiques i homilètiques de la novel·la presentarien de forma més efectiva i 'exemplar' els paradigmes de reforma social i els models de renovació espiritual proposats per Llull en les seves obres doctrinals. I, a tall de conclusió, la secció terça subratlla les implicacions religioses i literàries de l'exemplaritat del *Blanquerna* en tant que sermó fictici, art pràctica per a l'educació cristiana i guia per a la formació de predicadors i missioners en la societat contemporània. – J. P. E. [7652]

Elena ROSSI, *Ramon Llull as Novelist: The Visionary Realism of Blanquerna*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 279-297.

L'objectiu d'aquest estudi és el d'exposar les estratègies narratives bàsiques de Llull, algunes de les quals foren iniciades per ell (281). El punt de partença (teocentrisme de la vida de l'home cristià) és visionari (281-282), com ho és l'objectiu de transformar la societat de secular a religiosa (287). La tècnica narrativa consisteix a explicar una biografia fantasmagòrica: la de Blanquerna (282-283) i de molts dels seus episodis (285-286), amb l'objectiu pedagògic de mantenir desperta l'atenció (284-285): «truly a visionary panorama» (287). En canvi, seria totalment realista la comprensió psicològica de la naturalesa humana i la compassió dels sentiments de la gent (288; remarquem les observacions estilístiques sobre l'ús de substantius, d'adjectius i de verbs en diverses narracions del llibre, 289-290). A l'acabament, la contraposició entre esperances visionàries i coneixements realístics es resol per l'elevació a la contemplació mística (293-295). – J. P. E. [7653]

Ramon LLULL, *Llibre d'Amic e Amat*. Pròleg d'Antoni OLIVER (Biblioteca Bàsica de Mallorca, 1), Ciutat de Mallorca, Editorial Moll 1987¹ i 1991², 110 pp.

El text és el publicat per Salvador Galmés dins «Els Nostres Clàssics». El pròleg és declarat deutor de les pàgines resumides dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 568, núm. 4651. Hi són subratllades les idees següents: la tècnica del llibre és manllevada a la mística suffi amb la intenció d' enamorar-se de Déu (10). Pel nombre de versets, 360, el llibre seria inacabat, car li'n mancarien cinc o sis (11) [cf. el resum següent]; hauria estat escrit abans i independentment del *Blanquerna* dins el qual l'autor l'integrà i ens ha arribat (12). És posat en boca de l'ermità perquè contindria una saviesa no sols teòrica (13). L'influx àrab

seria indiscutible i es concretaria en la forma de «paraules d'amor i exemples abreujats que donen a l'home gran devoció» (14-15). Escrit a Mallorca abans del 1274 (15-17), ens ha arribat en manuscrits i edicions franceses, llatines i catalanes i en traducció castellana (17-18). – J. P. E. [7654]

Charles LOHR, Fernando DOMÍNGUEZ with Georg ADAMS, Christoph KARPETA, Hildegard MARQUARDT and Udo RICHTER, *Raimundus Lullus. 'Liber amici et amati'. Introduction and critical Text*, dins «Traditio», XLIV (1988), 325-372.

El llibre cinquè del *Blanquerna* té tres parts independents: *De vita ermitana*, *Llibre d'amic i amat* i *Art de contemplació*. La llista d'obres lul·lianes de l'*Electorium* de Thomas Le Myésier fa suposar que des del començament el *Llibre* circulà separat, tant en llatí com en provençal, francès i castellà. Les circumstàncies de composició són explicades en el cap. 99 del *Blanquerna* i en la introducció al *Llibre* (326-327). «A la manera dels sufís» s'estendria fins a adoptar el calendari musulmà de 354 dies. La distribució, en canvi, en 365 versos derivaria de l'edició de Jacques Lefèvre d'Étapes, París 1505 (328-329), la qual «supplanted the medieval version of Lull's work completely» (328), tal com demostra la comparació textual dels cinc primers paràgrafs (329-330). El text llatí medieval és conservat en set manuscrits, un dels quals fou donat pel mateix autor al dux de Venècia (330-331); l'esquema derivatiu dels manuscrits és a la pàgina 332. Són indicades en l'aparat crític totes les variants dels quaranta primers paràgrafs i només les importants per als paràgrafs 41-354 (333-372). – J. P. E. [7655]

María Rosa MENCAL, *Love and Mercy at the Edge of Madness: Ramon Llull's Book of the Lover and the Beloved and Ibn 'Arabi's «O doves of the arâk and the bân trees...»*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 155-177.

Presentats els dos personatges, l'autora afirma que ambdós ens han llegat soberbis testimoniatges de llur visió d'un amor unificat (158), ambdós foren antiaveroistes (165-166), en ambdós misticisme i coneixements enciclopèdics eren manifestacions múltiples d'una espiritualitat i comprensió teofàniques i per això sospitosos d'heterodòxia i no canonitzats i ambdós qüestionarien la validesa d'una exegesi racional i ortodoxa de la pròpia poesia, que separés Amat i amant (166-167). Copiats set paràgrafs del *Llibre d'amic i amat* (168-169), l'autora subratlla que es tracta del llenguatge de l'amor cortès, basat en paradoxes i contradiccions: la pena que és goig, etc. (170). Es planteja, doncs, el problema de la interpretació i l'única considerada vàlida per l'autora és la que relaciona aquella poesia amb les seves peculiars i extremament complexes circumstàncies d'una mística musulmana que comença i d'una de cristiana que s'acaba, circumstàncies dins les quals les posicions d'ambdues obres poètiques eren follia (170-174). La mística té una dimensió social, car altrament Ramon Llull mai no hauria estat apedregat (175). L'hermetisme de la poesia dels dos autors (la d'Ibn 'Arabi és transcrita en anglès, 162-163) es resisteix a l'exegesi, perquè aquesta és l'esforç de fer quadrar un llenguatge esotèric amb el del poder ortodox (175). – J. P. E. [7656]

Francesc BONAFÈ, *Las metáforas morales del Llibre de Amic e Amat*, dins «Moll - Colom», 13-33.

Transcripció de cinquanta paràgrafs del *Llibre d'Amic i Amar*, als quals l'autor afegeix glosses literàries. – J. P. E. [7657]

William KLUBACK, *Ramon Llull: The Dialogue of Love and Faith*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 85-96.

Consideracions entorn de l'amor i en particular del diàleg amorós ('love conversation', 86) a base de sis frases del *Llibre d'amic i amat*. – J. P. E. [7658

Manuel DURAN, *An Introduction to Ramon Llull's The Book of the Beasts*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 395-407.

Ramon LLULL, *The Book of the Beasts*. Translated by David ROSENTHAL, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 409-450.

La introducció recorda que Llull s'inspirà en *Kalilah wa-Dimna* per a moltes contalles del seu *Llibre de les bèsties*, potser directament del text àrab, potser en la traducció llatina de Giovanni di Capua (397). Però amb dues diferències bàsiques: a diferència de *Kalilah...* el *Llibre...* no és un simple aplec de faules, ans un tractat de doctrina política; i conté elements autobiogràfics (398-399). Els animals eren presents de moltes maneres en la literatura medieval, en la ciència i també en l'obra escrita de Ramon Llull. L'autor resumeix el *Llibre...* i n'assenyala l'estructura (401-403). Les pàgines 405-407 ofereixen reproducció de tres animals (lleó, cavall i lleó, i elefant) en altres tantes miniatures medievals.

Les pàgines següents contenen la traducció anglesa del *Llibre de les bèsties*. – J. P. E. [7659-7660

David J. VIERA, *Exempla in the Libre de sancta Maria and traditional Medieval Marian Miracles*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 221-231.

En aquestes pàgines, l'autor esbrina estructura, temes, to i intenció de l'autor en divuit narracions del dit llibre (221). Totes pressuposen la funció mitjancera de Maria, confirmada en el capítol IV, *De poder*, i la seva compassió (222). Les narracions d'exemples es multipliquen en els capítols *De mercè* i *De gràcia*, sempre, però «en concordança amb la justícia» (223). El miracle marià de mantenir el graner ple, repetit pel *Blanquerna*, té una llarga tradició occidental (225). Allò que diferencia les narracions lul·lianes dels aplecs medievals de miracles marians és el fet que Llull tria i narra només allò i de manera que tot desemboqui en la primera intenció (226-227), també les guaricions i, no cal dir, els casos de temptació contra la fe (229). – J. P. E. [7661

Walter ARTUS, *Actitud y respuestas de Lulio al ateísmo*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 31-41.

El *Llibre del Gentil i dels tres savis* esmenta els ateu personificats en el Gentil, el qual més que un ateu era un agnòstic (33), i dibuixa «un como esbozo de un enfrentamiento inteligente y amigable con los ateos en general, incluso con los de nuestros días» (31). Per això, el primer llibre presenta setze proves de l'existència de Déu, de faisó positiva, en quant defensen més l'existència de Déu que no ataquen les raons dels ateu. Totes serien filosòfiques (36), les sis primeres més metafísiques a base de les virtuts increades, les altres deu a base de concordança o contrarietat entre virtuts increades i virtuts creades i entre les virtuts i els pecats capitals. L'autor analitza les quatre primeres (37: de fet les tres primeres, 40-41), comú denominador de les quals és una cosmovisió optimista, de pressuposar ple sentit a la realitat. La primera subratlla l'equivalència d'ésser i bé, la segona es basa en una anàlisi de grandesa i eternitat i la tercera en una d'eternitat i poder (37-40). – J. P. E. [7662

Josep M. VIDAL I ROCA, *Sobre «Els cent noms de Déu». Aspectes de teonomàstica lul·liana*, dins «Moll- Colom», 97-114.

Recordada la doctrina gramatical d'atribució de qualificatius i predicatius, l'autor afegeix que *Els cent noms de Déu* és constituït per mil-deu tercets monorims plurimètrics closos per idèntica tornada en llatí (100). El pròleg pregunta si es pot aplicar nom a Déu i què diu de Déu un nom. La resposta presentada com a musulmana és d'escola asharita o potser de creença i màgia popular entorn de la virtut del número cent (101). L'autor recorda que el nom musulmà normal complet consta de sis elements, més o menys personals, familiars i ètnics; Déu seria nomenat per noranta-nou elements, però en mancaria un, l'essencial per a comprendre Déu (102-103). La resposta de Llull, en canvi, seria que tot i saber-ne cent, no per això comprendria Déu, car els noms no són denominacions exhaustives de Déu ans apropiacions; per això, en el concepte lul·lià de 'nom diví' no hi hauria influx islàmic (104). L'autor agrupa en quatre els cent noms de Déu: comuns a l'*Alcorà* i a Llull, exclusius d'aquest, exclusius de l'*Alcorà* i noms comuns de significació diversa. La possibilitat d'influx s'hauria de limitar als noms del primer grup, però els lul·lians són tots d'origen bíblic i encara explicats amb terminologia i categories lul·lianes (105-107); per això, *Els cent noms de Déu* seria «un intent de batejar una piadosa devoció molt estesa entre els moros», de la qual hauria copiat estructura externa i música o tonada (109). La teoria lul·liana sobre el nom s'ha de cercar en l'*Ars magna* (110): Llull aplica a Déu aquells noms que signifiquen elements transcendents presents en tota l'escala dels éssers: les dignitats, com si la figura A, en comptes de nou o setze atributs divins en tingués un centenar (112); tindríem, doncs, una aplicació concreta de l'*Ars* motivada per un costum musulmà (114). – J. P. E. [7663]

Raymond LULLE, *Traité d'astrologie*. Traduït et présenté par Armand LLINARÈS (Moyen Age), París, Éditions Stock 1988, 232 pp.

La presentació (7-29), després del resum biogràfic de Ramon Llull, fa observar que sota el títol de *Tractat d'astronomia* tenim un tractat d'astrologia, dividit en dues parts, la primera dedicada als principis (signes i planetes i moviments dels planetes en els signes), tant segons el sistema dels antics com segons el nou lul·lià, basat en els principis de la seva art; la segona és dedicada a les aplicacions sobretot en el camp de la predicció del futur. Una i altra part són resumides en la introducció. La traducció francesa ha estat realitzada a base de l'edició catalana [cf. ATCA, II (1983), 409-412], completada amb el text llatí [cf. ATCA, X (1991), 398-399], en els casos en què la còpia del text català presenta llacunes. La traducció és completada amb algunes pàgines de notes (125-129 i 225-226). – J. P. E. [7664]

Raymond LULLE, *Principes et questions de théologie. De la quadrature et triangulation du cercle*. Traduction de René PRÉVOST et de Armand LLINARÈS. Introduction et notes de Armand LLINARÈS (Sagesses chétiennes), París, Les Éditions du Cerf 1989, 264 pp.

La introducció, després d'un resum biogràfic, recorda que el llibre té una primera part geomètrica [cf. resum següent], però que la intenció de l'obra en la seva segona part, la principal, és la d'exposar un compendi de teologia, ací resumit (doctrina sobre Déu, l'Encarnació, el papa, els àngels, 10-17) prenent com a punt de referència les figures geomètriques bàsiques amb objectius missioners de presentació del cristianisme als sarraïns (19-20). El cos del llibre és constituït per la traducció francesa anotada del text llatí de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 10510, de la dita segona part, *Principis i qüestions de teologia* (23-258). Les pàgines 269-271 ofereixen una bibliografia. – J. P. E. [7665]

Armand LLINARÈS, *Version française de la première partie de la Quadrature et triangulation du cercle*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 121-138.

La part matemàtica del *De quadratura e triangulatura del cercle* no fou inclosa en l'edició resumida en la notícia anterior i per aquesta raó ho és ací, després d'una breu introducció. En aquesta, l'autor remarca que «le propos mathématique de Lulle... manque de cohérence. Il manque de cohérence en lui-même et par rapport à la démarche qu'il suit sur le même sujet dans sa *Nova geometria...*» (121). La traducció és feta i anotada a base del text català de Munic, Bayerische Staatsbibliothek, Hisp. [Cat.] 64 (122-138). La pàgina 125 és dedicada a figures geomètriques. – J. P. E. [7666]

Pedro RAMIS SERRA, *La semántica del término «ciudad» en la Introducción del «De civitate mundi»*, dins «Moll-Colom», 69-76.

Ja des de la llinda, aquest llibre presenta la tensió entre el pla de Déu d'inserir les divines dignitats en tota realitat humana, també en la ciutat dels homes, i la realitat d'aquesta ciutat burgesa incipient, de la qual les dignitats han hagut de fugir vers un paratge paradisiac on han bastit un edifici meravellós, davant el qual Ramon s'embadaleix. – J. P. E. [7667]

Anthony BONNER, *Una nota sobre el mot dignitas*, dins «Moll-Colom», 35-38.

A base de les dades proporcionades per Helène Merle i per Marie-Dominique Chenu sobre el sentit de la dita paraula en l'escolàstica del segle XIII i concretament en Eudes Rigaud, assenyala que Ramon Llull introduí una doble novetat, confusional tant en teologia com en filosofia: hauria fet passar les «dignitates», de premissa a conclusió i de principi d'ordre lògic a constatació vàlida tant per al camp ontològic com per al lògic; l'acusació de racionalisme era comprensible. – J. P. E. [7668]

Charles LOHR, *La nova lògica de Ramon Llull*, dins Charles LOHR, Lluís SALA-MOLINS, *Ramon Llull. Dues lectures* (Opuscles, 1), Barcelona, Editorial Barcanova 1990, 15-35.

[Les idees exposades en aquestes pàgines són ja conegudes dels lectors d'ATCA, IV (1986), 574-575, núm. 2118; VII-VIII (198-1989), 575, núm. 4671; i X (1990), 576-577, núm. 6658]. – J. P. E. [7669]

Robert PRING-MILL, *The Lullian 'Art of Finding Truth': A Medieval System of Enquiry*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 55-74.

L'art lul·liana és allò que donà a Llull fama internacional fins a mitjan segle XVIII, allò que inspirà a Leibniz fama europea i allò que encara ara el fa considerar precursor de la lògica simbòlica i de la informàtica. Però l'art ha d'ésser vista en perspectiva adequada dins el marc de la mentalitat contemporània (56). El context de Mallorca demanava la conversió dels sarraïns, com a pressupòsit de la unitat nacional (57). Però la confrontació amb aquests no es podia basar en autoritats i en aquest sentit les 'raons necessàries' no serien més racionalistes que les proves de Tomàs d'Aquino en la *Summa contra gentes* (58-59). El context mental de l'art és la teocosmovisió comuna a les tres religions, basada en l'analogia esgraonada de l'ésser, analogia que en l'art s'anomena 'dignitats' o 'principis absoluts' (60); la connexió amb la realitat és donada pels 'principis relatius', per les qüestions i pels nou subjectes de l'escala de l'ésser (61-62), tot representat per les nou primeres lletres de l'alfabet; les combinacions possibles entre totes elles porten a la combinatòria de l'art i als instruments específics de trobar les dites possibilitats de combinació (62-63). Allò que és perdurable en l'intent de Llull és el pressupòsit que l'estudi de tots els fenòmens observables

condueix al descobriment de doctrines semblants i al d'una teoria general que expliqui llur presència (61). El 1954, Francis A. Yates considerava que l'art es reduïa a la teoria dels quatre elements (64). L'autor recorda que des del 1956 ell propugna que s'ha de reduir a les setze dignitats de la versió primitiva de l'art lul·liana (65). Les pàgines 69-74 ofereixen sis reproduccions de l'escala dels éssers, de les quatre figures i de l'alfabet de l'*Ars brevis*. – J. P. E. [7670]

Joan TUSQUETS I TARRATS, *Quatre peculiaritats de Ramon Llull en la demostració de l'existència de Déu*, dins «Moll-Colom», 89-96.

L'autor mateix resumeix així aquestes pàgines: «La primera rau a agermanar la prova essencialista predilecta de Sant Agustí i del propi Llull, i l'existencialista preferida per Sant Tomàs. La segona és que Llull, dotat d'un esperit crític que no esperàvem d'un pensador medieval, discuteix la possibilitat de formular una prova vàlida. La tercera denuncia l'antropomorfisme de qualsevol argumentació, contrària o favorable a l'ateisme, sense exceptuar les formulades per Sant Tomàs, Sant Anselm o Llull. La darrera peculiaritat relliga a la Filosofia del Llenguatge les anteriors: no la tractaré a part, la inseraré en les altres» (89). – J. P. E. [7671]

Sebastià TRIAS MERCANT, *El lingüisme filosòfic en el Liber de ascensu et descensu intellectus*, dins «Moll-Colom», 77-88.

La teoria lul·liana de l'ascens i descens de l'enteniment ha tingut una interpretació metodològica i una de semiòtica. La metodològica consisteix a conciliar «les estratègies platònica i aristotèlica del coneixement» (77-78); la semiòtica té les tres versions d'Anton-Ramon Pasqual (el nom, referència significativa de l'enteniment al l'objecte, és el contingut primari de l'experiència), de Pere Font i Puig (el punt de partida del coneixement és el concret sensible, però la significació pertany a allò que és general i s'obté relacionant unes coses amb d'altres i amb el subjecte cognoscent) i de Joan Tusquets i Tarrats (cf. ATCA, IX (1990), 551-552, núm. 5725) (78-79). Segons l'autor, «l'ascens i descens de l'enteniment és una forma de coneixement sensitivo-intel·lectual compost de tres escales de caràcter ontològic-epistemològic»: una de caràcter entitatiu, ascendent pels graons de l'ésser [els nou subjectes], una escala predicamental de dotze graons i una escala lògica, que tipifica la modalitat criteriògica del coneixement (80). Per aquest camí hom arriba de les dades percebudes en general pels sentits (només dades, ja que «la sensació no és pròpiament un coneixement», 82), a través de les primeres agrupacions d'aquelles dades realitzades per l'affat («estructuració de l'experiència segons esquemes predicamentals», 84) i percebudes per l'oïda, sentits diferenciats dels altres ja que són universals (83), fins al coneixement intel·lectual pròpiament dit (84-85). L'ascens té tres graus: dades d'experiència, llur agrupació per l'affat i comprensió intel·lectual; en el descens, l'affat té la funció mitjanera de desfer dubtes de l'enteniment pel recurs a les dades (86-87). – J. P. E. [7672]

Mark D. JOHNSTON, *Affatus and the Sources of Llull's Latin Vocabulary*, dins «Moll-Colom», 39-44.

Hom ha suggerit dues possibles procedències de l'«affatus» lul·lià: Tertul·lià o els estoics. Insistent en aquest segon camí, l'autor aporta passos d'autors tant clàssics com cristians, en els quals és usat «affatus» o algun dels mots connexes, sobretot «affabilis / ineffabilis» i dels quals podria haver pres Llull «affatus / effatus (en català)». D'una banda, la llista dels cinc sentits explica l'opció per «affatus», car no presenta dificultats a ésser introduït en la llista; i segon, a tall d'hipòtesi de treball, proposa que la doctrina del sisè

sentit pot haver-se inspirat en els manuals de moral, en els quals hom esbrina els pecats de la llengua després d'haver exposat els dels cinc sentits corporals. – J. P. E. [7673

Mark D. JOHNSTON, *Affatus: Natural Science as Moral Theology*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 3-30 i 139-159.

L'objectiu d'aquest estudi és el de fer comprensible l'"affatus" lul·lià col·locant-lo en el marc de la teologia moral cristiana medieval relativa a la parla i demostrar que és el resultat de reformar les doctrines lingüístiques o psicològiques de la parla il·lustrant les seves implicacions amb la conducta ètica (4). L'exposició segueix dos passos: la nova doctrina fisiològica i psicològica sobre els òrgans de la parla, la formació dels conceptes en la intel·ligència, l'operació dels sentits interns i les definicions del 'llenguatge mental' de l'ànima; i els punts de vista tradicionals de la teologia moral i de la instrucció espiritual relatius a la subordinació del cos a l'ànima i la pràctica de l'amor a Déu i al proïsme (6). Per això trobem en la primera part, dedicada a l'"affatus" en tant que ciència natural, nombre de pàgines dedicades a exposar la doctrina sobre la classificació de l'"affatus" entre els sentits (6-12), a la seva actuació entre els sentits (12-22) i a l'"affatus" com a llenguatge mental i oral (22-30), saltant per damunt la distinció entre facultats 'intraceptives' i 'extraceptives' o entre un raonament extern i un d'intern (30). La segona part comença recordant que la doctrina de l'"affatus", sisè sentit, no pot ésser senzillament entesa com a contribució a la ciència de la naturalesa en les escoles medievals, ans a partir de la doctrina lul·liana de la primera intenció (139) i, per tant, de la subordinació del cos a l'ànima (140-148) i, doncs a la pràctica de l'amor a Déu i al proïsme (149-157), car per mitjà de l'"affatus" els éssers humans, separats els uns dels altres i de Déu, estableixen una anella espiritual entre ells i llur Creador (157). – J. P. E. [7674

Armand LLINARÈS, *Remarques sur quelques mots du vocabulaire lullien*, dins «Moll-Colom», 45-52.

L'autor recorda la diversitat de grafies que pot prendre un mateix nom en les còpies d'obres lul·lianes, tal com hom pot veure en el *Glossari General Lul·lià* de Miquel Colom i es proposa de fer algunes observacions primer sobre textos catalans publicats en les Obres de Ramon Llull: En *Llibre d'home*, «aigües de mar, floms, rius, pons...», s'hauria de llegir «pous»; en *Taula general*, la «equiditat» seria «quiditat»; en la *Lògica del Gatzell posada en rims*, «Sortes» és «Sòcrates»; a continuació sobre la recent edició del *Tractat d'astrologia*, en el qual «Seruccro» seria «Seruc tro» i «Seruc = Sericus» significaria la Xina; l'«oriental regió, qui às Armènia», seria l'Armènia del Caucas, diferenciada del reialme d'Armènia, a Cilícia; «Geremita prop Jerusalem» seria «heremita = deserta», el Desert de Judà entorn Jerusalem; i la «terse part de Agypte», com el «terç braç» seria el Delta del Nil o part inferior d'Egipte; i finalment, alguns termes de *Quadratura i triangulatura del cercle*: «cercle» significaria cercle i circumferència; Llull coneixia la paraula «diàmetre», però no encara la de «radi»; els noms dels polígons de més de quatre angles també eren formats amb «-angle = octangle»; i els polígons regulars eren anomenats «figures generals». – J. P. E. [7675

Vincent SERVERAT, *L'«irrisio fidei». Encore sur Raymond Lulle et Thomas d'Aquin*, dins «Revue Thomiste», XC (1990), 436-448.

L'autor es distancia tant d'aquelles interpretacions neoescolàstiques, que reduïen Llull a Tomàs d'Aquino, com de la interpretació recent de Joaquim Chorão Lavajo [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 555, núm. 4602], i estudia convergències i divergències entre els

dos autors en el punt de la 'irrisio fidei', en el qual veu un influx directe i constatable de Tomàs d'Aquino en Ramon Llull. Resumit l'episodi de la conversió fallida de Miramolí, rei de Tunis (437-438), considera bàsicament històrica la seva narració en els set fragments lul·lians que el reporten entre el 1283 i el 1309 (438-439 i 441), però no en el detall de la negativa del dominicà a oferir raons positivament probatòries de la fe, ja que en el temps de la narració Ramon Martí les utilitzava (440-441 i 442). I així l'autor proposa que «l'episode missionnaire est un moyen pour Raymond Lulle d'entrer en dialogue, voire en controverse, avec la théologie de l'Aquinat» (442). L'indici seria la forma com Tomàs identifica la causa d'una possible 'irrisio fidei' per part dels infidels amb la manca de solidesa de certes preteses raons necessàries (444-445), interpretació a la qual Llull s'hauria contraposat afirmant que els infidels es riurien d'una fe que no pogués ésser racionalment apuntalada (446-448). Era la forma com Llull defensava «un espace d'autonomie pour ses propres conceptions» (448). – J. P. E. [7676]

Evangelista VILANOVA, *La pau, entre la cristiandat i la missió. El testimoni de Ramon Llull*, dins Miquel SIGUAN (Ed.), *Philosophia pacis*. Homenaje a Raimon Panikkar, Madrid, Símbolo Editorial 1989, 115-126.

[En el primer dels estudis publicats dins ATCA, I (1982), 9-46, hom havia postulat que la posició de Llull en el problema de missió pacífica i de croada militar havia evolucionat i que per tant havia d'ésser estudiat de forma evolutiva]. Ara l'autor creu que aquella evolució soluciona l'aparent contradicció entre els dos termes, car l'ideal de pau és concretat en la cristiandat medieval (117-118) i «la guerra i la pau constitueixen dos capítols indefugibles de la 'ciutat de Déu'» (19). Reflex d'una situació històrica ben concreta, la posició lul·liana entorn de missió i de croada ha d'ésser contemplada «en un moment històric i en una estructura de cristiandat, on la pau integrava croada i cavalleria» (125). – J. P. E. [7677]

Tullio GREGORY, *Forme di conoscenza e ideali di sapere nella cultura medievale*, dins «Giornale Critico della Filosofia Italiana», Sesta Serie, VIII (1988), 1-62.

L'exposició del tema és encetada amb l'escena inicial de la *Declaratio Raymundi per modum dialogi edita*, en la qual Llull descriu un diàleg entre ell i Sòcrates, en el qual tots dos es diuen preocupats per trobar la concòrdia entre filosofia i teologia. Després, l'autor fa un repàs de les successives posicions entorn del tema des d'Evagri el Pòntic al s. V fins a Marsili de Pàdua i Nicolau d'Autrecourt, en el segle XIV. – J. P. E. [7678]

Moshe IDEL, *Ramon Llull and Ecstatic Kabbalah. A Preliminary Observation*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LI (1988), 170-174.

Giovanni Pico della Mirandola afirmà una semblança entre la combinatòria cabalística i la lul·liana perquè en tots dos casos hom feia voltar l'alfabet. Distanciant-se de Gershom Sholem i de Frances Yates, l'autor no creu que Pico es referís a la càbala extàtica, ans assenyala el comentari litúrgic *Perush 'al Tefilot*, afirma que segurament Pico es referia a un comentari anònim perdut al *Pirkei de-Rabbi Eliezer* (171-172). Anant més enllà de Pico, l'autor es pregunta si realment hi hagué una influència de la càbala en el sistema lul·lià i aplega una sèrie de detalls que la fan atenedible: la presència d'Abraham Abulafia a Barcelona entorn el 1270, el comentari d'Esdras de Girona sobre els Aggadot Talmúdics, el fet que el *Sefer Yezirah* d'Eleazar de Worms era estudiat a Barcelona en aquella data i pogué ésser font de la taula combinatòria (173 i làmina 17d-e) i les relacions personals de Llull amb rabins de Barcelona (173-174), en un ambient interessat en el pensament hebreu

(Ramon Martí) i en la càbala (*l'Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* d'Arnau de Vilanova, llibre aquest que «may be considered the closest theological work to Kabbala written by a Christian scholar up to this time», 174). – J. P. E. [7679]

John R. WELCH, *Apuntes sobre el pensamiento matemático de Ramon Llull*, dins «Theoria. Revista de Teoría, Historia y Fundamentos de la Ciencia», IV (1989), 451-459.

Leibniz pensava en una combinatòria que servís tant per a formular problemes com per a trobar-los solució i se sentí tan fascinat com distanciat de Ramon Llull perquè aquest s'havia anticipat al convenciment que la raó humana es limita a combinar unes quantes nocions primitives (les sis figuracions bàsiques de l'alfabet lul·lià) i que aquesta combinatòria és la clau per a una lògica del descobriment; distanciat, perquè Llull només hauria formulat les combinacions binàries i ternàries de les lletres, quan poden arribar a nou (453). L'autor assenyalava que Leibniz o es queda massa curt o resulta massa llarg (453-454), però tenia raó en dir que les possibilitats de combinatòria no es limitaven a les cinc-centes onze assenyalades per Llull (453), sobretot si aquelles inclouen elements repetibles; però àdhuc limitant-se a les combinacions d'elements no repetits, les cinc altres formes de combinació possible, sumades a les dues sèries explicitades per Llull, puguen a quatre-mil vuit-centes noranta-sis «cambres» [cf. núm. 7698]. – J. P. E. [7680]

Jordi GAYÀ ESTELRICH, *Honori d'Autun i Ramon Llull. Raons per a una hipòtesi*, dins «Hom. Batllori», 19-24.

[Estudi emmarcat en el mateix projecte del resumit dins ATCA, IX (1990), 555, núm. 5724]. L'autor, un cop precísat el seu objectiu de manifestar la solidesa de la hipòtesi d'una relació doctrinal entre Ramon Llull i Honori d'Autun, recorda l'estudi publicat el 1960 per Frances Yates on relacionava Ramon Llull amb Joan Escot Eriúgena, i on també era esmentat Honori d'Autun. A continuació és resumit el significat de l'obra d'ambdós autors i els camins de la seva transmissió medieval, i es fixa en particular en onze punts de la *Clavis physicae* del darrer, que podrien haver conduït Llull a la seqüència «raons - elements - cossos - altres cossos» (23), arribant a la conclusió que «la hipòtesi més plausible és que Llull conegués la *Clavis physicae* d'Honori d'Autun i no el *Periphyseon* d'Escot Eriúgena» (23), defensable amb els mateixos arguments, amb els quals Yates defensava l'influx de l'Eriúgena. – J. P. E. [7681]

Lola BADIA, *La novel·la espiritual de Barlaam i Josafat en el rerafons de la literatura lul·liana*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 127-154.

Partint d'un fragment de Lluís Sala-Molins, l'autora es col·loca davant els paral·lelismes copsables entre el Gentil i d'altres criatures literàries lul·lianes i la història del descobriment de la veritat per part de Buda, desdoblant a l'Occident medieval en els sants Barlaam i Josafat (129). Resumida la dita llegenda (130-134), veu «en transparència en la figura del Gentil el Josafat de la llegenda cristiana del XIII» (135-136), car cap dels dos no havia coneixença de Déu, acompanyats també sota «el principi que l'home que recerca Déu necessita la veu de la Revelació» (136-137). També el Blanquerna «aprofita i reelabora molts materials del Barlaam» (137), com és ara «les dimissions de càrrecs públics, la temptació matrimonial, l'arranjament del conjunt de la vida social per part del protagonista abans d'abraçar definitivament l'ermitatge i la disputa religiosa» (138). Quant als ideals ascètics, alguns motius presents en ambdós llibres «formen part del repertori clàssic...: renúncia al món..., l'allunyament físic de la civilització o la separació de l'esposa o

promesa» (143), amb una correcció en Llull, la de no deseixir-se de la vida activa, detall que significaria l'existència d'una «crisi greu dels ideals ascètics i de renúncia» (144). Quant als exemples didàctics del *Fèlix*, enumerada la dotzena de narracions de font oriental coneguda (147), l'autora n'assenyala quatre més: *La trompeta de la mort*, *Els quatre cofres*, *L'unicorn* i *La noia pobra* (148-150). Les tres pàgines darreres contenen la bibliografia específica (152-154). – J. P. E. [7682]

Thomae MIGERII (Le Myésier), *Breviculum seu Electorium parvum* ediderunt Charles LOHR, Theodor PINDL-BÜCHEL, Walburga BÜCHEL (Raimundi Lulli opera latina. Supplementi Lulliani Tomus I. Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, LXXVII), Turnholt, Brepols 1990, XXVIII i 414 pp.

[La realitat i significació del *Breviculum* de Thomas Le Myésier han estat estudiades, entre d'altres, pels autors d'aquesta edició i són ben conegudes dels lectors d'ATCA, IX (1990), 557-559, núms. 5729-5734]. Ací el resultat dels dits estudis és resumit en la introducció, en la qual també som informats que, essent incomplet el text actual del *Breviculum* per pèrdua de folis del volum que existien en el seu estat primitiu, hom ha omplert els buits textuals amb fragments paral·lels d'altres llibres de Llull: de l'*Ars brevis* en dos casos i de l'*Ars inventiva veritatis* en un; aquests fragments són publicats en cursiva i es troben en les pàgines 319-323, 344-356 i 361-407. Són també publicats, ara amb tipus més petit, els passos paral·lels de la compilació major de Thomas Le Myésier, l'*Electorium*, i disposats en doble columna en el cas que el text d'aquest darrer sobreixi del del *Breviculum*. De més a més hi ha reproducció de les pàgines d'aquest llibre, setze a color i vint-i-nou en blanc i negre. – J. P. E. [7683]

Michela PEREIRA, *Lullian Alchemy: Aspects and Problems of the Corpus of alchemical Works attributed to Ramon Llull (XIV-XVII Centuries)*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 41-54.

Prosseguint la seva recerca sobre les obres alquímiques de tradició lul·liana [cf. ATCA, IX (1989), 555-556, núms. 5725 i 5726; i X (1990), 398-402], l'autora parteix d'una indicació de L. Thorndike en el sentit que hom no podia posar totes les obres alquímiques pseudo-lul·lianes en el mateix pla, ans calia cercar un nucli originari. Per comparació de les unes amb les altres (p. e., el *Liber de secretis naturae* cita el *Testamentum*, 45) i per consideració de la llengua original respectiva, per a algunes de les quals és el català (49-51), l'autora arriba a aquestes conclusions: el 'corpus' més primitiu és constituït pel *Testamentum*, pel *Liber lapidarii* i pel *Liber de intentione alchemistarum*, als quals s'ha d'afegir el *Codicillus*; els tres primers textos haurien estat escrits en català o en llengua romànica; si el *Codicillus* no té el mateix autor que els altres, aquest fou un deixeble o col·laborador; l'autor era molt ben informat en filosofia i medicina i en literatura alquímica i dominava teoria i pràctica del *Rosarium* atribuït a Arnau de Vilanova (53-54). – J. P. E. [7684]

Michela PEREIRA, «Opus alchemicum» i «Ars combinatoria». *El «Liber de secretis naturae seu de quinta essentia» en la tradició lul·liana*, dins «Randa», 27 (1990), 45-55.

El *Liber...* depèn del *De consideratione quintae essentiae* de Joan de Rocatalhada i per tant ha d'ésser posterior als anys 1351-1352. A diferència dels textos als quals és dedicat l'article resumit en el número precedent, el *Liber...* és atribuït a Llull i són citades com d'autor idèntic cinc obres lul·lianes autèntiques (46). Resumida l'estructura del llibre, som informats que el text del pròleg segueix les pàgines inicials de l'*Arbor scientiae* i els dos primers llibres l'esmentat *De consideratione quintae essentiae* (47). L'estil seria d'«apa-

rença genuïnament lul·liana» (49) i el seu autor autèntic «havia rebut una educació mèdica institucional» (50), però, apartant-se de Joan de Rocatalhada, l'objectiu de l'obra no és mèdic, sinó alquímic (51). L'aportació pròpia del *Liber...* es trobaria en la tercera distinció, qualificable per l'ús dels instruments lul·lians veritables i propis: alfabet, figures de l'arbre i circulars, i taules (52); l'ús heurístic de l'arbre lul·lià constitueix l'"opus maius", destinat a produir la quinta essència del vi; en canvi, l'ús de la figura S constituiria l'"opus minus" per a la preparació del 'lapis philosophorum' (53). Aquesta obra hauria contribuït com cap altra a la fama alquímica de Llull. – J. P. E. [7685

Urszula SZULAKOWSKA, *Thirteenth century material pantheism in the Pseudo-Lullian «S»-circle of the powers of the soul*, dins «Ambix. The Journal of the Society for the Study of Alchemy and Early Chemistry», 35/3 (1988), 127-154.

Estudi només conegut per referència. – J. P. E.

[7686

Francesco SANTI, *Episodis del lul·lisme genovès a les acaballes del segle XIV: la confluència amb l'occamisme*, dins «Randa», 27 (1990), 57-69.

Vegeu el text publicat dins ATCA, V (1986), 231-267 i el seu resum en el vol. VII-VIII (1988-1989), 584, núm. 4694; també les pàgines resumides en el volum IX (1990), 559, núm. 5735. – J. P. E. [7687

Francesco SANTI, *Conciliarismo, Stati nazionali, inizi dell'Umanesimo*, La teologia política catalana della fine del secolo XIV, dins (Atti del XXV Convegno Internazionale. Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale. Todi, 9-12 ottobre 1988), Spoleto, Centro di Studi sull'Alto Medioevo 1990, 181-211.

Partint de la constatació inicial que a Catalunya l'humanisme no arribà a descloure's amb la completesa amb què ho va fer en d'altres indrets, l'autor es pregunta si no és possible d'indagar en la teologia política catalana amb l'esperança de trobar-hi un tipus de propostes i d'experiències més altes que les que van ésser possibles en l'àmbit dels discursos moderns de legitimació política. Estudia, doncs, com van afrontar el problema del poder Ramon Llull, Arnau de Vilanova, Francesc Eiximenis i l'infant Pere d'Aragó. Remarca que tant Llull com Vilanova van plantejar el problema del poder en relació amb el del saber. Arnau es va preocupar per una saviesa cristiana basada en l'aplicació del model humà del Jesús humil i sofrent, que legitimés el príncep cristià. Llull, al seu torn, va insistir en el destí ecumènic de les societats i s'esforçà a pensar tot el món des d'una lògica universal i inventiva. Idees d'Arnau i lul·lianes van alimentar els somnis imperials de la dinastia catalana fins al 1410. Eiximenis planteja clarament la tensió entre el desig de la legitimació de la funció monàrquica i la valoració vehement de la naturalesa pecaminosa del poder. De Pere d'Aragó n'estudia Santi el *Tractatus de vita, moribus et regimine principum*, subratllant l'anacronisme de les seves fonts i del seu contingut, però destacant també que la seva concepció de la funció reial és calcada en la reialesa de Crist, que ha rebut la plenitud del poder i al mateix temps accepta la immolació pel seu poble. El rei cristià ha d'arribar a imitar perfectament Jesús i per això també ha d'ésser profeta: el carisma profètic fa que el rei esdevingui l'espill, en el qual el poble contempla el seu alliberament. La figura del rei, doncs, és vista com un pur model que anuncia una situació futura, profètica, que no coneixerà el poder, una autoritat que ha d'expressar el desig de superar tota autoritat. En contrast amb aquests punts de vista, propis de medis franciscans o radicals, Santi exposa la posició més conservadora dels dominicans, bo i evocant la polèmica mariana del segle XIV i principis del XV com una pedra de toc per a diferenciar antropologies polítiques diferents. En el capteniment dels lul·listes

catalans i en llurs arguments a favor de la tesi negativa de la contracció del pecat original per part de Maria l'autor veu descloure's una antropologia que implica una definició de persona anterior o al marge de la seva existència i de la seva definició formal com a compòsit unificat; es tractaria d'una antropologia mística, que s'avança al resultat que donarà l'humanisme quan el concepte de subjecte es trencarà i la filosofia tornarà a recuperar la intuïció mística, segons la qual l'ànima és no-res. - J. de P. [7688]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Els apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada. La seva importància en la història del lul·lisme*, dins «Randa», 27 (1990) = Del frau al'erudició. Aportacions a la història del lul·lisme dels segles XIV al XVIII), 11-43.

L'objectiu central de l'article és presentar cinc escrits apòcrifs lul·lians que tracten la qüestió de la Immaculada Concepció. Aquest pretext serveix a l'autor per donar una ullada a aquest capítol de la història de la teologia (11-22) i a presentar el tema concepcionista en les obres primerenques de Ramon Llull (22-25). Després assenyala els cinc escrits concepcionistes pseudolul·lians, estudiant el context polèmic d'aquesta escrits, que l'autor concreta en les lluites doctrinals entorn del lul·lisme durant el segle XIV, la qüestió del Cisma d'Occident i la polèmica mariana, context presidit des del camp antilul·lià per l'inquisidor gironí Nicolau Eimeric, campió polèmic en totes tres matèries. Després analitza cadascun dels apòcrifs lul·lians: *Liber de benedicta tu in mulieribus*, *Disputatio saecularis et iacobitae* (no 'iacobita', 31) o *Liber de conceptione virginali*, el *Tractat del special misteri de la molt alta e excel·lent concepció de la sagrada e molt benigna Verge e Mare de Déu*, la *Cuiusdam lullistae probatio de conceptione virginali* i l'*Acceptatio conclusionum*. De tots va donant incipit i èxplícit, llista de manuscrits que els contenen, edicions -antigues i modernes- catàlegs i altres obres de referència on són esmentats i la bibliografia sobre cadascun d'ells. Discuteix -i normalment aclareix- llur caràcter pseudolul·lià, presenta un resum molt succint de llur contingut i parla de les traduccions que se n'han fet, si de cas. Finalment resumeix el ressò de la polèmica mariana durant els segles moderns. Dels dos últims apòcrifs lul·lians no en dona gaire res més que una notícia d'assenyalament, perquè no han estat encara estudiat ni editats. Quan es refereix al *Tractat del special misteri...* discuteix en nota les conclusions del seu editor sobre l'origen barceloní d'aquell tractat i d'altres que l'acompanyen [però amb un tipus de discussió merament negativa, sense aportar proves directes o positives, que són les úniques vàlides per a rebatre hipòtesis poc o molt ben fonamentades]. - J. de P. [7689]

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *San Ildefonso y los concilios visigóticos, vistos desde el siglo XV*, dins «Estudios Marianos», LV (1990), 309-348.

Tres temes s'encreuen en aquest treball. El primer és el record de què els antics concilis toledans van ésser objecte en el concili de Constança i en d'altres afers polític-eclesiàstics d'aquella època. El segon és la visió que sobre el Compromís de Casp i la figura de Ferran d'Antequera va tenir fra Diego de Moxena. El tercer és l'intent d'identificar aquest franciscà com l'autor de les instàncies i textos doctrinals sobre la puríssima a l'emperador Segimon, publicats per Josep Perarnau en aquestes pàgines [III (1984), 59-191]. Sobre el primer tema no hi sabríem dir gran cosa: els records existeixen i l'autor precisa que només n'ha recollit alguns testimoniatges escadussers. Assenyala que seria interessant un estudi sistemàtic sobre la influència de la legislació hispànica o pseudohispànica de l'època visigòtica en el desenvolupament del concili de Constança, sense aprofundir-hi més (313). Sobre el segon tema, Vázquez Janeiro presenta una demostració molt concloent que Diego de Moxena fou un agent i un propagandista formidable de Ferran d'Antequera i en forneix algunes proves textuals. Pel que fa a una interpretació global del Compromís de Casp, l'autor sembla donar

per vàlida la tesi de Menéndez Pidal, sense referències a bibliografia més moderna, tant castellana com catalana (312). Pel que fa al tercer tema, l'autor diu que es limita només a donar alguns arguments o indicis de la seva opinió, deixant per a més endavant una valoració del conjunt del problema que planteja (334). Si bé és veritat que les coincidències entre escrits de Diego de Moxena i conceptes que apareixen en les instàncies i tractats a l'emperador Segimon són reals, també ho és que es tracta de coincidències de caràcter molt general, que s'emmotllen amb la posició que en tot el procés del Cisma adopta la nostra casa reial a cada moment. D'altra banda, Vázquez Janeiro no té en compte les diferències que caldria establir entre Diego de Moxena i el lul·lista autor dels textos a l'emperador Segimon, si ja no és que Diego de Moxena hagi d'ésser considerat lul·lista. [Per això, hom té la impressió que l'autoria de Moxena a l'esguard d'aquells textos és una hipòtesi que necessitaria, peremptòriament, una altra mena d'aproximació. Potser quan l'autor presenti els arguments que l'impulsen a identificar Diego de Moxena amb Diego de Valencia aportarà noves dades que faran més creïbles els seus punts de vista, els quals, per ara, ens semblen més hipotètics que fonamentats]. [Cf. també ATCA, IV (1985), 476-478]. – J. de P. [7690]

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *I francescani e il dialogo con gli ebrei e i saraceni nei secoli XIII-XIV*, dins «Antonianum», LXV (1990), 534-549.

Després de recordar algunes de les peticions lul·lianes *ad conversionem infidelium* (544-545), transcriu alguns paràgrafs de la *Novela moral de Gracián* [cf. ATCA, II (1983), 500, núm. 794; IV (1985), 581, núm. 2136; i VII-VIII (1988-1989), 585-586, núm. 4698] a confirmació que les expectatives reformístico-escatològiques eren compartides per àmplies capes de la població en la primera meitat del segle XV (547-548). – J. P. E. [7691]

Eusebi COLOMER, *Nicolau de Cusa i el lul·lisme europeu quatrecentista*, dins «Randa», 27 (1990), 71-85.

Aquestes pàgines continuen les aportacions d'autors diversos entorn del tema d'on és demostrable el primer contacte de Nicolau de Cusa amb obres lul·lianes [cf. ATCA, I (1982), 363, núm. 148; III (1984), 382, núm. 1514; V (1986), 477-478, núm. 2872]. Ací, després d'haver exposat la línia del lul·lisme parisenc que, partint del mateix Llull per Eimeric Van de Velde arribaria a Nicolau de Cusa (72-75), planteja la possibilitat italiana i paduana (76-84) [ja coneguda pels resums abans esmentats] i arriba a aquestes conclusions: fins ara, la dada completament documentada és que el 1428 Nicolau de Cusa començava els seus extrets del *Liber contemplationum* a París; però aquesta conclusió no abasta tots els extrets de vint-i-sis obres lul·lianes: i, si es demostrés que el primer contacte de Cusa amb Llull fou a Itàlia, la mitjançeria d'Eimeric Van de Velde seria inútil (85). – J. P. E. [7692]

Gabriel ALOMAR I ESTEVE, *Un humanista mallorquí i el seu sepulcre*, dins «Hom. Santa-maria II», 665-668.

L'humanista mallorquí és el lul·lista Joan Cabaspre [un dels darrers posseïdors, a Mallorca, dels actuals dos volums del *Llibre de contemplació en Déu* de l'Ambrosiana de Milà, cf. p. 650]. N'és transcrita la inscripció (668). El sepulcre és «dins l'estil de [l'aragonès] Juan de Salas, si bé més bast» (666). – J. P. E. [7693]

Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Jesuítas lulistas en Mallorca a principios del XVII. El caso del P. Andrés Moragues*, dins «Hom. Batllori», 87-94.

Els primers paràgrafs resumeixen les notícies sobre l'estudi de Ramon Llull i les activitats al seu favor realitzades per Jeroni Nadal. A continuació és narrada la informació directa i indirecta presa per la Inquisició de Mallorca a càrrec d'Andreu Moragues per la seva participació en l'edició d'una crítica contra l'antilul·lisme de Nicolau Eimeric. La darrera part resumeix les declaracions d'ell i d'altres quatre jesuïtes a favor de la doctrina lul·liana en el primer procés de beatificació de Ramon Llull els anys 1612-1613; un d'aquests quatre jesuïtes era Pere Gil, el qual es declara deixeble de Lluís Joan Vileta. En aquestes pàgines hi ha nombre de notícies sobre els estudis en els col·legis de jesuïtes contemporanis. Al final és transcrita la nota necrològica d'Andreu Moragues, de Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, *Aragonia* (94). – J. P. E. [7694]

Sebastián TRIAS MERCANT, *El lulismo barroco y fray Francisco Marçal*, dins «Cuadernos Salmantinos de Filosofía», XVI (1989), 107-125.

Partint del pressupòsit que el Barroc dissol però alhora perllonga el Renaixement, l'autor afirma que tal ambivalència també es dona en el lul·lisme del Barroc, en fomentar una teologia contrareformista i alhora una concepció científica renovada. Recorda diverses explicacions entorn a la relació entre Renaixement i Barroc en el lul·lisme (108) i afirma que la dita ambivalència és el resultat de les pressions de l'antilul·lisme, ben vives (Roberto Bellarmino, condemna de Giordano Bruno) (109); la dita ambivalència manifesta les dues línies bàsiques del Barroc: contrareforma i renovació científica (110); l'impuls de l'ortodòxia condueix a un lul·lisme homologat amb l'escolàstica, esforç posat en perill per místics com sor Anna Maria del Santíssim Sagrament (111-112); la defensa de l'ortodòxia lul·liana influeix en l'estudi crític encaminat a destriar les obres autèntiques de les espúries (113); l'impuls epistemològic es pot personificar en Lazarus Zetner, el qual aplega obres autèntiques i alquímiques i llibres de Giordano Bruno, Agrippa de Nettesheim i Valerio de Valeriis; al costat de l'alquímic hi ha un lul·lisme a la recerca d'una lògica integral, vàlida per a totes les ciències, tant el que desemboca en aplecs enciclopèdics com el que elabora sistemes científics de validesa universal (Athanasius Kircher, Sebastián Izquierdo, Leibniz) (115-118); malgrat les seves crítiques a Llull, també René Descartes «promueve un proyecto de ciencia universal de base luliana» (119). L'autor resumeix les obres de Francesc Marçal (119-120), apologia lul·liana, en la qual trobaríem «una manifestación de la verdad para quienes dudan, una enseñanza para los neófitos, una crítica para los detractores, pero nunca una ofensa para los impugnadores» (120). Com que moltes de les crítiques a Llull naixien d'afirmacions fetes per lul·listes moderns, Marçal propugna l'accés directe als textos lul·lians (121), una síntesi entre algunes doctrines de Llull i de Joan Duns Escot (122), una lògica en funció de la teologia (123-124) i, doncs, simplificada i fonamentada ontològicament, descarregant-la de problemes gramaticals (125). – J. P. E. [7695]

SOR ANNA MARIA DEL SANTÍSSIM SAGRAMENT, *Càntics i cobles*. Introducció, selecció i transcripció de Sebastià TRIAS MERCANT (Biblioteca «Les Illes d'or», 146), Ciutat de Mallorca, Editorial Moll 1988, 226 pp.

Dues parts ben clares configuren el llibre. L'estudi introductori de Sebastià Trias i els textos de Sor Anna Maria del Santíssim Sagrament, nada Margalida Mas a Valldemossa el 1649. La introducció comença reconstruint el marc del segle XVII en el dit poble (crisi econòmica, inquietud civil en temps de bandolerisme) (8-14) i la presència dels Mas, documentada des de començaments del segle XIV (14-21). Una de les branques (els Mas de la Torre), per veïnatge relacionats amb Miramar i amb les ermites, brotada en Margalida, la biografia de la qual és ací resumida a base de les notícies manuscrites deixades pel seu confessor, Gabriel Mesquida (21-32). En parlar de les obres, l'autor fa llista dels manuscrits,

perduts o conservats (35-36), i descriu el contingut dels de la Causa Pia Lulliana, de la Sapiència, de la biblioteca municipal i de la biblioteca pública de Ciutat de Mallorca i de l'Arxiu del bisbat de Mallorca (36-40) i assenyala algunes de les diferències de grafia entre les còpies del segle XVII i les del XVIII (40-41). Quatre serien els escrits de sor Anna: unes *Notes de confessió*, perdudes, *Lo que ha passat a sor Anna...*, *Exposició dels càntics de... Ramon Llull*, i *Cartes al P. Josep Andreu, cartoixà* (44-47), la llengua de les quals té la frescor de la del segle XVII, encara que més contaminada de castellanismes d'allò que ho era en el poble (52-54). Les idees serien les d'un quietisme dèbil: solitud, unió íntima amb Déu, quietud (55-60). La present edició ha normalitzat l'ortografia del text pres com a base d'edició (61-62). Quatre pàgines de bibliografia clouen la introducció (62-65). La part d'obres de sor Anna Maria conté *Lo que ha passat a sor Anna...* (69-81), *O beata Trinitas* [que sembla introducció del següent] (83-146), *Dialogacions i càntics exposats* (147-211) i *Cobles de la V. M. Sor Anna... ab altres cobles...* (213-224). — J. P. E. [7696]

Anthony BONNER, *El lul·lisme alquímic i cabalístic i les edicions de Llàtzer Zetzner*, dins «Randa», 27 (1990), 99-117.

El 1598 Zetzner publicava un aplec d'obres lul·lianes autèntiques i espúries i de comentaris d'autors renaixentistes i el 1612 començaven les edicions d'un conjunt d'obres alquímiques. L'apèndix I ofereix un quadre sinòptic de l'aplec del 1598 [vegeu el resum n. 7694], (112-113) i l'apèndix II altre de les edicions lul·lianes del 1480 al 1600, encarades les autèntiques i les espúries, a fi de veure amb un cop d'ull la superioritat numèrica de les segones (115-117). Després d'un resum d'història del lul·lisme, l'autor ofereix notícia del contingut de tres de les obres alquímiques del primer conjunt (*Logica brevis et nova, De auditu kabbalístico* i *In rhetoricam Isagoge*) (106-107) i assenyala que aquell conjunt podia haver estat «un intent d'organitzar la tradició lul·lística precisament com una mena de propedèutica de les ciències ocultes» (108) així com les raons dels alquímistes a estudiar Llull (109). Al·l'acabament defensa que aquest és un capítol de la història del lul·lisme i que a través de l'alquímia Llull influí en la història de la química (110-111). — J. P. E. [7697]

Saverio CORRADINO, *Athanasius Kircher: «Damnatio memoriae» e revisione in atto*, dins «Archivum Historicum Societatis Iesu», LIX (1990), 3-26.

Aquestes pàgines contenen bibliografia sobre Athanasius Kircher (3-4), informació sobre publicacions recents a ell referides (4-5) i en particular sobre els estudis inclosos dins *Enciclopedia in Roma barocca. Athanasius Kircher e il Museo del Collegio Romano, tra Wunderkammer e museo scientifico*, Venècia 1986, i sobre el del mateix Corradino, el qual reafirma que l'*Ars magna sciendi* del 1669 tenia el seu punt de partença en Llull no sense influx de Sebastián Izquierdo: «Il Llull è riferimento obbligato per chi voglia accostare sul serio alcuni dei pensatori più geniali, e più oscuri, del Quattro e Cinque e Seicento...» (11), influx que, en el cas de Kircher, s'estendria a la criptografia i al càlcul de les combinacions (10-11). — J. P. E. [7698]

John R. WELCH, *Llull and Leibniz: the Logic of Discovery*, dins «Catalan Review. International Journal of Catalan Culture», IV (1990), 75-83.

El jove Leibniz s'hauria sentit fascinat i repel·lit alhora per Llull. Fascinat, perquè Llull s'havia avançat a les idees bàsiques del seu *De arte combinatoria*, repel·lit per la toixesa matemàtica que li descobria (76), ja que les sis columnes de significats de les nou lletres de l'alfabet lul·lià, clau per al descobriment lògic (77), no donaven només vuintanta-quatre combinacions possibles (les de la taula general assumida des del llibre homònim fins a les

darreres arts) ans les nou lletres de cada columna tindrien 511 combinacions possibles i les de totes sis columnes pujarien a 17,804,320,388,674,561 (77). Llull s'hauria limitat a les combinacions que, un cop interpretades, comportarien valors de veritat (77, nota 7) o a combinacions que no contenen repetició (82); però, àdhuc en aquest pressupòsit, les combinacions possibles serien 4896 (83 [cf. n. 7678]). – J. P. E. [7699]

Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, *Inquisición, pasquines, lulistas y antilulistas (1750)*, dins «Hom. Santamaría II», 873-884.

El 1750, el capítol de Mallorca renovava un edicte d'excomunió contra els denigradors de Ramon Llull, cosa que fou impugnada pel Sant Ofici. Hi hagué repercussió popular en forma de pasquinades de totes dues bandes. Ací són transcrits els successius versos polèmics plantats en aquella ocasió, coneguts per AHN, *Inquisición*, lligall 4460, completat amb el ms. 97 de l'ADM (881) i amb d'altra documentació de diversos fons mallorquins. Un dels pasquins portava el títol d'*Art general* (882, nota 10); també sortiren uns *Goigs en acció de gràcies del coix que curà el B. Ramon* (883, nota 11) i el sermó d'Agustí Antich de Lorach, *Corto diseño de los justos, relevantes motivos...* (884, nota 19). – J. P. E. [7700]

Sebastià TRIAS MERCANT, *L'anàlisi del llenguatge lul·lià a l'obra del P. Pasqual*, dins «Randa», 27 (1990), 119-133.

Segons Anton Ramon Pasqual l'atac dels antilul·listes no tenia sentit si apuntava a la doctrina de Llull, car era ortodoxa; per això, creia que calia atansar-lo a les altres escoles teològiques, en particular a Joan Duns Escot. En canvi, l'atac antilul·lià només tenia raó si era reduït a una 'quaestio de verbis', que els lul·listes havien de clarificar. Per això cal «determinar la línia de pensament de l'anàlisi pasqualiana i definir-ne la significació» (120). El seu objectiu fou el de superar sintèticament la dialèctica nominalisme / realisme (121), per un camí idiomàtic, terme mig entre llengua moderna i llatí, reconeixent al llatí els seus avantatges, però també que cal introduir en les llengües modernes «la terminologia precisa per a l'expressió científica» (122); i per un camí de teoria gramatical, la qual hauria constituït «base sòlida de la seva anàlisi lingüística» (123). Aquesta es concretaria en tres plans: el de les paraules ('voces'), el de les formes d'expressar-se ('modus loquendi') i el de les expressions característiques d'una escola ('usus loquendi') (124-127). Com a tesi tindríem la subordinació del llenguatge al pensament (127) i així «qualsevol expressió lul·liana, malgrat que consti de termes objectius, està determinada per la resta de termes del sistema. La plena significació d'aquesta depèn del tot sistemàtic-contextual» (130). L'hermenèutica de Pasqual es pot reduir a quatre punts: hi ha paral·lelisme entre el tipus de llenguatge i el sistema filosòfic corresponent; els antilul·listes no tenen raó perquè practiquen en concret allò que critiquen en tant que principi; el lul·lisme només podria ésser acusat d'incoherència semàntica si les seves formes d'expressar-se no concordessin amb els principis universals i fonamentals del propi sistema filosòfic; cal arribar a aquell punt de profunditat en què els elements conceptuals del lul·lisme i els de les altres escoles coincideixen, també per part del lul·lisme (131-132). – J. P. E. [7701]

Alessandro SAVORELLI, *Bruno 'lulliano' nell'idealismo italiano dell'Ottocento (con un inedito di B. Spaventa)*, dins «Giornale Critico della Filosofia Italiana», Sesta Serie, Volume IX (1989), 45-77.

A mitjan segle XIX començà a ésser estudiat críticament Giordano Bruno, sobretot per Bernardo Spaventa, estudi en el qual hi havia un important element idealista. Havia programat un volum d'exposició del pensament de Bruno, introductòria a l'edició de la

seva obra italiana (146), però restà inacabat en fragments conservats a Nàpols, BN, ms. 3.6.4; un dels fragments, *Dal saggio inedito di B. Spaventa su Bruno*, és ací publicat en apèndix (66-77). En resulta que els dos pensadors que més haurien influït en Bruno havien estat Ramon Llull i Nicolau de Cusa (47). El text ací publicat s'ocupa en particular de la relació entre Giordano Bruno i Ramon Llull, aspecte no tocat pels textos de Spaventa publicats fins ara (48). L'autor es fixa en com era vista la relació Bruno-Llull a mitjan segle XIX, superada la versió de les històries de la filosofia del segle XVII, segons la qual Bruno era fosc i la seva obra lul·liana era el cimal de la foscuria. Per a G. F. W. Hegel, en canvi, l'art lul·liana hauria representat per a Bruno l'òrgan de l'evolució de les determinacions de l'absolut (50). Per a Christian Bartholomèss, Bruno hauria estat el precursor dels grans sistemes panteistes, en particular del de Hegel, justament en virtut del lul·lisme (51-52). Segons Spaventa, el lul·lisme seria el fonament especulatiu del sistema de Bruno pel fet de basar-se en el principi doctrinal de la identitat entre ésser i pensar (53), i veia en la memòria l'actuació vivent de la ciència construïda per la dialèctica especulativa (54). Però posteriorment, Spaventa es faria enrera i renunciaria a tocar aquest tema, ja en el curs 1861-1862 (56). Per això aquella introducció restà incompleta. — J. P. E. [7702]

M. Pilar RICOL I ESCANDON, *J. R. Luanco i la introducció de la taula periòdica de Mandelejev a la Universitat de Barcelona*, dins *Història Universitat*, 533-539.

[José Ramon de Luanco fou un dels autors que demostrà que les obres alquímiques, secularment atribuïdes a Ramon Llull, no eren autèntiques]. Aquestes pàgines són una contribució a la seva biografia en tant que professor de Química General de la Universitat de Barcelona des del 1868 i en tant que autor del *Compendio de las lecciones de Química general...*, publicat en primera edició el 1878. — J. P. E. [7703]

Pere ROSSELLÓ I BOVER, *Contribució a l'epistolari de Salvador Galmés i Sanxo*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 305-327.

Troben en aquest aplec deu lletres adreçades a Antoni M. Alcover (307-311, anys 1899-1919), onze a Francesc Sureda i Blanes (312-318, anys 1924-1950), cinc a Guillem Colom i Ferrà (318-320, anys 1944-1950); i vuit d'escrites a persones diverses entre el 1915 i el 1946 (321-325), el tema predominant de les quals són els estudis sobre Ramon Llull i en particular la problemàtica entorn de les *Obres de Ramon Llull*, de les quals Galmés era editor. — J. P. E. [7704]

Rosend ARQUÉS I COROMINAS, *Ramon Llull, mirall orsià i noucentista*, dins «Revista de Catalunya», núm. 43 (juliol-agost 1990), 107-122.

L'autor es pregunta quina és la relació dialògica d'Eugeni d'Ors amb Ramon Llull (108) i preveu que la resposta contribuirà sobretot «a desxifrar el pensament i l'obra d'Ors» (109). Després de l'«estudi condemnatori» de Josep Torres i Bages, l'actitud de la generació noucentista fou la d'admiració envers Llull, considerat «pare de la nostra nació» i «un model intel·lectual i racional oposat al model natural de les veus de la terra maragallianes» (111 i 118-119), mitificació de Llull vist com a paradigma de la millor essència de la catalanitat, que significa bàsicament: «universalisme..., afany teoritzador, recerca de la unitat...» (113-114). Unitat en sentit de respecte a la diversitat, catòlica i federativa (114-115); pruija teoritzadora en el sentit de seny, síntesi d'irracionalisme i racionalitat, ordre que sotmet el desordre sense cancel·lar-lo; aquest seria el sentit de l'*Ars* lul·liana i la importància de l'Àngel, sintetitzador d'extrems en d'Ors (115-118). També en exposar el seu concepte d'imperialisme s'emmirallava Ors en Llull (120) i així explicava la seva filosofia de batalla

a favor d'una cultura científica popular, de la civilització i de la unitat (121). A Ors li interessava «la creació d'un paradigma d'autoritats per al seu sistema, dins el qual Lull ocupava un lloc central» (121-122). – J. P. E. [7705]

Joan CREIXELL I FERRER, Xavier FERRÉ I TRILL, *Panoccitanisme a la Universitat, 1930-1934: una fugida endavant?*, dins *Història Universitat*, 673-682.

Un dels apartats d'aquest article recorda la celebració del setè centenari del naixement de Ramon Llull, avinentesa aprofitada per a una visita col·lectiva d'estudiants dels Països Catalans a la Universitat de Montpeller l'any 1933 amb la finalitat de convertir Ramon Llull en figura mítica d'agermanament catalano-occità (679-680). – J. P. E. [7706]

Miquel PONS, *De l'obra inèdita de Maria Antònia Salvà*, dins «Moll-Colom», 61-67.

Presentació i edició de dues poesies fins ara inèdites de la dita escriptora, una dedicada a Ramon Llull, destinada a una miscel·lània a honor de Salvador Galmés, i l'altra, en doble versió, amb motiu de la mort d'aquest. Són transcrites tres poesies lul·lianes de l'autora, ja publicades (61-63). – J. P. E. [7707]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *Sobre ediciones definitivas y otras inquisiciones. Glosa a una recensión de Josep Perarnau*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 201-209.

Reacció personal a la recensió publicada en aquestes pàgines d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 330-336. – J. P. E. [7708]

Pedro GIL-SOTRES, *Nota sobre las relaciones entre Arnau de Vilanova y la Casa real de Mallorca*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 5-6 (1985-1986), 397-401.

Arnau de Vilanova recorria «ad nobilem virum dominum Ferrandum fratrem regis Aragonum» a fi que el seu *Tractatus de considerationibus operis medicinae sive de flebotomia* tingués bona acollida i resultats a la facultat de medicina de París (398). L'autor creu que es tracta de l'infant Ferran de Mallorca i resumeix les dades que en són conegudes (398-400). [Però hi hagué un germanastre, no pas només cosí, de Jaume II, de nom Ferran, fill il·legítim de Pere el Gran i d'Inés Zapata. Per tant, no hi hauria hagut necessàriament relació amb la branca de Mallorca, o almenys no afirmable en virtut de la frase transcrita]. – J. P. E. [7709]

Pedro SANTONJA, *Arnau de Vilanova y el pensamiento islámico*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 10 (1990), 39-61.

L'autor recorda la presència d'elements sarraïns en la vida valenciana de la segona meitat del segle XIII i la de vuit obres en llengua àrab en la biblioteca d'Arnau de Vilanova. Després que Ramon Martí l'hauria posat en contacte amb les cultures orientals (46), Arnau rebé influx àrab, i en particular d'al-Kindi, en la Facultat de Medicina de Montpeller (45). Les pàgines 47-50 recorden la polèmica antiescolàstica d'Arnau, el qual en les obres acadèmiques s'hauria oposat a la superstició (51) i a la màgia negra i diabòlica (54), però en el camp de l'espiritualitat el seu ascetisme l'autor afirma que «tenía muchos puntos en común con el *zuhhâd* musulmán, y que su función de 'anafil del Salvador', de guía espiritual, era semejante a la función del maestro sufí» (51-52) i que «Arnau de Vilanova perteneció a la clase de los videntes extáticos y de los magos purificadores, que encarnan el modelo más antiguo del 'sabio'» (56): com el sufí Ibn 'Arabî, Arnau es considerava

«guardián de la tradición revelada, contra las fuerzas que amenazaban la religión, y que en este momento eran las doctrinas de la filosofía pagana...» (58). – J. P. E. [7710

Miquel BATLLORI I MUNNÉ, *Sicília i la Corona d'Aragó en les profecies d'Arnau de Vilanova i de Joan de Rocatalhada*, dins *Mediterraneo Medievale*. Scritti in onore di Francesco Giunta. I, Boveria Mannelli- Catanzaro 1989, 89-105 (text reproduït dins *Miquel Batllori. Temas de varia historia* (Suplementos. Antologías temáticas, 23), Barcelona, Editorial Anthropos 1991, 32-40).

Miquel BATLLORI I MUNNÉ, *La Sicile et la Couronne d'Aragon dans les prophéties d'Arnaud de Villeneuve et de Jean de Roquetaillade*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age», 102 (1990 = *Textes prophétiques et prophétie en occident (XIIe-XVIe siècle)*). Actes de la table ronde organisé par l'U.R.A. 1011 du CNRS et le Centre de recherche «Histoire Sociale et Culturelle de l'Occident, XIIe-XVIIIe siècle» de l'Université de Paris X-Nanterre (Chantilly, 30-31 mai 1988) sous la direction d'André VAUCHEZ, Rome, École Française 1990, [73-89], 363-379.

L'autor recorda que ell atribuï a Arnau de Vilanova la *Informació espiritual per al rei Frederic*, que Marcelino Menéndez y Pelayo considerava adreçada pel dit rei al seu germà Jaume II de Catalunya-Aragó, i es fixa en el paràgraf en el qual Arnau proclama que vindran un papa angèlic i un rei restauradors del cristianisme i el seu desig que el dit rei sigui un dels dos germans, i en concret Frederic, si aquest no s'hi oposa, cosa que confirmaria l'autenticitat de l'*Expositio super Apocalypsi*, on són esmentats com a col·laboradors d'aquell papa el «Regnum Siciliae» en primer lloc i en quart el de Catalunya-Aragó [però el «Regnum Siciliae» és àdhuc oficialment el dels Anjou, ben divers del de Trinària, títol que Arnau dona a Frederic de Sicília i no el de «rex Sicilie», tal com hom pot veure en el títol del text d'Arnau publicat dins el primer article d'aquest volum] (364-366). La part principal de l'article, recordada la influència d'Arnau de Vilanova damunt Joan de Rocatalhada, resumeix les interpretacions escatològiques d'aquest entorn esdeveniments històrics més o menys contemporanis, successivament, en el *Commentum in Oraculum Cyrilli* (368-371), en el *Liber secretorum eventuum* (372-373), en el *De oneribus orbis*, on comenta el *Veh mundo in centum annis*, que l'autor segueix atribuïnt a Arnau de Vilanova [però cal recordar l'afirmació absolutament contrària del mateix Arnau publicada dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 102, lín. 940-946] (374-375), en el *Liber ostensor* (376-377) i en el *Vademecum in tribulatione* (379), en els quals les potències europees de l'Església Romana, de la casa de França i del Regne de Sicília dels Anjou personificarien el bé i els Hohens- taufen i els seus successors, tant a Catalunya com a Trinària, i Anglaterra serien col·laboradors d'Anticrist, la personificació del qual seria el nét de Frederic d'Aragó, Lluís de Trinària i, per contra, la victòria del bé arribaria per la col·laboració del Papa Angelicus i d'un descendent de Pepí (374-377). – J. P. E. [7711-712

Luis GARCÍA BALLESTER, *Nota sobre el mundo de las abreviaturas médico-latinas medievales*, dins *Abreviaturas*, 157-164.

La primera part de l'article recorda allò que representà per a la medicina occidental, i en particular per a la facultat de Medicina de Montpeller, la introducció de les obres de Galè. La segona se centra en el concepte de 'complexio' en l'obra d'Arnau de Vilanova i en particular en el seu *De malitia complexionis diversae*: recorda que el metge no ha d'elucubrar teories, ans aplicar-les eficaçment a la pràctica de manera que guareixin [cf. ATCA, X (1991), 44, nota 78]. I com que la dita obra oferia els punts de referència bàsics tant per a la comprensió de la salut (equilibri d'humors = complexio) com de la malaltia (desequilibri = mala complexio diversa) havia d'ésser explicada als alumnes al comença-

ment dels estudis de facultat. Així, la dita doctrina es convertia en el terme mig que unia teoria amb pràctica (159-162). La darrera pàgina assenyalava les abreviatures pròpies de la dita temàtica (163). – J. P. E. [7713]

Michael MCVAUGH, *Bernat de Berriacho (fl. 1301-1343) and the Ordinatio of Bishop Ponç de Gualba*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 240-253.

Una desena de documents, de Girona, Arxiu Històric, *Protocols de Castelló d'Empúries* permeten de conèixer tant algun detall dels estudis com l'actuació d'aquest metge a Castelló d'Empúries els anys 1307-1308. – J. P. E. [7714]

Gian-Luca POTESTÀ, *Angelo Clareno. Dai poveri eremiti ai fraticelli* (Nuovi Studi Storici, 8), Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo 1990, 342 pp.

Les pàgines 43-48 d'aquest llibre dibuixen la figura espiritual que les lletres d'Angelo Clareno proporcionen de l'infant Felip de Mallorca: penitent i en sintonia amb sant Francesc d'Assís. Les pàgines 82-84 defensen la coincidència entre la doctrina espiritual d'Arnau de Vilanova i la d'Angelo Clareno, sense dependència del segon respecte al primer. En la pàgina 218 sembla donar per autèntica d'Arnau de Vilanova l'*Expositio super vigesimum quartum capitulum Matthei*, conservat en el manuscrit de Roma, Collegio di Sant Alberto del Carmelitani, III, Varia I. – J. P. E. [7715]

Albert CAZENAVE, *L'échec de la régence de Philippe de Majorque*, dins «Montpellier II», 173-175.

Resum de les dades publicades sobre l'infant Felip de Mallorca, regent de l'homònim regne, amb qualche referència a documentació inèdita a París, Archives Nationales, KK 1413. La raó del fracàs hauria estat la idea de trobar-se a l'entrada del temps de l'Esperit Sant i la consegüent devaluació de la jerarquia eclesiàstica, començant pel papa. – J.P.E. [7716]

Josep ESTELRICH I COSTA, *Una casa de beguins i un convent de la terça regla a ciutat de Mallorca (ss. XIV-XV)*, dins «Fontes Rerum Balearium. Nova Etapa», 1 (desembre 1990), 31-46.

L'arxiu del Monestir de Santa Isabel conserva un fons de documents en pergami relatius als drets de la casa i un *Llibre de la fundació del monestir, de la recepció de les monges i Capbreu de censals*, d'entorn del 1510. Quatre dels pergamins, dels anys 1317 al 1336, són ací transcrits (34-42) com també ho són els paràgrafs del dit llibre que refereixen els inicis de la institució (42-44), els primers estadants de la qual són, [com a Catalunya], qualificats d'homes del terç orde de sant Francesc o beguins i alguns dels trets els són comuns, com és ara l'atenció envers els pobres. Durant els anys esmentats s'extingí la comunitat masculina i la casa passà a la branca femenina. A finals del segle XV la Terça Regla seria substituïda per la de l'orde de Sant Jeroni. A la pàgina 33 hi ha un croquis de la localització primitiva en la topografia de Ciutat de Mallorca. – J. P. E. [7717]

Gabriel ALOMAR I ESTEVE, *Sanxa de Mallorca, reina de Nàpols i la pintura del Renaixement*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 61-73.

La primera meitat d'aquest article és resum biogràfic de dades conegudes. En parlar de la seva afecció pels «espirituals», l'autor recorda les llargues lletres que la reina escriví «*manu propria*» almenys a quatre capítols generals de l'orde franciscà i les butlles que li foren adreçades sobretot per Joan XXII (64). La segona part recorda els pintors que passaren

per Nàpols en temps de la reina: Simone Martini, Giotto di Bondone i els deixebles d'aquest, un dels quals hauria emprada una tècnica específica de pobresa franciscana espiritual (70-71). – J. P. E. [7718]

Adolfo ROBLES, *Actas de los Capítulos Provinciales de la Provincia Dominicana de Aragón, correspondientes a los años 1302, 1303, 1304, y 1307*, dins «Escritos del Vedat», XX (1990), 237-285.

Explicat l'origen de la Província Dominicana d'Aragó, l'estat a començaments del segle XIV i el fet que durant el segle XVIII foren copiats els textos dels seus capítols provincials en dos volums, respectivament conservats a Barcelona, BU, ms. 241, i Saragossa, BU, ms. 185, són ací transcrits i anotades les actes dels Capítols Provincials del 1302 (242-253), del 1303 (253-264), del 1304 (264-272) i del 1307 (273-285). Ultra els noms dels frares i llur destí, trobem en aquests textos informació relativa a les lliçons que eren ofertes en cada un dels convents, amb clara preponderància del de Lleida. [La importància de la informació entorn de persones pot ésser il·lustrada amb el cas de Bernat de Puigcerçós, destinat a explicar les *Sentències* de Pere Llombard a Girona el 1302 (242) i a Lleida el 1303 en qualitat de sotslector (255). L'any de Girona deu estar relacionat amb les tres *Denuntiationes Gerundenses* d'Arnau de Vilanova contra ell, cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 13; i pàgines 16-18 d'aquest volum onzè]. – J. P. E. [7719]

Manuel RIU [I RIU], *Reflexions sobre el destre, la cana de destre i l'agrimensor Jaume de Sanctacília* dins «Estudios Udina III», 191-201.

Potser el 1261, potser el 1291 foren promulgades les *Ordinacions d'En Sanctacília*, que posteriorment foren integrades en les *Constitucions de Catalunya*, i encara en ple segle XIX eren publicades en transcripció catalana moderna i en traducció castellana. En aquestes edicions del segle XIX no hi ha coincidència en allò que fa l'equivalència entre la longitud del pam de cana i la longitud del pam de destre (192), raó per la qual l'autor arriba a la conclusió «que no posseïm una seguretat absoluta i exacta per a les mides que utilitzaren els nostres avantpassats» (197), els quals, d'altra banda, en amidar terres, no atendien a les fraccions del destre (= dotze pams), tal com ho proven sis documents del segle X adduïts per l'autor (197-199). De més a més, el destre varià de longitud entre els segles X i XI (199). Cal arribar a ple segle XIV per trobar un document de l'ACB, *Notes de Caresmar*, I, segons el qual un Jaume de Sanctacília, «agrimensor civis Barchinone», probablement l'autor de les *Ordinacions*, emprava destres, pams de destre i dígets (200). – J. P. E. [7720]

J[uan] M[anuel] del ESTAL, *Itinerario de Jaime II de Aragón (17 junio 1291-2 nov. 1327)*, dins *Historiographie*, 233-250.

L'autor assenyala que Jaume II és l'únic rei del casal de Barcelona l'itinerari del qual no ha estat publicat fins ara. La font són els tres-cents trenta-vuit volums d'ACA, *Canc., reg.*, corresponents al dit regnat, dels quals ja han estat publicats molts reculls documentals (234-235 [cal afegir-hi el recent aplec de vora cinc-cents documents de tema cultural aplegats per Martí de Barcelona abans del 1936 i recentment publicats; cf. la secció de *Recensions* d'aquest volum, 467-470]. Exposada la metodologia (236), és oferta una mostra de l'itinerari, que inclou els mesos d'abril-juny del 1296 (238-240), de novembre del 1298 (241), de novembre i desembre del 1300 (242-243), de febrer del 1301 (244), de maig del 1303 (245), d'abril i agost del 1304 (246-247) i de març, agost i desembre del 1305 (248-250). – J. P. E. [7721]

Juan Manuel del ESTAL, *Los reyes Jaime II y Sancho I de Mallorca en el itinerario de Jaime II de Aragón (1309-1312)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 187-199.

El planteig d'aquestes pàgines és continuació del conegut pel resum anterior. Després d'un record dels problemes més importants deduïbles de la documentació d'aquells anys, l'autor ofereix l'itinerari dels mesos de juny 1309 (189-190), juliol 1310 (190-191) i març de 1311 i 1312 (191-193). En apèndix són resumides en regest i transcrites íntegres deu lletres, totes d'ACA, *Canc., reg.*, sobre afers diversos. – J. P. E. [7722]

J. M. ROMERO I BARÓ, *Los orígenes leridanos de la Universidad catalana*, dins *Història Universitat*, 723-731.

A base de documentació ja publicada per Jaume Villanueva, Antoni Rubió i Lluch i Ramon Gaya i Massot, l'autor recorda precedents, fundació i primers anys de la Universitat de Lleida (724-727). L'aportació d'aquestes pàgines consisteix en la notícia de dos documents, conservats a Lleida, Arxiu de la Catedral, calaix 151, lligall segon, registre 7159 i 7160, respectivament concòrdia de l'octubre del 1311 entre Paeria i Bisbe i Capítol Catedralici de Lleida sobre repartiment per la meitat dels cinc mil sous per al sosteniment de l'Estudi i reconeixement a la part eclesiàstica del dret a elegir els professors (728-729); i dissolució de la mateixa en acabar el juny del 1312 davant el cas d'enfrontament entre les candidatures de Gensel-Í de Cassanhes, a favor del qual haurien votat més de setanta estudiants, i Pere de Verdala, per al qual només haurien optat tretze, i encara personalment pròxims a ell, ja que la part eclesiàstica volia imposar el darrer (729-731); és oferta una certa transcripció fragmentària dels dos documents. – J. P. E. [7723]

Michael McVAUGH, Luis GARCÍA BALLESTER, *The Medical Faculty at Early Fourteenth Century Lérida*, dins «History of Universities», VIII (1989), 1-25.

Quatre documents d'ACA, *Canc., reg.*, datats els anys 1304-1330, relatius a les pagues de mestres en medicina de l'Estudi de Lleida per part de la Paeria, ací transcrits (16-19) i l'acta de magisteri d'Arnau çà Riera, en doble versió conservada a Lleida, Arxiu de la Catedral, *Protocolos de Ferrer Sobrepena*, datada el 1344, totes dues transcrites (20-25), proporcionen ocasió per a aplegar en la introducció i en les notes les notícies ja publicades per d'altres autors tant sobre els protagonistes d'aquests nous documents com sobre d'altres autoritats de l'Estudi que hi compareixen. – J. P. E. [7724]

Romà PIÑA HOMS, *La carta de població i franqueses de Menorca*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 343-352.

Atorgada el 1301 i conservada en dos exemplars, llatí a Ciutadella, Arxiu Municipal, *Llibre vermell*, i català a Ciutat de Mallorca, ARM, A. H., 4812, la dita carta respon al moment en el qual Jaume II de Mallorca obté, en virtut del Tractat d'Anagni, la sobirania damunt Menorca (344-345). Més que carta de població és estatut primari de la vida local, on són establerts els drets i deures dels ciutadans i de la Universitat de Menorca, en part només copiat de la *Carta de població de Mallorca* del 1231, car aquesta només tenia trenta-set apartats dispositius i la menorquina seixanta-set. L'autor hi troba quatre punts de referència: l'absència d'estructures feudals; el reconeixement d'un ampli sistema de llibertats; l'administració de justícia d'acord amb el mateix sistema; i l'enfortiment de l'organització municipal, amb porta oberta al Consell General (347), punts col·locats dins un marc de reafirmació de la sobirania de Jaume II de Mallorca, tot i la submissió feudal al tronc dinàstic de Barcelona; d'una certa homologació d'institucions de totes les Illes; i d'una tendència a l'eficàcia de les institucions públiques (348-349). Certes disposicions

(aixovar, definició, usura, usucapió) són vinculades a la tradició jurídica de Catalunya (349-350). – J. P. E. [7725]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *El procés dels Templers catalans. Entre el turment i la glòria* (Els ordes militars, 1), Lleida, Pagès editors 1990, 336 pp.

Narració cronològica dels fets que desgranaren el camí de l'orde del Temple vers la seva dissolució oficial, des del moment en què el rei de França, Felip el Bell, decideix la seva supressió fins a la proclamació oficial de la mateixa en el concili de Viena del Delfinat a primers d'abril del 1312. La narració avança resumint la documentació ja publicada per d'altres autors, sobretot per Heinrich Finke i en menor quantitat per Jaume Villanueva o per d'altres, o encara inèdita a l'ACA, sobretot en el registre 291 de *Canc.*, font potser principal a partir de la pàgina 121 del llibre. Després de les pàgines inicials que recorden les principals dades del naixement de l'afer a França (29-42), la narració ens posa davant els ulls el fet que els templers catalans cercaren aixopluc en la figura del rei Jaume II, alhora que aquest intentava que l'afer desemboqués en un enfortiment de la corona en els seus regnes i terres. I així, ens passen successivament davant els ulls resums de lletres reials i dels templers, d'instruccions per a enviats reials i de convenis per a la capitulació de les cases que en un primer moment s'havien resistit (p. e., 113, capítols per a la rendició de Montsó). Però la part més important per al nostre anuari és aquella en la qual són resumits els tres únics processos conservats d'entre els molts enantats a càrrec de Templers en la corona catalano-aragonesa: els de Lleida, Masdéu (Rosselló) i Sant Adrià del Besós (174). Els articles de l'interrogatori foren únics per a tots tres casos (179-184) i els afectats per cada un dels processos són coneguts, respectivament, per les pàgines dedicades al procés de Lleida (184-200; taula dels templers encausats: 190-195), Masdéu (201-225; taula d'encausats, 218-224), Sant Adrià del Besós (225-234, sense taula), i segon procés de Lleida (234-241). La sort, però, dels templers depenia de les decisions del concili de Viena. Ací tenim les instruccions de Jaume II als seus ambaixadors (244-245), resum de les informacions que aquests li trametien en relació al dit concili (247-266) i notícia de la sessió del consell secret, en la qual només el representant de la Província Eclesiàstica Tarraconense defensà decidit la innocència dels templers (266-274). El mateix any de la decisió de Viena, el Concili provincial de Tarragona del 1312 pronunciava sentència exculpatòria dels templers (279-283). Ací, els béns dels templers passaren a l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem, a València, per contra, constituïren el nou orde de Montesa. Entre els béns dels templers trobem llibres, lliurats a la casa reial (147-148; 307, 308-310), i un *Memoriale instrumentorum que erant in Miraveto* (317). En el curs de la narració compareixen personatges coneguts, com és ara Arnau de Vilanova (81-82, 93, 135, 165), o Joan Borgunyó (97, 102, 155, 167). – J. P. E. [7726]

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *Proceso entre Sancho de Mallorca y la Iglesia de Tarragona por derechos de jurisdicción en Ibiza y Formentera*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 15-31.

L'ARM, AH (LH) 4, conté la informació oficial encarregada l'any 1312 pel rei Sanç de Mallorca, relativa als drets reials i als de l'arquebisbe i del prebost de Tarragona en les Illes Pitiüses. El conflicte naixia de les complicacions que els esdeveniments posteriors i les exigències bèl·liques de la Croada contra Catalunya d'entorn del 1285 havien introduït en les concessions de Jaume I (16-19: el rei de Mallorca, per exemple, era sobirà i alhora inferior feudal de l'arquebisbe de Tarragona a Eivissa; però decisions factuais venien a negar principis de dret). La part tarragonina presentà un plec de greuges el 1301, davant el qual Sanç de Mallorca encarregà l'enquesta oficial i després obrí procés contra arquebisbe

i prebost. Ací són resumits tant els articles i proves de la part eclesiàstica (20-22) com els de la part reial (23-25). Entre les queixes tarragonines hi ha la que els oficials reials havien segrestat els llibres pertanyents a l'administració conjunta de justícia per part dels tres senyors de l'illa (22; cf. 24). – J. P. E. [7727]

Florenci SASTRE I PORTELLA, *L'illa de Menorca en el Pariatge de 1315*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 353-360.

Continuant estudis seus ja coneguts dels lectors d'ATCA [VI (1987), 429, núms. 3371 i 3372], l'autor recorda que el *Pariatge del 1301* només havia solucionat la distribució geogràfica de l'Església a Menorca i establert una normativa provisional per a l'economia (354). Després d'un diàleg entre els dos poders, en el qual no foren esgrimides totes les armes potser perquè el rei Sanç estava decidit a trobar una solució pactada (355-356), aquesta arribà amb el pariatge del 1315, en el qual, ultra les dues quarterades de cada parròquia, aquesta rebia les primícies i, per sota el rei, el bisbe i capítol de Mallorca, una part del delme, solució que seguí vigent fins al segle XIX (356-358). – J. P. E. [7728]

J. P. RUBIES I MIRABET, *Mentalitat i ideologia de Ramon Muntaner*, dins *Historiographie*, 83-108.

L'autor precisa l'objectiu del seu estudi: veure la distància entre la versió de la història donada per Muntaner i la que és possible de reconstruir gràcies a d'altres fonts (84). La *Crònica* se centra en la política exterior dels reis catalans, vista amb les ulleres de la *Bíblia*, de les literatures trovadoresca i cavalleresca, i distanciant-se, alhora, del feudalisme gràcies al nacionalisme i a l'afirmació del paper preponderant de la monarquia, la qual presideix tota una estructura de valors cavalleresques, contrària a l'igualitarisme dels comuns (85-86). Els plantejaments teòrics es troben en el pròleg: els esdeveniments històrics responen a un disseny superior de Déu (86-87), el qual realitza proeses mitjançant els reis de la dinastia de Barcelona; per això, les narracions s'han d'ajustar a aquest principi (89), el qual en Muntaner engloba la totalitat de lurs vassalls, exalçada en tots sentits (93), unificada per la llengua (94), on l'única absència significativa és la dels pagesos (95); en canvi, el senyor real són els diners (96). «Muntaner representa el punt àlgid de la societat feudal catalana i pretén ignorar les contradiccions ja existents... en la formulació d'un projecte francament positiu que destaca tot allò que tenen de comú els catalans: el rei, el Déu, la història. Però és en tot moment un estrany projecte, heroic, que ha de lluitar contra les contradiccions nacionals, socials i religioses» (97) i «els tres aspectes... predominants de la seva ideologia (Déu i religió, monarquia i nació) s'estructuren en una visió mitificadora de la realitat, la qual empra la història com a instrument de poder» (98). La persona de Muntaner seria una de les claus de la seva *Crònica*: cavaller menut, potser per això integrat en el projecte dinàstic de la casa reial, en el codi de l'honor i en una certa moral cristiana. «Muntaner és un home de fe, eficient en el seu paper social, i la seva moralitat, alhora religiosa (cap a Déu) i social (cap a senyors i vassalls), és una qualitat que destaca més enllà de la seva possible genialitat com a escriptor o com a militar i polític (és a dir, com a personatge)» (103). – J. P. E. [7729]

G[iusseppe] GRILLI, *Aspectes de la fortuna de la Crònica de R. Muntaner*, dins *Historiographie*, 109-117.

[El text d'aquestes pàgines és escrit en italià, tot i que el títol sigui en català]. Els historiadors italians han utilitzat les fonts catalanes per a llurs finalitats, allunyades, sinó alienes, als objectius per als quals foren escrites. Per això, l'autor es pregunta «se condizioni

di contesto culturale e politico hanno effettivamente operato sulle fonti catalane -in particolare sulle fonti letterarie o storiografiche- forzandone il testo con finalità immediate, oppure se quelle hanno offerto un terreno di resistenza alla attualizzazione politica» (111) i concentra la resposta en la *Crònica* de Muntaner, ben present a Itàlia en els anys del Risorgimento, en particular la seva narració de la Guerra de les Vespres Sicilianes, començant pels capítols 32-35, on el principi de l'honor és subordinat al de l'oportunitat històrica (112) i on els valors forts, ideològics, del text han estat encastats en l'estructura narrativa, fins a ésser-ne inseparables (114). Conscients de la ideologia vehiculada pels fets, dos historiadors italians del segle XIX, Filippo Moisé i Cesare Cantù els utilitzaren a favor de la nova Itàlia o del Papat (114-115). [Cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 592, núm. 4726]. - J. P. E. [7730]

Gerhard WILD, *Ausgrenzung und Integration arthurischer Themen im katalanischen Mittelalter (von Muntaners Crònica, Blandín de Cornualla und Torrellas La Faula zu Martorells Tirant lo Blanc)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 3 (1990), 67-89.

La recepció de les tres categories centrals de la poètica artúrica («fin' amour», «chevalerie» i «merveilleux») ha seguit en la literatura catalana de la Baixa Edat Mitjana un camí propi que l'autor resumeix en aquestes tres tesis: a) l'avenç ha estat vacil·lant i per etapes; b) en el qual aquelles tres categories de fascinació («Faszinationskategorien») es presenten diferenciades en les tres categories funcionals («Funktionskategorien») de crònica, romanç i al·legoria; c) el *Lancelot* va tenir un rol determinant en aquesta trajectòria (67-69). A partir d'ací, l'autor assenyala els elements artúrics primer en la *Crònica* de Ramon Muntaner, en la qual els personatges artúrics són explícitament esmentats almenys cinc vegades, i no hi tenen altra funció que la de pur ornament retòric (69-71). En el *Blandín de Cornualla*, també de la primera meitat del segle XIV, l'argument del qual és ací resumit (72-73), les referències explícites als personatges manquen, però, en canvi, tenim un bon nombre d'analogies i paral·lelismes estructurals o de motivacions d'actes atribuïts als personatges, cosa que hauria de conduir al repensament dels aspectes lingüístics del dit text (74-77). Amb *La Faula* de Guillem de Torroella entrem en el regne del somni, en el qual la tradicional figura artúrica del cavaller és transposada a l'estrat de la mediació narrativa (79-82). Finalment, el *Tirant lo Blanc*: el seu tan proclamat realisme no exclou que hi sigui present el somni al·legòric del romanç artúric, pas vers el somni donat sota el guiatge de la fetillera Morgana (82 i 84-85). Per a comprendre, doncs, la individualitat de la narració del *Tirant lo Blanc*, cal aplicar-hi les categories artúriques de la fascinació («Faszinationskategorien») (82-83), que trobem integrades totes tres en un text únic (85), però no unificades (86), i per aquesta raó actuen separades (87), cosa que convertiria el *Tirant lo Blanc* en un romanç postmodern (87-88). - J. P. E. [7731]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *La marca d'En Bernat Melhac, la Corona Catalano-Aragonesa i el Llenguadoc (1327-1336)*, dins «Montpeller I», 175-188.

El resum d'aquestes pàgines ja fou publicat dins ATCA, VII-VIII (1989), 593, núm. 4728. - J. P. E. [7732]

Josefa MUTGÉ I VIVES, *La contribució del Regne de Mallorca a la Guerra catalano-genesa de 1330 a 1335*, dins «XIII Congrès. Comunicacions I», 217-226.

La documentació d'ACA, *Canc.*, reg. i *Cartes Reials Diplomàtiques*, permet de conèixer amb detall els parlaments per a arribar a una defensa conjunta contra els atacs

genovesos posteriors a la conquesta de Sardenya, amb les capitulacions de Perpinyà del 1330, ací resumides (218-219), i completades amb un acord amb els consellers de Barcelona, també resumides (219-220). La intervenció de les potències europees veïnes contribuï a la pau (221-223). – J. P. E. [7733]

M[aria] VILAR BONET, *Privilegis del rei Alfons el Benigne concedita (!) a mercaders d'Occitània (1331-1333)*, dins «Montpellier I», 209-215.

La conquesta de Sardenya augmentà la tensió entre Barcelona i Gènova fins a la guerra oberta, que afectà les terres veïnes, raó per la qual els mercaders occitans es procuraren guiatges reials; i així, el 8 de desembre de 1333 en foren atorgats deu a empreses familiars, el text dels quals és ací transcrit d'ACA, [Canc.], reg., 487 (214-215). – J. P. E. [7734]

M. Josepa ARNALL I JUAN, *El Llibre de Privilegis i Franqueses del Regne de Mallorca a la Biblioteca del Palau de Peralada*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 121-141.

L'aplec de privilegis i franqueses del Regne de Mallorca fou realitzat per Romeu des Poal entre els anys 1334 i 1339. Una còpia, amb complementos fins al 1471, fou adquirida l'any 1943 per a la biblioteca esmentada en el títol. L'exemplar és ací analitzat en l'aspecte paleogràfic (122-124) i en el textual, amb indicació no sols de l'autoritat de la qual emana cada document, ans també amb transcripció de totes les rúbriques (títols i subtítols) del text (125-133). Hi ha taula de conceptes (133-136), de persones (136-140) i de topònims (140-141). – J. P. E. [7735]

F. RIERA VAYREDA, *Regesta de documentos de los Reyes de Mallorca expedidos en el sur de Francia*, dins *Historiographie*, 251-266.

En realitat, els reis de Mallorca es redueixen a Pere el Cerimoniós. Els documents es troben a Ciutat de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*, reg. 26, i són datats a Perpinyà entre el gener del 1344 i el maig del 1345. Es refereixen a pagaments de préstecs, peticions de moneda, ambaixades, confirmació de franqueses a Mallorca, competències del mostassaf i defensa del regne (252-253). Els registres dels seixanta-tres documents ocupen les pàgines 253-266. – J. P. E. [7736]

Leandro GARRIDO ALVAREZ, *La empresa de Jaime III para la reconquista de Mallorca. Algunas notas para su estudio*, dins «Hom. Batllori», 33-37.

Exposició de les gestions fetes tant per les autoritats mallorquines com pel lloctinent reial a fi d'informar-se mitjançant espies, entre els quals hi hagué una dona, dels preparatius i dels moviments de Jaume III amb vistes a la invasió de Mallorca, i de les peticions d'ajut a Pere el Cerimoniós, el qual només féu anar a Mallorca un destacament estacionat a Sardenya, amb la col·laboració del qual la batalla de Lluçmajor constituï el punt final de la presència de la dinastia fadristerna a l'illa. La font és la documentació de sèries diverses de l'ARM, d'on són copiats fragments. – J. P. E. [7737]

J[ocelyn] N[igel] HILLGARTH, *Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 75-79.

Article de tesi: Pere el Cerimoniós copià repetidament de Jaume III de Mallorca, al qual mai no perdonà que tingués més acceptació que ell en la cort papal d'Avinyó, enemistat que hauria estat compartida per tot Barcelona: «...Pedro IV y, tras él, Barcelona y sus mercaderes quisieron aplastar la independencia del reino mallorquín» (78) [l'autor sembla

oblidar o per ventura desconèixer que, segons Joan de Rocatalhada, foren els mallorquins els qui llençaren Jaume III de Mallorca: «...Jacobus, rex Maioricarum, per Maioricenses expulsus est de regno proprio». I així les *Ordinacions per a la casa i cort* serien còpia de les *Leges Palatinae* de Mallorca. La predilecció de Jaume III pels manuscrits «de gran belesa» seria visible en el *Llibre de les franqueses de Mallorca*, ara a l'ACA, i en el *Llibre dels privilegis* de l'ARM (77); el 1341 regalà a Poblet quaranta grans volums (78); la seva afecció als llibres el portà a l'exili acompanyat de caixes de manuscrits (78-79). – J. P. E.

[7738]

Jocelyn N. HILLGARTH, *Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349) y otros documentos sobre la dinastía mallorquina*, dins «Estudios Lulianos», XXX (1990), 57-74.

Presentació (57-62) i transcripció (63-70) de l'acta notarial d'inventari dels béns del difunt Jaume III de Mallorca, trobats a Niça el 23 i 24 de novembre del 1349 en un magatzem de Domènec Mantell, descarregats d'una nau de Pissalino Liti i d'altres, patronejada per Dorino de Grimaldis. La dita acta, ara a Marsella, Archives Départementales des Bouches du Rhône, B 1170, inclou una llista dels diversos béns amb indicació de les unitats globals (saques, farcells, coves, gerres) de cada mena (64) i inventari detallat d'allò que contienien els coves dipositats en cases diverses (65-70). Un d'aquests contenia «certos libros, tam magnos quam parvos et tam in latino quam in romancio, et in pargameno [sic] quam in papiru [sic] descriptos, quorum aliqui sunt destructi et putrefacti» (66/ 58); també hi havia un missal «novum, pulcrum» (67/ 79) i encara un altre (67/ 92), «una sentura argenti cum uno libro satis magno» (68/ 111), «libri tres et quedam alie frasque» (68/ 122), un altre missal (68/ 130), «in alio coffano libri qui esse dicuntur de sacra theologia, tam magni quam parvi viginti duos» (sic) (68/ 141), un mapa mundi (68/ 142); un «missale pulcrum» (69/ 155); altres set llibres i un Breviari (69/ 168) i encara quinze altres llibres «tam magni quam parvi» (70/ 209). Els altres documents són una lletra de Climent VI, datada el 1347, demanant als reis de França que no s'apropriïn de Montpeller i sobreseguin la causa contra el rei de Mallorca i els seus defensors (71); uns *Notamens d'En Bernat Carreres, cambrer del alt infant de Malorches* (72) i llista de peces d'argent lliurades per manament de Pere el Cerimoniós a la infanta Isabel de Mallorca el 1358 (73-74). – J. P. E.

[7739]

Olivetta SCHENA, *Le leggi palatine di Giacomo III de Maiorca nella corte di Pietro IV d'Aragona*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 111-119.

Aquestes pàgines són presentades com a resum d'un estudi més ampli. Les *Leges palatinae*, del 1337, estableixen quatre grans càrrecs de responsabilitat: majordom, camarleng, canceller i mestre racional, oficis confirmats per la documentació de la primera meitat del segle XIV. Llur mèrit consisteix a haver donat un cos unitari a les normes anteriors de Pere el Gran, d'Alfons el Liberal i de Jaume II per a la cort barcelonina (112). Les *Ordinacions de la cort* de Pere el Cerimoniós, del 1344, «il cui contenuto è straordinariamente coincidente» amb les anteriors (115) fora d'algun ofici com el del protonotari guardasegells, desconegut a Mallorca (115), conservaven la divisió quatripartita, amb concrecions exposades en aquestes pàgines, que qualifiquen Cancellier i Mestre racional d'«eminències grises» de l'Estat (114). No es podria excloure la hipòtesi que *Leges i Ordinacions* depenguessin de font comuna, actualment desconeguda. La intervenció personal de Pere el Cerimoniós és demostrada pel ms. de la Universitat de València (118), que per ordre reial sortí de l'ACA el 1787 i ha d'ésser considerat «archetipo della tradizione manoscritta del testo delle *Ordinacions* del Ceremonioso» (116) i, per tant, aquest «avrebbe... solo parzialmente plagiato l'opera legislativa del sovrano maiorchino» (116), el qual,

d'altra banda, s'hauria inspirat en l'organització de la cort catalana (115). Altra diferència és que les *Ordinacions foren* aplicades des del 1356, mentre les *Leges* «rimasero un codice utopico» (116). L'original és ara a Brussel·les, Bibliothèque Royale, ms. 9169; una traducció catalana, (¿la de Mateu Adrià i Jaume Conesa?) a Madrid, BN, ms. 959 (117-118). L'article acaba amb mostres comparatives de les diverses parts de les dues recopilacions (118-119). – J. P. E. [7740]

Francesco GIUNTA, *La política mediterrània de Pietro il Ceremonioso*, dins *Pere el Cerimoniós*, 59-76.

Al l'acabament de la *Crònica*, Ramon Muntaner recordava a Alfons el Benigne que la vinculació feudal dels regnes de Mallorca i de l'illa de Sicília el convertien en rei poderós; el començament de la seva *Crònica*, Pere el Cerimoniós assenyala que el sentit del seu regnat fou el de mantenir l'herència malgrat la contraposició de nombrosos enemics (59-60). I així, el problema del Regne de Mallorca era vist per ell com un trencament d'obligacions feudals i solucionat en conseqüència (60-61), obligacions que ell complia en relació al papa per Sardenya i Còrsega (61). El tercer matrimoni, amb Elionor de Sicília, després del mal resultat de la girada política d'associació amb Venècia per a intervenir en la Mediterrània oriental (61-62), portà la seva política a recloure's en la Mediterrània occidental, enfortint el domini sobre Sardenya amb dues expedicions navals ben preparades, per a la segona de les quals foren escrites les *Ordinacions dels estols...*, obra de Bernat de Cabrera; conseqüència fou el repoblament de l'Alguer amb nadius dels regnes peninsulars (62). La situació hereditària de la dinastia siciliana oferí motiu d'intervenció a l'illa amb operació diplomàtica de llarga volada conduïda per la reina Elionor, que pretenia ésser reconeguda hereva d'aquell reialme (65-73, operació que involucrà tot Europa i acabà amb la nova entronització a Sicília de Martí el Jove i Maria, sota el guiatge de Martí l'Humà). El 1379, els ducats d'Atenes i Neopàtria tornaren uns quants anys a mans de la Corona catalano-aragonesa. El rei havia defensat els drets i el patrimoni de la casa. L'exposició es basa en ACA, *Canc., reg.* i *Reial Patrimoni*, i en les *Cròniques*. – J. P. E. [7741]

José-Luis MARTÍN, *Las cortes de Pedro el Ceremonioso*, dins *Pere el Cerimoniós*, 99-111.

Les quatre etapes cronològiques del regnat serien altres tants passos de progressiva submissió del rei a les Corts. Les constants dilacions d'aquestes en la concessió d'ajuts agreujà la situació militar en relació a Gènova entorn de Sardenya (100); les ciutats reials amb Barcelona al cap es queixaven que la situació marítima havia col·lapsat l'economia, amb transcripció de fragment d'ACA, *Canc., reg.* 1403; en relació amb la guerra contra Pedro el Cruel el retard fou sistemàtic i s'allargà anys (1356-1365) i encara l'ajut no fou lliurat al rei ans administrat per la Diputació de la mateixa cort. – J. P. E. [7742]

Luis GARCÍA BALLESTER, *La medicina en el reinado de Pedro el Ceremonioso*, dins *Pere el Cerimoniós*, 133-150.

L'autor subratlla en les primeres pàgines la riquesa arxivística dels regnes i terres de la Corona Catalano-aragonesa amb vistes a una història social de la medicina en els segles de la Baixa Edat Mitjana, en els quals es va imposant una medicina estudiada en les universitats i políticament regulada en el seu exercici. Un primer apartat resumeix les dades conegudes sobre l'Estudi General de Lleida, els seus professors i els mètodes d'ensenyament, els llibres de medicina traduïts o redactats en català i la formació de cirurgians per l'estudi i la pràctica. La segona part analitza la significació sociopolítica de la creació del «collegium medicorum civitatis Barchinone» l'any 1342, ja que representava l'exigència de coneixements mèdics

acreditables per examen, d'una banda, la formació d'un cos social dotat de competències exclusives, de l'altra, i la presa de l'atenció mèdica social en les mans de les instàncies polítiques que eren la ciutat i la corona. – J. P. E. [7743]

Lluís CIFUENTES, Lluís GARCIA BALLESTER, *Els professionals sanitaris de la Corona d'Aragó en l'expedició militar a Sardenya de 1354-1355*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 183-214.

Les ordinacions sobre lo fet de la mar... de Bernat de Cabrera per a l'estol reial són completades pels autors en allò que toca a llur posada en pràctica en una ocasió concreta a base dels *Llibres d'acordament* conservats a l'ACA, *Mestre racional*, o per documents registrats en la sèrie de *Cancelleria, registres*, cosa que els permet de presentar quadre tant dels sanitaris embarcats en l'expedició (190), en particular dels apotecaris (198), com dels no embarcats tot i haver-se acordat (200). Un altre quadre presenta les inversions que professionals sanitaris feren en l'expedició en concepte de rendes, censals i violaris (203) o de préstecs (204). Set documents procedents de les dues sèries esmentades són transcrits complets (208-214). – J. P. E. [7744]

Salvador CLARAMUNT, *Els Estudis Generals i la transmissió del saber*, dins *Pere el Cerimoniós*, 151-160.

Les dades d'aquestes pàgines deriven sobretot de la recopilació documental de Jordi Rubió i Balaguer i Antonio de la Torre: notícies sobre ensenyament de primeres lletres i de gramàtica i arts, llista de mestres barcelonins coneguts, honoraris dels mestres, dades sobre contractes d'ensenyament. Quant a l'Estudi General de Lleida, el projecte ja era objecte d'estudi el 1292 (ACA, *Canc.*, reg. 98, f. 21r); Domènec Pons fundava a Lleida el Col·legi de Santa Maria; Jaume d'Agramunt hi escrivia el *Regiment de preservació de pestilència...* el mateix any de la Pesta Negra (159). El 1349, Pere el Cerimoniós creava l'Estudi de Perpinyà en haver restat Montpeller fora de la corona catalano-aragonesa; el 1379 seria confirmat per Climent VII (158-159). El 1353, el mateix rei fundava l'Estudi d'Osca (160). Pere Figuerola redactà uns estatuts per a l'estudi de medicina de València el 1402 (160). – J. P. E. [7745]

Frederic Pau VERRIÉ, *La política artística de Pere el Cerimoniós*, dins *Pere el Cerimoniós*, 177-192.

Un complement a la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, escrit al cap de poc de mort el rei, subratlla la importància de les *Ordinacions de Casa i Cort* (177-178), de les quals, segons l'autor derivaria la política artística d'aquell regnat. L'entrada a Perpinyà després de la plena reintegració del comtat en la corona catalano-aragonesa fou farcida d'elements plàstics de la magestat reial (179), la qual s'hauria manifestat també en el Tinell del Palau Reial Major, en les imatges dels comtes i dels reis-comtes de la raguèlia, en la gran sala de la Llotja de Barcelona, en les Dressanes i en la Catedral de Girona, en la portada reial de Poblet (180-184). La seva tomba a Poblet, decidida ja el 1340 i allargassada fins més enllà de la mort, les vicissituds de la qual són conegudes per multitud de documents d'ACA, esdevindria l'obra d'escultura gòtica catalana amb més àmplia ressonància al país (185), ni que només fos per la sèrie de mestres i d'evolucions estilístiques (185-187). En la miniatura, els anys inicials del regnat foren els de Ferrer Bassa (188). Les diverses arts li serviren «per a donar relleu i qualitat als llocs reials» (189). L'evolució cultural desembocà en la dècada dels 80 en «un humanisme (que) començà a fer-se viu a Catalunya» amb traduccions de

literatura clàssica i amb prosa cancelleresca de qualitat literària (190). Tot a prestigi de la nissaga reial de Barcelona. – J. P. E. [7746]

Josep M. LLORENS I CISTERÓ, *Entre la cerimònia i la gentilesa (Comentaris històrico-musicals)*, dins *Pere el Cerimoniós*, 161-176.

Després d'un resum de notícies ja publicades entorn de música i de músics en la cort de Pere el Cerimoniós, amb transcripció de la frase corresponent de les *Ordinacions de la Casa i Cort* del 1344 (164-169), l'autor centra la seva atenció en la *Missa de Barcelona* (169), descrita en les pàgines 171-173, amb transcripció del *Sanctus* i de l'*Agnus Dei* farcits (171-173), completats amb *Los set goigs...* de Montserrat (173) i amb la *Inperaytriz de la ciutat joiosa* (174). Són reproduïdes després de la pàgina 169 dues làmines de cantoral de la Capella Reial i una del registre d'ACA 1658, on és copiada la lletra del futur Joan I al seu germà Martí trametent-li un rondell notat que acabava de compondre. – J. P. E. [7747]

Andrés DESCALZO, *La música en la corte de Pedro IV «El Ceremonioso» (1336-1387)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 401-419.

Pàgines dedicades a presentar una visió general del tema, les primeres de les quals són destinades a informar d'allò que eren i feien els joglars i significà l'*Ars Nova* (402-406). En segueixen d'altres on és exposat allò que eren els joglars en la cort del Cerimoniós sobretot a base de la seva *Crònica* i de pàgines de Francesc Eiximenis conegudes a través d'altres autors (407-412). La darrera part tracta de les diverses qualificacions dels joglars i ministrils i aplega notícies sobre alguns dels que actuaren en la cort del Cerimoniós (412-418). – J. P. E. [7748]

Andrés DESCALZO, *Músicos en la corte de Pedro IV el Ceremonioso (1336-1387)*, dins «Revista de Musicología», XIII (1990), 81-122.

A base d'ACA, *Reial Patrimoni*, l'autor ha elaborat la llista d'uns dos-cents aplecs de dades biogràfiques d'altres tants músics al servei de la cort. L'*Ars Nova* hi hauria estat introduïda entorn del 1345. Ací són resumides les dades biogràfiques i indicades les fonts de notícies relatives a trompetes, trompadors i timbalers (84-92), de joglars / ministrers i trovadors (92-114) i de cantors i organistes de la Capella reial (115-122). Les llistes són ordenades alfabèticament a base del nom de pila. – J. P. E. [7749]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Els «Italians» del segle XIV a la Crònica de Pere el Cerimoniós*, dins «Hom. Batllori», 39-40.

Resum de les notícies i comentaris que Pere el Cerimoniós fa d'italians (entre els que són comptats els seus contraris a Sardenya), sobretot dels genovesos i, en sentit invers, dels venecians. – J. P. E. [7750]

Josep TRENCHS [I ÒDENA], *De materia escriptoria (!): tinteros para la casa Real (1331-1386)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 483-489.

Aplec d'anotacions relatives a tinters i tinta d'ACA, *Canc., reg.* i *Mestre Racional*, corresponents als anys de Pere el Cerimoniós infant o rei. Els tinters eren de matèries i de preus molt diferents, de plata (i or) per al rei i els infants, de plom per als escriptors dels diversos oficis (484-485). Les vint-i-tres anotacions són resumides en regest i normalment transcrites (486-489). – J. P. E. [7751]

Victor HURTADO, *Els Mitjavila: una família de mercaders catalans (1334-1370)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions I», 205-216.

D'entre la documentació relativa a les activitats econòmiques de la família Mitjavila, l'autor es fixa en els dos llibres de comptes que recullen les operacions realitzades per dues generacions successives. Els llibres es troben a Barcelona, ACB. Ací n'és esbrinada sobretot la metodologia comptable, car el primer, corresponent a la companyia de Pere Mitjavila, Arnau Espaher i Bernat Puigmoradell, no presentaria «un simple mecanisme de doble anotació a la dreta i a l'esquerra d'una pàgina; ens trobem també davant d'un tractament jurídic diferenciant els recursos dels subjectes que hi intervenen i un mètode de càlcul que permet la creació d'un compte de resultats» (207). L'autor hi distingeix cinc grans apartats: comptes d'expedició de mercaderies, de càlcul de costos i guanys, de pèrdues i guanys, de cada un dels factors de la companyia esparços per la Mediterrània occidental, i el que separa el capital social de la participació dels socis (207-208), arriba a la conclusió que «la principal preocupació era establir els resultats d'unes determinades inversions en acabar el cicle comercial complet» (209) i àdhuc s'esforça a esbrinar «el mecanisme mental del comptable Mitjavila i reconstruir la seva lògica i el funcionament del negoci» (209, amb esquema, gràfic i les respectives explicacions 210-212). El segon llibre és el de deutes a i de l'hereu de Pere, Jaume Mitjavila, no correspon al conjunt d'activitats de cap societat ni empresa ans anota operacions individuals, «que ens acostarien a una mena de compte corrent de tipus comercial... [amb] gran profusió de dates i referències cronològiques» (213). D'una generació a l'altra «s'aprecia un gran retraïment del gran comerç mediterrani» i un desplaçament vers l'aventura bancària (214). – J. P. E. [7752]

Balbino RANO, *Fray Bernardo de Oliver, primer Obispo agustino español (Huesca, Barcelona, Tortosa). Predicador ante la Curia Pontificia de Aviñón*, dins «La Ciudad de Dios», CCI (1988), 391-461.

Aquestes pàgines tenen dues meitats ben distintes. La primera és aplec de dades relatives al personatge (391-421); la segona, publicació de tres sermons (422-461). En la primera hi ha reconstrucció biogràfica basada en fonts ja publicades de l'orde i en documents també publicats de l'ACA i de l'Arxiu Secret Vaticà, amb reproducció de les successives butlles de nomenament de bisbe (397-409); també hi trobem notícia de les vint obres seves o atribuïdes (412-415). La segona part ofereix transcripció anotada del *Sermo de beato Augustino, quem predicavit dominus Bernardus, ordinis sancti Augustini, magister in theologia, in presentia cardinalium curie*, conservat a Viena, Österreichische Nationalbibliothek, Heiligenkreuz 183, 188-190 (422-433); del *Sermo, quem coram domino Papa et cardinalibus Avinione in capella domini pape explicavit venerabilis fr. Bernardus Oliverii, magister in theologia, de ordine Heremitarum S. Augustini sub anno Domini M.CCC.XXX quarto, die dominice Passionis* (434-446); i del *Sermo quem fecit dominus episcopus Barchinonensis, ordinis Heremitarum S. Augustini, coram domino Clemente papa sexto in festo beati Benedicti* (447-461), tots dos conservats a València, Catedral, ms. 215. – J. P. E. [7753]

Balbino RANO, *San Agustín y su orden en algunos sermones de agustinos del primer siglo (1244-1344)*, dins «Analecta Augustiniana», LIII (1990), 5-93.

Entre d'altres autors europeus, esmenta Bernat Oliver, el sermó del qual sobre sant Agustí d'Hipona [vegeu resum anterior] seria més pròxim a la veritat històrica perquè «no lo hizo ermitaño, ni patrono y padre singular de la Orden Agustina», ans es limità a recordar que aquell Pare de l'Església escriví una *Regula prima* per a clergues (19). – J. P. E. [7754]

Rosa ALCOY, Els rostres profans del Mestre de Baltimore i la seva incidència en les arts catalanes. Qüestions puntuals, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», IV (1985-1986 [1990]), 139-158.

Estudi comparatiu de tècniques artístiques en il·luminació i escultura, que porta a atribuir certes decoracions marginals del *Llibre d'hores* de la reina Maria de Navarra, muller de Pere el Cerimoniós, treball datable d'entorn del 1350, més o menys directament a Jaume Cascalls, el qual seria el Mestre Català de Baltimore (141, 142, 148, 150). El *Llibre d'hores* és ara propietat de la Biblioteca Marciana de Venècia (139). [L'autora i Pere Beseran ofereixen noves aportacions al tema en *Cascalls i les escoles de la Itàlia meridional a Catalunya: l'escultura del Trescents*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 63-64 (1990), 153-197]. – J. P. E. [7755]

T[omàs de] MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *La consignació de rendes reials feta per Jaume III de Mallorca (1339)*, dins «Montpellier II», 203-213.

La situació dispersa del Regne de Mallorca obligava a una política centralitzadora, amb institucions polítiques i administratives homogènies (204), com són les *Leges Palatinae* del 1337, ací resumides (204-205). La *Lletra de les consignacions fetes de les rendes als llocs i persones dejús expressades*, conservada a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, Reg. B-95, ací transcrita, seria «com un incipient pressupost» (206) amb cinc grans apartats: casa reial, obligacions militars, interessos i pensions per deutes i altres obligacions, organització d'activitat recaptatòria i obres públiques i despeses extraordinàries, a cada un dels quals és assignada una específica font de financiació (207-209). – J. P. E. [7756]

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *La Crònica de Bernardo Rovira*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 201-206.

La dita crònica es conserva a Barcelona, B[U?], ms. 753. L'autor era canonge de la seu barcelonina. L'obra hauria estat escrita entre els anys 1344 i 1349. És un resum de la genealogia dels reis de Castella, potser extreta d'«una crònica aragonesa que no podem identificar» (205: [potser més que aragonesa, castellana]). – J. P. E. [7757]

Ramon sa ERA, *Allegationes iure factae super venditionibus violariorum cum instrumento gratiae. Un tratado sobre la licitud del contrato de compraventa de rentas vitalicias y redimibles ('violaris')*. Introducció, transcripció y notes per Josep HERNANDO, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 9-74.

Publicació de la resposta de Ramon sa Era a Bernat de Puigercós, en ésser acusat, durant la polèmica del segle XIV sobre la licitud del contracte de compra-venda de censals morts i de violaris [cf. ATCA, X (1991), 592, núm. 6711], d'argumentar des de l'anecdòtic i no des del Dret. És tracta d'un curt tractat (61-74), escrit en data anterior a 1357, any de la seva mort, però posterior a entorn del 1342, any de la *Quaestio disputata* de Bernat de Puigercós. En ell Ramon sa Era prova de demostrar la il·licitud del contracte de venda de violaris amb carta de gràcia, en ús a Catalunya llavors, des de tres vessants: 'ex forma', 'ex praetio', i 'ex intentione'. Partint de la semblança d'aquest contracte amb el 'de retrovendo', prohibit per Innocenci III en la decretal *Illo vos*, Ramon sa Era dedueix que la venda de violaris amb carta de gràcia és 'ex forma', és a dir, per la seva naturalesa, un contracte usurari. Endemés, diu Ramon sa Era, si hi ha venda, les rendes no són altra cosa que parts alíquotes de la cosa o propietat venuda, és a dir, el conjunt de les rendes. Per tant, quan, en executar la clàusula de carta de gràcia, el venedor o deutor torna el preu o capital, el

comprador hauria de tornar la cosa o propietat comprada, és a dir, les rendes. Això el porta a deduir, també 'ex forma', el caràcter usurari del contracte. Es tracta d'un argument original i exclusiu de Ramon sa Era. Allò que diu del contracte 'ex praetio' i 'ex intentione' era quelcom de comú a tots els escolàstics contraris a la licitud d'aquesta mena de contractes. Hom pot dir que el tractat de Ramon sa Era és un punt d'arribada. Quan ell escriu les seves *Allegationes...* contra la licitud del contracte de venda de rendes vitalícies, feia més d'un segle que Ramon de Penyafort havia plantejat, per primera vegada, el problema de la seva licitud. Durant aquest temps la licitud fou contestada i defensada. És per això que l'editor, perquè hom comprengui millor el pensament de Ramon sa Era i l'ús que féu de les 'auctoritates' i el nou planteig del problema, exposa en la introducció l'evolució de la disputa. Hom comença exposant allò que motivà la discussió sobre aquest contracte, és a dir, la seva declaració 'ad tempus' (13-14). És exposat tot seguit el pensament, amb la reproducció del text de Ramon de Penyafort sobre el tema, el primer dels escolàstics que tractà sobre el contracte de venda de rendes vitalícies en la *Summa de paenitentia* i en defensà la licitud (15-17). Segueixen Godofred de Trani, que hi fou contrari (17-18); Inocenci IV, l'originalitat del qual consistí a distingir entre 'census antiquus' i 'census de novo constitutus' (19-24); Enric de Gant, amb el qual la discussió passà del camp jurídic al moral (24-34); Ricard de Middleton i la distinció entre 'pecunia' i 'ius percipiendi pecuniam' (34-44); els defensors de la 'communis aestimatio' com a criteri per a establir el preu just de les rendes vitalícies (44-50). La introducció es clou amb una síntesi de les *Allegationes...* de Ramon sa Era i amb la 'ratio editionis' de la seva publicació en aquestes pàgines. — J. H. D. [7758

Vicent GARCIA EDO, Vicent FELIP SAMPERE, *Interès de la ciutat de Barcelona en la conservació de Mallorca dins la Confederació catalano-aragonesa en 1349; una puntualització a Zurita*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 207-213.

Jerónimo Zurita deixa entendre i així ha estat interpretat per autors que depenen d'ell, que no hauria estat intencionada la presència de Riambau de Corbera a Mallorca entorn de la batalla de Lluçmajor el 1349 (209). Dues cartes del Consell de Cent a Pere el Cerimoniós els dies 13 i 14 d'octubre del 1349, d'ACA, *Canc.*, *Cartes reials de Pere el Cerimoniós*, 4931 i 4932, informen que en aquell moment Riambau de Corbera es trobava a Barcelona, que eren necessaris deu mil sous a fi que la seva nau pogués ésser ben ornejada a fer-se a la mar, i que la ciutat li proporcionà la dita quantitat a fons perdut (211-213). — J. P. E.

[7759

Martin AURELL [i CARDONA], *Prophétie et messianisme politique. La Péninsule ibérique au miroir du Liber ostensor de Jean de Roquetaillade*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age», 102 (1990 = *Textes prophétiques et prophétie en occident (XIIe-XVIe siècle)*). Actes de la table ronde organisé par l'U. R. A. 1011 du CNRS et le Centre de recherche «Histoire Sociale et Culturelle de l'Occident, XIIe-XVIIIe siècle» de l'Université de Paris X-Nanterre (Chantilly, 30-31 mai 1988) sous la direction d'André VAUCHEZ), 317-361, [27]- 71 de l'edició independent.

En aquestes pàgines són transcrits els fragments que Joan de Rocatalhada dedica a les diverses branques de la Casa de Barcelona i als esdeveniments contemporanis més importants que l'afectaren (reintegració del Regne de Mallorca en la Corona Catalano-Aragonesa, mort de Jaume III de Mallorca, Unions de València i d'Aragó, Guerra de Sardenya) (320-324) i n'és subratllada la significació escatològica que el dit vident els atribuïa, fins al punt de personificar en Pere el Cerimoniós una figura d'Anticrist (330), canviant d'aquesta manera, güelfament, a favor de la Casa de França allò que els visionaris catalans

de la primera meitat del segle havien interpretat gibel·linament a favor de la dinastia de Barcelona (324-333) i col·locant-se a les antípodes d'allò que hauria estat la posició més aviat pacifista tant de Ramon Llull com d'Arnau de Vilanova en relació a l'Islam (336-338). Malgrat tot, l'obra de Joan de Rocatalhada tingué un innegable èxit a Catalunya, fins i tot en Francesc Eiximenis (339). La segona part, dedicada a les informacions i previsions de Rocatalhada sobre la corona de Castella i el seu rei Pedro el Cruel, qualificat amb els pitjors epítets, conté algunes pàgines dedicades a l'infant Ferran d'Aragó, marquès de Tortosa, que aquell visionari identificava amb el rat-penat del *Vae mundo in centum annis* (353, nota 116) [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 103, lín.983-984] i preconitzava successor i solució de les desventures provocades pel Cruel (351-357). — J. P. E. [7760]

Montserrat VILLAS I CHALAMANCH, *Entorn de la llengua de la «Disputació d'en Buc ab son cavall»*, dins «Misc. Bastardas 3», 11-45.

El text de la *Disputació*, conservat a Carpentras, Biblioteca Municipal [¿no serà la Inguimbertine?], ms. 377, publicat força vegades des del 1877 (11-12), és ací reproduït amb un mínim de normalitzacions (12-21), completat amb un glossari de mots (21-23), unes notes entorn de les expressions llatines (23-24) i una anàlisi de les particularitats fonètico-fonològiques (24-31), morfosintàctiques (31-36) i lèxico-semàntiques (36-39). En resum, una composició en la qual es contraposa el realisme de l'home i l'idealisme coformista del cavall (40), possiblement escrita per un català de l'àrea barcelonina (42) entre el 1350 i el 1375(44). L'article és completat amb una llista de bibliografia específica (44-45). — J. P. E. [7761]

Rudolf BRUMMER, *Algunes notes sobre una versió catalana gairebé oblidada de la «Queste del Saint Graal»*, dins «Misc. Fuster I», 27-35.

La traducció catalana de la *Queste* fou publicada l'any 1917 a base d'un manuscrit de Milà, Biblioteca Ambrosiana, copiat el 1380; la traducció potser fou feta entorn del 1350. L'autor es pregunta si la traducció és fidel i si conserva el sentit religiós-ascètic de l'original francès i, comparats quatre fragments (29-34), arriba a la conclusió que la traducció fou realitzada a base de «la *Queste* original, és a dir, el text de la *Vulgata del Cicle Graal Lancelot*» (34-35) que, malgrat les modificacions, generalment no es desvia del text francès i guarda l'esperit religiós-ascètic de l'original del segle XIII (53). — J. P. E. [7762]

Valentí FÀBREGA I ESCATLLAR, *La Consolació de la Filosofia en la versió catalana de Pere Sapllana i Antoni Genebreda (1358-1362)*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 3 (1990), 33-49.

Recordada l'aportació de cada un dels dos dominicans a la traducció esmentada, l'autor, basat en l'edició publicada per Bartomeu Muntaner i Àngel Aguiló l'any 1873 (35), exposa les característiques del text català, comparat amb l'original llatí: si aquest és narració que Boeci fa en primera persona la traducció esdevé narració d'allò que Boeci pensava, feta, per tant, en tercera persona (35) i, encara que de vegades abreuja, simplifica i gairebé resumeix generalitzant el concret (36), per regla general amplifica l'original amb concreció de detalls (37-38); en el resultat hi ha errors i encerts i omissions significatives (38-40). La finalitat pedagògica deduïble de les anàlisis precedents, és reforçada amb curts resums introductoris, amb excursions intercalats en el text boecià, amb aportació d'autoritats noves (41) i amb aclariments al·legòrics i anècdotes històriques (42-44). Distanciant-se de Jordi Rubió i Balaguer, l'autor afirma que, tot i qualque coincidència (46), la versió catalana no

es basa en el comentari llatí de Thomas Anglicus (44), car tant com aquest s'eleva a la metafísica, la traducció persegueix finalitats educatives (44-45). Entre els punts reafirmats pels traductors hi ha el de la «creatio ex nihilo» i el de la dicotomia en l'home entre el cos amb la seva sensualitat i l'ànima amb la seva espiritualitat (47-48). – J. P. E. [7763

Francis LL. HARRISON, *La liturgie et sa musique à la cathédrale d'Elne au XIV siècle*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 185-196.

La pràctica litúrgica d'Elna abans l'any 1500 pot ésser coneguda per onze manuscrits, d'entre els quals destaquen tres *Ordinaris*, conservats respectivament a Tolosa de Llenguadoc, Biblioteca Municipal, ms. 124, i a Perpinyà, Biblioteca Municipal, mss. 70 i 71 (186). Aquest darrer, *Liber ordinationum et consuetudinum ecclesie Elnensis a R[aimundo d'Escales] episcopo editus* el 1380, conté un apartat *De officio cantoris Elnensis ecclesie*, del qual és ací donada una transcripció (190-193), i en el qual trobem molta notícia sobre l'ensenyament dels «scolares» i llur activitat i capteniment en els oficis litúrgics i la prescripció confirmant el dret exclusiu del xantre a tenir escola de cant a Elna (192, 26), ultra nombre de notícies sobre llibres litúrgics, entre els quals hi havia un *Mandatarium* (192, 20). Aquell text bàsic és completat amb paràgrafs d'altres parts del mateix llibre (194-196) i amb un del ms. 70 (196). – J. P. E. [7764

[Luis] CERVERA VERA, *Francisco de Eiximenis y su sociedad urbana ideal* (Torre de la Botica, 14), San Lorenzo de El Escorial, Swan 1989, 192 pp.

Presentació general del personatge en quatre apartats: biogràfic, societat valenciana del segle XIV, pensament polític-social i estudi més detallat del tema central del llibre: la societat urbana ideal. Només conegut per referència. – J. P. E. [7765

Mikel de EPALZA, *Un logos cristià enfront de l'Islam: Eiximenis escrivint sobre Mahoma*, dins «Misc. Fuster I», 59-75.

Anàlisi dels capítols del *Llibre primer del Crestià*, relatius a Mahoma i a l'islamisme, ja publicats per Enrico Cerulli el 1949 (60). Eiximenis hi enfoca l'Islam en tant que forma de vida global contraposada a la cristiana, a la qual aquella resultaria inferior en cinc de les seves manifestacions: en la recerca dels plaers, «de què comunament tota gent brutal s'assalta, axí com són menjars dolços e delits carnals» (63); en les observances ascètiques (abstinència de vi, de porc, de sang i de cosa per si mateixa morta), acceptades per raons purament humanes de comoditat o d'avantatge temporal (67); en els ensenyaments de Mahoma, encaminats al domini polític de tot el món, per a l'obtenció de la qual finalitat tots els mitjans serien lícits (69-70); en els miracles de Mahoma, que serien no pas fets reals, ans invencions o trucs (71); i en les promeses de sobreviure en un paradís, ric en satisfaccions comunes a homes i a bèsties (73). – J. P. E. [7766

Curt WITTLIN, *Les tres fonts llatines de les «Qüestions sobre els novíssims» atribuïdes, en l'edició de Tolosa del 1486, a Francesc Eiximenis*, dins «Misc. Bastardas 2», 149-165.

Les primeres pàgines ressegueixen la trajectòria de l'exemplar d'aquesta edició incunabile des de les notícies que en dona Marià Aguiló i Fuster fins a la seva entrada a la Biblioteca de Catalunya. D'entre els seus vuit textos, resten sense edició les *Qüestions sobre els novíssims* en ell atribuïdes a Francesc Eiximenis (152). Una còpia manuscrita d'aquest incunabile hauria format part de la biblioteca de Sant Francesc de Perpinyà (153-154). Les

tres fonts llatines són la *Llegenda àuria* per a l'explicació de la commemoració dels fidels difunts (156-158), la *Summa theologiae*, III, 72, 3, de sant Tomàs d'Aquino per a les qüestions sobre els novíssims (158-162) i el *De sex alis cherubim* de sant Bonaventura per al text que comença en el foli 26 de l'edició esmentada (163-165). L'atribució a Eiximenis hauria estat una forma de prestigiar una edició. – J. P. E. [7767

Anselm TURMEDA, *La Disputa de l'Ase*. Pròleg de Mikel de EPALZA (Biblioteca Bàsica de Mallorca 15), Palma de Mallorca, Editorial Moll 1987, 208 pp.

Anselm TURMEDA, *Llibre de bons amonestaments. Cobles de la divisió del regne de Mallorca. Llibre de tres. Profecies*. Comentaris preliminars de Mikel de EPALZA (Biblioteca Bàsica de Mallorca, 16), 112 pp.

El text d'aquesta edició és el publicat en la col·lecció «Els Nostres Clàssics», completat amb unes pàgines introductòries, en les quals Mikel de Epalza sintetitza la biografia de Turmeda (7-8), presenta cada una de les seves cinc obres (9-10) i dóna la bibliografia bàsica (11-12). Abans de cada un dels llibres ací publicats hi ha una introducció que no sol passar d'una pàgina. Un moralisme en el qual s'integren tant el cinisme i l'anticlericalisme com la valoració de certs elements cristians seria el comú denominador d'aquestes obres. – J. P. E. [7768-7769

Anselme TURMEDA, *Dispute de l'âne*. Texte établi, annoté et commenté par Armand LLINARÈS (Textes et documents de la Renaissance, 6), París, Librairie Philosophique Vrin 1984, 162 pp.

Resum biogràfic (1-6), al qual se n'afegeix un altre de la llegenda de la relació de fra Marginet i fra Turmeda (6-7). La fortuna pòstuma del darrer reposa damunt la *Thufa* entre els musulmans, damunt el *Llibre dels bons amonestaments* i la *Disputa de l'ase* en els Països Catalans (7-8). La disputa, publicada a Barcelona el 1509, només s'ha salvat en traducció francesa, publicada a Lió el 1544. Escrita a Tunis els anys 1417-1418, és ací resumida (8-21, amb exposició de cada una de les raons). Llinarès no segueix Miguel Asín Palacios en l'afirmació que la *Disputa* depèn del manual de zoologia dels Germans de la Puresa, car, per començar, allí no hi ha protagonisme de l'ase i ací és escollida la bèstia que fou «monture des prophètes, de la mère de Dieu et de Dieu lui-même» (23) i, per acabar, la raó decisiva en la *Disputa* és l'Encarnació del Fill de Déu (23-24). Les «autoritats» citades en la *Disputa* són totes elles cristianes i de forma explícita Bartomeu l'Angès, *De proprietatibus rerum* (25-26); i així, Llinarès conclou que Turmeda «ait tiré bon nombre de ses arguments des sources européennes» i es pregunta si una altra font no hauria estat la *Doctrina moral* de Nicolau de Pacs (26); de més a més, molts personatges són reals i contemporanis (27). Tot el llibre és arrelat en la «nostra Catalunya» (28) i respira en cristià. Ací és reproduït, amb acomodacions ortogràfiques al francès actual, el text de l'edició lionesa, també la introducció que hi afegí el traductor (41-43). Els versos de la profecia de l'ase són també en català, de Carpentras, Bibliothèque Inguimbertaine, ms. 336 (127-136). El text (45-140) és completat amb notes de referències a fonts o d'altra naturalesa (141-148), glossari de mots (149-151), taula de noms propis (153-158) i bibliografia (159-160). – J. P. E. [7770

Rafael ALEMANY FERRER, *Turmeda/Abdal-là o el «perspectivisme» com a pràctica vital i/o literària*, dins «Misc. Fuster I», 37-57.

L'autor comença recordant les principals publicacions relatives a Anselm Turmeda [on manca el llibre resumit en la notícia bibliogràfica anterior] i constata que la divisió de les

obres de Turmeda en cristianes i anticristianes no és paral·lela al seu canvi de perspectiva amb motiu del pas a l'Íslam, car també pertanyen a l'època darrera les obres cristianes (39-43). Però tampoc en aquestes la perspectiva és unitària, car mentre en alguns llocs la professió d'ortodòxia és explícita, en d'altres trobem formulacions de concepció pragmàtica de la vida (l'Elogi dels diners, 45) i àdhuc de cinisme (43-45). La duplictat de perspectiva és patent en les posicions defensades pels dos dialogants en la *Disputa de l'ase* (48-51). Àdhuc en la *Thufa*, l'atenció a les posicions cristianes completa la perspectiva anticristiana que hi predomina (54). Cap, doncs, dels dos blocs mentals de l'obra turmediana «no ofereixen cosmovisions absolutament monolítiques, unidimensionals o compactes» (56-57). – J. P. E. [7771]

Arcadi GARCIA, *Dos calendaris llunars del segle XIV*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 7-26.

Els dos calendaris són els conservats a València, AMV, en els primers folis del *Llibre del Consolat de Mar*, copiat l'any 1407, i a Castelló, Arxiu Municipal, *Missal procedent de Valldecris*, copiat entre 1380 i 1400, els quals tenen en comú l'anomalia d'afirmar que els mesos de juliol i d'agost són de trenta dies (9). El calendari lunar dels dos manuscrits també es trobaria en l'*Atlas català* del 1375 de París, BN, la particularitat més important del qual és el fet d'establir els novilunis amb quatre dies d'anticipació en comparació al calendari tradicional, potser provinent d'un recompte astronòmic vinculat a les taules astronòmiques de Pere el Cerimoniós (10). És oferta edició crítica dels dos calendaris (14-25), amb indicació de llurs variants en relació al calendaris lunars normatius (25-26). – J. P. E. [7772]

Catalina BUEZO, *Las traducciones vernáculas de Valerio Máximo en el Cuatrocientos Hispano. El códice de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXXV (1988), 39-53.

L'autora recorda la traducció del Valeri Màxim realitzada per Antoni Canals per encàrrec del bisbe de València, cardenal Jaume d'Aragó, el qual n'oferí una còpia a la Ciutat de Barcelona (41-43; la nota 17 n'assenyala vuit manuscrits [potser nou si el de Colledgeville, Saint John University, Hill Monastic Manuscript Library és un manuscrit i no un microfilm]); i les traduccions castellanques d'aquella versió catalana realitzades durant el segle XV (44-45). Recentment ha estat trobat a Madrid, Biblioteca de la Real Academia de la Historia (ms. 9/5.468), un exemplar que consta traduït directament del volum de Barcelona per Juan Alfonso de Zamora, raó per la qual també conté la traducció de la carta-endreça del cardenal, la resposta de la Ciutat de Barcelona i el pròleg d'Antoni Canals (49). La mateixa traducció castellana es trobaria en el ms. 105 de la Real Academia de la Lengua (exemplar incomplet), en els de la Biblioteca Nacional de Madrid, mss. 10807, 9132 i 2208 (47-48). Diego de Lonbraña no hauria traduït el *Valeri Màxim* ans només n'hauria escrit una de les còpies (49). Hugo de Urríes en féu una altra a base d'una traducció francesa (52). – J. P. E. [7773]

Antonio CONTRERAS MAS, *El 'Aristóteles biológico' en las bibliotecas de los médicos medievales mallorquines*, dins «Hom. Batllori», 41-44.

Recordat el concepte d'«Aristòtil biològic» (els vuit llibres de la *Física* i el grup d'opuscles coneguts com a *Parva naturalia*), l'autor aplega les notícies de la presència de tals obres o de comentaris a les mateixes en inventaris mallorquins, el més abundós dels quals és el del jueu Jahudà Mosconi o Lleó Grec, que en posseïa nou el 1375 (42); Joan

Desbrull, amb cinc l'any 1417, era el cristià més ben assortit (43); els altres fins entorn el 1450, no passen d'un o potser dos. — J. P. E. [7774]

Noves noves rimades. La ventura del cavaller N'Huc e de Madona, presentació, edició i anotació de Lola BADIA i Amadeu-J. SOBERANAS, Barcelona (Bellaterra), Stelle dell'Orsa 1986, 130 pp.

Obra absolutament desconeguda (10), salvada, encara que incompleta (sencera devia ésser el doble de com és ara, 23), el juliol del 1936 entre els papers del llegat Saudín (41-46) ingressats a la Biblioteca de Catalunya, on ara consta amb la signatura de ms.2922, ací descrit (40-53). El text hauria estat copiat a la Catalunya oriental en la segona meitat del segle XIV (49). Ací n'és resumida la trama, dividida en sis parts (13-22). És escrita «en aquella llengua híbrida, tendencialment occitana, dels poetes lírics i novel·listes en vers del segle XIV i principis del XV» (25); un fenomen específic són les rimes en '-é' de fonètica afrancesada (27); la versificació és poc rígida, normalment de vuit sil·labes (28); té descripcions detallades, diàlegs de to realista i no li manca qualque tret irònic (31). L'ambientació, que manté un aire de veracitat, gira entorn de l'existència sobre la terra d'un ésser sobrenatural com Madona (32); els aspectes sentimentals resten a segon terme (35); Madona és una mostra de 'fin'amors' (38). Exposats els criteris d'edició (54-58), segueix la transcripció del text (59-100) i les anotacions al mateix, crítiques i d'altra naturalesa. — J. P. E. [7775]

Llibre Vermell de Montserrat. Edició facsímil parcial del manuscrit núm. 1 de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Introducció a cura de dom Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ (Llibres del Mil·lenari, 2), Barcelona, Fundació Revista de Catalunya 1989, 212 pp.

Segons la introducció, aquest volum, definit miscel·lània de textos teològics i devocionals per a l'atenció espiritual dels pelegrins a Montserrat, era copiat en el dit monestir l'any 1399 (9), segle de gran activitat arquitectònica en el santuari i de gran aflluència de pelegrins, reforçada per la concessió de la mateixa indulgència de la Porciúncula el 1397 (10-12). Les pàgines 12-16 presenten els escriptors dels segles XVI-XVIII que s'ocuparen del llibre vermell, la darrera amb particular atenció als dos últims recercadors que el veieren sencer i en donaren notícia abans que el 1811 desaparegués amb motiu de la invasió francesa: Benet Ribas i Jaume Villanueva; Ribas proporciona el fragment inicial (17-18), Villanueva un miracle narrat a l'antic foli segon (19) i la poesia «Rosa placent, soleyl de resplendor...» (20), que devia anar en els dos plecs perduts entre els ff. 74-77. El 1885 reapareixia a Vic, però amb nombroses mutilacions (manquen els setze primers folis i entre els actuals 74-77 foren arrancats la major part dels corresponents a dos plecs, 16-17). Segueix la descripció física del volum tant en l'estat actual com en el primitiu (22-26), la llista dels vint-i-sis textos que s'hi han conservat (27-28) i les pàgines dedicades a allò que el llibre ens diu de la cultura i de la vida montserratina a darreries del segle XIV, amb particular atenció a les melodies (30-31), a les homilies (31-32), a la pregària universal (32), a les vetlles i a la missa matinal (32-33). Dos textos són vinculats a l'obediència romana de Montserrat durant els trenta primers anys del Cisma d'Occident, temps al qual pertany la composició del volum (34). La pàgina 36 conté la bibliografia. La part dedicada a les reproduccions dels folis és agrupada sota els següents epígrafs: *Llibre dels miracles de Montserrat*, corresponent als ff. I-XXI; *Cançoner montserratí*, ff. XXI-XXVII; *Breu tractat de confessió*, ff. XVII-XXIX; *Concessió a Montserrat del Jubileu de Santa Maria de la Porciúncula*, ff. XXX-XLI; *Bulles i privilegis pontificis de Montserrat*, ff. XLI-XLVI; *Recull de pregàries i compendi de vida cristiana*, ff. L-LVII; *Llibre d'Hores. Memoriale de mirabilibus et indulgentiis urbis Rome*, ff. LXX-LXXIV; *Sermonari montserratí* ff. LXXXVII-LXXX; *Salvaguarda reial per als questors de Montserrat*, ff. CXIX-CXX; i *Capítols i indulgències*

de la *Confraria de Montserrat*, ff. CXXXIII-CXXXV. La pàgina 209 conté la taula general del volum. [És molt de doldre que en una obra que deu haver estat pagada com a perfecta no sols s'hagi esmunyit qualque falta en llengua forastera ('...wärend des 14' '...während des 14.', pàg. 11, nota 5), ans també una de garrafal a la línia penúltima del text de la pàgina 14: 'els pares dispersos d'Aguiló' 'els papers dispersos d'Aguiló']. - J. P. E. [7776]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Notes sobre Bernat Metge i la filosofia*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 215-229.

El propòsit de l'article és el d'esbrinar les posicions filosòfiques que Bernat Metge adopta en el primer llibre de *Lo somni*, raó per la qual hom hi estudia l'ambient intel·lectual que aquell llibre reflecteix, la discussió sobre la immortalitat de l'ànima i la discussió sobre la providència, arribant a la conclusió que Bernat Metge té una ideologia materialista conseqüent i força ben lligada, que, si no constitueix una sòlida construcció filosòfica, tampoc no seria just de menysprear com a visió del món acrítica i sense passió intel·lectual. - J. de P. [7777]

W. ZAEV HARVEY, *L'ànima: un tema comú a rabí Hasday Cresques i Bernat Metge*, dins «Calls», 4 (1990), 53-68.

L'autor, ajudat pel traductor al català del seu treball, Jaume Riera i Sans, deixa ben establert que entre Bernat Metge i Hasday Cresques hi hagué relacions intel·lectuals, que permeten de comprendre millor algunes parts del llibre primer de *Lo somni*, d'una banda, i també alguns fragments de l'obra *Or Adonai* de Cresques, de l'altra. Aquest tractà el problema de la immortalitat de l'ànima d'una manera semblant a com va fer-ho Bernat Metge, del qual potser va prendre fonts o va rebre informació. Per bé que Zaeve Harvey es limita a indicar les coincidències que existeixen entre els dos autors pel que fa a les autoritats bíbliques, la qüestió no és tancada. [L'article, doncs, obre unes perspectives que recerques posteriors, tant en el camp de la literatura jueva com en el de la cristiana, hauran de completar i que, en tot cas, seran molt útils per a documentar l'estat real de la cultura de les dues comunitats en el nostre país en el pas del segle XIV al XV]. - J. de P. [7778]

Carme PONS LLABRÉS, *En torno a los privilegios de los caballeros de Mallorca (1230-1349)*, dins «XIII Congrés. Comunicacions II», 47-59.

Tema d'aquestes línies és pròpiament el *Llibre dels privilegis dels cavallers del Regne de Mallorca*, conservat a Ciutat de Mallorca, ARM, Còdex 21, copiat entorn del 1405. Els privilegis reials fan referència a l'organització dels cavallers [primer en braç dels cavallers i] des del 1460 en confraria, als privilegis, sobretot d'immunitat fiscal pel fet que havien de mantenir la xarxa de cavalleries per a defensa del regne, i llur abast, a la delimitació entre jurisdicció senyorial i reial i al cas particular de concessió de privilegi militar a Nicolau de Sant Just, digne d'esment perquè l'exempció tributària era completa (57-59). En apèndix en són transcrits cinc d'íntegres (53-59), datats entre el 1244 i el 1337. L'abundància de documents s'explica pel fet que davant qualsevol canvi o crisi, el braç militar s'afanyava a fer-se confirmar els privilegis; també a la perfídia a obtenir concessió de poder adquirir béns de reialenc, primer fins a cinc-cents morabatins d'or el 1244. - J. P. E. [7779]

Angel CAÑELLAS LÓPEZ, *Un cartulario fragmentario de 1408 del prelado Francisco Clemente* (sic!), dins «Hom. Santamaría I», 95-124.

Un fragment de volum, ara de 24 folis, existent «en un archivo zaragozano» (95), és analitzat en la seva composició material i escriptura (97-100, amb reproducció fotogràfica de pàgines i anàlisi de grafies [no és autògraf de Francesc Climent]) i en són presentats els principals documents, pertanyents al pontificat tortosí del dit Climent (101-103); la majoria són butlles de Benet XIII que per raons diverses havien de passar per les mans del bisbe de Tortosa; entre elles, tramesa pel metropolità de Tarragona, la de convocatòria del concili de Perpinyà, 'Celestis altitudo consilii', datada a Porto Venere, 17 juny 1408. La transcripció dels set documents ocupa les pàgines 110-124 [cf. un cas paral·lel de llibre de Francesc Climent, ara de propietat particular, dins ATCA, IV (1985), 597-598, núm. 2188]. - J. P. E.

[7780]

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *Litterati i illiterati en l'oratória de Sant Vicent Ferrer*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 3 (1990), 50-66.

L'autor es proposa en aquestes pàgines estudiar el nivell d'instrucció dels individus que seguien la predicació de mestre Vicent i les crítiques adreçades per ell a un grup determinat (50). Recordats alguns textos, en els quals el sant criticava homes de carrera per llur capteniment de superioritat en relació al poble menut (juristes, estudiants, predicadors) (51-53), l'autor creu que el mateix Ferrer queia en allò que blasrava (55), afirma que en els sermons «no hi ha homogeneïtat de registres igual com no hi ha homogeneïtat de públic» (56) i detecta dos estrats, paral·lels a les dues llengües, llatina i catalana, emprades en els sermons (57), plans que també troba en les explicacions etimològiques (el 40% de les quals dependrien de les *Etymologiae* de sant Isidor de Sevilla, 61) o en les de normes gramaticals, en algunes de les quals la manca de rigor confirmaria la seva destinació a un públic poc exigent (58-59). Sant Vicent no s'hauria adreçat, per tant, exclusivament al poble menut.

- J. P. E.

[7781]

Roberto RUSCONI, *Vicent Ferrer e Pedro de Luna: sull'iconografia di un predicatore fra due obbedienze*, dins *Conciliarismo, Stati nazionali, inizi dell'Umanesimo*. «Atti del XXV Convegno Storico Internazionale. Todi, 9-12 ottobre 1988». Spoleto, Centro italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1990, 213-234 i dotze reproduccions fotogràfiques en sis pàgines no numerades entre les 234-235.

Recordada l'adscripció avinyonesa del futur sant i la dedicació a la prèdica itinerant després del 1398 (sostracció d'obediència per part de França i nit de visions) (214-215), l'autor recorda que la iconografia vicentina compareix el 1429 en la capella de Santa Maria Assunta, prop Pinerolo, on les inscripcions són fragments de la *Littera de fine mundi ad Benedictum XIII*, del 1412 (216-219), la qual podia recordar la progressiva seva distanciació de Benet XIII (232). El conjunt d'atributs iconogràfics correspon a un predicador del judici final (220-221), característiques, que, en canvi, són assuaujades a favor del dominic savi en el políptic de San Pietro Martire, de Nàpols 1460, basat en la *Legenda* de Pietro Ranzano (221) i realitzat per encàrrec de la casa reial [que, en part, li devia la corona] (222-224); el políptic de Castelvetro (Sicília) presenta el miracle popular en línia amb el *Chronicon* de sant Antoní de Florència (224); en el de Mòdena, entre el 1460-1480, destinat a formular un conjunt de mostres autèntiques de santedat dominicana (225), sant Vicent Ferrer és presentat com a «speculum fratrum praedicatorum» (231), mestre de teologia i predicador escoltat per tothom, també a base del text de Ranzano (227-229). - J. P. E.

[7782]

Josep M. FONT I RIUS, *La compilació manuscrita de les Constitucions de Catalunya (1413-1422)*, dins «Estudios Udina III», 107-131.

Aquestes pàgines formen part de l'estudi introductori del mateix autor a la recent reproducció de les *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, sobre la qual hom pot veure la recensió de Josep M. Pons i Guri publicada en aquestes pàgines d'ATCA, IX (1990), 391-392. – J. P. E. [7783]

Pere BOHIGAS [I BALAGUER], *Lírica trobadoresca del segle XV. Joan Basset i altres poetes inèdits del Cançoner Vega-Aguiló* (Biblioteca Manuel Sanchis Guarner, 17), [València i Barcelona], Institut de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1988, 232 pp.

La introducció ens proporciona, primer, l'elenc de les cent noranta-nou composicions poètiques del dit cançoner, ara a Barcelona, BC, mss. 7 i 8 (7-22); segueixen algunes pàgines dedicades a presentar els diversos temes tocats (religiosos i amorosos) i els metres emprats en els vint poemes de Joan Basset (23-27) i en els altres poemes (27-31) copiats en aquell «recull més important i complet que ens ha arribat de la poesia catalana anterior a Ausiàs March» (22); el darrer paràgraf és dedicat a la «llengua provençalada» (31) dels dits poemes, algunes característiques dels quals assenyala (31-32). Les composicions, precedides en algun cas d'una breu introducció de l'autor, són ací transcrits i llur text, completat amb notes explicatives. Moltes composicions són anònimes. Ultra les de Joan Basset (33-83), trobem la o les atribuïdes a Francesc Ferrer (84), Pere Català (95-103), Jutge d'Aurena (104-105), Guilhem de Sant Lesder (?) (110-112), Peyres de Rius (128-130), Lluís Ycart (131-149), Joan Casanassas (150-152), Joseta (165-167), Pere Tresfort (168-170), Melcior de Gualbes (171-173), Mossèn Ivany (174-177), Jacme Bonet (178-181), Ramon Cornet (190-194), Jacme Rovira (195-198), Pere Cardenal (199-201) i Vicenç Comes (205-227). El volum es clou amb dues pàgines de *Glossari* (228-230) i amb una de bibliografia (231-232). – J. P. E. [7784]

Maria Rosa MANOTE I CLIVILLÉS, *La lauda sepulcral de l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Sagarriga*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», X (1990), 31-38.

Resumides les dades biogràfiques del personatge i en particular la seva col·laboració en l'embelliment de la catedral de Tarragona amb el retaule de l'altar major, amb transcripció de fragments de l'Arxiu de la mateixa catedral, *Actes Capitulars* (33), trobem transcrita la inscripció sepulcral (34) i assenyalada la procedència mosana de la lauda, ara a Barcelona, Museu Marés. – J. P. E. [7785]

Patrick ARABEYRE, *Un prélat languadocien au milieu du XVe siècle: Bernard de Rosier, archevêque de Toulouse (1400-1475)*, dins «Journal des Savants», (1990), 291-326.

En dos punts aquestes pàgines recauen en el nostre tema: pel record del pas de sant Vicent Ferrer per Tolosa l'any 1416 (296-297) i pel de l'activitat de Bernat de Roserge al costat del cardenal Pèire de Foix en l'extinció del Cisma d'Occident amb la submissió del nucli de Penfíscola l'any 1429 (298-299). El tema principal de l'article és el de la posició d'aquell arquebisbe de Tolosa en relació a «França» i a la monarquia francesa. – J. P. E. [7786]

Josep CLOSA FARRÉS, *Lo dolç cant: entorn de la traducció de la Divina Comèdia de Dant Alighieri per Andreu Febrer (1429)*, dins «Misc. Bastardas 3», 47-55.

Indicació de passos concrets de la traducció que, segons l'autor, destaquen per alguna raó. Així, per exemple, el fet de traduir «cose belle» per «coses mundanals» és considerat

un tret moralitzant o una preocupació per l'aspecte formal de l'escriptura el fet de reproduir en majúscules els versos de la inscripció de l'entrada de l'infern; i en general, la fidelitat de la traducció, tot i les variants exigides pel pas de l'autor al traductor (50-51). – J. P. E.

[7787]

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Les poesies populars catalanes de la traducció del Decameron (Sant Cugat del Vallès, 1429)*, dins «Estudios Udina III», 203-218.

Les primeres pàgines resumeixen les notícies que hom té de l'ingrés de l'actual ms. 1716 a la BC i allò que de la traducció catalana del *Decameró* n'han dit els successius estudiosos que se n'han ocupat (204-209). La traducció catalana hauria estat més que versió, catalanització sistemàtica, demostrada pel fet de la substitució de les poesies italianes per d'altres de catalanes al final de les jornades I, V, VI i VIII, restant en blanc l'espai per a les altres. Les de les jornades VI i VIII, ací transcrites (212-214), «són cançons paral·lelístiques d'estil popular i tradicional, anònimes» (210), objecte d'aquest article, escrites dins una tècnica que Cerverf de Girona emprà en la *Viadeyra* (211), ambdues força anteriors al 1429, pervingudes al traductor per camí oral o escrit (215). També són transcrites i analitzades les cançons de Dioneo del final de la jornada V (215-216), de tradició oral i folclòrica de la Catalunya de la segona meitat del segle XIV i primera del XV (216). – J. P. E. [7788]

Manuel BALASCH, *Les crítiques de Mn. Josep Perarnau a la meua edició del manuscrit barceloní del «Memorial del pecador remut» de Felip de Malla*, dins «Favència», 11 (1989), 161-171.

Discussió d'algunes de les observacions textuais fetes en aquestes pàgines [cf. ATCA, III (1984), 290-293], set de les quals accepta (163), ultra quatre que qualifica d'errades tipogràfiques (165), i en discuteix quatre d'altres. [No sembla que hi hagi cap objecció a la quinzena d'observacions fetes dins ATCA, VI (1987), 363-364]. Les pàgines 165-170 són encaminades, si no m'erro, a desqualificar el signant d'aquestes línies. – J. P. E. [7789]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Vat. lat. 1061: Controversia trium animae potentiarum de Joan Serra*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 255-258.

Descripció del volum manuscrit vaticà indicat en el títol i transcripció de la *Explicatio rei* o exposició del tema de la controvèrsia (256-257), assenyalant al final una línia antropològica que aniria de Nicolau Eimeric a Francesc Eiximenis i a Joan Serra. – J. P. E.

[7790]

Remo L. GUIDI, *Lorenzo Valla e la vita dei claustrali*, dins «Studi Francescani», 87 (1990), 71-124.

La vinculació de Lorenzo Valla a la política d'Alfons dit el Magnànim explica que hom trobi en aquest article fragments d'humanistes italians judicant aquell rei (76-77) i la notícia que a Milà, Biblioteca Ambrosiana, H 117 inf., ff. 1 ss., hi ha una obra polèmica d'A. Biglia, *Paniscolaria ad Alfonsum regem Aragonum adversus scisma Benedicti* (76), detall, aquest de la feblesa reial envers les darreres manifestacions del Cisma d'Occident que hauria repercutit en les dificultats del Valla en relació a la Cort Romana. – J. P. E.

[7791]

Luíf Miguel DUARTE, *Súbitos da Coroa de Aragão em Portugal no séc. XV: comercio e segurança (algumas notas)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 161-170.

Les primeres d'aquestes pàgines recorden l'episodi d'un vaixell barceloní carregat de peix detingut a Porto el 1432, tot i haver satisfet els drets reials de sortida, potser perquè no havia importat gra (161-163), amb transcripció de dos documents que s'hi refereixen, de Lisboa, Archivo Nacional da Torre do Tombo, *Chanc. D. Alfonso V* (168-169). – J. P. E. [7792]

Jaume de PUIG I OLIVER, *Valoració crítica del pensament de Sibiuda al llarg del temps*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IX (1990), 275-368.

L'autor, sense pretensions de fer treball exhaustiu, recull i resumeix cent cinquanta-tres estudis o referències crítiques entorn de l'obra de Ramon Sibiuda des del segle XV fins al dia d'avui. Al final són presentades algunes conclusions, entre les quals cal remarcar que Sibiuda és valorat com a pensador força independent. – J. de P. [7793]

Margherita LONGO, *Michel de Montaigne. La «nottola» dell'Umanesimo francese*, dins «Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia [dell'Università di Bari]», XXXII (1989), 327-351.

Un apartat de l'article és dedicat a l'*Apologie de Raymond Sebond* (336-341), defensa de la *Theologia naturalis* de Ramon Sibiuda, obra, segons l'autora, «composta probablement nel 1491" (*sic!*)», demostració de les veritats de fe a través de les creatures, »in polemica con la tradizione scolastica, che applicava l'uso del sillogismo ed il distacco della vita empirica" (337). L'èxit de la seva traducció francesa del llibre de Sibiuda, publicada el 1569 i el 1581, hauria obligat Montaigne a respondre a les dues objeccions que hom féu a la *Theologia naturalis*: la fe no es pot sostenir en raons humanes; i els arguments de Sibiuda són ineficaços. La resposta a la primera subratllava que no es tractava pròpiament de raons, sinó de copsar la relació dialèctica entre l'humà i el diví (338); la resposta a la segona conduí Montaigne a plantejar el tema de la capacitat de la raó humana a establir veritats metafísiques i a manifestar-se agnòstic, agnosticisme que només seria superable per la fe (340). – J. P. E. [7794]

Del trenchament de la presó del bisbe. El procés contra Francesch Fonolleda i Na Violant, acusats de col·laboració en l'evasió de la presó episcopal de Barcelona de l'any 1436. A.D.B, Processos, n. 725 (1436). Introducció, transcripció i notes de Josep HERNANDO i Pilar VALDEPEÑAS, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 10-11 (1990-1991), 75-107.

La introducció precisa a quina fase del procés corresponen les declaracions ací publicades (76-77) i presenta les diverses persones que hi intervingueren en concepte d'acusats (79), de presoners escapats (79-81) i de testimonis (81-82), ultra resumir els fets entorn als quals hom investigava (83-86). A continuació és descrit el fascicle original (86, nota 21) i són transcrits i críticament anotats tant la part formulària com el text de les tretze declaracions entorn dels mateixos fets i de llurs responsables (86-107). – J. P. E. [7795]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Una enquesta sobre la situació econòmica i demogràfica de Mallorca l'any 1440*, dins «Fontes Rerum Balearium». Nova etapa, 1 (1990), 53-93.

La situació econòmica del Regne de Mallorca, endèmicament aclaparat de censals, menà en la data del títol a una enquesta a prohoms dels diversos estaments de l'illa entorn de les possibilitats de remei. Conservat el seu text a Ciutat de Mallorca, ARM, *A-Jurats, 1*, és ací transcrit íntegre. Hi ha la llista de les persones que hom proveïa consultar (55) i les

respostes a les deu preguntes que foren fetes a cada un dels enquestats, que foren Ramon Safortesa, Antoni Castell, Ramon Gual, Guillem Palou, Francesc de Comelles, Antoni Arrufat, Ramon Arbona, Joan Geronès, Lluís Prats, Lluís des Lladó, Pere Espanyol, Francesc Ortola, Bartomeu Benejam, Bartomeu Fuster, Gabriel de Vic, Lluç Oliver, Francí d'Olms, Pere de Sant Joan, Huguet Pont, Jaume de Galiana, Hug de Pacs, Nicolau de Pacs, Jordi Brondo, Bartomeu Botelles, Asbert de Parets, Bernat Bramona, Pere Font, Pere Descallar, Arnau de Marí, Bernat Berard, Dionís de Bagudà, fra Guillem Rubert, Joan Planes, Jordi Gual i Francesc Roig. – J. P. E. [7796]

Amadeu PAGÈS, *Ausiàs March i els seus predecessors*. Traducció de Víctor GÓMEZ (Col·lecció Politècnica, 41), València, Institució Alfons el Magnànim 1990, 432 pp.

Text traduït de l'obra publicada per Amadeu Pagès el 1912, sense introducció ni cap anotació que posi el text al dia [p. e., on és ara el manuscrit de la Collection Phillips, esmentat en la pàgina 18, que en altre temps es trobava a Cheltenham; cf. ATCA, X (1991), 8, nota 5]. Tampoc no consta enlloc el subtítol de l'obra original: *Essai sur la poésie amoureuse et philosophique en Catalogne aux XIVe et XVe siècles*. – J. P. E. [7797]

Lola BADIA, *L'infortunat anunciat i el jo prepotent en el poema XLVI d'Ausiàs Marc*, dins «Revista de Catalunya», núm. 45 (1990), 129-140.

El dit poema tindria dos eixos temàtics: «el caire fosc de la naturalesa atzarosa de l'amor i una peculiar superabundància del jo» (129). L'atzar consisteix en les dues possibilitats de trobar resposta a l'amor: la d'ésser plenament correspost i la de no ésser-ho, situació, aquesta darrera, en la qual ja es veu el poeta, el qual, per això mateix, creix als seus propis ulls (130). Reproduït el text (131-132, amb indicacions sobre la forma de presentar el poema a un lector no especialitzat), és partit en tres sectors (estrofes I-III, IV-V i VI-VIII). El primer exposa poèticament les dues possibilitats esmentades: que els vents oposats s'acordin a dur l'amant a bon port o que congruïn un fortunal apocalíptic, malgrat el qual ell parará ferm, perquè el seu amor és superior al només sensible (135-136); però (i entrem en la segona secció) l'única raó de témer la mort és que morint deixaria de significar res per a l'amada; i ací rau la grandesa del seu amor, allò que el converteix en campió entre els amants, vivint entre el temor i l'esperança (137-138); les darreres estrofes assenyalen l'únic camí, el de martiri continuat, sense mort, al qual el poeta es declara disposat, ja que juga al joc de l'amor, joc de daus, pur atzar (139-140). – J. P. E. [7798]

José Carlos ROVIRA, *Los poemas al amor de Lucrezia D'Alagno y Alfonso V de Aragón*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXVII (1987), 77-107.

Entre els poetes que més o menys per encàrrec o per interès cantaren aquells amors proclamadament platònics hi ha Pere Torrellas en una composició en llengua castellana (98-99) i Joan Perot en català (101-102); en canvi, Ausiàs Marc en el poema CXXII, sota l'al·legoria del falcó demanat al rei i d'una sèrie de sotsentesos, condueix l'autor a afirmar que «los guiños literarios del poema se convierten precisamente en una anulación del neoplatonismo que envolvía la visión de aquellos amores» (106), en els quals «la historia de verdad debe de ser la voluntad de platonismo, para los coetáneos y los posteriores, que envuelve de misterio al asiduo residente en Torre del Greco y a su amada» (107). – J. P. E. [7799]

Francisco ESTEVE PERENDREU, *Las bulas de Calixto III sobre el Estudio General de Lérida*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 63-64 (1990), 257-284.

Durant aquell breu pontificat de tres anys (1455-1458), el primer papa Borja expedí sis butlles relatives a l'Estudi General, cinc de les quals datades el 25 d'abril del 1458 i la darrera el 21 de maig d'aquell any. L'estudi comença resumint les notícies de l'estada d'Alfons de Borja a Lleida en qualitat d'estudiant i de professor (258-259) i segueix informant de les gestions de la ciutat davant el papa aprofitant la seva vinculació lleidatana, entre les quals hi havia la relativa a la reforma de l'Estudi (259-260), que es concretà en les sis butlles, el contingut de les quals és resumit en els capítols econòmic (assignació de cinc-cents florins anyals i d'altres vint-mil de capital per a pagues dels mestres, 263-265), jurídic (elecció de mestres pels estudiants i no per nou persones, reforçament de la jurisdicció universitària, 266-268) i espiritual (confraria universitària de Sant Iu i festes dels patrons de les facultats, 269). En apèndix són transcrits els dits sis documents, a base de Lleida, Arxiu de la Catedral, *Calaix 73* (270-284). – J. P. E. [7800]

Pere-Enric BARREDA I EDO, *Un inventari dels documents de la Tinença de Culla a l'Arxiu de l'Orde de Montesa al segle XV*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», núm. 27 (1989), 85-96.

Presentació de la taula de les escriptures que es conservaven en l'arxiu de l'orde de Montesa a Cervera del Mestrat, durant el segle XV, trobada a València, ARV, *Clerecia*, llibre 3522. La taula és ordenada primer seguint la jerarquia dels atorgants i després per llocs, als quals fan referència (Tinença de Culla, Culla, Benassal, Vistabella, Atzeneta, Benafigos, Vilar de Canes, Torre de Vinrobrí o d'En Besora, el Molinell, el Boi, Corbó, el Castellar i Matella). La primera secció de la segona part, *Cartes e títols fahents per los lochs de la Tinença de Culla, axí del temps dels templers com enaprés que fon transportat e aplicat al orde de Montesa, e són, segons que's seguex*, conté regest de cent-vuitanta un documents i és ací transcrita (92-96); l'autor ha identificat gairebé la meitat de tals documents en pergamins actuals de Madrid, AHN, Ordenes Militares. Montesa (90-91). – J. P. E. [7801]

Agustí ALTISENT, *Els comptes de fra Lluís Ponç en l'ambaixada a Enric IV (1463)*, dins «Estudios Udina III», 11-17.

Presentació i transcripció (15-17) del full conservat a l'Arxiu de Poblet, arm. I, cal. 16, núm. 370. L'ambaixada tenia per objectiu pressionar Enric IV de Castella a acceptar la sentència arbitral de Lluís XI de França, que l'obligava a renunciar a la corona de Catalunya a favor de Joan II de Catalunya-Aragó. – J. P. E. [7802]

M. Teresa BAQUÉ I ESTADELLA, *El rei Pere de Portugal (Pere IV pels catalans) i la seva influència en el descobriment d'Amèrica*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 27-34.

[Trobem en aquest article l'anomalia d'unes referències a almenys deu peces de documentació adjunta, la qual no es troba enlloc]. Amb referència a documentació d'ACA, *Canc.*, *Intrusos*, l'autora llança la hipòtesi que l'herald de Pere IV, el qual amagava el propi nom darrera la divisa del rei, «Paine pour Joie», s'ha d'identificar amb el descobridor d'Amèrica, Cristòfor Colom (30); també aplega noms dels diversos Yáñez / Eanes, que acompanyaren el Conestable a Catalunya (31-32). – J. P. E. [7803]

Llúcia MARTÍN I PASCUAL, *Els personatges del «Jacob Xalabín» i la història*, dins «Misc. Fuster II», 45-57.

[Després de les pàgines ja conegudes dels lectors d'ATCA, X (1991), 609, núm. 6771], l'autora, recordats els escassos estudis dels darrers anys, es proposa ara «demostrar que el *Jacob Xalabín* efectivament se serveix d'un relat històric», però que l'autor no pretengué de fer una obra d'història, ni tan sols conegué els fets de primera mà (47). Aplega, doncs, les dades històriques relatives als personatges principals de la novel·la (a Ya'qub Celebí (cavaller), ja pel fet d'ésser fill de Murat I; a aquest i al seu fill i germà de Ya'qub, Baiazet I, 48-53); també les relatives a algun personatge secundari, com Alí Baixà (53-54); trets els noms dels personatges, el nucli històric és la narració oral coneguda a l'Occident de la batalla de Kosovo del 1389 (amb barreja d'elements d'una segona batalla de Kosovo, 54). La redacció catalana s'hauria de datar «ben avançat el segle XV» (56), sense que manquin punts de referència que assenyalen vers el final. – J. P. E. [7804]

F. G. PERLES MARTÍ, *Los Aureos: March, Martorell, Corella*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 66 (1990), 179-195.

Resum de les ascendències, de la biografia i de la bibliografia dels tres grans escriptors de Gandia, que omplen un segle entre el 1397, naixement d'Ausiàs, i el 1497, traspàs de Joan Roís de Corella. En relació a Ausiàs, l'autor anuncia l'existència de «documentación inédita fehaciente de que Pere March, padre de Ausiàs, es natural de Valencia» (181); de Roís de Corella, nascut entorn l'any 1438 a Gandia (193), ens assabentem que «el papa valenciano Calixto III reunía a sus cardenales para leerles los poemas corellanos» (194 [recordem que Calixt III fou papa entre els anys 1455 i 1458]). – J. P. E. [7805]

Joanot MARTORELL, (Martí Joan de GALBA?), *Tirant lo Blanch*. Edició coordinada per Albert G. HAUF. Fixació del text, Albert G. HAUF, Vicent Josep ESCARTÍ. Volum I-II (Clàssics valencians, 7-8). València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1990, XXXVIII i 954 pp.

En la introducció, Albert G. Hauf recorda les dificultats que es presenten en la transcripció i publicació de textos medievals, perquè sempre comporten un percentatge important de subjectivisme (IX-XII). Transcriu nou documents relatius a l'edició valenciana del *Tirant...* del 1490 i el text del seu colofó (XIV-XXII) i, atesa la impossibilitat d'accés a alguns dels escassíssims exemplars conservats tant de la dita edició com de la de Barcelona 1497, se suma a la conclusió a la qual havien arribat fins ara tots els estudiosos del tema («sembla que hi ha un acord evident sobre la unitat essencial de la primera edició», XXXII), en considerar que les diferències entre els exemplars d'una edició eren explicables, potser fora del cas de l'orla de l'exemplar 'prínceps' de València, pel fet que la primera tingué dues tirades i que els impressors corregien sobre la marxa les faltes que descobrien (XXVII-XXXII). Per la seva banda, Hauf i Escartí es proposen d'oferir en aquestes pàgines transcripció del text tal com es troba en el dit exemplar de la Biblioteca Universitària de València, la primera pàgina de la qual és ací reproduïda (XXXVII), i prometen un darrer volum on s'hauria de trobar la introducció general, l'annotació sistemàtica dels aspectes literaris, lingüístics i de les fonts detectades, etc., així com el vocabulari, índexs i apèndixs (XXXIV). Tenim, doncs, en els actuals dos volums, ultra la introducció, que acabem de resumir, el text del *Tirant lo Blanc*, amb anotació crítica de les correccions fetes al text pres per base d'edició. – J. P. E. [7806]

Joanot MARTORELL, Martí Joan de GALBA, *Tirant lo Blanc*. Edició de Víctor GÓMEZ. I-III (Biblioteca d'Autors Valencians, 23-25), València, Edicions Alfons el Magnànim 1990, XIV i 1398 pp.

La presentació comença referint-se al *Tirant...* com a novel·la de mida humana (V-VI), resumeix les dades biogràfiques de Joanot Martorell, que el definirien com a «cavaller bel·licós, desimbolt, respectat pel seu mestratge en l'exercici de les armes com a combatent singular» (VI-IX). La narració manté un toc de realisme associat a una actitud irònica i humorística que la porta a «nivells de modernitat que ens el fan molt pròxim» (IX). El text es basa en l'exemplar de l'edició 'prínceps' de València 1490 conservat en la Biblioteca Universitària de València (XI), sense anotacions de cap mena. El text ocupa les prop de mil quatre-cents pàgines dels tres volums. – J. P. E. [7807]

Anna CORTADELLAS I VALLÈS, *Sobre certes afinitats temàtiques entre el Tirant lo Blanc i el romancer*, dins «Revista de Catalunya», núm. 46 (novembre 1990), 145-151.

El capítol 263 del *Tirant* presenta una escena en què l'emperadriu narra el romanç de Tristany planyent-se de la llançada del rei Marc, romanç no conservat en català. D'altres de coneguts per l'aplec de Manuel Milà i Fontanals, en canvi, tenen paral·lels en la novel·la: *La donzella guerrera* en el capítol 309 (146-147), *La viuda* en el capítol 472 (147-149), *La vella* en el capítol 479 (149-151), tot i les diferències entre les dues versions. – J. P. E. [7808]

Josep M. MIR, *La marrada africana de Tirant*, dins «Misc. Fuster I», 85-93.

L'autor recorda allò que els diversos estudiosos han dit de l'episodi, amb la conclusió que «les aventures de Tirant a Barbaria han estat gairebé ignorades per la crítica» (85), tot i que la dita narració constitueix gairebé el vint per cent de l'extensió total de la novel·la (86). L'estada a l'Àfrica és presentada com a resultat de la intervenció de forces sobrehumanes dels elements desfermats que fan naufragar el seu vaixell (87-88), després del doble fracàs bèl·lic i amorós de Constantinoble (89-90). L'anàlisi dels elements de la narració, en la qual «la sentor de croada s'escampa pertot arreu» (93), indica que l'episodi de l'Àfrica hauria desvetllat en Tirant la consciència d'haver de «conquistar tota la Barbaria» (92), just en el moment en què fracassa ja d'entrada (91-92), i així «el *Tirant* africà resta abocat a una profunda esterilitat» (92), plantat «del costat dels trobadors i de la cavalleria, de les últimes reminiscències feudals» (93). – J. P. E. [7809]

Salvador PONS BORDERIA, Ofèlia SANMARTÍN BONO, *Vers una anàlisi estilística del Tirant lo Blanc*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», V (1990), 329-361.

Els autors es proposen d'analitzar els més de dos-cents discursos que són integrats en el *Tirant...* sotmetent-los a la hipòtesi dels models compositius (HMC), i ara ofereixen una mostra del dit treball en relació al del capítol CLVI, *L'oració que Tirant féu als seus cavallers*, prenent com a punt de referència la preceptiva de Quintil·lià (330-331). Per això el dit text, reproduït ací cinc vegades, és analitzat successivament sota l'aspecte de la invenció (332-335), de la disposició (335-339), de l'elocució (340-346) i de la composició (346-353). En síntesi, «la base compositiva del text respon a l'estructura 'tema + amplificació', mitjançant la qual el discurs es va dividint en dos blocs», tal com expliquen les dues pàgines següents (354-356). Trobem, encara, dues consideracions finals, la primera entorn de la pragmàtica («hi ha un predomini de la segona persona del plural ('vosaltres'), que suposa una focalització del destinatari... En conseqüència, la intenció de l'orador és la persuasió de l'oratori, encara que el discurs s'orienta sobretot als cavallers») (358), l'altra entorn de la semàntica, que assenyala aquests sis mots clau o d'ells derivats: victòria, batalla, cavallers, combatre, honor, virtut (359). – J. P. E. [7810]

Júlia TODOLÍ, *L'art de la persuasió en el «Tirant lo Blanc»*, dins «Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura», I (1990), 69-86.

«En el present treball... partirem de la idea treta de la teoria de l'argumentació, que «beaucoup d'actes d'énonciation ont une fonction argumentative, qu'ils visent à amener le destinataire a (sic) una (sic) certaine conclusion, ou à l'en détourner» (70) ([O.] Ducrot, 1980: 15), i que aquesta funció posseeix unes marques en l'estructura mateixa de la frase» (70). L'estudi es limita a les raons persuasives posades en la boca de dos personatges, Plaerdemavida (paradigma del subjecte que «fa fer») i la Vidua Reposada (paradigma del personatge que «fa no fer»), la força de les quals raons recolza en allò que la societat contemporània del *Tirant* considera valors indiscutibles (73-84), i arriba a la conclusió que «els discursos on la Viuda intenta separar Tirant i Carmesina estan molt més treballats que els de Plaer, puix aquella no rebutja res per tal d'aconseguir el seu propòsit. Per això, no sols prova totes les tècniques argumentatives a l'abast sinó que de més a més explota l'engany fins a les últimes conseqüències: simula ser vertader allò que sap fals i arriba a constatar-ho empíricament, mitjançant unes tècniques que podem considerar quasi al límit de la bruixeria» (85). – J. P. E. [7811]

Maria Jesús RUBIERA MATA, *El món cavalleresc àrab i el món cavalleresc del Tirant*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», V (1990), 267-274.

Hom havia afirmat algun influx de *Les mil i una nits* en el *Tirant...*, fet possible per «les relacions militars i comercials de la Corona d'Aragó amb l'Orient en la baixa edat mitjana», tema en el qual l'autora afirma que no era l'únic camí ni el més important, atès el veïnatge de les dues religions en la Península Ibèrica i la simbiosi de musulmans i cristians en el Regne de València. Per aquest camí més indirecte podria haver arribat la història del filòsof de Calàbria en el capítol XC (268) i remarca que els documents més aviat permeten de parlar d'un influx de novel·les cristianes en la població sarraïna aragonesa i valenciana (cas del *Paris i Viana* aljamiat) (272). També fa observar que els moros de Joanot Martorell són coherents, a diferència dels que compareixen des del capítol CCC, atribuïts a Martí Joan de Galba: «els moros de Galba no tenen de moros ni les creences ni els costums» (273). La conclusió és que «no hem trobat cap argument que ens permeta parlar d'una influència directa de la literatura àrab en la novel·la valenciana» (274). – J. P. E. [7812]

Maria Jesús RUBIERA MATA, *Tirant lo Blanc i els moros*, dins «Aiguadolç», núms. 12-13 (1990), 33-40.

Pàgines només conegudes per referència. L'autora hi defensa que Martorell coneixia els mudèjars i els seus costums, «la qual cosa li va servir per [a] caracteritzar els seus personatges importants, un poc arbitràriament, és cert, però sense errades importants» (273). – J. P. E. [7813]

Rafael BELTRAN, *Eliseu («Tirant lo Blanc») a l'espill de Lucrecia («La Celestina»): retrat de la donzella com a còmplice fidel de l'amor secret*, dins «Misc. Fuster I», 95-124.

La doctrina d'Ovidi sobre els serveis mitjancers d'una minyona i les seves conseqüències en la mateixa criada és aplicada a les narracions de Joanot Martorell i de Fernando de Rojas, car l'estudi de figures secundàries pot descobrir aspectes d'una obra altrament imperceptibles. L'autor es proposa de «destacar els paral·lelismes entre ambdós personatges, per veure si el coneixement de l'un pot ajudar el coneixement de l'altre... de manera que, en un estadi posterior, puguem trobar la seua arrel comuna que ens permeta aprofundir en l'estudi d'aquests i dels altres personatges més principals de totes dues obres» (98).

Segueix una anàlisi de les compareixences de la minyona Eliseu en la narració del *Tirant*, sobretot la dels capítols CCXLVIII-CCLXIV, on es troba involuntàriament al mig de l'aventura entre l'emperadriu i Hipòlit (100-112). Descrita l'actuació de Lucrecia en *La Celestina*, l'autor arriba a la conclusió que en ambdós casos i en el de Plaerdemavida «la visualització de l'amor serveix a la donzella com a ritu d'iniciació sexual» (121). D'altra banda, l'anàlisi de la figura de la minyona Eliseu confirmaria que la darrera part del *Tirant* no fou escrita per Joanot Martorell (112). – J. P. E. [7814]

Curt J. WITTLIN, *Pistes per a descobrir canvis introduïts per Martí Joan de Galba en el Tirant lo Blanc de Joanot Martorell*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», V (1990), 313-327.

L'autor està convençut que el fet de conèixer les variants de les paraules en el *Tirant...* podria ésser camí per a destriar allò que és de Joanot Martorell i allò que introduí Martí Joan de Galba (314 i 326). N'indica doble direcció: la de comparar el text de fonts conegudes del *Tirant* amb el corresponent d'aquest (cap. 309 = *Lo somni* de Bernat Metge; caps. 1-40 = *Guillem de Vairoç*, dels quals trobem sis mostres, 315-317); i la de les concordances elaborades pel Centre de Tractament de Textos Catalans de la Universitat de Barcelona, que permeten de conèixer el nombre de variants tant d'un mot com d'altres que l'acompanyen (317-326). A l'acabament l'autor recorda que la intervenció de Galba afectà una quarta part del text (326-327). – J. P. E. [7815]

Luis P. MARTÍNEZ SANMARTÍN, Marc BORRÀS BARBERÀ, *Tirant lo Blanc, novel·la moderna? Mutació social i reacció ideològica a la fi de l'Edat Mitjana*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», V (1990), 275-300.

D'entrada, els autors qüestionen la 'modernitat' del *Tirant...*, es pregunten per què fou escrit (276) i contesten que per l'«evolució de l'estructura social» (277). Per això, defineixen aquestes pàgines com a «aproximació de caire estructural al problema de la gènesi i el caràcter del *Tirant lo Blanc*» (282, nota 21) i estableixen la tesi: «l'obra literària no és un producte innocu de la genialitat de l'autor, sinó que ambdós -autor i obra- són incomprendibles sense acudir al seu marc sociocultural de referència» (277), marc social que en el cas de Joanot Martorell es trobaria en el tram descendent de la cultura cavalleresca (283): «la intencionalitat ideològica de l'autor es revela com l'única hipòtesi capaç de facilitar una síntesi interpretativa de caràcter integrador» (284). Martorell faria una defensa del decadent orde de cavalleria i intentaria de revitalitzar-la tot depurant-la; per això, completaria amb l'observació de la realitat ambiental el discurs teòric sobre la cavalleria rebut dels segles XII-XIII (284-286). Les pàgines següents tracten el tema general de l'evolució de la cavalleria els segles XII-XV (288-294). «El *Tirant lo Blanc* és una novel·la medieval, tant pel que toca a la psicologia del seu autor com a la ideologia que la informa» (295) i, a fi de demostrar-ho, els autors subratllen el medievalisme d'algunes narracions bèl·liques, punt on algú volia veure la modernitat del llibre (295-297). Resultat: «nosaltres entenem el *Tirant* com una novel·la medieval, en tot allò que fa referència a la interpretació que l'autor fa del seu rerafons històric, interpretació condicionada per les categories mentals que venien a configurar la seua visió del món. Categories que, al seu torn, derivaven de la seva posició de classe, i de la manera en què el seu grup de status afrontà la conjuntura crítica que li pertocà de viure a la baixa edat mitjana» (299). – J. P. E. [7816]

Rafael BELTRÁN, *Las «bodas sordas», en Tirant lo Blanc y la Celestina*, dins «Revista de Filología Española», LXX (1990), 91-117.

El *Tirant lo Blanc* ha estat titllat de brut, com si alguns personatges femenins haguessin estat educats per una Celestina; l'autor precisa: «...de hecho fueron educadas en la misma escuela literaria: la escuela de la comedia» (93), comèdia que es concretaria d'una banda en el cap. 162 de la novel·la (trobada nocturna entre Tirant i la princesa) i de l'altra en el *Pamphilus*, tot i que aquesta obra no hagi deixat rastre perceptible en la literatura catalana medieval (96-100). L'autor estableix els paral·lelismes textuais entre les diverses obres esmentades en els set passos que culminen en les respectives narracions de la rendició amorosa (101-107). Torna a insistir en la funció de Plaerdemavida [cf. resum n. 7814] (108-111). Els capítols 229-231 també serien teatralment representables (112-115). – J. P. E. [7817]

Rafael BELTRÁN, *Paralelismos en los enamoramientos de Calisto y Tirant lo Blanc: los primeros síntomas del mal de amar*, dins «Celestinesca», XII/II (otoño 1988), 33-53.

Article només conegut per la referència que el mateix autor hi fa en les pàgines acabades de resumir. L'autor hi analitzaria un dels punts en els quals hi ha més concentració de vivències: el de la compareixença de Carmesina i de l'enamorament de Tirant (93, nota 6). – J. P. E. [7818]

Joan Maria BARBERÀ, *Oar ur goadeg digenvez*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», V (1990), 301-312.

Després de l'explicació de les circumstàncies personals que portaren l'autor a emprendre la traducció francesa del *Tirant lo Blanc* i de les que en permetran la publicació, suggereix una correcció textual per al capítol 137 de l'obra: «lo famós philòsof Lexi = lo famós philòsof letí» (= llatí) i analitza la traducció francesa feta pel comte de Caylus el segle XVIII, realitzada a base de la traducció italiana de Lelio Manfredi i no pas de la castellana del 1511 (303-304); de més a més, Caylus es prengué la llibertat de resumir en tres línies episodis que en l'original ocupen prop tres capítols, tal com demostra el primer episodi de *Guillem de Warwick*, ací reproduït en la traducció de l'autor (309-312) i en les tres línies del comte (312). – J. P. E. [7819]

«*Tirant lo Blanc*», *cinc-cents anys*». *Dossier*, dins «Cultura», núm. 11 (abril 1990), 27-42.

Aquestes pàgines, ultra una presentació signada per Isidor Cònsul, contenen, de Martí de Riquer, *Al mig mil·lenari de «Tirant lo Blanc»* (28-30), de Ferran Gadea i Gantús, *Entre la tradició i el renaixement* (31-33), d'Anton M. Espadaler, *Les pomes del paradís* (34-36), d'Albert Hauf, *L'aventura d'editar un text medieval* (37-38) i de Josep M. Benet i Jornet, *L'experiència de dur Tirant al teatre* (39-41) i una bibliografia de les edicions, resums, adaptacions diverses i traduccions (42). – J. P. E. [7820]

Miquel PUJOL I CANELLES, *Una batalla a ultrança de la segona meitat del segle XV a Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 23 (1990), 39-76.

L'acta notarial de batalla a ultrança presa a Castelló d'Empúries el 1468, conservada a l'Arxiu Històric de Girona, *Protocols notarians de Castelló d'Empúries*, 690, ací transcrita (65-69) i resumida (54-63: [sembla que s'ha d'entendre en sentit de resum la «traducció comentada de l'original» promesa en la pàgina 54]), és completada amb les dades proporcionades, d'una banda per la literatura catalana medieval relativa a cavalleria i a les seves batalles (43-49 [potser s'hi hauria d'afegir la lletra publicada dins ATCA, III (1984),

251-253]) i de l'altra per les dades prosopogràfiques relacionades amb els personatges que intervingueren en aquell acte de Castelló d'Empúries (49-54). Redactada en llatí, l'acta conté transcripció de les peces catalanes que hi foren integrades, com són presentacions, crides, etc. — J. P. E. [7821

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], *Remarques a l'edició de dues traduccions de Martí de Viciana*, dins «Anuari de l'Agrupació Borrianenca de Cultura», I (1990), 86-94.

Les dues traduccions són les suara publicades del *Comentari a l'econòmica d'Aristòtil*, a cura d'Antoni Ferrando Francès, i del *Llibre de virtuoses costums*, a cura de Jaume Riera i Sans. Quant a la primera, refà el pas de l'atribució del treball no a Rafael-Martí de Viciana, ans al seu avi Martí de Viciana, i de la seva datació entorn del 1470 (87-88); creu que Antoni Blay no fou sols copista, ans podia haver redactat o introduït títols o anotacions marginals (89); i no creu que la misogínia del text es pugui interpretar com a queixa contra la muller, Damiata, car seria tret genèric de la literatura contemporània (89-90). Quant a la segona, recorda que no tothom n'ha atribuït el text català a Martí de Viciana (90), que la cronologia dels tractats de Sèneca en català proposada per l'editor «no és exacta» (90-91), que les raons d'atribució són discutibles, car «si estudiem un a un els arguments presentats per l'editor, no sembla del tot definitiva l'atribució de la versió catalana del *De moribus* a Martí de Viciana; cap argument concret pot demostrar l'autoria. Però si considerem en bloc tots els raonaments de Riera, i tenim en compte el document aportat per [V.] Forner (reproduït ací a la nota 7), l'assignació esdevé aleshores correcta» (92); i que l'anàlisi dels grups de sinònims porta a la comprovació «que no hi ha cap grup de sinònims de *Virtuoses*» que aparega novament a l'*Econòmica*» (93) i que els nombrosos comentaris i glosses afegits pel traductor n'«evidencien clarament la mentalitat conservadora i l'objectiu moralitzador» (94). — J. P. E. [7822

Jordi PARRAMON I BLASCO, *Dos anòmins relacionats amb Bernat Fenollar*, dins «Misc. Fuster I», 77-83.

Les dues poesies anònimes i la de Bernat de Fenollar, ací transcrites (81-83), es troben en el volum factici aplegat pel notari de Tortosa Lluís Palau en el pas del segle XV al XVI, actualment a Cambridge, Trinity College, R 14-17. L'autor creu que la cobla de Fenollar fou en realitat una crida adreçada a diversos poetes a respondre a un tema (la impossibilitat d'expressar o manifestar l'amor) i que les altres dues poesies són respostes d'autor desconegut a la dita crida, a la qual també hauria respost Ausiàs Marc amb la poesia *Quant més amau tant més amor teniu* (78). L'autor creu que les dues poesies anònimes no són ni d'Ausiàs ni de Joan Roís de Corella (79-80), en resumeix el tema i n'exposa les característiques mètriques (80-81). — J. P. E. [7823

Tomàs MARTÍNEZ I ROMERO, *L'obra del comanador Miquel Estela*, dins «Misc. Bastardas 3», 77-109.

Objectiu de l'autor en aquestes pàgines: «intentarem d'organitzar totes les notícies sobre el personatge, editarem les composicions que encara romanen totalment inèdites i provarem de fer una cronologia de les seues obres» (77). Les fonts atribueixen certes obres a Miquel Estela de Barcelona, d'altres al comanador Estela, que normalment hom ha considerat dues persones. L'autor afirma que «una simple comparació entre la *Comèdia* [atribuïda a Miquel Estela de Barcelona] i la *Glossa* [atribuïda al comanador Estela] és suficient per a comprovar que ambdues són fruit del mateix autor...» (79) i per això presenta de forma unitària l'*Obra* (79-80), l'*Oració* (80-82), la *Comèdia* (82-85), la

Qüestió (86-88), les dues poesies castellanques (88-91) i l'única obra en prosa (91-92). La seva activitat literària seria atribuïble al tercer quart del segle XV i ell hauria estat «un autor primerenc i genuí d'una època de fluctuació entre la tradició castellana de poesies d'amor cortès i la literatura de certàmens a la segona meitat del segle XV» (93). Són editats en apèndix la *Glossa sobre los motius de Jesucrist feta per lo comanador Stela* (94-99), l'*Obra feta per Miquel Estela de Barcelona intitulada Comèdia de la Sagrada Passió de Jesucrist* (100-105) i *El comanador Estela sobre «bive leda, si podrás»* (106-109). – J. P. E. [7824

Hélène CHAUDOREILLE, *Contribution à l'élaboration d'un répertoire indexé des chansonniers catalans, suivie de l'édition des textes inédits du chansonnier N*, dins «École Nationale des Chartes. Position des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1990», París, École des Chartes 1990, 41-44.

Resum de tesi doctoral. L'autora basa el seu treball en el *Repertori dels antics poetes catalans* de Jaume Massó i Torrents i en el *Catálogo-Índice de la poesía cancioneril del siglo XV* de B. Dutton, recorda la situació d'edició dels cançoners catalans, aturada el 1938 amb la publicació del *Cançoner dels Masdovelles* de Ramon Aramon i Serra, indica els nou cançoners coneguts (quatre a Barcelona, Biblioteca de Catalunya; tres a París, Bibliothèque Nationale; i dos més a Barcelona, un a la Biblioteca Universitària i un a l'Ateneu Barcelonès), estableix la llista de les peces i de llurs íncipit, les col·loca històricament en un context d'afirmació catalana dins la tradició provençal en el darrer quart del segle XV, en un primer moment d'influx castellà, elabora diversos índexs, descriu el ms. 1 de l'Ateneu Barcelonès (manuscrit N), n'estudia les característiques de mètrica i d'escriptura i ofereix una edició diplomàtica dels seus textos. – J. P. E. [7825

Cebrià BARAUT, *Una lletra consolatòria de Bernat Boïl, ermità de Montserrat*, dins «*Studia Monastica*», 32 (1990), 381-388.

la *Lletra consolatòria tramesa al espectable compte de Prades per frare Boil, ermità de Monsarar qui fou secretari del archebisbe de Saragossa, per la mort del Castellà d'Amposta*, Bernat Hug de Rocabertí, de Madrid, BN, ms. 7811, ací transcrita amb anotacions (384-389), és precedida per una introducció, en la qual l'editor recorda algunes dades de les ordenacions rebudes per Boïl a Barcelona el 1481 i resumeix el contingut de la lletra, que és exhortació al deseiiment del món, davant la seguretat de la mort. La lletra s'hauria de datar els anys 1483-1484. – J. P. E. [7826

J. Angel SESMA MUÑOZ, *El establecimiento de la Inquisición en Aragón (1484-1486). Documentos para su estudio* (Fuentes Históricas Aragonesas, 15), Saragossa, Institución Fernando el Católico 1987, 256 pp.

[Pel tema, aquest llibre cauria fora del camp del nostre Anuari]. Però els seus dos centenars de documents, publicats íntegres, permeten de conèixer tota una dinàmica entorn la nova Inquisició dels Reis Catòlics (interès de la corona a imposar-la i, per contra, reacció de les institucions del Regne d'Aragó defensant els drets dels habitants), que seria paral·lela de la dels Països Catalans, als quals, d'altra banda, fa referència qualche document, com és ara alguna de les butlles de Sixt IV (30, 35, 37) o la carta de Ferran dit el Catòlic al cardenal Joan de Margarit demanant el seu valiment davant el papa (81), o d'altres peces relatives a personatges dels Països Catalans, com és ara fra Joan Cristòfor de Gualbes (33 i 34). Malgrat tot, tant Barcelona com València seguien posant dificultats (170-171), però el rei anunciava imminent la implantació del nou tribunal de la fe a Barcelona (210). També hi ha la notícia que fra Tomás de Torquemada, prior de Santa Cruz de Segóvia i inquisidor,

rebé del rei la propietat de tots els llibres dels heretges valencians (205). De més a més, cent-tretze dels cent noranta-nou documents ací publicats [manca el 74, pp. 112-113] procedeixen d'ACA, *Canc., reg.* 3684 (10-12), cent-un dels quals són ara publicats per primera vegada. Els altres procedeixen d'arxius sobretot aragonesos, d'entre els quals destaquen el Municipal de Terol amb el seu *Libro de los Jueces* (13-15) i el de la Diputació de Saragossa (12). L'autor creu que en aquells moments encara no es pot parlar d'una inquisició hispànica unitària (9, nota 6). L'obra és completada amb dues pàgines de bibliografia (233-235) i amb taula alfabètica única d'antropònims, topònims i temes (239-253)[cf. el resum n. 7609]. – J. P. E. [7827]

Antoni JORDÀ FERNÁNDEZ, *Los remensas: evolución de un conflicto jurídico y social del campesinado catalán en la Edad Media*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXXVII (1990), 217-297.

Presentació global del tema en dues parts: la primera s'encara amb la qüestió de l'origen i recorda les dues posicions, la dels qui el fan derivar de la servitud de la gleba (Eduardo de Hinojosa y Naveros, Joaquim de Camps i Arboix) i la dels qui hi veuen la conseqüència d'una situació econòmica determinada (Jaume Vicens i Vives, Miquel Galobardes i Vila) (217-224) i precisa el concepte de remença, bàsicament el d'una família que no té la facultat de deixar un mas perquè hi està jurídicament vinculada, vinculació acompanyada d'una sèrie de mals usos, explicats un per un (234-238), i d'altres abusos (239-245), localitzats en la Catalunya Vella, amb el màxim de presència al Gironès (247: [¿el Rosselló n'estigué lliure?]). Aquesta part es base en documentació d'arxiu ja publicada, en les *Constitucions de Catalunya* i sobretot en les *Consuetudines Gerundenses*. La segona part descriu la trajectòria del conflicte des de la Pesta Negra a la Sentència Arbitral de Guadalupe: existència de masos rònecs després de la Pesta amb el consegüent avantatge a favor dels pagesos (249-253), reacció senyorial defensant la situació anterior (254-256) i intervenció de la monarquia, bàsicament favorable als pagesos fora dels moments de Corts, en què els braços privilegiats obligaven a reafirmar el «statu quo», des de Joan I a Alfons dit el Magnànim (261-276). Fou el Consell representant del Principat de Catalunya contrari a Joan II el que creà una comissió que formulà un projecte de concòrdia (279-284), el qual seria la base per a la Sentència Arbitral promulgada a Guadalupe el 1486 (286-292), triomf del sector moderat constituït per pagesos grassos que podien pagar les talles. – J. P. E.

[7828]

Maria Mercè MARÇAL, *Isabel de Villena i el seu feminisme literari*, dins «Revista de Catalunya», núm. 44 (setembre 1990), 120-130.

Qualifica la *Vita Christi* d'Isabel de Villena de «discurs ginecocèntric» i confirma: «aquesta és de debó la paraula que escau a la globalitat del llibre i ajuda a entendre'n l'estructura» (124). Hauria estat escrita tenint per teló de fons l'*Espill* de Jaume Roig a fi de reafirmar la vàlua personal de les seves monges en tant que dones i així impulsar-les en la vida religiosa (122-123). Dividida la *Vita Christi* en tres grans blocs, abans i després de la vida pública de Jesús (124), resulta que el central de l'obra i de la història és el més breu (capítols 107-186; en la qual, però, les figures femenines són sempre positives, 127); els altres, en canvi, no sols són més extensos, ans encara totalment centrats en Maria, sobretot el primer, fins al punt que l'autora creu que una síntesi, no gaire inexacta, de tota l'obra podria ésser formulada així: «aquella petita Maria, que al començament del llibre era concebuda miraculosament i que Isabel de Villena ha anomenat sovint *Sa Altesa*, després de tot un seguit de proves doloroses, la més cruel de les quals ha estat la mort del seu únic

fill, ateny el premi que ha merescut pel seu capteniment i és coronada, és clar, com a reina» (129). – J. P. E. [7829]

Miguel PEINADO MUÑOZ, *La hermenèutica de Jaime Pérez de Valencia (1408-1490) en su perspectiva històrica*, Granada, Facultad de Teología 1989, 76 pp.

Extret de tesi doctoral. Les primeres pàgines ofereixen l'esquema general de la investigació (3-10), de la qual, després d'una explicació introductòria (11-15), n'és reproduït el capítol setè: *El dogma como criterio hermenéutico*, en el qual són exposades les bases doctrinals (inspiració de l'Escriptura, Unitat i Trinitat de Déu, Cristologia, Ecclesiològia i Escatologia) (19-28) i els deu camins concrets (28-48), seguint els quals un exegeta cristià pot interpretar de forma adequada a la teologia cristiana els textos de l'Antic Testament i amb més concreció els del *Saltiri*, escrits en context religiós ben diversos. Aquesta doctrina comporta necessàriament una confrontació amb l'exegesi dels autors jueus, en la qual Peres de València hauria tingut molt en compte el *Pugio fidei* de Ramon Martí (43). Tenim al final quatre pàgines de resum (50-54) i vint de bibliografia (55-74). – J. P. E.

[7830]

Klaus REINHARDT, *Die christologische Auslegung des Psalmes «Miserere» im Kommentar des Augustiners Jacobus Pérez von Valencia (+ 1490)*, dins «Trierer Theologische Zeitschrift», 96 (1987), 207-226.

D'entre els tres centenars de comentaris al salm *Miserere* escrits entre el temps de Sant Augustí d'Hipona i el de Luter, el de Peres de València destaca pel fet de resumir cap al final de l'Edat Mitjana l'evolució de l'exegesi dels *Salm*s posterior a Agustí, determinada per la perspectiva cristiana, i pel de reflexionar, en confrontació amb els jueus, entorn dels principis de l'exegesi (210). Després de constatar que la tradició exegetica cristiana no interpretava el dit salm de forma única (alguns hi sentien sobretot la veu de David, d'altres la de tota l'Església des d'Adam fins al judici i d'altres la de cada pecador), Peres de València emprèn una triple exposició: la del sentit literal o veu de David (213-216), la del sentit místic o veu del cos místic de Crist ferit pel pecat d'Adam (217-220) i la del sentit moral o veu de cada pecador que es penedeix dels seus pecats (220-226). Les referències i els fragments transcrits pertanyen a l'edició d'*In psalmos davidicos lucubratissima expositio* de París 1533 (209, nota 7). – J. P. E.

[7831]

M. Rosario FERRER GIMENO, *La Biblioteca del Canónigo Maties Mercader (+1489)*, dins «Estudis Castellonencs», 4 (1987-1988 [1990]), 441-469.

Presentació de Maties Mercader, cortesà de la dinastia catalano-aragonesa de Nàpols (444-445), i de la seva biblioteca (446-449), coneguda per l'inventari «post mortem» dels seus béns, dreçat pel juny del 1489, conservat a València, Arxiu del Patriarca, *Protocols notarial*. Garcia Uguart, reg. 1250, acf transcrit (450-469). La llista de llibres pertanyents a la biblioteca pròpiament dita puja a 202, la majoria ja d'estampa, car només el 19'31% serien manuscrits (446). També hi havia llibres en d'altres indrets de la casa: una carta de navegar (460), tres missals (461) i alguns llibres que potser eren d'altri (465). S'hi trobaven, de més a més, quatre volums de pergamins blancs (467). [Sigui'ns permès d'assenyalar que la *Glossa del bisbe super Psalterium* (453, núm. 46) és l'obra bàsica de Jaume Peres de València, publicada en la mateixa ciutat cinc anys abans; que *Lo Cartoixà* (454, núm. 79), ja imprès l'any 1489, no pot ésser l'edició del 1496, contra allò que deixa entendre la nota 100 de la mateixa pàgina; que algun almenys dels *Llibres de menescalia* esmentats en les

pàgines 86-87, podria ésser el de Manuel Dies; i que *Lo comprensori* manuscrit (455, núm. 94) és l'obra de Joan de Gal·les]. – J. P. E. [7832

Sabine POESCHEL, *Age itaque Alexander. Das Appartamento Borgia und die Erwartungen an Alexander VI*, dins «Römisches Jahrbuch der Bibliotheca Hertziana», 25 (1989), 127-175.

L'estudi, valent-se de transcripcions de fragments, recorda la figura, també la humana i corporal, d'Alexandre VI immediatament després de l'elecció papal el 1492 (130). L'anàlisi detallada de les pintures de l'«appartamento Borgia» confirmaria llur finalitat de manifestar i magnificar els objectius del papa que les encarregà al Pinturicchio, finalitats sintetitzables en el triomf de la fe i en la victòria contra els turcs, punt en el qual Alexandre VI es podia sentir hereu de l'oncle Calixt III (159). El mateix nom d'Alexandre portà molts contemporanis a comparar-lo amb Alexandre el Gran (160), amb totes les connotacions triomfalistes. – J. P. E. [7833

Curt J. WITTLIN, *La «Valenciana prosa» del traductor Bernardí Vallmanya*, dins «Misc. Fuster I», 125-151.

Durant cent vint anys (1392-1511) la imitació dels models llatins clàssics donà en català la «valenciana prosa» (128). Bernardí Vallmanya, que havia participat en les *Obres e trobes en llaor de la Verge Maria* del 1474, publicà en la darrera dècada del segle XV tres traduccions catalanes en «estil de valenciana prosa», realitzades a partir d'originals o de traduccions castellanes (128-129). Presentats tant els textos castellans com les traduccions catalanes (129-134) i acceptat el treball de Saverio Panunzio [cf. ATCA, II (1983), 543, núm. 935] (131-132), l'autor hi aplega castellanismes - mots expressius - llatinismes (135-137), i assenyala la preferència per certs adjectius (137-138), les repeticions evitades (138-139), els adjectius i adverbis afegits (139-140), les construccions nominals substitutives de mots únics (140-141), les expressions nominals paratàctiques (141-142), les expressions sinonímiques asindètiques (142-143), les expressions sinonímiques paratàctiques evitades (143-145), les subordinacions (145-147), els verbs auxiliars amb infinitius per a determinar la funció verbal (147-148), les construccions sense «que» (149), la sintaxi i ordre de mots: quismes (149-150), les transposicions de verbs a la fi de la frase (150), i les unitats conceptuals separades (150-151). – J. P. E. [7834

Jon ARRIZABALAGA, *Medicina y morbus gallicus en la Italia de finales del siglo XV: el arquiatra pontificio Gaspar Torrella (c. 1452-c.1520)*, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», XL (1988), 3-38.

La sífilis s'estengué per Itàlia el 1495, escampada per l'exèrcit de Carles VIII de França. En deu anys vint-i-quatre autors li dedicaren trenta-dos tractats; dos metges valencians d'Alexandre VI, Pere Pintor i Gaspar Torrella n'escriviren tres, dos dels quals el darrer [cf. el resum següent], la biografia del qual és ací resumida (9-11). L'aportació torrelliana és ací exposada en quatre apartats: nom i definició de la malaltia, darrera el qual hi havia el problema de si es tractava d'una malaltia ja coneguda o reductible a una de coneguda; Torrella encunyà el neologisme de «pudendagra» (15) i considerà que era relacionable amb la «scabies» (16); causes, punt en el qual Torrella, prescindint de l'aire i de raons sobrenaturals, defensa que s'encomanava per contacte, sobretot però no exclusivament sexual (17-20); descripció de casos clínics, punt en el qual Torrella transmet tota la frescor de l'observació directa (21-24); tractament i prevenció, capítol en el qual Torrella subratlla la importància dels factors psicològics, de l'estat general del pacient i informa sobre l'ús

del mercuri [cf. resum següent] i, quant a la prevenció, assenyalava la necessitat de controlar les prostitutes (30). La consideració de la sífilis no pas com a epidèmia incontrolable, ans com a passa encomanadissa, amb la conseqüència que hom podia practicar una política de contenció, seria la gran aportació de Torrella (31-32). – J. P. E. [7835]

Jon ARRIZABALAGA, *De morbo gallico cum aliis*: another incunabular edition of Gaspar Torrella's *Tractatus cum consiliis contra pudendam seu morbum gallicum (1497)*, dins «La Bibliofilia», LXXXIX (1987), 145-157.

Gaspar Torrella publicà a Roma l'any 1497 el *Tractatus...* esmentat en el títol; i allí mateix el 1500 el *Dialogus de dolore cum ulceribus in pudendagra evenire solitis*; de més a més, també a Roma però sense data un *De morbo gallico cum aliis*, que l'autor afirma ésser incunabular, perquè fou publicat entorn del 1498 i certament no després del *Dialogus...*, perquè en aquest revisa les indicacions entorn de l'aplicació de l'argent viu, cosa que no fa en els dos anteriors; i perquè el *De morbo gallico cum aliis* és dedicat a Cèsar Borja, «ducem Valentiniensis[s]», sense altres títols, quan el maig del 1499 rebia el títol «de França» i el març del 1500 el de «Capità General i Gonfanoner de l'Exèrcit de l'Església», títols que no haurien mancat en la dedicatòria. Hi ha reproducció de tres pàgines del *De morbo...* – J. P. E. [7836]

Jon ARRIZABALAGA, *El Consilium de modorrilla (Roma y Salamanca 1505): una aportación nosográfica de Gaspar Torrella*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 5-6 (1985-1986), 59-94.

Amb motiu d'un viatge reial de Cantàbria a Flandes comparegué una nova malaltia, que sota forma de deixament total portava a la mort i s'encomanava arreu on els malalts anaven. Gaspar Torrella, informat per altri, dedicà a la nova marfuga el *Consilium de modorrilla* publicat l'any 1505 gairebé simultàniament a Roma i a Salamanca (60-63) i reeditat el 1521. Se n'haurien conservat sis exemplars de la primera edició, i dos tant de la segona com de la tercera (63). A diferència dels tractats sobre la sífilis, aquest no es basa en experiència clínica directa ans en descripció rebuda de Castella (65-66 i 78-79) cosa que li dona un valor més limitat (69). Exposada la informació que en té (70), Torrella intenta definir la naturalesa de la malaltia, que comença batejant com a «pesta ovina» (72) i considera una de les febres pútrides pestilencials (74, 75), encomanadissa i transmesa per l'aigua, localitzable en la flegma (76-77 i 82) i atacant els ventrílocs cerebrals (80), amb quadre clínic en les pàgines 83-84. Seria diagnosticable pels símptomes que indicarien l'existència d'un apostema en el cervell (85). Les atencions personals envers el malalt serien diverses segons que la causa fos matèria calent o freda, però la flebotomia seria apropiada per a ambdós casos; l'esquema complet del tractament és a la pàgina 87. L'atenció a les malalties noves i la importància de l'observació clínica són comú denominador dels tractats de Gaspar Torrella; aquest, però, no arriba a l'altura dels dedicats a la sífilis (94). – J. P. E. [7837]

M[ària] I. FALCÓN PÉREZ, *Crónica de los reyes de Aragón y de los Condes de Barcelona y de la población de España, de fray Esteban Rollan, O. P.*, dins *Historiographie*, 171-177.

Tant el text com el títol d'aquesta crònica són en llatí en l'únic manuscrit, el de Barcelona, BU 741, ff. 237-241. La dita crònica hauria estat escrita entre el 1495 i el 1519, inspirada en la primera edició (Barcelona 1495) de Pere Tomich; ací en són resumides les successives parts (172-175). Esteve Rollan és fins ara desconegut, però documentat com a

professor en diversos convents dominicans de Catalunya entre 1475 i 1530 (176-177). – J. P. E. [7838]

Esteban ROLLÁN, *Chronica regum Aragonum et comitum Barchinone et populationis Hispaniae*. Edició e índices de María Isabel FALCÓN PÉREZ (Textos Medievales, 76), Saragossa, Anúbar Ediciones 1987.

Edició només coneguda per referència. – J. P. E. [7839]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *La Passió a l'Urgell. Segles XV i XVI*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», II (1990), 79-89.

L'aportació bàsica d'aquestes pàgines consisteix en la transcripció (87-89) d'onze anotacions de pagaments fets per treballs o despeses relacionades amb la representació del *Davallament de la Creu* el Divendres Sant, amb la qual cosa l'autor pot dreçar un quadre de notícies de tals representacions a Lleida, Cervera, Tàrraga i Bellpuig entre el 1431 i el 1583 (86; cf. 84). Les anotacions es troben en els arxius comarcals de Cervera i de Tàrraga i en el municipal de Bellpuig; dues de les respectives pàgines, del 1480, són fotogràficament reproduïdes (83 i 85). De més a més, són afegides dades sobre entremesos de la processó de Corpus a Tàrraga entre el 1482 i el 1489 (82). – J. P. E. [7840]

Charles H. LOHR, *Latin Aristotle Commentaries. II. Renaissance Authors* (Union Académique Internationale, Corpus Philosophorum Medii Aevi. Subsidia, VI), Florència, Leo S. Olschki 1988, XXVI i 516 pp.

Trobem en aquesta obra resum biogràfic, indicacions bibliogràfiques, títols i localització de les obres dels autors ací aplegats. Hi figuren els nostres: Vicent Justinià Antist (15-16 i 208), Vicent Arcayna (18), Gregori d'Arcís (18-19), Simó Bauzà (36), Josep Blanc (45), Jaume de Borrassà (48-49), Maties Borrassà (49), Jaume Busquets (68), Jeroni Cantó (75), Julià de Castellví i Ladrón (84-85), Joan de Salaia (87-89), Josep Clergas (93), Joaquim Climent (94), Melcior Coronado (103), Francesc d'Escobar (135), Francesc Figueras (148), Joan Gèlida (164), Pere Gervàs (166), Pere Gil (168 i 7), Pere Joan Guasch (177), Pedro Irurozqui (196), Dionís Jorba, Antoni Jordana (206), Melcior Juars (207), Pere Lluís (228), Benet de Mallorca (240), Dídac Mas (248-249), Joan Bta. Montllor (269-270), Vicenç Montanyès (270), Pere Joan Montsó (274), Antoni Honorat Noguera (288), Pere Joan Nunyes (290-292), Pere Joan Oliver (294), Maties d'Orpí (295), Bartomeu Josep Pasqual (301), Benet Perera (313-320), Joan Pedrolo (327), Jeroni Pla (345), Onofre Requesens (381), Antic Roca (389), Antoni Sala (400), E. Serra (421), Pere Company de Talavera (448), Francesc Ubach (468), Miquel Veny (476), Blai Verdú de Sants (476) Lluís Joan Vileta, Bartomeu Vilanova (484), Joan Lluís Vives (486-487), Ciril Ximenes (496). – J. P. E. [7841]

Vicente L. SALAVERTE FABIANI, *Introducción a la historia de la aritmética práctica en la Corona de Aragón en el siglo XVI*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam», 10 (1990), 63-91.

Després d'una introducció en la qual recorda la situació comercial de Catalunya i de València durant el segle XV (endarreriment en relació als mètodes comercials de genovesos i venecians, empena de València, crisi de Catalunya sobretot per la Guerra contra Joan II), l'autor presenta les obres publicades per Francesc de Santcliment, *Suma de la art de arismètica* del 1482 (67-69), pel saragossà Juan Andrés a València el 1515, *Sumario breve*

de la arte de la Arithmetica... (70-71), per Joan Ventayol, *Pràctica mercantívol* (72-73), per Tomàs de Perpenyà, *Art e estil per a escriure...e diverses maneres de comptes...* (73-74), per l'alemany Marc Aurel a València el 1541, *Tratado muy útil y provechoso: para toda manera de tratantes...* (76) i onze anys després, *Libro primero de Arismetica Algebratica...* (77), per Joan de Timoneda, *Timon de tratantes* (78), per Joan Llorenç Palmireno, *Sylva de vocablos y phrases de monedas...* (79), per Antic Roca, *Aritmetica... Va añadido un compendio para tener y regir los libros de cuenta...* (80), per Melcior Garcia de Carbó, *Tratado de reducción de reales castellanos...*, imprès a Mallorca per Gabriel Guasp el 1586 (83), pel valencià Miquel Jeroni de Santa Cruz, *Dorado contador. Aritmética especulativa y practica...*, Madrid 1594 (81-82), per Bernat Vila, *Reglas breus de Arithmetica...* (82), de Jeroni Cortès, *Arithmetica practica...*; el 1619 sortia a Tarragona la traducció castellana de l'*Arismetica de Juan Ventallol...*, realitzada per Joan Baptista Tolrà (85). L'autor remarca l'aportació d'Antic Roca, en introduir la comptabilitat en el panorama editorial hispànic contemporani (86) i l'interès preponderant de tals llibres en les regles de tres, companyies i canvis (87), l'influx general de la *Suma* de Luca Pacioli; en canvi, mancaren els tractats de comptabilitat (89-90). – J. P. E. [7842]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El abats montserratins del segle XVI al Liber reformationis Montisserrati*, dins «*Studia Monastica*», 32 (1990), 157-213.

A través d'autors diversos que l'havien consultat era coneguda l'existència del dit llibre. Aquelles notícies han permès d'identificar com pertanyents a ell «un conjunt de notes, més o menys disperses» de Miquel Pérez de Vassa, ara a Madrid, Biblioteca de Palacio, ms. 2520, i un llarg text conservat a Barcelona, ACA, Monacals d'Hisenda, 1561-1 (157), ací transcrit i anotat per l'editor (161-207), el qual hi ha afegit *Aedificia vel instaurationes aedificiorum et alia administrationis reverendi patris fratris Andree de Intriago abbatis Montisserrati tempore facta*, del segon dels volums esmentats (208-212). En la introducció, l'editor aplega totes les notícies possibles entorn el volum original i les seves diverses parts (158-159). Els dos textos són enumeració [¿apologètica?] de les obres materials i dels favors espirituals assegurats a Montserrat pels successius abats de la Congregació de San Benito de Valladolid, potser autors de les corresponents descripcions o almenys font de les notícies; algunes d'aquestes anotacions corresponen als escolans i a lur mestre (163, 164, 177), a un col·legi d'estudiants benedictins (188), a l'activitat editora de la casa (172, 182, 200, 205) i a la compra de llibres tant per a la biblioteca de Montserrat (172; 203, un quadre per a la biblioteca) com per a la de Sant Genís les Fonts (211). Hi ha també notícies de la renovació de la farmàcia (191) i d'un capbreu dels establiments en terres del monestir (168). Remarquem que les anotacions ofereixen notícia d'anys de secada i escassetat de gra (188, any 1529) o d'un aiguat de Nadal del 1579 (208). [A la pàgina 163, lín. 3 fa estrany la reconstrucció «ad[inv]ices», quan hom esperaria «ad[iutri]ces». – J. P. E. [7843]

Francesc RIERA VAYREDA, *Les Ordinacions de l'Hospital General de 1514*, dins «*Hom. Santamaria II*», 495-502.

L'arxiu de l'Hospital General de Mallorca és repartit entre l'Arxiu General del Consell de Mallorca i l'ARM. En aquest darrer, *Actes del Gran e General Consell*, 22, es troben els *Capítols de l'Hospital General*, d'ací copiats en el volum 6049, *Llibre de visites, eleccions i inventaris* de l'Arxiu General del Consell de Mallorca (495-496), elaborats a fi d'assegurar el bon regiment de la dita institució i dels pobres. Són ací transcrits (496-502). Ultra els metges, apotecaris i capellans, hi havia un 'passier', «lo qual tindrà càrrech de lletgir las pàssies... quant staran al pas de la mort» (498: [accepció no recollida en el DCVB]). – J. P. E. [7844]

Antonio MARTÍNEZ SUBÍAS, *La casa-obrador de Jaume Pere, platero de Tarragona*, dins «Quaderns d'Història Tarraconense», IX (1990), 7-39.

[Després del volum d'inventari general, resumit dins ATCA, IX (1990), 499-500, núm. 5540], l'autor presenta (9-31) i transcriu (32-39) l'inventari dels béns d'un argenter tarragoní, Jaume Pere, del 1520, procedent de Tarragona, AHA, *Protocols notarials, IV. Inventaria 1509-1520*. El document notarial ressegueix les parts de la casa. «En una altra cambra» (35) foren trobats «lo Vita Christi de Dona Ysabel de Villena, de stampa, nou. Item, hun Flos Sanctorum, de stampa, bo. Item un Lunari, de stampa, dolent. Item, hun libre de comptes, de stampa, cubert de pasts [*sic*: posts] y la una trencada...» (35), ultra un altre «Llibre dels deutas que-m deuen» (38). Remarquem la riquesa d'eines de l'ofici [d'algunes de les quals hom podria preguntar-se si procedien de la recentment introduïda impremta o eren anteriors i, per tant, haurien pogut contribuir a la seva invenció, 33]. – J. P. E. [7845]

Francesc X. ALTÉS I AGUILÓ, *El Breviari per al monestir de Jonqueres imprès a Lió l'any 1521*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IV (1990), 57-79.

Les primeres pàgines narren la progressiva descoberta de les restes de la dita edició (Lió, Bernard Lescuyer per a Simon Vicent 1521) a base d'uns fragments d'enquadernació trobats a Vic i proporcionats per Miquel dels Sants Gros i d'un breviari molt incomplet de Barcelona, Biblioteca Pública Episcopal (58-60). Descrites les dites restes (60-64, amb reproducció de mostres en les pàgines 61 i 63), l'autor reconstrueix les diverses parts de la dita edició (portada i preliminars (entre els quals hi havia *Les consuetes* en llengua catalana, un fragment de les quals s'ha conservat a Vic), saltiri, temporal o *Dominicale*, comú dels sants i propi dels sants, 65-66). La secció següent recorda el colla-i-amolla entre Jonqueres i les autoritats de l'orde de Santiago de la Espada o d'Uclés entorn de certes consuetuds de la casa barcelonina en el pas dels segles XV i XVI, conegut per ACA, *M. U.* i dins el qual trobem la prescripció d'emprar el breviari imprès per a tot l'orde d'Uclés el 1515, a la qual Jonqueres respongué al cap de cinc anys fent imprimir el propi breviari (70), estira-i-arrossa que continuà els anys posteriors fins a la introducció dels llibres litúrgics romans en la Contrareforma, procés ací resseguit mitjançant transcripció de fragments textuals (66-74). El *Breviari de Jonqueres* era bàsicament idèntic al de l'orde, tal com demostra el text de *Les consuetes* (75-76), aparellant fins i tot afegits recents de tipus devocional (76-77) a textos de tradició més antiga com les *Pregàries* (77), encara presents en les *Orationes post divinum officium dicendae* del 1773, impreses el 1776 i segurament repetides fins al 1808, en què la comunitat hagué de deixar el monestir de Jonqueres (78). L'homiliari de l'ofici «era molt pròxim al model emprat en algunes canòniques augustinianes de Sant Ruf d'Avinyó» (78). – J. P. E. [7846]

Jozef IJSEWIJN, *Litterae ad Craneveldum balduiniana*, dins «Wolfenbütteler Renaissance Mitteilungen», XIV/3 (Dezember 1990), 124-126.

Notícia d'haver pogut comprar en subhasta de Christie's de Londres el 21 de juny del 1989, cent-disset lletres de o a Franz Craneveld, trenta-dues de les quals -"teilweise sehr langen" (125)- són de Joan Lluís Vives. La Fundació «Koning Boudewijn / Roi Baudouin» féu possible l'adquisició. Les lletres són dipositades a la Biblioteca de la Universitat de Luvaina. N'és preparada l'edició. – J. P. E. [7847]

Clemente FERNÁNDEZ, *Los filósofos del Renacimiento. Selección de textos* (Biblioteca de Autores Cristianos, 506), Madrid, BAC 1990, XIV i 632 pp.

Un capítol és dedicat a Joan Lluís Vives (209-227). Hi trobem indicació de les obres principals, extret de bibliografia (209-210) i traducció castellana d'una part del pròleg (210-212) i de quatre capítols del llibre segon del *De anima et vita* (212-227). – J. P. E.

[7848]

Paolo CHERCHI, *Presències amagades de Joan Lluís Vives a Itàlia*, dins «Misc. Fuster II», 87-97.

Segurament per la seva vinculació amb Erasme de Rotterdam, Joan Lluís Vives trobà poca atenció en els humanistes italians del segle XVI. De fet, de la seva obra només foren traduïts a Itàlia vers 1545-1546 els tractats de formació cristiana de dones i infants i d'ajut als pobres; el 1549 les *Sillanae declamationes* i el 1568 les *Exercitationes*. En canvi, el mateix 1545 Ludovico Dolce publicava com a obra pròpia a Venècia el *Dialogo della institutione delle donne...* una reelaboració del llibre de Vives, la qual fou traduïda al castellà a Valladolid el 1584 (88-91). Poc abans, Benedetto Varchi també havia reelaborat els apartats dedicats a la gelosia i a l'enveja del *De anima et vita* (91-96, amb quatre llargs fragments comparatius, transcrits en les dues llengües). – J. P. E.

[7849]

Karl KOHUT, *Rhetorik, Poetik und Geschichtschreibung bei Juan Vives, Sebastián Fox Morcillo und Antonio Llull*, dins *Texte, Kontexte, Strukturen*. Festschrift zum 60. Geburtstag von Karl Alfred Blüher, Tübinga 1987, 351-370; traduït en versió refosa: *Retòrica, poesia e historiografia en Juan Luis Vives, Sebastián Fox Morcillo y Antonio Llull*, dins «Revista de Literatura», LII (1990), 345-374.

L'autor es fixa en el llibre segon de la *Rhetorica* de Joan Lluís Vives, del qual subratlla l'esforç de precisió conceptual de les diverses formes que un discurs pot revestir: descripció, narració històrica o inventada, poesia, teatre. Hi ha en Vives un principi general de valoració de tot discurs: el seu contigut de veritat i la seva utilitat ètica. D'ací, les possibilitats diverses de classificació dels gèneres literaris d'acord amb les possibilitats de combinar els dos elements (355), tenint en compte que un gènere mancat de veritat, com pot ésser la poesia, pot pujar en l'escala de valors en la mesura que fos considerable el seu valor moral. També el llenguatge emprat s'ha de subordinar als dos valors esmentats (356). La *Rhetorica* d'Antoni Llull és una obra dividida en set llibres. La seva doctrina es diferencia de la de Vives començant per la mateixa base filosòfica, car col·loca en la «delectatio», en el fet d'agradar, la raó de qualsevol acció humana. Lull subratlla que sota qualsevol forma d'expressió hi ha quelcom d'únic, un «decorum», encara que revestit de formes diverses (360) (forma externa a la qual ell dóna molta més importància que Vives, 362), de les quals s'ocupen respectivament la gramàtica, la dialèctica, la retòrica i la poesia (361). En la teorització d'aquesta, Lull segueix Aristòtil i hi subratlla l'element d'imitatio, que es realitza mitjançant la representació en el drama, la paraula en l'epopeia, el cant en la lírica i la dansa en la música (365). També segueix Aristòtil en la descripció de cada gènere poètic (366). – J. P. E.

[7850]

José M. MAESTRE MAESTRE, *Notas de crítica textual y hermenéutica a la obra poética latina de Antonio Serón. I. El epicedio a Valencia por la muerte de Juan Angel González*, dins «Faventia», 11 (1989), 49-69.

Joan Àngel González fou catedràtic de l'Estudi General de València durant la primera meitat del segle XVI (53); Antoni Serón era aragonès. El poema, ací transcrit (49-50), es troba a Madrid, BN ms. 3663. L'estudi consisteix a proposar correccions a vint-i-un dels

quaranta versos en relació a l'edició publicada a Saragossa el 1982 a cura de José Guillén.
- J. P. E. [7851]

Vicent GARCIA EDO, *Uns documents inèdits sobre Rafel Martí de Viciano i la seua família*, dins «Congrés Plana», 201-213.

Recordades les publicacions que han aportat dades relatives a Rafael Martí de Viciano [a les quals hom pot afegir les pàgines d'ATCA, II (1983), 357-361], l'autor presenta les dades familiars (203-204, resumides en quadre genealògic, 208) i el contingut dels cinc nous documents, quatre dels quals provenen de València, ARV, *Reial*, i un de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, datats entre el 1476 i el 1542, atorgant càrrec de comanador de l'Orde de Calatrava a Borriana o de Governador dellà Uixó a d'altres membres de la família, nomenant Rafael Martí notari primer per al Regne de València i després per a tots els estats de la Corona, i concedint, en el darrer, escut d'armes tant a ell com a un cosí seu. - J. P. E. [7852]

Nel DIAGO, *Timoneda i el públic lector a la València del Cinc-cents*, dins «Misc. Fuster I», 153-164.

Segons Joan Fuster, Joan Timoneda s'hauria adreçat «a un públic poc lletrat», «a les classes subalternes locals» (153-154) i hauria escrit i publicat les seves obres en castellà per facilitar la seva difusió (155). Aprofitant les aportacions de Philippe Berger [cf. ATCA, X (1991), 625, núm. 6820], l'autor creu que el públic de Timoneda era format sobretot per l'estrat social dels lletrats de València mateix (un 20% de la població) (158), «un públic ample i difús... ni ric ni poderós, però tampoc tan analfabet... l'únic públic que existia llevat dels estrats cortesans...» (160), classe social burgesa, mercantil i no, que lluità al costat de la noblesa i de la corona contra els agermanats (162), la qual «degué castellanitzar-se tan prompte com l'aristocràcia» (163). - J. P. E. [7853]

Arturo LLIN CHÁFER, *Sacerdocio y ministerio. Estudio histórico-teológico sobre el sacerdocio ministerial en Santo Tomás de Villanueva* (Series Valentina, XXII), Valencia, Facultad de Teología San Vicente Ferrer 1988, 384 pp.

Tesi doctoral (38), basada sobretot en els testimoniatges aplegats en els processos de glorificació i en el text dels sermons, la majoria dels quals podrien no haver estat predicats a València (198-199). Els estudis de l'autor més o menys directament relacionats, sobretot des d'un biaix doctrinal, amb el tema són ben coneguts dels lectors d'aquest anuari [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 650, núm. 4929; IX (1990), 583, núm. 5809 i 604-605, núms. 5867-5869 i 5872; i X (1991), 627 (1991), núm. 6828]. La publicació del volum presenta la globalitat del treball, la novetat del qual en comparació amb els estudis ja publicats rau sobretot en la primera part, en la qual trobem una estructurada i sistematitzada bibliografia (fonts: 8-13; i estudis: 13-35) i la cronologia biogràfica de sant Tomàs de Villanueva, arquebisbe de València del 1544 al 1555 (47-69). El capítol dedicat a la seva actuació pastoral a València comença recordant la situació valenciana, foscament dibuixada ('sombrió panorama', 169), també cultural, i en particular la cultural dels eclesíasts, en aquells anys centrals del segle XVI, encapçalats per la figura de Joan de Salaia (135-169; Salaia, 153-157) [per cert, en parlar de Joan Bta. Anyes, no és esmentada l'edició de la seva *Obra catalana* publicada un any abans que aquesta tesi, 160, nota 103; cf. ATCA, X (1991), 413-415]. També representen una novetat les pàgines finals de valoració de l'obra d'aquell personatge, realitzada des d'un punt de vista exclusivament doctrinal (357-362) [sense referència a aquella obra seva, en la qual la doctrina exposada en aquest llibre es traduïa a

la pràctica, el Col·legi de la Presentació o de Sant Tomàs de Vilanova]. També constitueixen una novetat els tres índexs: onomàstic (363-374), sistemàtic (375-378) i general (379-383)

Mateu COLOM PALMER, *Repercussions a Mallorca de la publicació del catàleg de llibres prohibits de 1551*, dins «Hom. Batllori», 59-62.

Mateu J. COLOM PALMER, *La lectura de llibres prohibits a la Mallorca de la primera meitat del segle XV(!)*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, 1 (1990), 47-51.

El control ideològic realitzat per la Inquisició s'encaminava, d'una banda, a barrar l'entrada als llibres considerats perillosos i, de l'altra, a treure de circulació els que ja havien entrat. Per això, publicat l'índex del 1551, la Inquisició de Mallorca procedí a incautar-se de llibres durant el 1552 i a darrers d'any Nicolau Montanyans podia informar la Suprema dels resultats: trenta volums de *Bíblies* en llatí corresponents a tretze edicions, d'entre les quals destaca la de Lió, per Theobaldum Paganum, amb onze exemplars; també hi havia una *Bíblia en llengua mallorquina sine nomine impressoris*, potser exemplar de la *Bíblia* publicada a València; hi havia qualche llibre litúrgic; i en el capítol d'altres obres, llibres de Desideri Erasme i obres gramaticals de Felip Melancton i de Joannes Oecolampadius. També hi ha notícia de processos per presumpte luteranisme, els quals no haurien passat de casos aïllats.

El segon article transcriu la *Cèdula de las Bíblías y libros prohibits que són cobrats en lo sant ofici de la Inquisició de Mallorca en virtut dels edictes publicats de manament del molt reverent señor inquisidor sots a sis de gener de 1552* (49-51), font de les pàgines del primer article. — J. P. E. [7854-7855]

William MONTER, *French Bibles and the Spanish Inquisition, 1552*, dins «Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance», LI (1989), 147-152.

El 1552 la Inquisició espanyola començà d'incautar-se de *Bíblies* impreses a l'estranger. No és coneguda la llista de les possiblement confiscades a Barcelona; de València s'ha conservat una llista de vint-i-tres edicions de catorze editors, acusades d'errors notables. La llista de Saragossa passa dels dos-cents exemplars (148). València, però, presenta un trenta per cent d'edicions absents de les llistes més nombroses (149). — J. P. E. [7856]

José Luis GONZÁLEZ NOVALÍN, *La Inquisición y la Compañía de Jesús*, dins «Anthologica Annua», 37 (1990), 11-56.

Un dels apartats d'aquest estudi fa referència a sant Francesc de Borja i al fet que en l'*Índice* del 1559 figurava el llibre *Obras del cristiano, compuestas por don Francisco de Borja, conde de Gandía*, anotació que afectava la *Primera parte de las obras muy devotas y provechosas...* i la *Segunda parte de las obras muy devotas y provechosas...*, de dotze autors, Alcalà 1550 (46-47) i a la dificultat d'obtenir una clarificació per part de la Inquisició Hispànica, ja que segons ells mateixos aquell índex només assenyalava 'a l'engròs' (48). Hom ha fet hipòtesis sobre si Araoz, encarregat de la defensa, no tenia gaires simpaties per Borja, i sobre si hi influí el fet que un grup de moriscs alumnes del col·legi de Gandia, retornats a pràctiques musulmanes, havien estat reconciliats per provisió romana, saltant-se la Inquisició Hispànica. Jeroni Nadal també es distancià de Borja en aquest afer (53). Una traducció llatina dels opuscles de Borja era realitzada amb la voluntat de clarificar els passatges dubtosos. — J. P. E. [7857]

Eulàlia DURAN [I GRAU], *La Universitat i la societat barcelonines*, dins *Història Universitat*, 699-704.

L'autora formula una tesi: «la Universitat de Barcelona es consolidà no com a conseqüència de la voluntat reial o pontifícia sinó com a fruit de la necessitat i aspiracions de la mateixa societat barcelonina, o almenys d'una part d'aquesta» (699-700), és a dir de la classe predominant, que ella defineix com a cavalleresca i cortesana, resultat de les freqüents estades de l'emperador Carles, i, en conseqüència, freturosa de cultura. Simptomàticament la concreció d'un ambient social en el projecte de la Universitat gira entorn de tres noms propis: Miquel Mai, per la seva significació política a la ciutat i a la cort de l'Emperador, Martí Ivarra, professor erasmista, i Joan Claret, ciutadà i mercader, que oferí pati per a l'edifici i diners per al sosteniment dels mestres. En els seus primers anys, la Universitat subratllà la seva dedicació als estudis d'humanitats en línia erasmiana, àdhuc en contraposició a l'escolàstica i als dominicans (703). La crida per a la col·locació de la primera pedra podria haver estat redactada pel notari Joan Lunes, conseller quart, encarregat del *Llibre de l'Estudi*. Les *Ordinacions del 1559* contemplaven ja totes les facultats universitàries i també la submissió a l'esperit general de Contrareforma (703-704). – J. P. E. [7858]

Lucía PÉREZ GARCÍA-OLIVER, *Signos y suscripciones notariales de la documentación de Alcalá de la Selva (Teruel) 1553-1767*, dins «Teruel», núms. 77-78 (1987), 317-351.

Un dels notaris ací documentats és el tortosí Joan Boteller (no Botellam, 323, núm. 3, ni Botella, 347, núm. 3, ans Botellarii = Boteller), datat el 1556, el 'signum' del qual és reproduït en la pàgina 347. – J. P. E. [7859]

Brigitte LÉPINETTE, *Les sources européennes d'une oeuvre lexicographique à visée didactique: el «Vocabulario del humanista» de L. Palmireno (1569, Valencia)*, dins «Misc. Fuster II», 59-86.

Recentment hom havia deixat entendre que Lorenzo Palmireno havia demostrat una cultura molt vasta en el *Vocabulario del humanista* (83). L'autora dedica aquestes pàgines a demostrar que moltes de les de Palmireno dedicades a llistes de paraules pertanyents a temes diversos (62) són traducció de les que ofereix Konrad Gesner en les obres paral·leles (65-74: tres mostres de l'*Abecedario de las aves*, i consideracions paral·leles per als *Abecedario de los peces* i *Abecedario de los cuadrúpedos*); més encara, l'estudi de l'estructura de l'obra demostraria que allò que hi ha de regular en el *Vocabulario...* es deu a la presència subjacent de l'obra de Gesner (76) i que nombre d'explicacions temàtiques són traducció o resum del mateix autor (76-84, amb nombroses i extenses comparacions textuals), fins al punt que l'autora només n'ha trobades dues de font diversa: una recepta *Para cocer huevos sin fuego*, transcrita en italià de Falloppio, *Secreti diversi et miracolosi*, Venècia 1565 (61 i 75) i una referència a Horaci (84; cf. 83). – J. P. E. [7860]

August BOVER I FONT, *Antoni de Lofrasso i els seus dos poemes en català*, dins «Revista de l'Alguer. Periòdic de cultura dels Països Catalans», I (desembre 1990), 27-32.

Recordades les referències de Miguel de Cervantes a Antoni de Lofrasso (27-28) i resumides les informacions que proporciona de la societat barcelonina de l'època en *Los diez libros de fortuna de amor*, Barcelona 1573, presenta i transcriu (32) les dues úniques poesies en llengua catalana incloses en el llibre esmentat: *Què faré en tal estrem... i Lo mariner que en golfo fortuna alcança...* – J. P. E. [7861]

Romà PINYA I HOMS, *La debatuda exclusió catalano-aragonesa de la conquesta d'Amèrica*. Traducció de Núria PI-SUNYER (Col·lecció Joan Orpí, 2), Barcelona, Generalitat de Catalunya 1990, 206 pp.

L'autor es pregunta si, mirades les coses des de la història del dret, existí una exclusió, si no de fet, almenys legal dels naturals de la corona catalano-aragonesa en el descobriment i la colonització d'Amèrica (13). Abans d'esbrinar la resposta en els textos legals, estudia l'evolució del problema i de la seva solució en la historiografia, començant pels cronistes castellans del segle XVI i constata que «tots aquests autors volen deixar una constància expressa que el descobriment i la colonització de les Índies va ésser obra de Castella. I no primordialment, sinó exclusivament castellana» (16); les respostes dels juristes, en canvi, presenten tota la gamma, des de la negativa a la positiva, passant per la dubitativa de Juan de Solórzano Pereira (20-24). Els cronistes del Regne d'Aragó reaccionaren, subratllant l'aportació del rei Ferran (24-26); la reacció dels historiadors catalans és del segle XIX-XX (26-31) i ha encaminat la solució del problema per camins d'objectivitat (31-36). L'autor, per la seva banda, ultra la bibliografia sobre el tema (161-167), ha pres per base sèries diverses del Archivo General de Indias, *Libros de asientos de pasajeros*, *Libros de informaciones y licencias de pasajeros* i *Contratación*, i de l'ACA, *Corts* (39). El fet legal bàsic, amb totes les seves conseqüències, és que les Índies són vinculades a la Corona de Castella i que aquesta és la beneficiària primària i natural de tots els drets (41-83); no és menys veritat que ja en els primers moments hi ha, en el pla dels fets, un protagonisme català a les mateixes Índies (85-97). Però, plantejat el tema en el pla jurídic, l'autor es fixa en l'exclusió catalano-aragonesa des de la condició d'estranger a les Índies, punt en el qual hi ha evolució des de l'exclusió de tothom que no sigui de la corona de Castella, a posicions més àmplies en diversos plans, el darrer dels quals, el de qui podia ésser pilot dels vaixells que anaven a Amèrica, continuava tancat als no castellans encara per prescripció legal del 1551 (132); durant la segona meitat del segle XVI, reials cèdules de Felip II reconeixien als naturals del regne estricte d'Aragó i dels altres regnes i terres de la corona catalano-aragonesa que no eren estrangers a Índies, encara que, a la pràctica, les coses continuessin com abans (124). Aquesta evolució fou paral·lela a la del concepte d'"espanyol", també en el camp jurídic (127-133). L'apèndix documental transcriu les successives cèdules reials datades del 1482 al 1596 (171-188) i fa relació dels primers passatgers a les Índies naturals de la corona catalano-aragonesa i registrats en la Casa de la Contractació, 1510-1538 (189-195). – J. P. E. [7862

Josep M. BERNADAS, *Un canonge català als inicis de l'església de Xarques: Miquel Serra i Coll (?-1586)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 63-64 (1990), 231-256.

Les pàgines inicials refan la trajectòria biogràfica d'aquell cardoní, que el portà a Barcelona, a Castella i d'allí a ésser un dels fundadors del capítol catedralici de Xarques (Charcas), on també hauria fundat i administrat durant set anys l'hospital (231-239). Les dades biogràfiques es basen en documentació diversa de Sevilla, Archivo General de Indias (232) i en tres textos publicats en apèndix: el primer, incomplet, és una informació sobre la situació d'aquell capítol en els seus inicis, de l'arxiu esmentat, *Patronato* 188, R. 14 (240-247), un fragment d'un altre memorial sobre la situació de la missió en general, ara a Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, *Fondo Gesuitico, Collegia*, 1537/2, 1 (248-249); i el testament autògraf en llengua catalana, transcrit complet de Barcelona, AHPB, *Protocolos de Pere Ferrer 1567-1587* (250-156). – J. P. E. [7863

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Pere Seraffi: «Càntich de amors»: anàlisi i context petrarquista i renaixentista*, dins «Misc. Bastardas 3», 111-131.

Publicat a Barcelona el 1565 dins *Dos llibres de Pedro Seraphín de poesia vulgar en lengua catalana*, el *Càntic* és ací reproduït amb qualque variant (111-113). És constituït de nou estrofes de vuit versos decasíl·labs en forma d'octaves rimes (113), amb accentuació en les síl·labes quarta, sisena o (i) vuitena i desena, i rimes totes femenines, d'acord amb el sistema italià (114). El tema del poema és el contrast entre les situacions normals humanes, esperançades, i la desesperança del poeta en punt d'amor, temàtica clarament ausiàsmarquiana, expressada en cada estrofa de forma que els sis primers versos descriuen la situació dels altres i els dos darrers la del poeta (115), distribució potser rebuda d'un «strambotto» de Serafino dall'Aquila (123). Les pàgines 116-120 contenen el resum de les comparacions exposades en les estrofes i les següents assenyalen les possibles fonts, ultra Ausiàs Marc i Francesco Petrarca: Maurice Scève (125-126) i l'*Eneida* (128). Remarquem la llarga nota dedicada al tema del cèrvol en literatura catalana medieval (129-130). – J. P. E. [7864

Francisco A. ROCA TRAYER, *El obispo de Segorbe-Albarracín fray Juan de Muñatones y el proceso del príncipe Carlos*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 559-564.

L'autor posseïx aquesta carta del 1568, procedent dels *Papers del baró d'Alcahalí*, ací transcrita, i de la qual es dedueix que Felip II l'informà de la seva decisió, la qual fou aprovada pel bisbe (564). En la introducció, ultra els detalls relatius al príncep Carlos, tenim referència a la intervenció de Juan de Muñatones en la comissió dels bisbes dels bisbats valencians per a l'afer dels moriscs del regne de València el mateix any de la lletra (563). – J. P. E. [7865

San Juan de RIBERA, Patriarca de Antioquia y Arzobispo de Valencia, *Sermones*. Edición crítica. *Sermones de los tiempos litúrgicos*. I. (*Sermones del 1 al 60*). Primera transcripción de los originales autógrafos, notas y estudio preliminar por... Ramón ROBRES LLUCH, Valencia, Ediciones Corpus Christi 1987, XVIII i 520 pp

San Juan de RIBERA, Patriarca de Antioquia y Arzobispo de Valencia, *Sermones*. *Sermones de los tiempos litúrgicos*. II. (*Sermones del 61 al 124*). Primera transcripción de los originales autógrafos, notas y estudio preliminar por... Ramón ROBRES LLUCH, Valencia, Ediciones Corpus Christi 1989, 404 pp.

Potser pel títol explícitament recordat per a l'autor, hom podria esperar que tindríem ací els sermons de sant Juan de Ribera durant el temps en què fou arquebisbe de València; la realitat és diversa, car dels cent vint-i-quatre editats en aquests dos volums, menys de la meitat, és a dir, seixanta-un pertanyen als anys del pontificat valencià del dit sant; dos d'altres, els números 12 i 30, són de localització dubtosa. D'altra banda, els conservats no arriben més enllà de l'any 1588, de manera que la sèrie no podrà incloure els dels darrers anys d'aquell pontificat valencià. El text dels sermons (al començament de cada un l'editor indica si és autògraf o és còpia d'altri) és precedit per una introducció que ocupa les pàgines 3-111, en la qual les peces ací publicades són col·locades en el marc dels grans escriptors del segle XVI castellà, en particular en confrontació amb la doctrina de Luis de Granada i amb la de santa Teresa de Jesús. L'edició, ultra el text, ofereix la traducció castellana de les frases bíbliques citades en llatí, transcripció de les «autoritats» patristiques adduïdes per l'autor, i aparat crític. El cos de cada volum és completat amb taules de les peces i de llur contingut, de les referències bíbliques i dels temes tractats en el text. – J. P. E. [7866-7867

Vicente VILAR HUESO, *Notas marginales de san Juan de Ribera al Génesis I-18*, dins «Hom Valls», 45-73.

L'autor es proposa de publicar de forma sistemàtica les anotacions marginals escrites per Joan de Ribera, arquebisbe de València, a l'edició de la *Vulgata* de la qual se servia. Trobem ací l'anotació marginal, el text de la *Vulgata* i la indicació del o dels exemplars de la tradició manuscrita que abonen tal variant. – J. P. E. [7868]

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *El Patriarca Ribera y la Inquisición ante el conflicto universitario*, dins «Hom. Valls», 321-349.

L'autor, basat en la documentació de Madrid, AHN, *Inquisición*, 325, 326, 356, 912 i 913, completa, amb abundant transcripció de fragments, allò que entorn de l'episodi dels anys 1570-1571, que implicà totes les més altes institucions valencianes, ja havien publicat Ramon Robres i Lluch, Antoni Mestre, Sebastià Garcia Martínez i Ricard Garcia Càrcel (322-324). La primera part recorda com es complicà el fet que Joan de Ribera empresonés alguns professors de l'Estudi de València perquè s'havien manifestat públicament crítics envers la visita oficial que Ribera havia fet, per encàrrec de Felip II, al dit estudi, ja que dos dels esmentats professors eren qualificadors del Sant Ofici i les autoritats inquisitorials (i la ciutat) sortiren en llur defensa. L'embolic hagué d'ésser desfet a Madrid (332-339), com també la seva rebrotada un any més tard, quan es revifà en forma de pasquins [el text dels quals, però, no és conegut]. La solució passà per salvar la dignitat de totes les instàncies implicades (virrei, arquebisbe, inquisició, ciutat, estudi) i fer oblidar el problema. – J. P. E. [7869]

Vicente DURBÀ LLOBAT, *Un sínodo inédito de san Juan de Ribera (1607)*, dins «Anales Valentinós», XVI (1990), 121-178.

La primera part resumeix l'activitat sinodal de Juan de Ribera, on trobem indicació de les sis edicions dels altres tants sínodes celebrats entre el 1578 i el 1599 (122, nota 2). El manuscrit del de 1607 fou trobat per Josep Sanchis i Sivera (123) i conegut per autors posteriors (124). Recorda els sínodes anteriors valencians del segle XVI i llurs edicions (125) i amb fragments textuais contemporanis el cerimonial dels sínodes celebrats per Juan de Ribera (127-130); descriu el ms. 362 de l'Arxiu de la Catedral de València (131-134), exposa les característiques de les constitucions del sínode del 1607 dins la compilació sistemàtica de constitucions sinodals valencianes feta per Gaspar Escolano aquell mateix any (135) i analitza el contigut del dit sínode seguint els seus diversos capítols, amb freqüent transcripció de fragments (137-155). Les pàgines 157-178 ofereixen edició d'aquell text, amb anotació crítica i referències d'autoritats citades en les constitucions. – J. P. E. [7870]

Pascual RAMBLA, *San Pascual Bailón. Patrono de todas las asociaciones eucarísticas*, Vila-real, Caja Rural Católico - Agraria 1990, 264 pp.

Natural de la corona de Castella, al cap de poc d'haver-se fet franciscà començà el seu sojorn el terres valencianes (262: mapa), amb llarga estada a Vila-real. Aquesta biografia, formada per capítols cada un dels quals és com la fotografia d'un biaix del sant, es basa sobretot en les declaracions de testimonis aplegades en els processos de glorificació, de l'Arxiu Secret Vaticà i de Roma, Archivio della Postulazione Generale della Curia Franciscana (10). Fets del seu pas per poblacions valencianes són descrits en gairebé tots els capítols, però tracten particularment de l'estada a Vila-real les pàgines a partir de la 189 i sobretot de la 194. Hi morí el 1592. Només un any després ja hi havia declaracions no sols de persones particulars, ans encara, declaracions formals de les dues corporacions de la

vila, la civil amb el batlle, el justícia i els jurats, i l'eclesiàstica, amb la comunitat de beneficiats (226-227). – J. P. E. [7871]

Fernando MARTÍN ROSAS, *Las Evangelicae Historiae Imagines del padre Nadal como fuente de inspiración para un ciclo de pinturas del eremitorio de L'Avellà (Catí)*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», núm. XXXIX (1990), 87-100.

Fernando MARTÍN ROSAS, *El grabado, la estampa, los gozos... modelos iconográficos para la pintura ochocentista del Maestrazgo*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 593-621.

L'autor no sols afirma la relació fontal entre les imatges de Jeroni Nadal, *Evangelicae Historiae Imagines*, i les pintures de la capella fonda o del Santíssim de la parròquia de Catí i les de l'ermita de la Mare de Déu de la Font de l'Avellà, ans encara assenyala l'enllaç: Francesc Celma, rector de Catí del 1717 al 1771, mentor del pintor de Sant Mateu del Mestrat, Pasqual Mespletera, en la realització de les dites pintures i en el segon dels articles és proporcionada documentació entorn dels diferents encàrrecs; ací és documentada amb reproducció de les respectives representacions la relació entre l'Anunciació (89-90), la Visitació (92-93), la Circumcisió (95-96), Noces de Canà (97-98) i Aparició de Jesús resuscitat a la Mare de Déu (99-100). En parlar de l'Avellà, el segon dels articles assenyala una altra font per a la imatge de sant Lluís Gonçaga: els *Gozos a San Estanislao de Kostka*, de València, Josep Faulí 1768 (601). Francesc Celma fou autor de la *Historia del Santuario de Nuestra Señora de la Misericordia y de la Fuente de la Vellá*, València 1759 i d'altres dues obres, també publicades a València (594, nota 5). Els gravats reproduïts en el segon article fan referència al Darrer Sopar (606-613), a Pentecosta (614-616), i als sants Lluís Gonçaga (618-619) i Pelegrí (620-621). – J. P. E. [7872-7873]

Antonio GARCÍA Y GARCÍA, *El tratado «De annatis» de Antonio Agustín*, dins «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung», CV/LXXIV (1988), 391-411.

L'article comença recordant la bibliografia recent sobre Antoni Agustín (391-392) i resumint-ne la biografia (392-394) i el contingut de la biblioteca dispersa sobretot a l'Escorial però també en altres llocs (394-395). El *De annatis* és una de les obres encara inèdites, conservada a Saragossa, Seminario de San Carlos, ms. B-6-23, autògrafa (396). Aquest volum miscel·lani conté disset peces d'autors diversos (397-400); el *De annatis* ocupa el segon lloc; podria ésser anterior al 1576 i sembla obra incompleta, car només tracta de llur origen (401-402). El seu valor consisteix a atendre's a les fonts i a esbrinar el pensament dels grans canonistes entorn dels documents contemporanis (402-403). El text anotat ocupa les pàgines 403-411. – J. P. E. [7874]

A[rturo] BERNAL PALACIOS, *Antonio Agustín (1517-1586) y su 'Recollecta in iure canonico'*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 45 (1988), 487-534.

Complement d'un estudi anterior intítulat *La obra inédita de Antonio Agustín Quaedam recollecta in iure canonico (MS Vat. lat. 4895)*, presentat a *Antoni Agustín (1517-1586) i el seu temps* (Tarragona, 1-3 de maig 1986). El dit volum vaticà conté un aplec sistemàtic d'anotacions autògrafes (490) preses per Antoni Agustín, amb indicació de les respectives fonts (488-489). S'hi distingeixen dues parts de contingut paral·lel, encara que desigual (196), l'esquema de les quals és ací comparat amb el de dues altres obres d'Agustín: les *Institutiones Iuris Pontificii* i l'*Epitome Iuris Pontificii* (491-495); les fonts de la primera part són orientals i africanes, les de la segona occidentals; l'obra hauria hagut d'esdevenir

un manual de dret clàssic de l'Església (497), dividit per primera vegada, entorn del 1540, en quatre seccions: *De iure*, *De personis*, *De rebus* i *De iudiciis*. Un llarg apartat presenta les fonts citades, ultra les col·leccions oficials d'ambdós drets: el *Regestum Gregorii I* (499), la *Collectio canonum* d'Anselm de Lucca (500-506, on trobem referències a Miquel Tomàs Taxaquet i a Cristòfor Sentmenat i Robuster), el *Libellus* del cardenal Deusdedit (506-507), l'*Epitome* de Julià (508), la *Summa conciliorum* de Bartolomé de Carranza (508-510), els *Concilia omnia* de Petrus Crabbe (510-511), els *Apostolorum et sanctorum Conciliorum decreta* de Jean du Tillet (511-515), i la *Synagoga* de Joan III Escolàstic (515). La primera part hauria estat escrita a base de fonts gregues trobades a Venècia abans del 1544 (519), la segona a Roma en els primers anys d'ésser auditor de la Rota (1555 i ss., 519-520). Les darreres pàgines de l'article són dedicades a comparar *Recollecta* amb *Institutiones* (520-522) i amb *Epitome* (522-526) i les de l'apèndix a transcriure l'esquema d'una obra sobre el papa (527-530, Escorial, L-I-15 i Saragossa, Seminari de San Carlos B-6-23), a la *Interpretatio notarum* d'Antoni Agustín (530-532, Escorial, ms. citat), a les rúbriques posades pel mateix Agustín a la *Collectio Canonum* d'Anselm de Lucca (532-533, d'ibidem) i a l'*Index librorum ad conciliorum et epistolarum pontificiarum editionem pertinentium* pertanyents a la biblioteca d'Antoni Agustín (53-534, Vat. lat. 3958 i Saragossa, Seminari de San Carlos, ms. B-7-7). – J. P. E. [7875]

Arturo BERNAL PALACIOS, *Juan de Arze, Antonio Agustín y el Breviario de Quiñones* (*El MS B-6-23 de San Carlos de Zaragoza*), dins «Teología Espiritual», XXXII (1988), 305-350.

Clement VII encarregà al cardenal Francisco de Quiñones la reforma del *Breviarium Romanum*, reforma que provocà la reacció del castellà Juan de Arze i la d'Antoni Agustín. La relació entre aquests dos personatges és resumida en les pàgines 314-315; la *De novo breviario Romano tollendo consultatio* del primer es troba en un volum que també conté escrits autògrafs d'Antoni Agustín, l'actual manuscrit de Saragossa, Seminari de Sant Carles B-6-23 (319-320), que Bernal identifica amb l'antic de Madrid, Colegio Imperial, Q 4 Tomo 113 (327), amb motiu del qual som informats de l'interès de Gregori Maïans i Siscar a posseir còpies d'escrits d'Agustín en poder d'un seu familiar, Miguel Vicente Cebrián y Agustín, bisbe de Còrdova a mitjan segle XVIII (321-324). La publicació del breviari romà revisat posà els bisbats (entre els quals el de Vic, 341) i les respectives catedrals davant la pregunta de si havien de deixar els breviaris antics propis. La posició d'Antoni Agustín és deduïble del fet que l'any 1569 convocà sínode del bisbat de Lleida, d'on seguí la decisió de reeditar el *Breviarium Ilerdense*, publicat el 1571 (348-350). – J. P. E. [7876]

Jaume GARAU AMENGUAL, *Los primeros textos literarios en castellano impresos en Mallorca: la traducción de Joan Valladares y las relaciones navales de Hernando de la Cárcel*, dins «Hom. Batllori», 77-86.

Presentació analítica de tres fulletons, publicats en castellà a Mallorca entre el 1580 i el 1591; el primer és traducció de l'italià, cantant el regicidi comès pel dominicà Dídac Clement contra el rei de França Enric III de Valois (78-80); els dos fulletons d'Hernando de la Cárcel porten respectivament els títols de *Coplas de dos galeras turquescas las quales alçaron los cautivos christianos iunto a la ciudad de Argel...* (81-83), i *El destroço y robo hecho a una nave ragusea, nombrada sanct Roque, por otra inglesa...* (84-86), la narració dels quals és feta mitjançant transcripció d'estrofes. Totes tres peces es troben a Barcelona, BC, 3-VI-8/13, 17 i 19. Hi ha reproducció de la portada dels dos plecs primers (86). – J. P. E. [7877]

Eduard BLASCO FERRER, *Contribució a la coneixença de l'alguerès medieval (I: Textos)*, dins «Misc. Fuster I», 165-193.

La presència a Sardenya de centres d'anivellament lingüístic durant els segles XV i XVI resultaria confirmada pel text del *Regiment de pestilència* escrit l'any 1584 per Angelerio Tiberi, del qual es coneix l'autògraf, conservat a l'Alguer, Arxiu Municipal, ací reproduït davant per davant de la revisió feta per Nicolau Canelles per a l'edició de Càller 1588 (167-193). Les diferències entre les dues versions demostrarien la distància entre el català de l'Alguer i el de Càller a darreries del segle XVI i la preponderància social del darrer. – J. P. E. [7878]

Josep Lluís SIRERA, *El misteri assumpcionista de Castelló i el teatre valencià*, dins «Misc. Fuster I», 195-213.

L'any 1588 o entorn d'ell era copiada en el *Llibre verd* de Castelló de la Plana *La famosa representació de la Asunción de Nuestra Señora a los cielos*, de la qual hi ha una altra còpia, amb variants, a Madrid, BN, en manuscrit del segle XVII (198). L'autor recorda les posicions contraposades dels autors (Eduard Julià Martínez, Lluís Quirante Santacruz) entorn de quina de les dues còpies és precedent de l'altra (196-199) i aporta, per la seva banda, la comparació de nombre de versos d'ambdues còpies (200-205) i subratlla que en el teatre la representació (ací personificada pel text de Castelló) preval damunt el text literari (ací representat per la còpia de Madrid) (206-209) i per aquesta raó sosté que el text de Castelló és el més primitiu, que s'hauria començat de representar força abans del 1588 i que seria en castellà per la mateixa raó que les peces de teatre tradicional deixaven pas, sobretot a València, als autos sacramentals de procedència castellana (211-212). – J. P. E. [7879]

Ricardo GONZÁLEZ CASTRILLO, *El ingeniero militar Jerónimo de Borja, prisionero del Santo Oficio*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», L (1990), 93-113.

Jeroni de Borja o de Sant Quintí hauria nascut «en la villa valenciana de Feria» (94 ¿Faura?), especialitzat en explosions, després d'haver viatjat per Europa caigué a mans de la inquisició a Toledo. Part dels seus interrogatoris (els dels dies 1, 3 i 11 febrer 1588) són conservats a Madrid, Biblioteca de Palacio, II/2508, i ací extractats en allò que feia referència al seu oferiment a l'inquisidor general i al rei Felip II d'ensenyar els secrets dels seus coneixements bèl·lics a canvi de la llibertat. – J. P. E. [7880]

Actas de la Academia de los Nocturnos. Volumen II (*Sesiones 17-32*). Estudio introductorio, edición crítica y notas de José Luis CANET, Evangelina RODRÍGUEZ, José Luis SIRERA (Arxius i Documents, 8), València, Edicions Alfons el Magnànim 1990, 464 pp.

La introducció (13-16) assenyalava les característiques de la còpia oficial de les actes, ara en tres manuscrits de la Biblioteca Nacional de Madrid, i dona la notícia que a començaments del segle XVII Bernat Català de Valeriola havia tingut la intenció de publicar-les i de vendre-les a la corona de Castella; també assenyalava les raons de les modificacions principals introduïdes en el manuscrit per mans diverses (14-15). Després de la 'ratio editionis' (17-18) i de la llista d'acadèmics, amb els corresponents sobrenoms (19-20), segueixen les actes de les sessions 17-32, la primera de les quals és datada el 22 de gener del 1592 (25). Els editors han completat el text explicitant-ne les referències o explicitant conceptes, per exemple, de mitologia clàssica. – J. P. E. [7881]

Desamparados PÉREZ, *La biblioteca de fr. Juan Martínez de Alegría, de la Orden de Montesa*, dins «Hom. Batllori», 63-68.

L'any 1592 era alçat inventari dels béns d'aquell frare de Montesa, conservat a València, ARV, *Mestre Racional* 7104. Ell mateix havia publicat un *De diis gentium*, i així no és estrany que la seva biblioteca, de dos-cents divuit volums, que l'autora distribueix per temes doctrinals, abundés en llibres d'humanistes, entre els quals no mancaven els valencians o catalans en general: Joan Llorenç Palmireno (núms. 3, 76, 84 i 147), Pere Joan Nunyes (núms. 47, 172), potser [Pere Joan] Oliver (núm. 19), *Dels oficis de Ciceró en romans* (32, [de Nicolau Quilis?]), Jaume Peres de València (núm. 41), Pere Ximeno, *De re metrica* (89), fra Lluís Bertran (107), *Ordinarium Valentinum* (161), *Directorium curatorum* (núm. 165, [de Pere Màrtir Coma?]), [Andreu] Sentpere (núm. 169), i la *Història de València*, de [Martí de] Viciano. – J. P. E. [7882]

M. Louise SALSTAD, *Illuminating the Text of Revelation: Elaboration of a Metaphor in Pierre Bersuire and Juan Bautista Aguilar*, dins «Hispanofila», 33 (1990), 29-42.

El tòpic-metàfora que presenta l'home com a llibre compendi del món constitueix la idea bàsica del valencià Joan Bta. Aguilar en el seu *Soneto a Cristo* (30-31), en el qual ressonaria un paràgraf del *Repertorium morale* de Pierre Bersuire; en tots dos autors, els successius passos de la vida de Crist són equiparats a les etapes d'elaboració, impressió i publicació d'un llibre. El valencià es deté més en els passos de la infantesa de Jesús (34) i estructura de forma complexa les referències de les dues quartetes i de les dues tercetes (35), amb insistència en el paral·lelisme entre «rubricar un llibre» i el vessament de la sang de Crist (36-37). – J. P. E. [7883]

Darcy DONAHUE, *Writing Lives: Nuns and Confessors as Auto/Biographers in Early Modern Spain*, dins «Journal of Hispanic Philology», XIII (1989), 230-239.

Les darreres pàgines són dedicades a la *Relación de la vida de nuestra madre Catalina de Christo. Hecho por sus hijas de este convento de la Purísima Concepción de la Madre de Dios de Barcelona*, Año de 1594, ms. de Madrid, BN, 6.621, d'on són transcrits fragments destinats a manifestar que el 'jo' de les narradores es confon amb el 'jo' col·lectiu de la comunitat (236-239). – J. P. E. [7884]

José SEGUÍ CANTOS, *Dos testimonios en la reforma de las órdenes religiosas con una especial referencia al ámbito valenciano. El memorial de Fray Bautista de Lanuza (1597) y la bula de Pablo V (1606)*, dins «Anales Valentinos», XVI (1990), 107-118.

Aquestes pàgines contenen transcripció de fragments relatius a ordes religiosos a València durant la segona meitat del segle XVI trobats en l'ARV, RC [¿Registres de Cancelleria?] (108-110) i sobretot d'aquells del *Memorial...de quexas contra la Compañía de Jesús...*, conservat a València, BU, ms. 801, relatius a episodis de la *Controversia de Auxiliis* a València, amb acusacions i respostes entorn d'explicacions de classe de Dídac Mas i de menuderies quotidianes (111-113). L'altra part és indicació d'articles de la dita butlla i de la seva possible influència en la vida espiritual dels religiosos, també valencians (114-116). – J. P. E. [7885]

Laureano ROBLES, *Documentos para un estudio sobre el obispo de Mallorca, fr. Simón Bauzá, O. P.*, dins «Escritos del Vedat», XX (1990), 287-312.

Laureano ROBLES, *Documents per a un estudi sobre el Bisbe de Mallorca, fr. Simó Bauçà (1552-1623)*, dins «Fontes Rerum Balearium», Nova etapa, I (1990), 143-164.

[Essent el primer l'original, em referiré a les seves pàgines]. La primera part (287-295) aplega en fonts ja publicades, o manuscrites sobretot de l'orde, notícies biogràfiques del dit personatge, d'entre les quals destaquen les procedents de les actes de capítols provincials dominicans, de València, Arxiu Provincial Dominicà, ms. 4, i la informació sobre uns comentaris de Bauçà a la *Dialectica* d'Aristòtil, del 1584, inèdits a Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, ms. 574, del qual manuscrit són assenyalats cinc altres textos (290). La segona part (296-312) conté edició anotada de sis textos de o relatius al mateix Bauçà, l'acta del capítol provincial de Saragossa del 1600, signada per ell, de l'arxiu esmentat, lligall I (296-297), i cinc lletres, d'entre les quals destaca la de Tomàs Maluenda, de Roma 1605, amb notícies de l'Urbs i de la controvèrsia *De auxiliis* (298-303). Les altres porten informació d'episodis interns de l'orde dominicà. – J. P. E. [7886-7887]

[Felipe] MATEU LLOPIS, *Temas ibéricos en las «Décadas» de Gaspar Escolano de 1610-1611*, dins «Hom. Fletcher», III, 319-329.

Resumida la bio-bibliografia de Gaspar Escolano, l'autor repassa les referències de les *Décadas* no sols a records o monuments ibèrics ans encara als romans, que ocupen la major part d'aquestes pàgines. Escolano era deutor d'Antoni Agustín sobretot en els punts que afecten problemes d'iberisme (inscripcions, llengua primitiva), del qual, però, s'aparta en defensar l'autenticitat de la inscripció de Dénia a «Palladi Victrici Sacrum», que un nunci papal s'hauria endut a Roma (325). – J. P. E. [7888]

Dora SANTAMARIA I COLOMER, *Pere Perdigó escultor de Vulpellac (1559-1639)*, dins «Estudis del Baix Empordà», 9 (1990), 141-159.

Artista desconegut fins ara, ha comparegut en qualitat de protagonista en la documentació dels anys 1608 i 1609 relativa a la construcció del retaule de Sant Esteve de Bordils, destruït l'any 1936, però del qual és ací publicada una fotografia anterior a aquella data (142). Els contractes es conserven a Girona, Arxiu Històric, *Notaries de Girona*, 9, *Pere Canals*, 389 i 391. Són quatre documents, ací transcrits (151-159), completats amb la documentació de l'Arxiu Parroquial de Vulpellac, ara a Girona, ADG, on consten dades familiars i la seva partida de naixement el 1559 (145). – J. P. E. [7889]

Roser SERRA I COMA, *Mostra de remeis casolans de l'època moderna*, dins *Metges*, 209-215.

Presentació i transcripció d'una *Recepta de mal de tinya* del segle XVI, i de deu receptes diverses del segle XVIII, en castellà, totes de Calders, Arxiu Parroquial la primera, i de l'Arxiu Particular de Can Serra, les altres. – J. P. E. [7890]

Carlos ALONSO, *El primer viaje desde Persia a Roma del P. Vicente de S. Francisco, OCD (1609-1611)*, dins «Teresianum», LX (1989), 517-550.

Vicent de Sant Francesc, carmelità descalç, era el valencià Joan Bambart (València 1574-Palerm 1623). Missioner a Pèrsia des del 1604, el 1609 emprengué viatge a Roma a fi d'agilitzar els tràmits per a una fundació a l'illa d'Ormuz (519); descrites les vicissituds d'aquell viatge (519-536), són publicats en apèndix una seva *Relatione breve delle cose di Persia...* del 1610 (536-541), quatre lletres seves totes en italià dels anys 1610-1611 i una del cardenal [Scipione] Borghese [Caffarelli] a ell d'aquest darrer any (542, 547-549, 550).

Totes dites peces i d'altres ací publicades relatives a la mateixa ocasió, són de l'Archivio Segreto Vaticano, *Confalonieri*, 22 i 54. – J. P. E. [7891]

Gian Giacomo ORTU, *Centralismo e autonomia nella Sardegna di Filippo III*, dins «*Rivista Storica Italiana*», CII (1990), 302-339.

L'episodi de la troballa de cossos sants tant a Càller com a Sàsser l'any 1614, any en el qual també fou celebrada cort als Sards, és pres per l'autor com a ocasió per a exposar la vigència de les estructures civils i polítiques de la Sardenya contemporània. Un almenys dels llibres que narraren la dita troballa fou publicat a Barcelona per Sebastià Matevat el 1615; és el de F. Basteliga, *Relación sumaria y verdadera, de todo lo que ha sucedido, y de la multitud de cuerpos de santos, que se han hallado en la iglesia de San Gavino de Torres* (302). Era arquebisbe de Càller el mallorquí Francesc d'Esquivel, creador de la Universitat (303); la situació econòmica és descrita en part a base de la documentació d'ACA, *Consell d'Aragó, Canc. Sardiniae*, reg. 4915, o *Reial Càmera*, 295, on es troben les *Capitulacions i Ordinacions que han d'observar i guardar perpetuament els consellers de Càller* (315, nota 22). La celebració de cort tenia fort paral·lelisme amb la de Catalunya (324 ss.). També fou publicada a Barcelona, per Llorenç Deu el 1639 l'obra de Francesc de Vico, *Historia general de la isla y reino de Sardenia* (316, nota 25). – J. P. E. [7892]

Modesto V. BARRERA AYMERICH, *Riqueza y religión en el Barroco. La fundación piadosa de Joseph Mas*, dins «*Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*», LXVI (1990), 139-159.

L'autor defineix així aquestes pàgines: «...análisis del testamento de Joseph Mas, notario de Castellón fallecido el año 1617...» (140) i emmarca les decisions d'aquell notari en la immobilitat social i en la mentalitat rendista pròpia de l'Antic Règim (146). El testament, conservat en l'Arxiu Municipal de Castelló, és ací transcrit a partir de còpia realitzada per un altre notari (152-159). Complertes les deixes, Josep Mas volia que sis mil lliures seves fossin invertides en censals al 5%, dels rèdits de les quals havien d'ésser donades «cent lliures per a dos estudiants, volent que a cada hu de aquells sien donades cinquanta lliures cascun any per temps de deu anys, los quatre per a estudiar gramàtica e latinitat, y dos anys per a estudiar Arts y Philosophia, y los quatre per a estudiar Theologia o altra qualsevol facultat a dits estudiants ben vista...» (155). Però les rendes de la fundació disminuïren el 50% entre el 1684 i el 1797 (148). A començaments del segle XIX, el remanent era incorporat a la Casa de Beneficència. – J. P. E. [7893]

Adolfo ROBLES, *El padre Melchior Pavia, O.P., un misionero olvidado de la Jana*, dins «*Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín*», núm. 31 (1990), 43-47.

Resumides les dades biogràfiques de Melcior Pavia amb notícies d'altres dominicans valencians missioners a les Filipines a començaments del segle XVII, ve presentació (44) i publicació (45-46) de la seva carta a Antoni Domènech, datada a Pangasinan el 18 de juny del 1622, conservada autògrafa i en còpia a València, BU, ms. 700. – J. P. E. [7894]

M. Àngels ANGLADA I D'ABADAL, *Maria Canal i Valls, «la Santeta», un testimoni de la religiositat barroca de Vic de 1632*, dins «*Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausoncs*», XIV (1990), 53-60.

Les dades biogràfiques de Na Maria Canal i Valls són conegudes pel «vell llibre de família» (54); la seva trajectòria espiritual per la *Breve relación de algunas cosas notables*

de la señora Maria Canals, de Vique, obra de jesuïta anònim, de la qual són traduïts fragments relatius a la facilitat amb la qual queia en èxtasi o robaments i a la vida de penitència, en part causant de la seva mort prematura. – J. P. E. [7895]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un llibre de poesies, fins ara desconegut, del canonge Jeroni Ferrer de Guissona (- 1634)*, dins «Ilerda», XLVIII (1990 / Humanitats), 229-236.

[Aquest article és complement dels resumits dins aquest anuari, VII-VIII (1988-1989), 661, núm. 4971 i IX (1990), 616, núm. 5906]. Aquell certamen poètic amb motiu de la inauguració de la capella del Santíssim Misteri de Cervera sembla que fou criticat per Jeroni Ferrer, potser perquè les composicions havien estat gairebé totes en castellà i ell en blasmava l'ús a Catalunya (233). Ací són indicades noves dades biogràfiques procedents de l'Arxiu Comarcal de Cervera, *Fons Comarcal. Guissona*, d'entre les quals destaca la que el presenta fill de família de Guissona i, per tant, segurament fill de la mateixa vila, i les relatives a la fundació d'un col·legi d'escolapis en la dita població (230). Presentades les seves quatre obres conegudes fins ara, *Cant, Octaves, Selva de varies sentències...* i *Llibre de doctrina moral en defensa de la Immaculada Concepció*, és donada notícia d'haver-ne existit i haver estat publicada una altra de crítica de l'esmentat certamen cerverí, car no permet de dubtar-ne la lletra, ací transcrita (234), amb la qual els paers de Cervera demanaven la intervenció del jesuïta cerverí Jaume Puig a fi que mirés de recollir els exemplars de l'edició. No se n'hauria salvat cap. – J. P. E. [7896]

Adrien ROIG. *Une manifestation de catalanophilie littéraire: El Catalán Serrallonga*, comedia de tres ingenios, dins «Mélanges de la Casa de Velázquez. Époque Moderne», XXVI (1990), 153-170.

Publicada a Saragossa el 1636 formant part de *Parte treinta de comedias famosas de varios autores*, escrita en tres jornades per altres tants autors: Antonio Coello, Francisco de Rojas, Luis Vélez de Guevara (n'hi ha exemplar a la Bibliothèque Municipale de Montpellier), fou reeditada sola a Lisboa el 1645 (170) i encara nou altres vegades (154), més una en forma de fulletó a Sevilla i, ja el segle XIX en la Biblioteca de Autores Españoles. Joan Sala (Serrallonga) havia estat esquarterat el 8 de gener del 1636. Ja des del títol, la comèdia subratlla els elements catalans i l'autor estudia el procés que mena a llur exaltació en l'acció (155-157), en els personatges i la intriga (157-164) i en la llengua catalana, amb inclusió d'una cançó en català en cada una de les primeres jornades i amb un autèntic reneç en el moment culminant de la tercera (164-166). Però s'hauria tractat d'una «catalanofilia» comparable a la «maurofilia» literària que comparegué després de l'eliminació d'àrabs i de moriscs (167): com més elevat és el vençut, més excels és el vencedor. Al final hi ha reproducció de la portada de Pedro Meluco, *Relación verdadera de la vida, robos, y delitos del famoso bandolero Iuan Sala... Romance*, Barcelona, Esteve Liberós 1633 (168), de la primera pàgina d'*El Catalán...* en l'edició prínceps de Saragossa (169) i de la portada de l'edició de Lisboa (170). – J. P. E. [7897]

Germán VEGA GARCÍA-LUENGOS, *Impresos teatrales vallisoletanos del siglo XVIII. Ciento treinta adiciones al Catálogo de Alcocer*, dins «Boletín de la Biblioteca de Menéndez y Pelayo», LXVI (1990), 271-294; LXVII (1991), 319-365.

Entre les noves edicions ací documentades n'hi ha una dels tres talents acabats d'esmentar en el resum anterior, *El catalán Serrallonga, y Bandos de Barcelona*, Valladolid, Alonso del Riego, no datada, de la qual hi hauria exemplars a Madrid, BN, i a Santiago de Compostela, Biblioteca Universitària (319-320); *Las Misas de San Vicente Ferrer*, de

Fernando de Zárate, de la mateixa impremta i també sense data, amb exemplar únic a Barcelona, Biblioteca de l'Institut del Teatre (341); i altra vegada de tres talents, ara desconeguts, *Las Vísperas sicilianas*, de la mateixa impremta i també sense datació (358-359), amb sis exemplars coneguts. – J. P. E. [7898]

Antonello MATONE, *L'amministrazione delle galere nella Sardegna spagnola*, dins «Società e Storia», XIII (1990), 513-545.

La defensa de les costes en els regnes dels Habsburgs era realitzada mitjançant naus col·locades en mans de terceres persones; en temps de Felip II hi hagué la tendència a col·locar-les sota administració directa de la corona. Sardenya no tenia galeres i era servida per les d'altres regnes, que es reformien en l'illa (cf. P. J. Arquer, *Capítols de Cort del Sament militar de Sardenya, ara novament restampats*, 516) o bé per naus de naturals amb permís per a cors (517). La idea que el regne de Sardenya posseís galeres ja havia comparegut entorn del 1570 (520-523) i rebé empenta definitiva després del desembarcament francès a Oristà el 1637 (523); formà un estol de vuit galeres, quatre de les quals eren a càrrec directe del tresor reial (524-525); l'estructura burocràtica de la formació era copiada de la catalana-valenciana (534) i una de les seves operacions fou el bloqueig del port de Barcelona i la rendició de la ciutat el 1652 (539). L'elevat cost de conservació obligà a plantejar-se si Sardenya les podia mantenir (543-545). La base documental d'aquest estudi es troba a Càller, Archivio di Stato, d'on són transcrits fragments en català (516-517) i d'ACA, *Consell d'Aragó* (519, 524, 525, 527, 530, 535, 539, 541-543) i un ms., el 995, de Barcelona, BC (529 i 533), ultra la corresponent bibliografia. – J. P. E. [7899]

Jaume GARAU AMENGUAL, *Noves aportacions documentals a la biografia de l'escriptor barroc Antoni Gual*, dins «Estudis Baleàrics», IV, núm. 23 (desembre 1986), 87-93.

Recordada la biobibliografia d'Antoni Gual i Oleza (1594-1655), escriptor bàsicament en llengua castellana, són presentats (88-89) i publicats (91-93) els nou nous documents, de caire personal o familiar, sis dels quals de l'ARM, i un de l'ADM, de l'Arxiu de la Catedral de Mallorca i de la Biblioteca Bartomeu March. – J. P. E. [7900]

Valentí SERRA, *Bernardí de Manlleu en el context de la Guerra de Separació. Notícia d'alguns documents inèdits*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 10 (1990), 143-176.

Aquestes pàgines contenen primer un resum biogràfic de fra Bernardí de Manlleu, amb particular atenció a la seva activitat a Madrid en qualitat d'ambaixador oficial extraordinari de la Generalitat de Catalunya l'any 1640, activitat coneguda per la seva *Memòria de lo que se ha fet en esta cort*, encara inèdita a Barcelona-Sarrià, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya (143-146); a continuació, resum de vuitanta unitats arxivístiques del mateix fons, procedents de les més altes instàncies de Catalunya, relacionades amb el dit personatge i la seva ambaixada, distribuïdes en onze plec de documents, la signatura de les quals és B-5-11 i B-5-12 (147-170); en apèndix són transcrits quatre lletres, una dels consellers de la ciutat de Barcelona al rei, dues dels diputats de la Generalitat de Catalunya al rei i a la reina i una de Pau Claris al príncep Baltasar Carles, totes del 18 de setembre de 1640 (171-176). – J. P. E. [7901]

Lluís CABO I DELCLÒS, *Important document trobat en l'Arxiu Diocesà de Barcelona, referent a Pau Claris*, dins «Anuari 1988 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació 1990, 105-106.

El document és una carta de Pau Claris al comte de Santa Coloma del novembre del 1639, informant-lo d'allò que no pot fer i d'allò que pot fer i fa la Generalitat de Catalunya per a la defensa contra els francesos, malgrat les mortaldats. La carta es conserva a Barcelona, ADB, *Edictes i circulars*. – J. P. E. [7902]

El Corpus de Sang. Història i llegenda. A 350 anys de la revolta dels Segadors, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1990, 92 pp.

Catàleg de l'exposició muntada amb motiu d'aquella efemèride. En les diverses seccions trobem nombre d'objectes que recauen en el nostre camp (llibres, fulletons, documents, qualque inscripció). Tota una secció porta el títol de *Mostra bibliogràfica: la guerra de les lletres. Informació i propaganda* (63-65). El catàleg té, encara, una segona part de cent quaranta fitxes bibliogràfiques, alfabèticament ordenades, de publicacions relatives a la Guerra dels Segadors i contemporànies de la mateixa, l'existència de les quals en biblioteques de Catalunya és coneguda fins ara (71-87). – J. P. E. [7903]

Francisco A. ROCA TRAYER, *El doctor Melchor de Villena y «El colegio de los Santos Reyes Magos»* (discurso de apertura del curso 1986-1987), dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», 65 (1990), 29-91.

En el marc d'una ciutat de València, lloc de contrastos en tots els plans de la vida social, i dins la seva tradició mèdico-quirúrgica, potenciada per l'Estudi General des de darreries del segle XV (44-48), Melchor de Villena, descendent allunyat de la família noble dels Villena, seguí Lluís Almenar en el magisteri universitari a València (41), publicà qualque obra (42) i, seguint antecedents il·lustres a la ciutat (49-54), fundà el «Col·legi dels Sants Reis Mags» entre el 1639, data de la primera proposta oficial a la ciutat, i el 1640, data del començament de la institució (57-59); era per a almenys deu becaris, en general de la família del fundador, i per primera vegada eren admesos estudiants de medicina (68); els no determinats per família eren elegits per concurs públic (77-78); en la cúpula directiva, ultra el patró, de la família Villena, el protector era el degà del Tribunal de la Inquisició (62); hi havia un rector elegit i un mestre de col·legials (63); les *Constitucions* prescrivien els detalls d'una vida comunitària estricta (64-74), amb particular atenció als documents i llibres que s'havien de conservar i posar constantment al dia (73) i a l'ús dels llibres de la biblioteca (74). En les darreres pàgines són recordats alguns episodis dels segles XVII i XVIII (76-80). Ultra la documentació de l'ARV, *Manaments i empires*, i de l'AMV, *Manuales de consells*, hi ha documentació particular conservada durant anys pel Baró d'Alcahalí. – J. P. E. [7904]

Mercedes GAMBÚS SÁIZ, «De l'art de picapedrer» de Josep Gelabert: *un testimonio literario de la arquitectura mallorquina del siglo XVII*, dins «Hom. Santamaría II», 777-785.

L'autora només pretén de proporcionar al lector algunes informacions i reflexions entorn d'aquell llibre vist com a font per a l'estudi de l'arquitectura i de l'art mallorquins del segle XVII. L'autor, mort als quaranta-cinc anys, era mestre paleta, i escriví el seu llibre per als aprenents del dit ofici (que ell limitava a la construcció, considerant que no li pertanyia la decoració, 782), entre el 1651 i el 1653; és dividit en dues parts, la primera dedicada als elements bàsics de la construcció (parets, arcs, finestres, voltes, etc.), la segona

a construccions més difícils, com és ara petxines, cúpules, finestres cantoneres, etc.; també ofereix nombrosos dibuixos de mostra. L'original es conserva en la biblioteca del Consell Insular de Mallorca i n'hi ha publicació facsimilar de l'any 1977 (778). Molts dels aspectes jurídics de la construcció són exposats amb transcripció dels corresponents paràgrafs de les *Ordinacions d'En Sanctacília* (779-780). Les indicacions teòriques són completades amb referències a edificis de Ciutat de Mallorca, en una de les quals és copiada la inscripció que recorda la mort del virrei, Josep de Torres, en caure del cavall (781). Fragments del llibre són transcrits en les notes (783-785). – J. P. E. [7905]

Núria SALES, *De Tuïr a Catarroja*, dins «Revista de Catalunya», núm. 38 (febrer 1990), 126-130.

Comparació dels conceptes presents en l'inventari sumari de l'arxiu comunal de Tuïr, publicat per E. Desplanque el 1896, i els del *Llibre de comptes del consell de Catarroja 1652-1658* publicat l'any 1985 [ja conegut dels lectors d'ATCA: cf. VI (1987), 533-534, núm. 3743]. Amb abundant transcripció d'anotacions, resulta clara la coincidència d'atencions d'ambdós consells locals, malgrat la distància geogràfica. – J. P. E. [7906]

Pere VALLRIBERA I PUIG, *Notes sobre exàmens de cirurgians a Barcelona al segle XVII*, dins *Història Universitat* 2, 457-466.

Presentació de les *Primeres ordinacions del nou redrès del col·legi dels cirurgians de la present ciutat de Barcelona*, en les quals eren regulats els anys d'estudi, les pràctiques i els exàmens que un aprenent de cirurgia havia de passar, d'acord amb els estatuts de l'Estudi General (458: cf. AHCB, *Consell de Cent. Estudi General*, XVIII, 8). Una de les prescripcions feia referència a la inscripció en el Llibre de matrícula de cirurgians de la ciutat de Barcelona, conservat a Barcelona, AHCB, *Gremis. Cirurgians*, a base del qual és establerta la llista dels cent quaranta-dos inscrits durant els anys 1658-1698 (461-466). – J. P. E. [7907]

Anna TILOCCA SEGRETÍ, *I contratti di encartament ad Alghero tra cinque e seicento*, dins «Revista de l'Alguer. Periòdic de cultura dels Països Catalans», I (1990), 167-183.

L'autora assenyalava la diferència entre 'encartament', usual a l'Alguer entre els segles XVI i XVII, i 'carta de mosso', posterior en el temps i estesa a tota la Sardenya septentrional. Després, basada en el volum d'encartaments del notari alguerès Antoni Salaris, ara a Sàsser, Archivio di Stato, *Atti Notarili Originali. Tappa di Alghero*, b.7, dels anys 1688-1709, fa una anàlisi tipològica dels elements que es troben en els dits contractes (171-174), en els quals, ultra el notari, hi ha tres persones, dues de majors i un infant. Si l'infant és orfe compareix com a tutor el 'pare dels orfes' del comú de l'Alguer; l'altre major, que rep l'infant com a mosso o aprenent, minyona, criada o mosso, permet de conèixer els oficis practicats i apresos a l'Alguer, [un dels quals 'arvagní' (d''albañil'?) (169) és desconegut del DCVB]. La situació de servei es reflecteix en els testaments dels amos, sobretot en la relació que s'estableix entre mestressa i minyona (176-177). – J. P. E. [7908]

Eduard ESCARTÍN, *Notes sobre la provisió de càtedres cap al 1700 a la Universitat de Barcelona*, dins *Història Universitat*, 705-715.

Resumits els fets que desembocaren en l'erecció definitiva de la Universitat de Barcelona el 1533-1536, trobem en aquestes pàgines notícia de les retribucions dels catedràtics durant la segona meitat del segle XVI (707-708), del procediment per a la provisió de càtedres mitjançant votació, determinat en les *Ordinacions de l'Estudi del 1629*,

i exposició d'un cas, el de Lluís de València, que serveix de pedra de toc per a conèixer els abusos del sistema d'elecció de catedràtics, denunciats l'any 1700 en el seu *Memorial al savi Consell de Cent*, conservat a Madrid, AHN, *Diversos títulos y familias*, lligall 77, i els problemes econòmics que acompanyaven la jubilació, coneguts per l'altre seu *Memorial... solicitando la jubilación*, de Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms* 7810 (711-714). – J. P. E. [7909]

Eloy MARTÍN CORRALES, *Impulso de la actividad marítima catalana y corsarismo norteamericano (1680-1714)*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 185-194.

Els atacs sarraïns contra catalans en els anys indicats en el títol revestien dues manifestacions: la irrupció en llocs de marina i la presa de vaixells a la mar; per la darrera raó, les companyies d'assegurances no cobrien certs trajectes marítics, particularment exposats. Les poblacions es defensaren contra la primera mitjançant confraries per a la redempció d'ostatges; contra totes dues, mitjançant galeres armades, que espantessin els corsaris. En aquestes pàgines trobem notícies sobre els aspectes esmentats i sobre redempció contemporània de captius, procedents d'autors com Narcís Feliu de la Peña, de memòries impreses d'expedicions de redempció, com la del 1702, *Breve relación... de la Merced Redención de Cautivos...*, Barcelona 1702, de la BC, *Fulletons Bonsoms*, núm. 9518, i de documentació inèdita sobretot de Barcelona, AHCB, *Consell de Cent. Registre de deliberacions, Fons de Comerç* i d'altres. – J. P. E. [7910]

Isaac SÁNCHEZ VAQUERO, *Origen y significado de los colegios de misiones franciscanos*, dins «Archivo Ibero-Americano», L (1990 = Actas del III Congreso Internacional sobre «Los Franciscanos en el Nuevo Mundo» (Siglo XVII). La Rábida, 18-23 septiembre 1989), 725-771.

L'autor es limita a tractar dels quinze primers anys d'existència dels dits col·legis, l'origen dels quals es troba en el projecte del mallorquí Antoni Llinàs i la seva primera realització europea en el Col·legi Seminari d'Escornalbou [cf. ATCA, IX (1990), 622, núm. 5922]. El mateix duc de Toscana l'any 1686 escriví a favor del projecte i del P. Llinàs en lletra ací publicada (754), de Massa, Archivio di Stato, *Carteggio Card. Cybo*, 47. Les pàgines 748-752 contenen inventari de trenta-sis documents relatius a l'afer. – J. P. E. [7911]

F[ernando] SÁNCHEZ MARCOS, *Historia y política en el umbral del siglo XVIII: los «Anales» y combates por Cataluña de N. Feliu de la Peña*, dins *Historiographie*, 133-146.

«Personalidad polifacética y emblemática de un cierto proyecto regeneracionista de Cataluña» (133), Narcís Feliu de la Peña és menys conegut com a historiador. L'autor es proposa de realitzar una primera aproximació als *Anales de Cataluña* i subratllar-hi les relacions entre història i política. Sintetitzada la personalitat de Feliu (de família de comerciants, profundament catòlic, jurista amb bona base de coneixements humanístics, favorable a la col·laboració amb la monarquia hispànica i austriacista declarat, 134-136), els *Anales* foren publicats en tres volums in folio el 1709, «una de las más tardías manifestaciones de este género» (138), atents sobretot als aspectes jurídics i eclesiàstics, amb menys acribia crítica que la de Jerónimo Zurita, que fou una de les seves fonts amb Jeroni Pujades i Joan Lluís de Montcada, també basats en diversa documentació arxivística directament coneguda (139), escrits en castellà perquè havien d'ésser apologia de Catalunya «ad extra» (139-140), però «catalanocèntrica», «una apologia històrica de Cataluña, a la que ensalza y en cierto sentido mitifica» (140). Catalunya seria la primogènita en la

monarquia hispànica, la relació amb la qual és constituïda de pactisme, legitimisme i religiositat i prevenció envers França (141). La influència posterior de l'obra és rastrejada en Feliu Torres i Amat, Antoni de Bofarull i de Brocà, Antoni Rovira i Virgili, B. Sánchez Alonso i Felip Mateu i Llopis. Els autors recents han assumit la seva teoria del neoforalisme com a línia bàsica de la relació de Catalunya amb Carles II (142). – J. P. E. [7912]

Javier VELLÓN LAHOZ, *Manuel Vidal Salvador: el intelectual valenciano y la corte de Carlos II*, dins «Congrés Plana», 379-387.

Resum biogràfic d'aquell poeta i dramaturg, la vida del qual és dividida en dues etapes, la valenciana fins entorn l'any 1685 i la madrilenya fins a la mort el 1698. A València no hauria participat en la revifalla del neoforalisme, a Madrid, en canvi, hauria fet tot el possible per a ésser acceptat com a dramaturg de la cort, en la qual obtingué la protecció massa tardana de la reina Maria Lluïsa d'Orléans poc abans que la reina morís. Les seves composicions foren representades abans a Madrid que a València [cf. resum següent]. – J. P. E. [7913]

Javier VELLÓN LAHOZ, *Manuel Vidal y Salvador: el intelectual valenciano y la corte de los Austrias. Un modelo de cultura centripeta*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 241-248.

[Cf. resum anterior]. Oficial de Secretaria del Consell d'Estat i traductor de llengües, nascut a Torreblanca, es formà en l'ambient cultural valencià del Barroc (242) i participà almenys en dues acadèmies literàries entorn el 1685, però la seva obra teatral a València hauria estat limitada i discreta (244). El 1687 publicava a Madrid un llibre de poemes i per la protecció de la reina Maria Lluïsa d'Orléans estrenava comèdies entre el 1686 i el 1689 (246-247); morta la reina, li augmentaren les dificultats, tot i veure representades «un cierto número de obras» entre 1693 i 1695 i d'haver publicat el 1697 *La Colonia de Diana* (248). – J. P. E. [7914]

Joaquim LLOVET, *Mataró i la Guerra de Successió. Un manuscrit inèdit*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», 36 (gener 1990), 4-16.

En les dues primeres pàgines és presentat l'opuscle ací publicat, amagat fins al 1939, en què ingressà a l'Arxiu Municipal de Mataró, *Diversos*, lligall 71. En ell, començant pels inicis de la història, és exposada la contribució de Mataró a la causa de l'Arxiduc Carles, primera de les poblacions a acceptar-lo per rei. En les pàgines 6-16 tenim transcripció del *Testimonio sin nullidad del amor que la Ilre. Ciudad de Mataró tiene y ha tenido a nro. C. M. Dn. Carlos 3º*.... L'opuscle transcriu quatre cartes de l'arxiduc a la ciutat de Mataró dels anys 1705 i 1706 i algunes llistes de despeses. El text és completat amb gravats de la Guerra de Successió, entre els quals destaca la portada del sermó predicat a Mataró el 21 de juliol del 1706 per fr. Benet de la Verge, *El arrepentimiento más dichoso, nacido del conocimiento más claro, y la indulgencia más útil, hecha por el rey más legítimo...*, Barcelona, Rafael Figueró 1706 (14). – J. P. E. [7915]

Francesc ESTEVE I PERENDREU, *Jurisdicció del bisbe sobre el mestrescola i eclesiàstics de l'Estudi General de Lleida*, dins «Catalunya XVIII» II, 183-197.

En el marc de les divergències dels segles XVI i XVII entorn de l'autoritat del mestrescola del capítol de la Seu de Lleida i alhora canceller de l'Estudi General, d'una banda, i la del rector, de l'altra, s'insereix un terç en discòrdia, el bisbe de Lleida. Ací és

presentada i publicada una *Demostración jurídica del derecho que asiste al... Obispo de Lérida para pretender jurisdicción ordinaria... sobre el Maestrescuela... y sobre sus maestros, oficiales y estudiantes clérigos...*, potser del 1706 (185-197), conservada a Lleida, Arxiu de la Catedral, calaix 200. El text és completat amb notes. – J. P. E. [7916

Enric GUINOT, *Història i imatge de Castelló en el 1700: la «Cronica de Castelló» de Josep Llorens de Clavell*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 249-279.

Josep Llorens de Clavell, notari i secretari del Consell municipal de Castelló de la Plana, escriví almenys tres obres en llengua catalana, *Advertències i curiositats...*, *Anotacions de les coses que han succeït des del mes de juny del 1707...* i *Variarum de Clavell* (250) i una en castellà, *Fundación y traslación de la villa de Castellón de la Plana desde el principio...*, conservada a València, Arxiu de Dominics, ms. 49 (250-251), còpia d'una altra, realitzada a Torrent per «Angel Alvarez, discípulo de Francisco Gargallo, maestro de niños, en 2 de julio 1761» (261), ací transcrita (261-279). L'autor, suspès de càrrec després del 1707 perquè el seu nomenament no era de Madrid (252-253), aplegà en aquestes pàgines dades de la història de la vila, entre les quals destaca la lletra de Jaume I, del 1251, facultant el trasllat de la població des de la Magdalena a la Plana (263); resumia l'estructura administrativa de la vila de l'època foral quan ja era abolida i descrivia la realitat urbana de Castelló a començaments del segle XVIII (260: croquis de Castelló; 268-279, text descriptiu); una de les institucions de la vila eren les escoles, aleshores dues, «para enseñar a leer y escribir y general de Gramática», amb mestres pagats per la mateixa vila (276). – J. P. E. [7917

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *L'actitud dels eclesiàstics catalans a la Guerra de Successió (1705-1714)*, dins «Anuari 1988 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconensers Ramon Berenguer IV 1990, 9-26.

Entre els 1700 i el 1705, la posició del Braç Eclesiàstic davant la política més regalista de Felip V fou de gran condescendència (10) i el canceller del nou rei, el bisbe de Girona Miquel Joan Taverner, fomentava tal regalisme (21). Això no obstant, la posició dels eclesiàstics en general fou vista pels informadors de la cort de París com a apassionadament austriacista, tal com demostren els documents conservats a París-Vincennes, *Service Historique de l'Armée de Terre*, A 1, i ací parcialment transcrits; fins i tot institucions com els capítols de la Seu d'Urgell i de Vic eren vistes en bloc com a contràries a la dinastia francesa (12-13), amb tota mena d'anècdotes entorn d'eclesiàstics tabucaires (14-17). I no mancaren intents de revoltar els pobles del Rosselló pel mateix camí (18), encara que els austriacistes no semblen haver vist la possible col·laboració amb els camisards del Llenguadoc (19-20). No mancaren els eclesiàstics felipistes, minoritaris però qualificats (21). Les causes de la posició majoritària, dotada d'un fort influx damunt el poble, eren l'aversion a França barrejada amb el sentiment religiós; per part francesa, hom considerava que els clergues temien un poder fort com el que actuava a França (22-25). – J. P. E [7918

Pedro VOLTES, *Documentos sobre la campaña de 1708-1709 del mariscal Starhemberg en la Guerra de Sucesión*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXXVII (1990), 63-97.

Les reaccions a la derrota d'Almansa en la cort imperial de Viena i a la reial d'Anglaterra convenceren que calia una intervenció decisiva a favor de l'arxiduc Carles des de Catalunya, i en conseqüència hom trameté noves tropes i posà Guidobald de Starhemberg a dirigir

la guerra. La part narrativa de l'article recorda les vicissituds d'aquells anys (64-74). L'apèndix documental conté resum de catorze cartes la major part des de Viena a l'arxiduc (75-84), la nòmina dels oficials majors de l'exèrcit de Catalunya el gener del 1709 (86-89), de Madrid, AHN, *Estado, Fondo Archiduque* i les instruccions d'aquest al comte de Galve enviat a Viena el 1707, de l'Arxiu de la Casa d'Alba (84-86). – J. P. E. [7919]

José Luis BELTRÁN MOYA, Antonio ESPINO LÓPEZ, Lluís Ferran TOLEDANO GONZÁLEZ, *Els miracles a la Catalunya de l'Antic Règim*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 137 (maig 1990), 28-35.

Sota aquest títol, trobem una presentació de les cent-dotze narracions de miracles integrades en l'obra de Pere Serra i Postius, *Historia eclesiàstica de Cataluña*, començada el 1708. Les dites narracions són presentades primer sota el biaix estadístic (p.e., setanta-sis miracles (el 67%) són atribuïts a la Mare de Déu [ací anomenada la Verge] de Montserrat, ja que «no en va el seu mite es projecta sobre tot l'àmbit del Principat...») (29) i després en llurs implicacions socio-polítiques (i així, quan la Mare de Déu [altra vegada la Verge] del Claustre de Tarragona «auxilia un poble (!) pare de família, però molt devot» (35, nota 8), el fet és comentat així: «Només cal que la Verge l'auxilli amb unes monedes que apaivaguin qualsevol brot de contestació violenta») (30). – J. P. E. [7920]

Martín GELABERTÓ VILAGRAN, *L'Església i les santes relíquies durant el segle XVIII*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 137 (maig 1990), 40-45.

A base de nou sermons ja publicats o encara inèdits (Barcelona, Arxiu Provincials dels Caputxins de Catalunya, s. n.; Biblioteca Pública Episcopal, ms. 272 i 296), predicats entre els anys 1712 i 1772 en llocs diversos (45), dels quals són transcrits alguns fragments, l'autor desplega una interpretació que els presenta com a instruments encaminats primer a la submissió de cossos i ànimes a les directrius del concili de Trento i després a la cohesió de les comunitats com a factor d'estabilitat social i política de l'Estat absolutista, finalitats a les quals en el segle XVIII s'haurien associat «els atacs desaforats que l'Església llença envers els sectors il·lustrats més progressistes» (41). La confiança en les influències dels sants hauria augmentat en tractar-se de màrtirs (42). – J. P. E. [7921]

J. V. GÓMEZ BAYARRI, *Centralización y reacción en el siglo XVIII. La cuestión lingüística*, dins «Anales de la Academia de Cultura Valenciana», núm. 66 (1990), 197-227.

La primera part recorda, amb transcripció de fragments, allò que representà per a l'ofec progressiu de la llengua dels Països Catalans l'aplicació del *Decret de Nova Planta*, «para que se consiga el efecto sin que se note el cuidado» (201). Recorda que els *Manuales de consejos e stablimentos* de la ciutat de València comencen a ésser escrits en castellà el 30 d'agost del 1707 (200), que un dels punts, en els quals, ultra el de la igualtat davant les prebendes i càrrecs (202-203), insistia la *Representación hecha por los Diputados de la Corona de Aragón al Rey D. Carlos III* del 1760 era en el fet que «en Cataluña, Valencia y Mallorca... se habla una lengua particular...» (204) i que la reacció de Carles III fou el manament «...que la enseñanza de primeras letras, latinidad y retórica se haga en lengua castellana dondequiera que se practique...» (204-205). La segona part de l'article és dedicada a exposar les intencions i publicacions de Carles Ros i Hebrera (209-213) i de Lluís Galiana (213-216), l'obra del qual, *Rondalla de Rondalles*, no ha estat editada únicament els anys 1768, 1776 i 1820 (213-214), [ans també recentment pel Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València]. Les pàgines dedicades a Manuel Joaquim Sanelo (216-219) cauen fora els límits cronològics d'aquest anuari. En apèndix

tenim reproducció fotostàtica de fragments originals de la *Representación...* esmentada (223-227). – J. P. E. [7922

Pere MOLAS RIBALTA, *Magistrats de l'Audiència borbònica*, dins «Hom. Santamaría II», 825-833.

La Reial Audiència de Mallorca fou fundada per Felip II el 1571. La seva situació immediatament abans del *Decret de Nova Planta* és coneguda per l'*Informe... del estado del gobierno y la poblacion de la Isla* de Miquel Malonda (826). L'esmentat decret reestructurà aquell tribunal, en el qual dos dels cinc magistrats havien d'ésser mallorquins, però, a diferència d'abans els altres no havien de pertànyer a cap estat de la Corona Catalano-aragonesa. Aquestes pàgines contenen informació, sobretot estadística, dels regents el tribunal (828-829), i dels magistrats del segle XVIII (830-831), basada en Simancas, Archivo General, *Consejos Suprimidos*, lligall 18.736; la més personal és proporcionada per la *Relación de los ministros que componen la Real Audiencia de Mallorca*, escrita el 1746 pel bisbe mallorquí José de Cepeda y Castro, del mateix arxiu, *Gracia y Justicia*, lligall 590, i pel regent l'Audiència, Ramón de la Torre Puebla, *Informes reservados sobre los ohidores...*, ja publicats (827). – J. P. E. [7923

Mariano PESET, *Las universidades hispanas durante la Ilustración*, dins «Hom. Valls», 361-377.

En aquesta visió genèrica, hi ha referències que ens afecten, car ja s'obre amb el fracàs de Cervera (361). Tant en la secció de crítica de la situació anterior a la Il·lustració com en la que exposa els objectius reformadors d'aquesta, trobem freqüents referències a valencians, sobretot a Gregori Maians i Siscar i als seus plans de reforma de la universitat o informació sobre estudis dedicats a la introducció de la física experimental a la Universitat de València durant el segle XVIII (369, nota 29), o notícia del darrer pla de reforma de la mateixa universitat el 1786 inspirat en idees de Floridablanca, o l'acusació de J. Sempere i Guarinos als claustres universitaris, contraris a la reforma (374). – J. P. E. [7924

Vito T. GÓMEZ GARCÍA, *Aportación de la Provincia Dominicana de Aragón a las misiones del Viet-nam*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 63-64 (1990), 199-229.

La primera part d'aquest article s'intitula *Colaboración prestada en el siglo XVIII*, durant el qual arribaren a aquella missió sis catalans, tres valencians i un mallorquí, dels quals ací són resumides les dades biogràfiques bàsiques, en general tretes de les *Professions dels religiosos de Santa Catarina Verge i Màrtir de Barcelona, desde lo any 1685 fins a lo any 1838*, manuscrit de València, Arxiu de la Província d'Aragó, ms. 43, d'on són transcrits en nota les corresponents actes de professió. Són Joan Travaria (200-201), Pere-Màrtir Ponsgrau (201), Francesc Gil de Frederich (201-202), Benet Llobresols, el qual, abans del 1800, havia publicat *Gion-Ma* en llengua tonkinesa, un catecisme en llengua annamita, i resums del *Tratado de la oración y meditación* de fra Lluís de Granada i el *Prontuario de Moral* de Lárrega (202-203), Mateu Vidal (203), Joaquim Gatillepa (203-294), catalans; Eleuteri Güelda, autor de descripcions de l'estat de la missió, d'opuscles en annamita, i de cartes, una de les quals fou publicada a París en traducció francesa (204), Vicent Ausina (204-205) i Jacint Castañeda [sobre el qual hom pot veure una notícia bibliogràfica en les pàgines immediates] (205-208), valencians; i Domènec Pujol, mallorquí (210). També hi ha anotacions relatives als darrers anys del segle XVIII en la part dedicada als arribats al Viet-nam les primeres dècades del segle XIX (211, nota 37; 213, nota 46; 214, notes 49 i 51). – J. P. E. [7925

Josep CLOSA I FARRÉS, *De Universitate Barcinonensi testimonia nova*, dins *Història Universitat*, 647-655.

Aplec d'elogis d'estrangers a la Universitat de Cervera, entre els quals destaca el de Girolamo Lagomarsini, publicat el 1756, segons el qual «magna non facta, sed nata est: in summo consistit» (648-650), i el d'Alexandre-Joseph-Louis de Laborde, que esmenta els grans mestres i en particular els aplecs d'inscripcions llatines de Catalunya. Ja a mitjan segle XIX tornava la lloança de l'ACA i de la Universitat de Barcelona en ploma d'Edmundo de Amicis (653). Les pàgines 654-655 contenen la bibliografia d'autors que en els segles XVIII i XIX elogiaren les universitats de Cervera o de Barcelona. — J. P. E. [7926]

Anthony PADGEN, *The Reception of the «New Philosophy» in Eighteenth-Century Spain*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LI (1988), 126-140.

A diferència de Castella, on les acadèmies s'hagueren d'afirmar contra les universitats i els col·legis, a Catalunya i a València els acadèmics eren els mateixos catedràtics de la Universitat i això significa que l'exigència científica d'experimentació i de rigorisme lògic era plenament acceptada per part de les personalitats més representatives. La primera hauria estat Vicent Tomàs Tosca, que elaborà una síntesi filosòfica a base de principis cartesians en el *Compendium philosophiae*. Altra mostra seria la biblioteca de Josep Castellví Coloma Aragó i Borja, marquès de Villatorcas, seu d'una de les acadèmies valencianes. Altra la de Joan Bta. Coratxà. No aconseguiren d'imposar llur programa, però foren seguits per Gregori Maians i Siscar i per la seva Acadèmia Valenciana, que procurà d'evitar «extrems» com la filosofia de Montesquieu i àdhuc la *Filosofia morale* de Muratori (137-138). — J. P. E. [7927]

August RAFANELL, *Uns escolis inèdits sobre la llengua catalana escrits a la primeria del segle XVIII*, dins «Misc. Fuster I», 249-260.

Les *Observacions sobre la Crusca Provençal* a estampada en Roma aquest present any 1724, s'han conservat a Barcelona, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. II-8, d'on són ací transcrites (255-260). Foren escrites, segons que sembla, per Joan Torres i Oliva, i fan referència a l'edició de l'obra d'Antoni de Bastero i Lledó, feta a Roma el 1724. Segueix Bastero quant a la identitat de provençal i català, per influx del darrer, el qual hauria vingut dels gots i seria llengua hispànica (251-252), a Provença corrompuda per l'influx del francès; el català seria un dialecte particular de la llengua llatina romana i el seu estudi hauria d'ésser emmarcat en el de les altres llengües romàniques (254). — J. P. E. [7928]

José Luis BARRIO MOYA, *La librería y otros bienes del hidalgo don Juan Bta. Pérez de Roca, secretario de Carlos II en el Real Consejo de Aragón*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXVI (1990), 227-240.

Joan Bta. Pérez de Roca, valencià nascut el 1654 a Vilanova de Castelló, treballà des del 1672 a Madrid en el Consell d'Aragó. Ací és sintetitzada la seva biografia, subratllant la situació de cessantia després de la supressió del dit consell el 1706 (230-231). Resumit el seu testament (262), n'és reproduïda la llista d'obres d'art (233-236) i la de llibres, amb llur corresponent taxació (237-240). N'hi trobem dels següents autors o temes nostres: Jerónimo Zurita, també en llatí, Gaspar Escolano, Cristòfor Crespí de Valldaura, Esteve Dolz, Jeroni Cortès, Joan Bta. Ballester, Josep del Olmo, Manuel de Ribera, Francesc de la Torre, Alexandre de Ros, Esteve de Corbera i les *Capítols del General del Principat de Catalunya*. — J. P. E. [7929]

Jordi MASCARELLA I ROVIRA, *L'abaciologi glossat del monestir de Ripoll*, dins «Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (1989-1990 [1991]), 11-68.

Jaume Villanueva trobà un abaciologi ripollès en un manuscrit antic, segurament perdut, però font d'un altre, conservat en tres còpies, la primera de les quals és del 1754, ara a Vic, Arxiu Episcopal, i porta anotacions personals de Roc d'Olzinelles (18); les altres dues són a Ripoll, Arxiu Municipal, Fons Ripoll. S'intitula *Series abbatum et rerum gestarum monasterii Beatae Mariae de Rivipullo, O. S. B., a die reaedificationis suae usque ad annum 1739*, és transcrit, traduït al català i enriquit d'anotacions (2-65) i encara completat en allò que correspon al segle XIX (66-68). – J. P. E. [7930]

Josep M. SUÑÉ ARBUSSÀ, *Un formulari manuscrit del segle XVIII de Manresa*, dins *Metges*, 217-230.

Notícia de l'adquisició, a càrrec dels farmacèutics manresans, a un antiquari de Madrid d'un volum manuscrit d'un apotecari manresà del segle XVIII, Jaume Arsaguet, llibre ara dipositat a Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat. De família d'apotecaris, ací són recordats els llibres professionals del seu pare, Francesc Arsaguet (221-222). Les altres pàgines són destinades a l'anàlisi del volum, clarament factici per juxtaposició de dos aplecs de fórmules, al primer dels quals, també format de dues parts, encara foren afegits alguns fulls, inicialment sense numerar (220). Una sèrie d'anotacions permeten de datar la primera part del primer manuscrit, de cent trenta fórmules (225), entre el 1746 i el 1783 (222-223); la segona part conté cent quaranta-una fórmules (228). El segon manuscrit havia estat de Dionís de Bertran, apotecari manresà entre els anys 1727 i 1754 (229) i sogre de Jaume Arsaguet (221); hom hi troba vint-i-dues receptes i tres consells terapèutics, aquests transcrits (230). – J. P. E. [7931]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *L'acció pastoral del jesuïta Pere Ferrussola, professor de la Universitat de Cervera*, dins «Catalunya XVIII» II, 21-33.

Aplec de dades procedents de les dues biografies de Pere Ferrussola, la de Blas Larraz i la d'Onofre Prat de Saba, aquesta publicada amb la d'altres jesuïtes de la província d'Aragó a Ferrara el 1787 (22, nota 1; cf. 23, nota 6) i de les lletres de Josep Finestres i d'altres. Hi ha enumeració de les seves obres filosòfiques i teològiques (22, notes 3-4; 29, nota 28; 30, nota 33). Remarquem les pàgines dedicades a la seva fundació del Col·legi d'estudiants pobres (25) i els textos destinats a fomentar la devoció a la Puríssima (28-29) i al Santíssim Misteri de Cervera (30) i la pràctica dels Exercicis Espirituals segons el mètode de Sant Ignasi (33, nota 40). És transcrita de Larraz la inscripció commemorativa de la col·locació de la primera pedra de la nova església per al col·legi de jesuïtes (31-32, nota 37). – J. P. E. [7932]

Enric MOREU-REY, *Ascensi Sales: examen crític de la seva biblioteca*, dins «Misc. Fuster I», 261-283.

Exposició d'alguns dels aspectes de l'inventari dels llibres d'aquell valencià i bisbe de Barcelona escrit després del gener del 1755, en què prengué possessió del bisbat de Barcelona. Són 1.594 títols amb uns 2.860 volums, dels quals 285 estampats a Madrid, 219 a València, 137 a Lió, 102 a Venècia, 94 a París, 76 a Barcelona, 4 a Girona, Oriola i Tarragona, 2 a Lleida i a Mallorca, 1 a Perpinyà (263). Els seus llibres professionals demostren alta estima pels autors jesuïtes (208 autors, 265) i obertura a les aportacions d'altres famílies (66 dominicans, 63 framenors, 42 augustinians, una vintena de carmelis).

tans, 17 mercedaris, etc., 266-269). El tema predominant és el relacionat amb la predicació (270-271) i les vides de sants (271-272), essent notable el bloc d'obres serioses d'història eclesiàstica i el d'edicions de Pares de l'Església (273). En l'apartat més personal predominen els textos del llegat clàssic (274) i els d'història i geografia en general (275-277), els de literatura (278-279) i demostren una atenció molt viva envers els autors valencians (282-283). Contra allò que havia trobat a València, publicà a Barcelona alguns documents oficials en llengua catalana (282, nota 41). – J. P. E. [7933

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *Cataluña y el Atlántico a comienzos del reinado de Carlos III, entre la realidad y el símbolo*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 211-226.

Després del per a Catalunya difícil regnat de Felip V, durant el de Ferran VI les posicions entre Catalunya i la Corona començaren d'assuaujar-se; en serien prova la constitució de la Companyia de Comerç de Barcelona i la Junta Particular de Comerç, a la qual foren transferides les atribucions del Consolat de Mar. La intencionada entrada de Carles III a la Península per Barcelona fou utilitzada a fi de reforçar la col·laboració reial a les iniciatives barcelonines. Les festes i sobretot els adobs d'edificis tan significatius i pròxims al rei com la Llotja del Comerç i la Duana, haurien estat aprofitats pels prohoms barcelonins a fi de subratllar el missatge de «su glorioso pasado, su sólido presente y, sobre todo, su prometedo futuro» (215) amb la mirada posada en el comerç amb Amèrica. Les explicacions dels dits adobs i de llur simbolisme són abundantment transcrits d'escrits de Joan Pau Canals, conservats a Madrid, Archivo de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando (215-217) o de la *Relación obsequiosa de los seis primeros días...*, Barcelona 1759, de la *Carta curiosa...*, Barcelona 1759, o del poema heroic *Barcelona afligida por la muerte de su monarca Don Carlos Tercero...* del 1789. – J. P. E. [7934

Adolfo ROBLES SIERRA, *San Jacinto Castañeda. Una vida al servicio de una vocación misionera*, València, Província Dominicana d'Aragó 1988, 112 pp.

L'autor es proposa de resumir la biografia i així descobrir la figura (9) d'aquell xatíenc nascut el 1743 i decapitat el 1773 en l'actual Vietnam, a base sobretot de les seves cartes, conservades a Àvila, Archivo de la Provincia del Santo Rosario, completades amb testimoniatges de contemporanis. Amb freqüent transcripció de fragments assistim als seus estudis en la Universitat d'Oriola, al seu viatge pel camí de Mèxic els anys 1762-1763, a la seva estada a les Filipines i a la seva activitat missionera clandestina tant a la Xina com al Vietnam. Una de les cartes, del 1772, és transcrita íntegra (67-72), com també ho és la partida de baptisme, en llengua catalana (13). Subratllem també la notícia que un altre dominic, Gabriel Ferrandis, seria autor d'una sèrie de catecismes de la doctrina cristiana (14). – J. P. E. [7935

José ESPARZA TOLOSA, *La espiritualidad del beato Jacinto Castañeda. (Análisis de su vida espiritual a través de sus cartas)* dins «Teología Espiritual», XXXII (1988), 281-298.

Nascut a Xàtiva el 1743, decapitat al Vietnam el 1773, Vicent Castañeda és ací recordat amb motiu de la seva beatificació, a base de les lletres, fragments de les quals són abundantament reproduïts en aquestes pàgines; es conserven a Avila, Arxiu del Convent Dominicà, i foren escrites des de les missions de l'Extrem Orient o pel camí a través d'Amèrica. L'autor en subratlla tres extrems: atenció concentrada augustinianament en la gràcia de Déu i en el temor de no correspondre-hi (284-287); en una primera etapa haurien predominat en ell els sentiments lluminosos i positius (287-291); en els darrers anys

predominaven les foscors i les tribulacions (291-297). Entre els fragments transcrits n'hi ha dos en forma de poesia (285 i 292). – J. P. E. [7936]

Antonio MESTRE, *La homilia de oposiciones a canónigo vista por los Ilustrados*, dins «Hom. Valls», 351-359.

En realitat, ací l'homilia és vista a través d'un únic il·lustrat, Gregori Maians i Siscar, i de la carta que el 1763 escriví a un opositor a canongia de València. És ací resumida la trajectòria vital tant de Maians com de Joan Bta. Herman, el qual dotze anys més tard s'encararia amb l'intent neotomista de l'arquebisbe Francisco Fabián y Fueyo. La carta de Maians, ací transcrita de València, Arxiu del Col·legi del Patriarca, BAHM, 124, indica en la primera part els autors que més podrien ajudar en les presses de preparar una homilia d'oposicions (clàssics castellans del segle XVI, francesos rigoristes del XVII i XVIII) i en la segona ofereix mostres d'esquema relatiu a temes diversos. L'autor remarca en la introducció l'influx que les idees de Maians sobre la predicació tingueren en tres altres valencians: Ascenci Sales, Josep Climent i Avinent i Felip Bertran. – J. P. E. [7937]

Jesús PÉREZ MAGALLÓN, *La crítica literaria dieciochesca: Mayans y Siscar*, dins «Boletín de la Biblioteca Menéndez Pelayo», LXVI (1990), 111-130.

Segons Gregori Maians i Siscar la qualitat d'una obra literària era la suma de tres factors: «buena invención, debida disposición, lenguaje proporcionado al asunto» (111). En aquestes pàgines resseguim l'aplicació d'aquest principi a l'obra de Diego Saavedra Fajardo (112-116), a la de Miguel de Cervantes Saavedra (116-122) i a la de altres autors del «Siglo de Oro»: Luis de León (122-125), Félix Lope de Vega y Carpio (125-127) i Pedro de Góngora y Argote (127-128). – J. P. E. [7938]

Jesús PÉREZ MAGALLÓN, *Gregorio Mayans en la historiografía literaria española*, dins «Nueva Revista de Filología Hispánica», XXXVIII (1990), 247-263.

Coneixedor dels precedents d'història literària, Maians valorà de forma particularment positiva la *Bibliotheca Hispana* de Nicolás Antonio, perquè, tot i les limitacions d'un home sol, no s'acontentà d'oferir informacions d'autors i d'obres, ans procurà de fornir criteris de valoració (250-251); per això, en el concepte que Maians propugnava per a una història literària «su cuerpo animado, y principal fondo es dar una noticia compendiosa y exacta de lo que contienen sus obras: informar del mérito de ellas, comparadas con otras de su siglo, de los anteriores y siguientes, y aun de los Países extraños» (254). Partint d'aquests principis, esbossà una periodització de la història literària de Castella, el cim de la qual era el temps de Felip II, esquema acceptat després per altres molts autors, també per Antoni de Capmany (239), que conduí a la denominació de «Siglo de Oro», perquè no sols era llista de noms il·lustríssims ans, sobretot «un grupo de pensadores, escritores y creadores en quienes se funden la profundidad en el saber y la perfección estilística, sin parangón con los siglos posteriores» (262). – J. P. E. [7939]

María José MARTÍNEZ ALCALDE, *Las Ortografías de Mayans y Bordazar: el fondo de una polémica*, dins «Revista de Filología Española», LXX (1990), 143-153.

Després d'una conversa amb Gregori Maians i Siscar, Antoni Bordazar de Artazú escriví i publicà en el seu taller de València l'*Ortografía Española...* el 1730. El llibre provocà un cert rebombori perquè hom cregué que el veritable autor era Maians. Tant aquest com Bordazar declararen que en el llibre hi havia molt de Maians, però que aquest no estava

pas d'acord amb tot. L'autora, a base de la correspondència i d'altra documentació inèdita de València, Corpus Christi, BAHM, entre la qual destaca l'inèdit *Abecé Español* de Maians, precisa que la divergència fou real car, tot i que ambdós eren partidaris d'una ortografia calcada en la fonologia (150), ja no coincidien en el nombre de lletres de l'abecedari castellà (28 per a Bordazar, 26 per a Maians) i sobretot discrepaven en les lletres H i QU o en si la pauta per a la diferència entre b i v era la pronunciació valenciana de les dues lletres, car, deia Maians, «assí lo escriben los valencianos en su lengua, que es la que da lei en la V a los castellanos» (156, nota 60). – J. P. E. [7940]

Memorial de Greuges de 1760. Projecte de Constitució de l'Estat Català de 1883. Memorial de Greuges de 1885. Missatge a la Reina Regent de 1888. Bases de Manresa de 1892. Estudi introductorí Dr. Josep A. GONZÁLEZ CASANOVA (Textos Jurídics Catalans. Lleis i costums, VI/1), Barcelona, Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya 1990, XLI i 153+153 i [5] pp.

Recau en el nostre camp el text i la traducció catalana de l'anomenat *Memorial de Greuges del 1760* (1-19 pàgines dobles), el títol originari del qual era *Representació* i podria tenir per autor Francisc Romà i Rossell. Té un doble valor simptomàtic: revela aspectes significatius de la política unitària borbònica i, amb voluntat d'integració en ella, defensa les institucions de la corona catalano-aragonesa (XIV). De més a més, considera la seva proposta incompatible amb un estat entès com a creació d'un aparell polític-administratiu centralitzat sense límits d'acció territorial (XVI) i proposa la doctrina de l'organicitat de l'estat, comparant-lo amb el cos humà en la dialèctica d'unitat-diversitat; l'estructura de la corona catalano-aragonesa hauria estat liberal, descentralitzada i autonomista; també demanava igualtat d'oportunitats en la designació per a càrrecs, tant civils com eclesiàstics (XVII). El seu objectiu hauria estat el de pactar amb el rei reformes institucionals i polítiques, que preservessin l'antiga estructura de l'estat i alhora permetessin la participació en les decisions polítiques generals (XVIII). – J. P. E. [7941]

Fernando PINGARRÓN, *El arquitecto Lorenzo Martínez*, dins «Saitabi», XXXIX (1989), 145-160.

Aplec de notícies biogràfiques de l'arquitecte indicat, col·laborador d'Antoni Gilabert en la transformació neoclàssica de la catedral de València. Un dels punts subratllats en l'estudi és el moment de pas dels mestres d'obres declarats tals pels gremis, als arquitectes el títol dels quals era atorgat per l'Acadèmia. La documentació procedeix de València, AMV, *Sèrie S-I*, de l'ACV, *Dibuixos*, ARV, *Clerecia*, i sobretot Arxiu de l'Acadèmia de Sant Carles, *Libro primero. Acuerdos en limpio de Juntas ordinarias...* (146, nota 2). És transcrita la instància demanant la direcció de la secció d'arquitectura de l'Acadèmia de Sant Carles, del 1767 (148), un fragment del plànol de la ciutat de Tomàs Vicent Tosca (153), la signatura autògrafa de Llorenç Martínez (155) i el seu testament del 1779, d'ARV, *Protocolos* (157-159), amb referència arxivística dels inventaris «post mortem» del 1793 (160). – J. P. E. [7942]

Època firmada per Joan Boter, mariner de Mataró, a favor del senyor Francesch Colomer, als 10 mars 1761, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 37 (abril 1990), 49.

Transcripció d'aquest rebut, corresponent a la quantitat per a alliberar un captiu de Mataró a Alger. És descrit el procediment de sort per a designar l'agraciat. El document es

conserva a Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Arxiu del rector. Manuals dels vicaris 1755-1761*. – J. P. E. [7943]

Clara ARAGONÈS CHOLBI, Anna GIORDANO GRAMEGNA, *Il «Coriolano» di Juan Bautista Colomé*, dins «Misc. Fuster II», 109-120.

Jesuïta valencià expulsat a Itàlia, resident a Bolònia, escriví poesia i teatre, tant en castellà com en italià (111). A València, BU ms. 633, s'és conservat el *Coriolano* (111, nota 4), elaborat a base de fonts gregues i italianes, però sense conèixer ni Plutarc ni William Shakespeare. Ací són resumits els seus cinc actes (113-116) i assenyalades les estructures dramàtiques (116). En comparació amb el de Shakespeare, el *Coriolà* del Colomé «non possiede nobiltà d'animo né sentimento d'onore verso l'amicizia, virtù superate totalmente dal Vizio» (118); «questa tragedia ha per eroïna Vetturia e per azione l'amor patrio» (119). – J. P. E. [7944]

Eugeni DÍAZ MANTECA, *Les «Memorias históricas y jurídicas de la orden i caballería de Santa María de Montesa y San Jorge de Alfama», de Josep Pera de Viu, arxiver*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 28 (1989), 9-20.

Josep Pera fou nomenat arxiver de Montesa el 1783, confirmant així una feina que de fet realitzava feia temps. Un dels seus treballs foren les *Memorias históricas...* en dos volums, dels quals només un s'ha conservat, ara a Madrid, AHN, *Ordenes Militares*, ms. 590C. Ací és aplegada, mitjançant la transcripció de paràgrafs, tota la informació que fa referència als pobles del Maestrat castellanenc, distribuïda per viles i castells, ultra algun paràgraf dedicat a qualche mestre, com és ara Pere Lluís Galceran de Borja, empresonat per la Inquisició des del 1556 almenys fins al 1573 (12), o Berenguer Marc, acusat d'ésser culpable de mal govern com altres curials de Joan I de Catalunya-Aragó (20). – J. P. E. [7945]

Jesús GARCÍA MARÍN, *Buenaventura Serra (1728-1784) y la tradición científica en el XVIII mallorquín*, dins «Hom. Santamaría II», 793-801.

Resumides biografia i carrera del dit mallorquí, l'autor, basant-se en els manuscrits de la Biblioteca Pública de Ciutat de Mallorca, dona notícia tant dels autors europeus que influïren en l'evolució dels coneixements científics dels caps de brot mallorquins del segle XVII (Vicenç Mut, [...] Zaragoza, Josep Maria de Mallorca, Antoni Font, 794-796), com, en particular, de l'influx de tals idees en dos camps de ciència experimental com foren la medicina, de la qual la seva biblioteca demostra que procurà d'estar al dia (tot i que Serra no era metge) (796-798), i sobretot la botànica, camp en el qual esmerçà més el propi treball amb el fruit dels seus dos volums de *Flora balearica* (Barcelona, BC, Reserva, manuscrits), acabats el 1772 (799). – J. P. E. [7946]

Jesús GARCÍA MARÍN, *La biblioteca de Buenaventura Serra (1728-1784) y otras bibliotecas del XVIII mallorquín*, dins «Hom. Batllori», 113-117.

A base de manuscrits diversos de Ciutat de Mallorca, Biblioteca Pública, dona notícia d'algunes biblioteques particulars que foren agrupades a Mallorca durant el segle XVIII, de les facilitats de préstec que tenien establertes les diferents biblioteques conventuals de Ciutat, i dels mètodes per a proporcionar-se els llibres que hom considerava indispensables; hi és transcrita la llista de les trenta-nou seccions de la de Buenaventura Serra, amb indicació del nombre de volums que corresponien a cada secció. – J. P. E. [7947]

Joan FLORENSA, *La Biblioteca de l'Escola Pia de Santa Anna l'any 1774*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 37 (abril 1990), 28-31.

Entre els inventaris del 1774 [la localització arxivística dels quals no és indicada] es conserva fragmentari el de la llibreria d'aquell col·legi, ací transcrit (30-31). Consten les seves dinou seccions determinades per la diferenciació temàtica, però també per la del format dels volums, el nombre dels quals pujava a uns 1.400. Només s'ha conservat la llista de les obres corresponents a les seccions de predicables en foli, de predicables en quart foli (les seccions més ben proveïdes), d'espirituals en quart i de gramàtics en quart i en foli. La biblioteca era en funció d'un col·legi d'ensenyament primari i secundari, estudis d'arts o filosofia i de filosofia i teologia (aquestes per als membres de l'ordre). – J. P. E. [7948]

José C. CASASAYAS TALENS, *El 'Dietari' del Dr. Fiol*, dins «Hom. Batllori», 121-123.

Notícia de l'esmentat *Dietari*, publicat els anys 1932-1934 per Antoni Pons, i d'alguns dels seus principals temes (familiars, religiosos, econòmics), amb indicació que els documents per a refer la biografia de Joaquim Fiol, ciutadà honrat i doctor en ambdós drets, es troben a Ciutat de Mallorca, Arxiu de la Real. La seva biblioteca hauria pujat a uns tres mil volums. – J. P. E. [7949]

Jordi ROVIRA I SORIANO, Andreu DASCA I ROIGÉ, *La cultura i l'estament eclesiàstic de Tarragona durant la segona meitat del segle XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 407-417.

La segona meitat del segle XVIII fou un moment d'empenya per a la ciutat de Tarragona. «L'estament eclesiàstic fou potser d'entre totes les classes altes el més dinàmic d'aquest període» (408) i culturalment estigué vinculat a Bellpuig de les Avellanies i a la Universitat de Cervera (409). Ací és resumida la biobibliografia de Ramon Foguet i Foraster (409-412), Marià Martí i Bas (412-413), Carlos Benito González y Menéndez (413-414) i Feliu Amat de Palou i Font (415). La controvèrsia entre Toledo i Tarragona per la primàcia provocà les obres de Josep de Pons i de Jaume Caresmar (415-416). Josep Ceferí Martí elaborà un *Índex* de l'arxiu de la Cúria. – J. P. E. [7950]

Magdalena SAURA I CARULLA, *Impacto del pensamiento ilustrado en la sociedad y en la historia urbana de Cataluña del siglo XVIII*, dins «Catalunya XVIII» II, 446-457.

Després d'unes pàgines inicials dedicades al pensament il·lustrat, l'autora fa referència a tres plànols de l'Escala i Sant Martí d'Empúries del segle XVIII trobats per ella a l'ACA, relatius a una zona en la qual és documentada l'actuació de Josep Maranges de Marimon, autor d'un *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empúrias*, Barcelona 1783 (450-451); un altre punt on és constatable l'interès a arrancar terres per al cultiu és Almacelles, sota l'impuls de Melcior de Guàrdia (452-453). Dos fragments d'Arenys de Fluvià i Figueres confirmen l'interès a convertir en urbanes o en productives terres fins aleshores ermes (455). – J. P. E. [7951]

Josep AMENGUAL BATLE, *Nova documentació sobre la imposició del castellà a l'ensenyament del catecisme, a la Seu de Mallorca, maig 1773-gener 1779*, dins «Fontes Rerum Balearium». Nova etapa, 1 (1990), 187-211.

Acatant una prescripció reial del 1773 (211), el bisbe de Mallorca Juan Díaz de la Guerra manà que tota la predicació al bisbat de Mallorca fos en castellà. El capítol s'hi oposà en base a la tradició i a les prescripcions del concili de Trento i dels sínodes diocesans

mallorquins. Ací són publicades cartes i memorials del capítol tant al dit bisbe com al rei, entre els quals sobresurt un possible esberrany de la carta al rei del maig 1773 (197-200) i el d'un nou recurs de l'abril del 1774 (204-206). La darrera paraula fou la del successor d'aquell bisbe exceptuant del manament només tres esglésies de Ciutat (209). Sumats als documents ja coneguts, són vint-i-vuit els que es refereixen a aquell afer; els fins ara desconeguts són transcrits íntegres, a base d'originals o còpies de la Biblioteca de La Real, BB-I-178, d'on, de més a més, són reproduïts fragments sobre la llengua de Mallorca (193). – J. P. E. [7952

Josep MASSOT I MUNTANER, *Sobre les Cobles al naixement del segle XVIII*, dins «Randa», 25 (1989 = Història i Literatura a Mallorca. Segles XIII-XX), 47-55.

L'autor ofereix i anota un altre text de les *Cobles...* ja publicat l'any 1872, ara confrontat amb l'editat per ell en l'estudi ja conegut dels lectors d'ATCA [X (1991), 653, núm. 6921]; les reeditades tenen una estrofa més que les altres, la setzena (52). – J. P. E. [7953

Bernat ESPINALT, *Atlante Español. Reyno de Valencia*. Volums I-III, Introducció de Vicenç M. ROSSELLÓ I VERGER, València, Institut Valencià d'Estudis i Investigacions 1988.

Edició facsimilar només coneguda per referència, de la primera, Madrid 1784-1786. – J. P. E. [7954

Alberto LÓPEZ MULLOR, Javier FIERRO MACÍA, *La época romana en Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona)*, dins «Espacio, Tiempo y Forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia. Serie I. Prehistoria y Arqueología», 3 (1990), 203-254.

Les primeres pàgines recorden l'atenció dels estudiosos entorn d'aquell jaciment a partir de la *Carta del dr. Jayme Pascual... al Doctor D. Francisco Papiol de Padró*, del 1789, atenció que es reflecteix en la bibliografia de les pàgines 251-254. – J. P. E. [7955

Wilpertus RUDT DE COLLEBERG, *Le baptême des musulmans esclaves à Rome aux XVIIIe et XVIIIe siècles*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Italie et Méditerranée», 101 (1989), 9-181.

La documentació, en la qual es basa aquest estudi, és la pròpia de la «Casa dei Catecumeni» de Roma, ara en l'Archivio del Vicariato d'aquella ciutat (14). En destaquen cinc llibres de registres. El darrer, del 1759 al 1826, correspon en la seva major part al temps, en el qual la casa fou regida pel perpinyanès Francesc Rovira i Bonet, autor d'una *Armatura dei forti, ovvero Memorie spettanti agli infedeli ebrei*, Roma 1794 (14-15). – J. P. E. [7956

Ramon GRAU, Marina LÓPEZ, *Antoni de Capmany: el primer model del pensament polític català modern*, dins *El pensament polític català (del segle XVIII a mitjan segle XX)*, a cura d'Albert BALCELLS (Estudis i documents, 42), Barcelona, Edicions 62 1988, 13-40.

El pensament polític català dels segles XIX i XX té les arrels en el del segle XVIII i la de Capmany és la més important de les aportacions catalanes d'aquell segle a la construcció d'un pensament polític modern i comença el 1773 amb el *Comentario sobre el Doctor Festivo...*, publicat sota el pseudònim de Pedro Fernández, que Julián Marías ha desestimat, des que hom l'ha atribuït a Capmany (16), la doctrina del qual fou reafirmada en el discurs d'ingrés en la Reial Acadèmia de la Història (17 i 18), on defensa l'«escala de valors propugnada per la cultura de la Il·lustració internacional» (18). El problema és el de saber si Capmany evolucionà tant que arribés a refusar les seves conviccions primitives, sobretot

en les obres escrites després de la Guerra contra Napoleó, on, en comptes de la racionalitat exalta la intuïció i el coratge popular (19-20). El primer pas de la resposta consisteix a recordar la diversitat de judicis que de l'obra de Capmany han fet els historiadors catalans, segons que llur òptica fos hispànica o catalana, presentant-lo com a glòria o com a falsa glòria de Catalunya (20-22); els castellans l'han considerat complex, ambigu, inclassificable (23) per la seva vinculació a la realitat regional de Catalunya (25); el segon pas consisteix a recordar la vinculació constant de Capmany amb dues institucions barcelonines, la Junta de Comerç i la Ciutat de Barcelona, esclatant en les *Memorias históricas... de 1779-1792* (27), al fons de les quals hi ha l'exaltació dels gremis i sobretot de la laboriositat dels agremiats (28-29); el terç, a sintetitzar el programa presentat com a afirmació de la capacitat espanyola de modernitzar-se per obra de la ductilitat de la llengua castellana i de la laboriositat de Catalunya (29-30), tema, aquest darrer, al qual dedicà nombre de publicacions (31); el quart consisteix en l'afirmació que les institucions polítiques de Castella són contràries a la modernitat i les de Catalunya favorables (33); el cinquè: l'empenta catalana sota els Borbons no provingué de la nova dinastia, sinó de la vitalitat autòctona (34-35); i sisè, les Corts de Cadis s'haurien empeltat en la tradició catalano-aragonesa (37) i en elles la catalanitat de Capmany s'hauria concretat en un programa municipalista (40). — J. P. E. [7957]

Enric OLIVÉ SERRET, *Vida quotidiana i peripècies d'un estudiant de Cervera (1789-1798)*, dins *Història Universitat*, 169-183.

Presentació de quaranta-sis lletres familiars, escrites per Fidel Moragas i Leonart durant els seus estudis de teologia i de dret a la Universitat de Cervera els anys indicats en el títol, vint-i-nou de les quals són ací transcrites (171-183). Procedents de l'arxiu familiar, es troben ara a Tarragona, Arxiu Històric. Hi són documentats aspectes de les necessitats personals d'un estudiant de casa de mercaders, però també qualche peripècia acadèmica (171) i quelcom sobre llibres de dret (182-183) o d'altres: «vos envio lo Antoni [de Nebrija?] que'm enviareu castellà, avent-lo jo demanat català» (171). Pot tenir particular interès el va-i-ve de català a castellà a partir del juliol del 1796 (179ss.); també la lletra que narra les dificultats d'una navegació vers Eivissa (177-179). [Assenyaem que la seqüència de les pàgines ha d'ésser 171, 176, 173-175, 172, 177, 177-183]. — J. P. E. [7958]

Josefina CUBELLS LLORENS, *Negocis d'Amèrica de la casa Cortadellas i companyia durant els anys 1791-1803*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 141-160.

[Hom pot veure informacions sobre la Companyia Cortadellas en aquest anuari, V (1986), 437, núm. 2734 i 549, núm. 3087; i IX (1990), 455-456, núm. 5384]. Ací som informats que les primeres trameses directes a Amèrica són d'entorn del 1787 (142) i són resumides, any per any, les operacions des del 1791 a base dels *Llibres de comptes*, ara a Tarragona, Arxiu Històric, *Fons Comercials*, amb transcripció de fragments textuais. Al final hi ha llista dels patrons de la companyia per a la navegació amb Amèrica (159), i de les mercaderies, tant exportades com importades (159-160). — J. P. E. [7959]

Josep Maria CALBET I CAMARASA, *Els ensenyaments sanitaris en el segle XIX*, dins *Història Universitat*, 271-283.

Jacint CORBELLÀ I CORBELLÀ, Joan B. MARTÍ LLORET, *L'evolució del contingut de l'ensenyament de la medicina legal a la Universitat de Barcelona*, dins *Història Universitat*, 333-341.

Jacint CORBELLA [I CORBELLA], *Evolució històrica dels estudis universitaris a Catalunya*, dins *Història Universitat*, dins *Història Universitat*, 667-672.

Encara que llur tema caigui en el segle XIX, els dos primers articles comencen amb resums de la situació de l'ensenyament de la cirurgia a Barcelona durant el segle XVIII, sobretot després de la creació del Reial Col·legi de Cirurgia el 1760 (275-278 i 333-334, respectivament); el primer, de més a més, fa precedir un resum relatiu a la Universitat de Cervera (272-275). El tercer article, malgrat de parlar de Catalunya, en realitat resumeix en dues pàgines la trajectòria de l'Estudi General de Barcelona i de Cervera i de les noves escoles barcelonines de la segona meitat del segle XVIII (Acadèmia Físico Matemàtica, Escola de Nàutica, Col·legi de Cirurgia) (667-669). – J. P. E. [7960-7961-7962]

Miquel BATLLORI, *Arrels socio-polítiques catalanes i napolitanes de l'anti-romanisme de Carles III*, dins *Catalunya XVIII*, I, 9-21.

Article de tesi: la política regalista de Carles III de Borbó i la de la cort de Viena durant el segle XVIII només s'expliquen com a continuació del pensament i la política elaborades pels professors i polítics regalistes de Nàpols, on visqueren anys tant uns com altres reis. A l'interior d'aquest discurs, recorda la llista negra de jesuïtes austriacistes (11-12), la producció dels jesuïtes catalans i valencians expulsats a Itàlia (17-18) i la dels jesuïtes catalans americanistes (19-20). – J. P. E. [7963]

Miquel BATLLORI [I MUNNÉ], *El problema de la [di]visió de las ciencias en el siglo XVIII. Actitud de Luciano Gallissà, exiliado en Ferrara*, dins *Historia y pensamiento. Homenaje a Luis Díez del Corral*, I, Madrid, Eudema 1987, 99-117.

Aquest article només m'és conegut per referència. – J. P. E. [7964]

Gerardo MORA FERRAGUT, *La Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País y la aplicación de conocimientos científicos a la Economía*, dins «Hom. Batllori», 129-136.

Del 1778 al 1802, el «Semanario Económico» es manifestà constantment preocupat pels avenços científics que eren aplicables a Mallorca amb la vista posada a augmentar-ne la riquesa. El primer objectiu fou el d'eleva la producció agrícola, sobretot la de gra, del qual l'illa fou sempre gran deficitària, la importació del qual costava gran quantitat de diners; l'atenció, en conseqüència, s'adreçà als adobs i al bestiar que els produïa i a les tècniques del cultiu de la terra. A la producció de gra fou dedicada una memòria de Bernat Contestí, *Sobre los medios de abastecer la isla de Mallorca en granos de su propia cosecha...* (131); entre els altres cultius tractats per la societat hi ha la vinya, amb grans perspectives d'exportació a Amèrica, i sobretot l'ametller (133); el mateix Contestí cridà l'atenció sobre les moreres i els cucs de seda, però no prosperà (134). La Societat fomentà escoles d'arquitectura, de mecànica i de metal·lúrgia, ultra les de matemàtiques (135). L'article s'acaba amb la llista dels invents tècnics publicats en el dit setmanari (135-136). – J. P. E. [7965]

M. Teresa NAVA RODRÍGUEZ, *Robertson, Juan Bautista Muñoz y la Academia de la Historia*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXXVII (1990), 435-455.

La primera part de l'article recorda el projecte de l'Acadèmia, declarada Cronista Oficial d'Índies, de traduir i completar l'obra de William Robertson, *The History of America*, projecte que quan ja s'estava realitzant es veié aturat per imposició reial (436-445). També per indicació del rei fou encarregat d'escriure una *Historia del Nuevo Mundo* el valencià Joan Bta. Muñoz, el qual, en la realització de l'encàrrec, propicià la creació del

Archivo General de Indias. La intervenció de l'Acadèmia en l'examen dels dos primers volums (451) dels sis llibres (450) de l'obra de Muñoz provocà la concessió de la dignitat d'acadèmic i alhora una divisió en la corporació. El primer volum sortí el 1793 sense qualificació acadèmica (453). La crisi portà a l'elaboració de nous estatuts i a la creació d'una sala destinada a la història d'Índies, de la qual Muñoz formava part (454). – J. P. E. [7966

Lluís J. NAVARRO MIRALLES, Josep M. SABATÉ I BOSCH, *Els atestats: una aproximació a un millor coneixement dels servidors de l'Església. El cas de l'arquebisbat de Tarragona a la fi de l'Antic Règim*, dins «Catalunya XVIII» II, 327-349.

Els atestats o expedients, les dades dels quals són resumides en aquestes línies, es troben a Tarragona, AHA, *Registres de negocis*, caixes 21-23, la temàtica de les quals és ací indicada (343-344), i són completades amb d'altra informació fornida per la sèrie *Seminari* (345). Assenyallem les pàgines que resumeixen els cursos i assignatures que hom cursava al Reial Estudi de la Ciutat de Tarragona (329-331), les institucions acadèmiques d'on procedien els subjectes dels expedients (332-333), llurs edats, data i lloc de naixement (334-336) i els llocs que havien ocupat o les oposicions que havien fet abans de l'atestat tarragoní (338-341), amb resum de totes aquestes informacions en el cas de José Zaragoza, de Carinyena, el qual ocuparia càrrecs, tant eclesiàstics com civils, molt elevats a la Tarragona del pas del segle XVIII al XIX (341-343). Les pàgines finals ofereixen un organigrama de les institucions eclesiàstiques de Tarragona en aquells moments (346-349). – J. P. E. [7967

Jordi VENTURA, *La Revolució Francesa i les llengües no oficials de l'estat francès*, dins «Revista de Catalunya», núm. 38 (febrer 1990), 63-75.

Un cop exposada en aquestes pàgines la teoria i política d'unificació lingüística obligatòria imposada per la Revolució, relegant les altres llengües a 'patois' retrògrades, són recordades algunes anècdotes esdevingudes en poblacions dels comtats (71) i, sobretot, les respostes a l'enquesta tramesa el 1790 per Henri Grégoire relatives a la normalitat de vigència i ufana del català al Rosselló (72-73) tant en el sentit de llengua parlada com en el d'emprada en l'estudi. – J. P. E. [7968

José MORATA SOCIAS, *Un escrito inédito de fray Miguel de Petra sobre el estado de la arquitectura en Mallorca (c. a. 1800)*, dins «Hom. Santamaría II», 835-847.

La *Memoria sobre los abusos que se cometen en las medidas de la silliería, y los perjuicios que causan al público...*, datada el febrer del 1800, s'ha conservat en tres exemplars de l'ARM, *Fons de la Societat Econòmica d'Amics del País*, Arxiu Municipal, *Llibre de documents del 1800*, i en la Biblioteca del Marquès de Vivot, és ací transcrita (844-847) i, seguint el darrer dels manuscrits esmentats, atribuïda a fra Miquel de Petra. En la introducció, l'autor denuncia la manca de compliment de les mides establertes (de les quals existia una mostra a l'entrada de la casa de la Ciutat, 837) per a les pedres picades emprades en la construcció, amb la doble conseqüència que en resultava perjudicada la qualitat dels edificis i l'economia dels qui els encarregaven. Els tipus de les diverses pedres són il·lustrats amb quinze figures (838-843). – J. P. E. [7969

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Els manuscrits inèdits del poeta alguerès Bartomeu Simon (1734-1817)*, dins «Misc. Fuster II», 121-132.

Nascut de família genovesa a l'Alguer el 1734, funcionari estatal i poeta «per poder distrahir sa gran malinconia» (123), escriví versos de circumstàncies (123), d'entre els quals

destaca el sonet *Per la feliz venguda del Rey Carlos Emanuel IV*, del 1799 (124). Les altres obres ja pertanyen al segle XIX, entre elles una imploració demanant pluja, ací transcrita (131-132). Les poesies es troben a l'Alguer, Arxiu Guillot. – J. P. E. [7970]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Quatre poesies algueresses dels segles XVIII i XIX*, dins «Revista de l'Alguer. Periòdic de Cultura dels Països Catalans», I (desembre 1990), 15-32.

Pertanyen al segle XVIII la *Poesia franco-algueresa de Domenico Simon (1778)*, versos que tant poden ésser llegits en francès com en català (15-17; text: 20) i, encara que datada el 1809, *Una versió inèdita del «Cant de la sibil·la» (1809)* (18-19; text: 21-23: *Versos que se solen cantar en la trona la nit de Nadal*). – J. P. E. [7971]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALEMANYA

Jutta FLIEGE, *Die lateinischen Handschriften der Stadtbibliothek Dessau. Bestandsverzeichnis aus dem Zentralinventar mittelalterlichen Handschriften (ZIH)* (Deutsche Staatsbibliothek. Handschrifteninventare, 10), Berlín 1986, 176 pp.

El ms. Georg Hs. 34.4^o és el text de Joan de Friburg sobre la *Summa casuum* de sant Ramon de Penyafort (28-29); el ms. Georg Hs. 72a.4° conté al f. 133 la traducció llatina feta per Berenguer Eimeric, de València, de la *Dictio de cibariis infirmorum* d'Albucassim Aharam (80, núm. 16); i el ms. Hs. BB 5704.4^o conté sis obres mèdiques d'Arnau de Vilanova o a ell atribuïdes: *De medicinis simplicibus*, *Cura puerorum*, *Practica summaria a capite usque ad pedes*, *Consilium siue regimen podagrae*, *Cura epilepsiae* i *De causa sterilitatis* (121-124). – J. P. E. [7972]

ALT CAMP

Guia d'Història Local: l'Alt Camp, dins «L'Avenc. Revista d'Història», núm. 141 (octubre 1990 = Plecs d'Història Local, 29), 38-42.

Informació esquemàtica dels arxius, biblioteques i centres d'estudis de la comarca esmentada, entre els quals destaquen, en allò que recau en el nostre camp, l'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus, l'Arxiu Històric Comarcal de Valls, l'Arxiu parroquial de Sant Joan de Valls, l'Institut d'Estudis Vallencs amb la seva biblioteca i el Centre d'Estudis Alcoverencs. – J. P. E. [7973]

ANGLATERRA

R. M. THOMSON, *Catalogue of the Manuscripts of Lincoln Cathedral Chapter Library*, Cambridge, D. S. Drewer 1989, XXVI i 278 pp. i vint-i-set fulls d'il·lustracions.

El ms. 124 (A.5.14) conté fragments de la *Summa de paenitentia* de sant Ramon de Penyafort (97) i el ms. 205 (B.5.3), una còpia completa de la mateixa obra (167). – J. P. E. [7974]

ANOIA

Guia d'Història Local: l'Anoia, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 136 (abril 1990) = *Plecs d'Història Local*, 26), 44-45.

Informació esquemàtica, en forma de fitxes, dels arxius o altres centres culturals de la comarca de l'Anoia, entre els quals destaca l'Arxiu Històric Comarcal d'Igualada, el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada i el Museu-Molí Paperer de Capellades. – J. P. E. [7975]

BAGES

Guia d'Història Local: el Bages, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 134 (febrer 1990) = *Plecs d'Història Local*, 25), 40-43.

Informació esquemàtica, en forma de fitxes, d'arxius, biblioteques i centres culturals de la comarca del Bages, d'entre els quals destaquen l'Arxiu Històric de Manresa, l'Arxiu Històric de Cardona, la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, el Centre d'Estudis del Bages, l'Institut d'Estudis Locals de Cardona i l'Associació Cultural Dovella. – J. P. E. [7976]

BARCELONA

R[afael] CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Los burgueses montpellerinos en los registros de Jaime I: sus relaciones financieras con la monarquía*, dins «Montpellier I», 91-104.

L'autor ha individuat en l'ACA, *Canc., reg.*, vint-i-dos documents, en els quals aquell rei reconeixia altres tants deutes a ciutadans de Montpeller, datats entre el 1258 i el 1273 i ací resumits en regest (100-103), un dels quals, operació de canvi entre sous melgores pagadors ací, i besants, rebedors a Tremecèn, és transcrit íntegre (103-104). – J. P. E. [7977]

Manuel SÁNCHEZ [SÁNCHEZ], *La fiscalitat reial a Catalunya en el segle XIV*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 139 (juliol-agost 1990), 28-33.

La primera part de l'article recorda les publicacions vàlides de fonts fiscals o les investigacions sobre diversos temes que hi són relacionats realitzades en els segles XIX i XX: «aquesta relativa escassetat de treballs sobre finances i fiscalitat contrasta amb la impressionant massa documental conservada a l'ACA» (29), de la qual l'autor assenyala les principals sèries tant en la secció de Cancelleria com sobretot en la del Reial Patrimoni (Mestre racional i Batllia general de Catalunya), en la qual eren comptabilitzats els rèdits dels béns i drets de la corona i consignats tots els moviments entorn dels mateixos (arrendaments, alienacions, redempcions). – J. P. E. [7978]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *El poder de l'Església medieval: organització administrativa i sistema fiscal en el segle XIV*, dins «L'Avenç. Revista d'Història», núm. 139 (juliol-agost 1990), 66-69.

Ultra l'explicació dels diversos conceptes i estructures, no exclosa la coactiva, de la fiscalitat pontifical en la Baixa Edat Mitjana, tenim en aquestes pàgines notícia, i quadre sinòptic de les dades globals per a cada un dels vuit bisbats de Catalunya del delme concedit a Pere el Cerimoniós els anys 1355-1356 i a Joan I el 1391-1392 (68); i extrets dels comptes

del delme del bisbat de Girona per als anys 1346-1347, conservats a l'ACA, *Mestre racional*, 1776, amb algunes dades de la seva distribució (69). – J. P. E. [7979]

Francisco de MOXÓ Y MONTOLIU, *La casa de Luna (1276-1348). Factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés* (Spanische Forschungen der Görres-Gesellschaft. Zweite Reihe, 24), Münster de Westfàlia, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung 1990, 582 pp. i 17 fulls per a catorze esquemes genealògics.

La localització del centre d'aquest estudi és a Ponent de Saragossa (543), però la documentació aplegada en l'apèndix I (321-538) és en la seva immensa majoria d'ACA, car dels tres-cents quatre documents transcrits íntegres només quaranta-set no es troben a l'ACA; dels quaranta-set, sis es troben en arxius valencians (ARV, AMV, ACV; vegeu la informació sobre els diversos arxius que han proporcionat documentació en les pàgines 19-21, seguides de bibliografia, 22-38). De més a més, en el curs de l'exposició, hi ha pàgines més directament relacionades amb els Països Catalans, sota els següents epígrafs: (*Ruy Ximénez de Luna, procurador de Valencia*, 86-95; *La expedición a Sicilia de 1282*, 211-222; *La expedición a Sicilia (1298-1299)*, 225-228; *La ocupación de Cerdeña*, 235-244; *La guerra contra el reino de Mallorca*, 244-247; *La promoción a las sedes de Tarragona y Zaragoza y el infante Juan*, 261-279). Les pàgines 551-580 contenen la taula onomàstica, on es troben molts noms de catalans. – J. P. E. [7980]

M[aria] J[osepa] ARNALL JUAN, *La moneda melgoresa en la documentación de San Pedro de Rodes (siglos XIII-XIV)*, dins «Montpeller II», 33-45.

Presentació (33-36) dels quaranta-quatre pergamins conservats a l'ACA, *Monacals-Hisenda*, ací resumits en regest (37-44), en els quals el preu de les operacions és quantificat en sous melgoresos. Malgrat la prohibició de Jaume I, aquests haurien estat la moneda preponderant a l'Empordà, on encara es trobaria esmentada en document del 1457 (34). – J. P. E. [7981]

M. Blanca BASÁÑEZ VILLALUENGA, *La aljama sarracena de Huesca en el siglo XIV* (Anuario de Estudios Medievales. Anejo 21), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1989, XXIV i 276 pp.

Ja en les pàgines inicials, dedicades a assenyalar les fonts inèdites (XI-XIII), les publicades (XIV-XVI) i la bibliografia (XVI-XXII), hom constata que les primeres consisteixen exclusivament en documentació de diverses sèries d'ACA. I en realitat, tots els 129 documents transcrits complets en apèndix tenen aquella procedència (129-257). Un d'ells, adreçat l'any 1394 a Bernat Galceran de Pinós i al seu fill Pere, és en llengua catalana (239-240). El primer dels documents transcrits és del 1248 i el darrer del 1441. – J. P. E. [7982]

Asunción BLASCO, *Los judíos de Zaragoza. Un modelo para investigación*, dins «Jornades Jueus», 177-215.

Presentació (177-196), selecció bibliogràfica (197-203) i esquema complet de la tesi doctoral de l'autora, basada en gran part en fons de l'ACA, en particular *Reial Patrimoni* (182-184). L'autora defensa que aquesta secció constitueix un fons independent de l'ACA, encara que es trobi en el mateix edifici i per això parla d'Arxiu del Reial Patrimoni (284). – J. P. E. [7983]

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *Una colección de documentos del Concilio de Constanza*, dins «Revista Española de Derecho Canónico», 46 (1989), 115-126.

Presentació i descripció del volum d'ACA, Biblioteca. Còdexs. Vària, 7, aplec de trenta-tres documents del Concili de Constança, datats entre el desembre del 1414 i el 2 de març del 1415, ací presentats un per un (118-126); l'aplec hauria estat realitzat per Diego de Moxena, agent de Ferran d'Antequera (116). – J. P. E. [7984

Frederic UDINA I MARTORELL, *De nou sobre les Capitulacions de Cristòfor Colom*, dins «XIII Congrés. Comunicacions III», 243-249.

L'autor defensa l'autenticitat de les *Capitulaciones* entre Cristòfor Colom i els Reis Catòlics conservades a Barcelona, ACA, Canc., reg., 3569, ací transcrites (244-245) i les confronta amb el privilegi de tretze dies després, 30 d'abril de 1492 (245-246), defensant que aquelles són redactades amb mentalitat de corona catalano-aragonesa (els de virrei i de governador general són càrrecs desconeguts en la corona de Castella) i que el privilegi és una castellanització de l'empresa colombina (247); també remarca que la primera grafia coneguda del cognom, després del sojorn a Portugal, és «Colomo» (248). – J. P. E. [7985

Giuseppe PALA, *Un conflitto tra la famiglia Castelvì e il vicerè di Sardegna agli inizi del XVII secolo*, dins «Archivio Storico Sardo», XXXVI (1989), 195-222.

Pàgines dedicades a les complicacions sorgides amb motiu de la mort de Caterina d'Alagon, de la qual fou oficialment acusat el seu marit, Francesc de Castellví, vescomte de Sanluri. El procés, ric d'episodis, és conegut per documentació corsa, però també per la d'ACA, *Consell d'Aragó, Secretaria de Sardenya*, lligalls 1221, 1223 i 1227, font principal d'aquest article, d'on són copiats els vuit documents publicats en apèndix, datats entre el 1616 i el 1622. – J. P. E. [7986

Ana María GÜEMBE RUIZ, *El Reino de Aragón según los registros de la llamada «Real Cámara» durante Carlos II de Austria. I-II* (Fuentes Históricas Aragonesas, 13-14), Saragossa, Institución Fernando el Católico 1984, a-f, 250 i 206 pp.

Els dos-mil set-cents trenta-dos documents relatius al Regne d'Aragó estrictament dit (cf. el mapa en les pàgines die del primer volum i 202 del segon), ací resumits en regist. es troben en l'ACA, *Registres de la Reial Cambra* (vint-i-un llibres entre el 22 i el 105) i *Secretaria d'Aragó* (deu paquets). Els registres són agrupats en setanta-cinc nuclis temàtics i el conjunt és completat amb tres índexs, de conceptes, de persones i de llocs (II, 141-185) i amb transcripció íntegra de quinze documents (187-201). En algun cas la notícia afecta Catalunya, com en el del llibreter barceloní Pere Vilella, que demanava permís de vendre llibres de cor també a l'Aragó (I, 155, núm. 1090). – J. P. E. [7987-7988

Gérard FRANSEN, *États différents d'une même Question disputée*, dins «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung», XCIX/LXVIII (1982), 136-152; CV/LXXIV (1988), 141-167.

L'ACA, Sant Cugat 55, ff. 62-66, conté sis qüestions d'autor francès escrites entre el 1168 i el 1172, que formen una petita col·lecció, les quatre primeres de les quals es troben en formes diverses en d'altres manuscrits (137-139). L'autor n'edita el text, completat amb aparat crític: *Apostolicus adversus Imperatoris effrenatam licentiam coniuravit...* (140-152); *Clerici adversus sacerdotem invitati testificantur...* (144-149); *Adversus sacerdotem testis criminosis nondum convictus producitur...* (149-155); *Quidam sacerdos occulta haeresi maculatus*

inpetitur, convincitur et dampnatur... Primo queritur si occultus hereticus eucharistiam consecret... (155-162); *Quidam iudicio gravatus appellavit...* (162-164); i *Quidam amico suo iuraverat quod cuncta eius secreta taceret...* (164-167). — J. P. E. [7989]

Lluïsa CASES I LOSCOS, *Catàleg dels protocols notarial de Barcelona. 2. Altres arxius* (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 11), Barcelona, Fundació Noguera 1990, 484 pp.

Aquesta presentació de protocols notarial de arxius barcelonins és programada en dos volums, el primer dels quals és destinat a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona i el segon, que ens ocupa, als altres, presentats en les pàgines inicials (9-31), el primer dels quals és el Capitular de la Catedral de Barcelona (ACB), en el qual hom distingeix entre els volums propis de l'escrivania del Capítol (36-66, anys 1350-1853), els de notaris públics de la Ciutat de Barcelona (67-119, anys 1292-1699) i els de l'escrivania del col·legi de beneficiats de Sant Sever (119-124, anys 1518-1858). Segueixen l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), on són conservats els protocols del monestir de Jonqueres (125-127, anys 1425-1633) i els d'alguns notaris públics de la Ciutat (127-128, anys 1581-1641); l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya, on distingim entre un fons de l'antic Hospital de la Santa Creu (129-130, anys 1572-1644) i un altre de notaris públics de la Ciutat (130-203, anys 1455-1752); l'Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, en el qual també cal distingir entre els protocols dels notaris de la casa (205-234, anys 1401-1805) i els de notaris de la Ciutat (234-237, anys 1732-1750); l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), en el qual trobem una rècula d'inventaris (239-344, anys 1348-1827) i grups de capítols matrimonials (344-347, anys 1400-1799), de testaments (347-350, anys 1363-1862), d'actuacions judicials (350-352, anys 1524-1820), de sentències arbitral i concòrdies (352, anys 1391-1781), d'expedients civils o eclesiàstics (352-353, del segle XV al 1849), de documentació monacal (353-354, del segle XV al 1835), de documents de llocs diversos (354-357), de contractes (357-359, anys 1302-1824), de sis seccions de vària (359-380, anys 1337-1870), de capbreus (380-386, anys 1384-1760), de registres (386-390, anys 1363-1714), de protocols de Jeroni Ceravosa (390-391, anys 1600-1635), de sis noves seccions de vària, (391-426, anys 1456-1755) i de formularis (426-427, anys 1527-1820); l'Arxiu del Monestir de Santa Maria de Pedalbes (429-437, anys 1349-1793) i l'Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les (439-448, anys 1385-1791). El volum s'acaba amb taula cronològica dels fons de cada un dels arxius (449-452), amb la també cronològica dels notaris públics de la Ciutat de Barcelona en l'AHCB (453-459) i dels notaris forans en el mateix AHCB (461) i amb la taula alfabètica de notaris (464-479). — J. P. E. [7990]

Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, Francesc BALADA I BOSCH, Casimir MARTÍ I MARTI, *Inventari dels fons: Marquesos de Castell dosrius, Castanyer i «La España Industrial» de l'Arxiu Nacional de Catalunya* (Guies, Inventaris i Catàlegs. Inventaris 4), Barcelona, Departament de Cultura de Catalunya 1990, 404 pp.

Dipositari de fons documentals privats, amb aquest volum l'Arxiu Nacional de Catalunya en posa tres a coneixement del públic. El de La España Industrial cau fora dels límits cronològics d'aquest anuari. El primer, en canvi, conté la documentació aplegada dins l'arxiu marquesal de Castell dosrius, en el qual es troben els documents de la família Sentmenat (23-119) i també els d'altres raguèlies emparentades com els dels Santapau i Oms de Santapau (135-140), dels Oris i Vallgornera (141-177), de la família Puiggener (179-208, cf. també 230-236) i d'altres famílies (Josep Pol i Coll, advocat de Vic, 209-220; de Narcís Guardiola, 221-222; de la nissaga Móra, barons de Corbera de Llobregat, 223-229). Cal assenyalar que les respectives documentacions familiars no conserven únicament peces d'interès privat, ans també instruments de naturalesa pública correspo-

nents a càrrecs exercits per membres de la família; i així s'explica el gruix de documents mallorquins del temps del virregnat de Manuel de Sentmenat i de Lanuza, primer marquès de Castelludosius (101-104), de la seva ambaixada a Portugal (104-107), a França (107) o del virregnat al Perú (107-108); o el fons del priorat de Sant Genís de Rocafort (207-208). És també remarcable la riquesa de lletres d'alguns membres de les famílies, tant missives com rebudes (52-97), com també ho és la sèrie de plets civils diversos que no afecten directament la família i abasten del segle XVI a començament del XIX (253-271: el núm. 68 gira entorn dels honoraris d'un mestre de Cardedeu l'any 1683). L'Arxiu Castanyer, limitat a documentació personal o de l'empresa familiar, recau en els nostres límits en la part corresponent al segle XVIII (293-326: remarcuem-hi la presència d'alguns fulletons impresos els darrers anys del segle esmentat, 309-310). [Sigui'ns llegut d'expressar un desig amb vista a futurs volums: aquesta riquesa seria molt més abastable mitjançant una taula final de persones]. - J. P. E. [7991

Josep BAUCCELLS I REIG, *El Garraf i la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona. Catàleg del fons en pergamí de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona* (Catàlegs- Inventaris d'Arxius Eclesiàstics de Catalunya, 5), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1990, 230 pp.

Aquest volum és format de tres seccions. La primera és de presentació (13-38), en la qual són exposats alguns punts generals en relació als documents ací resumits, com és ara la constitució a Sitges del senyoriu de la Pia Almoïna de la Seu de Barcelona durant el segle XIV (14-17) i la indicació que els segles posteriors es poden dividir en un període d'entesa (1342-1575) i un de conflictes (1576-1814) (18), o la reconstrucció de la figura de Bernat de Fonollar (19-23) o la localització del monestir de Garraf gràcies a la delimitació de terrenals realitzada el 1538, ací transcrita (24-25), i als mapes de les possessions de la Pia Almoïna al Garraf dibuixats els anys 1571 i 1585 per Nicolau Credença (25-26); també és transcrita la *Divisió del terme de Ribas ab lo terme de Miralpeix* del 1616 (27-28). La darrera part de la introducció remarca el seu interès per a la història de la llengua catalana (29-31: mostra de llengua col·loquial; i transcripció d'un document en llengua catalana datat a Alacant el 1271, 30-31), per a la de la comarca del Garraf del segle XI al XVII (32-33), per al coneixement de la toponímia (33-34) i àdhuc per a conèixer les tensions dins la població de Sitges en el segle XV, amb els seus bàndols de 'capellers' i de 'girberts' (34), de 'güelfs' i de 'gibel·lins' (35), i de les relacions jurídiques (tipificació dels documents, 36) o d'actes públics com la presa de possessió del senyoriu damunt la vila. La regestació d'aquests centenars de pergamins ha durat segles, car hi treballà tant el canonge Francesc Tarafa durant el segle XVI, com els arxivers del segle XVIII (37-38). El cos del volum és destinat a presentar i resumir els quatre-cents seixanta-nou regests de documents relatius a Sitges, datats entre els anys 1041-1450 (44-460); els cinquanta-sis de Miralpeix, datats entre el 1269 i el 1417 (162-177); i els vint del monestir de Garraf, amb dates entre el 1163 i el 1592 (180-186). La darrera part conté una taula unitària d'antropònims i de topònims (187-230). - J. P. E. [7992

Ciència i cultura a Barcelona. El llegat de la Biblioteca de la Universitat. Catàleg de la Mostra del Fons de llibre antic de la Universitat de Barcelona. Sant Jordi 1990, Barcelona, Universitat 1990, 20 pp.

Tria de volums representatius de diferents àmbits culturals, copiats o impresos entre el segle XI i el XVIII, procedents d'antics convents barcelonins i aplegats en la Biblioteca Universitària com a conseqüència de la desamortització del 1835. El catàleg té dues parts: la ciència i la cultura (5-12) i la ciència i la cultura en la vida social (13-18), en cada una

de les quals els exemplars són aplegats per temes. En la primera trobem els següents: bibliografia i pensament (núms. 1-16), llengua (núms. 17-31), literatura (núms. 32-55), història (núms. 56-88), llei i costums (núms. 89-104), medicina i botànica (núms. 105-122), terra i estels (núms. 123-136), la matemàtica (núms. 137-142), ciència i tècnica (núms. 143-161). La segona conté: escola i educació (núms. 162-179), vida religiosa (núms. 180-209), comerç i agricultura (núms. 199-211), gastronomia (núms. 212-217), vida militar (núms. 218-247), escriptura i dibuix (núms. 248-253), música (núms. 254-263) i festa, espectacles i joc (núms. 264-275). – J. P. E. [7993]

Exposición de manuscritos e incunables de la Biblioteca de la Universidad de Barcelona (en el Aula Magna), dins Abreviaturas, 385-392.

Presentació de la quarantena d'exemplars exposats a la BU de Barcelona amb motiu del Simposi Internacional 'Trivivm, Qvadrivivm, Stvdivm', allí celebrat els dies 12-14 de juny del 1989, tant de la mateixa biblioteca com d'altres fons barcelonins. – J. P. E. [7994]

Ludger THIER, Abele CALUFETTI, *Il libro della beata Angela di Foligno (Edizione critica)* II^a edizione (Spicilegium Bonaventurianum, XXV), Grottaferrata, Collegium Sancti Bonaventurae 1986, 798 pp.

En la introducció trobem esmentat i breument descrit el ms 559 de Barcelona, BU, com a formant part de la segona família de manuscrits (63); i el de Barcelona, BC, ms. 2019, com a pertanyent a la tercera família (66). També és recordada l'edició castellana de València 1596 (74). – J. P. E. [7995]

José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, «*Aciebus ordinatis*» en la Ep. II A. de Ribodemonte ad M. Archiep. Remorum *del manuscrito 944 de la Biblioteca de Cataluña*, dins «Estudios Udina III», 161-167.

El text de la dita carta, publicat per Luc d'Achéry i copiada per Jean-Paul Migne, procedeix d'una còpia realitzada per Étienne Baluze a partir del ms. de Ripoll 39, posteriorment perdut; també es troba en el ms. 944 de Barcelona, BC, copiat en el pas del segle XI al XII (163). La comparació dels textos manuscrit i imprès permet de millorar certes lectures del darrer (164-167) i fins i tot preguntar-se si Ripoll 39 i BC 944 no són el mateix manuscrit (163). – J. P. E. [7996]

Carme BASTARDAS I PARERA, *Poesia al·legòrica o endevinalla?*, dins «Misc. Bastardas 2», 143-148.

Els darrers folis del ms. 1720 de la BC, escrit amb lletra del segle XIV, després del Cercapou de Francesc Eiximenis i del De convenientia fidei et intellectus in obiecto de Ramon Llull, conté una poesia provençal de cinquanta-un versos, distribuïts en sis octaves i la tornada, el primer vers de la qual fa *Del primer nom d'amor suy en demanda*, ací mètricament analitzada (144), transcrita (145-145) i traduïda en català (147). – J. P. E. [7997]

Jaume MASSÓ I TORRENTS, Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Catàleg dels manuscrits de la biblioteca de Catalunya*. Vol. I. *Mss. 1-154*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1989, [VIII] i 372 pp.

Aplec de les descripcions dels manuscrits de la BC publicades en el «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» entre els anys 1914 i 1923 (1-296), a les que hom ha afegit les que es trobaven en curs de publicació corresponents als manuscrits 147-154. De més a més, Jaume de Puig i Oliver elaborà els índexs de noms i d'obres anònimes (307-330), d'incipits (331-338), de primers versos (339-366), d'escriptors i copistes (367-368) i de possessors (369). — J. P. E. [7998]

Montserrat GALERA i MONEGAL, *Cartoteca de Catalunya*, dins *Guia* 4, 31-67.

Exposició de l'origen, de les funcions i dels fons d'aquella institució, amb indicació de la bibliografia que hi és relacionada (42-43 i 45-46); molts dels seus documents cartogràfics són anteriors al segle XIX (47). — J. P. E. [7999]

BAIX EBRE

Guia d'Història Local: Baix Ebre, dins «L'Avenç. Revista d'Història. Plecs d'Història Local, 30», núm 143 (desembre 1990), 41-43.

Informació esquemàtica, en forma de fitxes, sobre arxius i altres centres de cultura de la comarca del Baix Ebre, entre els quals destaquen els arxius Municipal, Capítular i Diocesà de la ciutat de Tortosa. — J. P. E. [8000]

BENICARLÓ

Teresa GINÉS VILAR, *El archivo de la iglesia parroquial de San Bartolomé de Benicarló*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 26 (1989), 57-62.

El dit arxiu ha conservat documentació anterior al segle XIX en baptismes (1669-1730 i 1795-1802; a completar amb l'*Index de baptismes*, 1795ss.) i defuncions (1752 ss.); també hi ha *Index de matrimonis* des del 1771. — J. P. E. [8001]

CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Miquel PUJOL i CANELLES, *Un inventari de la notaria d'En Bofill fins al primer terç del segle XVII a Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 21 (1988), 57-109.

La primera part de l'estudi aplega notícies relatives a la funció notarial a Castelló i en el comtat d'Empúries, raó per la qual comença recordant que en la vila hi havia tres fons arxivístics importants: el de la casa comtal, ara a Sevilla, Arxiu Ducal de Medinaceli, secció Empúries, amb 13.000 documents; el del comú, del qual consta que s'han perdut el *Liber Collegii Notariorum Publicorum Villae Castilionis Ampuriarum* i el *Llibre de la xivella i dels botons* (60-61), però s'han conservat una norantena de volums, només dotze en l'Arxiu Municipal, els altres en el de Protocols Notarials; i aquest darrer, ara a Girona, Arxiu Històric. Sota l'autoritat del comte, que nomenava els notaris (64), les notaries locals eren dues: d'En Bofill i d'En Mallén, en la primera de les quals consta l'existència de notaris arrendadors des del 1279 (62-63). Hom coneix les condicions d'exercici de l'art de notaria en la segona meitat del segle XV (66), les taxes per als serveis (67-68; són transcrites en

apèndix les del primer terç del segle XVI, 94-97); el 1427 s'havien constituït en confraria i en col·legi abans del 1512 (69). L'inventari ací transcrit (74-93) de Girona, Arxiu Històric, *Protocolos notariales de Castelló d'Empúries*, vol. 1251, del 1630, és l'aixecat de les existències de documentació notarial en la Notaria d'En Bofill en fer-se'n càrrec Joan Llobet, notari de la vila; el volum més antic era del 1279 (70). Són oferts en apèndix un contracte d'aprenentatge de l'art de notaria el 1312 i una recepta per a fer tinta, del 1521 (98) i els índexs cronològic (99) i alfabètic (100-104) dels notaris representats en l'inventari. – J. P. E. [8000

CATALUNYA

Celso LOUREIRO LAMAS, *Fons americans en arxius de Catalunya* (Col·lecció Joan Orpí, 3), Barcelona, Generalitat de Catalunya 1990, 148 pp.

Aplec de les informacions proporcionades per cada institució entorn als propis fons relatius a Amèrica. Trobem documentació anterior al segle XIX a l'ACA, que posseeix les *Capitulacions de Santa Fe* i documentació diversa en els protocols notarians de Mataró (23), en sèries diverses de la Reial Audiència (24) i del Consolat de Mar (25); a l'Arxiu Nacional de Catalunya en el Fons Castanyer (29); a l'Arxiu Històric de Tarragona en el Fons Cortadellas [no Cortadella] (38) i en protocols notarians d'Amposta, Cambrils, Reus, Tarragona, Torredembarra, Tortosa i Vila-seca (39-41); a Santa Coloma de Farners, Arxiu Històric Comarcal, protocols notarians de Tossa i de Blanes (44-45); a Tàrraga, Arxiu Històric Comarcal, fons de la Societat Econòmica d'Amics del País (46); a Valls, Arxiu Històric Comarcal, protocols notarians i fons Baldrich (48-50); a Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, protocols notarians i fons de l'Escola Nàutica i de Marina (52-54); a Sitges, Arxiu Històric, fons Moreu i Oliver (61); Canet de Mar, Biblioteca Popular, fons Clausell Dorga i manuscrits no catalogats (73); a Mataró, Arxiu Històric Municipal, caixes 77 i 46 i protocols notarians de Marina (75-76); a Barcelona, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, fons de la Missió de la Guaiana (89) i Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya, fons d'Escornalbou i de Religiosos d'Amèrica (90-91); també a Barcelona, AHPB, actes notarians d'assegurances marítimes, de constitució de companyies i en particular el fons de Marina (95). En apèndix és oferta una bibliografia específica (133-148). – J. P. E. [8001

CIUTADELLA

F[lorenci] SASTRE PORTELLA, *Cartas reales del Llibre Vermell de Ciutadella, datadas en Perpignan*, dins «Montpellier II», 147-155.

El dit llibre, rescatat a Turquia per Jerònia Alzina, és gairebé l'única font illenca per al coneixement de l'Edat Mitjana menorquina. Té cinc-cents cinquanta documents el darrer dels quals és datat el 1710. Quaranta-vuit són datats a Perpinyà entre el 1303 i el 1356, ací regestats (148-155). El segon determina que els deixebles dels notaris també han de jurar en poder del batlle i el tercer ordena la conservació dels protocols notarians (148). – J. P. E. [8002

CIUTAT DE MALLORCA

Maria del C[armen] MANERA ROCA, *Pergaminos reales del Archivo del Reino de Mallorca datados en Perpignan (1284-1346)*, dins «Montpellier II», 125-133.

Es tracta de trenta-tres pergamins, ací regestats (128-133), conservats a l'ARM, *Pergamins reials*. Els documents es refereixen a administració pública i de justícia, al sistema fiscal i monetari del regne, al mínim d'edat exigít per a certs actes relacionats amb prendre estat, a relacions amb Catalunya i amb Gènova. – J. P. E. [8003]

J. J. RIERA FERRER, *Documentos de los reyes de Mallorca expedidos en el sur de Francia: 1309-1323*, dins «Montpellier II», 135-145.

Són cinquanta-dos documents, conservats a l'ARM, *Reial Patrimoni*, 25, raó per la qual l'article comença amb una presentació d'aquest volum, que conté lletres reials adreçades als procuradors del rei a Mallorca. Hi ha set concessions de cavalleries en féu; un altre grup es refereix a peticions de jueus relacionades amb la multa de seixanta-cinc mil lliures; un terç conté exempcions d'impostos a favor de particulars o de mallorquins en general; i encara la concessió d'un pes propi de la ciutat de Mallorca, divers del pes del rei i nomenaments diversos. Els documents són ací regestats (137-145). – J. P. E. [8004]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *El archivo del Real Convento de Santo Domingo de Mallorca*, dins «Hom. Santamaría II», 551-563.

Després de la Desamortització del 1835 l'arxiu es dispersà i ara se'n troben fons a Ciutat de Mallorca, ARM i ADM; també a Madrid, AHN. L'autor ofereix un inventari unificat dels fons d'aquella casa conservats en els dos arxius mallorquins, aplegats sota els següents epígrafs: autoritats jeràrquiques (capítols i general, determinacions capitulars, i dels priors), religiosos, confraries (Roser, sant Joaquim i sant Tomàs d'Aquino), defuncions i sepultures, deixes piadoses, misses, obres en el convent (fàbrica), hisenda, sanitat, miscel·lània i còdexs (tres, relatius a les lluites amb els lul·listes de mitjan segle XVIII). – J. P. E. [8005]

Antonio MUT CALAFELL, *Nuevas aportaciones sobre la tinta en Mallorca*, dins «Hom. Santamaría II», 849-863.

L'autor ja havia aplegat les receptes per a fer tinta trobades en fons de l'ARM [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 698, núm. 5114]; ara n'ofereix una altra del mateix arxiu i, de més a més, les trobades en quatre arxius i biblioteques privades: l'Arxiu Feliu, de Son Pont (Puigpunyent), Biblioteca Bartomeu March, l'Arxiu i Biblioteca Vivot i el Fons Maties Rullan, els tres darrers de Ciutat de Mallorca (850). Són cinc receptes que poden pertànyer als segles XVII o XVIII (851-853), intitolades *Receta para tinta*, *Otra [receta]*, *Recepte de fer tinta*, també intitolada *Recepta Narbonensis*, *Per tinta i Resepta per fer tinta*; hi ha una *Retgla per fer tinta per escriurer* i una altra de dubtosa entre el segle XVIII i XIX, *Para hacer tinta muy buena, mejor que las otras*. En l'Arxiu Feliu també s'han trobat receptes per a treure taques de tinta, dels segles XVIII o XIX (859). – J. P. E. [8006]

CIUTAT DEL VATICÀ

Thomas M. IZBICKI, *A Collection of Ecclesiological Manuscripts in the Vatican Library: Vat. lat. 4106-4193*, dins «Miscellanea Bibliothecae Apostolicae Vaticanae», IV (Studi e Testi, 338), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1990, 89-129.

Hom pot trobar textos que recauen en el nostre camp dins els volums següents: Vat. lat. 4124, Pere de Luna, *Tractatus de Concilio generali* (98); Vat. lat. 4129, Joan de Casanova, *Tractatus de potestate papae et concilii generalis* i *Tractatus de papa haeretico* (100); Vat. lat. 4130, Pere d'Ailly, *Epistola ad priorem Magnae Cartusiae et Vincentium fratrem suum*

(100); Vat. lat. 4134, Joan de Palomar, *Tractatus de potestate papae et concilii generalis i Dialogus inter Iacobum et Iohannem* (102); Vat. lat. 4136, *De condemnatione Petri de Luna* (104); Vat. lat. 4137, Joan de Montsó, *Correptorium contra epistolam fundamenti schismatis* (104); Vat. lat. 4150, Joan de Palomar, *Tractatus de compactatis cum Bohemis* (repetit); i *Solutio quaestionum Iohannis de Rockycana* (108-109); Vat. lat. 4153, Joan de Montsó, *Correptorium contra epistolam fundamenti schismatis*; Benet XIII, *Epistola* (110); Vat. lat. 4171, *Concilii Pisani processus contra Gregorium XII et Benedictum XIII* (115); Vat. lat. 4191, Bernat Serra, *Sermo* (122); i Vat. lat. 4192, Benet XIII, *Epistolae saltem quatuor* (122-123). – J. P. E. [8007]

[Josep] TRENCHS, *Dos colectores franceses, Ponç Teixidor y Almeraz de Cabesprí, en la Corona de Aragón*, dins «Montpellier II», 187-201.

La documentació de la primera part del segle XIV existent en sèries diverses de l'Arxiu Secret Vaticà permeté l'aplec de dades biogràfiques dels dos col·lectors pontificis esmentats en el títol (187-192). En apèndix és ofert regest mínim de trenta-set documents personals (196-200), de vuit registres de comptes (200) i de nou rebuts de tresoreria papal (201). – J. P. E. [8008]

Franco DÍAZ DE CERIO, *Regesto de la correspondencia de los obispos de España en el siglo XIX con los nuncios, según el fondo de la Nunciatura de Madrid en el Archivo Vaticano*. Tomo I: *Albarracín-Cuenca*. Tomo II: *Gerona-Oviedo*. Tomo III: *Palencia-Zaragoza* (Collectanea Archivi Vaticani, 18-20), Ciutat del Vaticà, Archivio Vaticano 1984, 690, 676 i 716 pp. respectivament.

Encara que segons el títol aquests volums només haurien de contenir documentació del segle XIX, en realitat ofereixen notícia d'alguna del segle XVIII. I així en el primer volum, en parlar de Barcelona, troben indicats quatre documents del bisbe Pedro Díaz de Valdés y Argüelles, dos de cada un dels anys 1799 i 1800 (237). A Girona, en trobem dos dels mateixos anys, del bisbe Juan Agapito Ramírez de Arellano (11). També a Eivissa, de Climent Llocer (127). A Lleida, cinc del 1791, de Jerónimo María de Torres (231). A Oriola, un del 1799, del bisbe Francisco Antonio Cebrián y Valda (509). A Sogorb, tres dels anys 1783-1799, del bisbe Lorenzo Gómez de Haedo (233). A la Seu d'Urgell, un del 1799 de Francisco Antonio de la Dueña y Cisneros (279). A Solsona, dos dels anys 1799 i 1800, de Pedro Nolasco Mora (385). A Tarragona, nou dels anys 1781-1800, de Francesc d'Armanyà i Font (425). A Tortosa, dos dels anys 1799 i 1800, d'Antonio José Salinas y Moreno (525). A València, set dels anys 1798-1800, de Joaquim Company i Soler (589). I a Vic, dos dels anys 1799 i 1800, de Francisco de Veyán y Mola (603). Cada volum té índex unitari de persones i d'institucions. – J. P. E. [8009]

CULLA

Carles A. RABASSA I VAQUER, Modest BARRERA AYMERICH, Luis Miguel PÉREZ LOBO *Catàleg de l'Arxiu Municipal de Culla* (Arxius Valencians, 10), València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1990, 356 pp.

Tal com diuen els autors en la introducció, l'actual Arxiu Municipal de Culla, ultra els fons que li pertanyen per la seva mateixa naturalesa, als quals s'han afegit els de l'Arxiu Parroquial (295-301), posseeix la documentació de l'antic comú d'el Molinell (309-311), i la d'una institució molt singular: la Setena d'el Culla, constituïda per set poblacions de la comarca amb vistes a l'administració de boscos i pastures (313-328). Després de recordar els treballs anteriors d'ordenació de l'arxiu i les publicacions basades en els seus fons

(16-17), hom resumeix les normes metodològiques seguides i presenta el contingut de cada un dels vint-i-dos grups en què ara és distribuït aquell arxiu (20-24), grups que hom torna a trobar en l'esquema general (27-35) i en la descripció de les 3.689 peces (39-328). Assenyalem, com a més pròxima al nostre tema, la petició d'ajut feta pel tutor d'uns orfes que estudiaven a la Serratella el 1645 (208, núm. 2.405). El volum és completat amb índexs onomàstic (331-340) i toponímic (341-343). – J. P. E. [8010]

ELX

Jesús Francesc MASSIP, *Nous manuscrits de la Festa d'Elx. Els llibrets dels cantors*, dins «Misc. Fuster II», 99-108.

Aquestes pàgines donen notícia d'haver ingressat recentment a l'Arxiu Municipal d'Elx, d'una banda, comprats a Barcelona, vuit llibrets corresponents a altres tants papers d'actuants en la *Festa*, copiats entre el 1736 i el 1743, en els quals apareixen els noms dels qui feren cada un dels papers, persones que ací són documentades a base d'altres sèries del mateix arxiu (100-105); d'altra banda, comprats a Madrid, deu llibrets datats el 1841 (106-107); i per últim, altres quaderns i fulls copiats en el pas del segle XIX al XX, que havien desaparegut del dit arxiu després de la Guerra Civil (107-108). – J. P. E. [8011]

ESPANYA

Vicenta CORTÉS ALONSO, *Noticia de los fondos del Consejo de Aragón en el Archivo Histórico Nacional*, dins «XIII Congrès. Comunicacions III», 261-272.

La supressió del Consell d'Aragó, conseqüència de la *Nova Planta* fou immediatament seguida per la dispersió del seu arxiu, actualment dividit entre Barcelona, ACA, Simancas, Archivo General i Madrid, AHN, on es conserven vuit-cents disset llibres i cinc-mil cinc-cents tres lligalls (262), formant part de la secció de *Consejos* (263) [cf. ATCA, X (1991), 646, núm. 6898]. Després del treball d'organització, facilitat per la divisió originària en sèries (*Diversorum, Gratiarum, Justitiae, Communitum, Cartes missives*, etc.), l'autora presenta allò que ella mateixa defineix «esqueleto de un inventario» (264) i ocupa les pàgines 267-272, on tenim dins cada subsecció, la denominació de la sèrie, la quantitat i signatura de volums o de lligalls i dates extremes de la documentació aplegada en cada sèrie. Les subseccions són les de govern, consell, gràcia i justícia, cambra, cúria, patronat, llista de llibres, consell d'Aragó i ja fora dels límits cronològics d'ATCA, Ministeri de Justícia, on, però, trobem un quadern de testaments parroquials de la segona meitat del segle XVIII. – J. P. E. [8012]

Rafael MOTA MURILLO, *Contenido franciscano de los libros registro del Archivo General de Indias. 1551-1650*, dins «Archivo Ibero-Americano». L (1990), 1-181.

S'hi trobem els tres despatxos atorgant a Jaume Rasquí d'integrar deu franciscans en la seva expedició (36, núms. 246-248) [cf. ATCA, IX (1990), 607, núm. 5880]. – J. P. E. [8013]

Hermenegildo ZAMORA, *Contenido franciscano de los libros registro del Archivo General de Indias. 1651-1700*, dins «Archivo Ibero-Americano», L (1990), 183-322.

La suma de persones destinades a les missions hispàniques documentades en els registres de l'Archivo de Indias de Sevilla per a la segona meitat del segle XVII és de 1.001; de només 496, menys de la meitat, és coneguda la procedència; dinou foren de Catalunya i catorze de València (186); també hi ha notícies relatives a Antoni Linàs, a un dels seus

col·legis de missioners, el de Querétaro, i a tretze franciscans de Mallorca que en foren els primers col·legials (236 i 319, nota 59). – J. P. E. [8014]

Isabel ARENAS FRUTOS, *Expediciones franciscanas a Indias (1625-1650)*, dins «Archivo Ibero-Americano», L (1990), 823-857.

La documentació bàsica és de Sevilla, Archivo General de Indias, *Indiferente General* i *Contratación*. En aquells vint-i-cinc anys constarien segons aquells fons tres expedicionaris de Catalunya i dos de Sardenya (831). Però quan les llistes fan constar els llocs d'origen, també se'n troben tres de València el 1628 (837), quatre de Catalunya en la de 1640 (848) i cinc altres valencians en la del 1644 (850-851). – J. P. E. [8015]

Carmen CEBRIÁN GONZÁLEZ, *Expediciones franciscanas en el siglo XVII (1650-1675)*, dins «Archivo Ibero-Americano», L (1990), 859-884.

Aquestes pàgines són continuació de les resumides en la fitxa precedent. En els recomptes generals constarien disset expedicionaris procedents de València i Múrcia, nou de Catalunya i un de Mallorca (863). De fet es troba un tarragoní en l'expedició del 1652 (867), un barceloní, un valencià i un alacantí en la del 1653 (868), tres valencians i un berguedà en altra del 1653 (870); la del 18 de juny del 1665 és constituïda majoritàriament per catalanoparlants, un malloquí, nou catalans i un valencià (878-879); en la del 23 de juny del mateix any hi ha un valencià (880); i en la del 1673 hi ha sis valencians i un català (883). – J. P. E. [8016]

Matilde LÓPEZ SERRANO, Pilar GARCIA MORENCOS, *Incunables* (Catálogo de la Real Biblioteca. Tomo X), Madrid, Patrimonio Nacional 1989, 248 pp.

Consta que la Biblioteca Reial posseeix els següents incunables: Francesc Alegre, *Al·legories e morals exposicions...*, Barcelona, Pere Miquel 1494 (38 i 164); Bonaventura, *De triplici via*, Montserrat, Joan Luschner 1499 (78 i 73); Francesc Eiximenis, *Primer del crestià*, València, Lambert Palmart 1483; *Vita Christi*, afegit per fr. Fernando de Talavera, Granada, M. Ungut i J. Pegnitar 1496; i *Llibre dels àngels*, Barcelona, Pere Miquel 1494 (100-102); Gerardus de Zutphania, *De spiritualibus ascensionibus*, Montserrat, Joan Luschner 1499 (110); Guido de Monte Rocherii, *Manipulus curatorum*, París, Uldaricus Goering, Martinus Cranzt i Michael Friburger 1473 i Saragossa, Matthaueus Flander 1475 (114 i 123); *Imitació de Jesucrist*, traducció de Miquel Pérez, València, Pere Hagenbach i Leonard Hutz 1491 (120); Johannes Grammaticus, *Comprehensorium*, València, Lambert Palmart 1475 (122); Ludolphus de Saxonia, *Lo primer del cartoixà*, València, Lope de la Roca 1495; *Lo segon del cartoixà*, València, Cristòfor Cofman 1500; *Lo quart del cartoixà*, València, Lope de la Roca 1496, arromanat per Joan Roís de Corella (150); Joan de Miravet, *Opus grammaticae...*, València, Petrus Hagenbach i Leonardus Hutz 1495 (158 i 189); Jaume Peres de València, *Commentarium in Psalmos...*, València, A. Fernández de Córdoba i Gabriel Lluís d'Arinyo 1484 (168). L'exemplar d'Alfonso de Palencia, *Batalla campal* havia pertangut a Gregori Maians i Siscar (166 i 134). – J. P. E. [8017]

Klaus WAGNER, *Catálogo abreviado de las obras impresas del s. XVI de la Biblioteca Universitaria de Sevilla*, Sevilla, Universidad 1988, IV i 310 pp. i 12 fulls de làmines.

Aquest catàleg és ordenat seguint l'ordre alfabètic dels llocs d'impressió. N'hi ha 46 de Barcelona (35-42), una de Lleida (59), dues de Tarragona (164) i seixanta de València (172-180). Trobem edicions realitzades fora dels Països Catalans: a Bilbao 1583, la de Llorenç Palmireno, *El latino de repente* (42); a Granada 1574, Pere Màrtir Coma, *Direc-*

torium curatorum en traducció de Lluís Joan Vileta (54); a Madrid 1581, altra edició de Pere Màrtir Coma (64) i el 1592, les *Obras* d'Andreu Capella (63); a Valladolid 1559, Cristòfor Calvet d'Estrella, *El túmulo imperial...* (182); i a Saragossa 1551, Bartomeu Cucala, *Baculus clericalis* (192) i el 1560, Llorenç Palmireno, *De imitatione Ciceronis* (198). – J. P. E. [8018]

Gregorio de ANDRÉS, *La biblioteca nobiliaria del cronista Juan Alfonso Guerra, rey de armas de Felipe V, en la Biblioteca Nacional*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CLXXXVII (1990), 373-401.

Juan Alfonso Guerra fou autor d'una història de la casa de Borja, ducs de Gandia, inèdita a Madrid, BN, mss. 11562 i 11563 (376, nota 8); en la seva biblioteca hi havia també un exemplar manuscrit d'Inguerramo Volaterrano, *Relación de los movimientos de Cataluña en los años 1640 y 1641*, actual ms. 7595 de la BN; *Libro de la jornada de Su Majestad a Valencia en 21 de enero de 1599*, ms. 7475 de la BN (390); Antoni Agustín?, *Tratado de las armas y linajes*, actual ms. 3337 de la BN (391); *Recopilación de los hijos del rey D. Jaime*, actual ms. 12619 de la BN (399). En canvi, semblen perduts un volum de Jerónimo Zurita, «que prosigue las empresas del rey Fernando el Católico hasta el año 1490» (393), un *Nobiliario de armas del Reino de Valencia* (potser en doble exemplar, 395, núm. 144), *Nobleza de Cataluña* (394), *Linajes de Aragón, Valencia y Navarra* i *De familias de Cataluña* (398). – J. P. E. [8019]

ESTATS UNITS D AMÈRICA

C. W. DUTSCHKE, *Guide to Medieval and Renaissance Manuscripts in the Huntington Library*, San Marino (California), Huntington Library 1989, LXVI i 886 pp. en dos volums i 161 reproduccions fotogràfiques al final del segon volum.

Trobem en aquestes pàgines descripció d'un *Portolà* posterior al 1580, potser mallorquí de Bartomeu Olives (91-92); d'altre de Joan Martines, d'entorn del 1578 (92-93); d'altre de possiblement mallorquí, d'entorn del 1575 (100-101); i d'un exemplar de la *Summa abbreviata* de sant Ramon de Penyafort amb glosses de Guillem de Rennes, copiada a França a darreries del segle XIII (119-120). – J. P. E. [8020]

FRANÇA

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE, *Catalogue Général des Manuscrits Latins*. Tome VII (N°s 3776 à 3835). *Homélieires*, París, Bibliothèque Nationale 1988, 476 pp.

En el ms. 3779 trobem la *Passio sancti Vincentii* i dos sermons de sant Agustí d'Hipona, el segon apòcrif, sobre el mateix tema (21); en el 3780 un fragment de Claudi de Torí sobre Mt I, 1-18 (25); en el 3790 un fragment de Florus de Lió sobre Ef VI, 17 (115); en el 3800, altra còpia del sermó de sant Agustí sobre el martiri de sant Vicenç (186); en el 3802, altre fragment de Claudi de Torí sobre 1Cor XI (216); en el 3806 la *Pars aestivalis* d'un homiliari procedent de Catalunya (Vilabertran) (251-258); en el 3809, altra còpia d'Agustí, *In natali sancti Vincentii* (275); en el 3817, altre fragment de Claudi de Torí sobre Mt XXIII, 29-33 (376); en el 3819, sermons de sant Agustí sobre el martiri de sant Fruitós i els dos sobre el de sant Vicenç (390); i un altre de medieval sobre el darrer sant (397); i en el 3822, la *Passio sancti Vincentii diaconi et martyris* (417). – J. P. E. [8021]

Laurent MORELLE, *Le prophétisme médiéval latin dans l'oeuvre et l'enseignement de Paul*

Alphandéry, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age», 102 (1990), 513-532.

L'autor dona la notícia d'haver estat trobats els papers d'aquell especilista en espiritualitat medieval i la que pròximament ingressaran als Archives nationales de París. Segueix un resum biogràfic amb exposició dels principals camps d'interès del dit estudiós i en annexe esquema dels seus cursos els anys 1913-1914, 1919-1920 i 1920-1921; en el segon hi hauria pàgines dedicades a Arnau de Vilanova i a Ramon Llull i en el darrer a sant Vicent Ferrer (529). – J. P. E. [8022]

ITÀLIA

María Inés MELERO FERNÁNDEZ, *Fondos medievales del Archivo di Stato de Venecia referentes a los reinos españoles. Regestos*, dins «Miscel·lània de Textos Medievales», 5 (1989), 329-359.

Cent-quinze documents fan referència al regne de Mallorca i a Catalunya, normalment en la persona dels reis, de Pere el Cerimoniós o Jaume III de Mallorca a Ferran el Catòlic, entre el 1333 i el 1511. Hi ha també regest de documents relatius als reis de Nàpols posteriors a Alfons dit el Magnànim. En general fan referència a qüestions diplomàtiques o econòmiques. Per això és més remarcable la còpia de la butlla de Sixt IV publicant el resultat positiu de l'examen de la doctrina lul·liana de Pere Deguí, del 1484 (355, núm. 104). – J. P. E. [8023]

Meris BELLEI, *La biblioteca del conte Paolo Boschetti*, dins «La Bibliofilia», XC (1988), 55-87.

Hi havia en aquella biblioteca sengles exemplars de Bernat de Lavinjeta, *Opera omnia quibus tradidit artis Raymundi Lulli compendiosam explicationem*, Colònia, Lazarus Zetzner 1612 (73); i de Pere Joan Perpinyà, *Orationes*, Roma 1587 (74). – J. P. E. [8024]

José DELGADO GARCÍA, *El Bto. Angel Ferrer Orsucci, O. P., misionero de Filipinas y México, y mártir del Japón (1573-1622). Correspondencia epistolar desde Valencia*, dins «Escritos del Vedat», XX (1990), 313-355.

Les cartes, ací transcrites en traducció castellana (339-355), es conserven a Lucca, Archivio di Stato, *Collezione Orsucci*, 27, manifesten les impressions personals i d'altres vivències, sobretot familiars, durant l'anyada entre el 1600 i el 1601 que passà a València (315-316). – J. P. E. [8025]

LLEIDA

Elena GONZÁLEZ I COSO, *Arxiu de la Paeria de Lleida*, dins *Guia 4*, 89-106.

Després de les primeres pàgines, en les quals és resumida la trajectòria secular de l'arxiu de la Paeria (92-95), arriba la descripció de les seccions i de les sèries documentals, amb indicació d'unitats i d'anys de començament i d'acabament (95-103). Assenyallem els volums manuscrits amb compilacions de documentació catalana general o dels privilegis reials atorgats a Lleida o de les constitucions que la mateixa ciutat es donà (103-105; hi ha reproducció fotogràfica de la portada del *Llibre dels Usatges*). La darrera pàgina aplega la bibliografia específica. – J. P. E. [8026]

MALLORCA

Joan ROSSELLÓ [I LLITERAS], *Actividades del Archivo Diocesano de Mallorca*, dins *Memoria Ecclesiae I. Los archivos de la Iglesia. Presente y futuro*. Actas del cursillo (Madrid, 12 al 15 de Septiembre de 1988) y elenco de los archiveros de la Iglesia. Edición dirigida per J. M. MARTÍ BONET y Matías VICARIO SANTAMARÍA, Barcelona, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España 1990, 163-166.

Amb motiu d'informar sobre les activitats de l'Arxiu, entre les quals hi ha les publicacions correlatives, també hi ha en aquestes pàgines dades sobre diversos fons de la dita institució, en particular sobre l'arxiu sacramental i els vint-i-cinc parroquials dipositats en el diocesà. – J. P. E. [8027]

Manuel OLIVER MORAGUES, *Archivos familiares de la Part forana. Bases para su censo y protección*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», XLVI (1990), 253-265.

L'autor resumeix les vicissituds, a les quals han estat sotmesos els fons documentals de l'illa de Mallorca, on en els darrers segles només haurien estat destruïts alguns arxius municipals durant «La Gloriosa» i on és reconeguda la importància tant de l'ARM com dels de grans famílies. L'autor, però, assenyala els de famílies de propietaris rurals, amb consciència de «casa-llinatge» obligades a conservar la pròpia documentació per a la defensa dels interessos. L'autor hi distingeix la documentació en pergami, preponderant fins a darreries del segle XV i en ús fins al s. XVIII, els *Llibres d'actes* familiars, de mitjan segle XVII, i la documentació, sobretot jurídica, del segle XVIII, completada amb *Capbreus*, *Llibres de censals* i *Llibres de comptes*. Al final hi ha llista dels llinatges de les diverses poblacions mallorquines que podrien posseir arxiu familiar (261-263) i altra de les quaranta-una de les quals consta que el posseeixen (264). – J. P. E. [8028]

MANRESA

J[osep] M. GASOL [I ALMENDROS], M[arc] TORRAS [I SERRA], *Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa*, dins *Guia 4*, 71-88.

Aquestes pàgines resumeixen les notícies que hom té de l'arxiu de la Ciutat de Manresa des del 1333, passant per la constitució de l'Arxiu en servei autònom amb ubicació independent (72-76), els fons i sèries del qual són globalment descrits (76-84). Hi destaquen els fons arxivístics de la ciutat (76-78), els de la Junta de la Sèquia de Manresa (78), els protocols notarials (81-82: ultra els de la ciutat, hi ha registres de Sallent, Santpedor, Mojà, Artés, Santa Maria d'Oló, Monistrol de Montserrat i Calders), i uns dos mil cinc-cents pergamins (84-85). Assenyalen les dues pàgines finals de bibliografia (87-88). – J. P. E. [8029]

MATARÓ

Josep A. CERDÀ I MELLADO, *Sobre unas cerámicas de Manises amb llegenda gòtica conservades al Museu Comarcal del Maresme (Mataró)*, dins «Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia», 11-12 (1990-1991), 498-509.

Les peces ací estudiades són cinc, en totes les quals es troba inscrita, més o menys completa, la frase: «Cum sis in mensa / primo de paupere pensa», ací legible en les reproduccions i transcrita de la forma com es troba en cada peça. – J. P. E. [8030]

MONTSERRAT

Alexandre OLIVAR, *Els incunables conservats a la Biblioteca de Montserrat* (Scripta et documenta, 40), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, 196 pp.

L'autor publicà el 1955 en la mateixa col·lecció el *Catàleg dels incunables de la Biblioteca de Montserrat*, exhaurit el qual i enriquida posteriorment la col·lecció d'incunables de la dita biblioteca, ofereix la nova descripció, una de les característiques de la qual ha estat la de donar nova numeració als volums (7). La introducció recorda les notícies d'incunables existents en l'antiga llibreria proporcionades per Benet Ribas a Francesc Méndez (10-11), la destrucció de la mateixa pels invasors francesos el 1811, de la qual només s'han conservat trenta-nou exemplars segurs i quatre de dubtoses en l'actual (12), en els quals es poden trobar signatures d'ús d'una colla de montserratins (12-14). Hom recorda allò que és conegut de les enquadernacions antigues (15-16) i narra la formació contemporània de la col·lecció actual (16-20). En el cos de l'obra són presentats i numerats els més de tres-cents noranta-dos (un número almenys, el 268, és doble) incunables seguint l'ordre alfabètic (22-138). N'hi ha vint-i-sis d'autors catalans, els corresponents als números 42, 159, 160, 163-168, 239, 248-251, 254, 263, 270, 285, 308, 374 i 384-389; sis d'altres corresponen a edicions fetes en Països Catalans (11, 107, 113, 184, 189 i 211); i un és traducció catalana, el 146. Segueix la taula de ciutats i d'impressors (141-165), la concordança amb els principals repertoris d'incunables (167-180), l'equivalència entre les numeracions anterior i actual (181-183), la taula de procedències i d'antics posseïdors (185-189), i el registre de signatures (191-193). - J. P. E. [8031

POLLENÇA

Isabel GARAU LLOMPART, Juan José RIERA FERRER, Documentació històrica de l'Arxiu Municipal de Pollença, dins «Hom. Santamaría II», 787-792.

Els autors ens innoven que l'actual ordenació del dit arxiu ha estat realitzada els anys 1984-1987. La part històrica de l'Arxiu Municipal de Pollença és de triple procedència: la documentació del comú, la de la cort del batlle reial i la de la casa del Temple (i després, de Sant Joan de Jerusalem), amb múltiples sèries cada una, sèries que són explicitades en les pàgines 791-792, on, ultra el títol de cada una, trobem les dues dates extremes de la documentació conservada. Assenyalem que dins els fons de l'administració municipal i en la sèrie dels *Llibres del clavari*, el corresponent als anys 1378-1379 conté assentaments en escriptura aljamiada (789). - J. P. E. [8032

REUS

Sabí PERIS I SERRADELL, *Arxiu Històric Comarcal de Reus*, dins *Guia 4*, 7-30.

Aquestes pàgines exposen les etapes de constitució de l'esmentat arxiu en la seva situació actual, la localització dels diversos fons i l'esquema de les seves diferents seccions, entre les quals destaquen els fons municipals de Reus (12-26), on trobem pergamins des de l'any 1000 (26) i documentació ja des del 1059 (12); els de la Comunitat de Preveres de Reus, la documentació de la qual comença en la primera meitat del segle XIV (27); el fons de Protocols Notarials, els més antics dels quals són del segle XIII (28); i alguns fons d'altres poblacions (Almóster, Castellvell, Mascalbó, Maspujols, Salou, Vilafortuny i sobretot Vallfogona de Riucorb) (29-30). Hi ha llibres manuscrits del segle XVIII i impresos ja del segle XV (30) És reproduïda la primera pàgina del *Llibre d'Ordinacions tretes del Llibre de la Cadena... del 1569* (16/17). - J. P. E. [8033

SABADELL

Josep M. BENAUL BERENGUER, *Arxiu Històric de Sabadell*, dins *Guia 4*, 107-163.

Les pàgines inicials resumeixen la història de l'arxiu municipal de Sabadell (110-114), l'estructura institucional de l'Arxiu Històric (114-115) i desgranen els fons i les sèries que hi són conservades, amb indicació de l'amplitud històrica de cada una. El bàsic és l'Arxiu Municipal, amb fons que comencen el segle XIV (119-145), seguit del de Protocols Notarials, el primer dels quals és del 1283 (145-147), dels de Corts Senyoriales, amb documentació del segle XIV (147-149); i de restes d'arxius eclesiàstics com el de la parròquia de Sant Julià d'Altura i part del de la Comunitat de preveres de Sant Feliu de Sabadell (151-152); el primer pergami és del 1111 (158). – J. P. E. [8034]

SANT CUGAT DEL VALLÈS

Gemma FOJ I ALVIRA, *Arxiu Municipal i Històric de Sant Cugat del Vallès*, dins *Guia 4*, 165-190.

Tant l'arxiu com els seus fons principals són moderns, fora de la sèrie de comptes (174) i l'arxiu privat de la família Català (189), del penúltim i darrer decenni del segle XVIII, respectivament. – J. P. E. [8035]

SANTA MARIA

Antònia ALBERTÍ I VAQUER, Antònia MOREY I TOUS, *Inventari de l'Arxiu d'una família de grans arrendataris: els Calafat de Santa Maria*, dins «Estudis Balearics», V, núm. 24 (març 1987), 83-88.

D'acord amb les notícies proporcionades pel present inventari en el dit arxiu només hi ha una peça anterior al segle XIX, la que porta el núm. 73: *Plageta ahont va notat lo que cobrerà Antoni Palmer, curador de Isabel Colom de la vila de Sóller de desde el dia 7 gener de 1790...* (88). – J. P. E. [8036]

SUÈCIA

Margarete ANDERSSON-SCHMITT, Monika HEDLUND, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung. Band 2. Handschriften C 51-200. Band 3. Handschriften C 201-300* (Acta Bibliothecae Regiae Universitatis Upsaliensis, XXVI/2 i 3), Stockholm, Almqvist & Wiksell 1989 i 1990, 314 i 346 pp.

Continuació del catàleg resumit dins ATCA, X (1991), 680, núm. 7020. El ms. de Vadstena C 51 conté sis obres de Ramon Llull copiades durant el segle XV: *Liber propositionis secundum artem demonstrativam*, *Liber de demonstratione per aequiparantiam*, *Liber de convenientia fidei et intellectus*, *Logica nova*, *Arbor philosophiae desideratae* i *Ars brevis* (5-6); el C 170 és tot ell la *Summula de Summa Raimundi*, d'Adam de Colònia (213-214) i el C 180, ff. 131-133, Arnau de Vilanova, *De vinis confectis*; i a continuació, Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum* (245). Els dos primers volums de catàleg són completats amb un terç de *Register*, ibid., 1989, 144 pp.

En el volum C 214 trobem Guiu de Montroquer, *Manipulus curatorum*; en els volums C 237 i C 255 (ací només el començament), Adam Coloniensis, *Summa de Summa Raimundi* (130-131 i 175), i comentada en els volums C 213 (40) i C 234 (125-126); en el

volum C 243, dos sermons de sant Vicent Ferrer, *De purificatione Virginis Marie* (f. 25v, 156-157) i *De sancto Stephano* (f. 36v, 157). – J. P. E. [8037]

Margarete ANDERSSON-SCHMITT, Hakan HALLBERG, Monika HEDLUND, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung. Band 4. Handschriften C 301-400* (Acta Bibliothecae Regiae Universitatis Upsaliensis XXVI, 4), Stockholm, Almqvist & Wiksell 1991, 670 pp.

En aquest volum es repeteix Adam Coloniensis, *Summula de Summa Raimundi*, C 385 (541) i un fragment de comentari a la dita *Summula*, C 343 (304). Hi ha un *Sermo Sancti Vincentii martyris*, C 324 (169). – J. P. E. [8038]

TARRAGONA

Gérard FRANSEN, *Textes grégoriens dans un manuscrit espagnol*, dins «Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung», LXXV (1989), 58-69.

El manuscrit «espanyol» és el de Tarragona, Biblioteca Pública, ms. 35, procedent de Santes Creus, on hauria arribat des de França o d'Itàlia. Encara més que el *Liber Tarraconensis*, el de Santes Creus manifestaria l'influx de l'escola de Poitiers a Catalunya i la recepció de la reforma gregoriana en els nostres monestirs cistercencs. L'autor recorda els cinc textos que són copiats en el volum (mancat del primer plec), tres dels quals són col·leccions canòniques, ací destriades peça per peça (61-66; 66-67 i 67-70). El *Decretum* de Burchard de Worms hi és reduït a la terça part (ff. 1-132) i el *Libellus contra invasores et symoniacos* de Deusdedit és incomplet (66). – J. P. E.

[8039]

J[osefina] CUBELLS I LLORENS, *Fets del regnat de Jaume I, senyor de Montpel·lier, en els pergamins de l'Arxiu Històric de Tarragona*, dins «Montpel·lier II», 77-90.

Pertanyents al fons municipal de la ciutat de Tarragona, els pergamins, datats els anys 1222-1257, són cinc de reial i dos del metropolità Espàreg de la Barca. El resum dels documents (77-78) és completat amb una narració de les tensions entre nobles durant la joventut de Jaume I i de la col·laboració del rei i del metropolità de Tarragona en la conquesta de les Illes, no, en canvi, en relació a Tunis (81). Els set documents són ací regestats i transcrits; en destaquen el sisè, del 1243, amb llista de les imposicions pagadores en la lleuda marina de Tamarit (86-88), i el setè, del 1257, protesta reial davant el metropolità de Tarragona per certes actuacions del darrer (89-90). – J. P. E.

[8040]

PORT DE TARRAGONA, *Guia-Catàleg de l'Arxiu Històric*, Tarragona, Junta del Port 1990, 140 pp.

Els fons d'aquest arxiu pertanyen principalment als segles XIX i XX. Però trobem documentació del segle XVIII a: comptes, certificacions i lliuraments, préstecs de particulars i rifes (19); a conservació, serveis interiors (20); al fons antic, on hi ha documents de la família Castellarnau i d'altres (23); a obres, expropiacions i cessions de terrenys (27) i extraccions de pedres (28); a personal obrer (29); a recaptació, arbitris sobre carn, sal, peix fresc i aiguardent (31). Hi ha reproducció d'una pàgina de comptes del 1790 (36) i notícia d'un plànol del 1791 (41). – J. P. E.

[8041]

TÀRREGA

Pilar ROVIRA I GIMENO, Gener GONZALVO I BOU, *L'Arxiu Parroquial de Tàrrega*, dins «Urtx. Revista Cultural de L'Urgell», II (1990), 91-98.

Informació dels resultats del treball realitzat durant l'any 1989 amb l'objectiu de restituir al seu ordre originari les sèries del dit arxiu, sèries que ací són elencades amb indicació del nombre d'unitats que les formen i dels anys que abasten. I així sabem que els llibres de baptismes i els índexs de registres comencen el 1555, els de matrimonis i defuncions el 1605, els de confirmacions el 1738; que hi ha comptes des del segle XVIII, èpoques des del 1688, llevadors de rendes del 1655 i llibres de benifets des del 1648; registres de la Congregació dels Dolors des del 1776 i de la Comunitat de Preveres des del 1702, de capítols matrimonials des del 1780, capbreus des del 1534, llibres de vendes des del 1791; documentació impresa des del 1685, dins la qual hi ha ordres i circulars des del 1722; el primer pergami és del 1265; es conserva correspondència des del 1627, actes de visita pastoral des del 1778, plànols i mapes des del 1672, peces de música des del 1778. També hi ha tres lligalls de documentació municipal que comença el 1578 i dos arxius patrimonials amb documentació ja des del segle XVIII (96-98). L'article és completat amb reproducció del plànol del temple parroquial, del 1672, obra de fra Josep de la Concepció, i d'una butlla de Benet XII, del 1334 (94-95). – J. P. E. [8042

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *Arxiu Històric Comarcal*, dins «Terme», núm. 5 (novembre 1990), 3.

Informació de les obres de construcció del nou edifici de l'Arxiu Històric Comarcal, dels treballs de catalogació dels seus fons, que comencen en el segle XIII, i de la col·laboració en la feina de reestructuració d'arxius de la comarca. – J. P. E. [8043

TORTOSA

Jesús MASSIP, *Montpeller a l'Arxiu de la Ciutat de Tortosa*, dins «Montpellier I», 255-264.

El dit arxiu té, ja des del segle XVI, un calaix exclusiu de Montpeller amb vint-i-cinc documents, datats entre el 1282 i el 1325, ací resumits en regist (257-259). Dos d'ells són transcrits complets: la confirmació del privilegi pel qual els tortosins són francs de la lleuda de Montpeller (260-262) i el document del 1282, pel qual Felip de França suprimia pel preu de mil lliures, la lleuda de Montpeller/Lates o dels volts de Besers (262-263). – J. P. E. [8044

TRAIGUERA

Santiago DOMÈNECH MASIP, *El Monetario del Museo Parroquial de Traiguera*, dins «Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín», VII, núm. 25 (1989), 37-39 i VII, núm. 28 (1989), 81-82.

Són ací presentades vint-i-una peces, de dues de les quals, romanes, són reconstruïdes les inscripcions (37-38). Aquestes pàgines poden ésser completades amb les de Daniel Llatjé Baset, *Museo Parroquial de Traiguera*, *ibid.*, VIII, núm. 29 (1990), 33-46, dedicat a l'orfebreria, on són analitzades les vuit peces més importants i catalogades les trenta-vuit que constitueixen la secció. – J. P. E. [8045

VALÈNCIA

Desamparados PÉREZ PÉREZ, *Archivo del Reino de Valencia: algunas fuentes de los siglos XIII y XIV*, dins «XIII Congrès. Comunicacions II», 329-337.

Presentació global de les seccions i sèries de l'ARV que contenen documentació dels segles XIII i XIV. L'autora hi distingeix entre la documentació original i les còpies posteriors. En el primer apartat trobem una llarga llista de sèries relatives a l'administració de justícia (331-334), el fons de llibres notariais amb uns onze mil volums (334), alguns volums escadussers de Batllia i de Governació, la secció del Mestre Racional amb més de cinquanta mil pergamins i un fons de diversos, on es troben els materials aplegats durant els anys 1936-1939 (335). En l'apartat de còpies hi ha les sèries corresponents a la Cancelleria Reial (336) i la de cartes de població (336-337). – J. P. E. [8046]

M. Luisa CABANES CATALÀ, *Fuentes documentales para el estudio del siglo XV valenciano*, dins «Anales del Centro de Cultura Valenciana», núm. 65 (1990), 319-358.

Precisat el concepte de font, l'autora es fixa en quatre tipus: documentació reial, amb indicació de les principals sèries de l'ARV (321-324); notarial, on explica la diferència entre llibre rebedor, protocol i llibre notal, amb transcripció d'encapçalament d'un protocol (324-326); municipals, on subratlla, ultra l'AMV, la importància dels d'Oriola, Elx i Cocentaina (326-328); i eclesiàstica, en la qual indica alguns dels fons que es poden trobar en arxius valencians (328-330). En apèndix són transcrits tretze mostres, datades entre els anys 1402 i 1490, procedents de l'ARV, AMV i Arxiu Municipal d'Elx; hi ha intercalades sis pàgines de reproduccions (332-356). – J. P. E. [8047]

M. Cruz FARFÁN NAVARRO, *Real Monasterio y Convento de la Puridad. Catálogo de los fondos existentes en el Archivo del Reino de Valencia* [Pròleg de Desamparats PÉREZ I PÉREZ] (Arxius Valencians, 9), València, Generalitat Valenciana 1990, 407 pp.

L'antic arxiu de la Puritat de València fou segrestat amb motiu de la Desamortització del segle XIX i, amb els d'altres institucions eclesiàstiques, conservat a la Delegació d'Hisenda de València. Els anys 1866 i 1897, dues remeses de documents foren enviades a Madrid i són a l'Archivo Histórico Nacional. Pertanyen a la Puritat set-cents noranta pergamins i nou lligalls (15). El mateix 1897, Lo Rat Penat demanà al ministeri que els fons encara no enviats passessin a l'Arxiu del Regne de València, cosa que fou realitzada el 1904 (11). Ací és inventariada la documentació del dit monestir romasa a València. Segons l'autora, són 4133 fitxes (15 i 402) [però hi ha almenys un document bisat, el 2586 (274)], corresponents a 158 documents en pergami i els restants en paper. En la introducció, l'autora indica els principals punts històrics que són il·lustrats amb aquests documents, que presenta agrupats en deu seccions: fundació del monestir (nn. 1-23; pp. 43-45); visites d'amortització (nn. 24-103; pp. 32-53); règim intern i correspondència (nn. 104-184; pp. 53-59); obres pies i professions (nn. 185-459; pp. 59-82); comptes (nn. 460-757; pp. 82-104); obres al convent (nn. 758-814; pp. 104-109); propietats (nn. 815-2884; pp. 109-300); contribucions (nn. 2885-2976; pp. 300-307); processos (nn. 2977-3085, pp. 307-316); i documents particulars de les religioses (nn. 3086-4133; pp. 316-402). Segueixen catorze reproduccions fotogràfiques, entre les quals hi ha autògrafs de Damià Forment, Nicolau Falcó i de Lleonard Juli Capuz relatius a obres d'art per al monestir, i les taules: onomàstica (423-460); toponímic (461-471); i temàtica (473-487); també llista cronològica dels cent cinquanta-vuit pergamins (490-497), cent dotze dels quals són datats el segle XVII. Molts pocs d'aquests més de quatre mil documents tenen relació més directa amb el nostre tema; el núm. 735 és una llista de llibres de l'any 1800 amb llur preu (103); el 2102

és un inventari drecat l'any 1650 de les escriptures del segle XIII existents en aquell moment en l'arxiu de la Puritat (232); el 2674 és un llibre de censals, intitulat *Llibre del Cens Mort, que respon la casa dels Reglons, i dels Censals del convent de la Puritat*, del 1609 (282); el 2998 és constituït per comunicacions diverses relatives a un procés enantat a Bossost (Val d'Aran) davant el Governador d'era Val (309); el 3068 seria un procés contra el monestir de Poblet (315); el 4046 és part del diari d'una monja, sor Clara Maria Suay (395); compareix qualque estudiant (nn. 3696, 3702, 3973), algun doctor en medicina (nn. 3582) i un més que dubtós «bibliotecari» el 1627 (n. 3751: no serà «biblipola» = «llibreter?»); també, en el n. 3713, un «Gaspar Egidio Polo» que deu ésser el conegut Gaspar Gil Polo. — J. P. E. [8048

Amparo GARCÍA GÓMEZ, M. Teresa DOMÈNECH CASAÑA, M. Carmen GALLEGO FORNES, M. Carmen CAÑADA SOLAZ, Ana M. REIG FERRER, *Guía del Archivo de la Excm. Diputación Provincial de Valencia* (Arxius Valencians, 11), València, Conselleria de Cultura 1990, 280 pp.

És natural que, establerta la institució durant el segle XIX, només per excepció es trobin documents anteriors en el seu arxiu. I així en trobem en la secció de presons des del 1731 (60), a la de Casa Galera des del 1796 (61), a la de Casa de Misericòrdia des del 1719 (71), en la de Sanitat des del 1740 (74), en la de Foment des del 1764 (77), en la d'Aigües des del 1699 i en la de Boscos des del 1796 (78). Però l'actual arxiu de la Diputació Provincial conserva l'arxiu complet d'una institució que modernament fou col·locada sota la seva direcció, però nasqué a començos del segle XV i conserva la seva documentació pràcticament íntegra: l'Hospital General (113-142), nombre de sèries del qual comencen en el segle esmentat i àdhuc en l'anterior, com la de la Confraria d'òrfanes a maridar, del 1398 (141), el *Quern de mantells e dots*, del 1399 i la Confraria de Sant Antoni del 1340; fins i tot trobem una capsula amb documentació fundacional de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (141). L'arxiu de la Casa de Misericòrdia, tot i haver estat fundada el 1673, conté poca documentació anterior al segle XIX (147 i 151). La Casa de Beneficència nasqué amb el segle XIX (155-170). En el fons de Govern Civil trobem expedients generals des del 1739 (175). En el de la Junta Provincial de Beneficència, en canvi, hi ha documents de la Fundació de Senyores Nobles des del 1747 i d'expedients generals des del 1507 (181), de l'Hospital d'En Conill des del 1509 i un fons considerable relatiu al Col·legi de Sant Tomàs de Villanueva, des del 1537 (181) i un altre de patrimonial de la duquesa d'Almodòvar (189-192), en el qual algunes sèries com la familiar, s'enceten amb documentació datada el 1251; la família tenia senyoriu damunt Carlet, Nules i Quirra i les seves relacions familiars atenyeren els Íxer, Lloris, Mompalau, Monsoriu, Roís de Corella, Soler, Museffi, Blasco, Castellví, Tous, Cardona, Català (191); el fons de protocols notariais és constituït per dos-cents vuitanta-un volums des del 1513 (192). Assenyalen la notícia sobre els principals fons de la biblioteca (213-214) i la bibliografia específica dels principals temes del present catàleg (215-216). Segueixen catorze làmines, set de les quals corresponen a textos anteriors al segle XIX. Hi ha taula temàtica única per ordre alfabètic (235-274). L'inventari de cada secció comença amb l'esquema dels fons corresponents. — J. P. E. [8049

Fernando ANDRÉS ROBRES, José M. CRUELLES GÓMEZ, M. Estrella RIBES TRAVER, Luisa TOLOSA ROBLEDO, Vicente VALLÈS BORRÀS, *Inventario de Fondos notariales del Real Colegio Seminario de Corpus Christi de Valencia* (Arxius Valencians, 12), València, Conselleria de Cultura 1990, LXVIII i 646 pp.

En la introducció els autors assenyalen els mitjans existents fins ara en el dit arxiu per a la localització d'un document notarial (XVI-XVII) i resumeixen les característiques de

la documentació valenciana en l'Edat Mitjana, en la Moderna, en la qual hom distingeix amb precisió entre 'protocollum / com el següent protocol', 'receptorium / rebedor', 'vademeccum' i 'mà de cuites' (XIX-XX), i després de la *Nova Planta* (XXI). Segueixen unes pàgines redactades per J. M. Cruselles Gómez i per Ferran Andrés Robres on és narrada, seguint en part les dades publicades per Joan B. Sentandreu Benavent el 1935, la formació del dit fons de protocols notariais, iniciada amb el fet que entorn del 1803 Marià Tortosa i Tudela, arxiver del Col·legi, assistí a l'intent de vendre a una botiguera un protocol notarial per a paper d'embolicar, l'adquirí immediatament i després tot el fons del qual procedia i ja sistemàticament tots els altres que pogué, entre els quals el de la Mercè de València, ric en volums dels segles XIV i XV, els més antics de la col·lecció; arribà a les vint-i-vuit mil unitats, de 1.885 notaris (XXVI). Les pàgines següents apleguen les dades relatives a la propietat dels protocols notariais en el Regne de València, al traspàs de la mateixa per herència o compra-venda i al control públic sobre aquests aspectes, ja des del temps de Jaume I (XXXIII-XXXIV); de fet, a darreries del segle XVII i en el XVIII hi havia a la ciutat de València una considerable dispersió de llibres notariais, tal com consta en les dues llistes corresponents a cada un dels segles esmentats (LXVI-LXVIII). El cos del volum presenta llista alfabètica de notaris, amb indicació dels volums pertanyents a cada un, on hom fa constar la localitat, els anys, la qualificació (protocol, rebedor, etc.) i l'actual signatura (3-625). Hi ha en apèndix llista cronològicament ordenada d'altra documentació, normalment de naturalesa judicial, barrejada amb els protocols; però en destaca el *Llibre de memòries de mi, Geroni Sanchiz, notari*, del segle XVII, amb 173 folis (628). La taula complementària és només toponímica (633-642); per ella ens assabentem que, ultra els pertanyents a nombre de poblacions de l'antic regne de València, hi ha cinc volums de Barcelona, un de Girona, dos de Lleida, un de Messina, cinc de Nàpols, un de Palerm, dos de Ciutat de Mallorca, dos de Sicília i quatre de Tortosa. - J. P. E. [8050]

Magistri GUILLELMI ALTISSIODORENSIS, *Summa aurea. Introduction Générale*, cura et studio Jean RIBAILLIER (Spicilegium Bonaventurianum, XX), París i Grottaferrata, CNRS i Collegium Sancti Bonaventurae, 1987, 330 pp.

A les pàgines 152-153 trobem presentació, més completa que la d'Elies Olmos, del cod. 117 de València, Catedral. - J. P. E. [8051]

Milagros BLANQUER, *Archivo Metropolitano de Valencia*, dins *Memoria Ecclesiae I. Los archivos de la Iglesia. Presente y futuro*. Actas del Cursillo (Madrid, 12 al 15 de Septiembre de 1988) y elenco de los archiveros de la Iglesia. Edició dirigida por J. M. MARTÍ BONET y Matías VICARIO SANTAMARÍA, Barcelona, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España 1990, 173-175.

Entre les informacions, hem de subratllar la que el fons històric, dels segles XIV-XIX, s'està acabant de catalogar (174); també la que és previst de començar la integració d'arxius parroquials (174-175). - J. P. E. [8052]

María Cruz CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ, *El entorno del triente de Suintila de la Biblioteca Universitaria de Valencia*, dins «Saitabi», XXXIX (1989 [1990]), 73-80.

En aquestes pàgines són reconstruïdes les circumstàncies de la troballa de la dita moneda el 3 d'agost del 1844, exposades en un full conservat en la Biblioteca Universitària de València, ací transcrit (80), com també ho són les descripcions de la mateixa i transcripcions de la inscripció realitzades per autors diversos (74, nota 1). - J. P. E. [8053]

Lorenzo PASSAMONTI, *Le traduzioni aragonesi delle Historiae adversus paganos di Paolo Orosio*, dins «Medioevo Romano», XV (1990), 93-114.

Un dels exemplars, en els quals es basa l'estudi, es trobaria «nella biblioteca della Universidad Pontificia di Valenza (Patriarca, n. 3265, siglato V)» (93); hauria estat escrit entre el 1377 i el 1396 (95) i seria un exemplar de luxe, en el qual el text és precedit d'una taula, ací transcrita (96-98); el text hauria estat traduït directament del llatí (99), però hi hauria influències de la traducció italiana de Bono Gamboni (100-102). – J. P. E. [8054

Miguel NAVARRO SORNÍ, *Catálogo de incunables y de obras impresas del siglo XVI, no registradas en el inventario de 1966, de la Biblioteca de San Juan de Ribera*, dins «Hom. Valls», 13-43.

L'inventari del 1966 és el publicat aquell any per Vicent Càrcel Ortí. L'autor hi afegeix tretze exemplars incunables (17-25), entre els quals cal subratllar el de Pere Garsia, bisbe d'Ales i després de Barcelona, *Determinationes magistrales contra conclusiones apologales Joannis Pici Mirandolani...*, Roma, Eucharius Silber 1489 (19) i el de la *Vida de sant Honorat*, València, Lope de la Roca 1495 (24-25), i setanta-cinc exemplars d'edicions del segle XVI (26-43), ambdós ordenats seguint l'ordre alfabètic del cognom dels autors. Assenyalem entre les edicions del s. XVI un exemplar dels *Fori Regni Valentiae*, València, Joan Mey 1548 (32) i un del *Tractatus vitae spiritualis* de sant Vicent Ferrer (42). – J. P. E. [8055

la VALL D'UIXÓ

Vicente FALCÓ FUENTES, *El monetario del museo arqueológico municipal de Vall de Uxó (Castellón)*, dins «Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses», 11 (1985 [1987]), 167-183.

Catàleg en el qual són descrites tres monedes púniques (núms. 1-3), vint-i-vuit d'ibèriques (núms. 4-31), deu de colonials romanes (núms. 32-41), set de republicanes romanes (núms. 42-48), vint-i-dues de l'Imperi Romà (núms. 49-70) i una sense identificar (núm. 71). És transcrita la inscripció en tots els casos en què això és possible. – J. P. E. [8056

VIC

Francesc de ROCAFIGUERA I GARCIA, *Arxiu Històric Municipal de Vic*, dins *Guia 4*, 191-219.

L'arxiu municipal era previst en el privilegi de govern de la ciutat atorgat per Alfons el Magnànim el 1450 (195); el 1573 comptabilitat i arxiu eren encarregats al mateix funcionari (196-197); després, la corporació encarrega successivament d'ordenar-lo i el 1745 de col·locar la documentació en prestatges (198-201). La informació sobre seccions i sèries permet de saber que algunes d'aquestes comencen l'any 1400 (207-216); de més a més, hi ha «una bona quantitat de llibres manuscrits que des de l'època medieval recullen els privilegis atorgats a la ciutat» (217). Les darreres pàgines apleguen la bibliografia relativa (218-219). – J. P. E. [8057

VILADECANS

Manuel LUENGO CARRASCO, *Arxiu Municipal de Viladecans*, dins *Guia 4*, 221-255.

L'arxiu és recent (224-228), però algunes de les seves sèries enceten la documentació

en els segles XVII i XVIII (229-248). Posseeix set pergamins (249-250), un dels quals, del 1366, és reproduït en làmina posterior a la pàgina 256. — J. P. E. [8058]

VILANOVA I LA GELTRÚ

Rafel MESTRES I BOQUERA, *Arxiu Històric Municipal de Vilanova i la Geltrú*, dins *Guia 4*, 257-282.

L'arxiu fou establert durant la segona meitat del segle XIX (261-263). La documentació municipal conté sèries de comptes que comencen el 1414 (269); d'altres són dels segles XVII i XVIII (267-277); la documentació de la Cort del batlle comença el 1312 (277), els protocols notariais el 1570 (278-279); el llegat particular Creus i Roig, el 1622 (278). Les pàgines finals contenen una bibliografia històrica bàsica vilanovina (279-282). — J. P. E. [8059]

LLOCS DIVERSOS

Gabriel BELTRAN, *Hacia una catalogación general de los carmelitas descalzos de la Congregación de España, Portugal y América (1562-1875)*, dins «Monte Carmelo», 97 (1989), 519-550.

Aquestes pàgines ofereixen indicació de fons arxivístics, primer de llibres de vesticions d'hàbit i de professions religioses de carmelites descalços i descalces de Barcelona: ACA, *Monacals-Universitat*, 80-82 (521); Mataró, ADB, *Carmelites descalços*, i Mataró, Arxiu-Museu de Santa Maria; Nules, Arxiu Parroquial (523); Perpinyà, a Roma, Monumenta Historica Carmeli Teresiani; Tarragona, AHA; Tortosa, a Madrid, AHN, *Clerecia*, llibre 14.53[1] (524); Vic, Arxiu diocesà, *Religiosos*; i Vilanova i la Geltrú, a ACA, *Monacals-Hisenda*, 1917 (525); en segon lloc, de necrologis més generals, a ACA, *Monacals-Universitat*, 254, 255 (526) i 84 (527); i necrologis de cada convent: Barcelona, a ACA, *Monacals-Universitat*, 83; Cardó, Girona, Lleida, Perpinyà, Selva del Camp i Tarragona, a Barcelona, BU, ms. 992 (528-529); Desert de les Palmes, Arxiu de la casa (528); per a Tarragona, AHA, *Carmelites descalços* (529); per a Mataró i Nules, els respectius arxius parroquials (29); per a Tortosa, AHN, *Clerecia*, llibre 14.531; per a Vic, Arxiu Diocesà, *Religiosos*; i per a Vilanova i la Geltrú, ACA, *Monacals-Hisenda*, 1917 (530). — J. P. E. [8060]

Luis GARCÍA BALLESTER, *Archivos medievales*, dins «Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam», 9 (1989), 45-54.

L'autor explica en aquestes pàgines la trajectòria personal que, començant pel fons de Josep Rodrigo Pertegàs adquirit per la Facultat de Medicina de València (47), el conduí a l'estudi i edició de l'obra mèdica d'Arnau de Vilanova (49-51) i a la investigació dels arxius de València i de Catalunya, ja que «la Corona de Aragón es el único lugar de la geografía española donde es posible estudiar estos procesos y esta problemática [els propis de la història social de la medicina] sin solución de continuidad... desde 1260 hasta 1400» (53); i acaba demanant que l'autoritat intervingui a fi que els investigadors tinguin accés normal als arxius eclesíastics i als particulars (54). — J. P. E. [8061]

José M. MARTÍ BONET, *Pautas para la elaboración de un plan general informático de los archivos y bibliotecas eclesiásticas de España. Aplicaciones concretas*, dins *Memoria Ecclesiae. I. Los archivos de la Iglesia. Presente y futuro*. Actas del cursillo (Madrid, 12 al 15 Septiembre de 1988), y elenco de los archiveros de la Iglesia. Edición dirigida

por J. M. MARTÍ BONET y Matías VICARIO SANTAMARÍA, Barcelona, Asociación de Archiveros de la Iglesia en España 1990, 119-134.

Un apartat d'aquest article enumera les biblioteques eclesiàstiques de l'Estat Espanyol amb indicació de fons tant de llibres com d'incunables i còdexs i així trobem informació relativa als bisbats de la província eclesiàstica Tarraconense (129) i dels de la Valentina (130). - J. P. E. [8062

Anne Dorothee v. DEN BRINCKEN, *Studien zur Überlieferung der Chronik Martins von Troppau*, Zweiter Teil, dins «Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters», 45 (1989), 551-591.

Les pàgines 588-589 contenen la taula dels manuscrits coneguts de l'obra esmentada en biblioteques de la Península Ibèrica. Hi són assenyalats els exemplars de Tarragona, Biblioteca Pública, mss. 122, del segle XIII, i 44, del segle XIV; i de Barcelona, ACA, Ripoll 125, del pas del s. XIII al XIV, i 123, del segle XIV. - J. P. E. [8063

Isaac VÁZQUEZ JANEIRO, *Libros y lectores de S. Buenaventura en España y Portugal durante la Edad Media y el Renacimiento*, dins *Bonaventura*. Miscellanea in onore di Jacques Guy Bougerol ofm a cura di Francisco de Asís CHAVERO BLANCO OFM (Bibliotheca Pontificii Athenaei Antoniani, 27), Roma, Edizioni Antonianum 1988, 135-175.

En la primera part l'autor dedica algunes reflexions a la situació, en què hom pot endevinar que es trobaven les obres de Sant Bonaventura a Barcelona, a base de les dades proporcionades per Josep M. Madurell i Marimon, presència inferior a la de sant Tomàs d'Aquino, car només era present en un 18% de les biblioteques (143-144). Després, aplega les obres de sant Bonaventura de Bagnoregio en cent setanta-dues biblioteques ibèriques, setanta de les quals són de Països Catalans (145-170). Segueix la llista alfabètica de les obres amb la indicació de les biblioteques, en les quals cada una es trobava (170-175). [Hom hi ha d'afegir la biblioteca d'Arnau des Colomer donada a la Seu de Girona, on figuraven els *Sermones* de sant Bonaventura [cf. ATCA, II (1983), 197, XLIII/82], i els nou volums de la biblioteca papal de Peníscola a la mort de Benet XIII [cf. ATCA, VI (1987), 243]. - J. P. E. [8064

Paul Oskar KRISTELLER, *Iter Italicum. Accedunt alia itinera. A Finding List of Uncatalogued or Incompletely Catalogued Humanistic Manuscripts of the Renaissance in Italian and other Libraries*. Volume V. (*Alia Itinera III and Italy III*). *Sweden to Yugoslavia, Utopia, Supplement to Italy (A-F)*, Londres i Leiden, The Warburg Institute i E. J. Brill 1990, XXII i 642 pp.

A Estocolm, Kungliga Biblioteket, V a 17, hi ha la traducció de Lorenzo Valla de dues obres de Tucídides, copiades per encàrrec de Miquel Ferrer, secretari de Calixt III (11/I-II); a Uppsala, Universitätsbiblioteket, Class T 332, Benet Perera, *De septuaginta hebdomadibus* (22/II). Basilea, Universitätsbibliothek, A I 30, Joan de Palomar, dos textos (41/II); A III 17, quatre sermons del mateix i dos de Bernat Serra (42/I); A IV 16, *Oratio* de Joan de Palomar (42/II); A IV 20, *Sermo* del mateix i una lletra de Dalmau de Mur (*ibid.*); A V 9, *Sermo* de Joan de Palomar (*ibid.*); A V 13, Joan de Casanova, *Epistola exhortatoria ad Eugenium IV i un tractat* (*ibid.*); A V 37, *Responsio* de Joan de Palomar (43/I); A VI 7, *Oratio* del mateix (*ibid.*); A VII 52, *Sermo* de Joan de Palomar (44/II); A IX 70, *Relatio* i fragment del testament de Joan de Palomar (45/II); A XI 52, Bernat Serra, *Sermo* (47/II); F IV 33, Martinus Aragonensis, *Doctrinale prosaicum* (50/II); O II 46, Johannes Pontanus,

De Alexandro VI et eius filia Lucretia (55/II); O III 35, *Sermo* de Joan de Palomar (56/I-II); F VII 14, Jaume Gil, (... *libellus super causa Zanini de Salscia* (60/I, repetit en el volum F IX 2, 75/II); A VIII 59, Joan de Palomar, *Responsum de excommunicatione regulari* (62/I); F VII 14, Joan Serra, *De institutione rhetorica dialogus* (73/I, repetit a AN IV 13, 80/II); O III 23, Joan Jaume, *De pestilentia* (79/I). A Berna, Bürgerbibliothek, ms. 244, Joan Serra, *Ars nova epistolandi* (90/II); ms. 527, ff. 170-171, Giordano de Gaietanis a Antoni [Cerdà], cardenal bisbe de Lleida (92/II); ms. 550, ff. 133-139, Esop, traduït per Lorenzo Valla i dedicat a Arnau Fonolleda (93/I; altres exemplars a Baltimore, Walters Art Gallery, W 355 (213-214); a New York, Columbia University Library, Lodge Collection, ms. 23 (301/II) i Plimpton Collection, ms. 23, 303/II); ms. 815, Eusebi, *Epistola ad Damasum, copiada per Ramon Bonet, 18 nov. 1459* (94/I). *Einsiedeln, Stiftsbibliothek*, ms. 625, Antoni Andreu, *Quaestiones super metaphysicam Aristotelis* (106/II). Fribourg, Couvent des Cordeliers, ms. 14, Joannes Canonicus, *Super octo libros physicorum*, repetides en el ms. 22 (109/I); ms. 62, *Sermones* de sant Vicent Ferrer, del 1404 (109-110). Sion (Sitten), Archives du Vénéralbe Chapitre, ms. 91, Joan de Palomar, *Contra Hussitas* (131/II). Zuric, Zentralbibliothek, ms. Car. C 60, traducció llatina d'obres hebrees, entre d'altres de Levi ben Gerson (143/I). Sant Petersburg, Biblioteka Akademii Nauk SSSR, O 216, obres (mèdiques?) d'Arnau de Vilanova (175-176); Publicnaja Biblioteka cm. M. E. Saltykova-Scedrina, ms. 99, Joan Crisòstom, *De filiorum educatione oratio*, pròleg de Francesco Mariotto d'Arezzo a un ardiaca de València i el *De peccato et confessione* a Cosme [de Montserrat?], ardiaca de Tarragona (178/II); ms. 644, Ramon de Sibüda, *Theologia naturalis* (179/I). Moscou, Biblioteca nacional, Fond 201, *Medicina lulliana partim ex mathematicis partim ex physicis principiis deducta i Methodus artificiosa medicinae ex lullianis fragmentis* (199/II). A Berkeley, University of California, Bancroft Library, Fernán Núñez Collection, Joan Bta. Monsoriu, *Logicae organum*, copiat a València per Joan Esteve Burguès (215-216). A Chicago, Newberry Library, ms. 63, ff. 81-84, *Anonymi narratio de electione Alexandri papae VI* (243/I); 97, Plató, abans propietat de Miquel de Mayora, de Barcelona (245/II); Wing Collection, ZW 5465, Joan Lluís Vives, *In sapientiam introductio* (250/I); University of Chicago Library, John A. Benjamin Collection, ms. 13, *Versus de ponderibus quos invenit Pisis Franciscus Argilagués de Valentia dum ibi studeret a. 1474* (269/II). New Haven, Yale University Library, ms. 124, Maties Mercader, ardiaca de València, *Practica de ceterria* (278/I); ms. 451, Joan de Margarit, *Oratio in senatu Venetiarum* (282/II); ms. 579, Eneas de Piccolominibus, *De hiis quae... per Germaniam gesta sunt*, al cardenal-bisbe de Lleida, Antoni [Cerdà] (283/I); *ibid.*, Osborn Collection, ms. f. a. 14, lletra de Joan Llobet a sir Philip Sidney (291/II). New York, Columbia University Library, tesis del 1942, Mary Florence Mecredy, Juan Luis Vives (297/II); Plimpton Collection, ms. 187, Joan Ros, *Artificium arismeticae* i quatre obres de Ramon Llull (308/II); Hispanic Society of America, HC 380/146, Juan de Ribera, lletra a Felip II sobre la pau amb Anglaterra (317/II); HC 397/688, Dante, *Purgatorio*, copiat a Catalunya (318/II); B 1633, *Formularium notarile Barcinonense*; B 2185, lletra de Miquel Mai a Carles V (319/II); B 2437, Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, traducció castellana de *Presa y conquista de África* (320/I); HC 327/108, ff. 54-104, Ramon de Sibüda, *Theologia naturalis* (321/I); HC 387/4327, Leonardus Brunus, *De primo bello punico*, traducció catalana de Francesc Alegre (321/II); Uncatalogued, Giorgio Vasari, traduït al castellà per Dídac Vich (324/II); New York, Academy of Medicine, ms. Guglielmo di Saliceto, Arnau de Vilanova, *De arte agnoscendi venena* (325/I-II) i ms. Vault Folio Serapion, Serapió, *De medicinis simplicibus*, traduït per Abraham de Tortosa (325/II); Spencer Collection, ms. 51, escrit per Jeroni Pau (328/I); mr. John M Schiff, ms. 8, Joan Lluís Vives, *Ad sapientiam introductio* (325/I); ms. Giorgio Uzielli, ms. Theodorus Gaza, *Grammatica graeca*, que el 1496 era d'Antoni Vicens (352/I-II); mr. Bernard Breslauer, ms. s. n., Aristòtil, copiat per un cert Altadell (353/I); altre s. n., obres del Gariteo [Benet Garret] (353/II); H. P. Kraus,

ms. s. n., conté una carta del mateix (355/II); Giovio Collection, ms. 1202, Nicolau Rosell, *Infeudatio Regni Siciliae*; ms. 5395, eiusdem, *Gesta Romanorum Pontificum*; ms. 5404, repetició de les dues obres acabades d'esmentar (356/II). Notre Dame, University of Notre Dame, ms. 43, *Acta Barcellone senatus decreto...* (362/II). Philadelphia, University of Pennsylvania Library, Lea 7, Ramon de Sibiuda, *Theologia naturalis* (371/I). Washington, Smithsonian Institution, ms. 1023 B, pseudo-Arnau de Vilanova (420/I). Dubrovnik, Dominikanski Somotan, ms. 36 II 9, Jaume Gil, *Tractatus catholicae veritatis de sanguine Christi* (438/II). Bergamo, Biblioteca Civica Angelo mai, Alpha II 8, obres d'Antoni Andreu (477/I); Alpha IV 40, Pseudo Llull (478/I); Alpha VII 32, Ramon Llull, *De quadratura et triangulatura circuli i Disputatio Raimundi et Hamar saraceni* (478/II). Bolonya, Collegio di Spagna, A Iter I, còpia de Barcelona, Biblioteca de la Universitat, ms. 53 (500/II); Convento di Sant Antonio, cod. 10, *Rime del Cariteo [Benet Garret]* (500/II); *Archivio Isolani*, F. 7. 76. 51, *Tomàs Taxaquet, tractat jurídic* (503/II); F 63.14. 8, *Repertorium decisionum* d'Antoni Agustín (507/II, exemplar tarat; n'hi ha un altre a Florència, Biblioteca Nazionale Centrale, ms. 1135, 595/II); F 28. 97. 8-10, Antonio Alciato a Antoni Agustín (510/I). Camaldoli, Archivio del Sacro Eremo, ms. 963, tres textos de Ramon Sibiuda (520/II). Florència, Archivio di Urbino, Consulta de fr. Aurelio, servita, a Lorenzo Valla, sobre Llull (548/I); Biblioteca Laurenziana, ms. 89, sermó de sant Joan Crisòstom, traducció de Pietro Balbo dedicada a Cosme [de Montserrat], ardiaca de Tarragona (559/I); Biblioteca Nazionale Centrale, Antoni Agustín, *De regulis cancellariae apostolicae* (579); Box 6, S-U, Joan de Casanova, cardenal de Sant Sixt, carta (587/II); Nuovi Acquisti 1077, *Libellus de venenis* d'Arnau de Vilanova (596/II); Biblioteca Riccardiana, ms. Ricc. 932, tractats pseudo-llul·lians (608/I); Tammara de Marinis, ms. s. n., Benet Garret, *Eudimion* (622/I). I Ginebra, Biblioteca Pública i Universitària, ms. 188, pseudo-Arnau de Vilanova (638/II). - J. P. E. [8065]

Richard J. DURLING, *A Guide to the Medical Manuscripts Mentioned in Kristeller's Iter Italicum I-II*, dins «Traditio», XLIV (1988), 485-536.

Trobem indicacions per a Arnau de Vilanova (490-491), Blasius Barcinonensis (Ermengol Blasi?) (496 i Pseudo-Ramon Llull (518)). - J. P. E. [8066]

SIGLES UTILITZADES EN LES NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

«XIII Congrès I» = «XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 setembre - 1 octubre 1987)». *Ponències*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1990, 206 pp.

«XIII Congrès. Comunicacions I» = «XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 setembre - 1 d'octubre 1987). Comunicacions I». *El Regne de Mallorca i la Mediterrània (Primera part)*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1989, 272 pp.

«XIII Congrès. Comunicacions II» = «XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 setembre - 1 octubre 1987). Comunicacions II», Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1990, 384 pp

«XIII Congrès. Comunicacions III» = «XIII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó (Palma de Mallorca, 27 setembre - 1 octubre 1987). Comunicacions III», Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics 1990, 304 pp.

Abreviaturas = Las abreviaturas en la enseñanza medieval y la transmisión del saber [Actes del Symposium Internacional 'TRIVIVM, QVADRIVIVM, STVDIVM', Barcelona, 12-14 juny 1989], Barcelona, Universitat (Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica) 1990, 416 pp.

- Amours = Amours légitimes et amours illégitimes en Espagne (XVIe-XVIIe siècles)*. Colloque International (Sorbonne, 3, 4, 5 et 6 octobre 1984), Paris, Publications de la Sorbonne 1985, 416 pp.
- Catalunya XVIII = Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*. II Jornades d'Estudis d'Història. 29 i 30 de setembre - 1 d'octubre de 1989. Volum I. Ponències. Volum II. Comunicacions, Cervera, Centre Associat de la UNED 1990, 176 i 494 pp.
- «Congrés Plana» = «I Congrés d'Història i Filologia de la Plana. Nules, febrer 1988» (Estudis i Investigacions, 2), Nules, Ajuntament 1990, 398 pp.
- «Estudios Udina III» = «Medievalia», 9 (1990 = Estudios dedicados al prof. Frederic Udina i Martorell, III), 270 pp.
- Guia 4 = DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL, Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*. 4. Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1990, 284 pp.
- Història Universitat = Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988. 150 Aniversari de la Restauració*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona 1990, 744 pp.
- «*Historiographie*» = *Historiographie de la Couronne d'Aragon*. Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier 26-29 septembre 1985 (Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier, XVII), Montpellier 1989, 230 pp.
- «Hom. Batllori» = «Estudis Balearics», núms. 29-30 (juny-setembre 1988 = *La cultura mallorquina des de l'Edat Mitjana fins al segle XX*. Homenatge al Pare Miquel Batllori), 216 pp.
- «Hom. Chabret» = «Homenatge A. Chabret. 1888-1988», València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana 1989.
- «Hom. Fletcher», (I/II/III) = «Homenaje a D. Domingo Fletcher Valls» («Archivo de Prehistoria Levantina», (I =) XVII (1987), 432 pp.; (II =) XVIII (1988), 442 pp.; (III =) XIX (1989), 456 pp.).
- «Hom. Santamaría» = «Homenatge a Alvaro Santamaría». Volums I-II («Mayurqa», 22 (1989), 976 pp. amb numeració única).
- «Hom. Valls» = «Homenaje a D. Ignacio Valls» (Series Valentina, XXIII), València, Facultat de Teologia San Vicente Ferrer 1990, 606 pp.
- «Jornades Jueus» = «Jornades d'Història dels Jueus a Catalunya. Actes. Girona, abril 1987», Girona, Ajuntament 1990, 352 pp.
- Metges = Metges, farmacèutics i salut pública. Estudis històrics de la Catalunya interior* (Miscel·lània d'Estudis Bagencs, 7), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1990, 270 pp.
- «Misc. Bastardas 2» = «Miscel·lània Joan Bastardas, 2» (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XIX), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1989, 298 pp.
- «Misc. Bastardas 3» = «Miscel·lània Joan Bastardas, 3» (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes, XX), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, 298 pp.
- «Misc. Fuster» = «Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF». Volums I i II. (Biblioteca «Abat Oliba», 78 i 82), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1989 i 1990, 408 i 440 pp.
- «Moll-Colom» = *Studia Lullistica et Philologica*. Miscellanea in honorem Francisci B. Moll et Michaelis Colom, Ciutat de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica 1990, 124 pp.
- «Montpellier I» = *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'Oc (1204-1349)*. Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985. I (Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier XV), Montpellier 1987, 268 pp.
- «Montpellier II» = *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de langue d'Oc (1204-1349)*. Actes du XIIe Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon. Montpellier, 26-29 septembre 1985. II (Mémoires de la Société Archéologique de Montpellier XVI), 1988 [1989], 240 pp.
- Pere el Cerimoniós = Pere el Cerimoniós i la seva època* (Anuario de Estudios Medievales. Annex, 24), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1989, VI i 360 pp.

Les inicials que clouen les notícies bibliogràfiques pertanyen a Josep M. Font i Rius (J.M.F.R.), Josep Hernando i Delgado (J.H.D.), Jaume de Puig i Oliver (J. de P.) i Josep Perarnau i Espelt (J.P.E.).